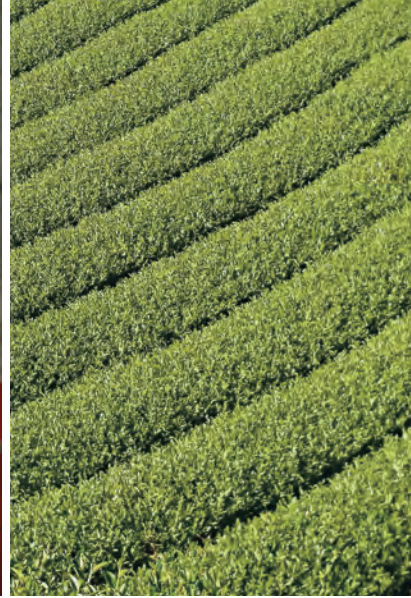

Ewa Trojnar

TAJWAN

Dylematy rozwoju

TAJWAN

Dylematy rozwoju

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

80

Ewa Trojnar

TAJWAN

Dylematy rozwoju

Kraków

© Copyright by Ewa Trojnar, 2015

Redaktor prowadzący:
Anna Stokłosa

Recenzent:
prof. dr hab. Hubert Królikowski
dr hab. Łukasz Gacek

Opracowanie redakcyjne:
Ewa Dąbrowska

Projekt okładki:
Emilia Dajnowicz, Dana Martyniak

Książka dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie pierwsze, poprawione (2019)

ISBN 978-83-7638-536-5
e-ISBN 978-83-7638-627-0

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Skróty	7
Nazewnictwo państw i regionów.....	9
Transkrypcja.....	13
Wstęp.....	15
Tajwan w środowisku międzynarodowym – założenia wstępne	17
Cele i hipotezy badawcze	22
Metodologia i metody badawcze	24
Literatura i stan badań.....	28
Podział pracy	33
Rozdział 1. Historia państwowości na Tajwanie	37
Nazwa wyspy	37
Pierwotni mieszkańcy	39
Przybycze z Europy	40
Epoka kolonialna	42
Okupacja japońska.....	49
Rozdział 2. Republika Chińska na Tajwanie	65
Powrót do macierzy	65
Dziedzictwo republiki na Tajwanie	71
W stronę izolacji czy samodzielności?	84
Zaczątki reform politycznych.....	96
Rozdział 3. Demokratyzacja Tajwanu	103
Transformacja ustrojowa	103
Polityka zagraniczna w pierwszej połowie lat 90.	105
Pierwsze wolne wybory powszechne głowy państwa.....	119
Strategia polityczna prezydenta Lee Teng-huia.....	123
Przełamanie monopolu władzy Kuomintangu – prezydentura Chen Shui-biana....	132
Rozdział 4. Konsolidacja demokracji	151
Porażka wyborcza obozu proniepodległościowego.....	151

Kuomintang u steru władzy.....	156
Lokalne strategie polityczne dotyczące przyszłości Tajwanu	170
Rozdział 5. Problem państwowości	181
Prawne i polityczne uwarunkowania statusu międzynarodowego Tajwanu.....	181
Atrybuty państwowości Republiki Chińskiej na Tajwanie.....	185
Zagadnienie państwowości Tajwanu w badaniach politologicznych.....	192
Demokratyzacja Tajwanu w badaniach ilościowych.....	195
Rozdział 6. Potencjał militarny.....	207
Ucieczka Kuomintangu na Tajwan i wojna na Półwyspie Koreańskim	207
Zagrożenie nuklearne w Cieśninie Tajwańskiej.....	211
Amerykańskie gwarancje bezpieczeństwa dla Tajwanu	213
Wydatki na zbrojenia a strategie militarne w Cieśninie Tajwańskiej	216
Kwestia Tajwanu w narodowej strategii obronnej Chińskiej Republiki Ludowej	232
Rozdział 7. Potencjał gospodarczy Tajwanu	237
Odbudowa i modernizacja	237
Inwestycje zagraniczne.....	255
Produkcja przemysłowa i konkurencyjność gospodarki	261
Członkostwo w Światowej Organizacji Handlu i pozycja handlowa Tajwanu.....	268
Porozumienia handlowe	278
Potencjał regionalnych zależności handlowych Tajwanu.....	287
Rozdział 8. Potencjał społeczny	295
Główne trendy demograficzne	295
Fenomen migracji	302
Przyszłość wyspy w badaniach tajwańskiej opinii publicznej.....	308
Problem tożsamości narodowej mieszkańców Tajwanu	312
Rozdział 9. Rozważania na temat potęgi Tajwanu.....	317
Potęga Tajwanu w ujęciu potęgometrii	317
Dylemat bezpieczeństwa Tajwanu	323
Międzynarodowa pozycja Tajwanu a jego przyszłość.....	332
Wnioski	339
Bibliografia	347
Spis tabel	391
Spis wykresów.....	393
Summary	395
Indeks nazwisk.....	401
Indeks nazw geograficznych	411

SKRÓTY

ADB	–	Azjatycki Bank Rozwoju (Asian Development Bank)
ANZTEC	–	Porozumienie pomiędzy Nową Zelandią a Oddzielnym obszarem celnym Tajwanu, Peskadorów, Kinmen i Mazu o współpracy gospodarczej (Agreement between New Zealand and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen, and Matsu on Economic Cooperation)
APEC	–	Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia Pacific Economic Cooperation)
APT	–	ASEAN + 3, ASEAN Plus Trzy (ASEAN Plus Three)
ARATS	–	Stowarzyszenie ds. Stosunków w Cieśninie Tajwańskiej (Association for Relations Across the Taiwan Strait)
ARF	–	Forum Regionalne ASEAN (ASEAN Regional Forum)
ASEAN	–	Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of Southeast Asian Nations)
ASTEP	–	Porozumienie pomiędzy Singapurem a Oddzielnym obszarem celnym Tajwanu, Peskadorów, Kinmen i Mazu o partnerstwie gospodarczym (Agreement between Singapore and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu on Economic Partnership)
CEPA	–	Porozumienie o bliższym partnerstwie gospodarczym (Closer Economic Partnership Arrangement)
ChRL	–	Chińska Republika Ludowa, Chiny
DPP	–	Demokratyczna Partia Postępowa (Democratic Progressive Party)
ECFA	–	Porozumienie ramowe o współpracy gospodarczej (Economic Cooperation Framework Agreement)
FTA	–	strefa wolnego handlu (<i>free trade area</i>)
GATT	–	Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu (General Agreement on Tariffs and Trade)
HDI	–	wskaźnik rozwoju społecznego (Human Development Index)
ICAO	–	Organizacja Lotnictwa Cywilnego (International Civil Aviation Organization)
KMT	–	Partia Narodowa (Kuomintang, Guomindang, GMD)
KPCh	–	Komunistyczna Partia Chin
MAC	–	Rada do Spraw Kontynentalnych (Mainland Affairs Council)

MFW	– Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Fund)
NP	– Nowa Partia (New Party)
NRA	– Armia Narodowo-Rewolucyjna (National Revolutionary Army)
NUC	– Rada Zjednoczenia Narodowego (National Unification Council)
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych (United Nations, UN)
PFP	– Partia Najpierw Naród (People's First Party)
PLA	– Armia Narodowo-Wyzwoleńcza (People's Liberation Army)
PTA	– preferencyjne porozumienie handlowe (<i>preferential trade agreement</i>)
RCEP	– Regionalne kompleksowe partnerstwo gospodarcze (Regional Comprehensive Economic Partnership)
ROC	– Republika Chińska, Tajwan (Republic of China, Taiwan)
TAO	– Biuro do Spraw Tajwanu (Taiwan Affairs Office)
TIFA	– Porozumienie ramowe w sprawie handlu i inwestycji (Trade and Investment Framework Agreement)
TMD	– system obrony przeciwrakietowej (<i>theater missile defense</i>)
TPP	– Partnerstwo transpacyficzne (Trans-Pacific Partnership)
TRA	– Ustawa o stosunkach z Tajwanem (Taiwan Relations Act)
TSEA	– Ustawa w sprawie zwiększenia bezpieczeństwa Tajwanu (Taiwan Security Enhancement Act)
TSU	– Unia Solidarności Tajwanu (Taiwan Solidarity Union)
TTIP	– Transatlantyckie partnerstwo w zakresie handlu i inwestycji (Transatlantic Trade and Investment Partnership)
UNDP	– Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (United Nations Development Programme)
UNFCCC	– Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change)
UNPO	– Organizacja Narodów i Ludów Niereprezentowanych (Unrepresented Nations and Peoples Organization)
VOC	– Kompania Wschodnioindyjska (Vereenigde Oostindische Compagnie)
WHA	– Światowe Zgromadzenie Zdrowia (World Health Assembly)
WHO	– Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organisation)
WTO	– Światowa Organizacja Handlu (World Trade Organization)

NAZEWNICTWO PAŃSTW I REGIONÓW

CHINY I TAJWAN

Kiedy w pracy mowa o Chinach, miano to stosuje się do Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), państwa powstałego w 1949 r. Nazwy te będą stosowane wymiennie z określeniami „Chiny kontynentalne”, „kontynentalna część Chin” lub „kontynent”. Z kolei Tajwan to współczesna nazwa wyspy, na którą, w następstwie przegranej wojny domowej w 1949 r., przeniósł się rząd Republiki Chińskiej. Dlatego nazwa tego państwa i wyspy po 1949 r. będą traktowane zamiennie. Dla opisu wydarzeń przed 1949 r. nie zachodzi konieczność stosowania podziału na Tajwan i Chiny kontynentalne, gdyż istniało tylko jedno państwo chińskie – Republika Chińska, powołana w 1911 r. Z kolei w latach 1895–1945 Tajwan był kolonią Japonii. Warto jednak na wstępie zaznaczyć, że Republika Chińska dopiero po zakończeniu II wojny światowej posiadała formalną kontrolę nad Chinami, wtedy tworzącymi całość wraz z wyspą Tajwan.

AZJA WSCHODNIA

Z uwagi na wielowymiarowość nazwy „Azja Wschodnia” na potrzeby opracowania będzie ona stosowana na określenie subregionu kontynentu azjatyckiego położonego w jego północno-wschodniej i południowo-wschodniej części¹. Nazwa ta oddaje geoeconomiczny wymiar regionu, użyteczny z uwagi na praktyczny wymiar

¹ Zob. Christopher M. Dent, *What region to lead? Developments in East Asian regionalism and questions of regional leadership*, [w:] *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*, ed. idem, Cheltenham–Northampton 2008, s. 4.

opisywanych przez niego fenomenów (East Asia). W znaczeniu geograficznym termin ten obejmuje obszary Azji Północno-Wschodniej oraz Azji Południowo-Wschodniej. Region Azji Północno-Wschodniej konstytuują: Chiny, Tajwan, Japonia, państwa Półwyspu Koreańskiego i Mongolia. W Azji Południowo-Wschodniej znajdują się państwa położone na kontynencie azjatyckim na wschód od Mjanmy (Birmy) po Wietnam na zachodzie oraz państwa wyspiarskie położone pomiędzy akwenami dwóch oceanów, Indyjskiego i Spokojnego. Określenie „państwa Azji Południowo-Wschodniej” będzie stosowane wymiennie z nazwą organizacji międzynarodowej – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) powstałej w 1967 r., którą obecnie tworzy 10 państw. Są to: Indonezja, Filipiny, Malezja, Singapur, Tajlandia – członkowie pierwotni, oraz Brunei, Wietnam, Laos, Mjanma, Kambodża – państwa, które dołączyły do organizacji w późniejszych latach. Jest to naturalnie uproszczenie geograficznie rozciągniętego regionu, ponadto nie uwzględnia Timoru Wschodniego ubiegającego się o członkostwo w ASEAN oraz Papui–Nowej Gwinei posiadającej status obserwatora tej organizacji. Z pozoru geograficznym terminem „Azja Wschodnia” określono więc szerszą grupę państw, niż mogłoby wynikać z położenia we wschodniej części kontynentu azjatyckiego². Termin ten będzie więc najbliższy ASEAN+3 (ASEAN Plus Three – APT), będącej platformą współpracy 10 członków tej organizacji z Chinami, Japonią i Republiką Korei. Zastosowanie szerokiego ujęcia terminu pomija tradycyjne rozumienie regionu, który tworzą jedynie obszary o chińskich związkach kulturowych.

REGION AZJI I PACYFIKU

W wąskim rozumieniu terminu region Azji i Pacyfiku wiąże się z lądowym sąsiedztwem zachodniej części Pacyfiku; geograficznie tworzą go subregiony Azji Północno-Wschodniej, Azji Południowo-Wschodniej, a także Azji Południowej, której związki z Oceanem Spokojnym są naturalnie mniejsze. W szerokim zaś ujęciu region Azji i Pacyfiku zwany jest także Basenem Pacyfiku (Pacific Basin), a więc dotyczy oceanicznego sąsiedztwa państw graniczących z Oceanem Spokojnym i jest tworzony przez subregiony Azji Wschodniej, Australii i Oceanii oraz Ameryki Północnej. Jeśli chodzi o zasięg regionu, w stosunkach międzynarodowych często sto-

² Szerzej na temat historii nazewnictwa regionu zob. *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne. Szkice i studia*, t. 1, red. Krzysztof Gawlikowski we współpr. z Małgorzatą Ławacz, Warszawa 2004, s. 18–21.

suje się punkt odniesienia związany z przynależnością do Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia Pacific Economic Cooperation – APEC). W 2014 r. APEC zrzeszał 21 członkowskich gospodarek. Do 12 członków pierwotnych, którzy zawiązali APEC w 1989 r.: Australii, Brunei Darussalam, Filipin, Indonezji, Japonii, Kanady, Malezji, Nowej Zelandii, Republiki Korei, Singapuru, Tajlandii i Stanów Zjednoczonych w późniejszych latach dołączyły: Chiny, Hongkong, Chiński Tajpej, Meksyk i Papua-Nowa Gwinea, Chile, Peru, Rosja i Wietnam. Inna praktyka określa zasięg regionu Azji i Pacyfiku granicami państw, których przedstawiciele biorą udział w dorocznych Szczytach Azji Wschodniej (East Asia Summit – EAS). EAS tworzy obecnie 18 państw, a są to członkowie platformy ASEAN+3 (ASEAN, Chiny, Japonia, Republika Korei) oraz Australia, Federacja Rosyjska, Indie, Nowa Zelandia i Stany Zjednoczone. Niekiedy pojęcie „region Azji i Pacyfiku” można rozumieć jeszcze szerzej, bazując na współpracy w ramach Forum Regionalnego ASEAN (ASEAN Regional Forum – ARF). Obecnie ARF uzupełnia skład 10 państw członkowskich ASEAN o 10 partnerów dialogu ASEAN, a są to: Australia, Kanada, Chiny, Unia Europejska, Indie, Japonia, Nowa Zelandia, Republika Korei, Rosja i Stany Zjednoczone, a także Papua-Nowa Gwinea, która posiada status obserwatora ASEAN, oraz Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna, Mongolia, Pakistan, Timor Wschodni, Bangladesz i Sri Lanka. W pracy tej rozumienie terminu „region Azji i Pacyfiku” będzie najbliższe ujęciu oferowanemu przez członkostwo w APEC.

TRANSKRYPCJA

W pracy zastosowano chiński alfabet fonetyczny *hanyu pinyin* bez znaków tonalnych³. Wyjątkiem od tej reguły są imiona Tajwańczyków zapisane zgodnie z wolą autorów czy postaci, a więc w przyjętej przez nich transkrypcji, często Wade’a–Gilesa lub innej utrwalonej, pochodzącej z języków lokalnych. Podobną zasadę przyjęto dla zapisu nazw i wyrażeń, które utrwały się w alternatywnych transkrypcjach. Innym odstępstwem jest zastosowanie pisowni zalecanej przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej przy Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii dla wybranych nazw geograficznych w Chinach i na Tajwanie⁴. Japońskie nazwy i nazwiska zapisano w transkrypcji Hepburna. Nazwiska Chińczyków i Japończyków stawia się tradycyjnie przed imieniem i tę zasadę zachowano, z wyjątkiem sytuacji, w której sami autorzy praktykują odmienną formę zapisu lub przyjmują zachodnie imiona.

³ Transkrypcja ta została wprowadzona przez ChRL w latach 50. XX w., jest zalecana przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), a od 2009 r. oficjalnie obowiązuje na Tajwanie, chociaż nie jest powszechna.

⁴ Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, *Nazewnictwo geograficzne świata*, z. 9: *Azja Wschodnia*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, [on-line:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/zeszyty/zeszyt_09.pdf (16 X 2014); Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, [on-line:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/wykaz_polskich_nazw_geograficznych.pdf (16 X 2014).

WSTĘP

Tajwan jest najczęściej kojarzony z prężnym rynkiem producenckim nowoczesnych technologii o światowym zasięgu, co ma uzasadnienie w rzeczywistości. Wraz z dynamicznym rozwojem gospodarczym i wzrostem eksportu, jaki dokonywał się od lat 60. do lat 90. XX w., zyskał on miano jednego z czterech „azjatyckich tygrysów” lub „smoków”, obok Hongkongu, Republiki Korei i Singapuru. Wydarzenia, które do tego doprowadziły, określa się mianem „wschodnioazjatyckiego cudu” gospodarczego, gdyż wykraczają poza wspomniane gospodarki, dotycząc przeobrażeń w regionie⁵. Powszechnie wiadomo, że potencjał gospodarczy konstituuje współczesną pozycję międzynarodową Tajwanu. Rzadziej przywołuje się polityczne przemiany przełomu lat 80. i 90., wpisujące się w tzw. trzecią falę demokratyzacji, przez niektórych badaczy Tajwanu uznane za „cud polityczny” i „cud społeczny”⁶. Wszak i one współtworzą potencjał wyspy. Jeszcze mniej są znane zawrotne koleje losu wyspy i rola, jaką grała ona w poszczególnych okresach historycznych. Warto przypomnieć, że od XVII w. nie tylko przechodziła spod jednego panowania pod inne, ale także pełniła różnorakie funkcje. W czasach europejskiej kolonizacji Azji była ważnym zapleczem dynamicznie rozwijanej żeglugi handlowej, a jej znaczenie w regionie istotnie wzrosło. Pod okupacją japońską (lata 1895–1945) nastąpił tam znaczny rozwój rolnictwa, przemysłu i infrastruktury, skąd wzięły się porównania do „spichlerza ryżowego”⁷. W okresie zimnej wojny Tajwan nabrał nowego znaczenia w polityce mocarstw, a dzięki paraleli,

⁵ John Page [et al.], *The East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy*, World Bank, New York 1993. W odniesieniu do Tajwanu zjawiska te opisuje termin „cud tajwański”; zob. Oscar Chung [et al.], *Historia Tajwanu. Społeczeństwo*, Warszawa 2000.

⁶ Soong Jenn-jaw, Andrew Papadimos, *Taiwan's democratization and the rise of civil society. Its development experience and model*, [w:] *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, Kraków 2012.

⁷ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu*, Warszawa 2009; idem, *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002, *Historia Krajów i Regionów Azji; Nowożytna historia Chin*, red. Roman Sławiński, Kraków 2005.

której użył gen. Douglas MacArthur w 1950 r., był często przedstawiany jako „niezatapialny lotniskowiec”⁸. W badaniach nad rolami międzynarodowymi państw prowadzonych w latach 60. w sferze deklaratywnej Republika Chińska zidentyfikowała się głównie jako „bastion rewolucji – wyzwoliciel” i „obrońca wiary”. Jak jednak podkreślono, zasięg tych kategorii w odniesieniu do ówczesnego reżimu nie wykraczał poza Cieśninę Tajwańską⁹. Od lat 70. wraz z uznaniem Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) jako pełnoprawnego reprezentanta narodu chińskiego na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) pogłębiała się marginalizacja polityczna Republiki Chińskiej, a kontrolowany przez nią Tajwan zyskał niechlubne miano politycznego „pigmeja”, „pariasa”¹⁰, „karłowatego państwa”¹¹, „niewidocznego aktora”, „niepaństwowego państwa”¹², „zagubionego kraju”¹³, a nawet „sieroty”; ostatnie określenie oddaje dyplomatyczne ubóstwo i osamotnienie tego państwa¹⁴. Dla rządu w Pekinie niezmiennie pozostaje on jedną z prowincji rozległego terytorium ChRL, a biorąc pod uwagę wzajemne stosunki, nierzadko jest określany jako „zbuntowana prowincja”, „prowincja zdrajców”¹⁵.

Współcześnie, kiedy mowa o Tajwanie, analizuje się sytuację tej niewielkiej – bo o powierzchni ok. 35,8 tys. km² – wyspy, której władze wybierane są w demokratycznych wyborach, a ponad 23-milionowe społeczeństwo cieszy się swobodami obywatelskimi i znacznym poziomem zamożności. W 2013 r. wielkość gospodarki Tajwanu stawiała ją na 27. pozycji w świecie, rozmiary eksportu gwarantowały jej 20. miejsce, a pod względem wielkości zgromadzonych rezerw walutowych zajmo-

⁸ *An unsinkable aircraft carrier*, „Time”, 4 IX 1950, vol. 56, no. 10, s. 12; Andrzej Halimarski, *Spór o Tajwan*, Warszawa 1986, s. 10; Ryszard Szuster, *ChRL – USA. Kryzys taiwański 1954 i 1958*, Warszawa 1988, s. 34.

⁹ Kalevi J. Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, „International Studies Quarterly”, 1970, vol. 14(3), s. 233–309.

¹⁰ Richard K. Betts, *Paranoids, Pygmies, Pariahs & Nonproliferation*, „Foreign Policy” 1977, no. 26, s. 157–183.

¹¹ Peter Kien-hong Yu, Shawn S. F. Kao, *Taipei’s Strategy. Seeking More Diplomatic Ties or Involving in More International Regimes?*, [w:] *Taiwan and the Rise of China. Cross-Strait Relations in the Twenty-first Century*, eds. Guo Baogang, Teng Gung-chian, Plymouth 2012, s. 84.

¹² Cho Hui-wan, *Taiwan’s Application to GATT/WTO. Significance of Multilateralism for and Unrecognized State*, Westport 2002, s. 1.

¹³ Winston Wong, *Taiwan. The Lost country*, Wareham 2008.

¹⁴ Peter Vale, *South Africa and Taiwan. Pariahs, International Redemption, and Global Change*, [w:] *Taiwan’s Expanding Role in the International Arena*, ed. Maysing H. Yang, intro Michael Y.M. Kau, Armonk 1997, s. 99–109; Gerald Chan, *Taiwan as an Emerging Foreign Aid Donor. Developments, Problems, and Prospects*, „Pacific Affairs” 1977, vol. 70, no. 1, s. 37–56.

¹⁵ Piotr Ostaszewski, *Tygrys w cieniu wielkiego smoka. Spór o Tajwan 1949–2006*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. idem, Warszawa 2006, s. 643.

wała 5. lokatę¹⁶. Powszechnie docenia się także innowacyjność i konkurencyjność tajwańskiej gospodarki. Marki produktów sektora IT takie jak HTC, BenQ, Giga-byte, D-Link cieszą się światową popularnością i uznaniem konsumentów, podobnie jak rowery Gigant i Merida, czy skutery Kymco i Sym. Nie zmienia to faktu, że Tajwan pozostaje pod przemożnym wpływem polityki zarówno Chińskiej Republiki Ludowej, jak i Stanów Zjednoczonych, a także interakcji między nimi, przy czym uznanie międzynarodowe dla Republiki Chińskiej w 2013 r. deklarowały jedynie 22 podmioty polityczne, głównie mikropaństwa Oceanii, Ameryki Łacińskiej, Afryki, a w Europie – Stolica Apostolska. Przyszłość Tajwanu, a zatem możliwa zmiana jego miejsca w systemie międzynarodowym, jest problemem chętnie podejmowanym przez badaczy polityki międzynarodowej¹⁷. Ma na to przemożny wpływ ewoluujący potencjał wyspy, do uchwycenia którego, w ramach holistycznej analizy pozycji Tajwanu w środowisku międzynarodowym, aspiruje prezentowana praca.

TAJWAN W ŚRODOWISKU MIĘDZYNARODOWYM – ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

Skomplikowana sytuacja prawno-międzynarodowa Tajwanu (stan izolacji Republiki Chińskiej w systemie międzynarodowym oraz traktowanie terytorium wyspy jako jednej z prowincji ChRL, a więc pozostawanie w relacji wewnętrznej) i kontrowersje narosłe wokół jego państwowości mogą budzić sprzeciw wobec podejmowania analizy jego pozycji w systemie międzynarodowym. Szczególnie w wymiarze państwowym, uwzględnienia państwowego poziomu analizy, a także teorii uznających prym państwa w stosunkach międzynarodowych. Nie nadając Tajwanowi *a priori* statusu państwa problematycznego, szczególnie w polityce międzynarodowej, należy zaznaczyć, że cechą wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych pozostaje zdolność do „aktywności międzynarodowej, a więc do zamieniania lub utrwalania w sposób zamierzony stanów środowiska międzynarodowego”¹⁸.

¹⁶ Dla porównania, niemal dziewięć razy większa pod względem terytorialnym Polska, z populacją ponad 38 milionów, zajmowała w tych zestawieniach odpowiednio miejsca: 23, 26 i 22.

¹⁷ Nie będzie przesadą stwierdzenie, że każdy z badaczy polityki i stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku miał styczność z kwestią tajwańską.

¹⁸ Irena Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływanie*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. Edward Haliżak, Roman Kuźniar, Warszawa 2006, s. 90. Por. Janusz Stefanowicz, *Anatomia polityki międzynarodowej (podręcznik akademicki)*, Toruń 2000, s. 39–78; Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 2868, s. 232.

Podejście to jednoczy poszczególne stanowiska teoretyczne, które różnorodnie postrzegają rolę innych podmiotów. Stanowi zarazem uzasadnienie podjęcia przedmiotowej analizy.

Środowisko międzynarodowe przywołuje kompleksową i wszechstronną kategorię w nauce o stosunkach międzynarodowych. W jej ramach znajdziemy, obok szeregu podmiotów międzynarodowych i pełnego wachlarza charakteryzujących je oddziaływań, przeróżne ograniczenia niezależne od aktorów i systemu. Należy podkreślić, że taka interpretacja terminu odbiega od jego klasycznego ujęcia w tradycji anglosaskiej, dominującej w dyscyplinie¹⁹. Według jej twórców, np. Richarda N. Rosecrance'a, środowisko międzynarodowe jest bowiem „tworzone przez zbiór ograniczeń fizycznych”, zasobów wywierających wpływ na decyzje i działania aktorów tworzących międzynarodowy system polityczny²⁰. Proponowana w tej pracy kategoria „środowisko międzynarodowe” będzie więc jego szerokim ujęciem, swoistym w rodzimej nauce²¹. Będzie ono bliższe terminowi „system międzynarodowy” i podkreśli wpływ środowiska na system, a jednocześnie odróżni go do otoczenia systemu, pozostającego poza nim, a zatem niewchodzącego z nim w intencjonalne i naturalne interakcje. Termin „środowisko międzynarodowe” zostaje więc przyjęty jako ta część systemu, „która pozostaje w istotnych związkach przyczynowych z systemem”²². Rola pełniona przez jednostkę w systemie międzynarodowym jest kategorią, do której odnoszą się przedstawiciele wszystkich nurtów teoretycznych w stosunkach międzynarodowych²³. Istnieje jednak zgodność, że pozostaje ona uszczegółowieniem zagadnienia ról społecznych odniesionym do stosunków międzynarodowych²⁴. W prezentowanym tu ujęciu rola międzynarodowa to nic innego jak system oddziaływania jednostek politycznych na innych uczestników stosunków międzynarodowych, na który wpływa zarówno jego subiektywna ocena, jak i środowisko międzynarodowe²⁵. Rola międzynarodowa podmiotu wynika z jego

¹⁹ Do podobnych wniosków doszedł Andrzej Dybczyński. Por. Andrzej Dybczyński, *Środowisko międzynarodowe a zachowania państw*, Wrocław 2006, s. 49, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2854.

²⁰ W ten sposób Kenneth N. Waltz wyjaśnia ograniczenia analizy międzynarodowego systemu politycznego Richarda Rosecrance'a powstałe w latach 60. XX w. Zob. Kenneth N. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, tłum. Renata Włoch, Warszawa 2010, s. 47–48.

²¹ Katarzyna Krzywicka, *Kuba w środowisku międzynarodowym*, Lublin 1998.

²² Zimowit Jacek Pietraś, *Podstawy teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986, s. 119.

²³ Justyna Zając, *Rola międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4, s. 15–30.; Zimowit Jacek Pietraś, *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990, s. 10–11.

²⁴ Zimowit Jacek Pietraś, *Międzynarodowa rola...*, s. 10–11.

²⁵ Małgorzata Bielecka, *Rola międzynarodowe państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. Ryszard Zięba, Toruń 2004, s. 181.

pozycji międzynarodowej, którą integrują czynniki obiektywnej i subiektywnej oceny jego statusu, i z jego tożsamości międzynarodowej wynikającej z poczucia własnej świadomości w konfrontacji z innymi podmiotami²⁶.

Przyjęte w pracy stanowisko badawcze, koncentrujące się na pozycji podmiotu politycznego w środowisku międzynarodowym, czerpie z koncepcji ról międzynarodowych, zwanej przez niektórych badaczy teorią ról (od pierwowzoru w języku angielskim: *role theory*), zainicjowanej w latach 60. przez Kalewiego J. Holstiego²⁷. Badania ról międzynarodowych wprowadziły do nauki wiele klasyfikacji różniących się skalą oraz mianownictwem. Nie jest celem prezentowanej pracy ich weryfikacja ani kontynuacja, jednak ze względu na powiązanie pojęć międzynarodowej roli i pozycji kategoria ta znalazła swoje istotne miejsce i odwołanie. Najczęściej w analizie przypadku Tajwanu będzie mowa o jego roli deklarowanej, określanej w polityce zagranicznej, a więc przez podmioty odpowiedzialne za jej kreację, oraz o roli narzucanej przez system międzynarodowy. Nie sposób będzie też nie odnieść się do wizji rzeczywistej roli Tajwanu, szczególnie w podsumowaniu analizy. Jednak jej pełne przedstawienie wymagałoby odrębnej pracy.

Jednostki zajmują w systemie międzynarodowym określoną pozycję (status, ranga, miejsce), wynikającą z potencjałów, którymi dysponują, m.in.: środowiska geograficznego, potencjału politycznego, militarnego, gospodarczego i społecznego. Pozycja międzynarodowa ma nie tylko bardziej materialny wymiar, ale też obiektywny charakter, gdyż potwierdza ją rzeczywiste występowanie zjawiska, a to z kolei odróżnia ją od roli międzynarodowej, łączącej elementy subiektywnej oceny tożsamości podmiotu. Pojęcia te w odniesieniu do podmiotów politycznych pozostają w sprzężeniu zwrotnym.

Pozycja międzynarodowa państwa odnosi się do podstawowej kategorii stosunków międzynarodowych, jaką jest potęga (*power*). Odwołań do potęgi (siła, moc, potencjał, energia, władza) w stosunkach między podmiotami można szukać już w pierwszych traktatach politycznych. Sunzi, Tukidydes, Niccolò Machiavelli, Carl von Clausewitz przeszli do historii stosunków międzynarodowych jako niekwestionowani pionierzy pojęcia, interpretatorzy, uznani i powszechnie cytowani klasycy. Zagadnienie to podejmują wszystkie główne nurty teoretyczne, które różnią się między sobą ujęciem i interpretacją²⁸.

W zakresie badania pozycji państwa w systemie międzynarodowym warto powołać się na dorobek realistów, ponieważ to właśnie zagadnienie potęgi jest

²⁶ Justyna Zając, *op. cit.*, s. 19.

²⁷ Ziemowit Jacek Pietraś, *Międzynarodowa rola...*, s. 10–11; Katarzyna Krzywicka, *op. cit.*

²⁸ Anna Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

osią ich teorii. Zwrócił na to uwagę Ziemowit Jacek Pietraś, poszukując odniesień teoretycznych do analiz pozycji międzynarodowej, które uczynił podstawą badania roli międzynarodowej Chin²⁹. Uwzględniając sygnalizowane przez realistów błędy metodologiczne popełniane przez badaczy: rozpatrywanie absolutnej potęgi jednego państwa bez powiązania z innymi; przyjmowanie założenia o niezmienności determinantów kształtujących pozycję państw; hierarchizowanie, traktowanie priorytetowo jednych, a pomijanie innych czynników – przyjmuje się za Pietrasiem holistyczny pogląd na badania pozycji państwa. Uwzględnia on powiązanie pozycji podmiotu i innych aktorów w systemie, badanie zmienności czynników determinujących pozycję podmiotu oraz analizę wszystkich elementów pozycji podmiotu³⁰.

Na pozycję międzynarodową podmiotu politycznego ma wpływ wiele czynników, rozmaicie przedstawianych przez badaczy stosunków międzynarodowych³¹. Wynika to nie tylko z różnorodnych ujęć teoretycznych, ale i z ewolucji uwarunkowań, jaka dokonuje się wraz z upływem czasu i pojawianiem się nowych czynników, wynikających z rozwoju ludzkości. Na potrzeby tej pracy przyjmuje się, że na pozycję międzynarodową mają wpływ atrybuty związane bezpośrednio z zasobami materialnymi podmiotu politycznego oraz formą ich użytkowania determinowaną przez system społeczny, głównie w jego wymiarze politycznym i gospodarczym. Takie ujęcie pozwala podkreślić dynamikę zjawiska.

Mirosław Sułek w rozważaniach o pojęciu potęgi państw wprowadza kategorię form (sektorowości) potęgi, dodając, że ich liczba będzie zależna od uznania konstytutywności poszczególnych czynników³². W prezentowanej pracy przyjęte zostaną jej następujące formy: polityczna, militarna, gospodarcza i społeczna. Nie oznacza to oczywiście, że w analizie przypadku pominięte zostaną uwarunkowania geopolityczne i geoeconomiczne – te naturalnie konstytuują pozycję polityczno-militarną i polityczno-ekonomiczną.

Pomimo niebagatelnych osiągnięć naukowych w zakresie pomiaru potęgi państw, w ramach którego stosuje się rozbudowane modele wieloczynnikowe o charakterze ilościowym, włączenie w nie zmiennych jakościowych następcza problemów z kwantyfikacją i obiektywizmem ocen³³. Z tego powodu w prezentowanej

²⁹ Ziemowit J. Pietraś, *Międzynarodowa rola...*

³⁰ Ziemowit J. Pietraś podkreślił istnienie owych pułapek, przystępując do analizy pozycji Chin. *Ibidem*, s. 30–31.

³¹ Przegląd atrybutów potęgi i ich definicje zob. Mirosław Sułek, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013, s. 53–66.

³² *Ibidem*, s. 66.

³³ Warto dodać, że w badaniach potęgi państwa na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych swą obecność zaznaczyli chińscy naukowcy. Mark Leonard stwierdził, że wynika to z kalkulacji strategicznych państwa wynikających z oceny mocnych i słabych stron własnych oraz

pracy odwołano się do modeli syntetycznych. Decyzja ta podyktowana jest dodatkowo faktem, że większość przygotowanych na ich podstawie rankingów pomija Tajwan, biorąc za kryterium państwowość. Jego niewątpliwie dyskusyjny charakter w tym obszarze marginalizuje bezsporne istnienie tej jednostki we współczesnym świecie, nawet jeśli za przykładem Unii Europejskiej uznamy Tajwan za „jednostkę ekonomiczną” albo – na podstawie członkostwa w Światowej Organizacji Handlu – za „obszar celny” odnoszący się do określonego terytorium. Tym bardziej stwarza to możliwość włączenia Tajwanu do wielu modeli syntetycznych budowanych przy zastosowaniu czynników, takich jak: liczba ludności i terytorium, wielkość produkcji krajowej i wydatków wojskowych. Uzyskawszy takie przyzwolenie od twórcy jednego z takich modeli, profesora Mirosława Sułka, autorka przedstawi potęgę Tajwanu również w ten sposób.

W kontekście analizy pozycji Tajwanu w jego środowisku międzynarodowym zostaną też przywołane charakterystyki systemu międzynarodowego w ujęciu stosowanym przez realistyczne teorie stosunków międzynarodowych, tj. polaryzacja i stratyfikacja. Polaryzacja obrazuje system powiązań podmiotów – układ sił w systemie, a stratyfikacja – ich podział na grupy zależnie od posiadanych zasobów³⁴. Zastosowanie tych pojęć w badaniu poszczególnych sektorów potęgi Tajwanu pozwoli jeszcze lepiej przedstawić obraz tego pozornie niewidocznego aktora stosunków międzynarodowych.

Ze względu na fakt, że podjęta zostanie analiza ewolucji potencjałów Tajwanu, konieczna wydaje się ocena ich stosowania. Przez strategię siły państwa należy rozumieć umiejętność zastosowania posiadanych zasobów potęgi. Można nawet pokusić się o kontrowersyjne stwierdzenie, że już samo posiadanie określonego potencjału wpływa na pozycję podmiotu, powodując zmianę oddziaływania podmiotów czy rewizję własnej strategii. Jednak strategia siły wprawia ją w ruch, nadając tej statycznej charakterystyce dynamikę. Piotr Ostaszewski podkreśla, że zarówno wykorzystanie, jak i dostosowanie do warunków zewnętrznych, pozostaje kluczowym elementem określania pozycji państwa³⁵. Wskazuje także, że obok zasobów niezbędnych do rozbudowywania sił zbrojnych państwa, strategia siły uwzględnia percepcję własnego potencjału, co tłumaczy jako „wytwarzanie określonego, korzystnego dla siebie wrażenia”. Strategię siły państwa porównuje do „amalgamatu

przeciwników. Mark Leonard, *Zrozumieć Chiny*, tłum. Witold Falkowski, Warszawa 2009, s. 163–166. Szerzej zob. Michael Pillsbury, *China Debates the Future Security Environment*, 2000, [on-line:] <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/pills2/> (20 XII 2014).

³⁴ Karen Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, tłum. Grzegorz Łuczkiwicz, Miłosz Habura, Warszawa 2006, s. 88–95.

³⁵ Piotr Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów*, Warszawa 2008, s. 190.

instrumentów militarnych i ekonomicznych”. Strategię siły danego podmiotu w systemie międzynarodowym można uznać za skuteczną, jeśli doprowadzi ona do oczekiwanej zmiany. Skuteczna forma polityki usprawniająca zarządzanie stosunkami międzynarodowymi to według Katarzyny Żukrowskiej *policy mix*³⁶, czyli „odpowiednia polityka stosowana w wyniku mieszanki pewnych siłowych i poza-siłowych rozwiązań”³⁷. Joseph S. Nye Jr. przyjmuje, że jedynie dobrze opracowana strategia oraz zręczne przywództwo, które nazywa „rozważną siłą” (*smart power*), mogą zagwarantować państwu osiągnięcie pożądaných rezultatów³⁸.

CELE I HIPOTEZY BADAWCZE

Podstawowym celem badawczym pracy jest kompleksowa analiza ewolucji pozycji Tajwanu w systemie międzynarodowym. Cele szczegółowe związane są z rozpoznaniem potencjału wyspy w sektorach: politycznym, militarnym, gospodarczym i społecznym; dynamiki relacji między nimi, a także ich ewolucji od 1949 r., a więc od czasu, gdy na wyspie zainstalowały się władze Republiki Chińskiej, przez okres autorytarnego reżimu tego państwa po teraźniejszość, którą opisują już demokratyczne rządy. Cezurę podsumowującą analizę stanowi rok 2013, czas drugiej kadencji prezydenta Ma Ying-jeou (2012–2016) wywodzącego się z Partii Narodowej (Kuomintang – KMT) oraz rządów tejże. Kluczowe dla podjętego problemu jest także określenie środowiska międzynarodowego Tajwanu, wchodzącego z jego systemem w istotne interakcje, a zatem identyfikacja obszaru integrującego wielopłaszczyznową aktywność Tajwanu. Analiza będzie również dotyczyła oceny wykorzystania posiadanych przez Tajwan potencjałów w kształtowaniu i realizacji strategicznych interesów. Szczególna uwaga zostanie poświęcona aktywności Tajwanu w obszarze będącym jego naturalnym sąsiedztwem³⁹. Opisowi i wyjaśnieniu pozycji Tajwanu w systemie międzynarodowym towarzyszy pytanie badawcze o rodzaj i charakter interakcji warunkujących osiąganie określonego statusu.

³⁶ Wprowadzone zapewne z ekonomicznego żargonu określenie kombinacji polityki fiskalnej i monetarnej w określonym czasie i gospodarce.

³⁷ *Rola instytucjonalizacji w kształtowaniu stosunków międzynarodowych*, red. Katarzyna Żukrowska, Warszawa 2006, s. 15, *Wyzwania Społeczno-Ekonomiczne*. Pod pojęciem siłowych i pozasiłowych rozwiązań autorka rozumie potencjały twardego i miękkiego typu. Co ciekawe, za miękkie – nowego typu – uważa te oparte na „sile oddziaływania rozwiązań instytucjonalnych i potencjale gospodarczym”; zob. *ibidem*.

³⁸ Joseph S. Nye, Jr, *Przyszłość siły*, tłum. Bartosz Działoszyński, Warszawa 2012, s. 34–35, *Punkt Widzenia*.

³⁹ Państwa średnie najczęściej traktują bliskie sąsiedztwo jako swoje środowisko międzynarodowe; zob. Katarzyna Krzywicka, *op. cit.*, *passim*.

W przeprowadzonej analizie przyjęto dwie główne hipotezy badawcze i pięć hipotez cząstkowych. Hipotezy główne:

1. Od 1949 r. polityka zagraniczna Republiki Chińskiej na Tajwanie została podporządkowana wyzwaniom bezpieczeństwa, w aspekcie zapewnienia przetrwania państwa w nowych warunkach oraz zapewnienia mu miejsca w środowisku międzynarodowym, których odzwierciedleniem jest zmieniająca się pozycja w systemie międzynarodowym. Wytyczne polityki zagranicznej Tajwanu zmieniały się w czasie wraz z ewolucją uwarunkowań systemowych, ale przemożny wpływ miały na nią determinanty leżące na płaszczyźnie społecznej i wewnątrzpaństwowej, w tym rola wybitnych jednostek.
2. Trwałość systemu międzynarodowego Tajwanu, tradycyjnie zdeterminowane go przez trilateralne relacje polityczne pomiędzy Tajwanem, Chinami a Stanami Zjednoczonymi, ulegając nieustannym transformacjom, wymaga uwzględnienia znaczenia regionalnych zależności, co jest szczególnie widoczne na płaszczyźnie gospodarczej i społecznej. Zaangażowanie Tajwanu w przestrzeni regionalnej w ostatnich latach znacząco wzrosło. W najbliższym sąsiedztwie można zaobserwować obszar bezpośrednich interakcji gospodarczych i społecznych istotnych dla bezpieczeństwa wyspy.

Hipotezy cząstkowe:

1. W realizację interesu narodowego Tajwanu angażowane są te komponenty potencjału politycznego, militarnego, gospodarczego, społecznego i kulturowego, których zastosowanie nie jest utrudnione przez brak powszechnego uznania Republiki Chińskiej w świecie.
2. Postępująca od lat 90. XX w. demokratyzacja życia politycznego i publicznego jest istotnym i nowym czynnikiem kształtującym pozycję Tajwanu w systemie międzynarodowym, który wpływa na bezpieczeństwo wyspy i jej przyszłość.
3. Militaryzacja Tajwanu stała się mniej eksponowanym argumentem politycznym w obliczu intensyfikacji współpracy gospodarczej Tajwanu i Chin oraz wspierającej ją polityki Kuomintangu w XXI w.
4. Rosnąca pozycja gospodarcza Tajwanu prowadzi do zmian w jego systemie międzynarodowym oraz oddziałuje na jego środowisko, którym nie opierają się Chiny i Stany Zjednoczone.
5. Najbliższe sąsiedztwo, tj. Chiny, państwa Azji Południowo-Wschodniej i Azji Wschodniej, bardziej niż region Azji i Pacyfiku z przemożnym wpływem Stanów Zjednoczonych i Chin współtworzą coraz silniejszy obraz regionalnych zależności w wymiarze gospodarczym i społecznym. Determinują tym samym bezpieczeństwo wyspy.

METODOLOGIA I METODY BADAWCZE

Podjęta analiza nie przyjmuje rygorystycznych ram konkretnego nurtu w nauce o stosunkach międzynarodowych, korzysta raczej z szerokich ujęć i definicji będących domeną tej nauki. Otwiera się na różnorodność możliwych wyjaśnień, predykcji, a także służy tworzeniu rekomendacji. Opiera się na przekonaniu o słuszności holistycznego traktowania problemów badawczych i rozwiązywania ich poprzez integrację podejść badawczych i wzorców. Analiza zostanie przeprowadzona z uwzględnieniem kompleksowego i wieloczynnikowego podejścia badawczego, bazującego na wskazaniu parametrów wyznaczających sytuację Tajwanu w jego środowisku, a niekoniecznie uzasadnianych w ramach jednej, konkretnej teorii. Poszczególne teorie w nauce o stosunkach międzynarodowych koncentrują się jedynie na wybranych elementach funkcjonowania podmiotów w środowisku międzynarodowym. Korzystając kompleksowo z ich dorobku, a pomijając ich partykularne ograniczenia, można uzyskać spójny obraz pozycji Tajwanu w jego środowisku międzynarodowym. Zbudują go głównie założenia teorii nurtu realistycznego oparte na anarchicznym porządku systemu międzynarodowego, z różnym jednak naciskiem traktujące zależność głównego aktora, czyli państwa, od systemu. Istotne będą realistyczne pojęcia systemu, jego struktury, potęgi państw, pozycji i roli międzynarodowej. Zastosowane zostaną także koncepcje liberałów, dla których z różnorodności aktorów, niekoniecznie szczebla państwowego, wynika różnorodność ich interesów oraz interakcji pomiędzy nimi. Jednocześnie z koncepcji konstruktywistycznych zaczerpnięte będą odwołania do tożsamości jednostek, szczególnie elit rządzących, idei i norm propagowanych przez nie w kształtowaniu polityki zagranicznej.

W analizie przypadku Tajwanu zastosowano model systemowy, którego strukturę współtworzą relacje trilateralne Tajwan–Chiny–Stany Zjednoczone, znajdujące się w permanentnej interakcji ze środowiskiem międzynarodowym. System ten tworzą przede wszystkim stosunki chińsko-amerykańskie, których Tajwan jest istotnym elementem. Można je analizować w ujęciu regionalnym, będącym środowiskiem wszystkich podmiotów – w regionie Azji i Pacyfiku. Nie są to jednak jedynie obszary, w których Tajwan wykazuje silną aktywność międzynarodową. Największą dynamikę przejawia w obrębie terytoriów chińskich, ale nie marginalizuje swojej obecności w Azji Wschodniej i Azji Południowo-Wschodniej m.in. z uwagi na silne występowanie czynnika chińskiego w rozumieniu kulturalnym i politycznym. Z tego powodu praca nie stroni od odwołań do tych zależności.

W sukurs podjęciu badania uwzględniającego walory wielu teorii stosunków międzynarodowych zmierza podjęcie problemu potęgi podmiotów w systemie

międzynarodowym, ich pozycji i pełnionej roli, mających odzwierciedlenie w każdej z teorii. Szczególną funkcję pełni tu jednak koncepcja ról międzynarodowych (*role theory*), która powstała bez względu na fakt, że definicja pojęcia „rola międzynarodowa” istniała w obrębie wszystkich nurtów teoretycznych⁴⁰. Do analizy przypadku Chin w społeczności międzynarodowej jako pierwszy w kraju zastosował ją Ziemowit Jacek Pietraś⁴¹. Koncepcja ta ma jeszcze ważniejszą cechę – pozwala syntetyzować wszystkie poziomy analizy stosunków międzynarodowych, badać je „w poprzek”⁴².

Praca opiera się na trzech poziomach analizy stosunków międzynarodowych: systemowym, państwowym i jednostkowym. System międzynarodowy to zarówno przyczyna, jak i konsekwencja polityki państw. Zwracał na to uwagę Peter Gourevitch, wskazując dominujące podejście w badaniach stosunków międzynarodowych: od państwa do systemu⁴³. Państwo pozostaje dominującym podmiotem systemu oraz podstawową kategorią badawczą w nauce o stosunkach międzynarodowych. Państwo i system międzynarodowy tworzą podstawowe i powszechnie akceptowalne w badaniach poziomy rzeczywistości międzynarodowej. Ich analiza na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych odwołuje się do koncepcji teoretycznych wprowadzonych przeszło pół wieku temu przez Kennetha N. Waltza⁴⁴ i Davida Singera⁴⁵. Współcześnie nie straciła na użyteczności ze względu na walor porządkowania procesu badawczego prowadzącego do wyjaśnienia i zrozumienia rzeczywistości międzynarodowej⁴⁶. Na podstawie teoretycznych konstatacji nauki o stosunkach międzynarodowych pracę przenika synteza poziomu państwowego

⁴⁰ Jej założenia sięgają lat 60., a w 1970 r., wraz z wynikami badań własnych, opublikował je Kalevi J. Holsti. Zob. Kalevi J. Holsti, *National Role Conceptions...*

⁴¹ Ziemowit Jacek Pietraś, *Międzynarodowa rola...*, s. 10–11; Justyna Zajac, *op. cit.*, s. 12–13, 15–17.

⁴² Richard Snyder, *Foreword*, [w:] *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, ed. Stephen G. Walker, Durham 1987, s. XII–XIII, [za:] Ziemowit Jacek Pietraś, *Międzynarodowa rola...*, s. 12.

⁴³ Peter Gourevitch, *The Second Image Reversed: the International Sources of Domestic Politics*, „International Organization” 1978, vol. 32, no. 4, s. 881–912.

⁴⁴ Kenneth N. Waltz w swojej pracy doktorskiej, opublikowanej w 1959 r., wprowadził podział na trzy poziomy analizy: jednostkowy, państwa i systemu międzynarodowego podjętego problemu badawczego – wojny i pokoju. Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, New York 1959.

⁴⁵ David Singer, odnosząc się do dotychczasowego dorobku nauki, w tym badań Waltza, usystematyzował podział na poziomy analizy, jako adekwatny do badań stosunków międzynarodowych. David Singer, *The Level of Analytical Problem in International Relations*, „World Politics” 1961, vol. 14, no. 1, s. 77–92.

⁴⁶ *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. Edward Haliżak, Marek Pietraś, t. 1, Warszawa 2013, s. 11.

i systemowego, chociaż nie marginalizuje ona ani nie pomija poziomu jednostkowego; traktuje go jednak pomocniczo. To, co w teorii tej nauki może być wynikiem badania wewnętrznych uwarunkowań polityki zagranicznej państwa, znalazło zastosowanie w syntezie państwowego i systemowego poziomu przypadku Tajwanu⁴⁷. Waltz pisał, że jeżeli uwzględni się jedynie przenikanie teorii polityki międzynarodowej na politykę zagraniczną państw, wyjaśnione zostaną tylko określone jej aspekty⁴⁸. Teresa Łoś-Nowak zauważyła, że badania stosunków międzynarodowych na poziomie państwa i systemu międzynarodowego pozostają „refleksem wizji świata z jego złożoną i wielopoziomą strukturą zarządzania, w której obok państw istnieje ogromna liczba aktorów niepaństwowych oddziałujących na stosunki międzynarodowe, ich dynamikę, jakość i efekt końcowy”⁴⁹. Badanie jedynie poziomu państwowego jest zatem niewystarczające dla poznania jego specyfiki i osiągnięć, nieprzystające do komplikującego się systemu międzynarodowego, a także do postępującego wzbogacenia i zróżnicowania środowiska międzynarodowego⁵⁰. Taka charakterystyka odpowiada ewoluującym wyzwaniom współczesności oraz specyfice przypadku Tajwanu, zarówno ze względu na problem interpretacji jego państwowości, jak i z uwagi na zabiegi tajwańskich polityków szukających dlań miejsca w społeczności międzynarodowej, będącej podstawą przyszłego wymiaru systemu międzynarodowego, o którym naturalnie obecnie trudno mówić. Dotyczy więc także procesu adaptacji politycznej (*political adaptation*), balansowania pomiędzy interesami własnymi a partnerów zewnętrznych, środowiska międzynarodowego⁵¹. Ponieważ to właśnie domeną państw wciąż pozostaje kontrola nad gospodarką narodową, bezpieczeństwem, a nawet rozwojem cywilizacyjnym⁵², w pracy tej zachowano tradycyjne ujęcie westfalskiego porządku międzynarodowego z kluczową rolą suwerenności państw i zwierzchności terytorialnej, który – jak wiadomo – jest w przypadku Tajwanu dyskusyjny⁵³. Jednostkowy poziom analizy

⁴⁷ Edward Haliżak, *Poziomy analizy w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych...*, s. 27; *Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej*, red. idem, Warszawa 2004.

⁴⁸ Kenneth N. Waltz, *Struktura teorii...*, s. 77.

⁴⁹ Teresa Łoś-Nowak, *Państwowy poziom analizy w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych...*, s. 89.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 96.

⁵¹ Szerzej zob. James N. Rosenau, *The Study of Political Adaptation*, London–New York 1980; *Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, red. Ziemowit Jacek Pietraś, Andrzej Dumała, Lublin 1990.

⁵² Teresa Łoś-Nowak, *Państwowy poziom...*, s. 92.

⁵³ Szerzej zob. *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. Edward Haliżak, Roman Kuźniar, Warszawa 2006; Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*; Robert

w stosunkach międzynarodowych również jest tu nie do przecenienia. W młodym, niestabilnym organizmie politycznym kluczowy może się okazać wpływ elit politycznych, a nawet poszczególnych przywódców. W procesie decyzyjnym przesądzać mogą idee, ideologia i przekonania, którym hołdują jednostki. Wreszcie nieobce jest przekonanie, że na decyzje polityczne decydentów mają wpływ czynniki osobowościowe⁵⁴. Na tym poziomie w przypadku Tajwanu warto pamiętać o roli opinii publicznej, której aktywność w systemie demokratycznym może prowadzić do modyfikacji lansowanej przez władzę linii polityki zagranicznej⁵⁵.

Józef Kukułka wskazał trzy podejścia badawcze systematyzujące środowisko międzynarodowe: „uznające prymat polityki zagranicznej”, „preferujące determinizm wewnętrzny” (obydwa „niepodejmujące wysiłków na rzecz uporządkowania wizerunku środowiska”), „odrzucające determinizm zewnętrzny i wewnętrzny oraz uznające zasadę współzależności polityki zagranicznej i wewnętrznej państwa, starające się uwzględnić coraz szerzej wszelkie uwarunkowania zewnętrznej i wewnętrznej polityki zagranicznej”⁵⁶. Najbliższe przyjętemu w tej pracy podejściu badawczemu jest uznanie zależności pomiędzy polityką wewnętrzną i zagraniczną z tego powodu, że w dynamiczny sposób posługuje się wszelkimi determinantami polityki zagranicznej państwa, a więc możliwie wszechstronnie analizuje środowisko międzynarodowe⁵⁷.

Szczególne znaczenia wśród metod i technik badawczych nabrały metody historyczne, pozwalające na dokonanie wnikliwej analizy przyczyn obecnej sytuacji międzynarodowej Tajwanu, dekonstrukcji struktur i podmiotów za nią odpowiedzialnych. W tym zakresie zastosowano metodę historyczno-genetyczną, dzięki której nakreślony został proces przyczynowo-skutkowy stanowiący tło dla podjętego studium przypadku⁵⁸. Wyływające z analizy wnioski odnoszą się

Jackson, Georg Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. Aleksandra Czwojdrak, Kraków 2012, *Politika – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*; Karen Mingst, *op. cit.*

⁵⁴ Szerzej zob. Ziemowit Jacek Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998, s. 295–400.

⁵⁵ Karen Mingst, *op. cit.*, s. 139–161.

⁵⁶ Józef Kukułka, *Środowisko międzynarodowe państwa*, [w:] *Krajobraz po transformacji. Środowisko międzynarodowe Polski lat dziewięćdziesiątych*, red. Roman Kuźniar, Warszawa 1992, s. 16–17.

⁵⁷ Podobne założenie przyjęła Katarzyna Krzywicka w analizie przypadku Kuby; zob. Katarzyna Krzywicka, *op. cit.*, s. 15.

⁵⁸ Szerzej zob. Alexander L. George, Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge 2004; John Gerring, *What Is a Case Study and What Is It Good for?*, „American Political Science Review”, 2004, vol. 98, no. 02, s. 341–354.

jedynie do prezentowanego przypadku – Tajwanu. Zgodnie z regułami rządzącymi studiami pojedynczych przypadków, nieuprawnione byłoby weryfikowanie tez natury ogólnej. O ile możliwość ekstrapolacji wyników na inne przypadki jest ograniczona poprzez unikatowość przypadku tajwańskiego, o tyle samo studiowanie go jest uprawnione ze względu na zaobserwowaną lukę w badaniach problematyki oraz szerokie możliwości wynikające z dostępu do bogatego materiału badawczego, zarówno źródłowego i opracowań naukowych oraz doświadczenia obserwacji, jak i wywiadów swobodnych przeprowadzonych przez autorkę na Tajwanie oraz w państwach regionu w latach 2009–2012. Zastosowanie metody studium przypadku wynika z obserwowanej wyjątkowej sytuacji Tajwanu na arenie międzynarodowej, a w szczególności dynamicznie kształtującego się procesu uznania międzynarodowego Tajwanu, znaczenia wyspy w regionalnym układzie bezpieczeństwa oraz spektakularnych sukcesów gospodarczych Tajwanu określanych mianem „cudu”. W analizie tej kluczowe okazały się metody ilościowe. Z zastosowaniem dostępnych danych statystycznych, określających potencjał Tajwanu, przeprowadzono badania porównawcze w określonych horyzontach czasowych. Celem tych badań było nakreślenie trendów oraz weryfikacja hipotez badawczych. Stworzono również szereg klasyfikacji pozwalających wskazać miejsce analizowanej cechy w szerszym i przekrojowym kontekście, regionalnym i globalnym.

Prowadzenie badań naukowych nad kwestią Tajwanu ma liczne walory naukowe. Po pierwsze – przypadek to iście laboratoryjny, po wtóre – bieżący, po trzecie – w fazie przemian, o których nie śniło się przez ostatnie półwiecze ani analitykom, ani politykom, nie wspominając o społeczeństwie wyspy. Wszystko to powoduje, że Tajwan kusi naukowców atrakcyjnością problematyki.

LITERATURA I STAN BADAŃ

Problematyka międzynarodowej pozycji Tajwanu jedynie z pozoru wydaje się nie istnieć w polskiej literaturze naukowej. Mimo że studia nad tym zagadnieniem mogły być w przeszłości utrudnione przez polityczną rolę czynnika chińskiego, sam problem tajwański został dobrze udokumentowany, prawdopodobnie właśnie dzięki obecności Polski w bloku wschodnim. Nie gorzej badacze radzili sobie z pozyskaniem danych źródłowych, w tym zachodnich, niejednokrotnie trudno dostępnych, czy wręcz z ich brakiem – ze względu na nieujmowanie ich w oficjalnych rocznikach międzynarodowych, wynikające ze specyficznego statusu politycznego Tajwanu. Wszystko to doprowadziło polskie badania nad Tajwanem do dobrego, choć niewątpliwie elitarnego stanu. Sama kwestia tajwańska, jak się powszechnie

nazywa sytuację międzynarodową związaną ze statusem politycznym wyspy, jest coraz częściej podejmowana w rodzimej nauce. Domeną jej prezentacji jest interdyscyplinarny charakter badań, których rezultaty pojawiają się w pracach sinologów, historyków, politologów, dyplomatów, prawników, a przede wszystkim badaczy stosunków międzynarodowych.

Na początku należy wysoko ocenić prace powstałe w latach 80., zarówno ze względu na kompleksowy sposób prezentacji kwestii tajwańskiej, jak i na warsztat naukowy. Wśród nich prym wiedzie monografia Andrzeja Halimarskiego *Spór o Tajwan* (Warszawa 1986). Z tego okresu pochodzą też książki Bronisława Secha *Tajwan w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych (1945–1982)* (Warszawa–Łódź 1986) i Ryszarda Szustera *ChRL – USA. Kryzys taiwański 1954 i 1958* (Warszawa 1988). Podjęta w nich kwestia tajwańska została zaprezentowana z uwzględnieniem polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, ChRL oraz relacji między nimi. Warto też wspomnieć inne prace: Michała Kapicy, Stanisława Zygi, Michała Szczepańskiego, Zdzisława Góralczyka, Andrzeja Halimarskiego, Jerzego Lobmana i Zygmunta Podlaskiego, Stanisława Pawlaka, a także Bogdana Góralczyka. W zakresie kształtowania rozumienia problemu tajwańskiego w kolejnych dekadach szczególnie cenne są zbiory dokumentów dotyczących polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej, których współautorami są Stanisław Kuczera, Jan Rowiński i Ewa Zysman. Materiały z tego okresu są precyzyjne warsztatowo, pozwalają zrekonstruować wydarzenia tamtych lat z archiwistyczną dokładnością, zbudowane z należnym wykorzystaniem dokumentów źródłowych i prasy międzynarodowej.

Pierwszym opracowaniem naukowym poświęconym problematyce tajwańskiej wydanym po przemianie ustrojowej w Polsce była książka *Republika Chińska na Tajwanie a ONZ*, napisana przez Marcelego Burdelskiego i Waldemara J. Dziaka (Toruń 1998). Na gruncie współczesnej nauki o stosunkach międzynarodowych najwięcej tytułów poświęconych bieżącej sytuacji Tajwanu przygotował Edward Haliżak. Wymienić należy przede wszystkim pracę zbiorową *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, która ukazała się pod jego redakcją (Warszawa 1997). Była ona zwieńczeniem konferencji naukowej zorganizowanej w lutym 1997 r. na Uniwersytecie Warszawskim, która skupiła grono polskich sinologów, politologów i ekonomistów zajmujących się badaniami Azji Wschodniej. Problem Tajwanu w analizie regionalnych stosunków międzynarodowych Stanów Zjednoczonych i Chin stał się tematem także innych prac Haliżaka, np. *Stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku* (Warszawa 1999), a także wydawanych w serii monograficznej *Żurawia Papers*⁵⁹.

⁵⁹ Edward Haliżak, *Zmiana układu sił USA – Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, Warszawa 2005, *Żurawia Papers*, z. 7; idem, *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, Warszawa 2008, *Żurawia Papers*, z. 10.

Zwieńczeniem polskich badań regionu Azji Wschodniej było wydanie w 2004 r. dwutomowego dzieła *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku* pod redakcją Krzysztofa Gawlikowskiego we współpracy z Małgorzatą Ławacz (*Przemiany polityczne i społeczne. Szkice i studia*, t. 1; *Stosunki międzynarodowe i gospodarcze. Szkice i studia*, t. 2, Warszawa 2004). Na łamach tego opracowania kwestię tajwańską zaznaczyli: Krzysztof Gawlikowski, Wojciech Ostrowski i Andrzej Chojnowski oraz Jan Rowiński. Kwestia tajwańska bogato reprezentowana jest w licznych pracach naukowych polskich sinologów i znawców problemów Państwa Środka. Wiele z nich opublikowano w czasopiśmie „Azja–Pacyfik: Społeczeństwo Polityka Gospodarka”, wydawanym od 1998 r.

Tematyka Tajwanu doczekała się także kompleksowej i profesjonalnej analizy wewnętrznej. Pierwszą w kraju historię opracował Roman Sławiński w książce *Historia Tajwanu* (Warszawa 2009). Odwołuje się do niej również w innym swoim opracowaniu, *Historia Chin i Tajwanu* (Warszawa 2002), oraz w zredagowanej przez siebie książce *Nowożytna historia Chin* (Kraków 2005). Sławiński zajmował się także badaniami tajwańskiej tożsamości. Wyniki jego pracy można odnaleźć w artykułach naukowych na łamach czasopisma „Acta Asiatica Varsoviensia”, które jednocześnie redagował. Przełożył także z języka chińskiego i zredagował monografię Juana Ch'ang-rue, która została wydana pod polskim tytułem *Tradycyjne wierzenia ludowe Tajwanu* (Kraków 2007). Języki i kulturę autochtonicznej ludności Tajwanu zaprezentowała Ewa Zajdler w książce *Niechińskie języki Tajwanu* (Warszawa 2000). Wycinek problematyki – obszar zróżnicowanego i podzielonego społeczeństwa wyspy – podjął Bogdan S. Zemanek w monografii *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej* (Kraków 2009). Autor postawił sobie za cel zestawienie przeciwstawnych nurtów w debacie społecznej i politycznej przed wyborami prezydenckimi 2004 r. i poprzedził je wnikliwą analizą wewnętrzną społeczeństwa i kraju.

W 2014 r. na rynek trafiło polskie tłumaczenie dzieła Sun Yat-sena *Trzy zasady ludu*, przygotowane przez Agnieszkę Łobacz, w redakcji naukowej Małgorzaty Ławacz i Krzysztofa Gawlikowskiego (Warszawa 2014). Niewątpliwie praca ta znacząco wzbogaca studia nad polityką Republiki Chińskiej, wszak to na jej podstawach kształtowały się poglądy chińskich elit i budowano państwo. W tym zakresie warto wspomnieć o pracy Łukasza Gacka *Chińskie elity polityczne w XX wieku* (Kraków 2009). Znajdziemy w niej m.in. analizy roli elit politycznych Tajwanu w budowie państwa chińskiego. Należy też podkreślić publikacje historyka Jakuba Polita: *Pod wiatr, Chiang Kaj-szek 1887–1975* (Kraków 2008), na kartach której przedstawił postać generalissimusa Chiang Kai-sheka, oraz popularnonaukową *Chiny* (Warszawa 2004), w której autor nie stronił od prezentacji problematyki tajwańskiej w dziejach Państwa Środka na przestrzeni XX w. Do tej listy opracowań można dodać monografię *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną*

Tajwańską, którą autorka niniejszej analizy wydała razem z Łukaszem Gackiem (Kraków 2013). Podjęte rozważania zarzewia problemu, jego wielopłaszczyznowego przebiegu oraz ostatnich rozstrzygnięć w postaci podpisanych umów o współpracę gospodarczej stawiają tę pozycję w gronie bieżących analiz zagadnienia.

Badania problematyki tajwańskiej w zagranicznej nauce kontrastują z rodzimą sytuacją pod względem skali, zakresu, a także nakładów z kilku powodów. Pierwszym jest naturalne zainteresowanie tematyką wśród badaczy wywodzących się z kręgów anglosaskich, ze szczególnym uwzględnieniem amerykańskich politologów i sinologów, którzy właśnie na wyspie odbierali lekcje języka chińskiego. Po drugie, „nietonący lotniskowiec” Stanów Zjednoczonych – Tajwan wykształcił szerokie grono badaczy i entuzjastów za sprawą środków, jakie przeznaczano na rozwój badań koncentrujących się na lepszym poznaniu Państwa Środka. Trzeci powód bogactwa analiz w świecie anglosaskim wynika z pracy samych Chińczyków i Tajwańczyków, którzy w różnych okresach drugiej połowy XX w. wyemigrowali na Zachód lub studiowali w Stanach Zjednoczonych. Specyficzną grupę stanowią politolodzy i historycy chińskiego pochodzenia publikujący na emigracji głównie w języku angielskim.

Problem Tajwanu analizuje się często w kontekście chińskiej i amerykańskiej polityki zagranicznej czy też ich interakcji w ramach regionalnych stosunków międzynarodowych. Obszar ten jest najczęściej definiowany jako region Azji i Pacyfiku, nie jest natomiast przedstawiany jako zagadnienie stosunków wschodnioazjatyckich. W pracach tych dominuje częściej podejście do polityki międzynarodowej w kontekście trilateralnym – Tajwan–Chiny–Stany Zjednoczone, bilateralnym – stosunków tajwańsko-chińskich bądź innych relacji Tajwanu, co jednocześnie sugeruje rozpiętość rozumienia kwestii tajwańskiej. Polityka zagraniczna Republiki Chińskiej doczekała się zaledwie kilku międzynarodowych opracowań. Pierwsze z nich to monografia *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan. An Unorthodox Approach* pod redakcją Wang Yu Sana (New York 1990). Należy odbierać je jako pionierskie dzieła tajwańskich naukowców w nowej rzeczywistości politycznej, podejmujące wyzwanie uchwycenia ewolucji polityki zagranicznej Republiki Chińskiej, nadania jej odpowiedniego znaczenia, adekwatnie do nowych możliwości. Specyfikę lat 90. oddaje też praca zbiorowa pod redakcją Maysing H. Yang *Taiwan's Expanding Role in the International Arena* (Armonk 1997). Od wielu lat badaniami polityki zagranicznej Tajwanu zajmuje się amerykański politolog Dennis Van Vranken Hickey, który jest autorem m.in. wieloaspektowej pracy analitycznej *Foreign Policy Making in Taiwan. From Principle to Pragmatism* (New York 2006). Sytuację polityczną Tajwanu wnikliwie przedstawiają też w swoich, w sumie ponad 50 książkach i licznych artykułach naukowych czterej badacze: Amerykanin John F. Copper, Australijczyk Bruce J. Jacobs i Brytyjczycy Dafydd Fell i Jonathan Sulli-

van. Żaden z nich nie stroni od analiz pozycji międzynarodowej Tajwanu w świecie w kontekście dogłębnych analiz tajwańskiej polityki. W swoich pracach badacze ci stawiają przełomowe tezy, które oprócz cennego materiału naukowego dostarczają innym inspiracji. Tak też było w przypadku tej pracy, której główną oś stanowi ewolucja pozycji międzynarodowej Tajwanu, wielopłaszczyznowe zagadnienie jak dotąd nieujęte w jednej monografii.

Z uwagi na fakt, że w płaszczyźnie teoretycznej trzon analizy stanowić będą liczne prace z zakresu stosunków międzynarodowych, warto zwrócić uwagę na problematykę potęgi w literaturze przedmiotu. W polskiej literaturze przedmiotu warte podkreślenia są badania potęgi jednostek politycznych prowadzone przez Mirosława Sułka. Podsumowuje je wydana w 2013 r. książka *Potęga państw. Modele i zastosowania* (Warszawa 2013). Na gruncie teorii naukowych zagadnienie to przedstawiła Anna Wojciuk w monografii zatytułowanej *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych* (Warszawa 2010). Szczególnie cenne w analizie pozycji Tajwanu w świecie okazały się prace teoretyków głównego nurtu oraz argumenty pozytywistycznych konstruktywistów. Swoistą inspiracją badawczą pozostaje dorobek Josepha S. Nye'a. Szczególnego znaczenia nabrała monografia *Przyszłość siły* (Warszawa 2012), która ukazała się w polskim tłumaczeniu rok po jej wydaniu w oryginale (*The Future of Power*). Odnosi się ona m.in. do problematyki rozważnej siły, analizując przykłady funkcjonowania największych państw współczesnego świata. Te trzy monografie jedynie pozornie pomijają kwestię Tajwanu; koncentrując się na analizie najważniejszych państw współczesnego świata, wzmagają wyobraźnię badawczą autorki. Do listy tej należy jeszcze dodać dwie książki: *Międzynarodowa rola Chin* Ziemowita Jacka Pietrasia (Lublin 1990) oraz *Kuba w środowisku międzynarodowym* Katarzyny Krzywickiej (Lublin 1998), które – choć prezentują przypadki innych podmiotów politycznych – odwołują się do podobnych ujęć teoretycznych.

Bogatym źródłem wiadomości dotyczących problematyki tajwańskiej są dokumenty polityki zagranicznej Republiki Chińskiej, Chińskiej Republiki Ludowej i Stanów Zjednoczonych. Pomocne okazały się raporty przygotowywane dla Kongresu Stanów Zjednoczonych. Problematyka Tajwanu znajduje szerokie odzwierciedlenie w periodykach naukowych o światowym zasięgu poświęconych studiom regionalnym oraz stosunkom międzynarodowym. Analizy problemu Tajwanu podejmowane są także w prasie o profilu politycznym i gospodarczym o międzynarodowym zasięgu. Cenną dokumentację bieżących wydarzeń dotyczących Tajwanu dla czytelników anglojęzycznych stanowią lokalne media: „Taipei Times”, „The China Post” i „Taiwan News” oraz agencja Central News Agency prowadząca portal informacyjny Focus Taiwan. Przekaz rządowy płynie w świat także dzięki witrynie Taiwan Today oraz miesięcznikowi „Taiwan Review”. Głównym źródłem wiadomo-

ści i komentarzy ze strony władz w Pekinie jest państwowa agencja informacyjna Xinhua News Agency.

Praca, wspierając się metodami analizy ilościowej, uwzględnia dane statystyczne pozyskane z baz danych organizacji międzynarodowych: Światowej Organizacji Handlu, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Banku Światowego, Azjatyckiego Banku Rozwoju, Forum Współpracy Azji i Pacyfiku; ministerstw i jednostek rządowych Republiki Chińskiej na Tajwanie; jednostek i projektów badawczych, m.in.: Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem, Freedom House, World Values Survey. Pomiaru powiązań Tajwanu z regionem na podstawie wewnątrzregionalnych przepływów handlowych dokonano na podstawie wielkości obrotów pochodzących z tajwańskiego Biura Handlu Zagranicznego, które zestawiono i uzupełniono o dane udostępniane przez Światową Organizację Handlu. Wbrew obiegowym sądom, według których organizacje i agencje międzynarodowe stronią od ujmowania Tajwanu w swoich zestawieniach⁶⁰, dostęp do potrzebnych danych był możliwy, chociaż rzeczywiście nie tak bezpośrednio, jak w przypadku 193 państw członkowskich ONZ.

Analizą potęgi państw w różnych jej wymiarach zajmują się przede wszystkim zagraniczne ośrodki badawcze i grupy eksperckie. Wyniki prac podejmujących się modelowania potęgi państw stanowiły cenne źródło odwołań w przeprowadzonej analizie przypadku Tajwanu. Co najważniejsze, nieliczne poruszały przypadek Tajwanu, otwierając przed przygotowywaną pracą zupełnie nowe możliwości.

PODZIAŁ PRACY

W pracy dokonano analizy zmiany pozycji Tajwanu w środowisku międzynarodowym z uwzględnieniem jego potencjału politycznego, militarnego, ekonomicznego i społecznego w ujęciu chronologicznym. Chęć uchwycenia ewolucji zagadnienia oraz odkrycia jej przyczynowo-skutkowego kontekstu sugeruje odwołanie do przeszłości nie tylko Tajwanu, ale i Republiki Chińskiej, której władze zainstalowały się na wyspie w 1949 r. i do dziedzictwa której się odwołują. Rok ten stał się cezurą podjętego problemu, a jego analiza została przeprowadzona do czasów obecnych – 2013 r., a tam, gdzie to możliwe ze względu na dostęp do bieżących danych, nawet do 2014 r.

⁶⁰ Wiliam Easterly, *Brzemie białego człowieka*, tłum. Elżbieta Łyszkowska, Warszawa 2008, s. 228.

Przyjęcie tych kryteriów podsumowuje podział pracy na dziewięć rozdziałów, których rozważanie powinno przynieść czytelnikowi odpowiedź na pytania dotyczące ewolucji pozycji Tajwanu w systemie międzynarodowym i zakreślić jego środowisko międzynarodowe. Rozdział pierwszy należy traktować jako wprowadzenie w problematykę poprzez rys historyczny państwowości Tajwanu. Od XVII w. Tajwanem interesowali się z różnym skutkiem kolonizatorzy; po ich rządach nie pozostały do dzisiaj żadne struktury władzy. Najsilniejsze piętno w rozwoju wyspy odcisnęła okupacja japońska (1895–1945), kiedy to rodziła się lokalna świadomość polityczna i tożsamość. W tym czasie na kontynencie w 1911 r. powstała Republika Chińska o nowoczesnych podstawach ideologicznych i strukturach państwa. Rozdział drugi rozpoczyna właściwą analizę ewolucji pozycji politycznej Tajwanu w latach 1945–1988, kiedy po przeniesieniu władz Republiki Chińskiej na Tajwan pozycję polityczną wyspy ukształtowały jej tradycja, ideologia i wyzwania bezpieczeństwa. Analiza dotyczy lat autorytarnych rządów reżimu Chiang Kai-sheka i Chiang Ching-kuo na Tajwanie. Wtedy to narodził się nowy wymiar sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi związany z ewolucją pozycji międzynarodowej Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL). Sytuacja ta zdeterminowała potencjał polityczny Tajwanu. W rozdziale trzecim przedstawiona została ewolucja pozycji międzynarodowej Tajwanu jako konsekwencji zainicjowanych w 1988 r. procesów demokratyzacji. Wyznaczyły one najnowszą cezurę nie tylko w dziejach Tajwanu, przesądziły bowiem o nowych możliwościach, jakie otworzyły się przed Tajwanem w skali międzynarodowej. Rola tych nowych czynników w kreśleniu i realizacji polityki zagranicznej zaczęła wzrastać. Przeobrażeniom uległy lokalna scena polityczna i system polityczny, a zmiany te nierzadko określa się mianem „cudu politycznego”. Pojawiły się też nowe koncepcje zjednoczeniowe, które – inaczej niż w poprzednim etapie – miały realne szanse na realizację i przez to doprowadziły do zachwiania podtrzymywanego przez system międzynarodowy *status quo*. Rozdział czwarty stanowi kontynuację analizy zagadnienia w czasach demokratycznego Tajwanu. Został on jednak wyróżniony w strukturze pracy ze względu na ponowne dojście do władzy Partii Narodowej w 2008 r. i jej utrzymanie w wyborach 2012 r. Dawna zimnowojenna retoryka KMT uległa gruntownemu przewartościowaniu – coraz bardziej odpowiada wyzwaniom i potrzebom współczesnego społeczeństwa Tajwanu, a jednak doprowadziła do zacieśnienia kontaktów z ChRL. Rozdział piąty odnosi się do problemu państwowości Republiki Chińskiej na Tajwanie, będącego przedmiotem wielu naukowych dyskusji. Stał się przy tym próbą uporządkowania powszechnych sądów dotyczących państwowości oraz poziomu demokratyzacji, z jakimi spotkała się autorka, prowadząc badania nad zagadnieniem. W rozdziale szóstym dokonano analizy potencjału militarnego Tajwanu w ujęciu zarówno zmieniających się na przestrzeni lat potrzeb rządu w Tajpej, jak i możliwości. W tym kontekście kluczo-

we stało się zestawienie zasobów militarnych po obydwu stronach Cieśniny Tajwańskiej oraz przedstawienie polityki obronnej ChRL. W zderzeniu z wyzwaniem obronnymi, przed jakimi stoją władze w Tajpej, poddano ocenie relacje Tajwanu ze Stanami Zjednoczonymi w tym zakresie. W rozdziale siódmym dokonano analizy ewolucji potencjału gospodarczego wyspy. Ważne stało się uchwycenie realiów „cudu gospodarczego”, który sprzyjał przemianom w pozostałych sferach aktywności państwa. W czasach demokratycznych rządów na Tajwanie potencjał gospodarczy wyspy stał się ważnym narzędziem realizacji interesów zagranicznych państwa. Ocenie poddano bieżące zagrożenia tajwańskiej gospodarki, wśród których rosnąca zależność od rynku na kontynencie pozostaje nie do przecenienia. Nie jest to jednak jedyna zmiana międzynarodowego środowiska gospodarczego Tajwanu. Zestawiono i zobrazowano również znaczenie podmiotów zagranicznych, z którymi Tajwan wchodzi w gospodarcze interakcje, które to podmioty zagrażają albo sprzyjają wzrostowi konkurencyjności jego gospodarki. Rozdział ósmy dotyczy atrybutów społecznych Tajwanu. Wiąże się nie tylko z próbą pokazania jego rozwoju, ale z koniecznością uchwycenia rosnących potrzeb nowoczesnego społeczeństwa, które mogą przesądzić o przyszłości wyspy. Kluczowym zagadnieniem pozostaje tu kwestia kształtującej się tajwańskiej tożsamości narodowej, a zaniku chińskiej. Nie bez znaczenia są też pesymistyczne trendy demograficzne, które w XXI w. doprowadziły do otwarcia wyspy na regionalnych migrantów. Podsumowanie wieloaspektowej analizy potencjałów Tajwanu stanowi próba kwantyfikacji jego potęgi ze wskazaniem miejsca w społeczności międzynarodowej, która została przedstawiona w rozdziale dziewiątym. Polemice poddano wyzwania, przed jakimi współcześnie stoi Tajwan.

Na koniec warto zaznaczyć, że z uwagi na podjęcie w pracy kompleksowej analizy potencjałów Tajwanu, przyjęto możliwie szeroki tytuł monografii – *Tajwan. Dylematy rozwoju*.

Rozdział 1

HISTORIA PAŃSTWOWOŚCI NA TAJWANIE

NAZWA WYSPY

Burzliwe dzieje Tajwanu sprawiały, że często zmieniała się nazwa wyspy. Ta różnorodność w nazewnictwie kształtowana na przestrzeni wieków w pełni oddaje specyfikę jego złożonej historii. Wyspa była znana chińskim władcom, lecz nie przypisywano jej strategicznego znaczenia. Najstarsze przekazy, w których została wspomniana, to zapisy dziejów Chin. Przykładowo w kronice z okresu Han (206 p.n.e.–220 n.e.) pisano o Ying-chou (Yingzhou), a z okresu Trzech Królestw (220–265) – I-chou (Yizhou)⁶¹. W okresie panowania dynastii Sui (581–618) Tajwan określany był mianem Liu-chiu (Liuqiu)⁶². Nie do końca jednak wiadomo, czy chodziło o dzisiejszy Tajwan. Jest prawdopodobne, że nazwa ta dotyczyła wysp Riukiu, do których dopływali chińscy żeglarze⁶³.

Żeglujący po wodach Cieśniny Tajwańskiej Portugalczycy niejednokrotnie przepływali u wybrzeży Tajwanu. Pod koniec XVI w. będący w ich służbie nawigator, Holender Jan Huygen van Linschoten, urzeczony jej krasą, zanotował na mapie

⁶¹ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 14. Jonathan Fenby podaje, że Hanowie nazywali Tajwan – Yang-chow. Jonathan Fenby, *Tajwan*, [w:] *70 cudów Chin*, red. idem, tłum. Mariola Aszkielewicz, Bożena Rubczyńska, Bielsko-Biała 2007, s. 286.

⁶² Określenie po raz pierwszy pojawia się w kronice dynastii Sui: *Sui Shu Dong Yi Lie Zhuan*; zob. *Riukiu*, [w:] *Encyclopedia of Taiwan*, Council for Cultural Affairs, 2011, [on-line:] <http://taiwanpedia.culture.tw/en/content?ID=3450> (24 II 2014).

⁶³ *The Origin of Taiwan*, [w:] *Ilha Formosa. Emergence of Taiwan on the World Scene in the 17th Century*, National Palace Museum, Taipei, Taiwan, [on-line:] <http://www.npm.gov.tw/exhibition/formosa/english/02.htm> (24 II 2014).

Ilha Formosa (z języka portugalskiego – „Wyspa Piękna”), stąd przez dłuższy czas Tajwan nazywano na Zachodzie Formozą⁶⁴. Hiszpanie przejęli bezpośrednie tłumaczenie tej nazwy na swój język – Isla Hermosa⁶⁵. Mniej popularne były też inne nazwy opisowe. W czasie okupacji holenderskiej (1624–1662) wyspę nazywano Chi-Lung Shan, czyli Góra Kurzej Grzędy (Ji Long Shan)⁶⁶. Rozpowszechniła się też nazwa Pei-kang, czyli Port Północny (Bei Gang), utrwalona na mapach z tamtego okresu jako Packan⁶⁷.

Za panowania dynastii Ming (1368–1644) Tajwan określany był mianem Tung-fan (Dong Fan), dla jednych oznaczającym „wschodnie lenno”⁶⁸, dla innych obrazliwie „barbarzyńców ze wschodu”, jak w sąsiedniej prowincji Fujian mówiono o aborygenach z Tajwanu⁶⁹. Nazwy te dotyczyły zatem zarówno miejsc, jak i ludzi. Określenie wyspy „Zatoka Tarasowa” pojawiło się podczas wypraw morskich i związanych z nimi odkryć geograficznych chińskiego admirała Zheng He, przypadających na lata 1403–1433⁷⁰.

Według innej argumentacji nazwa wyspy wywodzi się od słowa „Taian” lub „Tayan”, które w lokalnym języku Sirayan określało obcych, czyli osadników, kupców, żeglarzy z Chin, Japonii bądź Europy. Pożyczona i zniekształcona nazwa utrzymała się jako „Taioan”⁷¹. Jeszcze inne źródła podają, że mianem tym określano

⁶⁴ James Wheeler Davidson, *The Island of Formosa Past and Present. History, People, Resources, and Commercial Prospects. Tea, Camphor, Sugar, Gold, Coal, Sulphur, Economical Plants, and Other Productions*, Yokohama 1903, s. 10; Jan Huygen van Linschoten, *Exacta & accurata delinatio cum orarum maritimarum tum etjam locorum terrestrium quae in regionibus China, Cauchinchina, Camboja, sive Champa, Syao, Malacca, Arracan & Pegu, S.L., s.n.*, pomiędzy 1869 a 1949, [w:] National Library of Australia, [on-line:] <http://www.nla.gov.au/apps/cdview/?pi=nla.map-rm4335-sd> (25 II 2014).

⁶⁵ Tonio Andrade, *How Taiwan Became Chinese Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century*, [on-line:] <http://www.gutenberg-e.org/andrade/andradeo4.html> (24 II 2014).

⁶⁶ Prawdopodobnie nazwę tę wzięła od kształtu wybrzeża widzianego od strony morza. Obecnie nosi ją góra w okolicy największego portu na północy wyspy – Keelung. Port ten był ważnym odniesieniem dla żeglarzy i przyczółkiem dla kolonizatorów, nic więc dziwnego, że jego nazwę utożsamiano z całą wyspą. Por. Bronisław Sech, *Tajwan w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych (1945–1982)*, Warszawa–Łódź 1986, s. 9.

⁶⁷ Holenderska mapa wydana drukiem w 1625 r. obrazuje linię brzegową wyspy Packan; zob. *The Origin of Taiwan*, [w:] *Ilha Formosa...*

⁶⁸ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 27.

⁶⁹ *Dictionary of Ming Biography*, eds. L. Carrington Goodrich, Fang Chaoying, vol. 1: *A–L*, New York 1976, s. 182.

⁷⁰ Jonathan Fenby, *Tajwan...*, s. 286.

⁷¹ Ito Kiyoshi, *Taiwan-400 Years of History and Outlook*, transl. and ed. Walter Chen, [on-line:] <http://members.shaw.ca/leku/mainpie.htm> (25 II 2014).

miejsce, do którego przybywali obcy⁷². Tayouan było nazwą piaszczystych wybrzeży Anping, małej wysepki, półwyspu, a współcześnie obszaru połączonego z lądem, znajdującego się w obrębie dzisiejszego miasta Tainan. To właśnie od zajęcia Tayouan i budowy fortyfikacji Holendrzy rozpoczęli kolonizację wyspy w 1624 r.⁷³ Objęcie określeniem „Tayuoan” całej wyspy wynikało z jego rozpowszechnienia, będącego konsekwencją umacniania się pozycji kolonizatorów i rosnącego zainteresowania wyspą.

Do oficjalnego nadania wyspie nazwy, jaką nosi współcześnie, doszło w 1684 r. za panowania cesarza Kangxi (1662–1722) z dynastii Qing (1644–1911)⁷⁴, gdy wyspa została prefekturą prowincji Fujian⁷⁵. Trzeba jednak zauważyć, że nie przyjęła się ona od razu. Funkcjonowały również jej fonetyczne odpowiedniki, tj. Tai-yuan, Ta-wan, Ta-yuan⁷⁶. Określające obecnie Tajwan chińskie znaki 臺灣 lub 台灣 (Taiwan) wskazują na „Zatokę Tarasową”, co jest bliskie topografii terenu⁷⁷.

PIERWOTNI MIESZKAŃCY

Pierwszymi osadnikami na Tajwanie byli przedstawiciele plemion przybyłych z wysp położonych w strefie zachodniego Pacyfiku. Najstarsza ludność tubylcza, Proto-Malajowie, to ludy austronezyjskie, posługujące się językami z rodziny austronezyjskiej, spotykane na obszarze rozciągającym się na wschodzie od Madagaskaru po Wyspę Wielkanocną na zachodzie i na północy od Tajwanu po Nową Zelandię na południu⁷⁸. Wykopaliska archeologiczne wskazują, że pierwsze ślady osadnictwa na Tajwanie pojawiły się 15–12 tys. lat temu⁷⁹.

⁷² *The Origin of Taiwan*, [w:] *Ilha Formosa...*

⁷³ Tsai Shih-Shan Henry, *Maritime Taiwan. Historical Encounters with the East and the West*, Armonk 2009, s. 5; *Zeelandia and Provintia*, [w:] *Ilha Formosa...*

⁷⁴ *The Republic of China Yearbook 2012*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), Taipei, 2012, s. 47.

⁷⁵ John R. Shepherd, *The Island Frontier of the Ch'ing, 1684–1780*, [w:] *Taiwan. A New History*, ed. Murray A. Rubinstein, New York 2007, s. 109.

⁷⁶ *Taiwan in Modern Times*, ed. Paul Kwang Tsien Sih, New York 1973, [cyt. za:] Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 9.

⁷⁷ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 14.

⁷⁸ Bogdan S. Zemanek, *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, Kraków 2009, s. 9, 45–46; *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 44.

⁷⁹ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 27.

Ze względu na bliskie położenie wyspy i kontynentu (Cieśnina Tajwańska w najwęższym odcinku liczy 130 km) kontakty pomiędzy mieszkańcami obydwu terytoriów były naturalne. Pierwotnie sporadyczne, wraz z rozszerzaniem wpływów poszczególnych władców chińskich na południe stawały się coraz częstsze. Prawdopodobnie już w okresie Trzech Królestw (220–265) jedno z nich, królestwo Wu, rozciągnęło militarną kontrolę nad wyspami w strefie przybrzeżnej⁸⁰. W okresie panowania dynastii Sui (581–618) pojawiły się znaczące wzmianki historyczne na temat zainteresowań chińskich władców wyspą. Już w pierwszych latach panowania Yangdiego (Yang Guang), który wstąpił na tron w 605 r., zorganizowano ekspedycję⁸¹. Wydarzenia te postrzegane są jako początek kontaktów wyspy z kontynentem. Peskadory były nierzadko strategicznym punktem na mapie chińskiej migracji. Datuje się, że od IX w. zaczęła się tam osiedlać ludność Miao, wkrótce potem inicjując ten sam proceder również na Tajwanie⁸². Migracja nasiliła się w XI i XII w. W latach 1292–1294, w początkowym okresie panowania dynastii mongolskiej (1279–1368), ustanowiono urzędy zawiadujące Peskadorami i Tajwanem z siedzibą w Fujian⁸³.

PRZYBYSZE Z EUROPY

W XVI w. w regionie Azji i Pacyfiku pojawiły się europejskie żaglowce⁸⁴. Z biegiem lat ich obecność stawała się coraz silniejsza. Zainteresowanie strategicznie położo-

⁸⁰ Pierwsi osadnicy (10 tys.) zostali wysłani na Tajwan przez Sun Ch'uana z państwa Wu z chińskich Trzech Królestw. Nie jest potwierdzone, czy był to rzeczywiście Tajwan, czy inne wyspy archipelagu Penghu. Juan Ch'ang-rue, *Chung-kuo min-chien tsung-chiao chih yen-chiu*, Muzeum Prowincji Tajwan, Tajpej 1990, s. 38, [cyt. za:] Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 11.

⁸¹ Roman M. Sławiński pisze o dwóch wyprawach zbrojnych na Tajwan za panowania dynastii Sui: w 605 i 607 r. Pierwsza zakończyła się uprowadzeniem tylko jednego z ukrywających się mieszkańców wyspy, druga – tysiąca żołnierzy i przyniosła znacznie większe korzyści. Wyspiarze doznali klęsk w trzech bitwach, a ich wódz został zabity. Do niewoli na kontynent wzięto kilka tysięcy jeńców. Zob. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 14–15. Inne opracowania podają, że zakończona sukcesem ekspedycja odbyła się w 610 r. Zob. *Dzieje Chin. Zarys*, red. Szang Jue, tłum. Bogumił Dąbrowski [i in.], oprac., wstęp i przyp. Witold Rodziński, Warszawa 1960, s. 182.

⁸² *Taiwan in Modern Times...*, [cyt. za:] Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 9.

⁸³ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 15.

⁸⁴ Na początku byli to głównie Portugalczycy, którzy sukcesywnie przesuwali podboje Azji w kierunku Pacyfiku. W 1509 r. Diego Lopes de Sequeira dotarł do Malakki. W 1516 r. Rafael Perestrelo przybył drogą morską do Chin. W kolejnym roku w Kantonie zjawił się poseł Manu-

nym Tajwanem na szlaku morskim pozostawało kwestią czasu. W 1582 r., niemal wiek od opłynięcia Przylądka Dobrej Nadziei przez Bartolomeu Diasa i ustanowienia drogi do Indii przez Vasco da Gamę, na mieliźnie u wybrzeży Tajwanu osiadł inny portugalski statek. Jego załogę i pasażerów uważa się za pierwszych Europejczyków, którzy stanęli na Tajwanie. Odbudowa statku, a zarazem ich pobyt na wyspie, trwała 45 dni⁸⁵.

Holendrzy przybyli na Tajwan przez Peskadory w 1603 r. Porty te miał pełnić funkcję pośrednika w handlu z Japonią i Chinami, którym zarządzała Kompania Wschodnioindyjska (Vereenigde Oostindische Compagnie – VOC) z siedzibą w Batawii⁸⁶. VOC zarządzała też kolonizowanymi terytoriami, dostrzegano zatem realne korzyści wynikające z przejęcia kontroli nad tymi terenami. Osłabieni walką o wpływy w regionie z pozostałymi flotami europejskimi, Holendrzy nie odparli mingowskiej demonstracji siły na Peskadorach w 1622 r. Rozejm zawarty pomiędzy stronami w 1624 r. wiązał się ze zgodą na zajęcie Tajwanu oraz handel na terenie wyspy. 30 sierpnia 1624 r. Holendrzy przybili w okolicy dzisiejszego miasta Tainan. VOC rozpoczęła kolonizację od budowy niezbędnej infrastruktury – fortyfikacji (Oranje, Zeelandia, Utrecht) i osad (Zeeburg, Providentia [zwanej później Provintia])⁸⁷.

Zainteresowanie Tajwanem wykazywali także Hiszpanie. Po tym, jak ekspedycja Miguela Lópeza de Legazpi z 1565 r. dotarła na Filipiny, w 1571 r. Hiszpanie zajęli Manilę i założyli tam swoją osadę⁸⁸. Ich zakusy zakończyły się sukcesem w 1626 r. po wysłaniu okrętów na północ wyspy. Celem Hiszpanów było utworzenie placówki handlowej w regionie oraz stworzenie zaplecza dla żeglugi Cieśniną Tajwańską. Swoje przyczółki ufortyfikowali w dwóch miejscach: na prawym brzegu delty rzeki Tamsui i w Keelungu. Nosily one nazwy Santo Domingo i San Salvador. Hiszpańscy

ela I Szczęśliwego – Fernão Pires de Andrade. W 1557 r. Portugalczycy rozciągnęli kontrolę nad Makau. Ten niewielki port stał się doskonałą bazą wypadową na sąsiednie terytoria. Wkrótce w region Azji i Pacyfiku, oprócz Portugalczyków, wyprawy zaczęły organizować również inne państwa – Hiszpania, Wielka Brytania i Holandia. Por. Adam W. Jelonek, Ewa Trojnar, *Malezja*, Warszawa 2009, s. 16–19, *Historia Państw Świata w XX Wieku*; John H. Parry, *Morskie imperium Hiszpanii*, wstęp J. H. Plumb, tłum. Stanisław Bławat, Gdańsk 1983; Jan Balicki, Maria Bogucka, *Historia Holandii*, Wrocław 1989, s. 225–255.

⁸⁵ *Spaniards in Taiwan: Documents*, ed. José Eugenio Borao Mateo, Taipei 2001, t. 1, s. 1–15, [cyt. za:] Tonio Andrade, *How Taiwan Became...*

⁸⁶ 7 sierpnia 1604 r. statek Wabranda van Warwyka płynący do Makau zdryfował na Peskadory. Był to pierwszy Holender, który znalazł się na tych wyspach. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 26.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 26–28; James Wheeler Davidson, *op. cit.*, s. 11–13.

⁸⁸ John H. Parry, *op. cit.*, s. 117.

zakonnicy prowadzili działalność misyjną wśród ludności autochtonskiej na wschodnim wybrzeżu Tajwanu, odnosząc znaczne sukcesy i zyskując sobie przychyłność. Ostatecznie zostali wyparci z Tajwanu przez Holendrów w 1642 r.⁸⁹

Podczas kolonizacji holenderskiej władzę sprawowali holenderscy gubernatorzy. Czerpano wówczas zyski nie tylko z pośrednictwa w handlu. Sprowadzono tysiące chińskich migrantów w celu rozwoju rolnictwa, szczególnie uprawy ryżu i trzciny cukrowej, co zresztą udawało się ponad miarę⁹⁰. Nie wahano się eksploatować autochtonów. Głośnym echem odbiła się sprawa nawracania miejscowej ludności na chrześcijaństwo – unikatowa w dziejach holenderskiej kolonizacji. W ciągu 15 lat powstała gmina chrześcijańska licząca ok. 5–6 tys. członków⁹¹. Kolonizacja wiązała się z dominacją Holendrów w każdym aspekcie funkcjonowania wyspy, co nie mogło spotkać się z entuzjazmem czy choćby przyzwoleniem autochtonów. Miejscowa ludność występowała zbrojnie przeciw rosnącym wpływom i wyzyskowi Holendrów. Do największych powstań doszło w latach 1635–1636 i 1652⁹². O ile w dziejach Tajwanu okres kolonizacji holenderskiej odcisnął piętno, o tyle w dziejach Holandii miał ostatecznie marginalne znaczenie⁹³.

EPOKA KOLONIALNA

Sukcesy handlowe i finansowe Holendrów na Tajwanie zbiegły się w czasie z ważnymi wydarzeniami w Chinach. Rok 1644 zakończył panowanie dynastii Ming i zapoczątkował na kontynencie rządy nowej mandżurskiej dynastii Qing. Jednak musiało upłynąć jeszcze wiele lat, nim nowa władza ugruntowała swoją pozycję. W różnych częściach kraju wybuchały powstania skierowane przeciw Mandżurom. Na południowym wybrzeżu Chin umocnił się silny ośrodek oporu, na czele którego stał Zheng Chenggong (Koxinga⁹⁴) – syn Zheng Zhilonga, mingowskiego dygnitarza i kupca, trudniącego się wcześniej piractwem. W 1661 r. wobec braku wsparcia na lądzie ewakuował się on ze swoją flotą (400 okrętów, 25 tys. żołnierzy)

⁸⁹ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 32–34.

⁹⁰ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 31.

⁹¹ Jan Balicki, Maria Bogucka, *op. cit.*, s. 234.

⁹² Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 30–31; Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 32.

⁹³ Petrus Johannes Blok, *Geschichte der Niederlande*, Bd. 4: *Bis 1648*, Gotha 1910, s. 420.

⁹⁴ W literaturze europejskiej imię Koxinga lub warianty: Coxinga, Koksinga pochodzi z języka portugalskiego. Wywodzi się od tytułu *guoxinya* – wielmożnego pana noszącego państwowe nazwisko. Edward Kajdański, *Chiny. Leksykon*, Warszawa 2011, s. 394.

na Tajwan. Wkrótce za oddziałami na wyspę przybyło wielu mieszkańców wybrzeży południowo-wschodnich Chin, zwolenników odchodzącej dynastii (40 tys. do 1662 r.⁹⁵); znaleźli się wśród nich arystokraci, urzędnicy i znawcy literatury⁹⁶. Po dziewięciu miesiącach oblężenia Zeelandii, od maja 1661 r. do stycznia 1662 r., armia Zheng Chenggonga zmusiła do kapitulacji holenderskiego gubernatora. 1 lutego 1662 r. Frederik Coyett i Zheng Chenggong podpisali traktat pokojowy, regulujący warunki przekazania mienia i opuszczenia wyspy przez Holendrów⁹⁷. Do tego czasu nad Zeelandią miała powiewać biała flaga.

Pokonanie przeciwnika umożliwiło Zhengowi wprowadzenie własnych rządów oraz reform w wielu dziedzinach życia społecznego i gospodarczego⁹⁸. Jego rychła śmierć w 1662 r. nie zahamowała tego procesu⁹⁹. Schedę objął jego syn, Zheng Jing, który z powodzeniem kontynuował politykę ojca. Na Tajwanie udało się wprowadzić system polityczny zbliżony do tego, który funkcjonował w Chinach. Zheng Jing prowadził też walki w obronie terytoriów na kontynencie, ale i on został po kilku latach wyparty na Tajwan. W 1664 r. o swoją kolonię upomnieli się Holendrzy. Chociaż odnieśli sukces na północy wyspy, zdobywając Keelung, nie sforsowali własnych fortyfikacji w Tainanie. Niewątpliwie dla mieszkańców wyspy nie były to spokojne czasy, a samo utrzymywanie armii rodziny Zheng musiało wiązać się z wyrzeczeniami.

W latach 70. XVII w. pojawiły się nowe wyzwania dla Tajwanu. Borykający się z trudnościami w handlu z Chińczykami, będącymi pokłosiem ograniczeń wprowadzonych przez Mandżurów, Anglicy zainteresowali się możliwością otwarcia nowego portu handlowego w niedalekim sąsiedztwie kontynentu. Dwukrotnie wyprowadzili się na wyspę – w 1670 i 1672 r. Zheng Jing zdecydował się na zawarcie porozumienia handlowego z Angielską Kompanią Wschodnioindyjską już w 1670 r. Założenie angielskiej faktorii zagwarantowało ochronę statków handlowych kompanii w Cieśninie¹⁰⁰. W 1681 r., po śmierci Zheng Jinga, władzę na Tajwanie objął jego syn Zheng Keshuang. Walki wewnętrzne oraz niechęć mieszkańców wyspy

⁹⁵ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 45.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Treaty between Koxinga and the Dutch Government*, Castle Zeelandia, 1 II 1662, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/koxinga.htm> (1 III 2014).

⁹⁸ *Historia nowożytna Chin*, tłum. Maria Wolska, red. Siergiej L. Tichwiński, Warszawa 1979, s. 26; Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 40; Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 33.

⁹⁹ Zheng Chenggong zmarł prawdopodobnie w wyniku samobójstwa wywołanego narastającymi rodzinnymi problemami, co jednak nie odmawia mu honorów na Tajwanie; jest jednak kontrowersyjny, gdyż był także piratem. Współcześnie doczekał się pomników, świątyni, a jego imię nosi państwowa uczelnia w Tainanie – National Cheng Kung University.

¹⁰⁰ *The English factory in Taiwan, 1670-1685*, ed. Chang Hsiu-jung, Taipei 1995.

osłabiły mocną pozycję rodu Zheng. Nowy władca nie był w stanie dalej stawiać czoła siłom mandżurskim. W 1683 r. armia cesarska dowodzona przez admirała Shi Langa, wspierana przez Holendrów, podbiła Peskadory. W wyniku dwustronnych mediacji Zheng Keshuang oddał Tajwan bez walki¹⁰¹.

Mandżurowie utworzyli na wyspie urzędy analogiczne do tych, jakie istniały na kontynencie. Tajwan został włączony do prowincji Fujian. Prowadzono restrykcyjną politykę migracyjną oraz skierowaną przeciw miejscowej ludności, która nierzadko buntowała się przeciw nowej władzy¹⁰². Do pierwszego przeprowadzonego na szeroką skalę powstania doszło w 1721 r. Na czele powstańców stanął Zhu Yigui, uważany za potomka dynastii Ming. Powstańcy początkowo odnosili znaczne sukcesy: zdobyli stolicę Tajwanu, pokonując wojska qingowskie, i szybko zajęli całe terytorium wyspy. Zhu Yigui ogłosił się władcą, a swoje rządy nazwał Yonghe (Wieczny pokój). Nowy przywódca przywrócił dawne chińskie obyczaje, które w czasach panowania dynastii Qing zastąpiono mandżurskimi. Władza powstańców nie trwała jednak długo. Bezpośrednio do klęski doprowadziła polityka rządu mandżurskiego, który wysłał odsiecz na Tajwan. Spory o przywództwo w ruchu powstańczym stały się jedną z przyczyn jego upadku.

Inny, uważany za największy zryw powstańców przeciw rządowi mandżurskim nastąpił w 1786 r. Odnoszący sukcesy wódz powstania Lin Shuangwen został obwołany władcą i nadano mu tytuł Shuntian (Posłuszny Niebu). Reakcja Mandżurów na poczynania powstańców była jednoznaczna. Wysłana na Tajwan armia szybko doprowadziła do upadku powstania, a jego wodzów schwytano i poćwiartowano w Pekinie w 1788 r.¹⁰³ Za panowania Mandżurów jeszcze wielokrotnie dochodziło do wybuchów społecznych na Tajwanie, jednak za każdym razem władzom udawało się przywrócić porządek i wymusić posłuszeństwo poddanych.

Na wyspie, pomimo niestabilnej sytuacji politycznej, w czasie panowania dynastii Qing, podobnie jak za czasów holenderskich, rozwijało się rolnictwo. Działo się to głównie za sprawą przybyszów z kontynentu. Zakaz migracji na Tajwan nie był stały. Nawet wówczas, gdy był restrykcyjnie przestrzegany, dochodziło do przemieszczania się ludności z przeludnionego południowego wybrzeża Chin. Niewątpliwie w stronę Tajwanu udawali się ci, którzy nie mieli już czego szukać na kon-

¹⁰¹ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 43; Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 33.

¹⁰² Roman Sławiński przytoczył listę 18 ważniejszych powstań, John F. Copper podał informację o 15. Rebelii było jednak znacznie więcej, co doskonale oddają słowa „co trzy lata bunt, co pięć – rebelia”. Por. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 46–47; John F. Copper, *Taiwan. Nation State or Province?*, Boulder 2009, s. 36.

¹⁰³ *Lin Shuangwen Incident*, [w:] *Encyclopedia of Taiwan*, Council for Cultural Affairs, 2011, [on-line:] <http://taiwanpedia.culture.tw/en/content?ID=3554> (28 II 2014).

tynencie. Reformy prowadzono jednak nad wyraz opieszale, gdyż wyspa nie miała dla Mandżurów większego znaczenia¹⁰⁴.

Sytuacja, w jakiej znalazł się Tajwan, była skutkiem słabej pozycji rządu mandżurskiego, władającego rozległym państwem w sposób feudalny, i rosnących wpływów zachodnich mocarstw. Mandżurowie nie byli w stanie wymusić uległości wśród ludów formalnie podległych Chinom. Rosły także wpływy sąsiadów, zwłaszcza Japonii. Jej interesy coraz częściej kolidowały z chińskimi (sprawą sporną była m.in. Korea). W XIX w. Chiny odpowiadały wizerunkowi „śpiącego olbrzyma”¹⁰⁵. Wykorzystały to natychmiast mocarstwa europejskie. Rozpoczął się swoisty wyścig o wpływy w Chinach. Przejmowano porty w dzierżawę, uzyskiwano koncesje na budowę kolei oraz innych połączeń komunikacyjnych. Rząd mandżurski był zbyt słaby, by przeciwstawić się obcej dominacji. Dodatkowo korupcja i nepotyzm zrujnowały autorytet władz w oczach zwykłych ludzi. Dokonywano podziału Chin na strefy wpływów przy jednoczesnym dążeniu Mandżurów do utrzymania państwa w izolacji, w której upatrywano szansy na jego ocalenie. Jednak ta strategia okazała się mało skuteczna. Stworzono dogodne warunki dla obcej penetracji. Państwa nie było w stanie ochronić przed upadkiem nawet wojsko wyposażone w przestarzałą broń. Nie było ono szkolone według najnowszych technik, w przeciwieństwie do innych zachodnich mocarstw, a nawet państw regionu, wśród których prym wiodła Japonia¹⁰⁶.

W latach 1839–1842 doszło do wojny chińsko-angielskiej (tzw. pierwsza wojna opiumowa), która zakończyła się całkowitą klęską Chin. Jej zakończenie regulował traktat pokojowy podpisany 28 sierpnia 1842 r. w Nankinie (traktat nankiński)¹⁰⁷. Był to pierwszy nierównoprawny traktat zawarty przez Chiny. Na jego mocy Wielka Brytania uzyskała dostęp do pięciu portów chińskich: Canton, Amoy, Foochow-fu, Ningpo i Shanghai (Art. 2)¹⁰⁸. W wieczyste władanie koronie miał zostać przekazany Hongkong (Art. 3). Na rząd Chin nałożono zobowiązania wypłaty odszkodowań za zniszczone towary (Art. 4) oraz kontrybucji za straty i wydatki militarne (Art. 6). Chiny utraciły niezależność celną, uzgodniono bowiem stosowanie uczciwych taryf eksportowych i ceł importowych oraz innych opłat we

¹⁰⁴ Szerzej zob. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 43–60.

¹⁰⁵ Napoleon nazwał Chiny „śpiącym olbrzymem”: „Niech śpi, bo jak się zbudzi, to wstrząśnie światem”. Janusz Pajewski, *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1996, s. 227.

¹⁰⁶ Andrew Gordon, *Nowożytna historia Japonii. Od czasów Tokugawów do współczesności*, tłum. Iwona Merklejn, Warszawa 2010, s. 111–114.

¹⁰⁷ *Treaty of Nanking* [Nanjing], 1842, [on-line:] http://www.chinaforeignrelations.net/treaty_nanking (18 III 2014).

¹⁰⁸ Zapis portów zgodny z tekstem traktatu. Współcześnie są to miasta: Kanton, Xiamen, Fuzhou, Ningbo i Szanghaj.

wszystkich portach handlowych (Art. 10)¹⁰⁹. Traktat nankiński otworzył drogę do penetracji Chin. Nic nie stało na przeszkodzie, by podobny los spotkał także Tajwan, szczególnie że rozciągnięta nad nim władza Mandżurów słabła coraz bardziej.

W lipcu 1843 r. rząd Stanów Zjednoczonych za aprobatą Kongresu wysłał do Chin ekspedycję okrętów wojennych pod dowództwem Caleba Cushinga¹¹⁰. W lutym 1844 r. osiągnęła ona cel podróży. 3 lipca 1844 r. w Wangxia podpisano układ chińsko-amerykański, na mocy którego Stany Zjednoczone otrzymały wszystkie korzyści wynikające z traktatu nankińskiego z wyjątkiem cesji Hongkongu, zajętego wcześniej przez Brytyjczyków. Senat Stanów Zjednoczonych przyjął układ 16 stycznia 1845 r. Wkrótce został on również ratyfikowany przez stronę chińską¹¹¹. Co do samego Tajwanu, po 12 latach, wraz z zakładaną rewizją układu, w gronie przedstawicieli rządu Stanów Zjednoczonych w Chinach pojawiły się pomysły odkupienia go od Chin albo zajęcia jako odszkodowania za straty poniesione przez obywateli amerykańskich w Chinach podczas wojen opiumowych. Jednak Departament Stanu nie poparł tych propozycji¹¹².

W 1854 r. wskutek zawarcia z Japończykami porozumienia otwierającego ich porty dla amerykańskich statków handlowych (traktat w Kanagawa, 31 marca 1854 r.) komodor Matthew C. Perry rozdzielił swoją eskadrę w celu zawinięcia do innych portów regionu. W drodze do Hongkongu, z którego miał wypłynąć w kierunku Ameryki, na fregacie USS Macedonian udał się do Manili, po drodze spędzając 10 dni na Tajwanie, cumując w porcie Keelung. W tym czasie przygotowano mapy portu i wybrzeża, a także dokonano inspekcji możliwości rozwinięcia handlu węglem, który wydobywano na Tajwanie i eksportowano do południowych Chin. Krótki pobyt na wyspie uzmysłowił Perry'emu strategiczne położenie tego terytorium oraz znaczenie, jakie mogłoby ono odegrać w polityce Stanów Zjednoczonych na Pacyfiku¹¹³.

¹⁰⁹ *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. Ludwik Gelberg, t. 1, Warszawa 1954, s. 42–45.

¹¹⁰ Caleb Cushing był prawnikiem i kongresmanem z Massachusetts, który utrzymywał powiązania biznesowe z przedsiębiorstwami zajmującymi się handlem z Chinami. To właśnie on zwrócił decydom uwagę na możliwości, jakie przed Stanami Zjednoczonymi otwierał traktat nankiński. Szerzej zob. Longin Pastusiak, *Dyplomacja Stanów Zjednoczonych (XVIII–XIX w.)*, Toruń 2007, s. 460; Andrzej Mania, *Department of State 1789–1939. Pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA*, Kraków 2011, s. 123, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

¹¹¹ Tekst traktatu, zob. *Treaty of Wang-hea [Wangxia]*, 1844, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/205> (18 III 2014).

¹¹² Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 26; Longin Pastusiak, *op. cit.*, s. 466.

¹¹³ Szerzej zob. Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 25–27. Sławiński wspomina także o dokonanej przez Amerykanów analizie kopalń siarki. por. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 54.

W drugiej połowie XIX w. w gronie państw realizujących koncepcje ekspansji kolonialnej na Dalekim Wschodzie znalazły się Francja i Rosja. W październiku 1856 r. wybuchła druga wojna opiumowa. Podobnie jak wcześniej, również ona udowodniła całkowitą niemoc rządu mandżurskiego. W czerwcu 1858 r. w Tianjin negocjowano traktaty, które doprowadziły do dalszego uzależnienia Chin od wpływów zewnętrznych. 13 czerwca 1858 r. zawarto porozumienie chińsko-rosyjskie, a 18 czerwca chińsko-amerykańskie. Obydwie umowy były opatrzone klauzulami największego uprzywilejowania. Brytyjczycy podpisali układ z rządem mandżurskim 26 czerwca 1858 r., natomiast Francuzi dzień później. Chiny musiały przystać na wszystkie żądania mocarstw. James Bruce, lord Elgin, komisarz brytyjski oddelegowany do pertraktowania z rządem chińskim, określił traktat jako narzucony z „pistoletem przy gardle”¹¹⁴. Stany Zjednoczone i Rosja zajmowały w negocjacjach postawę rzekomej neutralności. Jeden z Anglików obecnych w czasie negocjacji napisał: „Dwa mocarstwa trzymały Chiny za gardło, gdy natomiast dwa pozostałe stały obok, podjudzając je, tak aby wszyscy mogli podzielić się łupem”¹¹⁵. Chodziło naturalnie o ekspansyjną strategię Wielkiej Brytanii i Francji, a wręcz neutralną Stanów Zjednoczonych i Rosji. Najważniejszym postanowieniem porozumień tianjińskich (1858) oraz pekińskich (1860), oprócz dalszego otwarcia Chin dla penetracji gospodarczej, było dodanie 11 nowych portów do spisu „portów traktatowych”¹¹⁶. Na Tajwanie otwarto z kolei 4 porty: Tamsui, Keelung, Anping (część dzisiejszego miasta Tainan) oraz Takau (dzisiejszy Kaohsiung). Sukces mocarstw w negocjacjach z przedstawicielami państwa chińskiego prowadził do stopniowego osłabiania Chin. Przerodził się także w prawdziwą rywalizację pomiędzy samymi mocarstwami – o to, kto więcej osiągnie korzyści, co pogłębiało niekorzystną sytuację, w jakiej znalazły się Chiny.

Ze względu na strategiczne położenie, rosnący udział w wewnątrzregionalnym handlu, a szczególnie zmarginalizowaną pozycję państwa chińskiego, Tajwan coraz częściej stawał się miejscem wypadów zachodnich mocarstw. W 1842 r., podczas pierwszej wojny opiumowej, Brytyjczycy zaatakowali dwa porty, Keelung i Daan, jednak bez efektu. Podczas chińsko-francuskiej wojny o Wietnam (1884–1885) flota francuska, po ataku na Keelung i Tamsui, przeszła do blokady zachodniego i północnego wybrzeża, czym skutecznie uniemożliwiła dosłanie posiłków z kontynentu. Wojska chińskie broniły się zaciekle. W obydwu walkach pogłębiające się straty po obu stronach przerwało wycofanie flot najeźdźców, gdy na kontynencie strony

¹¹⁴ Witold Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław 1992, s. 418.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Były to: Danshui, Hankou, Jingzhou, Jiujiang, Nankin, Niuzhuang, Shantiu, Tainan, Tianjin, Zhenjiang oraz Zhifu.

negocjowały warunki zawarcia pokoju¹¹⁷. Również Stany Zjednoczone zdecydowały się uderzyć na Tajwan. W 1867 r. desantowały własne oddziały piechoty morskiej na wyspie. Ich celem było wzięcie odwetu za atak Pajwanów i wymordowanie załogi amerykańskiego statku handlowego ratującej się z uszkodzonego okrętu po uderzeniu w rafę. Akcja ta nie byłaby wyjątkowa, gdyby nie to, że *marines* ponieśli porażkę, wycofując się na okręty wycieńczeni, z jednym zabitym i bez sukcesów w walce z wrogiem¹¹⁸.

Nie tylko zachodnie mocarstwa były zagrożeniem dla Chin; Japonia również dostrzegała możliwość uzyskania dla siebie korzyści. Wysłana przez nią misja pokojowa doprowadziła do podpisania przez ministra Li Hongzhang traktatu w Tianjinie 13 września 1871 r. Umowa ta jedynie pozornie wpisywała się w serię traktatów zwanych nierównoprawnymi, jakie Chiny podpisały z zachodnimi państwami. Traktat japońsko-chiński nie zawierał klauzuli największego uprzywilejowania. Otwierał porty i obydwa państwa na handel. Pakt ten, w przeciwieństwie do układów Chin z mocarstwami zachodnimi, prezentował stanowisko równości stron¹¹⁹. Umowa z 1871 r. ustanowiła przyczółek dla japońskich zdobyczy w Azji. Ich zainteresowanie kolejnymi miało się dopiero rozpocząć.

W grudniu 1871 r. japoński statek z Riukiu, płynąc w czasie sztormu przez Cieśninę Tajwańską, rozbił się o skaliste, południowo-wschodnie wybrzeże tajwańskie. Jego załoga wdała się w konflikt z lokalnymi aborygenami. W wyniku walk 54 rozbitków straciło życie. W następnym roku Japonia próbowała uzyskać rekompensatę z tego tytułu u przedstawicieli rządu dynastii mandżurskiej, której władza rozciągała się wszak także na Tajwan. Mediacje nie przyniosły jednak efektów. Chińczycy argumentowali, że Japonia nie może reprezentować interesów osobnego państwa, za jakie uważano Królestwo Riukiu. Dowodzili, że rozbitków zaatakowali aborygeni, którzy sprzeciwiali się panowaniu Mandżurów, oraz że sytuacja taka mogła przydarzyć się w każdym zakątku świata, gdzie procesy akulturacji zostały dopiero zainicjowane. Rząd Japonii, korzystając z porad Amerykanina Charlesa LeGendre'a, byłego konsula w Amoy, postanowił wykorzystać incydent jako pretekst do kolejnej wyprawy na Tajwan. Przygotowania do faktycznej kolonizacji wschodnich wybrzeży Tajwanu nabrały rozmachu w 1874 r. Jednak w obliczu postępującej mo-

¹¹⁷ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 56–57.

¹¹⁸ Warto zaznaczyć, że *marines* byli nierzadko wykorzystywani do ochrony amerykańskich interesów za granicą. Zob. Robert Kłosowicz, *U.S. Marines jako narzędzie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Kraków 2008, s. 53–54, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

¹¹⁹ *Treaty of Tientsin*, 13 IX 1871, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/174> (4 III 2014).

bilizacji sił chińskich (wysłanie oddziałów pod dowództwem Shen Baozhena¹²⁰) zarzucono brawurowy pomysł zasiedlenia wyspy. Konflikt zakończono dzięki interwencji posła brytyjskiego Thomasa Wade'a w Pekinie. 31 października 1874 r. strony zawarły układ zobowiązujący rząd mandżurski do wypłaty odszkodowania na rzecz Japonii¹²¹. Japończycy ewakuowali swoje wojska z terytorium Tajwanu. Dopiero w tamtym czasie – w 1875 i 1887 r. – władze mandżurskie ustanowiły nowe okręgi administracyjne, a w 1885 r. – prowincję Tajwan¹²². Polityka cesarstwa otworzyła też Tajwan na migrację z kontynentu. Mimo że wywołało to wiele problemów społecznych, to jednak sprzyjało rozwojowi rolnictwa i przemysłu na wyspie, do tego stopnia, iż była ona wówczas jedną z najlepiej rozwiniętych prowincji¹²³.

Tymczasem w 1872 r. Japonia anektowała wyspy Riukiu, które w 1879 r. zostały przemianowane na prefekturę Okinawa¹²⁴. Rząd Chin uznał ten stan rzeczy w 1881 r. po wcześniejszych bezskutecznych protestach. Niepowodzenia dyplomatyczne Chin zostały później wykorzystane przez Japonię. Uległość mandżurskiego rządu Qing zachęcała mocarstwa zachodnie do większej aktywności w Chinach. Japonia wcześniej, bo już w 1875 r., ostrzelała wyspę Kanhwa, w efekcie czego wojska koreańskie zostały rozbite. Na mocy traktatu japońsko-koreańskiego podpisanego 27 lutego 1876 r., zwanego traktatem z Kanhwado, Korea została otwarta na handel z Japończykami¹²⁵. Swymi działaniami Japończycy zakwestionowali prawa Chin do Korei, do tej pory uważanej za lenno dynastii Qing.

OKUPACJA JAPOŃSKA

Od lat 70. XIX w. dochodziło do licznych starć japońsko-chińskich w Korei. Walczono o władzę i o wpływy. Japonia, od lat zmierzająca do wojny, poszukiwała tylko

¹²⁰ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 34.

¹²¹ Odszkodowanie wyniosło 500 tys. taeli. Tekst dokumentu zob. *Engagement Between Japan and China Respecting Formosa*, 31 X 1874, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/1874treaty.htm> (4 III 2014).

¹²² J. Bruce Jacobs, *Whither Taiwanization? The Colonization, Democratization and Taiwanization of Taiwan*, „Japanese Journal of Political Science” 2013, vol. 14, no. 4, s. 573.

¹²³ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 28–29.

¹²⁴ *Historia nowożytna krajów Azji i Afryki*, tłum. Jerzy Borowicz, Warszawa 1980, s. 426; Lin Man-houng, *The Ryukyus and Taiwan in the East Asian Seas. A Longue Durée Perspective*, „Academia Sinica Weekly”, 24 VIII 2006, no. 1084, transl. Evan Dawley, „Japan Focus”, 27 X 2006, [on-line:] http://www.japanfocus.org/site/make_pdf/2258 (4 III 2014).

¹²⁵ Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 164–165.

pretekstu, by rozpocząć ofensywę. W marcu 1894 r. w Korei wybuchło powstanie Tonghak¹²⁶. Na prośbę rządu koreańskiego Chińczycy wysłali tam swoje oddziały. Japończycy uznali to wydarzenie za naruszenie *status quo* (podkreślonego traktatem z Tianjinu z 1871 r.) i zdecydowali się na interwencję. Na początku czerwca 1894 r. wysłali do Korei korpus liczący 8 tys. żołnierzy, ustanawiając znaczącą przewagę liczebną nad sprowadzonymi do Korei chińskimi oddziałami. Jeszcze w czerwcu Japończycy przejęli kontrolę nad koreańskim dworem¹²⁷. 1 sierpnia wybuchła wojna, która doprowadziła do klęski Chin. Wykazała ona całkowitą niemoc wojsk chińskich, które nie były w stanie stawić skutecznego oporu lepiej wyszkolonym żołnierzom japońskim. Kilka lat przed wybuchem wojny Li Hongzhang, wojskowy i polityk, zwolennik polityki samoumocnienia Chin, pisał: „Jeśli Chiny pragną być silne, najlepsze, co mogą uczynić w tym kierunku, to nauczyć się wyrabiać zagraniczną broń [...]. Dla Chin to hańba, że ich uzbrojenie znacznie pozostało w tyle za zagranicznym”¹²⁸.

W listopadzie 1894 i w styczniu 1895 r. Japonia odrzuciła chińskie prośby o rozejm. 4 grudnia 1894 r., po tym, jak strona japońska po raz pierwszy kontrowała propozycję rozejmu, premier Itō Hirobumi przedłożył plan okupacji Formozy i Pescadorów¹²⁹. Zapoczątkowała ją skuteczna operacja przeciw flocie chińskiej w Weihaiwei, która 16 lutego 1895 r. otworzyła Japonii drogę do Chin. 15 marca 1895 r. w południowym kierunku wyszły w morze japońskie jednostki. 24 marca zajęły Magong, stolicę Pescadorów. Stamtąd miały przypuścić atak na pobliski Tajwan¹³⁰. Tymczasem (19 marca 1895 r.) w Shimonoseki rozpoczęły się rozmowy, które wstrzymały zwycięski pochód wojsk japońskich. Stronę chińską w negocjacjach reprezentował Li Hongzhang, natomiast japońską premier Itō Hirobumi oraz Mutsu Munemitsu. Japonia stawiała warunki, które były nie do przyjęcia dla Chin. Domagała się bowiem oddania umocnień na przedmieściach Pekinu, bazy w Tianjinie oraz linii kolejowej na północ od Wielkiego Muru. Oczywiście te warunki były

¹²⁶ Tonghak to ruch na rzecz nauki Wschodu powstały w latach 60. XIX w. Program tej sekty był kompilacją założeń religii chińskich: buddyzmu, konfucjanizmu i taoizmu. Członkowie sekty wyrażali sprzeciw wobec tego, co obce, częstego wówczas w Korei. Winą za ciężką sytuację ekonomiczną obarczali obcokrajowców, zarówno Japończyków, jak i Chińczyków. Walczyli ze skorumpowaną biurokracją Korei i klasami uprzywilejowanymi. Przecistawiali się biedzie i wyzyskowi. Zob. Witold Rodziński, *op. cit.*, s. 469; Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 168.

¹²⁷ Andrew Gordon, *op. cit.*, s. 168.

¹²⁸ Wasilij Sidichmienow, *Ostatni cesarze Chin*, tłum. Jerzy Abkowicz, Roman Sławiński, Katowice 1990, s. 174–175.

¹²⁹ Toyama Saburo, *Japan's Naval Strategy from 1894 to 1945*, „Revue Internationale d'Histoire Militaire” 1978, no. 38, s. 180, [cyt. za:] Tadeusz M. Gelewski, *Jalu 1894*, Warszawa 1995, s. 97, *Historyczne Bitwy*.

¹³⁰ Tadeusz M. Gelewski, *op. cit.*, s. 97.

jedynie zasłoną dymną dla prawdziwych zamierzeń Japonii. Strona chińska odrzuciła kolejną ofertę Japończyków 24 marca 1895 r. Tego samego dnia Li Hongzhang został postrzelony na ulicy przez członka reakcyjnej szowinistycznej organizacji japońskiej „Czarny Smok”¹³¹. W tej sytuacji Japończycy złagodzili swoje stanowisko i wkrótce powrócono do negocjacji. Ostatecznie 17 kwietnia 1895 r. został podpisany pokój, a jego postanowienia reguluje traktat z Shimonoseki¹³². Warunki, jakie Japończycy narzucili Chinom, były dla nich bardzo niekorzystne. Po pierwsze, uznano całkowitą niezależność Korei (Art. 1). Po drugie, na rzecz Japonii scedowano Półwysep Liaotański wraz z Port Arthur¹³³, Tajwan i Peskadory¹³⁴ (Art. 2). Dodatkowo rząd Chin został zobowiązany do wypłaty wysokich odszkodowań wojennych (Art. 4). Chiny otworzyły także dla Japonii cztery wielkie miasta-porty: Shashih, Chungking, Suchow, Hangchow¹³⁵ – nie tylko na handel, ale także na działalność japońskich konsulów. Ustanowiono również wolność żeglugi dla Japończyków po wodach wewnętrznych, rzekami: Jangcy pomiędzy Chongqingiem a Yichang, Wusong pomiędzy Szanghajem a Suzhou, a dalej kanałem do Hangzhou (Art. 6). Weihaiwei miało pozostać pod czasową okupacją japońską (Art. 8) jako zabezpieczenie wypełnienia postanowień traktatu (ten stan utrzymywał się do 1898 r.).

Regulowane traktatem przejście rządów na Tajwanie miało się odbyć w terminie do dwóch miesięcy, a więc do 17 czerwca 1895 r. Tak też się stało. Na początku czerwca Tajwan przeszedł pod japońskie panowanie podczas symbolicznej ceremonii cedowania wyspy, która odbyła się na pokładzie japońskiego okrętu w obawie przed rozjuszonymi nową sytuacją Tajwańczykami.

Przygotowania do inwazji na Formozę prowadzono na wyspie Riukiu, skąd przypuszczono atak eskadr wspomaganych gwardzistami gotowymi do desantu na wyspę. Walki z Chińczykami wspieranymi przez miejscową ludność wykazały słabość armii chińskiej wyposażonej w przestarzałą broń. Jednak trudności mieli także żołnierze japońscy, którzy musieli walczyć w wymagającym tropikalnym klimacie. Dodatkowo opanowanie wyspy było utrudnione ze względu na działalność partyzantów, którzy nie ograniczali się tylko do walki wręcz¹³⁶.

¹³¹ *Ibidem*, s. 94–95.

¹³² *Treaty of Shimonoseki*, Shimonoseki, 17 IV 1895, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/shimonoseki01.htm> (30 VI 2012).

¹³³ Punkt ten został usunięty wskutek nacisków zachodnich mocarstw (Rosji, Wielkiej Brytanii i Niemiec) w zamian za dodatkową kontrybucję. *Historia nowożytna krajów...*, s. 429.

¹³⁴ Peskadory określono poprzez położenie – pomiędzy 119° a 120° długości geograficznej wschodniej i między 23° a 24° szerokości geograficznej północnej.

¹³⁵ Zapis zgodny z tekstem traktatu. Współczesną pisownię oddają nazwy w nawiasach: Shashih (Shashi), Chungking (Chongqing), Suchow (Suzhou), Hangchow (Hangzhou).

¹³⁶ Tadeusz M. Gelewski, *op. cit.*, s. 98.

25 maja 1895 r. ogłoszono utworzenie Republiki Tajwanu. Władze republiki nie zostały jednak uznane ani przez społeczność międzynarodową, ani przez rząd w Pekinie. Republika nie przetrwała długo. Z jednej strony wynikało to z polityki japońskiej, która nie mogła zaakceptować dążeń niepodległościowych, w związku z czym wojska japońskie zwycięsko parły na południe, z drugiej – problemem okazał się również fakt, że na czele republiki stanęli dostojnicy mandżurscy, którzy pragnęli jak najszybciej opuścić Tajwan i schronić się na kontynencie. Już 6 czerwca prezydent Tang Jingsong opuścił Tajpej. Po 20 dniach władzę przejął Liu Yongfu jako wiceprezydent, sprawując ją z Tainanu. 21 października 1895 r. po ewakuacji wiceprezydenta Liu powstańcy poddali Tainan¹³⁷. Pod koniec 1896 r. wyspa została ostatecznie podbita przez Japończyków.

Zajęcie Tajwanu podkreśliło przewagę Japończyków nad Chińczykami. Górowali pod względem wyszkolenia żołnierzy i dowództwa. Stosowali nowe rozwiązania techniczne. Japończycy tworzyli zwartą etnicznie grupę, w której wartości narodowe były czynnikiem integrującym. W przeciwieństwie do nich Chińczycy nie stanowili monolitu. Było to państwo wielonarodowe, w którym patriotyzm mógł być czynnikiem jednoczącym, ale tylko w skali prowincji. W dodatku społeczeństwo nie darzyło zaufaniem obcej dynastii Qing. Klęska Chin wynikała również z systemu istniejącego w aparacie wojskowym. Przestarzała organizacja i struktura armii oraz korupcja musiały wpłynąć negatywnie na obraz zmagających się Wasilij Sidichmienow, rosyjski historyk i badacz dziejów Chin, tak opisywał tę sytuację:

Jedną z przyczyn klęski Chin w tej wojnie była degeneracja mandżurskiej oligarchii rządzącej. Słabo przygotowana i zacošana armia chińska została rozbita, a flota wojenna – zatopiona. Na budowę tej floty przeznaczono ogromne sumy, z których większość, wskutek nalegań cesarzowej – wdowy Cixi, wykorzystano na budowę i upiększanie Pałacu Letniego¹³⁸.

Założenia polityki rządu qingowskiego, według których bierność i działania dyplomatyczne ochronią Chiny przed upadkiem, okazały się złudzeniem. Władze chińskie sądziły, że rywalizacja mocarstw i nieuniknione konflikty pomiędzy nimi zabezpieczą Chiny przed upadkiem. To pokazuje, jak krótkowzroczna była ta polityka. Rząd mandżurski liczył, że drogą częściowych ustępstw terytorialnych zabezpieczy własny byt. Japonia, zdobywając Tajwan, zyskała istotny punkt strategiczny w regionie. Bierne zachowanie Chin powodowało natomiast, że traciły one stopnio-

¹³⁷ Szerzej zob. John F. Copper, *Taiwan: Nation State...*, s. 37–38; Shozo Fujii, *The Formation of Taiwanese Identity and the Cultural Policy of Various Outside Regimes*, [w:] *Taiwan under Japanese colonial rule 1895–1945. History, culture, memory*, eds. Liao Ping-hui, Wang David Der-wei, New York 2006, s. 68–70; Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 61–63.

¹³⁸ Wasilij Sidichmienow, *op. cit.*, s. 157.

wo wpływ na politykę w regionie, a także dostęp do surowców naturalnych, w tym na Tajwanie. W sferze międzynarodowej Chiny stawały się więc państwem drugiej kategorii.

Gdy na południu wyspy toczyły się walki, 17 czerwca 1895 r. w Tajpej (odtąd zwanym Taihoku) Japończycy oficjalnie przejęli władzę. Ich rządy trwały nieprzerwanie do 1945 r., a sprawowało je 19 japońskich gubernatorów generalnych¹³⁹. Artykuł 5 Traktatu z Shimonoseki przewidywał, że mieszkańcy Tajwanu mogą podjąć decyzję o sprzedaży majątku i opuszczeniu wyspy w ciągu dwóch lat od ratyfikacji umowy. Trudno było jednak oczekiwać od autochtonów akceptacji tego zapisu. W pierwszych latach panowania na wyspie lokalna partyzantka, w której skład wchodził również aborygeni, prowadziła akcje przeciw Japończykom. Dochodziło także do bardziej zorganizowanych antyjapońskich wystąpień. Większość z nich przypadła na lata 1895–1902. Konflikty wybuchały w różnych częściach wyspy, miały burzliwy przebieg, ale zwycięstwo świętowali Japończycy¹⁴⁰. Trwałość pokoju zaprowadzanego na Tajwanie przez Japończyków siłą i strachem była jednak pozorna.

Tymczasem rewolucjoniści na kontynencie – w tym przede wszystkim Liga Narodowa, powołana w sierpniu 1905 r. przez Sun Yat-sena organizacja o programie domagającym się rewolucji: narodowej, demokratycznej i społecznej¹⁴¹ – doczekali się w końcu zwycięstwa. Przyszło ono dopiero jesienią 1911 r. w postaci rewolucji Xinhai i wiązało się z obaleniem cesarstwa oraz proklamacją Republiki Chińskiej 1 stycznia 1912 r. Również na Tajwanie wybuchło powstanie. Najpierw 15 marca 1913 r. w południowej części wyspy w okolicy Tainanu, później 1 grudnia 1913 r. w części centralnej, w okolicy Taizhongu. Z ramienia Ligi Związkowej organizatorem powstania był Luo Fuxiung. Przyplącił je życiem, a echa działalności rewolucyjnej na Tajwanie zostały stłumione. Do kolejnego wielkiego zrywu społecznego doszło w czerwcu 1915 r., kiedy na wyspie proklamowano Państwo Wdzięczności Wielkim Mingom. Japończycy w odwecie dokonali masowych aresztowań i egzekucji¹⁴². Tak stanowczo reagowali na każdy sprzeciw wobec władzy. Ruch niepodległościowy na Tajwanie odżył po zakończeniu I wojny światowej. Niektórzy jego działacze postulowali utworzenie niepodległej republiki, jednak ich plany nie doczekały się realizacji.

Wojskowe kierownictwo Tajwanu stopniowo osiągało sukcesy we wszystkich obszarach zarządzania kolonią. Priorytetem było opanowanie całego potencjału wyspy. Dotyczyło to głównie eksploatacji zasobów naturalnych, szczególnie węgla

¹³⁹ Listę japońskich gubernatorów opracował Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 66.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 70–71.

¹⁴¹ Zasady sformułował Sun Yat-sen, później rozwinął je w formie tzw. trzech zasad ludu.

¹⁴² Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 72–73.

kamiennego, ropy naftowej, boksytów, srebra, a także lokalnej produkcji przemysłowej oraz rolniej. Według planów rządu w Tokio, Tajwan miał się stać samodzielną finansowo w 1925 r. Budżet państwa przewidywał coroczne subwencje na potrzeby kolonii. Wsparcie finansowe dla Tajwanu bardzo szybko zaczęło przynosić wymierne efekty. Już w pierwszych latach okupacji zaczęła powstawać infrastruktura transportowa. W latach 1898–1906 wybudowano ponad 9 tys. km różnego rodzaju dróg. Zmodernizowano również istniejącą linię kolejową i projektowano nowe, a w 1908 r. połączono porty Keelung i Kaohsiung koleją o długości 395 km¹⁴³. W XIX w. miasta portowe Tajwanu obsługiwały handel z kontynentem jedynie na krótkich trasach, przez Cieśninę Tajwańską do prowincji Fujian. Za czasów japońskich modernizowano porty, a elektryfikacja umożliwiła mechanizację pracy i przyjmowanie większych jednostek. Z powodu stopniowej monopolizacji handlu cukrem trzcinowym, kamforą, opium i siarką oraz dyskryminacji firm zagranicznych tajwańskie porty obsługiwały niemal wyłącznie japońskie statki. Tajwan osiągnął niezależność finansową w 1907 r. Rosły dochody z podatków, w tym ziemskich i monopolu państwowego, szczególnie z produkcji cukru trzcinowego i kamfory. Stało się to możliwe dzięki stopniowemu zwiększaniu areалу upraw, nawadnianiu pól oraz zastosowaniu nowych odmian ryżu¹⁴⁴. W krótkim czasie Tajwan stał się obok Korei głównym producentem ryżu na potrzeby Japonii¹⁴⁵.

Kolonizacja Tajwanu miała rozwiązać problemy społeczne i ekonomiczne przeludnionej Japonii. Początkowo Japończycy niechętnie decydowali się na los emigrantów. W latach 30. na Tajwanie mieszkało jednak już ok. 300 tys. Japończyków. Wielu z nich przy przeprowadzce kierowało się poszukiwaniem lepszych warunków bytu¹⁴⁶. Japońska emigracja pociągnęła za sobą wzrost jakości życia także lokalnej ludności. Przywiązywano wagę do zwiększenia świadomości zdrowotnej poprzez akcje szczepień i dostęp do wody pitnej. Zwalczano palenie opium zakazano krępowania stóp oraz noszenia długiego warkocza przez mężczyzn – zaliczano to do tzw. trzech złych obyczajów. Najbardziej uciążliwy dla Japończyków był handel opium ze względu na rosnące uzależnienie i koszty społeczne, dlatego wprowadzono restrykcje w jego obrocie. Odtąd można było nabywać opium jedynie u licencjonowanych pośredników; pozwolenia na handel wydawano Tajwańczykom, którzy wspomagali administrację w walce z oponentami¹⁴⁷.

¹⁴³ *Ibidem*, s. 74.

¹⁴⁴ Szerzej na ten temat zob. *ibidem*, s. 73–74, 83, 204.

¹⁴⁵ Szerzej na ten temat zob. Conrad Totman, *Historia Japonii*, tłum. Justyn Hunia, Kraków 2009, s. 433, 499, 562, *Ex Oriente*.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 430, 505.

¹⁴⁷ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 71.

Widoczne zmiany osiągnięte przez wojskowych stały się podstawą reform w sferze politycznej. W 1919 r. powołano pierwszego cywilnego gubernatora generalnego Tajwanu. Utrzymał on samodzielność ustawodawczą Tajwanu, co już wcześniej usprawniało zarządzanie wyspą przez Japończyków. Wraz z wprowadzeniem rządów cywilnych wdrożono projekt asymilacji Tajwańczyków z Japończykami, gdyż wyspę traktowano jako część archipelagu japońskiego. Nadrzędnym celem polityki była tak silna integracja wyspy, by ta mogła się stać zapleczem gospodarczym, a później wojennym Japonii. Demokratyzacja na wzór japoński ogarnęła wszystkie regiony Tajwanu. W lokalnych zgromadzeniach i komitetach doradczych mogli zasiadać Tajwańczycy. Powołano szereg organizacji społecznych o charakterze kulturalnym i edukacyjnym, w tym publiczny system oświaty, a także wyższą uczelnię. Umożliwiono naukę języka japońskiego, który stawał się coraz bardziej powszechny i potrzebny. Nieliczni intelektualiści tajwańscy, wykształceni zarówno na Tajwanie, jak i w Japonii, angażowali się w działalność na rzecz praw ludności, czemu nie sprzeciwiała się cywilna administracja¹⁴⁸. Zmiany na lepsze były jednak pozorne i dla Tajwańczyków wiązały się z wieloma wyrzeczeniami. Za działalność wywrotową wciąż groziła kara śmierci¹⁴⁹.

Polityka okupanta pozwoliła odciąć Tajwan od najważniejszych wyzwań, przed jakimi stali Chińczycy na kontynencie. Wkrótce po utworzeniu Republiki w 1912 r. władzę przejął Yuan Shikai, przedstawiciel poprzedniego reżimu. Wprowadził rządy dyktatorskie, podejmując działania na rzecz restauracji cesarstwa. Po jego śmierci Chiny na ponad dekadę pogrążyły się w walkach wewnętrznych. W okresie warlordów (1916–1927) były faktycznie zarządzane przez wiele niezależnych ośrodków decyzyjnych. W 1917 r. powstał Rząd Narodowy w Kantonie, na czele którego stanął Sun Yat-sen. Kierowana przez niego Chińska Partia Narodowa – Kuomintang (KMT), utworzona w sierpniu 1912 r. z połączenia Ligi Związkowej z kilkoma innymi grupami, stała się wkrótce główną siłą polityczną w państwie. W latach 20. współpracowała w ramach wspólnego frontu z komunistami, od czerwca 1921 r. zrzeszonymi w Komunistycznej Partii Chin (KPCh). Schedę po śmierci Sun Yat-sena objął Chiang Kai-shek, który doprowadził do zerwania z komunistami. W 1927 r. po zajęciu Nankinu proklamował utworzenie nowego rządu. W tym czasie podjął również Wyprawę Północną w celu zjednoczenia Chin¹⁵⁰.

Chaos w Chinach wykorzystali Japończycy, których aspiracje mocarstwowe zaprowadziły przez Koreę i Mandżurię na przedpola Pekinu. W prowokowanych incydentach, najpierw w Mukdenie 18 września 1931 r., a później na moście Marco

¹⁴⁸ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 37.

¹⁴⁹ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 77–80.

¹⁵⁰ Konrad Seitz, *Chiny. Powrót olbrzymia*, tłum. Tomasz Mazur, Warszawa 2008, s. 106–119.

Poło 7 lipca 1937 r., brała udział Armia Kwantuńska, która skutecznie przeciwstawiła się siłom chińskim. W 1931 r. w Mandżurii proklamowano państwo Mandżukuo pod kontrolą Japonii¹⁵¹. Rozгромienie Chińczyków pod Pekinem przerodziło się w działania wojenne¹⁵².

Wybuch wojny chińsko-japońskiej podkreślił znaczenie Tajwanu dla Japończyków. Chiny miały stać się przyczółkiem do ustanowienia „Strefy Wspólnego Dobrobytu Wielkiej Azji Wschodniej” pod panowaniem Japonii. Na Tajwanie władzę ponownie oddano w ręce wojskowych. Wojenna machina korzystała ze strategicznego położenia Tajwanu, jednocześnie w izolacji oraz w sąsiedztwie kontynentu. Tajwan stał się bazą wojskową i poligonem w jednym. W szybkim tempie wzmacniano zaplecze wojenne (lotniska i porty), powstawały nowe przedsięwzięcia produkcyjne: przemysłowe i rolnicze, a już istniejące eksploatowano bardzo intensywnie. Polityka asymilacji Tajwańczyków była prowadzona na masową skalę we wszystkich dziedzinach życia społecznego¹⁵³. Celowała w utrzymanie zaplecza materialnego, ale miała też wspomagać kadrowo armię cesarską. Na początku lat 40. zorganizowano pobór, wykluczony wcześniej zarówno na Tajwanie, jak i w Korei. Coraz więcej Tajwańczyków pracowało nie tylko w cywilu, głównie jako tłumacze, ale również jako żołnierze i marynarze (ponad 200 tys.) tam, gdzie Japonia prowadziła działania wojenne¹⁵⁴.

¹⁵¹ Z punktu widzenia dalszych wydarzeń w Azji Wschodniej szczególnie ważna wydaje się reakcja Stanów Zjednoczonych na sytuację zaistniałą w Mandżurii. 7 stycznia 1932 r. amerykański sekretarz stanu Henry L. Stimson wydał notę stwierdzającą brak akceptacji wszelkich porozumień chińsko-japońskich, które mogłoby naruszyć prawa i interesy Stanów Zjednoczonych w Chinach lub pozostawać w sprzeczności z paktem paryskim o wyrzeczeniu się wojny jako narzędzia polityki zawartym m.in. przez wszystkie wymienione wyżej państwa 27 sierpnia 1928 r. Założenia te, oddające politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych u kresu polityki „otwartych drzwi” w Chinach określa się mianem doktryny (Hoovera-) Stimsona. Tekst źródłowy noty wraz z komentarzem zob.: Łukasz Wordliczek, *U.S. Foreign Policy: Procedure and Substance*, Kraków 2005, s. 23–24, *Basic American Documents*. Działania Armii Kwantuńskiej na kontynencie zostały ostro potępione przez społeczność międzynarodową, także na forum Ligi Narodów, co w 1933 r. doprowadziło do wykluczenia Japonii z tej organizacji, chociaż nie zmieniło charakteru jej działań w Azji. Piotr Ostaszewski, *Konflikt o Mandżurię 1931–1945*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. Piotr Ostaszewski, Warszawa 2006, s. 186–197; Zbigniew Rudnicki, *Systemowe i doktrynalne determinanty pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych w praktyce Ligi Narodów*, Kraków 2005, s. 164–186.

¹⁵² Conrad Totman, *op. cit.*, s. 564.

¹⁵³ Japonizację wspierał ruch imperialny (jap. *kōminka undō*) zainicjowany w latach 30., odwołujący się do projektu pełnego podporządkowania Tajwańczyków władzy cesarskiej. Jednocześnie mianem *kōminka* określa się ostatni okres panowania japońskiego na Tajwanie 1937–1945. Szerzej zob. *Taiwan under Japanese colonial rule...*; Leo T. S. Ching, *Becoming "Japanese". Colonial Taiwan and the Politics of Identity*, Berkeley 2001.

¹⁵⁴ Christopner Hughes, *Taiwan and Chinese Nationalism, National Identity and Status in International Society*, London 1997, s. 22, [cyt. za:] John F. Copper, *Taiwan. Nation State...*, s. 41.

Mimo że japońska inwazja od 1937 r. obejmowała coraz większą część Chin, Rząd Narodowy Republiki Chińskiej formalnie wypowiedział wojnę Japonii, a także Niemcom i Włochom, dopiero 9 grudnia 1941 r., w dwa dni po japońskim ataku na Pearl Harbor, który wciągnął w tę sytuację Stany Zjednoczone¹⁵⁵. Deklaracja chińska oznaczała zniesienie wszelkich wcześniejszych układów japońsko-chińskich, w tym traktatu z Shimonoseki, będącego podstawą do japońskiej okupacji Tajwanu i Peskadorów. Japońskie sukcesy wojenne miały wkrótce zostać przerwane stanowczą odpowiedzią aliantów.

Spotkania na szczycie poprzedziła konferencja ministrów spraw zagranicznych trzech państw: Stanów Zjednoczonych – Cordella Hulla, Wielkiej Brytanii – Anthony'ego Edena i Związku Radzieckiego – Wiaczesława Mołotowa. Otrzymała się ona 19–30 października 1943 r. w Moskwie. Dzięki determinacji amerykańskiej dyplomacji 30 października Republika Chińska zawarła tzw. deklarację czterech narodów (Declaration of Four Nations). Stronę chińską reprezentował Fu Ping-chang, chiński ambasador w Rosji. Pełny udział strony chińskiej w konferencji, pomimo wysiłków Amerykanów, był wówczas niemożliwy. W toku przygotowań do konferencji czterostronnej okazało się, że ani Józef Stalin, ani jego przedstawiciel nie wezmą w niej udziału¹⁵⁶. Należy pamiętać, że w tamtym czasie jedynie Związek Radziecki był związany z Japonią paktem o neutralności, zawartym 13 kwietnia 1941 r. Alternatywnie zaplanowano dwie konferencje trójstronne. Pierwsza, poświęcona sprawom Dalekiego Wschodu, miała się odbyć w Kairze, druga, poświęcona wojnie – w Europie, w Teheranie.

W konferencji w Kairze, zorganizowanej 12 listopada 1943 r., udział wzięli przedstawiciele trzech mocarstw: prezydent Stanów Zjednoczonych Franklin Delano Roosevelt, generalissimus Chiang Kai-shek, przewodniczący Rządu Narodowego Republiki Chińskiej, oraz premier Wielkiej Brytanii sir Winston Churchill. Ustalono wówczas podjęcie wspólnych działań przeciw Japonii. Jedną z dyskutowanych kwestii była przyszłość Tajwanu. W komunikacie ogłoszonym 1 grudnia 1943 r., a przygotowanym w wyniku obrad, pojawiło się sformułowanie:

Ich [sojuszników – przyp. E. T.] celem jest odebranie Japonii wszystkich wysp na Pacyfiku, które zostały przez nią [Japonię – przyp. E. T.] zajęte lub były okupowane od początku I wojny światowej w 1914 r., i zwrócenie Republice Chińskiej

¹⁵⁵ *China's Declaration of War against Japan, also against Germany and Italy*, „Contemporary China”, 15 XII 1941, vol. 1, no. 15, [cyt. za:] [on-line] <http://ibiblio.org/pha/policy/1941/411209b.html> (4 IV 2014).

¹⁵⁶ Zabiegi dyplomatyczne Amerykanów, szczególnie sekretarza stanu Cordella Hulla, mające na celu włączenie Chin do wielkiej koalicji rekonstruuje Chu Shao Kang, *The Cairo Conference. A Forgotten Summit*, „Fu Hsing Kang Academic Journal” 2004, vol. 81, s. 311–318.

wszystkich terytoriów zagarniętych przez Japonię, takich jak Mandżuria, Formoza i Peskadory¹⁵⁷.

Warto dodać, że na etapie trójstronnych prac nad komunikatem delegacja brytyjska domagała się zastąpienia sformułowania: „terytoria, które Japonia zdradziecko wykradła Chinom, takie jak Mandżuria i Tajwan, zostaną zwrócone Republice Chińskiej” stwierdzeniem: „Japonia zrzeknie się terytoriów, które zdradziecko wykradła Chinom, takich jak Mandżuria i Tajwan”¹⁵⁸. Sugestię argumentowano po-
minięciem innych państw, których terytoria zagarnęła Japonia. Większość zagrabionych terytoriów była jednak brytyjskimi koloniami. Propozycja ta nie znalazła jednak zrozumienia wśród strony chińskiej jako sprzeczna z oficjalnym stanowiskiem rządu i poddająca w wątpliwość prawa Chin do Mandżurii i Tajwanu¹⁵⁹. Sama dyskusja na ten temat mogła wynikać z mniej obiektywnych powodów, które można nazwać dyplomatycznymi. Po pierwsze, Brytyjczycy nie zostali zaproszeni na obiad Roosevelt–Chiang 23 listopada, podczas którego prezydenci mieli uzgodnić główne punkty komunikatu. Były to m.in.: całkowity zwrot chińskich terytoriów okupowanych przez Japonię, tj. czterech północnowschodnich prowincji, Tajwanu, Peskadorów, Półwyspu Liaotunskiego z portami w Dalian i Port Arthur, całkowita utrata okupowanych przez Japonię terytoriów na Pacyfiku, niepodległość Korei, przejęcie przez rząd chiński japońskiego przemysłu i przedsiębiorstw w Chinach jako reparacje wojenne¹⁶⁰. Po drugie, Amerykanie przedstawili szkic komunikatu do zatwierdzenia najpierw Chińczykom 24 listopada, aby na jego podstawie trzy

¹⁵⁷ *Cairo Conference*, 22–26 XI 1943, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/cairo.htm#par3> (6 III 2014) – tłum. E.T.

¹⁵⁸ Chu Shao Kang, *op. cit.*, s. 332–323 – tłum. E.T.

¹⁵⁹ *Ibidem*, s. 334.

¹⁶⁰ Co ciekawe, nie sposób powołać się na amerykańskie źródła historyczne w celu jednoznacznego potwierdzenia pierwszego uzgodnienia tej kwestii. Pierwotnie wydarzenie to nie zostało odnotowane, a przeszło do zbioru dokumentów opracowanych w latach 50. na podstawie tłumaczenia notatek z języka chińskiego udostępnionych przez stronę chińską już w wersji angielskiej. Zob. United States Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran*, 1943, Washington 1970, s. 296, 322–325, [on-line:] <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943CairoTehran> (9 III 2004). Zagadnienie to stara się wyjaśnić Chu Shao Kang w cytowanej wyżej pracy; zob. Chu Shao Kang, *op. cit.*, s. 331–332. Przygotowując swą analizę, Chu korzystał także z wyboru chińskich dokumentów: *Chung-hua-min-kuo chung-yao shih-liao chu-pien: chan-shih wai-chiao* (*The Preliminary Edition of Important Historical Materials of the Republic of China – Period of the Resistance War Against Japan: Wartime Diplomacy*), vol. 3, The Kuomintang Historical Commission, Taipei 1981, s. 527–528. Warto wreszcie dodać, że dokumenty amerykańskie wskazują, iż 23 listopada 1943 r. podczas spotkania Chiang–Roosevelt podjęto także temat przyszłości wysp Riukiu i Hongkongu. Generalissimus miał zaproponować Amerykanom wspólną okupację wysp Riukiu, a w konsekwencji administrację dwóch państw pod powiernictwem organizacji międzynarodowej, sprawę Hong-

strony mogły pracować 26 listopada. Takie postawienie spraw mogło wywołać dodatkowe oburzenie Brytyjczyków¹⁶¹. Ostatecznie osiągnięto porozumienie, a zatwierdzona wersja spornego zdania pochodzi od Churchilla. Chiński delegat Wang Chung-hui, sekretarz generalny Naczelnej Rady Obrony Narodowej, uzupełnił ją o Peskadory, pomijane w poprzednich wersjach¹⁶².

Konferencja w Kairze wyniosła Chiny do roli światowego mocarstwa odpowiedzialnego za dalsze losy świata. Wydaje się oczywiste, że sytuacja Chin nie zmieniłaby się, gdyby nie wciągnięto Stanów Zjednoczonych w działania wojenne. Obydwa kraje łączyła nienawiść do wrogiej Japonii. USA musiały ze względów strategicznych przyjąć Chiny do Wielkiej Czwórki, czy też do grona „Czterech Policjantów”: Roosevelt

[...] mówił Mołotowowi o systemie, który zezwalałby na posiadanie broni jedynie wielkim mocarstwom – Wielkiej Brytanii, Stanom Zjednoczonym, Związkowi Radzieckiemu i – być może – Chinom. Ci policjanci współpracowaliby, aby utrzymać pokój¹⁶³.

Przekonanie pozostałych członków tej grupy do przyjęcia w jej poczet Chin nie należało do łatwych zadań. Wielka Brytania i Związek Radziecki żywiły uprzedze-

kongu zaś – oddać rozmowom amerykańsko-brytyjskim. Zob. United States Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers...*, s. 324.

¹⁶¹ Trudno mówić o jakiegokolwiek sympatii między stronami. Połączyła je raczej wspólna sprawa, bez której zapewne nie doszłoby do spotkania i postanowień. Churchill, jeszcze podczas konferencji w Casablance w lutym 1943 r. podkreślił, że nie chce mieć wiele wspólnego z frontem w Chinach. Chu Shao Kang, *op. cit.*, s. 311–317, 324–325. 24 sierpnia 1943 r. obradujący w Quebecu alianci odnieśli się do konieczności korzystania z baz w Chinach w celu pokonania Japonii. Zob. *President Roosevelt and Prime Minister Churchill to Generalissimo Chiang*, [w:] United States Department of State, *Foreign Relations of the United States. Conferences at Washington and Quebec, 1943*, U.S. Government Printing Office, Washington 1970, s. 1160–1161, [on-line:] <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943> (10 III 2014). Podczas konferencji w Kairze Chiang Kai-shek wykorzystywał każdą okazję, aby poprosić Amerykanów o kolejne dostawy i pomoc finansową. Ponadto zapisał się w pamięci jako osoba niezdeterminowana, wprowadzająca chaos w planie spotkań, a jego negocjatorzy jako niedecyzyjni i roszczeniowi. Por. Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek i jego Chiny*, tłum. Jarosław Włodarczyk, Wrocław-Poznań 2010, s. 423, *Wojny, Konflikty*.

¹⁶² Chu Shao Kang, *op. cit.*, s. 335.

¹⁶³ *Depesza do Churchilla*, 1 VI 1942, [w:] *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, vol. 1: *Alliance Emerging, October 1933–November 1942*, ed. Warren F. Kimball, Princeton 1984, s. 502, [cyt. za:] Henry A. Kissinger, *Dyplomacja*, tłum. Stanisław Głąbiński, Grzegorz Woźniak, Iwona Zych, Warszawa 2009, s. 431. Depeszę przygotował Harry Hopkins, doradca prezydenta Roosevelta ds. międzynarodowych, podczas wizyty radzieckiego ministra spraw zagranicznych Mołotowa w Waszyngtonie wiosną 1942 r. Henry Kissinger wyjaśnił ideę „Czterech Policjantów” na kartach swojej książki. Zob. Henry A. Kissinger, *Dyplomacja...*, s. 429–432, 444, 448, 452, 457–459.

nia do tego pomysłu¹⁶⁴. Co gorsza, chińskiego przywódcy – Chiang Kai-sheka nie darzono ani sympatią, ani uznaniem czy zaufaniem¹⁶⁵.

30 listopada 1943 r., podczas kolejnej konferencji w Teheranie, Stalin zaakceptował postanowienia kairskie. W obradach nie brał udziału Chiang Kai-shek. Ustalenia mieli mu przekazać gen. Joseph W. Stilwell, dowódca sił amerykańskich w rejonie CBI (Chiny–Birma–Indie), będący jednocześnie szefem sztabu głównodowodzącego wojsk chińskich¹⁶⁶, i doradca polityczny John Paton Davies. 1 grudnia, a więc w dniu ogłoszenia komunikatu z konferencji kairskiej¹⁶⁷, Wielka Trójka zgromadzona w Teheranie podpisała deklarację, w której odniosła się do warunków budowy pokoju poprzez silną współpracę, otwarcie drugiego frontu w Europie w celu zniszczenia niemieckiego potencjału militarnego oraz utworzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Ustalenia wypracowane przez Wielką Trójkę podczas konferencji w Jałcie pomiędzy 4 a 11 lutego 1945 r., obok kluczowego zagadnienia dotyczącego przyszłości powojennej Europy i ONZ, zawierały zapewnienia Stalina o zaangażowaniu wojsk radzieckich w walkę z Japonią na Dalekim Wschodzie. Miało ono nastąpić pomiędzy drugim a trzecim miesiącem od kapitulacji Niemiec. Stalin obwarował jednak atak na Japończyków szeregiem warunków: zachowaniem *status quo* Mongolii Zewnętrznej, a więc wówczas Mongolskiej Republiki Ludowej¹⁶⁸, odzyskaniem praw do południowego Sachalinu i wysp przyległych, internacjonalizacją portu handlowego w Dalian¹⁶⁹, ponowną dzierżawą bazy marynarki wojennej w Port Arthur z uznaniem pierwszeństwa interesów radzieckich, utworzeniem sowiecko-chińskiego przedsiębiorstwa zarządzającego Koleją Wschodniochińską i jej odnogą w kierunku

¹⁶⁴ Chu Shao Kang, *op. cit.*, s. 311–317.

¹⁶⁵ Jakub Polit, *Chiny*, Warszawa 2004, s. 166–167, *Historia Państw Świata w XX Wieku*; Łukasz Gacek, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009, s. 173–177, *Societas*, 11; Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 425–426.

¹⁶⁶ Sylwetkę gen. Josepha W. Stilwella podczas wojny na Pacyfiku zaprezentował Donovan Webster, *Droga birmańska. Wojna w Azji Południowo-Wschodniej 1941–1945*, tłum. Marian Baranowski, Warszawa 2006, *Wielkie Bitwy, Wielcy Dowódcy*.

¹⁶⁷ Ogłoszenie komunikatu planowano na 1 grudnia 1943 r. w trzech państwach sygnatariuszach jednocześnie, po przedstawieniu uzgodnień Stalinowi, jednak poselstwo brytyjskie nie zastosowało się do ustaleń. Napiętą sytuację dokumentują amerykańskie depesze przesyłane pomiędzy Kairem a Teheranem. Szerzej zob. United States Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers...*, s. 448–453.

¹⁶⁸ Podczas spotkania Chiang–Roosevelt w Kairze generalissimus zaznaczył historyczną zwierzchność Chin nad Mongolią Zewnętrzną i Tuwą, których przyszłość uzależnił od negocjacji ze Związkiem Radzieckim. *Ibidem*, s. 325.

¹⁶⁹ Dalian to chińska nazwa miasta w języku japońskim określanego jako Darien, a w rosyjskim – Dalnyj.

ku południowym do Dalian (zwaną Koleją Południowomandżurską) przy uznaniu suwerenności Chin w Mandżurii, a także przekazaniem Związkowi Radzieckiemu Wysp Kurylskich. W dokumentach zapisano jednak, że Stalin i Chiang Kai-shek osiągnął porozumienie w sprawie Mongolii, portów i kolei. Związek Radziecki wyraził gotowość zawarcia paktu przyjaźni i przymierza z Rządem Narodowym Republiki Chińskiej, aby zapewnić pomoc w wyzwoleniu Chin z japońskiego jarzma. Podczas konferencji jałtańskiej ani bezpośrednio, ani w kuluarach nie omawiano przyszłości Tajwanu. Kwestia ta została wszak podniesiona w Kairze i ujęta w dokumentach kairskich.

Jak trafnie podkreślał Bronisław Sech, w ostatnich latach wojny, gdy wielkie mocarstwa kreśliły przyszłość świata, Tajwan i Peskadory nie były przedmiotem żadnych sporów międzynarodowych. Powszechnie uznawano zwierzchność chińską nad tymi terenami, a zatem i ich zwrot po zakończonej wojnie¹⁷⁰. Niewiele jednak brakowało, by stało się inaczej, gdy kierujący się taktyką „żabich skoków” (*leapfrogging, island hopping*) Amerykanie odbijali z rąk japońskich kolejne strategiczne, lecz mniej ufortyfikowane i zmilitaryzowane wyspy na Pacyfiku. Admirał Chester W. Nimitz proponował przeprowadzenie desantu na Tajwan i odcięcie dostaw dla Japończyków od południa. W tym celu pomiędzy grudniem 1943 a listopadem 1944 r. prowadzono przygotowania do „Operation Causeway”, czyli „operacji droga na grobli”, a Tajwan określano kryptonimem „wyspa X”¹⁷¹. Miał się on nie tylko stać przyczółkiem koniecznym do dostatecznego pokonania Japonii; rozważano także ustanowienie na nim amerykańskiej administracji wojskowej, co wobec postanowień z Kairu byłoby trudne do wynegocjowania z Chiang Kai-shekiem. „Operation Causeway” została jednak zarzucona. Za namową gen. Douglasa MacArthura prezydent Roosevelt ze względów politycznych wybrał inną wyspę – Luzon i misję wyzwolenia Filipin. Po ich zdobyciu znów ominięto Tajwan, podjęto bowiem decyzję o odbiciu Japończykom Iwo Jimy, wyspy w archipelagu Kazan Rettō (Volcano), stanowiącej zagrożenie dla amerykańskich nalotów na Japonię od południa¹⁷². Tajwan nie ucierpiał także podczas kolejnego desantu na wyspy Riukiu.

Przyszłość Tajwanu została potwierdzona podczas ostatniej z wielkich konferencji II wojny światowej, która odbyła się w Poczdamie w dniach 17 lipca–2 sierp-

¹⁷⁰ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 48.

¹⁷¹ Ówczesny porucznik rezerwy marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych George H. Kerr, później autor słynnej monografii *Formosa Betrayed*, wydanej po raz pierwszy w 1965 r., pracował w jednostce badawczej przygotowującej materiały szkoleniowe dotyczące wyspy X. Wspomnienia tamtych lat zawarł w swojej książce; zob. George H. Kerr, *Formosa Betrayed*, 1997, s. 50, [online:] <http://homepage.usask.ca/~llr130/taiwanlibrary/kerr/kerr.pdf>, (27 VIII 2014).

¹⁷² Robert Kłosowicz, *op. cit.*, s. 182.

nia 1945 r. 26 lipca prezydenci Stanów Zjednoczonych i Chin oraz premier Wielkiej Brytanii ogłosili proklamację definiującą warunki japońskiej kapitulacji albo „szybkie i całkowite zniszczenie” Japonii. W dokumencie tym zatwierdzano wprowadzenie w życie deklaracji kairskiej (art. 8). Określono także, że terytorium Japonii musi zostać ograniczone do czterech głównych wysp: Honsiu, Hokkaido, Kiusiu, Sikoku i mniejszych wysp¹⁷³. Chiang Kai-shek uzyskał tym samym potwierdzenie suwerenności chińskich terytoriów, zajętych przez Japończyków. Innym ważnym dla generalissimusa rezultatem obrad aliantów w Poczdamie było wytworzenie równowagi sił na Dalekim Wschodzie poprzez deklarację włączenia Korei i Japonii do amerykańskiej strefy wpływów¹⁷⁴.

Źródłem nieustającej troski dla Chiang Kai-sheka była jednak północna granica Chin. Do zawarcia porozumienia pomiędzy Republiką Chińską a Związkiem Radzieckim, które było tematem konferencji w Jałcie, doszło 14 sierpnia 1945 r. w Moskwie, a więc w przeddzień kapitulacji Japonii¹⁷⁵. Na jego podstawie Stalin zrealizował m.in. swoje dalekowschodnie cele: dzierżawę baz morskich w Dalian i Port Arthur oraz stworzenie Chińskiej Kolei Changchun z połączenia Kolei Wschodniocihńskiej z Koleją Południowomandżurską. Chiang Kai-shek zapewnił zaś uznanie Mandżurii za terytorium chińskie.

Podsumowanie działań wojennych na Tajwanie, w niechcianej przez Tajwańczyków wojnie, oddają straty w ludziach – ponad 30 tys. osób z ponad 200 tys. zmobilizowanych do armii cesarskiej¹⁷⁶. 173 wojskowych zostało uznanych za winnych zbrodni wojennych i osądzonych¹⁷⁷. Terytorium wyspy zostało jednak niemal nienaruszone, jeśli nie liczyć zniszczeń celów strategicznych dokonanych z powietrza przez amerykańskie lotnictwo. Wyspa ucierpiała natomiast gospodarczo z powodu skrajnej eksploatacji. Funkcję Tajwanu podczas japońskiej okupacji wyspy

¹⁷³ Tekst komunikatu zob. United States Department of State, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers...*, s. 448–449.

¹⁷⁴ Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 463.

¹⁷⁵ *Treaty of Friendship and Alliance Between the Republic of China and the U.S.S.R.*, Moscow, 14 VIII 1945, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/sites/default/files/1945%2C%20Friendship-Alliance%20%28Sov.%29.pdf> (7 VIII 2014) lub *China, Soviet Union Treaty of Friendship and Alliance*, 14 VIII 1945, „The American Journal of International Law” 1946, vol. 40, no. 2, s. 51–63.

¹⁷⁶ Kilka tysięcy wojskowych z Tajwanu zostało upamiętnionych w Japonii w kontrowersyjnej w świecie świątyni Yasukui, poświęconej poległym w służbie cesarzowi. Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters. Small Island, Global Powerhouse*, Lanham 2011, s. 22.

¹⁷⁷ Edward Drea [i in.], *Researching Japanese War Crimes Records. Introductory Essays*, National Archives and Records Administration for the Nazi War Crimes and Japanese Imperial Government Records Interagency Working Group, Washington DC 2006, s. 7, [on-line:] <http://www.archives.gov/iwg/japanese-war-crimes/introductory-essays.pdf> (24 II 2014).

celnie oddał Roman Sławiński, nazywając ją „spichlerzem ryżowym”¹⁷⁸. Wkrótce okazało się, że będzie on służył jako „nietonący lotniskowiec” w realizacji strategii Stanów Zjednoczonych wobec kontynentalnych Chin¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 87.

¹⁷⁹ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 10.

Rozdział 2

REPUBLIKA CHIŃSKA NA TAJWANIE

POWRÓT DO MACIERZY

Wojna na Pacyfiku doprowadziła do klęski Japonii. Przypieczętował ją akt końcowy kapitulacji Japonii, który w imieniu aliantów przyjął gen. Douglas MacArthur na amerykańskim pancerniku Missouri 2 września 1945 r. Ze strony japońskiej swoje podpisy złożyli minister spraw zagranicznych Shigemitsu Mamoru, który występował z ramienia cesarza i rządu, oraz gen. Umezu Yoshijrō, reprezentujący armię. W imieniu Republiki Chińskiej dokument podpisał gen. Xu Yongzhang.

Rozkaz aliancki nakazywał Japończykom złożyć broń Chiang Kai-shekowi¹⁸⁰ na Tajwanie, w kontynentalnych Chinach z wyjątkiem Mandżurii oraz w północnym Wietnamie. Władzę nad Tajwanem – odtąd prowincją Republiki Chińskiej – miał objąć gen. Chen Yi, piastujący stanowisko gubernatora pobliskiej prowincji Fujian w latach 30., posiadający także doświadczenie w kontaktach z Japończykami, gdyż studiował w Japonii¹⁸¹. Jeszcze przed podpisaniem aktu kapitulacji społeczeństwo

¹⁸⁰ *Supreme Commander for the Allied Powers General Order no. One*, 2 IX 1945, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/surrendero5.htm> (11 III 2014). Do kapitulacji wojsk japońskich w Chinach doszło 9 września 1945 r. w Nankinie. *Act of Surrender*, 9 IX 1945, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/surrendero2.htm> (11 III 2014).

¹⁸¹ W wyniku konferencji kairskiej kierownictwo Kuomintangu powołało komitet zajmujący się przygotowaniami do przejęcia Tajwanu (Taiwan Investigation Committee). Jego pracami kierował generał Chen Yi, w składzie znaleźli się przebywający na kontynencie Tajwańczycy związani z funkcjonującymi tam organizacjami tajwańskimi prowadzącymi działalność antyjapońską. W Chongqingu powołano także jednostkę szkoleniową (Central Training Institute, Zhongyang xunliantuan) na potrzeby przygotowań do przejęcia nowych terytoriów. Prowadziła ona m.in. zajęcia dla urzędników, którzy mieli współpracować z wojskowymi w przejmowaniu władzy na

Tajwanu podjęło inicjatywę wprowadzania nowego porządku na własną rękę. Zakładano organizacje i komitety ludowe, które miały przejmować urzędy, a także oddziały samoobrony rozbrajające wojska japońskie¹⁸². Coraz silniejszą pozycję zdobywali zwolennicy niepodległości wyspy¹⁸³. 4 września 1945 r. Chiang Kai-shek wezwał ludność Tajwanu do zachowania spokoju. Na wyspę zaczęli zjeżdżać amerykańscy i chińscy oficerowie odpowiedzialni za jej przejście. Później dołączyła do nich chińska żandarmeria. Siły te były jednak w ocenie generalissimusa niewystarczające, szczególnie że pierwsi chińscy żołnierze, którzy przyплыли na Tajwan, obawiali się zejść na ląd i stawić czoła Japończykom. Obok 170. tys. wojskowych na Tajwanie przebywało około 330 tys. cywilów¹⁸⁴. W tej sytuacji Chiang Kai-shek zwrócił się do gen. MacArthura, naczelnego dowódcy sił sojuszniczych na Pacyfiku, z prośbą o pomoc w przejmowaniu wyspy od Japończyków. Amerykanie odpowiedzieli na ten apel, transportując chińskich wojskowych drogą morską i powietrzną na Tajwan. Choć ich ewentualna obecność współgrała z planami uczynienia z Tajwanu bazy wojskowej, roztaczanymi przez prezydenta Roosevelta jeszcze podczas wojny¹⁸⁵, wydaje się, że stanowiła ona raczej szybki odzew na wołanie o wsparcie.

Tym, czego generalissimus najbardziej się obawiał, było przejście władzy na Tajwanie przez tworzący się front ludowo-demokratyczny¹⁸⁶. Groźba przenikania idei z kontynentu była jak najbardziej uzasadniona w sytuacji jawnej już wówczas walki z komunistami¹⁸⁷. Chiang Kai-shek ujął to następująco:

Kryzys, przed jakim obecnie stoi naród, jest poważniejszy niż którykolwiek inny od czasu japońskiej inwazji w Mukdenie 18 września 1931 roku. Jeśli nie będziemy

Tajwanie (Taiwan Cadre Training Class, Taiwan ganbu xunlianban). Przygotowano szereg opracowań, które miały ułatwić Chińczykom to zadanie. Szerzej zob. Bruce J. Jacobs, *Taiwanese and the Chinese Nationalists, 1937-1945. The Origins of Taiwan's „Half-Mountain People”* (Banshan Ren), „Modern China” 1990, vol. 16, no. 1, s. 84–118.

¹⁸² Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 49.

¹⁸³ Na Tajwanie jeszcze w okresie okupacji japońskiej powstało Tajwańskie Stowarzyszenie na rzecz Zapewnienia Spokoju. Działali w nim m.in. Chiang-po i Heng-tong Lim. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 88–89.

¹⁸⁴ George H. Kerr, *op. cit.*, s. 62.

¹⁸⁵ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 48.

¹⁸⁶ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 49–50.

¹⁸⁷ Ostatnie spotkanie Chiang Kai-sheka i Mao Zedonga, zaaranżowane przez Amerykanów, którym zależało na pokoju w Chinach, odbyło się w ich obecności w Chingqing, we wrześniu 1945 r. Negocjacje, pełne podejrzeń i pozorów, przyniosły stronom formalne porozumienie, jednak do niego nie doprowadziły. Chiny ponownie stanęły w obliczu wojny domowej. Szerzej na ten temat zob. Jung Chang, Jon Halliday, *Mao*, tłum. Piotr Amsterdamski, Warszawa 2007, s. 287–289; Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 465–468.

ostrożni, damy Stalinowi i Mao Zedongowi okazję do wyrządzenia w naszych planach nieodwracalnych szkód¹⁸⁸.

25 października 1945 r. ostatni japoński gubernator generalny Tajwanu gen. Andō Rikichi złożył w Tajpej akt kapitulacji przed gen. Chen Yi. Oznaczało to, że nacjonałiści przejęli kontrolę nad Tajwanem i Pescadorami. Ten dzień został jednocześnie ogłoszony Dniem Odzyskania Tajwanu. Co ważne, dokumenty Republiki Chińskiej z wcześniejszych lat nie wyliczały Tajwanu jako jednej z prowincji¹⁸⁹. Mieszkańcy wyspy znaleźli się w nowej sytuacji, a nieznany im chiński porządek, chociaż wolny od Japończyków, nie był pozbawiony wad, takich jak niekompetencja nowej władzy, korupcja i nielegalny handel – codzienność na kontynencie¹⁹⁰. Ponadto problemy gospodarki kontynentalnych Chin – szalejąca inflacja, niedobór towarów pierwszej potrzeby – dawały się we znaki wyspiarzom. Nowy porządek szybko doprowadził do pogorszenia się warunków życia. Rozszalały się nawet epidemie chorób zakaźnych. Także amerykańsko-chińska współpraca szwankowała, co nie uszło uwadze Tajwańczyków. Zadania postawione przed amerykańskimi wojskowymi przerzuconymi do pracy na Tajwan jedynie pozornie dotyczyły pomocy w zainstalowaniu rządów nacjonalistów na wyspie. Wkrótce okazało się, że będą oni odgrywać rolę bufora pomiędzy lokalną ludnością, Japończykami oczekującymi na repatriację oraz przybyszami z kontynentu¹⁹¹.

Ludność Tajwanu krótko łudziła się, że nadejdzie wolność – rządy Chen Yi jej nie przyniosły. Nie pozostała jednak obojętna na nową sytuację i zażądała reform politycznych. Gdy te nie zostały przeprowadzone, wybuchło powstanie ludowe, które przeszło do historii jako „incydent 28 lutego” (incydent 228), od daty eskalacji walk w 1947 r. Pierwsze, śmiertelne i najprawdopodobniej przypadkowe strzały w kierunku ludzi padły dzień wcześniej w Tamsui. Ich powodem było zamieszanie wyniku podczas kontroli Tajwanki Lin Chiang-mai w związku z zarzutem nielegalnego handlu papierosami. Agenci Biura Monopolowego potraktowali lamentującą kobietę brutalnie, kolbą pistoletu. Rozdrażniony tłum wziął jej stronę. Kolejnego dnia ok. 2 tys. osób przemaszerowało z transparentami do centrali Biura Monopo-

¹⁸⁸ Furuya Keiji, *Chiang Kai-shek. His Live and Times*, New York 1981, s. 831–832, [cyt. za:] Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 464.

¹⁸⁹ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 36.

¹⁹⁰ Zdaniem Bronisława Secha najistotniejsze były dwie kwestie. Po pierwsze, z Tajwanu wysiedlono ok. 480 tys. japońskich urzędników (w tym 20 tys. inżynierów i 10 tys. pracowników wykwalifikowanych). Po ich wyjeździe powstała luka, którą Chińczycy musieli z trudem uzupełnić. Po drugie, za rządów gen. Chen Yi szerzyły się korupcja i nielegalny handel. Zob. Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 51.

¹⁹¹ George H. Kerr, *op. cit.*, s. 87–91.

lowego, aby złożyć przed jego kierownictwem petycję o wymierzenie kary sprawcom mordu. Nie załatwiwszy sprawy, tłum podążył w stronę siedziby gubernatora, gdzie padły śmiertelne strzały. Nie była to jedyna bitwa tego dnia. Inna grupa Tajwańczyków, rozjuszonych nadużyciami agentów, splądrowała jeden z oddziałów biura¹⁹². W ciągu miesiąca demonstracje i strajki rozlały się po całej wyspie, a w ich wyniku śmierć poniosły tysiące ludzi. W celu pacyfikacji powstania wysłano na Tajwan dodatkowe oddziały wojska z kontynentu. W konsekwencji tych zdarzeń 22 kwietnia 1947 r. Chiang Kai-shek odwołał gen. Chen Yi, mianując na jego miejsce Wei Tao-minga, ale już na nowym stanowisku: cywilnego gubernatora, czyli przewodniczącego rządu prowincji Tajwan. Nie doprowadziło to jednak to nagłego złagodzenia napięć pomiędzy Tajwańczykami a nową władzą, która zaczęła wyjątkowo okrutnie traktować najmniejsze przejawy oporu wobec lansowanej przez nią linii politycznej. Nie mogła ona liczyć na poparcie żadnej grupy etnicznej, nawet Chińczyków, gdyż całe społeczeństwo wyspy było poddane wieloletniej japonizacji, której uciążliwość była zdecydowanie mniejsza w zderzeniu z nowym porządkiem. Ówczesne dylematy etniczne Tajwańczyków oddaje przypisywane im miano „sierot w Azji”¹⁹³.

Na sytuację Tajwanu pod rządami KMT wpływały, obok zarysowanych warunków wewnętrznych, losy całych Chin, a nawet szerzej: sytuacja na Dalekim Wschodzie. Toczona się w okresie powojennym walka narodowców z komunistami, której liczącymi się ogniwami pozostawały rywalizujące o wpływy Stany Zjednoczone i Związek Radziecki, wywarła decydujący wpływ na dzieje wyspy. Bez wątpienia kluczową rolę odegrał sam generalissimus Chiang, który nie zdołał stworzyć warunków do wspólnego kierowania państwem z komunistami ani też spożytkować amerykańskiej pomocy dla tej idei. Oddając Stalinowi Mongolię Zewnętrzną, dzierżawiąc porty i dopuszczając Sowieców do korzystania z kolei, starał się powstrzymać operacje militarne jego wojsk w Mandżurii. Warunki te zawarto w podpisanym 14 sierpnia 1945 r. traktacie o przyjaźni i współpracy. Regulował on także współpracę wojskową w celu pokonania Japonii. Związek Radziecki i Stany Zjednoczone wraz z KPCh i KMT uczestniczyły w rozbrajaniu oddziałów japońskich na terenie Chin, jednak z powodu ogromu terytorium, liczby ludności objętej repatriacją oraz własnych możliwości było to trudne wyzwanie. Współpraca była pozorna i szybko przekształciła się w konkurencję w celu zdobycia jak najlepszych łupów¹⁹⁴.

¹⁹² *Ibidem*, s. 254–255.

¹⁹³ Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters...*, s. 22.

¹⁹⁴ Patricia Buckley Ebrey, *Ilustrowana historia Chin*, tłum. Irena Kałużńska, Warszawa 2002, s. 290.

4 listopada 1946 r. w Nankinie Stany Zjednoczone zawarły z Chinami traktat o przyjaźni, handlu i żegludze¹⁹⁵. Stanowił on podstawę amerykańskiej ekspansji politycznej, gospodarczej i społecznej w Chinach. Amerykanie uzyskali, na zasadach wzajemności, prawo do prowadzenia działalności handlowej, inwestycyjnej i naukowej w Chinach. W planach tych nie pominięto Tajwanu. Potwierdzają to amerykańskie misje eksperckie z 1946 r., które zaowocowały podpisaniem w 1948 r. porozumienia „o wspólnej eksploatacji bogactw naturalnych” Tajwanu¹⁹⁶. W wymiarze strategicznym tych stosunków niewątpliwie najważniejsza była kwestia współpracy wojskowej. Kształtowały ją z jednej strony amerykańskie dostawy broni państwom alianckim w ramach polityki Lend-Lease, stanowiące priorytet braterstwa Chiang Kai-sheka ze Stanami Zjednoczonymi¹⁹⁷, a z drugiej – kontrola i dostęp do terytoriów państw sojusznicznych, na których Amerykanom zależało najbardziej. Mało kto w Stanach Zjednoczonych podzielał w tamtym okresie zdanie gen. MacArthura o bezwzględnej konieczności pomocy Chiang Kai-shekowi, chociaż toczył on walkę z komunizmem¹⁹⁸. Nie należy jednak zapominać, że Stany Zjednoczone nie były politycznym monolitem, do tego głosy doradcze ekspertów od spraw chińskich były nierzadko rozbieżne z linią lansowaną przez koła wojskowe¹⁹⁹. W 1947 r. Stany Zjednoczone uzyskały zgodę na utworzenie ośmiu baz wojskowych w Chinach i na Tajwanie (Tajpej, Keelung), lotniska w Hsinchu oraz dwóch baz morskich w Keelung i Kaohsiung²⁰⁰. W zamierzeniach Zachodu Chiang Kai-shek miał być jego największym sojusznikiem na Dalekim Wschodzie. W wyniku starań prezydenta Roosevelta w powstałej 24 października 1945 r. Organizacji Narodów Zjednoczonych Republika Chińska była traktowana jako jeden z kluczowych członków, zasiadający w Radzie Bezpieczeństwa. Wiele wskazywało na to, że taktyka balansowania pomiędzy mocarstwami stosowana przez Chiang Kai-sheka mogła zapewnić Chinom przetrwanie pod sztandarem KMT.

Realizację tych planów pokrzyżowały aspiracje Związku Radzieckiego, a także stanowisko Stanów Zjednoczonych o nieudzieleniu dodatkowego wsparcia wojskom KMT w latach 1946–1948. Nie bez znaczenia była pogłębiająca się katastrofalna

¹⁹⁵ Tekst traktatu zob. *Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between The United States of America and The Republic of China*, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/217> (18 III 2014).

¹⁹⁶ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 57.

¹⁹⁷ Szerzej temat ten w kontekście wojny 1946–1949 analizuje Jakub Polit. Jakub Polit, *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010, s. 153–181, *Historyczne Bitwy*.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 177.

¹⁹⁹ Ryszard Szuster, *op. cit.*, s. 27–28.

²⁰⁰ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 58.

sytuacja chińskiej gospodarki, nękanej powszechnością praktyk korupcyjnych rządzących, wysoką inflacją oraz eskalującą walką nacjonalistów z komunistami. Wojna domowa w Chinach trwała niemal cztery lata, bo pomiędzy 1946 a 1949 r., gdzie dwa ostatnie lata to czas faktycznej walki. Zanim na dobre rozgorzała, działania zbrojne były przerywane wysiłkami Amerykanów w celu pokojowego zakończenia konfliktu – prowadzono negocjacje, organizowano obrady Zgromadzenia Narodowego²⁰¹. Ostateczne zwycięstwo Komunistycznej Partii Chin, z Mao Zedongiem na czele, doprowadziło do proklamowania 1 października 1949 r. Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL). Potwierdzono wówczas, że Tajwan jest jej nieodłączną częścią. Nowe państwo zostało niezwłocznie uznane przez Związek Radziecki (2 października), a także przez Wielką Brytanię (5 października), która w ten sposób broniła swoich praw do Hongkongu. ChRL zerwała umowy zawarte przez rząd Chiang Kai-sheka z Amerykanami i ogłosiła, że nie przejmuje wynikających z nich zobowiązań, jednocześnie zawłaszczając wszystko, co pozostało po nich na kontynencie²⁰². 14 lutego 1950 r. ChRL i ZSRR podpisały traktat o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy.

Stany Zjednoczone, wspierając Chiang Kai-sheka, *de facto* brały udział w chińskiej wojnie domowej, choć ogłosiły politykę nieingerencji w wewnętrzne sprawy Chin. Stawiało to Amerykanów w wygodnej sytuacji: mogli odciąć się od porażki narodowców²⁰³. W obliczu jej nieuchronności nieformalnie wsparły legalność zwierzchnictwa Chiang Kai-sheka nad Tajwanem. 5 stycznia 1949 r. prezydent Harry Truman oświadczył: „Utrzymując deklaracje (kairską i poczdamską), Chiang Kai-shek przyjął kapitulację Formozy, Stany Zjednoczone i inne państwa alianckie zaakceptowały chińską władzę nad wyspą przez ostatnie cztery lata”²⁰⁴.

²⁰¹ Teresa Halik, *Kuomintang i Komunistyczna Partia Chin. Negocjacje i walka*, [w:] *Nowożytna historia Chin...*, s. 235–243.

²⁰² Zdaniem Bronisława Secha mogło to wpłynąć na nieuznawanie ChRL przez Stany Zjednoczone. Istotne było stanowisko wielu kongresmenów przeciwnych wpływom komunistycznym. KMT miał silne wsparcie chińskich grup interesu działających w Stanach Zjednoczonych, tzw. Chińskim Lobby (China Lobby). Grupa republikanów skupiona w „China Block” domagała się uznania Tajwanu i miejsca dla niego w ONZ. Tajwan mógł też liczyć na poparcie wielu wpływowych polityków amerykańskich. Szerzej zob. Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 70–71.

²⁰³ Jakub Polit, *Chiny 1946–1949...*, s. 287.

²⁰⁴ Lung-chu Chen, W. M. Reisman, *Who Owns Taiwan. A Search for International Title*, „The Yale Law Journal” 1972, vol. 81, no. 4, s. 615.

DZIEDZICTWO REPUBLIKI NA TAJWANIE

Kłeska Chiang Kai-sheka przesądziła o dalszych losach Tajwanu. 18 kwietnia 1948 r. Zgromadzenie Narodowe przyjęło „Tymczasowe uprawnienia obowiązujące w okresie powszechnej narodowej mobilizacji w celu wstrzymania rebelii komunistycznej” (Temporary Provisions Effective during the Period of General National Mobilization for the Suppression of the Communist Rebellion), które zostały dodane do obowiązującej od roku konstytucji²⁰⁵. Przywileje te zmieniały ją diametralnie, skupiły bowiem władzę ludu (reprezentowaną przez Yuan Ustawodawczy) w rękach prezydenta w celu zwalczania „rebelii komunistycznej”. Co najważniejsze, uprawnienia zostały rozciągnięte od maja 1950 r. również na terytorium Tajwanu, mimo że wyspa była wolna od walk.

Tajwan, który początkowo miał stanowić nową bazę nacjonalistów, szybko stał się centrum ich władzy. W styczniu 1949 r. podjęto decyzję o przekierowaniu na wyspę dostaw amerykańskiego sprzętu wojskowego. Wraz z sukcesami komunistów na kontynencie znaczenie wyspy dla Chiang Kai-sheka rosło. To właśnie tu miało zostać odbudowane państwo – Republika Chińska. Rozkaz tworzenia nowego centrum na Tajwanie otrzymał gen. Chen Cheng, który w 1949 r. został przewodniczącym rządu prowincji, zwyczajowo zwanym gubernatorem. Od 19 maja 1949 r. na wyspie obowiązywał stan wyjątkowy (wojenny), co znacznie usprawniło nacjonalistom zarządzanie. W miesiącach poprzedzających ich klęskę na wyspę ewakuowano setki tysięcy żołnierzy, ich rodzin, pracowników administracji KMT, rezerwy kruszców, pieniądze, zabytki i dzieła sztuki. 10 grudnia 1949 r. ucieczką na Tajwan salwował się sam generalissimus. Wraz z nim emigrowały około dwa miliony uchodźców.

²⁰⁵ Rząd Narodowy przyjął je 10 maja 1948 r. Warto dodać, że konstytucja Republiki Chińskiej została przyjęta przez zgromadzenie ustawodawcze zaledwie dwa lata wcześniej, bo 25 grudnia 1946 r., a weszła w życie 25 XII 1947 r. Ustawa zasadnicza podkreślała, że republika opiera się na „trzech zasadach ludu”. Władzę polityczną naród miał sprawować poprzez Zgromadzenie Narodowe, a administracja została podzielona między pięć organów zwanych Yuanami: Wykonawczy, Ustawodawczy, Sądowniczy, Kontrolny i Egzaminacyjny. Prezydent jako przewodniczący państwa miał reprezentować Republikę Chińską w stosunkach zagranicznych. Jemu miało także podlegać zwierzchnictwo sił zbrojnych. Kompetencje prezydenta były szerokie, a rozwiązanie to było dedykowane Chiang Kai-shekowi. Zob. *The Constitution of the Republic of China*, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/constitution01.htm#C004> (22 IV 2014); Sun Yat-sen, *Trzy zasady ludu*, tłum. Agnieszka Łobacz, Warszawa 2014; Jan Rowiński, Wojciech Jakóbiec, *Parlament Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 2008, s. 14–15, *Parlamenty*. Błędem byłoby jednak wiązać republikański porządek państwa zapisany w konstytucji z zachodnim pojmowaniem tego systemu oraz, szerzej, z demokracją w stylu zachodnim. Przenikał go bowiem duch konfucjańskiego modelu państwa, czerpiącego z wielowiekowej tradycji Cesarstwa Chińskiego. Szerzej zob. Krzysztof Gawlikowski, *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009, [on-line:] [http://www.isppan.waw.pl/subpage/cbap/wp/isp_konfucj_model_panstwa.pdf\(14II2014\)](http://www.isppan.waw.pl/subpage/cbap/wp/isp_konfucj_model_panstwa.pdf(14II2014)).

Populacja Tajwanu była wówczas trzykrotnie większa. Ducha tamtych czasów znakomicie oddaje slogan, którym posługiwał się Chiang Kai-shek: „Pierwszy rok – przygotowanie, drugi rok – atak, trzeci rok – wymięcenie wroga, piąty – sukces”²⁰⁶.

24 lutego 1950 r., a więc już po przeniesieniu rządu na Tajwan, 380 członków Yuanu Ustawodawczego zebrało się na pierwszym posiedzeniu na wyspie. Trwała wówczas pierwsza trzyletnia kadencja, która rozpoczęła się w 1948 r. Yuan Ustawodawczy liczył wtedy 760 członków²⁰⁷. Kadencja kończyła się w 1951 r., co spowodowało konieczność wypracowania rozwiązań legalizujących pracę organu na Tajwanie, wobec braku możliwości przeprowadzenia wyborów w Chinach. W pierwszej kolejności podjęto decyzję o przedłużeniu kadencji o rok; utrzymała się ona w kolejnych latach. Dopiero w 1954 r., gdy kończyła się kadencja członków Zgromadzenia Narodowego²⁰⁸, odwołano się do konieczności reinterpretacji konstytucji. Podjęto decyzję o utrzymaniu stanowisk zarówno w Yuanie Ustawodawczym i Yuanie Kontrolnym, jak i w Zgromadzeniu Narodowym, ze względu na niemożliwość przeprowadzenia nowych wyborów²⁰⁹. Przyjęcie takiego rozwiązania spowodowało zamrożenie struktur na długo. Przez przeszło 40 lat funkcjonował tzw. niereelekcyjny parlament. Warto przy tym wspomnieć, że Kuomintang budował fasadę demokracji, wprowadzając od 1950 r. wybory do władz lokalnych, a w 1954 r. – wybory powszechne do Zgromadzenia Prowincji²¹⁰.

1 marca 1950 r. Chiang Kai-shek przejął na nowo urząd prezydenta Republiki Chińskiej, po tym jak w sytuacji postępujących strat wojsk i terytoriów 21 stycznia 1949 r. przekazał go swojemu zastępcy gen. Li Zongrenowi. W oparciu o „Tymczasowe uprawnienia obowiązujące w okresie powszechnej narodowej mobilizacji w celu wstrzymania rebelii komunistycznej” prezydent Chiang sprawował na Tajwanie władzę autorytarną. Zreorganizował Centralny Komitet Wykonawczy, redukując z 286 do 16 liczbę miejsc w Centralnym Komitecie Reform²¹¹. Czystki objęły trzon KMT, z której usunięto skompromitowanych działaczy²¹².

²⁰⁶ *Ten Short Talks on Taiwan History*, eds. Wu Mi-cha, Robin J. Winkler, Taipei 2005, s. 105.

²⁰⁷ Pierwszą sesję Yuanu Ustawodawczego zwołano 18 maja 1948 r. w Nankinie.

²⁰⁸ Pierwszą sesję Zgromadzenia Narodowego po przyjęciu konstytucji zorganizowano w marcu i kwietniu 1948 r. w Nankinie. Pierwsza kadencja miała trwać sześć lat.

²⁰⁹ Chiu Hungdah, *Constitutional Development and Reform of the Republic of China on Taiwan*, [w:] *Contemporary China and the Changing International Community*, eds. Lin Bih-jaw, James T. Myers, Columbia 1994, s. 18–19.

²¹⁰ Szerzej o stosowanych przez KMT metodach wyborczych na Tajwanie, kupowaniu głosów etc. zob. Chu Yun-han, Lin Jih-wen, *Political Development in 20th-Century Taiwan. State-Building, Regime Transformation and the Construction of National Identity*, „The China Quarterly” 2001, no. 165; *Taiwan in the 20th Century*, s. 102–129.

²¹¹ Jakub Polit, *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887–1975*, Kraków 2008, s. 646, *Arkana Historii*.

²¹² *Ibidem*.

Lojalnym członkom partii i zwolennikom reżimu nic nie groziło. Nie ingerowano także w życie tych Tajwańczyków, którzy nie interesowali się polityką²¹³. Pomimo to mianem „białego terroru” określa się nie tylko pierwsze lata rządów nacjonalistów, ale i późniejsze dekady. Nowy system sprawowania rządów – oparty na przemoc, zapoczątkowany „incydentem 28 lutego” 1947 r., a przypieczętowany ogłoszeniem stanu wojennego 19 maja 1949 r. – był skierowany we wszystkie, nawet potencjalne działania przeciwników KMT. Głównym celem czystek i terroru było oczyszczenie wyspy z wszelkich przejawów sympatii względem komunizmu. Kryjówka narodowców na Tajwanie była wystawiona zarówno na inwigilację komunistycznej agentury, jak i na próby siłowego zakończenia sporu. W październiku 1949 r. wojska komunistyczne ostrzelały wyspy Kinmen i Mazu, co wobec braku amerykańskiego wsparcia mogło zakończyć się tragicznie. Wojska Chiang Kai-sheka były wtedy skoncentrowane właśnie na tych przybrzeżnych wyspach.

Alternatywą dla Tajwańczyków, którzy znaleźli się w samym środku rozgrywki pomiędzy komunistami a nacjonalistami, mogła okazać się własna droga ku niepodległości. Świadome tego władze centralne radykalnie rozprawiły się z tajwańskimi elitami o reformistycznym nastawieniu. Grupa zbiegłych do Japonii intelektualistów zawiązała tam Ligę na Rzecz Samostanowienia Tajwanu. 25 października 1950 r. wystosowała ona manifest wzywający społeczność międzynarodową do przejęcia Tajwanu, a także do przeprowadzenia plebiscytu, podczas którego Tajwańczycy mieliby możliwość opowiedzenia się za niepodległością²¹⁴.

Sytuację Tajwanu, szczególnie w planach Stanów Zjednoczonych, które jako jedyne mogłyby zaryzykować wsparcie separatyzmu Ligi, odmienił wybuch wojny koreańskiej 25 czerwca 1950 r. Początkowo gen. MacArthur starał się pozyskać wojska Chiang Kai-sheka do udziału w wojnie z komunistami, prezydent Truman nie przystał jednak na takie rozwiązanie. Nie wpłynęło to ostatecznie na amerykańskie wsparcie działań zaczepnych prowadzonych przez wojska Kuomintangu na kontynencie w pierwszej połowie lat 50.²¹⁵ Przed rozpoczęciem wojny koreańskiej wielu czołowych polityków (w tym Harry Truman, Dean Acheson, a także gen. Douglas MacArthur) mówiło o tym, że utrzymanie Tajwanu nie ma strategicznego znaczenia dla Stanów Zjednoczonych²¹⁶. Co więcej, zgodnie z ich enuncjacjami, zarówno Tajwan, jak i Półwysep Koreański nie miały znaczenia dla bezpieczeństwa

²¹³ Jakub Polit słusznie zauważył, że takie traktowanie było nietypowe w porównaniu z sytuacją nacjonalistów w państwach komunistycznych, z Chinami na czele. *Ibidem*, s. 637.

²¹⁴ *Ibidem*, s. 638.

²¹⁵ *General Sun Li Jen and General Douglas MacArthur*, [on-line:] <http://www.science.uwaterloo.ca/~cchieh/sun/macarthur.html> (1 VII 2014); Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 62–64.

²¹⁶ Ryszard Szuster, *op. cit.*, s. 23–24.

Stanów Zjednoczonych²¹⁷. W dokumentach strategicznych administracji Trumana z 23 grudnia 1949 r. podano, że „Formoza jest wyłączną odpowiedzialnością Republiki Chińskiej”, i przygotowywano się do ogłoszenia tego stanowiska²¹⁸. Wiadomość ta mogła odegrać rolę barometru reakcji władz ChRL na ich ustępstwa na rzecz Stanów Zjednoczonych²¹⁹. Jednocześnie administracja Trumana nie wstrzymywała pomocy wojskowej dla Chiang Kai-sheka²²⁰. Należy także podkreślić, że chińska polityka Stanów Zjednoczonych właśnie się kształtowała, podobnie zresztą jak polityka nowego rządu w Pekinie. Wpływ lobby rządów narodowców na Kongres był niewątpliwy, a oceny sytuacji w regionie i analizy zagrożeń bezpieczeństwa w kręgach militarnych i eksperckich znacznie się różniły. Tak należy rozumieć zawile enuncjacje ekipy prezydenta oraz dialog społeczny w sprawie Tajwanu w tamtym czasie. 5 stycznia 1950 r. prezydent Truman, przywołując deklaracje alianckie z Kairu i Poczdamu, potwierdził z jednej strony akceptację rządów chińskich na Tajwanie, a z drugiej brak amerykańskich intencji angażowania się w wewnętrzny konflikt w Chinach. Można było rozumieć tę politykę jako powstrzymywanie się od podsycania chińskiej irredenty, której skutkiem mogłoby być zaangażowanie ChRL i ZSRR w sprawę²²¹.

Niespodziewanie 29 maja 1950 r. gen. MacArthur porównał Tajwan do „niezatapialnego lotniskowca i bazy okrętów podwodnych”²²². Kolejne wydarzenia potwierdziły, że nie były to puste słowa. Dwa dni po wybuchu wojny na Półwyspie Koreańskim prezydent Truman, mimo wcześniejszych wypowiedzi, wydał VII Flocie rozkaz osłaniania Tajwanu w celu powstrzymania ataków wojsk komunistycznych²²³. Również lotnictwo amerykańskie zostało rozlokowane na wyspie²²⁴. Ewentualna utrata Tajwanu była wtedy rozumiana równoznacznie z naruszeniem

²¹⁷ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 55–57.

²¹⁸ Shu Guang Zhang, *Deterrence and Strategic Culture. Chinese-American Confrontations, 1949–1958*, Ithaca 1992, s. 54, [cyt za:] *Policy Information Paper – Formosa*, 23 XII 1949.

²¹⁹ Ryszard Szuster, *op. cit.*, s. 23.

²²⁰ *Ibidem*, s. 25.

²²¹ Jerome Alan Cohen, *Recognizing China*, „Foreign Affairs” 1971, vol. 50, no. 1, [on-line:] <http://www.foreignaffairs.com/articles/24286/jerome-alan-cohen/recognizing-china> (11 X 2014).

²²² *An unsinkable aircraft carrier...*, s. 12.

²²³ Max Hastings, *Wojna koreańska*, tłum. Barbara Cendrowska, Poznań–Wrocław 2010, s. 159, *Wojny, Konflikty*.

²²⁴ *Najnowsza historia świata 1945–1995 (1945–1963)*, red. Artur Patek, Jan Rydel, Józef J. Węć, t. 1, Kraków 1997, s. 185. Mogło to być tylko biuro łącznikowe w Tajpej, powołane w sierpniu 1950 r.; zob. Monte R. Bullard, *Strait Talks. Avoiding A Nuclear War Between The U.S. And China Over Taiwan*, Monterey Institute of International Studies, [on-line:] http://cns.miis.edu/straittalk/strait_talk.pdf, s. 147 (11 X 2014).

równowagi w regionie Azji i Pacyfiku, co zagrażałoby także interesom amerykańskim²²⁵. Swoje działania prezydent Truman określił jako „neutralizację Tajwanu”, czyli powstrzymanie wrogich działań pomiędzy komunistami a nacjonalistami przy użyciu VII Floty Stanów Zjednoczonych²²⁶. Tajwan zyskał tym samym silnego sojusznika²²⁷. Chińskie władze komunistyczne zareagowały ostro na wysłanie amerykańskich jednostek w rejon Cieśniny. Premier Zhou Enlai przedłożył ten fakt nad działania Amerykanów na Półwyspie Koreańskim, w których widziano preludium do inwazji na Chiny²²⁸. Interpretowano, że Stany Zjednoczone zagrażają im także bezpośrednio od południa²²⁹. Odtąd dążenie do wyzwolenia Tajwanu oznaczało także pokonanie amerykańskiego imperializmu.

Neutralizacja Cieśniny umożliwiła prezydentowi Trumanowi pominięcie państw chińskich w konferencji pokojowej, która odbyła się we wrześniu 1951 r. w San Francisco²³⁰. 8 września tego roku 48 państw podpisało traktat pokojowy z Japonią. W dokumencie tym Japonia m.in. zrzekała się praw i roszczeń do Tajwanu i Pescadorów. Wbrew ustaleniom z Kairu z 1943 r. nie określono jednak, komu przypadną te terytoria, co na Tajwanie odebrano jako sojuszniczą zdradę.

Republika Chińska i Japonia 28 kwietnia 1952 r. zawarły odrębny traktat pokojowy w Tajpej, zresztą pod znacznym wpływem Stanów Zjednoczonych. Opierał się on na ustaleniach mocarstw z San Francisco, tj. na zrzeczeniu się przez Japonię praw, terytoriów i roszczeń do Tajwanu i Pescadorów; rozszerzał je także o Wyspy

²²⁵ *An unsinkable aircraft carrier...*, s. 12.

²²⁶ Warren R. Austin to Trygve Lie, 25 VIII 1950, [on-line:] http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/korea/large/documents/pdfs/ki-8-1.pdf (8 IV 2014).

²²⁷ *Treaty of Peace between the Republic of China and Japan*, Taipei, 28 IV 1952, United Nations Treaty Series 1952 (reg. no. 1858), s. 38–44, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/taipeio1.htm> (29 IV 2014).

²²⁸ Jan Rowiński, *Koreańska polityka ChRL na progu lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1990, s. 5–6.

²²⁹ Max Hastings, *op. cit.*, s. 159–160. Warto przy tym podkreślić błędną ocenę strategii chińskich komunistów przez administrację Stanów Zjednoczonych. Mimo przypuszczeń i sygnałów o włączeniu się Chin w wojnę na Półwyspie Koreańskim odrzucono taką możliwość jako nierealistyczną.

²³⁰ Ten stan rzeczy był wynikiem problemu reprezentacji w obradach. Czy powinna nią być proklamowana przez Mao Zedonga ChRL czy Republika Chińska? Mediatorem stały się Stany Zjednoczone, najbardziej zaangażowane w sytuację polityczną w regionie w związku z toczącą się na Półwyspie Koreańskim wojną. Obydwa państwa chińskie zgłaszały swoje niezadowolenie z obrotu spraw. Szerzej na ten temat zob. Robert Jakimowicz, *Rozbieżności radziecko-amerykańskie wobec traktatu pokojowego z Japonią*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” 1995, nr 460; idem, *Problem uczestnictwa Chin w konferencji pokojowej w San Francisco w 1951 r. i jego implikacje (japoński dylemat w sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Chinami)*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” 2004, nr 655, s. 51–64.

Spratly i Wyspy Paracelskie. Traktat ten otworzył kolejny etap relacji pomiędzy Japonią a jej byłą kolonią na Tajwanie, w tamtym czasie będącą pod nową administracją – Republiki Chińskiej, co również doprecyzowano w traktacie²³¹.

Chińscy komuniści nie pozostawali obojętni na kluczowe zmiany układu sił w regionie. Izolacja ChRL na arenie międzynarodowej sprzyjała przyjęciu przez Chiny zaczepnej strategii. Popularne wówczas hasła „wyzwolenia Tajwanu” nie ograniczyły się do działań propagandowych²³². Zamanifestowano je zbrojnie kilkakrotnie: jesienią 1954 r., zimą 1955 r. oraz latem 1958 r. poprzez ostrzał wysp Kinmen, Mazu oraz zajęcie wysp Tachen, Yijiangshan, Yushan i Pishan. Propaganda Chiang Kai-sheka na Tajwanie również nie słabła w wysiłkach uzasadnienia kontraktaku. Pierwsze strzały z kontynentu były odpowiedzią na strategię „powstrzymywania” komunizmu stosowaną przez Stany Zjednoczone, ukształtowaną w pełnej rozciągłości po zakończeniu wojny na Półwyspie Koreańskim²³³. Jej elementem stało się zawieranie sojuszy z państwami niekomunistycznymi²³⁴. Jednym z nich był amerykańsko-tajwański traktat o wzajemnej obronie z 2 grudnia 1954 r.²³⁵ Jego zapisy wprost określały zagrożenie: był nim atak militarny lub wywrotowe działania komunistów przeciw integralności terytorialnej i stabilności politycznej stron (art. 2)²³⁶. Podczas negocjacji traktatu nie słabły zaczepne operacje Chin na przybrzeżnych wyspach. Odpowiedź Chiang Kai-sheka wzmocniła demonstracja siły marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych podczas manewrów we wrześniu 1954 r. i naloty przeprowadzane przez jego lotnictwo przy użyciu amerykańskich bombowców. Ze strony amerykańskiej pojawiło się też ostrzeżenie o możliwości użycia broni jądrowej przeciw Chinom²³⁷. Kryzys w Cieśninie Tajwańskiej nabrał międzynarodowego rozgłosu, co leżało w interesie zarówno władz w Tajpej, jak i tych w Pekinie.

Legitymizację pomocy wojskom Chiang Kai-sheka przyniosła rezolucja Kongresu Stanów Zjednoczonych przyjęta przez obydwie izby w styczniu 1955 r.,

²³¹ *Treaty of Peace between the Republic of China and Japan...*

²³² Ramon H. Myers, Zhang Jialin, *The Struggle across the Taiwan Strait. The Divided China Problem*, Stanford 2006, s. 8.

²³³ Doktryna „powstrzymywania” była głównym kierunkiem polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych po II wojnie światowej. W regionie Azji i Pacyfiku Tajwan stał się jej kluczową częścią.

²³⁴ W tym czasie Stany Zjednoczone zawarły m.in.: traktat pokojowy i traktat o bezpieczeństwie z Japonią (1951), pakt bezpieczeństwa z Australią i Nową Zelandią – ANSUS (1951), traktaty o wzajemnej obronie z Filipinami (1951), Republiką Korei (1954), Tajlandią (1962); powstała także wówczas Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej – SEATO (1954).

²³⁵ *Mutual Defense Treaty between the United States of America and the Republic of China*, Washington, 2 XII 1954, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/mutual01.htm> (7 VIII 2014).

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ John F. Copper, *Taiwan: Nation State...*, s. 48.

tw. Formosa Resolution²³⁸. Gdy Stany Zjednoczone starały się wzmocnić legalność swoich poczynań na forum ONZ, Związek Radziecki żądał przyznania głosu ChRL²³⁹. Żadna ze strategii nie przyniosła spodziewanych rezultatów. Rozmowy pokojowe prowadzone w Genewie wstrzymały militarną agresję jedynie na kilka lat i zamknęły pierwszy kryzys w Cieśninie Tajwańskiej w historycznych ramach.

Późniejsze ataki chińskiej artylerii na Kinmen i Mazu (1958) były echem zacieśniania obrony i ochrony Tajwanu przez Stany Zjednoczone oraz impasu w rozmowach dwustronnych. Strona amerykańska nie stroniła od nuklearnych argumentów. Występując po stronie Chiang Kai-sheka, interweniowała i wysłała na wody Cieśniny Tajwańskiej VII Flotę, co doprowadziło – jak poprzednio – do *status quo ante bellum*²⁴⁰. Historycy oceniają jednak, że nawet bez jej udziału narodowcy odparliby chiński desant na Tajwan, ponieważ mieli przewagę militarną nad marnie wyposażonymi jednostkami Armii Narodowo-Wyzwoleńczej (People's Liberation Party – PLA)²⁴¹. Świadomość tej przewagi *de facto* doprowadziła do zakończenia drugiego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej, chociaż ostrzeliwania przybrzeżnych wysp prowadzono w nieparzyste dni aż do 1979 r. 25 października 1958 r. minister obrony ChRL Peng Dehuai ogłosił zawieszenie broni w parzyste dni. Zaapelował także o zjednoczenie²⁴². Propozycja ta, bez względu na wskazanie, pod czyją egidą miałyby zostać przeprowadzona, podobnie jak rozpatrywana przez Amerykanów możliwość utworzenia „dwóch Chin”, nie natrafiła na podatny grunt ani w Tajpej, ani w Pekinie, zarówno z ideologicznych, jak i praktycznych powodów. Enuncjacje strony chińskiej należało więc rozumieć jako odejście od konfrontacji militarnej na rzecz konfrontacji politycznej²⁴³.

Przewodniczący Komunistycznej Partii Chin Mao Zedong traktował tę sytuację jako rozgrywkę Zachodu z komunizmem, mógł się jednak grubo pomylić, zakładając sukces ataku na Tajwan i sowieckie wsparcie w przywróceniu wyspy do macierzy. „Te wyspy – oznajmił dyktator ChRL – są jak dwie pałeczki dyrygenta, my dyrygujemy, a Chruszczow i Eisenhower tańczą, skacząc, jak im zagramy. Czy nie widzicie, jakim są dla nas błogosławieństwem?”²⁴⁴.

²³⁸ Monte R. Bullard, *op. cit.*, s. 284–285.

²³⁹ Ryszard Szuster, *op. cit.*, s. 123–130.

²⁴⁰ Analizę strategii chińskiej i amerykańskiej oraz sytuacji międzynarodowej wobec kryzysów w Cieśninie Tajwańskiej zob. Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 69–104; Ryszard Szuster, *op. cit.*

²⁴¹ Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 651.

²⁴² Monte R. Bullard, *op. cit.*, s. 154.

²⁴³ Ramon H. Myers, Zhang Jialin, *op. cit.*, s. 9–13.

²⁴⁴ Li Zhisui, *Prywatne życie Przewodniczącego Mao*, tłum. Zygmunt Zaczyn, Warszawa 1996, s. 273, [cyt. za:] Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 650.

W warunkach permanentnego zagrożenia ze strony komunistów pierwsza dekada rządów nacjonalistów na Tajwanie należała do najczarniejszych w dziejach wyspy. Powołano Narodową Radę Bezpieczeństwa (National Security Bureau), która miała nadzorować organy bezpieczeństwa reżimu Chiang Kai-sheka. W celu sprawnej organizacji bezpieczeństwa wewnętrznego w 1958 r. zorganizowano specjalną jednostkę policji politycznej – Taiwan Garrison Command, która odpowiadała za przestrzeganie stanu wojennego. Przekształcenia nie zmyły z niej złej sławy, którą funkcjonariusze okryli się już w 1947 r., podczas incydentu 228. Te i kolejne zmiany, przeprowadzane na potrzeby władzy sprawowanej przez Chiang Kai-sheka, wdrażano na podstawie modyfikacji „Tymczasowych uprawnień obowiązujących w okresie powszechnej narodowej mobilizacji w celu wstrzymania rebelii komunistycznej” (Temporary Provisions Effective during the Period of General National Mobilization for the Suppression of the Communist Rebellion), dodanych do konstytucji w 1948 r.²⁴⁵

Lata 50. i 60. przeszły do historii jako apogeum „białego terroru”. Zarzuty współpracy z komunistami, nierzadko nieudowodnione i oparte na pomówieniach, usłyszało wielu Tajwańczyków, w tym szerokie grono elity społecznej²⁴⁶. W tamtym czasie wykonano 2 tys. egzekucji, a 8 tys. osób otrzymało wyroki. Skalę paranoi i okrucieństwa władzy oddaje dysproporcja między liczbą represjonowanych a rzeczywistą liczbą członków partii komunistycznej, którą szacowano na 900, a więc około 10%²⁴⁷. Historycy nie są zgodni co do faktycznych rozmiarów terroru ze względu na braki w materiale archiwalnym²⁴⁸. Współczesne władze Tajwanu podały, że w ciągu 38 lat stanu wojennego odnotowano 29 407 przypadków prześladowań politycznych²⁴⁹. Liczbę poszkodowanych szacuje się na 140 tys. osób²⁵⁰.

Na trudną sytuację powojennego Tajwanu nałożyły się również potrzeby społeczno-gospodarcze. Mała wyspa, pozbawiona surowców naturalnych, stała przed koniecznością reform strukturalnych, jeśli miała zabezpieczyć schronienie nacjonalistom. W pierwszej kolejności podjęto decyzję o przeprowadzeniu reformy rol-

²⁴⁵ Kolejne poprawki przyjęto w latach: 1955, 1960, 1966 i 1972.

²⁴⁶ Chris Wang, *Ex-prisoners, Lee visit Green Island park*, „Taipei Times”, 20 VI 2013.

²⁴⁷ Huang Tai-lin, *White Terror exhibit unveils part of the truth*, „Taipei Times”, 20 V 2005.

²⁴⁸ Dokładna liczba ofiar nie jest znana; opracowania historyczne podają, że mogło ich być od 4 do 200 tys. Por. Jonathan Fenby, *Czang Kaj-szek...*, s. 464; Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 95, 100–101; Lung-chu Chen, W. M. Reisman, *op. cit.*, s. 599–671 (612); Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 635.

²⁴⁹ Jay Taylor, *The Generalissimo. Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Cambridge 2009, s. 464.

²⁵⁰ Huang Tai-lin, *op. cit.*

nej²⁵¹. W ten sposób władze zdołały nie tylko zapewnić wikt nowym mieszkańcom wyspy, ale i zyskać posłuch wśród chłopów, którzy otrzymali ziemię. Zasadniczym problemem okazała się „przywieziona” z kontynentu, galopująca inflacja. Do jej stłamszenia w pierwszej dekadzie zesłania przyczyniły się rezerwy złota i srebra, które również wywieziono z Chin, oraz reforma monetarna. Nie bez znaczenia dla zabezpieczenia obecności kuomintangowców na wyspie była amerykańska i japońska pomoc rozwojowa. Kierowano ją na Tajwan w postaci dotacji, kredytów, pożyczek oraz inwestycji bezpośrednich. Nie była to jednak zależność jednostronna, Tajwan miał bowiem dodatkową, silną kartę przetargową, aby stać się istotnym rynkiem produkcyjnym: posiadał względnie wykształconą populację. Zacieśnianie współpracy gospodarczej z reżimem Chiang Kai-sheka było też dla Amerykanów istotnym odciążeniem kosztów współpracy politycznej i wojskowej. Wraz z wojną na Półwyspie Koreańskim w lipcu 1950 r. na Tajwan powróciła bowiem amerykańska pomoc militarna. Już na początku 1951 r. zawarto porozumienie o pomocy militarnej (Military Assistance Agreement), które odnosiło się do zagadnień związanych z rozlokowaniem amerykańskich baz na terytorium wyspy i pomocy militarnej dla wojsk Chiang Kai-sheka. W maju 1951 r. wysłano na Tajwan jednostkę doradczą (Military Assistance Advisory Group), której celem miało być nadzorowanie modernizacji armii²⁵².

Paradoksalnie, policyjny reżim Chiang Kai-sheka legitymizowały demokratyczne na światową skalę Stany Zjednoczone, realizujące politykę powstrzymywania komunizmu. W czerwcu 1960 r. oficjalną wizytę na Tajwanie złożył prezydent Stanów Zjednoczonych Dwight Eisenhower. Jednak i ta strategia stopniowo ewoluowała. Już w czerwcu 1962 r. podczas rozmów pomiędzy ambasadorami Stanów Zjednoczonych i Chińskiej Republiki Ludowej w Warszawie strona amerykańska oświadczyła, że nie udzieli poparcia ewentualnemu atakowi wojsk Kuomintangu na kontynent²⁵³. Na Tajwanie jeszcze długo wierzono, że powrót na kontynent w końcu nastąpi. Marzenia tego nie skrywał sam Chiang Kai-shek²⁵⁴. W ówczesnej sytuacji było jasne, że to jedynie pusta retoryka KMT, pozbawiona jakichkolwiek związków z rzeczywistością. Przywódcy Tajwanu coraz bardziej oddalali się od polityki uprawianej przez Zachód. Istnienie ChRL stało się faktem, nie chciano zatem lekceważyć rządu, który sprawował rzeczywistą władzę na tak rozległym terytorium. Ponadto względy gospodarcze (korzyści wynikające z handlu z Chinami)

²⁵¹ Przebieg reformy rolnej zob. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 102–104; Jakub Polt, *Pod wiatr...*, s. 638–640.

²⁵² Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 86–87.

²⁵³ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 131.

²⁵⁴ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 95, [cyt. za:] *China Yearbook, 1965–1966*, Taipei 1966, s. 865.

sugerowały konieczność zwrócenia się w stronę kontynentu. Względy ideologiczne zaczęły tracić na znaczeniu. Tajwan stawał się coraz bardziej osamotniony na arenie międzynarodowej. Symptomatyczne dla wyspy były działania światowych mocarstw. W 1964 r. Francja – stały członek Rady Bezpieczeństwa ONZ – uznała Chińska Republikę Ludową.

7 listopada 1969 r. VII Flota zakończyła patrolowanie Cieśniny Tajwańskiej. Złagodzone ograniczenia w kwestii podróży Amerykanów do Chin. Wznowiono także rozmowy na szczeblu dyplomatycznym i politycznym, choć miały one nieoficjalny charakter. Amerykanie zdecydowali się wykorzystać postępujący od lat 50., a nasilony pod koniec lat 60. rozłam pomiędzy ChRL a ZSRR – rozłam w światowym ruchu komunistycznym²⁵⁵ – aby pozyskać stronę chińską. Z tego pomysłu skorzystał chiński lider Mao Zedong, który doskonale zdawał sobie sprawę, że dotychczasowa polityka ChRL doprowadziła Chiny do izolacji w świecie, stanu, który trwał 20 lat²⁵⁶. Nowa, pragmatyczna polityka zagraniczna miała prowadzić do poprawy wizerunku ChRL w świecie, a także wesprzeć rozwój gospodarczy. Zachęcające do współpracy gesty – zarówno ze strony chińskiej, jak i amerykańskiej – za którymi stała gotowość zmiany polityki, przybrały formę tzw. dyplomacji pingpongowej. Na zaproszenie rządu ChRL, nie bez wewnętrznych dyskusji i wahania samego przewodniczącego Mao, 10 kwietnia 1971 r. przybyła do Pekinu amerykańska drużyna pingpongowa, tuż po zakończonych światowych rozgrywkach w Japonii. Amerykanie odpowiedzieli zaproszeniem chińskiej drużyny do Stanów Zjednoczonych²⁵⁷.

Od 9 do 11 lipca 1971 r. w Pekinie przebywał Henry Kissinger, wówczas doradca ds. bezpieczeństwa narodowego prezydenta Stanów Zjednoczonych. Podczas pobytu spotkał się z premierem Zhou Enlaiem. Wizyta określała podstawy, na jakich chciano w przyszłości budować stosunki chińsko-amerykańskie. Co do kwestii taj-

²⁵⁵ Gdy Nikita Chruszczow – I sekretarz KC KPZR – zachęcał do pokojowego współistnienia Wschodu i Zachodu, Mao Zedong zarzucił mu rewizjonizm i zdradę ruchu komunistycznego. Szerzej o problemie rozłamu ZSRR–ChRL zob. Peter Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa 1945–2000*, tłum. Wiesława Bolimowska-Garwacka [et al.], Warszawa 2002, s. 137–147.

²⁵⁶ Warto przy tym dodać, że ewoluowała także polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych względem regionu Azji i Pacyfiku, czemu wyraz dał prezydent Richard Nixon w przemówieniu wygłoszonym 25 lipca 1969 r. na wyspie Guam, które rychło zyskało miano doktryny Nixona. Zmiana polityki wynikała z przedłużających się działań wojennych w Wietnamie, w które silnie i wielopłaszczyznowo zaangażowane były Stany Zjednoczone. W nowej koncepcji zakładano większy stopień wykorzystania miejscowych sił i zasobów. Józef Kukułka, *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945–2000 z kalendarium 2001–2006*, Warszawa 2007, s. 173. Tekst źródłowy przemówienia Nixona wraz z komentarzem zob.: Łukasz Wordliczek, *U.S. Foreign Policy...*, s. 32–35.

²⁵⁷ Jung Chang, Jon Halliday, *op. cit.*, s. 576–577; Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 166–173; Łukasz Gacek, *Chińskie elity polityczne...*, s. 244.

wańskiej, Kissinger zaproponował Zhou, że w sytuacji wygranych przez Nixona wyborów, Stany Zjednoczone do 1975 r. uznają ChRL. Wyraził również nadzieję na pokojowe rozwiązanie problemu Tajwanu²⁵⁸. Żądne odzyskania pozycji w świecie Chiny wystosowały wówczas zaproszenie dla prezydenta Nixona do złożenia wizyty w Pekinie w 1972 r. Pragmatyczny kurs chińskiej polityki zagranicznej zaczął przynosić efekty. Wszystko wskazywało na to, że Tajwan będzie stopniowo tracił na znaczeniu w oczach Amerykanów.

Kwestią czasu pozostawało wprowadzenie Chińskiej Republiki Ludowej do ONZ, szczególnie w sytuacji, gdy amerykańska polityka utrzymywania za wszelką cenę Republiki Chińskiej w ONZ traciła strategiczny, antykomunistyczny wymiar. Republika Chińska miała status reprezentanta Chin w strukturach ONZ głównie dzięki wsparciu Amerykanów, a nie skuteczności własnej polityki zagranicznej, chociaż i ta nie ograniczała się jedynie do lobbingu w amerykańskich kręgach politycznych. Przez wiele lat kwestię członkostwa ChRL traktowano jako „sprawę ważną”, a więc na podstawie art. 18, pkt 2 Karty Narodów Zjednoczonych uchwały Ogólnego Zgromadzenia zapadającą większością dwóch trzecich głosów członków obecnych i głosujących²⁵⁹. Sprawę rozstrzygano przy poparciu Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników na korzyść Republiki Chińskiej – w latach 1961–1970 w ten sposób przegłosowano siedem analogicznych rezolucji²⁶⁰. Jednak w 1971 r. było ich w ONZ coraz mniej²⁶¹. Chcąc uratować sytuację, Stany Zjednoczone coraz śmieiej

²⁵⁸ Jung Chang, Jon Halliday, *op. cit.*, s. 577–578.

²⁵⁹ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dziennik Ustaw 1947, nr 23, poz. 90.

²⁶⁰ UN General Assembly Resolution 1668 (XVI), *Representation of China in the United Nations*, 15 XII 1961, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1668\(XVI\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1668(XVI)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2025 (XX), *Representation of China in the United Nations*, 17 XI 1965, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2025\(XX\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2025(XX)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2159 (XXI), *Representation of China in the United Nations*, 29 XI 1966, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2159\(XXI\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2159(XXI)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2271 (XXII), *Representation of China in the United Nations*, 28 XI 1967, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2271\(XXII\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2271(XXII)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2389 (XXIII), *Representation of China in the United Nations*, 19 XI 1968, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2389\(XXIII\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2389(XXIII)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2500 (XXIV), *Representation of China in the United Nations*, 11 XI 1969, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2500\(XXIV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2500(XXIV)) (18 X 2014); UN General Assembly Resolution 2642 (XXV), *Representation of China in the United Nations*, 20 XI 1970, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2642\(XXV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2642(XXV)) (18 X 2014).

²⁶¹ *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 5: *United Nations, 1969–1972*, Document 412, [on-line:] <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v05/d412> (18 X 2014).

lansowały strategię „podwójnej reprezentacji”, która mogła zapewnić Chińskiej Republice Ludowej stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa, dotychczas zajmowane przez przedstawicieli Republiki Chińskiej. Nie można jednak powiedzieć, że środowisko amerykańskie było zgodne w tej kwestii²⁶². Co gorsza, ich propozycja nie spotkała się z akceptacją rządu w Pekinie, broniącego zasady „jednych Chin”²⁶³. Podobnie w Tajpej: poddana chłodnej kalkulacji, została odrzucona²⁶⁴. Zamierzenie dyplomacji amerykańskiej zakończyło się fiaskiem na forum ONZ w 1971 r. podczas obrad XXVI Sesji Zgromadzenia Ogólnego. Planowano wprowadzić ChRL do ONZ i oddać jej stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa, przy jednoczesnym utrzymaniu miejsca Republiki Chińskiej w Zgromadzeniu Ogólnym²⁶⁵. W propozycji rezolucji zalecano także organom i agencjom wyspecjalizowanym kierowanie się tymi postanowieniami przy rozstrzyganiu kwestii reprezentacji Chin²⁶⁶. Nie była to jedyna propozycja dotycząca dwóch państw chińskich. Warto wspomnieć o saudyjskim wniosku wprowadzenia ChRL do ONZ przy jednoczesnym pozostawieniu miejsca dla Republiki Chińskiej. Zakładano równocześnie przeprowadzenie na Tajwanie referendum w sprawie: istnienia państwa suwerennego lub konfederacji z ChRL, lub federacji z ChRL. Alternatywna propozycja – zgłoszona przez delegację Tunezji – wносиła o pozostawienie w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ Republiki Chińskiej pod nazwą Formoza²⁶⁷. Powagę sytuacji podkreślał fakt, że dyskutowano nad statusem członka pierwotnego wyjątkowej organizacji, jaką w tamtym czasie była ONZ. Gdy Kissinger ponownie udał się do Pekinu, by omówić wizytę prezydenta Nixona, 25 października 1971 r. podczas XXVI Sesji Zgromadzenia Ogólnego odbyło się głosowanie nad rezolucją (2758) zgłoszoną przez 23 państwa, z Albanią na czele (tzw. rezolucja albańska)²⁶⁸. Na jej mocy nadano jedyne prawo reprezentacji Chin władzom Chińskiej Republiki Ludowej. Za przy-

²⁶² *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 5: Document 290, [on-line:] <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v05/d290> (18 X 2014).

²⁶³ Szerzej zob. Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 137–145.

²⁶⁴ Doskonale podsumowują to słowa Song Meiling, małżonki Chiang Kai-sheka: „tak jak osoba musi zachować integralność, tak i naród”. Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 685; *ROC going all out to defend U.N. Charter*, „Taiwan Today”, 26 IX 1971, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=146540&CtNode=103> (10 VIII 2014).

²⁶⁵ Misja ta spoczęła na barkach ambasadora George’a H. W. Busha, późniejszego prezydenta Stanów Zjednoczonych. Szerzej zob. Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 684–686.

²⁶⁶ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 146–147.

²⁶⁷ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 112.

²⁶⁸ UN General Assembly Resolution 2758 (XXVI), *Restoration of the lawful rights of the People’s Republic of China in the United Nations*, 25 X 1971, [on-line:] <http://www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm> (25 IV 2014).

jęciem rezolucji głosowało 76 państw, 35 opowiedziało się przeciw, a 17 wstrzymało się od głosu. Przekreśliło to szanse powodzenia amerykańskiej strategii „podwójnej reprezentacji” w ONZ. Chiny zyskały wyjątkową pozycję w świecie – stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Republika Chińska, m.in. z powodu ocieplającej się amerykańskiej polityki wobec ChRL, utraciła ten status w drugiej połowie lat 70.²⁶⁹

Przez 21 lat od proklamacji Chińskiej Republiki Ludowej władzom Republiki Chińskiej udawało się utrzymać większość państw świata w przekonaniu o prawowitości reprezentacji przez nią narodu chińskiego w ONZ. ChRL mogła liczyć jedynie na wsparcie bloku komunistycznego, który jednak w początkowym etapie zimnej wojny był w defensywie ze względu na liczbę państw komunistycznych w świecie, zasięg ideologii oraz silną przeciwwagę państw Zachodu, ze szczególną rolą Stanów Zjednoczonych. Dyplomacja tajwańska mogła nawet znaleźć sojuszników skorych przeciwstawić się chińskiemu i radzieckiemu komunizmowi oraz ekspansywnej retoryce rewolucji. W latach 50. udział państw popierających reprezentację ChRL w ONZ nie przekroczył 35%, w czasie wojny na Półwyspie Koreańskim był skrajnie niski. Ponadto większość państw w regionie Azji i Pacyfiku lub w najbliższym środowisku międzynarodowym Republiki Chińskiej sympatyzowała ze Stanami Zjednoczonymi. Lata 60. przyniosły zmianę tej sytuacji. Postępująca dekolonizacja tzw. trzeciego świata, a szczególnie powstanie nowych państw afrykańskich i latynoamerykańskich, otworzyły ONZ dla nowych członków. Nie ograniczyło to jednak poparcia dla Republiki Chińskiej – wciąż maksymalnie 40% państw wspierało aspiracje ChRL (zob. tabela 1). Nawet wówczas, gdy Republika Chińska traciła sojuszników, nie groziła jej przewaga bloku komunistycznego. Nie wszystkie nowo powstałe państwa ogarnęła rewolucja socjalistyczna, część weszła w strefę wpływów Stanów Zjednoczonych. Podobnie było z uznaniem międzynarodowym. Pod koniec lat 60. Republika Chińska wciąż miała więcej sojuszników dyplomatycznych niż Chińska Republika Ludowa – odpowiednio 67 i 49 (zob. wykres 1).

²⁶⁹ Henry Kissinger, *Dyplomacja...*, s. 793, [cyt. za:] Richard M. Nixon, *Asia After Viet Nam*, „Foreign Affairs” 1967, vol. 46, no. 1, s. 121.

Tabela 1. Wyniki głosowań w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ nad przyjęciem Chińskiej Republiki Ludowej do ONZ w latach 1950–1970

Rok	Głosy za ChRL		Głosy przeciw ChRL		Głosy wstrzymujące	Nieobecni	Liczba członków
	Liczba	Udział (%)	Liczba	Udział (%)			
1950	16	27	33	56	10	0	59
1951	11	18	37	62	4	8	60
1952	7	12	42	70	11	0	60
1953	10	17	44	73	2	4	60
1954	11	18	43	72	6	0	60
1955	12	20	42	70	6	0	60
1956	24	30	47	59	8	0	79
1957	27	33	48	59	6	1	82
1958	28	35	44	54	9	0	81
1959	29	35	44	54	9	0	82
1960	34	34	42	42	22	1	99
1961	37	36	48	46	19	0	104
1962	42	38	56	51	12	0	110
1963	41	37	57	51	12	1	111
1964	Sesja przełożona na późniejszy termin						114
1965	47	39	47	49	20	3	117
1966	46	37	57	48	17	1	121
1967	45	36	58	48	17	2	122
1968	44	38	58	44	23	1	126
1969	48	40	56	39	21	1	126
1970	51	40	49	39	25	2	127

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Yearbooks of the United Nations 1950–1970*, [cyt. za:] Wang Yu San, *Foundation of the Republic of China's Foreign Policy*, [w:] *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan. An Unorthodox Approach*, ed. idem, New York 1990, s. 4–5.

W STRONĘ IZOLACJI CZY SAMODZIELNOŚCI?

Zmiana polityki Stanów Zjednoczonych wobec Chin wpłynęła znacząco na każdy aspekt funkcjonowania wyspy. Na płaszczyźnie międzynarodowej przypieczętowaniem tego wpływu było ogłoszenie 28 lutego 1972 r. przez Stany Zjednoczone i ChRL tzw. komunikatu szanghajskiego, stanowiącego formalną zapowiedź i potwierdzenie

woli normalizacji dwustronnych stosunków przez oba państwa²⁷⁰. Komunikat był przede wszystkim pierwszym dokumentem o strategicznym wymiarze, nie tylko dla zawierających go podmiotów. Był wymierzony w hegemoniczne ambicje państw azjatyckich. Jak podsumował Henry Kissinger, tylko jedno z nich mogłoby przyjąć taką rolę – Związek Radziecki²⁷¹. Komunikat zawierał też zapisy dotyczące kwestii Tajwanu – strona chińska podkreślała, że utrudnia ona normalizację stosunków pomiędzy rządami ChRL a USA (pkt 11). Tajwan został nazwany prowincją Chin, a jego wyzwolenie uznano za sprawę wewnętrzną, w którą nie powinno się mieszać inne państwo. Podkreślono również, że siły wojskowe Stanów Zjednoczonych muszą zostać usunięte z terytorium Tajwanu. Strona chińska przeciwstawiła się także powołaniu „jednych Chin, jednego Tajwanu”, „jednych Chin, dwóch rządów”, „dwojga Chin”, „niezależnego Tajwanu” czy nawet wspieraniu linii, że „status Tajwanu pozostaje do określenia”. Strona amerykańska oświadczyła, że istnieją tylko jedne Chiny, a Tajwan jest ich częścią (pkt 12). Rząd Stanów Zjednoczonych potwierdził zainteresowanie pokojowym rozwiązaniem kwestii Tajwanu przez samych Chińczyków. Zapewnił też o stopniowym zmniejszaniu swoich sił i instalacji wojskowych na Tajwanie, aż do ostatecznego ich wycofania wraz ze spadkiem napięcia²⁷².

Tajwan utracił nie tylko miejsce w ONZ, ale także członkostwo w pozostałych organizacjach międzynarodowych i poparcie dotychczasowych sojuszników. W tej sytuacji Chiang Kai-shek rozpowszechnił nowy slogan: „trzymaj się pewnie w nie-szczęściu”, który jednak nie mógł powstrzymać dalszych wydarzeń²⁷³. Stopniowo swe poparcie wycofywały kolejne państwa. Wśród państw regionu Azji Wschodniej najszybciej uznanie dla państw chińskich wymieniła Japonia – już 29 września 1972 r., co wiązało się z wypowiedzeniem traktatu pokojowego z 1952 r. Wywołało to spore oszołomienie wśród Tajwańczyków. Prezydent Chiang Kai-shek wzywał rodaków do zachowania spokoju, jednak nie spotkał się z powszechnym zrozumieniem – władze odnotowały znaczący wzrost emigracji z Tajwanu²⁷⁴.

W konsekwencji należało zmienić politykę zagraniczną Tajwanu. Oparto ją na nowych wytycznych „totalnej dyplomacji” (*zongti waijiao, quanfangwei waijiao*), a jej celem było utrzymanie stosunków z dotychczasowymi zagranicznymi partnerami poprzez współpracę na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej, naukowej,

²⁷⁰ *Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China (Shanghai Communiqué)*, 28 II 1972, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/china-us/26012.htm> (30 VI 2012).

²⁷¹ Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Boston 1982, s. 47.

²⁷² *Joint Communiqué of the United States of America...*

²⁷³ *Ten Short Talks...*, s. 109.

²⁷⁴ *Ibidem*, s. 109.

technologicznej i kulturowej. Nie miał znaczenia sposób, w jaki ją prowadzono; akceptowano kontakty dwu- i wielostronne, oficjalne i nieoficjalne, bezpośrednie i pośrednie²⁷⁵. Zasady nowej, pragmatycznej w charakterze, dyplomacji nie przekreślały podstaw ideologicznych KMT związanych z dążeniem do odzyskania ziem na kontynencie i zapewnienia wolności wszystkim jej mieszkańcom. Wskazano, że lista adresatów nowej strategii wyklucza jedynie państwa komunistyczne. Wytyczne podzielono na: podstawowe, ważne i kompleksowe. Pierwsze odnosiły się do budowy pokazowej demokracji na Tajwanie i zestawienia jej z niedolą na kontynencie. Drugie zostały skierowane w następujące obszary: rząd, obronę narodową, gospodarkę i finanse, edukację i kulturę w oparciu o tzw. trzy zasady ludu oraz opiekę społeczną, stosunki zagraniczne i ludność etnicznie chińską przebywającą poza Tajwanem²⁷⁶. Trzecie odnosiły się do współpracy pomiędzy organami władzy²⁷⁷.

Starania dyplomacji nie przynosiły pożądanych efektów, jeśli mierzyć je uznaniem międzynarodowym dla Republiki Chińskiej. Stopniowo większość państw uznała ChRL. W wyniku zmiany reprezentacji państw chińskich w ONZ zjawisko to przybrało najdynamiczniejszą formę właśnie w latach 70. (zob. wykres 1). Opierając się na zasadzie jednych Chin, ponad 40 dotychczasowych sojuszników Republiki Chińskiej przeszło na stronę ChRL. Państwa, które zdecydowały się na uznanie ChRL, Tajwan nazywał nieprzyjawnymi i zrywał z nimi stosunki dyplomatyczne, nie widząc innej możliwości ich utrzymania. Działania według takiego schematu nie tylko wskazywały na emocjonalny ton dyplomacji, ale również na zaskoczenie i brak alternatywnej strategii²⁷⁸. Taki obrót spraw ułatwiał KPCh realizację własnych planów względem wyspy, z których na Tajwanie najbardziej obawiano się utraty terytorium i państwowości. Nie można pominąć faktu, że władze w Pekinie pozwalały nowym sojusznikom dyplomatycznym utrzymywać nieoficjalne stosunki z Tajwanem, dla którego priorytetem w tej sytuacji stały się kontakty gospodarcze z ich tradycyjnymi sojusznikami. Przypadek Japonii, która jedynie na płaszczyźnie dyplomatycznej wycofała się ze współpracy z Republiką Chińską, stworzył precedens nazywany tzw. formułą japońską²⁷⁹.

²⁷⁵ Czesław Tubilewicz, *The Baltic States in Taiwan's Post-Cold War 'Flexible Diplomacy'*, „Europe-Asia Studies” 2002, vol. 54, no. 5, s. 792.

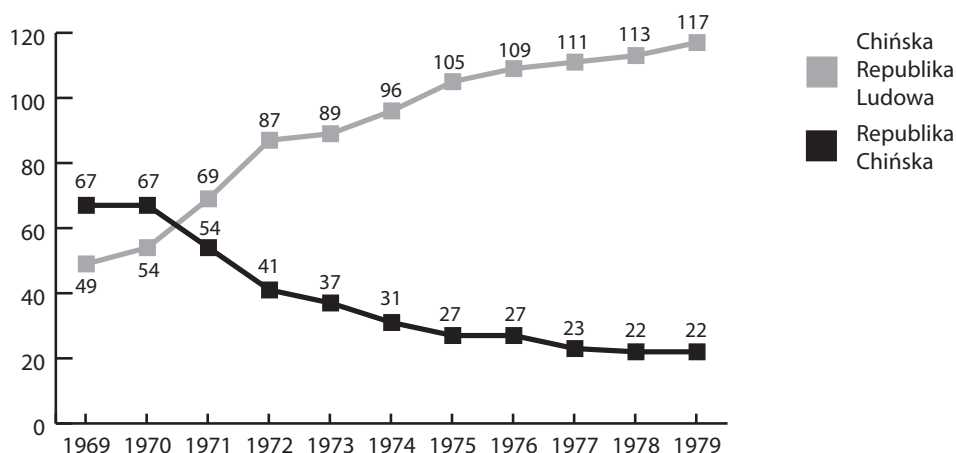
²⁷⁶ Podjęto decyzję o zachęcaniu Chińczyków poza granicami Tajwanu do udaremniania zamiarów chińskich komunistów oraz do współpracy z lokalną ludnością i władzami państw, w których przebywają.

²⁷⁷ *Total diplomacy policy to be continued*, „Taiwan Today”, 25 XI 1973, [on-line:] <http://taiwan.today.tw/ct.asp?xItem=155005&CtNode=103> (14 VII 2014).

²⁷⁸ Wang Yu San, *Foundation of the Republic of China's Foreign Policy*, [w:] *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan. An Unorthodox Approach*, ed. idem, New York 1990, s. 8.

²⁷⁹ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 125–129.

Wykres 1. Liczba państw uznających Republikę Chińską i Chińską Republikę Ludową w latach 1969–1979

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Chao Chien-min, *The Republic of China's Foreign Relations Under President Lee Teng-hui. A Balance Sheet*, [w:] *Assessing the Lee Teng-hui Legacy in Taiwan's Politics. Democratic Consolidation and External Relations*, eds. Bruce J. Dickson, Chao Chien-min, Armonk 2002, s. 182.

W polityce wewnętrznej także przyszedł czas na zmianę. Schorowany od dłuższego czasu prezydent Chiang Kai-shek zmarł 6 kwietnia 1975 r. Pożegnano go, jako odchodzącą głowę państwa, z najwyższymi honorami. Jego miejsce, do zakończenia kadencji w 1978 r., zajął wiceprezydent Yen Chia-kan. Faktyczną władzę sprawował syn zmarłego – Chiang Ching-kuo, już wcześniej przygotowywany do objęcia schedy po ojcu, sprawując najpierw funkcję wicepremiera, a następnie premiera²⁸⁰. Po śmierci generalissimusa jego syn nie tylko nie zaprzestał wdrażania reform w gospodarce; wprowadzał je także w sferze politycznej. Dyktatura ojca coraz jaskrawiej oddawała fasadowość stanowisk w instytucjach nawet lokalnego szczebla, do których wszakże od lat 50. przeprowadzano wybory powszechne (powiatowe i miejskie)²⁸¹. Istotnym krokiem naprzód była tzw. tajwanizacja Kuomintangu²⁸². Na jej fali w 1971 r. członkostwo w partii oraz pozycję ministra bez teki

²⁸⁰ Biografia Chiang Ching-kuo zob. Jay Taylor, *The Generalissimo's Son. Chiang Ching-kuo and the Revolutions in China and Taiwan*, Cambridge 2000.

²⁸¹ Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 641, 668–667.

²⁸² Polski termin „tajwanizacja” wywodzi się od angielskiego *Taiwanization*; w języku chińskim brzmi *bentuhua*, co oznacza „lokalizacja”. Był to ruch o korzeniach sięgających czasów okupacji japońskiej, dla którego momentem zwrotnym były lokalne przemiany w latach 70. W późniejszym okresie tajwanizacja stała się ważniejszym motorem przemian politycznych na Tajwanie.

odpowiedzialnego za rolnictwo objął Tajwańczyk Lee Teng-hui, który w późniejszych latach został wybrany na najwyższy urząd państwa²⁸³. W 1972 r. innego wyspiarza, Hsieha Tung-mina, mianowano gubernatorem Tajwanu²⁸⁴. W 1975 r. w szeregach partii liczącej 1,45 mln członków 58% stanowili autochtoni²⁸⁵. Pomimo absurdu tej sytuacji w monopartyjnym systemie państwowym, takie rozluźnienie można uznać za zręczne posunięcie rządzących, którym nie można odmówić troski o przetrwanie państwa. Obok Kuomintangu legalnie działały jedynie dwie partie polityczne, powołane jeszcze na kontynencie: Partia Młodych Chin i Socjaldemokratyczna Partia Chin, na Tajwanie subsydiowane przez KMT²⁸⁶.

1 stycznia 1979 r. nastąpiła pełna normalizacja stosunków chińsko-amerykańskich, co wiązało się z wycofaniem uznania Stanów Zjednoczonych dla Republiki Chińskiej²⁸⁷. We Wspólnym komunikacie o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych USA uznały rząd ChRL za jedyny legalny rząd Chin. Potwierdziły również stanowisko chińskie o istnieniu jedynych Chin, których częścią jest Tajwan. Publiczne protesty wybuchły nie tylko ze strony mieszkańców wyspy. Wtórowały im najwyższe władze, w tym sam Chiang Ching-kuo, który – choć prywatnie zachował niebywały spokój – nie nakazał tłumienia ulicznych protestów²⁸⁸. Na fali krytyki i oskarżeń Amerykanów o zdradę władze podjęły decyzję o dozbrojeniu, czemu nie opierało się społeczeństwo Tajwanu²⁸⁹. Również władzom w Pekinie nie spodobała się nowa polityka Stanów Zjednoczonych o zbyt szerokiej formule, a przy tym niezgodnej z ustaleniami chińsko-amerykańskimi²⁹⁰. Stosunki tajwańsko-amerykańskie zostały bowiem oparte na wewnętrznym prawie Stanów Zjednoczonych – Taiwan Relations Act (TRA). Ustawa o stosunkach z Tajwanem została uchwalona przez Kongres 29 marca 1979 r., a podpisana przez prezydenta Jimmy'ego Cartera 10 kwietnia²⁹¹. Legalizował on dalszą współpracę rządów we wszystkich obszarach.

²⁸³ Autobiografia Lee Teng-huia zob. Lee Teng-hui, *Road to Democracy. Taiwan's Pursuit of Identity*, Tokyo 1999.

²⁸⁴ Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 687.

²⁸⁵ *Ibidem*, s. 669.

²⁸⁶ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 96.

²⁸⁷ *Joint Communiqué on the Establishment of Diplomatic Relations Between the People's Republic of China and the United States of America*, 15 XII 1978, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/china-us/26243.htm> (3 V 2014).

²⁸⁸ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 338–339.

²⁸⁹ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 205–207.

²⁹⁰ Szerzej zob. Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 157–161.

²⁹¹ *Taiwan Relations Act*, 10 IV 1979, United States Code, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/trao1.htm> (3 V 2014).

TRA precyzowała charakter działalności dyplomatycznej i konsularnej, formalnie przejmowanej przez prywatne organizacje. Dla Stanów Zjednoczonych był to Instytut Amerykański na Tajwanie (American Institute in Taiwan). W odpowiedzi Tajwan przemianował swoją ambasadę w Waszyngtonie, zakładając zarejestrowaną w Tajpej Radę Konsultacyjną do Spraw Północnoamerykańskich (Coordination Council for North American Affairs), która działała w Waszyngtonie i miała tyle filii w amerykańskich stanach, co jej poprzedniczka ambasada konsulatów²⁹². Kluczową dla Tajwańczyków sprawą była możliwość zakupu amerykańskiej broni. W tym zakresie zapisy TRA podkreśliły, że Stany Zjednoczone będą dostarczały na Tajwan broń o charakterze defensywnym oraz stały na straży bezpieczeństwa wyspy. Powtórzono, że polityka Stanów Zjednoczonych wobec ChRL opiera się na założeniu o pokojowej przyszłości Tajwanu²⁹³.

Zapewniając gwarancje bezpieczeństwa dla rządu na Tajwanie, Stany Zjednoczone musiały jednak wypełnić warunki postawione przez stronę chińską, które Deng Xiaoping – wówczas lider państwa – nazwał „zgoda na niezgodę”²⁹⁴. Obok normalizacji stosunków chińsko-amerykańskich uwzględniały one wypowiedzenie Tajwanowi układu o wspólnej obronie z 1954 r. oraz wycofanie amerykańskich wojsk i sprzętu z wyspy w ciągu trzech miesięcy. 13 stycznia 1979 r. jednostronnie wypowiedziano traktat. Do końca marca wojskowi opuścili Tajwan. Kwestia całkowitej likwidacji instalacji militarnych była jednak dyskusyjna²⁹⁵.

Nowa, katastrofalna – co należy podkreślić – sytuacja międzynarodowa Republiki Chińskiej, na którą jej władze nie były przygotowane, nie odmieniła jednak dość dobrze rozwijającej się koniunktury gospodarczej na wyspie. Chociaż zakończyło się wsparcie płynące z amerykańskich programów pomocowych, nieźle funkcjonowały japońskie linie kredytowe i programy inwestycyjne. Kontaktom gospodarczym z Japonią nie zaszkodziło na dłuższą metę nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy ChRL i Japonią w 1972 r., choć w tamtym czasie wydawało się to fatalną sytuacją bez wyjścia²⁹⁶. Od czasu zakończenia II wojny światowej Japonia stała się dla Tajwanu kluczowym partnerem gospodarczym, w którym widziano „dawnego patrona”²⁹⁷. W latach 1952–1990 wśród zagranicznych inwestorów

²⁹² W 1994 r. zmieniono nazwę Rady na Biuro Gospodarcze i Kulturalne Przedstawicielstwa Tajpej (Taipei Economic and Cultural Representative Office – TECRO).

²⁹³ Por. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, Kraków 2013, s. 49–50, *Societas*, 54.

²⁹⁴ Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 202.

²⁹⁵ Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 166.

²⁹⁶ Wang Yu San, *op. cit.*, s. 8.

²⁹⁷ Krzysztof Gawlikowski, *Spory o status wyspy i procesy transformacji pod koniec XX w.*, [w:] *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne. Studia i szkice*,

to właśnie Japończycy dostarczyli najwięcej, bo aż 32,6% kapitału (dla porównania Amerykanie – 21,9%). W tamtym czasie Tajwan zyskiwał przewagę konkurencyjną na rynkach światowych, oferując tanie produkty bazujące na niskich kosztach wytworzenia. Wiele z nich pochodziło z japońskich fabryk na wyspie. Przyjęte przez rząd KMT śmiałe plany rozwojowe i inwestycyjne sprzyjały szybkiemu wzrostowi gospodarczemu. Najśłynniejszy z nich, o nazwie „Dziesięć głównych projektów budowlanych”, przypadający na drugą połowę lat 70., dotyczył budowy infrastruktury komunikacyjnej, rozwoju przemysłu petrochemicznego i metalurgicznego oraz konstrukcji elektrowni jądrowej. Jako oczko w głowie samego Chiang Ching-kuo mógł liczyć na wydatne wsparcie finansowe państwa. Z pierwotnego budżetu projektu szacowanego na 5 mld dolarów potrzebne było ponad drugie tyle do jego ukończenia²⁹⁸. W ramach planów kilkuletnich gospodarka Tajwanu przeszła kolejne szczeble rozwoju – od reformy rolnictwa, przez mechanizację, przemysł lekki, następnie ciężki i energetykę, po przemysł precyzyjny i zaawansowanych technologii.

Osiągnięcia Tajwanu wzbudziły zainteresowanie chińskich decydentów w sytuacji ogłoszenia programu reform (*gaige*) i otwarcia na świat (*kaifang*) przez Deng Xiaopinga podczas plenum Komunistycznej Partii Chin w grudniu 1978 r. Dodatkowo ocieplenie stosunków chińsko-amerykańskich odsuwało ryzyko konfrontacji w Cieśninie Tajwańskiej na boczny tor. O ile do połowy lat 60. zagrożenie konfrontacją militarną było realne, o tyle późniejsze lata wyróżniał względny spokój²⁹⁹. Odmianę stosunków chińsko-tajwańskich rozpoczął historyczny gest Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych – „Odezwa do Rodaków z Tajwanu” z 1 stycznia 1979 r., w której w podniosłym tonie, odwołując się do wspólnego dziedzictwa, zaapelowano o pokojowe zjednoczenie jako obowiązek wszystkich Chińczyków³⁰⁰. Nawoływano do tego, co łączy obydwie rządy – szacunek dla jednych Chin i przeciwstawienie się niezależności Tajwanu. Zapewniono także o natychmiastowym zaprzestaniu bombardowania wysp. Proponowano ustanowienie bezpośrednich tzw. trzech połączeń: transportowych, pocztowych i handlowych, które miałyby ułatwić stronom kontakty zarówno rodzinne, jak i wymianę turystyczną, akademicką, kulturową, sportową oraz technologiczną³⁰¹. Podobny ton miał przekaz z Biura Spraw Diaspory Chińskiej (Overseas Chinese Affairs Office), oficjalny na linii szef biura Liao Chengzhi–prezydent Chiang

red. Krzysztof Gawlikowski we współpr. z Małgorzatą Ławacz, Warszawa 2004, s. 170.

²⁹⁸ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 313–314.

²⁹⁹ Ger Yoong-kuang, *The Story of Taiwan. Politics*, Taipei 1998, s. 3.

³⁰⁰ *Message to Compatriots in Taiwan*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7943.htm> (3 V 2014).

³⁰¹ *Ibidem*.

Ching-kuo oraz zmasowany przez akcję wysyłki listów do przyjaciół i krewnych na Tajwanie i rozsianych po świecie, w których usilnie nakłaniano do pojednania pomiędzy wyspą a ojczyzną³⁰². Tej retoryki nie przyjmował rząd na Tajwanie. 4 kwietnia 1979 r. prezydent Chiang Ching-kuo potwierdził sztywne stanowisko Kuomintangu wobec kontynentu. Brzmiało ono następująco: „nie dla kontaktów, nie dla negocjacji i nie dla kompromisu”³⁰³. Wytyczne te nazwano „polityką trzech nie”. W konsekwencji prezydent Chiang kontynuował rozwój sił zbrojnych, skrupulatnie korzystając z zapisów TRA umożliwiających zakup amerykańskiej broni i sprzętu wojskowego, co pokrzyżowało plany Deng Xiaopinga diametralnej zmiany stosunków tajwańsko-amerykańskich.

Strategia Denga przewidywała także zmianę retoryki partyjnej w kwestii Tajwanu, czego sygnałem był tekst przesłania z 1 stycznia 1979 r. Publicznie potwierdził on, że dominujące dotychczas w dyskursie publicznym wyrażenia o wyzwoleniu Tajwanu zostały zastąpione nowymi – mówiło się o powrocie Tajwanu do ojczyzny³⁰⁴. Partia komunistyczna nie szczędziła wysiłków na rzecz zjednoczenia na nowych zasadach. 30 września 1981 r. Ye Jianying, przewodniczący Stałej Komisji Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych, przedstawił pojednawczą propozycję powrotu Tajwanu do macierzy. Zawarł ją w dziewięciu punktach uwzględniających autonomię wyspy³⁰⁵. Retorykę tę Deng Xiaoping rozwinął w formule „jedno państwo, dwa systemy”, upublicznionej w 1982 r. Przyszłe zjednoczenie oznaczałoby utrzymanie odrębności systemów między wyspą a kontynentem³⁰⁶. Tajwan nie był jedynym adresatem tej propozycji. Jak się później okazało,

³⁰² Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 343, 373. Taylor pisze o „Liao's Taiwan Affairs Office”, biuro to zostało jednak założone dopiero w 1988 r. Liao Chengzhi w tamtym czasie kierował biurem zajmującym się sprawami diaspory chińskiej, powołanym w 1978 r. – Overseas Chinese Affairs Office. Kolejny list Liao trafił do Chianga w 1994 r. Prezydent również nań nie odpisał.

³⁰³ Linda Chao, Ramon H. Myers, *The Divided China Problem. Conflict Avoidance and Resolution*, Stanford 2000, s. 16–18.

³⁰⁴ Wen Qing, 'One Country, Two Systems'. *The Best Way to Peaceful Reunification*, „Beijing Review”, 26 V 2009, [on-line:] http://www.bjreview.com.cn/nation/txt/2009-05/26/content_197568.htm (6 VIII 2014).

³⁰⁵ Wywiad dla Xinhua z 30 IX 1981. Ye Jianying on *Taiwan's Return to Motherland and Peaceful Reunification*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7945.htm> (6 VIII 2014); Krzysztof Gawlikowski, *Problemy jedności Chin z perspektywy historyczno-kulturowej*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Edward Haliżak, Warszawa 1997, s. 51–52. Analizę dziewięciu punktów zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 11.

³⁰⁶ Hsing Chi, „One Country, Two Systems” in *Taiwan. A True Solution for Cross-Strait Enlargement*, transl. Wang Sheng-Wei, Washington 2006, s. 3–7; Li Donghang, 1982. *Origin and practice of the concept of “one country, two systems”*, „PLA Daily”, 8 IX 2008, [on-line:] http://english.chinamil.com.cn/site2/special-reports/2008-11/27/content_1563517.htm (6 VIII 2014); Wen Qing, *op. cit.*

skorzystały z niej także Hongkong i Makau³⁰⁷. Jednocześnie w preambule przyjętej 4 grudnia 1982 r. Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej znalazł się zapis mówiący, że: „Tajwan jest częścią uświęconego terytorium Chińskiej Republiki Ludowej, a zjednoczenie ojczyzny jest obowiązkiem wszystkich Chińczyków”³⁰⁸.

Na Tajwanie oferty te odrzucono, nie tylko ze względów ideowych czy z powodu braku akceptacji prochińskiej polityki Stanów Zjednoczonych. Jak się wydaje, już w tamtym czasie zarzucono plany zdobycia kontynentu pod wodzą ideologii narodowej, co wynikało z pragmatycznego podejścia do potencjalnych zysków, jakie miałyby przynieść zjednoczenie. Sukcesy reform gospodarczych na wyspie oraz stabilny rozwój przemysłu przy współpracy z kapitałem japońskim i amerykańskim zabezpieczały Tajwańczykom coraz wygodniejsze życie. Chiang Ching-kuo miał jednak pełną świadomość znaczenia kontaktów biznesowych, jakie mogła przynieść współpraca z kontynentem. Deng Xiaoping analizował rozwiązania gospodarcze i administracyjne sąsiednich państw. Szczególnie te zamieszkiwane przez Chińczyków dostarczały cennego materiału do analiz i projektowania rozwoju Chin. Chiński przywódca liczył na doświadczenia Hongkongu, śledził sukcesy Singapuru³⁰⁹. W 1985 r. z pierwszą oficjalną wizytą do Tajpej udał się Lee Kuan Yew, premier Singapuru. Nie była to jednak pierwsza i ostatnia wizyta tego polityka; od połowy lat 70. pełnił on funkcję interlokutora pomiędzy liderami na Tajwanie i w Chinach. Nie udało się jednak stworzyć trwałej płaszczyzny dla rozmów politycznych, a Chiang Ching-kuo obstawał przy idei demokracji jako warunku pojednania z Chinami³¹⁰. Ponadto Deng Xiaoping uważał zjednoczenie Tajwanu z ojczyzną za sprawę najwyższej wagi państwowej i wspólny cel KPCh i KMT. Apelowwał więc o ustanowienie rozmów na szczeblu międzypartyjnym i nie widział tam miejsca dla innych³¹¹.

Dla Chin szczególnie trudnym partnerem we współpracy były Stany Zjednoczone, a kością niezgody stała się sprzedaż broni na Tajwan. Strona chińska nalegała na jej zakończenie. Administracja prezydenta Ronalda Reagana, nie mogąc na to przystać, prowadziła z Chińczykami negocjacje, które podsumowano we wspól-

³⁰⁷ Łukasz Gacek, *Dialogue across the Taiwan Strait. What does the peaceful reunification mean?*, [w:] *The Taiwan Issues*, red. Ewa Trojnar, Kraków 2012, s. 119.

³⁰⁸ *Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, tłum. Wu Lan, Marta Dargas, Gdańsk 2012.

³⁰⁹ Wen Qing, *op. cit.*; Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 382.

³¹⁰ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 384.

³¹¹ Deng Xiaoping, *An Idea For the Peaceful Reunification of the Chinese Mainland and Taiwan*, 26 VI 1983, Excerpt from a talk with Professor Winston L. Y. Yang of Seton Hall University, South Orange, New Jersey, USA, [on-line:] <http://dengxiaopingworks.wordpress.com/2013/03/08/an-idea-for-the-peaceful-reunification-of-the-chinese-mainland-and-taiwan/> (7 VIII 2014).

nym komunikacie wydanym 17 sierpnia 1982 r.³¹² Stany Zjednoczone przyznawały, że sprzedaż broni Tajwanowi nie jest polityką długookresową, zadeklarowały ograniczyć jej liczbę i jakość, wreszcie stopniowo ją zredukować. Z takimi sformułowaniami nie mogli się pogodzić amerykańscy politycy sprzyjający tajwańskiemu lobby. Jako pewną przeciwwagę w połowie lipca, a więc podczas ostatnich przygotowań do podpisania komunikatu z Chinami, Amerykanie zgodzili się zaakceptować tzw. sześć zapewnień dla Tajwanu. Określały one, że Stany Zjednoczone: 1. nie ustalą terminu wstrzymania sprzedaży broni na Tajwan; 2. nie zmieniają warunków TRA; 3. nie będą konsultować z Chinami decyzji o sprzedaży broni na Tajwan; 4. nie będą prowadzić mediacji pomiędzy Tajwanem a Chinami; 5. nie zmieniają swojego stanowiska w sprawie suwerenności Tajwanu, a kwestia ta pozostanie do decyzji Chińczyków, nie będą także naciskały na Tajwan, by ten rozpoczął negocjacje z Chinami; 6. nie uznają formalnie chińskiej zwierzchności nad Tajwanem³¹³.

Załadnienie sytuacji wymagało jednak od Stanów Zjednoczonych spełnienia obietnic dotyczących Tajwanu. I tak też się stało. Po rocznym zawieszeniu sprzedaży amerykańskiej broni na Tajwan, bez względu na protesty strony chińskiej, znów stała się faktem³¹⁴. Należy podkreślić, że Chiny odbierały to jako istotne zagrożenie procesu pokojowego zjednoczenia, który w latach 80. nie tylko stał się jedną z ważniejszych wytycznych programu KPCh, ale i został przez nią zdynamizowany. Znalazło to także odzwierciedlenie w kontaktach społecznych między wyspą a kontynentem. Mimo obowiązujących zakazów podróży z Tajwanu do ChRL i regulacji w zakresie spotkań rodzin, coraz częściej wydawano stosowne zezwolenia. Dynamiki nabrały też kontakty handlowe³¹⁵.

Warto wreszcie podkreślić, że Tajwan nie przestał odgrywać drugoplanowej roli w rozgrywkach światowych mocarstw. Wszak nawiązanie stosunków pomiędzy ChRL a USA za prezydentury Cartera wynikało nie tylko z potrzeby uznania i znalezienia dla narodu chińskiego miejsca w społeczności międzynarodowej czy nixonowskiego odprężenia, ale także ze skrupulatnie realizowanej amerykańskiej polityki względem Związku Radzieckiego. Jak to ujął Zbigniew Brzeziński, doradca prezydenta Cartera ds. bezpieczeństwa narodowego, w latach 80. wypełniał się plan

³¹² *Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China*, 17 VIII 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/communiqué03.htm> (8 VIII 2014).

³¹³ *The "Six Assurances" to Taiwan*, VI 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm> (8 VIII 2014). Rozbieżność w wersjach podkreśla Shirley A. Kan; zob. Shirley A. Kan, *China/Taiwan. Evolution of the "One China" Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf>, s. 43–44 (8 VIII 2014).

³¹⁴ Analiza realizacji planu dozbrajania Tajwanu zob. Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 173–183.

³¹⁵ *Ibidem*, s. 265–270.

„*de facto* sojuszu, a raczej podstępnego sojuszu... ze względu na niektóre wspólne i długotrwałe geopolityczne interesy”³¹⁶. Jego konfrontacyjny charakter oddziaływał na sprawę Tajwanu, co podkreślały czasy prezydentury Ronalda Reagana. Lata 80. nie przyniosły zmian w sytuacji międzynarodowej Tajwanu.

Chociaż w świecie powszechnie kontemplowano „cud gospodarczy”, jakiego doświadczała wyspa, nie miało to przełożenia na większe niż pod koniec lat 70. uznanie Republiki Chińskiej. W 1988 r., ze zmiennymi sukcesami na przestrzeni ostatniej dekady, tajwańska dyplomacja utrzymywała kontakty z 22 sojusznikami³¹⁷. Na liczbę tę można jednak spojrzeć z innej strony i ocenić ją jako sukces „totalnej dyplomacji”, która w czasach od drugiej połowy lat 70., a więc od czasów Chiang Ching-kuo, nabrała impetu. To właśnie korzystna sytuacja wewnętrzna dostarczyła Tajwanowi kluczowych atutów, które można było wykorzystywać przy pozyskiwaniu i utrzymywaniu kontaktów z sojusznikami. Wynikało to niewątpliwie z rewizji ideologicznej polityki zagranicznej, praktykowanej jeszcze na początku lat 70. Zderzenie z nowymi okolicznościami zewnętrznymi, a także z odejściem Chiang Kai-sheka przyniosło refleksję w kręgach decydentów i nadanie ich polityce nowego kierunku, tak by mogła skutecznie walczyć z polityką izolacji Republiki Chińskiej przez ChRL. Celem nowej polityki zagranicznej wdrażanej od 1979 r. miało być przetrwanie. Poszukiwanie alternatywnych sposobów międzynarodowej obecności nieuznawanej powszechnie Republiki Chińskiej otworzyło drogę rozwoju „niekonwencjonalnej dyplomacji” (*unorthodox diplomacy*)³¹⁸. Jej sukcesy można było mierzyć liczbą państw, które mimo ostracyzmu strony chińskiej utrzymywały stosunki dyplomatyczne z Republiką Chińską – np. Korea Południowa – czy też decydowały się na współpracę na nowych zasadach – tak jak Stany Zjednoczone czy Japonia. Prezydent Chiang Ching-kuo rozumiał tę kwestię bardzo pragmatycznie. Zalecał powoływanie pozarządowych przedstawicielstw, w gestii których leżało utrzymywanie stosunków gospodarczych, szczególnie handlowych, a także kulturalnych, na przekór strategii izolacji realizowanej przez ChRL. Liczba państw, które przystawały na strategię tajwańskiej dyplomacji, dynamicznie rosła. Pozwoliło to Tajwańczy-

³¹⁶ Zbigniew Brzezinski, *United States–China Relations. Today's Realities and Prospects for the Future*, US Congress, Senate, Hearing Before the Committee on Foreign Relations, 98th Congress, 2nd Session, 17 V 1984, Washington, DC 1984, s. 29, [cyt. za:] Dennis V. Hickey, Lilly Kelan Lu, *The Future of Sino-American Military Cooperation. Challenges and Opportunities*, [w:] „*Harmonious World and China's New Foreign Policy*”, eds. Guo Sujian, Jean-Marc F. Blanchard, Lanham 2008, s. 226.

³¹⁷ Lin Guang, *Beijing's evolving policy and strategic thinking on Taiwan*, [w:] *New Dynamics in Cross-Taiwan Straits Relations. How Far Can the Rapprochement Go?*, ed. Hu Weixing, New York 2013, s. 71.

³¹⁸ Wang Yu San, *op. cit.*, s. 8.

kom utrzymać rozliczne kontakty gospodarcze i kulturalne w świecie, nieustępujące tradycyjnym formom stosunków międzypaństwowych. Na tę zmianę wpłynęła jednak nie tylko specyficzna sytuacja Tajwanu, która niewątpliwie stanowiła istotny czynnik sprawczy, ani też wyłącznie strategiczna decyzja elit Kuomintangu o ewolucji kursu polityki zagranicznej, gdyż ta była metodą adaptacji do nowej sytuacji – zmianę wywołała ewolucja światowego ładu, która przybrała na sile wraz z erozją zimnowojennego porządku.

Marginalizacja międzynarodowej roli Tajwanu przez Chiny była widoczna również na forach organizacji międzynarodowych. Abstrahując od kwestii reprezentacji państw chińskich w ONZ i jego wyspecjalizowanych agendach, gdzie nastąpiła wymiana, interesujący precedens wytworzył się w ramach działalności Azjatyckiego Banku Rozwoju (Asian Development Bank – ADB). Republika Chińska pozostawała członkiem pierwotnym tej organizacji powołanej w 1966 r. Od 1986 r., wraz z włączeniem do prac ADB Chińskiej Republiki Ludowej, jednostronnie zmieniono nazwę członka z „Republika Chińska” na „Tajpej, Chiny”, co jej rząd oprotestował, nie wysyłając w latach 1986 i 1987 delegacji na doroczne spotkanie ADB³¹⁹.

Wysoki koszt słabej pozycji międzynarodowej Tajwanu ponieśli tajwańscy sportowcy, gdyż i sport stał się areną rywalizacji pomiędzy rządami w Tajpej i Pekinie. W konsekwencji zmiany uznania reprezentacji narodu chińskiego w ONZ, ChRL podjęła kroki na rzecz włączenia się w działalność Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego. Jak zawiła była to droga, świadczy fakt, że plany te ziściły się dopiero w 1979 r. W 1976 r. odmówiono Tajwańczykom udziału w letnich igrzyskach olimpijskich w Montrealu, ponieważ jego władze w Tajpej naciskały na utrzymanie państwowej nazwy reprezentacji, tj. „Republika Chińska” zamiast „Chiński Tajpej”. Igrzyska w Moskwie w 1980 r. również zbojkotowano. Decyzję tę zmieniono dopiero przed igrzyskami w Sarajewie w 1984 r.; właśnie wtedy Tajwańczycy zaczęli startować pod nową nazwą, godłem, flagą i hymnem³²⁰.

³¹⁹ Wang Heh-song, *Taiwan and the Asian Development Bank*, „ABA Journal” 2007, vol. 22, no. 2, [on-line:] <http://www.aba.org.tw/images/upload/files/HSWangHarvardSpeech.pdf> (2 XI 2013).

³²⁰ Tan Tien-chin, Barrie Houlihan, *Chinese Olympic sport policy. Managing the impact of globalization*, „International Review for the Sociology of Sport” 2013, vol. 48(2), s. 131–152; Richard Espy, *The Politics of the Olympic Games. With an Epilogue, 1976–1980*, Berkeley 1981.

ZACZĄTKI REFORM POLITYCZNYCH

Mimo że mieszkańcy wyspy mieli możliwość uczestnictwa w wyborach do samorządów lokalnych, które odbywały się regularnie od 1950 r., ich udział w rządzeniu Tajwanem był marginalny. Kompetencje lokalnych organów władzy nie były istotne, a często pokrywały się z tymi sprawowanymi na szczeblu centralnym. Miejsca we wszystkich organach władzy państwowej zajmowali członkowie Kuomintangu. W rządzeniu Tajwanem utrwalił się system monopartyjnej dyktatury (była to ponadto dyktatura wojskowa). Udział Tajwańczyków w rządzeniu wyspą był zmarginalizowany. Dopiero w 1969 r., kiedy grupa 11 członków Yuanu Ustawodawczego, 15 ze Zgromadzenia Narodowego i 2 z Yuanu Kontrolnego przeszła na emeryturę, przeprowadzono pierwsze wybory uzupełniające. To właśnie wtedy po raz pierwszy w historii reżimu na Tajwanie zezwolono na jego przedwyborczą krytykę w prasie. Kampanie kandydatów niebędących członkami KMT były prześląknięte treściami wolnościowymi. Fala oskarżeń skierowana wobec partii rządzącej utorowała drogę do legislatury dwóm kandydatom bezpartyjnym³²¹.

Wraz z kolejnymi wyborami w latach 70. skryształizował się ruch przeciwstawiający się polityce Kuomintangu. Pierwszymi jego liderami stali się byli członkowie KMT. W wyborach startowali jako bezpartyjni, tzn. niezwiązani z KMT czy „spoza partii” rządzącej – *tangwai*; nazwę tę przejął ruch wolnościowy³²². Zmiany następowały jednak nie bez związku z pogarszającą się sytuacją międzynarodową Tajwanu – skłoniła ona reżim do podjęcia działań mających na celu umacnianie jego lokalnej pozycji. W kręgach władzy coraz silniej zdawano sobie sprawę z potrzeby zwiększenia udziału Tajwańczyków (*benshengren*, dosł. „ludzie tej prowincji”, potomkowie przybyłych na wyspę przed 1895 r.) w rządzeniu, zrównania ich praw z prawami mieszkańców przybyłych na Tajwan po upadku Republiki Chińskiej na kontynencie (*waishengren*, dosł. „ludzie spoza prowincji”) oraz z nieuchronności współpracy z opozycją. Spotkania liderów miały wówczas charakter nieoficjalny, a inicjował je sam prezydent Chiang Ching-kuo³²³. Pomimo oczywistej potrzeby złagodzenia ograniczeń wprowadzonych w 1949 r., szczególnie dotyczących praw obywatelskich, o co apelowali *tangwai*, wciąż utrzymywano stan wojenny z aparatem terroru. Pewną aktywność w zakresie zmiany tej sytuacji wykazywali politycy z tajwańskiego lobby w Stanach Zjednoczonych, upominając się o prawa i wolność

³²¹ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 293–294.

³²² Christian Schafferer, *The Power of the Ballot Box. Political Development and Election Campaigning in Taiwan*, Lanham 2003, s. 107.

³²³ *Ibidem*, s. 106–107; Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 349.

mieszkańców Tajwanu³²⁴. Nie przynosiło to jednak efektów. Mimo że aparat represji Kuomintangu skutecznie tłumiał wszelkie wystąpienia przeciw władzy, protesty nie były rzadkością. Największe zrywy przeciw nadużyciom władzy przeszły do historii reżimu pod nazwą incydentów. Do jednego z nich doszło w Zhongli w 1977 r., do innego – w Kaohsiung, dwa lata później.

19 listopada 1977 r. podczas liczenia głosów w wyborach na szefów władz lokalnych w powiecie Taoyuan zaczęto podejrzewać oszustwo na korzyść Ou Hsien-yu – kandydata KMT. Jego głównym konkurentem był Hsu Hsin-liang, polityk wydalony wcześniej z partii. Gdy wiadomość przedostała się do mieszkańców wyborczego Zhongli, tłum wyszedł na ulice. Podpalono lokalny posterunek policji. Śmierć poniósł student³²⁵. Prawowity zwycięzca wyborów Hsu i jego zwolennicy nie wahali się wyjść na ulicę, by sprawdzić zachowanie władz. Chiang Ching-kuo, mając tego świadomość oraz przygotowując Tajwan do zmian, był powściągliwy w wydawaniu rozkazów rozprawiania się z tłumem, gdy ten manifestował pokojowo. 26 maja 1979 r. zwolennicy Hsu zorganizowali publiczne obchody jego urodzin w rodzinnym Zhongli, podczas których kolportowano nielegalną prasę oraz wygłaszano wolnościowe hasła. Tym razem około 20 tys. osób zachowało spokój³²⁶. Nie zmienia to faktu, że wkrótce po tych wydarzeniach Hsu nie tylko został usunięty ze stanowiska, ale też był zmuszony emigrować do Stanów Zjednoczonych.

Do kolejnego incydentu doszło w Kaohsiung 10 grudnia 1979 r. przy okazji manifestacji z okazji obchodów Dnia Praw Człowieka. Warto pamiętać, że w tym czasie trwały przygotowania do wyborów uzupełniających do legislatury, które miały się odbyć 23 grudnia. Starcie opozycji z policją, jak uważa ta pierwsza, zostało wzniecone przez prowokatorów. Według drugiej strony policjanci, na polecenie prezydenta, byli nieuzbrojeni, ale i tak rozprawili się z demonstrującym tłumem. Straty liczone po obydwu stronach i tylko liczby się nie zgadzały³²⁷. Wiec w Kaohsiung został zorganizowany przez działaczy opozycyjnych związanych z czasopiśmem „Meili Dao” (*Formosa*), wydawanym przez demokratyczny ruch Tajwanu, o aspiracjach szerszych niż działalność literacka. Wobec braku możliwości zawiązania partii politycznych powołanie czasopisma otwierało możliwość zorganizowania

³²⁴ Czasem zwani „gangiem czterech” – członkowie Izby Reprezentantów Jim Leach i Stephen Solarz oraz senatorzy Claiborne Pell i Edward Kennedy. Szerzej zob. Shirley A. Kan, *Democratic Reforms in Taiwan. Issues for Congress*, CRS Report, nr R41263, 26 V 2010, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/R41263.pdf> (10 X 2014).

³²⁵ Ger Yoong-kuang, *op. cit.*, s. 17.

³²⁶ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 347–348.

³²⁷ Alan M. Wachman, *Taiwan. National Identity and Democratization*, Armonk 1994, s. 362.

pracy biur łącznikowych dla opozycjonistów³²⁸. Pierwszy numer magazynu ukazał się 16 sierpnia 1979 r. i był wręcz przesiąknięty treściami wolnościowymi, które nie mogły zyskać akceptacji zwolenników KMT, w rękach których pozostawał także aparat represji. Do czasu grudniowego starcia z policją ukazały się cztery numery czasopisma, a po jego rozwiązaniu działacze zostali poddani represjom³²⁹. Wandale z prawicowych ugrupowań Iron Blood Patriots i Anti-Communist Heros okradli biura wydawcy czasopisma i dom jego szefa – Huang Hsin-chieha, który był również posłem opozycji³³⁰. W wydarzenia wmieszani byli też prezbiterianie, którzy promowali prawa człowieka, angażowali się w działalność opozycjonistów, a także zdołali ukryć przez jakiś czas Shih Ming-teha, który był koordynatorem wiecu i za którego władza oferowała wysoką nagrodę pieniężną. Nie był to jednak koniec tragedii. 28 lutego 1980 r. zamordowano matkę i dwie siedmioletnie córki Lin Yi-hsiung, jednego z dysydentów, który uskarżał się rodzinie, że był torturowany. Oczywiście sprawców nie odnaleziono³³¹. Tymczasem po kilku miesiącach przesłuchań przed sądem wojskowym odbyły się pokazowe procesy zbiorowe. Wyroki usłyszeli liderzy opozycji, tzw. ósemka z Kaoshiung: Huang Hsin-chieh, Lin Hung-hsuan, Annette Lu, Shih Ming-teh, Yao Chia-wen, Chang Chun-hung, Chen Chu i Lin Yi-hsiung. Za podżeganie do buntu skazano ich na wieloletnie więzienie, a niektórych na dożywocie. Również pozostali działacze, którzy brali udział w demonstracji lub byli związani z czasopismem, zostali skazani w cywilnych procesach na pozbawienie wolności.

Incydenty i ich konsekwencje rozmięły się z zabiegami reformatorskimi władzy. Przykładowo możliwość rejestracji periodyków mogła wskazywać na stopniowe ustępstwa i przygotowywanie społeczeństwa na zmiany. Aktywność prasowa opozycji wokół czasopisma „Meili Dao” nie była odosobniona. W 1975 r. mniej radykalna opozycja wydawała najpierw „T'ai-wan Cheng-lun” („Taiwan Zhenglun”; „The Taiwan Political Review”), który jednak po publikacji pięciu numerów został zabroniona za zbyt reformistyczne treści. Jego inicjatorzy uzyskali pozwolenie na prowadzenie innego tytułu – „Pa-shih Nien-tai” („Bashi Niandai”; „The Eighties”)³³². Jednostką odpowiedzialną za regulowanie działalności czasopism była od 1975 r. już nie tylko Taiwan Garrison Command, ale także Rządowa Agencja Informacyjna (Govern-

³²⁸ *Ibidem*, s. 140.

³²⁹ Szerzej zob. Hsu Chien-jung, *The Construction of National Identity in Taiwan's Media, 1896–2012*, Leiden 2014, s. 88–89.

³³⁰ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 349.

³³¹ *Funeral for Lin Yi-hsiung's mother and daughters*, „Taiwan Communiqué” 1985, no. 18, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc18-int.pdf> (9 VIII 2014).

³³² Alan Wachman, *op. cit.*, s. 138.

ment Information Office), na czele której prezydent Chiang umieszczał młodych reformatorów KMT. Do swojego otoczenia dopuszczał zresztą coraz częściej przedstawicieli młodej generacji, którzy nie dość, że kształcili się już na Tajwanie, to jeszcze zdobywali dyplomy amerykańskich uczelni, a nierzadko nawet stopnie naukowe³³³. Z perspektywy opozycji tempo reform lansowanych przez ludzi skupionych wokół prezydenta Chianga było zbyt wolne. Tym bardziej że w latach 70. świadomość polityczna lokalnych tajwańskich elit była wyraźnie zaznaczona, mimo że „biały terror” jeszcze się nie skończył. Tymczasem coraz częściej posługiwano się lokalnym językiem i odwoływano się do dziedzictwa, co wykorzystywano w przekazach nie tylko politycznych, ale i artystycznych³³⁴. *Tangwai* mieli coraz więcej zwolenników w różnych warstwach społecznych. Pomimo niewątpliwych różnic ideologicznych łączył ich wspólny cel: wyzwolenie Tajwanu spod obcej dominacji³³⁵. Był to zaiste doskonały moment na wykorzystanie tego potencjału, podsyćenie sprzeciwu społecznego i przeprowadzenie przemian. Niestety, wypracowana przez lata skuteczność aparatu władzy oraz przeświadczenie, że konserwatywne kręgi nie są gotowe na akceptację zmian, nie pozwoliły go jednak wykorzystać. Choć niewątpliwie pewne rozluźnienie charakterystyczne dla drugiej połowy lat 70. stworzyło podwaliny pod program zasadniczych przemian, które rozważał prezydent Chiang. Władza była świadoma naturalnych konsekwencji rozwoju gospodarczego, o który zabiegała i z którego korzystali także mieszkańcy wyspy. Wraz z powszechnym dostępem do edukacji (obowiązkowe dziewięć klas) i możliwościami znalezienia zatrudnienia rosła w siłę także tajwańska klasa średnia. Było już tylko kwestią czasu, kiedy nie tyle elity, ile masy będą się coraz skuteczniej organizować przeciw dyktaturze.

Największym wyzwaniem, przed którym stali rządzący, było przygotowanie reformy systemu politycznego. Z kilku powodów był to złożony problem. Po pierwsze ze względu na niedopasowanie systemu struktur do modelu demokracji w zachodnim stylu, który stanowił istotny punkt odniesienia. Po wtóre z uwagi na ideową potrzebę zachowania dziedzictwa republiki w schemacie zaproponowanym przez Sun Yat-sena oraz na jego deformację wprowadzoną dyktaturą Chiang Kai-sheka i kontynuowaną przez Chiang Ching-kuo. Po trzecie z racji silnej pozycji w sferach władzy konserwatywnych polityków KMT starszej generacji. Po czwarte z powodu niedojrzałości społeczeństwa obywatelskiego Tajwanu rozwijającego się w systemie dyktatury wojskowej, a więc zagrożenia roznieceniem wojny domowej w wyniku wprowadzenia radykalnych zmian. Wreszcie możliwe było oddziaływa-

³³³ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 291–292, 325–326.

³³⁴ Alan Wachman, *op. cit.*, s. 138–139.

³³⁵ Shelley Rigger, *From Opposition to Power. Taiwan's Democratic Progressive Party*, Boulder 2001, s. 7.

nie reform politycznych na porządek w sąsiednich Chinach, co musiałyby wywołać silny sprzeciw liderów KPCh, a zawsze wiązano to z odwetem z ich strony, nawet w warunkach proponowanego pokojowego zjednoczenia³³⁶.

Wraz z kolejnymi kadencjami organów władzy ustawodawczej zwalniały się miejsca i postępował proces uzupełniania ich składu. Nie wszystkie miejsca były jednak przeznaczone dla mieszkańców wyspy – prowincji Tajwan – i nie wszystkie dostępne w wyborach bezpośrednich. W 1972 r. wybrano 51 nowych legislatorów, w 1975 r. – 52; po 15 z nich mianował prezydent i były to miejsca dla przedstawicieli diaspory. W 1980 r. uzupełniono skład Yuanu Ustawodawczego o 97 mandatów, a w 1983 r. o 98, z których po 27 przeznaczono dla przedstawicieli diaspory³³⁷. Od 1972 r. wszyscy parlamentarzyści reprezentujący Tajwan stawali do kolejnych wyborów, a stara gwardia, wybrana jeszcze na kontynencie, zachowywała mandaty. Stan ten utrzymywał się do 1989 r.³³⁸ Wybory uzupełniające były jedynie namiastką prawdziwych. Zwolennicy alternatywnych idei politycznych z trudem dochodzili do głosu. Opozycja wciąż miała ograniczone możliwości głoszenia swych przekonań politycznych, a legalnie po prostu ich nie miała. Pierwsi opozycjoniści w legislaturze to posłowie nie zrzeszeni (zob. tabela 2). Udzielone im poparcie wyborców nigdy nie przekroczyło 30%.

Tabela 2. Rozkład mandatów w wyniku uzupełniających wyborów bezpośrednich do Yuanu Ustawodawczego w latach 1969–1983

Rok	Kuomintang			Spoza Kuomintangu		
	Liczba mandatów	Udział mandatów (%)	Udział głosów (%)	Liczba mandatów	Udział mandatów (%)	Udział głosów (%)
1969	8	73	76	3	27	24
1972	22	79	70	6	21	30
1975	23	79	78	6	21	22
1980	41	79	72	11	21	28
1983	44	83	71	9	27	29

Źródło: Ger Yoong-kuang, *The Story of Taiwan. Politics*, Taipei 1998, s. 22.

³³⁶ W obliczu przemian demokratycznych w świecie pod koniec lat 80. Chiang Chin-kuo wierzył w nadejście wyjątkowego czasu również dla Chin oraz ich stosunków z Tajwanem. Szerzej zob. Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 382–384, 418.

³³⁷ *The First Legislative Yuan*, [on-line:] <http://npl.ly.gov.tw/do/eng/www/ci/ys> (9 VIII 2014).

³³⁸ Christian Schafferer, *op. cit.*, s. 61–62.

Nadzieję dla opozycji przyniosły uzupełniające wybory do Zgromadzenia Narodowego i Yuanu Ustawodawczego w 1986 r. Opozycjoniści startowali w nich jako bezpartyjni, tzn. niezwiązani z KMT – *tangwai*. Nie pierwszy raz wystąpili jako zorganizowana grupa. Kilka miesięcy przed wyborami, zaplanowanymi na 23 grudnia 1978 r., zorganizowali zbiórki funduszy na rzecz kampanii i przez komitet społeczny podjęli próbę wspólnej promocji kandydatów. Można było odnieść mylne wrażenie, że niesprzeciwiające się tym działaniom władze poszły na ustępstwa względem opozycji i społeczeństwa³³⁹. W maju 1984 r. fiaskiem zakończyło się powołanie opozycyjnego stowarzyszenia – Tangwai Public Policy Research Association³⁴⁰. Ostatecznie dopiero 28 września 1986 r. grupa 135 opozycjonistów zdecydowała się zawiązać nową partię polityczną. Ugrupowanie przyjęło nazwę Demokratyczna Partia Postępowa (*Minchindang*, Democratic Progressive Party – DPP)³⁴¹. Pomimo sprzeciwu konserwatywnych polityków KMT, prezydent ani nie zdelegalizował nowej partii, ani nie potępił jej członków³⁴².

Członkowie DPP wzięli udział w wyborach uzupełniających do legislatury, które odbyły się 6 grudnia 1986 r. W wyborach do Yuanu Ustawodawczego mogli się ubiegać o 73 mandaty (zwalniało się 100 miejsc, jednak 27 przedstawicieli diaspory nominował prezydent). W wyniku wyborów członkowie KMT zdobyli 59 mandatów, DPP 12, a kandydaci niezależni – 2³⁴³. DPP wywalczyła sobie również miejsca w wyborach do Zgromadzenia Narodowego. Mimo że to kuomintangowcy je wygrali, wprowadzając 68 swoich kandydatów na 84 miejsca, podczas gdy 11 przypadło DPP, 4 kandydatom niezależnym, a 1 – Demokratyczno-Socjalistycznej Partii Chin, sukces opozycji był jednak bezdyskusyjny w sytuacji kontroli mediów i społeczeństwa przez KMT³⁴⁴. Podobno cieszył się z niego także prezydent³⁴⁵.

³³⁹ Warto dodać, że wybory odwołano wobec cofnięcia uznania Republiki Chińskiej przez Stany Zjednoczone, czego – mimo starań KMT – nie zdołano opóźnić. Wybory przeprowadzono dopiero w 1980 r. Jürgen Domes, *Political Differentiation in Taiwan. Group Formation within the Ruling Party and the Opposition Circles 1979–1980*, „Asian Survey” 1981, vol. 21, no. 10, s. 1012; John F. Copper, *Taiwan's Recent Election. Progress toward a Democratic System*, „Asian Survey” 1981, vol. 21, no. 10, s. 1031.

³⁴⁰ Nonparty Public Policy Association. Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 385.

³⁴¹ „Taiwan Communiqué” 1986, no. 27, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc27-int.pdf> (31 VII 2014).

³⁴² Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 405–407.

³⁴³ „Taiwan Communiqué” 1987, no. 28, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc28-int.pdf> (31 VII 2014).

³⁴⁴ *Ibidem*.

³⁴⁵ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 410.

Zaistnienie Demokratycznej Partii Postępowej na scenie politycznej Tajwanu wpisywało się w strategię demokratyzacji wyspy, inicjowaną przez prezydenta Chiang Ching-kuo, i nie było jedyną przesłanką nadchodzących zmian. Wszak stopniowo zwiększano możliwości czynnego udziału w wyborach narodowych. Postępowała tajwanizacja KMT. Umożliwiono mieszkańcom szerszy udział w życiu społecznym i politycznym. Wreszcie przyszedł czas na zmiany, które miały jeszcze bardziej dotyczyć obywateli. Zezwolono na swobodną wymianę tajwańskiej waluty oraz zniesiono ograniczenia w podróżach do Chin. Prezydent wydał rozkaz zwolnienia większości więźniów politycznych. Wreszcie 15 lipca 1987 r. ogłosił zakończenie stanu wojennego³⁴⁶. 1 stycznia 1988 r. przyniósł złagodzenie restrykcyjnych przepisów o mediach. Powstało wiele nowych tytułów prasowych. Zezwolono na rejestrację partii politycznych. Choć wydawało się, że są to powolne i długo wyczekiwane przemiany, odmieniały rzeczywistość tak drastycznie, że nie mogły mieć łagodnego przebiegu. Zachłystnięci wolnością Tajwańczycy wyrażali swoje niezadowolenie z rządów Kuomintangu powszechnymi demonstracjami³⁴⁷.

W styczniu 1988 r., w wyniku nagłej śmierci prezydenta Chiang Ching-kuo, najwyższe stanowisko w państwie przejął Lee Teng-hui. Życzeniem zmarłego prezydenta było zakończenie monopolu władzy sprawowanej przez rodzinę Chiang³⁴⁸. Cztery lata wcześniej Lee został jego zastępcą, dlatego przejęcie władzy odbyło się w sposób naturalny. Prezydent Chiang ostatnie lata przeżył w ciężkiej chorobie, pomimo tego dwa ostatnie poświęcił bliskiej współpracy z następcą.

³⁴⁶ Murray A. Rubinstein, *Political Taiwanization and Pragmatic Diplomacy. The Eras of Chiang Ching-kuo and Lee Teng-hui*, [w:] *Taiwan. A New History*, idem, Armonk 2007, s. 446–447.

³⁴⁷ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 421.

³⁴⁸ Dylematy Chiang Ching-kuo związane z wyborem zastępcy i następcy zob. *ibidem*, s. 379–380.

Rozdział 3

DEMOKRATYZACJA TAJWANU

TRANSFORMACJA USTROJOWA

Pierwsze lata transformacji nie należały do łatwych. Przejęcie przewodnictwa w Kuomintangu przez prezydenta Lee Teng-huia nie było ani oczywiste, ani płynne. Podejrzliwość wszystkich stron wynikała z jego krótkiej przynależności do partii komunistycznej w latach 40. Nieufność opozycji budziły jego ściśle związki z KMT. W kręgach KMT tajwańskie pochodzenie prezydenta wzbudzało natomiast podejrzenie, że Lee Teng-hui zechce forsować idee niepodległościowe tajwańskiej opozycji. Jednak zgodnie z wolą zmarłego prezydenta konserwatywni politycy KMT zaakceptowali Lee Teng-huia jako prezydenta. Na scenie politycznej dwie główne partie zaczęły zaciekle rywalizować o władzę, co ze szczególną jaskrawością uwypukliła negatywna kampania wyborcza Kuomintangu przed kolejnymi wyborami uzupełniającymi do legislatury w 1989 r. Na 101 dostępnych w wyborach bezpośrednich mandatów KMT zdobyła 72, podczas gdy Demokratyczna Partia Postępowa – 21, a inne partie – 8³⁴⁹. Wywalczenie przez opozycję kolejnych 10 mandatów, w odniesieniu do poprzednich wyborów z 1986 r., miało symboliczne znaczenie dla wyborców – otwierało nową epokę w dziejach Tajwanu³⁵⁰.

W 1991 r. zorganizowano pierwsze wolne wybory do Zgromadzenia Narodowego, w kompetencjach którego leżał wtedy m.in. wybór prezydenta i wiceprezydenta. Rok wcześniej, na podstawie konstytucji z 1947 r., Zgromadzenie Narodowe – wciąż w starym składzie zdominowanym przez polityków KMT – wybrało prezydenta

³⁴⁹ Martin L. Lasater, *A Step toward Democracy. The December 1989 Elections in Taiwan, Republic of China*, Washington D.C.–Lanham 1990, s. 47.

³⁵⁰ Joseph Bosco, *Faction versus Ideology. Mobilization Strategies in Taiwan's Elections*, „The China Quarterly” 1994, no. 137, s. 28–30.

Lee Teng-huia na kolejną kadencję, tym razem pełną, sześcioletnią. Był jedynym kandydatem. Przemiany systemowe wymagały zmian także na tym szczeblu władzy. Domagało się tego społeczeństwo, które w okresie wyborczym manifestowało żądania reform demokratycznych³⁵¹. Mowa inauguracyjna prezydenta Lee, wygłoszona 20 maja 1990 r., zapowiadała postęp przemian³⁵². Obietnice te były stopniowo wypełniane. W kontekście kontaktów z rządem w Pekinie oraz liberalizacji wymiany akademickiej, kulturalnej, naukowej i technologicznej prezydent Lee stał na stanowisku, że ich warunkiem powinno być obranie przez Chiny demokratycznego kursu, wdrożenie zasad wolnego rynku, wyrzeczenie się użycia siły w Cieśninie Tajwańskiej oraz nieblokowanie wysiłków międzynarodowych Tajwanu³⁵³.

31 grudnia 1991 r. ostatni członkowie I Yuanu Ustawodawczego przeszli na emeryturę. Utorowało to drogę nowym, w pełni bezpośrednim wyborom na Tajwanie, do których doszło w 1992 r. Wyniki głosowania potwierdziły z jednej strony słabnącą, ale wciąż silną pozycję KMT, z drugiej – ugruntowanie pozycji DPP na tajwańskiej scenie politycznej (zob. tabela 3). Kolejne wybory otworzyły ją na zaciętą rywalizację głównych ugrupowań, która utrwaliła się w kulturze politycznej wyspy tamtego czasu. Charakteryzowały ją: zmienność przewagi Kuomintangu, utrwalanie pozycji opozycji, powstawanie nowych partii politycznych, które znalazły miejsce w legislaturze, oraz tworzenie zmiennych koalicji.

Tabela 3. Rozkład miejsc głównych partii politycznych w Yuanie Ustawodawczym w wyniku wyborów w latach 90.

Termin wyborów	Liczba mandatów KMT	Udział KMT (%)	Liczba mandatów DPP	Udział DPP (%)	Liczba mandatów niezależnych
1992	95	59,0	51	31,7	14
1995	85	51,8	54	32,9	4
1998	123	54,7	70	31,1	11

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Centralnej Komisji Wyborczej – *Legislator Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4430.php> (30 VII 2014).

³⁵¹ Wiosną 1990 r. w Tajpei miały miejsce masowe protesty studentów, którzy za symbol sprzeciwu przyjęli białą lilie, oddającą czystość i siłę oddolnej inicjatywy. Zob. *Taipei Spring*?, „Taiwan Communiqué” 1990, no. 44, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc44-int.pdf> (15 VIII 2014).

³⁵² Tekst przemówienia zob. *Opening a New Era for the Chinese People (Inaugural Address, The Eighth President of The Republic of China, Lee Teng-Hui, May 20, 1990)*, [on-line:] <http://fas.org/news/taiwan/1990/s900607-taiwan2.htm> (18 VIII 2014).

³⁵³ *Ibidem*.

W wyniku pierwszych w pełni bezpośrednich wyborów przeprowadzonych w grudniu 1992 r. utworzono II Yuan Ustawodawczy, który liczył 161 członków. III Yuan Ustawodawczy, powstały po wyborach w 1995 r., liczył 164 członków, IV z 1998 r. obradował w składzie 225 członków. Zwiększenie składu izby nie zmieniło znacząco udziału KMT i DPP w legislaturze. Nowe mandaty zapełnili przedstawiciele mniejszych partii politycznych. W tej grupie najwięcej, bo 21 w 1995 r. i 11 w 1998 r., zdobyli kandydaci Nowej Partii (*Xindang*, New Party)³⁵⁴.

Transformację przeszła większość jednostek administracji rządowej. Aparat represji, będący w rękach Taiwan Garrison Command, został formalnie rozwiązany już w sierpniu 1992 r. Powstała na jego bazie jednostka podjęła nowe zadania związane z ochroną wybrzeży Tajwanu. W późniejszych latach była wielokrotnie restrukturyzowana³⁵⁵.

POLITYKA ZAGRANICZNA W PIERWSZEJ POŁOWIE LAT 90.

Przemiany wewnętrzne miały diametralny wpływ na politykę zagraniczną Tajwanu. Kluczową rolę w procesie jej tworzenia i wdrażania odegrał sam prezydent Lee. Ponownie obejmując urząd głowy państwa w 1990 r., podkreślił niepodległość i suwerenność Republiki Chińskiej oraz wyraził nadzieję na wzmocnienie stosunków międzypaństwowych z zaprzyjaźnionymi podmiotami. Zapowiedział także aktywność i pragmatyzm we współpracy międzynarodowej. W odniesieniu do władz w Pekinie prezydent swoje propozycje wielowymiarowej współpracy uzależnił od przemian demokratycznych i wolnorynkowych Chin oraz wyrzeczenia się przez nie użycia siły w Cieśninie Tajwańskiej. Nie odrzucił również negocjacji w sprawie ponownego zjednoczenia. Był zwolennikiem prowadzenia rozmów z Chinami na płaszczyźnie międzyrządowej. Za kluczowe uznał stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, Japonią, a także sąsiednimi państwami regionu Azji i Pacyfiku³⁵⁶. Nie były to puste zapowiedzi. Lee Teng-hui aktywnie realizował nową strategię „elastycznej dyplomacji” (*tanxing waijiao*), a jego prezydentura przeszła do historii jako okres „pragmatycznej dyplomacji” (*wushi waijiao*)³⁵⁷.

³⁵⁴ *Legislator Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4430.php> (30 VII 2014).

³⁵⁵ Obecnie pod nazwą Reserve Command; podlega Ministerstwu Obrony.

³⁵⁶ *Opening a New Era...*

³⁵⁷ Zhao Suisheng określa ją mianem merytorycznej dyplomacji (*substantive diplomacy*). Zhao Suisheng, *Changing Leadership Perceptions: The Adoption of a Coercive Strategy*, [w:] *Across*

W przeciwieństwie do „totalnej dyplomacji” realizowanej na początku lat 70., nowy program uwzględniał m.in. współpracę z państwami komunistycznymi czy podwójne uznanie międzynarodowe. Marginalizował zatem czynniki ideologiczne, charakteryzujące politykę zagraniczną w czasach reżimu. Rezultatem tej zmiany miało być przetrwanie i zwiększenie obecności międzynarodowej Tajwanu, a ostatecznym celem – międzynarodowa legitymizacja Republiki Chińskiej na Tajwanie³⁵⁸. Do wykonania tego zadania zaangażowano możliwie szerokie środki. Bez przesady można stwierdzić, że ambasadorami Tajwanu w świecie mieli się stać wszyscy jego mieszkańcy. Ważnym narzędziem realizacji tak szeroko zakrojonych celów miała być siła tajwańskiej gospodarki, nie tylko sektora państwowego, ale i prywatnego.

Po niemal dekadzie od chińskiej propozycji zjednoczenia, ocieplenia relacji z kontynentem szukała także nowa administracja na Tajwanie. Przygotowywano do działania nowe instytucje, które miały koordynować współpracę z Chinami. Na szczęblu prezydenckim była to Rada Zjednoczenia Narodowego (National Unification Council – NUC), powołana 7 października 1990 r. W jej skład weszły elity akademickie Tajwanu. Na szczęblu wykonawczym funkcję tę pełniła podległa Yuanowi Wykonawczemu, Rada do Spraw Kontynentalnych (Mainland Affairs Council – MAC)³⁵⁹, utworzona 28 stycznia 1991 r. w wyniku przekształcenia komisji odpowiedzialnej za koordynowanie spraw z kontynentem (Inter-Agency Mainland Affairs Committee), powstałej 18 sierpnia 1988 r., obsadzonej wysokimi urzędnikami KMT. 17 lutego 1991 r. MAC zezwoliła na utworzenie Fundacji Wymiany przez Cieśninę (Straits Exchange Foundation – SEF). Przewodniczył jej prominentny biznesman Koo Chen-fu. W kompetencjach MAC leżało planowanie i prowadzenie bieżących spraw związanych z kontynentem, podczas gdy SEF odpowiadała za kontakty z partnerami zza Cieśniny. Funkcje SEF doskonale ujął Su Chi: dzięki niej „w białych rękawiczkach” prowadzono dialog i wymianę³⁶⁰. Nie oznacza to jednak, że w okresie dzielącym powołanie SEF i MAC nie utrzymywano kontaktów z Pekinem. Wręcz przeciwnie – doszło do wielu spotkań, ale miały one tajny charakter³⁶¹. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że odegrały kluczową rolę w otwarciu oficjalnego dialogu. Nie wydaje się również, aby spowolniły ten proces; wszak część

the Taiwan Strait: Mainland China, Taiwan, and 1995-1996 Crisis, red. idem, New York 1999, s. 114.

³⁵⁸ Lee Teng-hui, *op. cit.*, s. 95–96.

³⁵⁹ W dosłownym tłumaczeniu – Rada ds. Kontynentu.

³⁶⁰ Su Chi, *Taiwan's Relations With Mainland China. A Tail Wagging Two Dogs*, London–New York 2009, s. 4.

³⁶¹ *Ibidem*, s. 7–12.

Tajwańczyków, a szczególnie demokratyczna opozycja, nieustannie podkreślała brak akceptacji dla kontaktów z Chinami.

Reakcją władz w Pekinie było powołanie bliźniaczej dla SEF jednostki – Stowarzyszenia ds. Stosunków w Cieśninie Tajwańskiej (Association for Relations Across the Taiwan Strait – ARATS) w grudniu 1991 r. Odpowiednikiem MAC było zaś Biuro do Spraw Tajwanu (Taiwan Affairs Office – TAO), powołane jeszcze w październiku 1988 r.

W lutym 1991 r. Rada Zjednoczenia Narodowego wystąpiła do władz ChRL z propozycją ujętą w dokumencie „Wytyczne Zjednoczenia Narodowego” (The Guidelines for National Unification – GNU). Określał on proces zjednoczenia wyspy z kontynentem³⁶². Miał zostać rozłożony w czasie i przebiegać trójetapowo – od wymiany gospodarczej, przez budowanie podstaw wzajemnego zaufania i współpracy, po negocjacje warunków zjednoczenia. Nie był to jednak pusty gest. 22 kwietnia 1991 r. Zgromadzenie Narodowe uchyliło „Tymczasowe uprawnienia...”³⁶³, wprowadzone na wniosek Chiang Kai-sheka w 1948 r. i skupiające dożywotnio władzę w jego rękach. Prezydent Lee ogłosił 1 maja 1991 r. dniem zakończenia okresu mobilizacji do walki z komunistyczną rebelią³⁶⁴.

1 sierpnia 1992 r. Rada Zjednoczenia Narodowego zaakceptowała rezolucję dotyczącą definicji zasady „jednych Chin”³⁶⁵. Zawierała ona zapisy wskazujące różnice w interpretacji terminu przez rządy w Pekinie i Tajpej. Dla pierwszego jedne Chiny to Chińska Republika Ludowa z Tajwanem, który po zjednoczeniu ma się stać specjalnym regionem administracyjnym. Dla drugiego to Republika Chińska, rozciągająca *de iure* suwerenność na terytorium całych Chin, przy czym obecnie obejmująca jurysdykcję Tajwan, Peskadory, Kinmen i Mazu. W tym ujęciu wyspa Tajwan traktowana była jako część Chin, podobnie jak chiński kontynent³⁶⁶. Należy podkreślić, że rozwiązanie to mogły zaakceptować wszystkie strony, zarówno na płaszczyźnie państwowej – obydwie rządy, jak i w wewnętrznej – na Tajwanie,

³⁶² *Guidelines for National Unification, Adopted by the National Unification Council at its third meeting on February 23, 1991, and by the Executive Yuan Council at its 2223rd meeting on March 14, 1991*, [on-line:] <http://law.wustl.edu/chinalaw/twgguide.html> (7 II 2012). Szerzej zob. Łukasz Gacek, *Dialogue across the Taiwan Strait...*, s. 120.

³⁶³ „Temporary Provisions Effective during the Period of General National Mobilization for the Suppression of the Communist Rebellion”.

³⁶⁴ *Temporary Provisions Effective During the Period of National Mobilization for Suppression of the Communist Rebellion*, [w:] *Encyclopedia of Taiwan...*

³⁶⁵ Su Chi, *op. cit.*, s. 5.

³⁶⁶ Wu Yu-shan, *The Evolution of the KMT's Stance on the One-China Principle: National Identity in Flux*, [w:] *Taiwanese Identity in the 21st Century. Domestic, Regional and Global Perspective*, eds. Gunter Schubert, Jens Damm, London 2011, s. 53–54.

podzielonym na zwolenników zjednoczenia, utożsamiających się z chińskim dziedzictwem narodowym, i tych, którzy dążyli do niepodległości wyspy. Wydaje się, że zaproponowane w GNU zapisy zaoferowały właśnie tej ostatniej grupie – bez względu na to, czy miała chińskie, czy tajwańskie korzenie – dość szerokie możliwości budowania przyszłości Tajwanu³⁶⁷.

31 lipca 1992 r. przyjęto ustawę regulującą stosunki z Chinami (Act Governing Relations between People of the Taiwan Area and Mainland Area; *Taiwan Diqu yu Dalu Diqu Renmin Guanxi Tiaoli*)³⁶⁸. Jej wykonanie powierzono MAC, a więc radzie podlegającej bezpośrednio Yuanowi Wykonawczemu, gdyż podmiotem odpowiedzialnym za stosunki tajwańsko-chińskie nie było ministerstwo spraw zagranicznych. Kluczowym elementem ustawy było zdefiniowanie terytoriów (Art. 2), a w konsekwencji zamieszkującej je ludności. Były to:

1. „Terytorium Tajwanu” (*Taiwan Diqu*) – odnoszące się do Tajwanu, Penghu, Kinmen, Mazu oraz innych terytoriów pod kontrolą rządu Republiki Chińskiej na Tajwanie.
2. „Terytorium kontynentalne” (*Dalu Diqu*) – odnoszące się do obszaru Republiki Chińskiej z wyjątkiem „terytorium Tajwanu”.
3. „Ludność terytorium Tajwanu” (*Taiwan Diqu Renmin*) – odnoszące się do osób zameldowanych na „terytorium Tajwanu”.
4. „Ludność terytorium kontynentalnego” (*Dalu Diqu Renmin*) – odnoszące się do osób zameldowanych na „terytorium kontynentalnym”.

Ustawa regulowała także stosunki tajwańsko-chińskie w zakresie spraw administracyjnych, cywilnych i kryminalnych, ustanawiając ściśle granice w kontaktach dwustronnych³⁶⁹.

W nowej sytuacji, gdy instytucjonalne i prawne przeszkody pomiędzy Tajwanem a Chinami zostały zniesione, doszło do pierwszego oficjalnego spotkania przedstawicieli SEF i ARATS. Rozmowy odbyły się w Singapurze 27 kwietnia 1993 r.³⁷⁰ Wzięli w nich udział szefowie obydwu instytucji, Koo Chen-fu i Wang Daohan. Dwudniowe obrady podsumowano zawarciem kilku porozumień dotyczących legalizacji dokumentów, korespondencji, współpracy, kanałów komuni-

³⁶⁷ Analizując zagadnienie jedności Chin, warto odwołać się do jego szerszego kontekstu; zob. Krzysztof Gawlikowski, *Problemy jedności Chin...*, s. 45–59.

³⁶⁸ *Act Governing Relations Between the Peoples of the Taiwan Area and the Mainland Area*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 29 X 2003, [on-line:] http://law.moj.gov.tw/Eng/news/news_detail_ch.aspx?SearchRange=G&id=763 (25 VII 2012).

³⁶⁹ *Ibidem*.

³⁷⁰ Spotkanie to przeszło do historii jako najważniejsze wydarzenie stosunków chińsko-tajwańskich od 1949 r.

kacji. Tworzyły one niezbędne podstawy współpracy zarówno SEF z ARATS, jak i mieszkańców obydwu terytoriów. Rozmowy nie byłyby jednak możliwe bez wcześniejszego uzgodnienia różnic w zakresie interpretacji przynależności państwowej kontynentalnych Chin i Tajwanu, czyli zasady „jednych Chin”, na co nalegali przedstawiciele ARATS w 1992 r. Podczas gdy rząd w Pekinie wskazał na własną jurysdykcję nad terytoriami, władze w Tajpej odwołały się do dziedzictwa Republiki Chińskiej. Do uzgodnień w tym zakresie doszło w listopadzie 1992 r. podczas jeszcze nieformalnego spotkania Koo i Wang w Hongkongu. Respektowanie tej zasady, zwane później „konsensusem 1992”, stało się fundamentem rozmów prowadzonych w latach 90.³⁷¹ Warto zwrócić uwagę na fakt, że przyzwoleń KPCh na oficjalne rozmowy z Tajwanem wpisywało się nie tylko w linię polityczną pokojowego zjednoczenia, ale i w starania Chin o odbudowanie stosunków z Zachodem, zamrożonych po krwawych wydarzeniach na placu Tiananmen w czerwcu 1989 r. Jean-Pierre Cabestan, badacz spraw chińskich, zauważył, że złagodzenie stanowiska w kwestii tajwańskiej było jednym z wielu ustępstw czynionych przez KPCh głównie w skali regionu, których ostatecznym adresatem były jednak Stany Zjednoczone i Unia Europejska³⁷².

W następstwie zdarzeń na placu Tiananmen 4 czerwca 1989 r. prezydent George H. W. Bush ogłosił nałożenie amerykańskich sankcji na Chiny, które to sankcje obejmowały zawieszenie sprzedaży broni. Podobnie uczyniła Unia Europejska. Gdy PLA rozpoczęła negocjacje ze Związkiem Radzieckim w sprawie zakupu samolotów Su-27, nowego wydźwięku nabrała sprawa dostaw broni na Tajwan. Spore wrażenie na Chinach wywarły tajwańskie zakupy 150 amerykańskich myśliwców F-16 A/B³⁷³, 60 francuskich Mirage 2000 i 6 fregat rakietowych typu La Fayette. Reakcja rządu w Pekinie na decyzję Kongresu Stanów Zjednoczonych o sprzedaży myśliwców Tajwanowi była natychmiastowa: wkrótce zawieszono udział Chin

³⁷¹ Sam termin „konsensus 1992” został ukuty przez szefa MAC Su Chi znacznie później, bo na przełomie 1999 i 2000 r. Gdy wprowadzono go w użycie, jego znaczenie było kontestowane przez opozycję – DPP. Sam proces negocjacji został wstrzymany przez władze ChRL w odpowiedzi na politykę prezydenta Lee Teng-huia, której celem, jak interpretowano, miała być niepodległość wyspy. Shih Hsiu-chuan, *Su Chi admits the '1992 consensus' was made up*, „Taipei Times”, 22 II 2006, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2006/02/22/2003294106> (27 IV 2014); „1992 Consensus” Means „Different Interpretations”, „China Times”, 28 XII 2012, [on-line:] <http://www.kmt.org.tw/english/page.aspx?type=article&mnum=113&anum=12234> (27 IV 2014); Lu Cuncheng, *Celebrating Strait Talk*, „Beijing Review”, 13 V 2013, [on-line:] http://www.bjreview.com.cn/nation/txt/2013-05/13/content_542439.htm (27 IV 2014).

³⁷² Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwa*, tłum. Elżbieta Brzozowska, Warszawa 2013, s. 55–57, *Historia, Polityka*.

³⁷³ *President Bush on the Sale of F-16s to Taiwan*, September 2, 1992, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 47.

w kontroli zbrojeń na Bliskim Wschodzie, powołując się na pogwałcenie wspólnego komunikatu z 17 sierpnia 1982 r. Usztywniono także stosunki z Francją, żądając zamknięcia konsulatu w Kantonie³⁷⁴. Działania te nie pogorszyły pozycji międzynarodowej Tajwanu, który nie dość, że posiadał możliwość nabywania najnowszych zdobyczy techniki wojskowej, to jeszcze przechodził pokojową transformację systemu politycznego wraz z innymi państwami tzw. trzeciej fali demokratyzacji, przy gromkim aplauzie Zachodu.

12 października 1992 r. Jiang Zemin, sekretarz generalny KPCh, oficjalnie powtórzył stanowisko partii, tj. gotowość do nawiązania kontaktów na linii KPCh–KMT w celu uzgodnienia przebiegu pokojowego zjednoczenia³⁷⁵. W dokumencie z 31 sierpnia 1993 r., zatytułowanym „The Taiwan Question and Reunification of China”, przypomniano Tajwanowi propozycję zjednoczenia na bazie formuły „jedno państwo, dwa systemy”³⁷⁶. Nie było w nim mowy o jakichkolwiek ustępstwach.

Sytuacja napięta w wyniku sprzedaży broni Tajwanowi oraz niezmiennie stanowisko władz ChRL w sprawie zjednoczenia nie przekreśliły gotowości stron do kontynuacji spotkań SEF–ARATS na wszystkich szczeblach. Strona tajwańska przykładła ogromną wagę do ich przebiegu i wydźwięku, były bowiem bacznie obserwowane przez społeczeństwo na wyspie. Jak podał Su Chi, kluczowe dla owych spotkań były dwie zasady: demokracji i równości. Pierwszą rozumiano jako odpowiedzialność przed obywatelami, druga dotyczyła przebiegu kontaktów dwustronnych pomiędzy przedstawicielami obydwu jednostek. Przestrzegano ich z niezmierną gorliwością³⁷⁷. Należy jednak podkreślić, że poza osiągnięciami pierwszego spotkania w postaci czterech porozumień kolejne nie doprowadziły do zawarcia żadnych umów.

Działalność MAC nie polegała tylko na koordynacji spotkań SEF. Przygotowano szereg kluczowych dokumentów regulujących współpracę rządu z Chinami. Były to m.in. „Guiding Principle on Cross-Straits Cultural Exchanges at the Current Stage” z 7 stycznia 1994 r. w sprawie wymiany kulturowej oraz „Position Paper on Direct Transportation between the Two Sides” z 26 maja 1994 r. dotyczący możliwości uregulowania bezpośredniej komunikacji. Jednak najważniejszym doku-

³⁷⁴ *Chinese Reactions to Taiwan Arms Sales*, US-Taiwan Business Council Project 2049 Institute, March 2012, [on-line:] http://project2049.net/documents/2012_chinese_reactions_to_taiwan_arms_sales.pdf (14 VIII 2014).

³⁷⁵ *The Taiwan Question and Reunification of China*, Taiwan Affairs Office & Information Office of the State Council, the People's Republic of China, Beijing, 31 VIII 1993, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/7953.htm> (27 IV 2014).

³⁷⁶ *Ibidem*.

³⁷⁷ Su Chi, *op. cit.*, s. 16–17.

mentem tamtego czasu był datowany na 5 lipca 1994 r. raport w sprawie stosunków w Cieśninie Tajwańskiej w randze oficjalnego dokumentu rządowego³⁷⁸. Za podstawę przyjmował założenie, według którego Republika Chińska, od 1912 r. suwerenne państwo, nie utrzymywała stosunków międzypaństwowych z ChRL, nie miały one także wewnętrznego charakteru. Dlatego sformułowano pojęcie „jednostki politycznej” (*political entity*) jako podstawy dla wzajemnych interakcji. Odrębna jurysdykcja na innych terytoriach stwarzała możliwość współistnienia na arenie międzynarodowej dwóch podmiotów prawnych (*legal entities*). We wzajemnych stosunkach miałyby one charakter wewnętrzny, chiński³⁷⁹. Z uwagi na zbieżność interesów międzynarodowych oraz marnowanie potencjałów i energii na wzajemną dyplomatyczną szarpaninę postulowano współistnienie na arenie międzynarodowej. Obydwa państwa chińskie mogłyby się zjednoczyć, tak jak dwa państwa niemieckie, które aż do zjednoczenia były reprezentowane odrębnie na forach międzynarodowych³⁸⁰.

Jesienią 1994 r. prezydent Lee Teng-hui zaproponował spotkanie z przewodniczącym ChRL Jiang Zeminem. Stosownym miejscem miał być szczyt APEC, instytucji zrzeszającej gospodarki, nie państwa, członkami której były obydwie podmioty. Nie przystano jednak na tę propozycję. Dla KPCh działania prezydenta Lee zmierzały w stronę ogłoszenia niepodległości, musiała więc ostro zareagować. 30 stycznia 1995 r. Jiang Zemin przedstawił tzw. ośmiopunktowy plan zjednoczenia Chin. Wskazywał w nim następujące warunki podjęcia dialogu:

1. Zasada „jednych Chin” jako podstawa pokojowego zjednoczenia.
2. Akceptacja pozarządowych powiązań gospodarczych i kulturalnych Tajwanu z innymi państwami przy jednoczesnym sprzeciwie wobec działań Tajwanu w przestrzeni międzynarodowej zmierzających do ugruntowania pojęcia „dwóch Chin” lub „jednych Chin i jednego Tajwanu”.
3. Zakończenie stanu wrogości pomiędzy stronami na bazie akceptacji zasady „jednych Chin” i rozpoczęcie negocjacji pokojowych.
4. Możliwość użycia siły przeciwko obcym siłom forsującym niepodległość Tajwanu i stanowiącym przeszkodę dla procesu zjednoczeniowego, a nie przeciwko rodakom na Tajwanie.

³⁷⁸ *Taiwan's White Paper on Cross-Strait Relations*, Mainland Affairs Council, Executive Yuan (Cabinet), Republic of China, *Explanation of Relations Across the Taiwan Strait*, 5 VII 1994, transl. in FBIS, 11 VII 1994, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 54.

³⁷⁹ Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 15–16.

³⁸⁰ *ROC White Paper, „Relations across the Taiwan Strait” (Concluding Statements)*, 5 July 1994, „Asian Affairs” 1999, vol. 26, nr 2: *Relations between the Chinese Mainland and Taiwan*, s. 93–100.

5. Rozwój wymiany i współpracy gospodarczej pomiędzy obiema stronami Cieśniny Tajwańskiej.
6. Znaczenie wspólnej kultury chińskiej.
7. Uznanie 21 mln rodaków na Tajwanie jako Chińczyków i zaproszenie wszystkich tamtejszych partii politycznych do współpracy w zakresie pokojowego zjednoczenia Chin.
8. Zaproszenie tajwańskich przywódców do składania wizyt na kontynencie oraz gotowość do przyjęcia zaproszenia z Tajwanu³⁸¹.

Inicjatywę Jiang Zemina przyjęto na Tajwanie z rezerwą. Na chłodną interpretację szczerości intencji KPCh nakładały się wiadomości o relokacji pocisków rakietowych do prowincji Fujian w niespełna miesiąc po jej przedstawieniu. Sceptycyzm wynikał także z sytuacji wewnętrznej w najwyższym kierownictwie partii³⁸², był to bowiem okres konsolidacji władzy przez Jiang Zemina i odejścia z działalności politycznej schorowanego, wówczas 90-letniego Deng Xiaopinga³⁸³. Prezydent Lee Teng-hui, nie zrażając się sugestiami władz w Pekinie, realizował niezależną i bardzo odważną politykę zagraniczną. Postulowano zmianę dotychczasowego podejścia do Chin, którą prezydent Lee zawarł w sześciu punktach odpowiedzi skierowanej do Jiang Zemina. Można podsumować je następująco:

1. Problem zjednoczenia może zostać rozwiązany jedynie poprzez uznanie faktu, że zarówno na Tajwanie, jak i w kontynentalnych Chinach od 1949 r. rządy sprawują dwie niezależne jednostki polityczne (*political entities*).
2. Wspólne chińskie dziedzictwo kulturowe i wzmocnienie wymiany dwustronnej.
3. Zwiększenie handlu dwustronnego i komunikacji.
4. Udział obydwu stron w organizacjach międzynarodowych.
5. Dobra wola strony kontynentalnej w sprawie ogłoszenia chęci rezygnacji z odwoływania się do rozwiązań militarnych jako podstawa rozmów pokojowych.
6. Wspólna troska o demokrację i dobrobyt w Hongkongu i Makau³⁸⁴.

O ile priorytetem tajwańskiej polityki względem ChRL było równoważenie roszczeń rządu w Pekinie do Tajwanu, o tyle nadrzędnym celem pragmatycznej dyplomacji było wyjście z międzynarodowej izolacji. Realizowano go wielotorowo. Po

³⁸¹ *Jiang on Taiwan Straits*, 30 I 1995, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/7955.htm> (14 VIII 2014). Szerzej zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 14–15.

³⁸² Robert L. Suettinger, *Beyond Tiananmen: the politics of U.S.–China relations, 1989–2000*, Washington D.C. 2003, s. 211, 218.

³⁸³ Konrad Seitz, *op. cit.*, s. 269; Su Chi, *op. cit.*, s. 32–33.

³⁸⁴ *President Lee Teng-Hui, „Six-Point Reply,” 8 April 1995*, „Asian Affairs” 1999, vol. 26, nr 2: *Relations between the Chinese Mainland and Taiwan*, s. 101–102.

pierwsze, wykorzystano sposobność nawiązania kontaktów z nowymi państwami, które pojawiły się na mapie świata w wyniku rozpadu ZSRR i tzw. trzeciej fali demokracji³⁸⁵. W państwach tych powołano przedstawicielstwa i pozyskano sporą sympatię dla podejmowanych wysiłków. Wszystkie zgodnie z polityką „jednych Chin” uznawały ChRL. Warto podkreślić, że wyłamała się jedynie Łotwa. Choć jej władze uznały w 1991 r. ChRL, przez niemal dwa lata (1992–1994) utrzymywały stosunki konsularne z Republiką Chińską³⁸⁶. Równoległe uznanie czy też podwójne uznanie ROC i ChRL było jednym ze strategicznych elementów pragmatycznej dyplomacji. Grenada przez miesiąc utrzymywała stosunki dyplomatyczne z ChRL, po tym jak nawiązała je z Republiką Chińską w 1989 r.³⁸⁷ Zerwanie nastąpiło z woli ChRL³⁸⁸. Podobnie kształtowała się sytuacja z Liberią, Belize (1989) oraz Nigrem (1992)³⁸⁹.

Polityka zagraniczna władz w Tajpej zakładała umiędzynarodowienie Tajwanu i starania o wstąpienie do ONZ oraz innych organizacji międzynarodowych. W tym celu tajwańska dyplomacja złagodziła ściśle przestrzeganie zasady „jednych Chin” i wynikające z niej uznanie albo ChRL albo Republiki Chińskiej. Po trzyletnich przygotowaniach w 1990 r. złożono wniosek o przyjęcie do Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT). Przystano przy tym na warunki stawiane przez stronę chińską, a były to: nie dla nazwy „Republika Chińska”, nie dla innych nazw wskazujących na istnienie dwóch Chin albo Chin i Tajwanu, nie dla wejścia do GATT przed Chinami³⁹⁰. Zgodnie z możliwościami legislacyjnymi GATT aplikację złożył rząd sprawujący zwierzchność nad odrębnym terytorium celnym, posiadający pełną autonomię w prowadzeniu zagranicznych stosunków handlowych, a zatem Oddzielny

³⁸⁵ Jean-Pierre Cabestan wskazał, że to właśnie niektóre z tych krajów „doświadczyły pokusy nawiązania oficjalnych stosunków z rządem Lee Teng-huia”. Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 59.

³⁸⁶ Szerzej zob.: Jan Rowiński, *Polityka Chin (ChRL i Tajwanu) wobec Estonii, Litwy i Łotwy: stosunki wzajemne (1991–1994)*, Warszawa 1994, *Studia i Materiały PISM*; Czesław Tubilewicz, *The Baltic States...*, s. 791–810; idem, *Taiwan and Post-Communist Europe. Shopping for Allies*, London–New York 2007; idem, *Breaking the Ice. The Origins of Taiwan's Economic Diplomacy towards the Soviet Union and Its European Allies*, „Europe-Asia Studies” 2004, vol. 56, nr 6, s. 891–906.

³⁸⁷ Lech Antonowicz, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych...*, s. 42.

³⁸⁸ Do przywrócenia stosunków Grenada–ChRL doszło w 2005 r., kosztem Republiki Chińskiej.

³⁸⁹ Wang T. Y., *Taiwan's Foreign Relations under Lee Teng-hui's Rule, 1988–2000*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era: politics in Taiwan 1988–2000*, eds. Lee Wei-chin, Wang T. Y., Lanham 2003, s. 250–251.

³⁹⁰ Cho Hui-wan, *Taiwan's Application to GATT/WTO. Significance of Multilateralism for an Unrecognized State*, intro. William Foreman, Westport 2002, s. 173–181.

obszar celny Tajwanu, Peskadorów, Kinmen i Mazu (Chiński Tajpej)³⁹¹. Uzgodnienia chińsko-tajwańskie umożliwiły także udział w Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC), zakładającym członkostwo gospodarek. „Chiński Tajpej” został przyjęty w poczet członków APEC w listopadzie 1991 r. 9 sierpnia 1993 r. po raz pierwszy zgłoszono petycję o ponowne włączenie Republiki Chińskiej do ONZ. Lee Teng-hui przygotowywał się do tego zadania pieczołowicie od kilku lat. Dopiero po akceptacji planu przez I Yuan Ustawodawczy w 1991 r., a dwa lata później przez rząd pod kierownictwem premiera Lien Chana, stało się to możliwe. W tym celu tajwańska dyplomacja skorzystała z pomocy sojuszników. Belize, Kostaryka, Salwador, Gwatemala, Honduras, Nikaragua i Panama skierowały prośbę o uwzględnienie w agendzie 48. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ rezolucji powołującej *ad hoc* komisję w celu zbadania sytuacji 21 mln Chińczyków na Tajwanie, niereprezentowanych w ONZ. Argumentację oparto na fakcie istnienia państw podzielonych. Próba ta zakończyła się niepowodzeniem, jednak ponawiano ją w kolejnych latach³⁹².

W elastyczną strategię tajwańskiej dyplomacji wpisywały się także zagraniczne wizyty tajwańskich wysokich urzędników w państwach, które nie utrzymywały stosunków dyplomatycznych z Republiką Chińską. Prezydent Lee odwiedził Singapur w 1989 r., w 1994 r. – Filipiny, Indonezję i Tajlandię, a w kwietniu 1995 r. – Zjednoczone Emiraty Arabskie i Jordanię³⁹³. Podróżował zawsze na zaproszenie lokalnych władz, ale nieformalnie, w celach wypoczynkowych, dlatego wyjazdy te zyskały nazwę „dyplomacji wakacyjnej” albo „dyplomacji golfowej” (prezydent chętnie grywał w golia)³⁹⁴. Współgrały one z linią politycznego „otwarcia na południe” (*go south policy*), która w bliskim otoczeniu Tajwanu – regionie Azji Południowo-Wschodniej – widziała możliwości rozwoju współpracy gospodarczej, co miało być szansą na zmianę rosnącej zależności biznesowej z kontynentem. Wizyty, które tajwańscy politycy składali w regionie, wprawdzie nieoficjalne i bazujące na pro-

³⁹¹ Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu (Chinese Taipei).

³⁹² Chen Lung-chu, *Taiwan, China, and the United Nations*, [w:] *The International Status of Taiwan in the New World Order. Legal and Political Considerations*, ed. Jean-Marie Henckaerts, London–Boston 1996, s. 195.

³⁹³ W czasie prezydentury Lee Teng-hui (1991–1996) do tych państw podróżował również premier Lien Chan: w 1993 r. do Malezji i Singapuru, w 1994 r. do Meksyku, w 1995 r. do Austrii, Węgier i Czech.

³⁹⁴ Philip Liu, *Golf Ball Diplomacy*, „Taiwan Today”, 5 I 1994, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=99717&CtNode=124> (1 XII 2014). W literaturze fachowej spotyka się też inne określenia: dyplomacja pomocy gospodarczej (*economic aid diplomacy*), dyplomacja dolarowa (*dollar diplomacy*), dyplomacja czekowa (*checkbook diplomacy*) – wyjazdy wiązały się z ofertami finansowymi, dyplomacja na szczycie (*summit diplomacy*) – w odniesieniu do wyjazdów, podczas których tajwańscy politycy realizowali swoje zadania.

pozycjach przedsięwzięć gospodarczych, miały głęboki wydźwięk polityczny, co wzmagало wrogość w Chinach.

Podczas przygotowań do podróży do Ameryki Łacińskiej w 1994 r. prezydent Lee wystąpił o zgodę na jednodniowy pobyt na Hawajach. Po dłuższych konsultacjach administracja prezydenta Billa Clintona odmówiła wydania wizy, proponując przerwę w pokoju wypoczynkowym na terenie lotniska wojskowego. Przyczyny decyzji leżały w chińskiej polityce Stanów Zjednoczonych, wolno odbudowywanej po wydarzeniach 1989 r. Ostatecznie prezydent Lee spędził noc w samolocie. Tym gestem zyskał więcej zwolenników niż przeciwników. Budowane także w ten sposób zaplecze posłużyło do zorganizowania tajwańskiego lobby w Kongresie. Miało ono skłonić Kapitol do wydania zezwolenia na prywatny przyjazd prezydenta Lee do Stanów Zjednoczonych na zaproszenie Uniwersytetu Cornella, gdzie obronił doktorat w 1968 r. Nie ulega wątpliwości, że Lee Teng-hui chciał wykorzystać wizytę w *alma mater* do realizacji planu politycznego: wzmocnienia międzynarodowego prestiżu Tajwanu. Był to wyjątkowy dlań czas; w sytuacji dynamicznej demokratyzacji wyspy z jednej strony, a łamania praw człowieka przez Chiny z drugiej, łatwo było zabiegać o poparcie dla Tajwanu³⁹⁵. W marcu 1995 r. rozpoczęła się procedura przedstawienia rezolucji wyrażającej akceptację Kongresu dla działań prezydenta Clintona w sprawie zgody na prywatną wizytę prezydenta Lee (S.CON.RES.9)³⁹⁶. W kwietniu Izbie Reprezentantów przedstawiono inną propozycję – poprawkę TRA zezwalającą na wizyty w Stanach Zjednoczonych tym liderom, którzy objęli stanowiska w wyniku wyborów powszechnych na Tajwanie (H.R. 1460). Miała ona nikłe szanse powodzenia³⁹⁷. Odmienne potoczyły się losy pierwszej rezolucji. Po udanych konsultacjach w komisji spraw zagranicznych doszło do głosowania. W maju 1995 r. z jednomyślnym wynikiem 396 głosów za w Izbie Reprezentantów, a później 97:1 w Senacie przyjęto pierwszą rezolucję³⁹⁸. Stawiało to prezydenta Clin-

³⁹⁵ Idea demokracji jest jednym ze stałych czynników kształtujących politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych. Szerzej zob.: Łukasz Wordliczek, *Continuity or Change? A Doctrinal Facet of the U.S. Foreign Policy*, [w:] *U.S. Foreign Policy. Theory, Mechanisms, Practice, Postconference proceedings from the international conference held at the Jagiellonian University, Institute of American Studies and Polish Diaspora, Krakow, 25–27 May 2007*, eds. Andrzej Mania, Paweł Laidler, Łukasz Wordliczek, Kraków 2007, s. 53–61.

³⁹⁶ 104th Congress (1995–1996), S.CON.RES.9, *A concurrent resolution expressing the sense of the Congress regarding a private visit by President Lee Teng-hui of the Republic of China on Taiwan to the United States*, [on-line:] <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d104:S.CON.RES.9>: (16 VIII 2014).

³⁹⁷ 104th Congress (1995–1996) H.R.1460, *To amend the Taiwan Relations Act to permit visits to the United States by the elected leaders of the people of Taiwan or their elected representatives*, [on-line:] <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d104:H.R.1460>: (16 VIII 2014).

³⁹⁸ Robert L. Suettinger, *Beyond Tiananmen...*, s. 212–215; Warren I. Cohen, *America's Response to China. A History of Sino-American Relations*, New York 2010, s. 255.

tona w niewygodnej sytuacji rozłamu pomiędzy Kapitołem a Białym Domem, narażającej stosunki z Chinami. Jeszcze w maju zatwierdził on jednak prywatną wizytę.

Wydarzenia te doskonale odzwierciedlają dziejową zmianę sytuacji Tajwanu w związku z sukcesem demokratyzacji na wyspie oraz całkowitym jej brakiem w Chinach. Nie było łatwo dopasować się do tej sytuacji międzynarodowym partnerom. Szczególnie takim, jak Stany Zjednoczone, które z jednej strony promowały idee wolnościowe i państwa za nimi podążające, a z drugiej – były zobowiązane do przestrzegania standardów, na które przystały. Interpretacja zasady „jednych Chin” nawet w Stanach Zjednoczonych okazała się niezbyt restrykcyjna. Zupełnie inna była reakcja samych Chin. Wkrótce okazało się, że przewidywania co do skutków wydania zgody na przyjazd prezydenta Lee do Stanów Zjednoczonych spełniły się i to w najczarniejszym scenariuszu³⁹⁹.

Strona chińska nie kryła oburzenia i obawy, że Stany Zjednoczone mogą wesprzeć dążenia niepodległościowe wyspy. Tym razem nie ograniczyła się do gróźb werbalnych. Po atakach medialnych 21 lipca 1995 r. PLA rozpoczęła testy pocisków raketowych skierowanych ku Cieśninie Tajwańskiej oraz postawiła w stan gotowości swoje siły w prowincji Fujian. Napięcie trwało aż do 23 marca 1996 r. i przeszło do historii jako trzeci kryzys w Cieśninie. Działania te wpisywały się w nową taktykę Jiang Zemina, związaną z wymuszaniem swoich racji. Rooseveltowski „gruby kij” w chińskim wydaniu był związany z „werbalnym atakiem i militarnym zastraszaniem” (*wengong wuhe*)⁴⁰⁰.

Pierwsza próba sił nie wpłynęła na odwołanie wizyty prezydenta Republiki Chińskiej w Stanach Zjednoczonych. W lipcu 1995 r. Lee Teng-hui podczas pobytu na *alma mater* wygłosił płomienne przemówienie, które znacząco wybiegało poza wspomnienia z czasów studiów. Odnosiło się raczej do osiągnięć Tajwanu w sferze politycznej i gospodarczej, prezentowało wizję dalszej władzy oraz znaczenie kluczowych partnerów. Precyzując je, prezydent nie omieszczał zaapelować do władz w Pekinie o zakończenie konfrontacji ideologicznej oraz o rozpoczęcie nowej ery opartej na pokojowej konkurencji i zjednoczeniu. Podkreślając, że jest to scenariusz możliwy w demokratycznym systemie rządów, przy respektowaniu wolności i sprawiedliwym podziale zasobów, Lee Teng-hui zapewnił, że on sam, sprawując władzę, zawsze odwołuje się do głosu i woli narodu.

³⁹⁹ Robert L. Suettinger, wówczas asystent doradcy bezpieczeństwa narodowego w Radzie Bezpieczeństwa Narodowego, wspominał, że przygotował listę możliwych reakcji ChRL, którą dodano do memorandum dla prezydenta Clintona. *Ibidem*, s. 216.

⁴⁰⁰ Xu Xin, *Coercion against Foregone Losses: Beijing's Strategy During the 1995-1996 Taiwan Strait Crisis*, „Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies” 2002, vol. 9, s. 15–43, [on-line:] https://www.princeton.edu/cwp/publications/xu_xin_coercion_against_foregone_losses_rjaps_vol_9.pdf (29 VIII 2014).

Rząd w Pekinie nie zwlekał z odpowiedzią. 16 czerwca, trzy dni po powrocie prezydenta Lee na Tajwan, zapowiedział odwołanie swojego ambasadora w Stanach Zjednoczonych oraz wstrzymanie rozmów ARATS–SEF⁴⁰¹. Chińskie testy rakietowe (21–26 lipca 1995 r.; 15–25 sierpnia 1995 r.; 8–23 marca 1996 r.) wzmogły niechęć do Chin na Tajwanie. 79% pytanym w badaniu opinii publicznej z 12 sierpnia 1995 r. o potencjalną reakcję w sytuacji próby chińskiej inwazji na wyspę odpowiedziało, że stanęłoby w obronie Tajwanu⁴⁰². Niechęć do Chin manifestowano otwarcie przy różnych okolicznościach. Hucznie świętowano na przykład, przypadającą na 17 kwietnia, 100. rocznicę podpisania traktatu z Shimonoseki. 16 kwietnia 1995 r. stowarzyszenie profesorów uniwersyteckich zorganizowało z tej okazji marsz, w którym wzięło udział 10 tys. zwolenników „pożegnania Chin”, jak informował główny slogan. Na sztandarach wypisano wolnościowe hasła z żądaniem nowej konstytucji, rozwiązania Rady Zjednoczenia Narodowego i członkostwa Tajwanu w ONZ. Delegacja kierowana przez Lu Hsiu-lien (Annette Lu) – parlamentarzystkę VI Yuanu Ustawodawczego z ramienia DPP – udała się do Japonii. Udziałem w spotkaniach okolicznościowych chciano zmanifestować fakt podziału Tajwanu i Chin, utrzymującego się przez ostatnie 100 lat, a tym samym podkreślić, że od 1895 r. suwerenność Chin nie rozciąga się nad wyspą, która została scedowana Japonii. Brak skutecznej obrony Tajwanu przez Cesarstwo Chińskie uznawano za zdradę. Inna grupa wzięła udział w konferencji naukowej poświęconej dziedzictwu tamtych wydarzeń. Dowodzono, że losy wyspy i kontynentu tak bardzo się rozeszły, że nadszedł czas, by Tajwańczycy sami zadecydowali o swojej przyszłości⁴⁰³. Stawało się coraz bardziej jasne, że polityka Kuomintangu zapowiadająca zjednoczenie z Chinami nie odpowiada przekonaniom społeczeństwa wyspy. Wobec nowego, demokratycznego porządku ta – i tak nieprosta – kalkulacja przyszłości mieszkańców Tajwanu pomiędzy rządem KMT a władzą komunistyczną na kontynencie nabierała nowego kierunku. W pierwszej połowie lat 90. tajwańska tożsamość narodowa wzrosła najsilniej w dziejach wyspy, przy jednoczesnym najwyższym opisanym spadku chińskiej tożsamości. Oznaczało to, że do czasu zakończenia trzeciego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej większa część mieszkańców wyspy deklarowała tożsamość tajwańską (37,4%), a mniejsza chińską (16,4%); w 1992 r. było to odpowiednio 24% i 33%. Trudno się dziwić tym przemianom, jeśli sam prezydent

⁴⁰¹ Su Chi, *op. cit.*, s. 34.

⁴⁰² N = 1236; *Taiwan under Pressure A nervous self-confidence*, „Taiwan Communiqué” 1995, no. 67, s. 15, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc67-int.pdf> (15 VIII 2014).

⁴⁰³ *100 years since Treaty of Shimonoseki Asia's first independent republic*, „Taiwan Communiqué” 1995, no. 66, s. 6–9, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc66-int.pdf> (14 VIII 2014).

Lee, polityk KMT, nie skrywał swych tajwańskich korzeni. Niektóre nawet, np. język, niecelowo demonstrował. Na co dzień posługując się tajwańskim, znajomość mandaryńskiego posiadał nawet później niż japońskiego, w którym mówił z łagodniejszym akcentem⁴⁰⁴.

Projapońska skłonność prezydenta Lee była obiektem krytyki władz w Pekinie. Zhao Suisheng, badacz spraw chińskich, wskazał, że to właśnie te gesty prezydenta, obok podróży do Stanów Zjednoczonych, wywołały gniew liderów w Chinach⁴⁰⁵. Nie należy jednak zapominać, że Japonia – choć nieutrzymująca formalnych stosunków dyplomatycznych z Tajwanem od 1972 r., a utrzymująca je z ChRL – była coraz silniej związana gospodarczo z wyspą, co zresztą leżało w interesie obydwu stron. Ponadto Japonia umocniła przymierze obronne ze Stanami Zjednoczonymi, potwierdzone we wspólnej deklaracji w zakresie bezpieczeństwa z 17 kwietnia 1996 r. i we wspólnym oświadczeniu z 23 września 1997 r. 27 listopada 1997 r. odnowiono natomiast wytyczne współpracy w zakresie obrony z 1978 r.⁴⁰⁶ Do uzgodnień dwustronnych wprowadzono nowe pojęcie „wydarzeń na obszarze okalającym Japonię” (*situations in areas surrounding Japan*) jako uzasadnienie dodatkowych działań sił samoobrony (*self-defence forces* – SDF), czyli japońskiej armii, w razie nieprzewidzianych wypadków w regionie⁴⁰⁷. Miały one polegać, obok działań ratunkowych, na wsparciu oraz współpracy z amerykańskimi siłami zbrojnymi w zakresie wywiadu, obserwacji i usuwania min, w celu ochrony życia i własności oraz zapewnienia bezpieczeństwa żegluga⁴⁰⁸.

Podsumowując strategiczne działania tajwańskiej dyplomacji w pierwszej połowie lat 90., należy zaznaczyć, że skupiały się one na trzech obszarach:

⁴⁰⁴ Nicolas D. Kristof, *The Murky Tale of Taiwan. Island With an Unruly Past*, „New York Times”, 21 III 2000, [on-line:] <http://www.nytimes.com/2000/03/21/world/the-murky-tale-of-taiwan-island-with-an-unruly-past.html> (14 VIII 2014).

⁴⁰⁵ Zhao Suisheng, *Changing Leadership Perceptions...*, s. 110–113.

⁴⁰⁶ *Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century*, 17 IV 1996, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html> (23 VIII 2014); *Joint Statement U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation*, New York, 23 IX 1997, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html> (23 VIII 2014); *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation*, 27 XI 1997, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/guideline2.html> (23 VIII 2014).

⁴⁰⁷ *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation...*

⁴⁰⁸ Funkcje te precyzuje aneks do wytycznych, zob. *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation, Annex: Functions and Fields and Examples of Items of Cooperation in Situations in Areas Surrounding Japan*, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/item.html> (23 VIII 2014).

1. Azja Południowo-Wschodnia oraz mniejsze państwa Ameryki Łacińskiej i Afryki, w stosunkach z którymi najefektywniej stosowano pragmatyczne metody.
2. Zachód, a szczególnie Stany Zjednoczone, gdzie szukano wsparcia dla pozycji wyspy, co najsilniej podkreśla pragmatyzm.
3. Chiny kontynentalne – celem było tu utrzymanie pokoju czy unikanie napięć; skutecznie realizowano go do eskalacji trzeciego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej.

W każdym obszarze realizowano inne zadania i prawdopodobnie dlatego politykę tę nazwano opisowo od kierunków świata – „idź na południe, połącz z północą, pokój na Zachodzie” (*nan jin, bei lian, xi he*). Kierunek południowy w wąskim znaczeniu odnoszono do rozwoju kontaktów gospodarczych z państwami Azji Południowo-Wschodniej, w szerokim – do tego typu działań w Ameryce Łacińskiej i Afryce. Działania te nazwane były „otwarcie na południe” (*go south policy*). Kierunek północny oznaczał koncentrację na zjednywaniu zachodnich sojuszników, a szczególnie Stanów Zjednoczonych. Kierunek zachodni utożsamiano zaś z zapewnieniem pokoju, unikaniem napięcia i konfrontacji militarnej z Chinami. Polityka ta została sformułowana w 1991 r. w dokumentach strategicznych, a światło dzienne ujrzała w 1993 r., przyjęta przez ministra spraw zagranicznych Qian Fu⁴⁰⁹. Za politykę wobec Chin odpowiadały MAC, NUC i prezydent, jednak działania podejmowane w innych regionach musiały wywołać reakcję strony chińskiej. niespójność polityki względem kontynentu z polityką zagraniczną powodowała, że czasy prezydentury Lee Teng-huia charakteryzowała nieustanna zmienność. Inaczej mówiąc, Tajwan – zaznaczywszy swą państwową obecność na arenie międzynarodowej – dawał władzom w Pekinie pretekst do podejmowania zdecydowanych akcji, a jednocześnie deklarował pokojowe zamiary wobec kontynentu. Chiny zostały wręcz zachęczone do kontynuacji realizacji swojego celu, przeciwnego intencjom strony tajwańskiej, jak w typowej grze o sumie zerowej.

PIERWSZE WOLNE WYBORY POWSZECHNE GŁOWY PAŃSTWA

Proces demokratyzacji Tajwanu przebiegał stopniowo. Przypomnijmy: po pierwszych wolnych wyborach do Zgromadzenia Narodowego w 1991 r. i do Yuanu Ustawodawczego rok później przyszedł czas na dalsze zmiany. W 1994 r. przepro-

⁴⁰⁹ Sheng Lijun, *China's Dilemma: The Taiwan Issue*, Singapore 2001, s. 102–104, 109.

wadzono powszechne głosowanie na urzędy gubernatora prowincji Tajwan oraz prezydentów dwóch największych miast wyspy, Tajpej i Kaohsiung⁴¹⁰. Zwolennicy KMT zdołali obsadzić stanowisko gubernatora, którym został James Soong, oraz prezydenta Kaohsiung – Wu Den-yih. Prezydentem Tajpej został Chen Shui-bian, polityk DPP⁴¹¹. Przełamanie monopolu władzy KMT uwypuklało trawiące partię wewnętrzne podziały oraz korupcję na masową skalę. Kwestia majątku KMT gromadzonego przez lata, gdy partia cieszyła się przywilejami jedynej władzy na Tajwanie, a z którego korzystała w celu jej zdobywania w czasach rodzącej się demokracji, wzbudzała powszechne kontrowersje⁴¹².

Na podstawie drugiej poprawki do konstytucji, uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w maju 1992 r., prezydenta i wiceprezydenta także miał wybrać naród. Kadencja miała trwać cztery lata. Trzecia poprawka z lipca 1994 r. dookreśliła, że mają to być bezpośrednie wybory powszechne⁴¹³. Na mocy zmian strukturalnych prezydent Republiki Chińskiej, głowa państwa i zwierzchnik sił zbrojnych, powołuje premiera i z jego rekomendacji skład gabinetu. Konsolidacja kompetencji w rękach prezydenta pozwoliła nadać systemowi republiki, określonego w konstytucji z 1947 r., odmienny, bo semiprezydencki charakter⁴¹⁴. Negocjacje kształtu i charakteru systemu politycznego podzieliły lokalną scenę polityczną nie tylko według głównego podziału partyjnego. Spójnego stanowiska nie wypracował Kuomintang⁴¹⁵.

Chociaż KMT wciąż dominował na scenie politycznej Tajwanu, utwierdziły się podziały wewnątrzpartyjne. Wynikały one nie tylko z różnego zapatrywania na sprawę stosunków z Chinami, ale także z podziałów etnicznych. Najsilniejsza była grupa polityków wywodzących się z kontynentu, zwana New Kuomintang Alliance. Animozje narosły, gdy w lutym 1993 r. prezydent Lee zastąpił premiera Hau Pei-tsun, członka frakcji, politykiem tajwańskiego pochodzenia – był nim

⁴¹⁰ Stanowisko przewodniczącego rady miasta specjalnego na Tajwanie (*shizhang*) można przetłumaczyć jako burmistrz lub mer (*mayor*), jednak ze względu na polską praktykę przyjęto określenie prezydent.

⁴¹¹ Stanowisko prezydenta Tajpej było już wtedy niewątpliwie prestiżowe. To z niego rekrutowali się przyszli prezydenci Republiki Chińskiej. Lee Teng-hui piastował je w latach 1978–1981, chociaż nie obejmował go w wyborach bezpośrednich.

⁴¹² Kuomintang była niezwykle majątną partią polityczną.

⁴¹³ *Constitution of the Republic of China (Taiwan), Third revision*, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1032#05> (14 VIII 2014).

⁴¹⁴ W założeniach z 1947 r. łączył on elementy systemu parlamentarnego, prezydenckiego oraz rodzimej tradycji.

⁴¹⁵ Szerzej na temat przebiegu procesu demokratyzacji zob. prace Wu Yu-shan.

Lien Chan, dotychczasowy gubernator prowincji Tajwan. W sierpniu frakcja opuściła Kuomintang i utworzyła własną partię polityczną o nazwie Nowa Partia Chińska (Chinese New Party, później *Xindang*, New Party – NP). Ideologicznie konserwatywni politycy narodowi dążyli do zjednoczenia z Chinami⁴¹⁶. Politycy tzw. głównego nurtu KMT, z prezydentem na czele, byli zwolennikami tajwańskiego nacjonalizmu i powszechnie uważano, że faworyzowali opcję niepodległości wyspy, chociaż oczywiście nie nawoływali do niej jawnie⁴¹⁷.

Termin pierwszej elekcji na najwyższe stanowisko władzy na Tajwanie wyznaczono na 23 marca 1996 r. Prezydent Lee Teng-hui nie był od razu zdecydowany kandydować na kolejną kadencję (miał wówczas 72 lata), szczególnie że sytuacja wewnątrz KMT nie była jednoznaczna, a kampania wyborcza rozgrywałaby się w cieniu kryzysu związanego z reakcją Chin na jego wizytę w Stanach Zjednoczonych. Kuomintang podczas kongresu partii przeprowadził wybory wstępne, w których prezydent Lee zdobył 91% głosów poparcia, został więc nominowany. Wtedy ogłosił, że na stanowisku wiceprezydenta widziałby premiera Lien Chana. Wyłonienie kandydatów z ramienia DPP odbyło się w bardzo przejrzysty sposób, bo w wyniku głosowań i ożywionej publicznej debaty. O nominację partyjną konkurowało aż czterech polityków. Zwyciężył rówieśnik prezydenta Lee, Peng Ming-min, działacz opozycji w czasach reżimu KMT, który na swojego zastępcę wybrał Franka Hsieha, członka Yuanu Legislacyjnego. Nie tylko dwie główne partie politycznie zgłosiły chętnych. Duet Lin Yang-kang i Hau Pei-tsun ustanowili byli politycy KMT, których na czas kampanii wsparła Nowa Partia, choć kandydowali niezależnie, w opozycji do prezydenta Lee. Lin zdecydował się na ten ruch, ponieważ nie zdobył nominacji KMT. Ostatnią wyborczą parę utworzyli Chen Li-an i Wang Ching-feng. Chen, jedyny z kandydatów urodzony na kontynencie, syn prominentnego polityka KMT Chen Chenga, w latach 1993–1995 był przewodniczącym Yuanu Kontrolnego, a w wyniku konfliktu z prezydentem Lee zrezygnował z posady i członkostwa w KMT. Wang była wówczas członkiem Yuanu Kontrolnego. Chen szedł do wyborów z poparciem kręgów buddyjskich⁴¹⁸.

Programy wyborcze koncentrowały się, obok spraw wewnętrznych, wokół przyszłości wyspy. Kampania miała charakter negatywny: strony obrzucały się oskarżeniami i nie przebiegały w słowach⁴¹⁹. Kandydaci DPP z zasady odrzucali wszystko, co mogło się wiązać z Chinami, i lansowali hasła niepodległościowe. Na

⁴¹⁶ John F. Copper, *Taiwan: Nation State...*, s. 55.

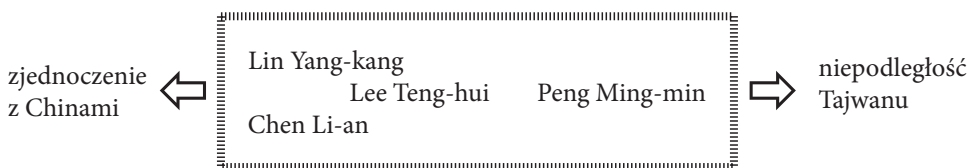
⁴¹⁷ Hao Zhidong, *Whither Taiwan and Mainland China. National Identity, the State and Intellectuals*, Hong Kong 2010, s. 50.

⁴¹⁸ J. Bruce Jacobs, *Democratizing Taiwan*, Leiden–Boston 2012, s. 106–108.

⁴¹⁹ Przebieg kampanii wyborczej zob. *ibidem*, s. 108–114.

drugim biegunie plasowali się konserwatywni nacjonaści, zwolennicy zjednoczenia – były trzon Kuomintangu, także z tajwańskim akcentem etnicznym. Prezydent Lee, pod ostrzałem programów rywali, bronił się zrozumieniem dla obydwu tożsamości, tajwańskiej i chińskiej. Próbę prezentacji poglądów na tę sprawę wśród kandydatów prezentuje schemat 1.

Schemat 1. Przyszłość Tajwanu w programie wyborczym kandydatów na prezydenta, 1996 r.

Źródło: opracowanie własne.

Ze względu na fakt, że Chiny nie przerwały ćwiczeń i testów rakietowych w Cieśninie Tajwańskiej, a wręcz przystąpiły do kolejnej ich fazy w marcu 1996 r., prezydent Clinton zdecydował o wsparciu Tajwanu. Na wody Cieśniny wysłano dwa lotniskowce – USS *Independence* i USS *Nimitz*. Siły zbrojne porównywalnej wielkości prowadziły działania w regionie przeszło 20 lat wcześniej, w czasach wojny wietnamskiej⁴²⁰. Ostatecznie 23 marca 1996 r., gdy PLA ćwiczyła kilkudniowy desant morski, wynikiem 54% Tajwańczycy wybrali prezydenta Lee Teng-huia na kolejną czteroletnią kadencję. Konkurenci zdobyli odpowiednio: 21,2% głosów – Pen Ming-min; 14,9% głosów – Lin Yang-kang; 9,9% głosów – Chen Li-an⁴²¹.

Nie tylko zwycięstwo prezydenta Lee, ale i wysoka, bo przekraczająca 76% frekwencja wyborcza dowodziły, że plany pokrzyżowania losów wyborów manewrami w Cieśninie snute przez władze w Pekinie spaliły na panewce. Swoją postawą Chiny wpłynęły na przebieg kampanii wyborczej, koncentrując ją wokół programów ratowania pozycji wyspy. Istnieje nawet przypuszczenie, że poprzez swoją politykę wzmocniły sukces prezydenta Lee o kilkanaście procent. Ponadto kryzys w Cieśninie zapewnił Tajwanowi międzynarodowy rozgłos i przychyłność w świecie, dyskredytując ChRL; potwierdził także gwarancję obrony wyspy przez Stany Zjednoczone. Wygrana Lee Teng-huia była także zwycięstwem Kuomintangu, co było szczególnie istotne w sytuacji wewnętrznych rozłamów i publicznych zarzu-

⁴²⁰ Proces decyzyjny strony amerykańskiej i interakcje ze stroną chińską relacjonuje Robert L. Suettinger. Zob. Robert L. Suettinger, *Beyond Tiananmen...*, s. 200–263.

⁴²¹ 1996 Presidential and Vice Presidential Election, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/1996.htm> (21 I 2014).

tów o korupcję oraz trwonienie majątku narodowego. Wybory wskazały, że demokratyczne społeczeństwo Tajwanu może wybrać kandydata partii, której korzenie sięgają czasów republiki na kontynencie i której liderzy prowadzili autorytarne rządy na Tajwanie. W demokratyczny sposób zdobyła więc ona legitymację narodu do sprawowania władzy. Do końca kadencji w 2000 r. prezydent Lee utrzymał również stanowisko przewodniczącego partii. Kuomintang odniósł także zwycięstwo w wyborach do Zgromadzenia Narodowego, które przeprowadzono wraz z wyborami prezydenckimi, a więc 26 marca 1996 r. Kuomintang wywalczył wówczas 183 mandaty, Demokratyczna Partia Postępowa – 99, a Nowa Partia – 46.

STRATEGIA POLITYCZNA PREZYDENTA LEE TENG-HUIA

„To się samo rozumie przez się, że Republika Chińska jest niezależnym państwem” – ogłosił prezydent Lee w przemówieniu inauguracyjnym objęcie najwyższego urzędu w państwie 20 maja 1996 r. W odniesieniu do spraw chińskich mówił o faktach: obydwa terytoria były rządzone niezależnie przez ostatnich 40 lat i obydwie strony podejmowały starania w celu narodowego zjednoczenia. Nie był to jednak manifest niepodległości, a raczej próba pojednania, na jaką mógł się zdobyć Lee. Recepcja propozycji przez stronę chińską nie wskazywała na aprobatę tych wypowiedzi⁴²². Klarownie wypowiedziała się administracja prezydenta Clintona, przypominając obowiązującą politykę „jednych Chin” i do niej odnosząc tajwańskie starania zwiększenia roli międzynarodowej⁴²³.

Prezydent Lee w przemówieniu inauguracyjnym swoją postawę wobec kontynentu zaprezentował jako cierpliwą i taką zalecał w strategii politycznej wyspy⁴²⁴. Podejście to zyskało nazwę polityki „bez pośpiechu, cierpliwie” (*no haste, be patient*) i miało zastosowanie do relacji inwestorskich Tajwańczyków na kontynencie. Rząd zalecał Tajwańczykom nie rozwijać pełnego potencjału możliwości biznesowych na kontynencie w imię wspólnej sprawy – przyszłości wyspy. Prowadziło to, paradoksalnie, do rozwoju handlu i inwestycji tajwańskich przez rynki państw trzecich. Prezydent Lee widział Tajwan jako centrum regionalnego biznesu⁴²⁵.

⁴²² J. Bruce Jacobs, *Democratizing Taiwan...*, s. 128. Tekst przemówienia w tłumaczeniu na język angielski zob. *Inaugural Address, Lee Teng-hui President Republic of China May 20, 1996*, [on-line:] http://newcongress.yam.org.tw/taiwan_sino/leespeech.html (14 VIII 2014).

⁴²³ *Secretary of State Christopher on Relations with China*, 17 V 1996, s. 57, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (21 VIII 2014).

⁴²⁴ *Inaugural Address, Lee Teng-hui...*

⁴²⁵ Szerzej na ten temat zob. rozdział poświęcony potencjałowi gospodarczemu Tajwanu.

Gdy w 1997 r. Hongkong miał zostać formalnie przekazany ChRL, na Tajwanie rozgorzała polityczna dyskusja nad przyszłością wyspy. Prezydent zwołał Narodową Radę Rozwoju, w skład której weszły trzy liczące się ugrupowania polityczne wyspy, do rozmów na temat jej przyszłości. Kategorycznie odrzucano koncepcję zjednoczeniową „jedno państwo, dwa systemy”, na którą przystali Brytyjczycy dla Hongkongu i która prawnie, w „Ustawie zasadniczej Specjalnego Regionu Chińskiej Republiki Ludowej”, promulgowanej 4 kwietnia 1990 r., a obowiązującej od 1 lipca 1997 r., gwarantowała niezmiennność systemu kapitalistycznego przez 50 lat (art. 5)⁴²⁶. Ustalono, że dalszy rozwój stosunków tajwańsko-chińskich musi uwzględniać przetrwanie i rozwój Republiki Chińskiej jako suwerennego państwa. Cel ten planowano zrealizować przy wykorzystaniu regionalnych i globalnych mechanizmów współpracy. Potwierdzono konieczność aktywnej promocji stosunków z zagranicą oraz zwiększenia międzynarodowego znaczenia Tajwanu. Mówiło się o kontynuacji wysiłków w celu wstąpienia do Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization – WTO), Międzynarodowego Funduszu Walutowego (International Monetary Fund – IMF), Banku Światowego (World Bank – WB) i ONZ⁴²⁷.

Kolejne wydarzenia mające wpływ na prognozowaną przyszłość Tajwanu wiązały się z nową polityką Stanów Zjednoczonych, gdzie 20 stycznia 1997 r. na drugą kadencję zaprzysiężono prezydenta Clintona. Utrwalanie postzimnowojennego ładu oraz wnioski z ostatnich kryzysów (również tego w Cieśninie Tajwańskiej) wpłynęły na identyfikację nowych światowych zagrożeń. Także rolę Stanów Zjednoczonych zaczęto pojmować nietradycyjnie, odrzucając dominację zadań militarnych. Wśród nowych wyzwań dyplomacji prewencyjnej wskazywano m.in. region Azji i Pacyfiku, wraz ze stabilnymi Chinami, co leżało nie tylko w interesie USA, ale również ich sojuszników. Podczas pierwszej kadencji Clintona taktykę oparto na rozwijaniu kontaktów społecznych i gospodarczych – „kompleksowym, konstruktywnym zaangażowaniu” (*comprehensive/constructive engagement*)⁴²⁸. W zakresie bezpieczeństwa narodowego działania te stały się podstawą strategii „zaangażowania i poszerzenia” (*engagement and enlargement*), bardziej znaną jako doktryna

⁴²⁶ *The Basic Law of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic Of China*, [on-line:] http://www.basiclaw.gov.hk/en/basiclawtext/images/basiclaw_full_text_en.pdf (19 XI 2014). Omówienie rozwiązań systemowych przyjętych wobec Hongkongu zob. Jan Rowiński, Wojciech Jakóbiec, *System konstytucyjny i przedstawicielski Specjalnego Autonomicznego Regionu ChRL Hongkongu*, Warszawa 2012.

⁴²⁷ *Taiwan's Multi-Party National Development Conference*, 23–28 XII 1996, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 61.

⁴²⁸ Marcin Grabowski, *Wiek Pacyfiku. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec region Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Kraków 2012, s. 117, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

zaangażowania⁴²⁹. Adaptację tych założeń przyjęto w 1998 r., a więc podczas drugiej kadencji Clintona, wskutek zmian w regionie, w tym ocieplenia stosunków z Chinami⁴³⁰. Jej nowa odsłona została ujęta w hasło „strategicznej współpracy” czy „strategicznego partnerstwa”⁴³¹.

Jednym z elementów zmiany były spotkania na najwyższym szczeblu. Liderzy obydwu państw złożyli sobie wizyty. W 1997 r. prezydent Jiang Zemin udał się do Waszyngtonu, a w 1998 r. prezydent Clinton – do Pekinu. Wygłaszane przez nich wspólne enuncjacje potwierdziły sztywne stanowiska w sprawie Tajwanu⁴³². Prezydent Stanów Zjednoczonych podczas dyskusji w bibliotece w Szanghaju ogłosił – zapowiadane we wcześniejszych latach (w 1995 r. w liście Billa Clintona do Jiang Zemina oraz w 1997 r. podczas wizyty Jiang Zemina w USA) – podejście do Tajwanu („trzy nie”). Respektując politykę „jednych Chin”, Stany Zjednoczone nie będą więc wspierać: koncepcji „jednych Chin i jednego Tajwanu”, „dwóch Chin”, niepodległości Tajwanu, a także jego członkostwa w tych organizacjach międzynarodowych, w których warunkiem członkostwa jest państwowość (w liście prezydenta Clintona z 1995 r. była mowa o wstąpieniu do ONZ⁴³³)⁴³⁴.

Stagnacja międzynarodowych możliwości Tajwanu, wynikająca z zarysowanych wyżej uwarunkowań, pozwoliła jego władzom jeszcze mocniej skoncentrować się na wyzwaniach demokratyzacji systemu politycznego wyspy. To właśnie w tym czasie przeprowadzono kolejne reformy konstytucyjne. W czasie sześciolletniej kadencji Zgromadzenia Narodowego wybranego w 1996 r. zatwierdzono trzy poprawki do konstytucji: w 1997 r. czwartą, 1999 r. piątą, a w 2000 r. szóstą.

Czwarta poprawka do konstytucji wprowadziła dziesięć zmian systemowych. Przekazano część kompetencji parlamentu prezydentowi – do nominacji przewod-

⁴²⁹ *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, The White House, II 1996, [on-line:] <http://nssarchive.us/NSSR/1996.pdf> (30 IX 2014). Szerzej zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojanar, *op. cit.*, s. 51–53.

⁴³⁰ *The United States Security Strategy for the East Asia-Pacific Region 1998*, The Secretary of Defense, Washington 1998, [on-line:] <http://www.dod.gov/pubs/easr98/easr98.pdf> (30 IX 2014); *A National Security Strategy for a New Century*, The White House, Washington, X 1998, [on-line:] <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf> (30 IX 2014); Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 102–103.

⁴³¹ Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 118.

⁴³² *President Clinton's Statements at the 1997 Summit*, 29 X 1997, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 62; *1997 Clinton-Jiang Summit and U.S.-China Joint Statement*, 29 X 1997, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 62.

⁴³³ *Clinton's Secret Letter to Jiang Zemin and "Three Noes"*, VIII 1995, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 55.

⁴³⁴ *1998 Summit and Clinton's Statement on the "Three Noes"*, 30 VI 1998, [w:] Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 64.

niczącego Yuanu Wykonawczego nie była już konieczna akceptacja Yuanu Ustawodawczego; prezydent posiadał możliwość rozwiązania tego ciała w sytuacji wotum nieufności dla szefa Yuanu Wykonawczego. Yuan Ustawodawczy uzyskał prawo do postawienia prezydenta w stan oskarżenia za zdradę stanu lub bunt, co wcześniej należało do kompetencji Yuanu Kontrolnego. Wprowadzono możliwość inicjatywy ustawodawczej przez egzekutywę w razie problemów z wdrożeniem ustawy. Zmieniono liczebność Yuanu Ustawodawczego do 225 członków wraz z wyborami do IV Yuanu, a Yuanu Sądowniczego do 15 sędziów, wliczając w to przewodniczącego i jego zastępcę, od 2003 r. wybieranych na kadencje nie dłuższe niż osiem lat. Zlikwidowano powiązania finansowo-wykonawcze pomiędzy Yuanem Sądowniczym a Yuanem Wykonawczym, co dawało temu pierwszemu większą niezależność. Zawieszono wybory powszechne na szczelbu prowincji, a kompetencje gubernatora przekazano prowincjonalnemu rządowi, z przewodniczącym na czele, oraz radzie doradczej. Wprowadzono punkt o powinności pomocy i ochrony rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przez państwo. Usunięto wymóg określania minimalnych progów finansowania edukacji, nauki i kultury⁴³⁵.

Piąta poprawka została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe 3 września 1999 r. i promulgowana przez prezydenta 15 września 1999 r. Zmieniała konstytucję w zakresie składu, sposobu powoływania i pracy przedstawicieli do Zgromadzenia Narodowego oraz Yuanu Ustawodawczego. Wprowadzono także nowe zapisy w obowiązkach państwa w zakresie opieki społecznej, gwarancji utrzymania i opieki dla emerytowanych wojskowych oraz mieszkańców Pescadorów, obok Kinmen i Mazu⁴³⁶.

Szósta poprawka została przyjęta 24 kwietnia 2000 r., a następnego dnia zatwierdził ją prezydent. Dotyczyła dalszych etapów reform Zgromadzenia Narodowego w zakresie wyborów i kompetencji. Doprecyzowano również odpowiedzialność prezydenta przed Yuanem Ustawodawczym oraz akceptację nominacji członków Yuanu Sądowniczego, Egzaminacyjnego i Kontrolnego przez legislatywę. Zniesiono dożywotnie urzędy sędziów Yuanu Sądowniczego. Wprowadzono punkt dotyczący niemodyfikowania obecnych narodowych granic terytorium bez przyjęcia uchwały przez Yuan Ustawodawczy, przy aprobacie Zgromadzenia Narodowego⁴³⁷.

⁴³⁵ *Constitution of the Republic of China (Taiwan), Forth revision*, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1032#06> (14 VIII 2014).

⁴³⁶ *Constitution of the Republic of China (Taiwan), Fifth revision*, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1033#08> (14 VIII 2014).

⁴³⁷ *Constitution of the Republic of China (Taiwan), Six revision*, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1033#08> (14 VIII 2014).

Wraz z postępowaniem reform uprawnień Zgromadzenia Narodowego, wśród których szczególne znaczenie należy przypisać możliwości dokonywania zmian w konstytucji, stopniowo przekazywano narodowi, a więc w kompetencje Yuanu Ustawodawczego⁴³⁸. W ten sposób dokonano adaptacji oryginalnego systemu politycznego Republiki Chińskiej na potrzeby funkcjonowania nowoczesnych struktur państwa. Prezydent Lee Teng-hui zyskał przydomek „Mr. Democracy”⁴³⁹.

Podczas swej prezydentury Lee Teng-hui nie zmienił obranego kursu w polityce zagranicznej. Zgodnie z relacją Su Chi, prezydent samodzielnie nadzorował większość kluczowych zadań polityki zagranicznej, a na poziomie procesu decyzyjnego niektóre były jego wyłączną zasługą⁴⁴⁰. Chociaż zarzucono praktykę podróży zagranicznych prezydenta do państw nieuznających Republiki Chińskiej, kontynuowali je wiceprezydent i premier. Lien Chan w 1996 r. udał się na Ukrainę, w 1997 r. do Irlandii, Austrii i na Islandię, a w 1998 r. do Singapuru, Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Malezji, Jordanii i Bahrajnu. W 1998 r. premier Vincent Siew odwiedził Filipiny i Indonezję. Wizyty w Azji Południowo-Wschodniej wiązano z próbami złagodzenia skutków kryzysu gospodarczego, który wstrząsnął regionem w tamtym czasie. Nie były to gesty jednostronne. Na Tajwan udali się malezyjscy politycy: w listopadzie 1997 r. premier Mahathir Mohamad, a w lutym 1998 r. wicepremier Anwar Ibrahim. Rząd w Tajpej zaoferował wsparcie finansowe dla poszkodowanych państw regionu, członków APEC, co zostało skrytykowane przez Chiny⁴⁴¹.

Międzynarodowa aktywność Tajwanu była marginalizowana przez chińskie władze; Tajwan traktowano niezmiennie jako jedną z wielu prowincji, a władza w Tajpej miała według Pekinu charakter lokalny. Niemniej jednak po dłuższej

⁴³⁸ Ten etap reformy legislatywy trwał aż do zawieszenia pracy Zgromadzenia Narodowego, do którego doszło w czerwcu 2005 r. Rok wcześniej w pakiecie propozycji zgłoszonych przez V Yuan Ustawodawczy znalazła się ta o niezwoływaniu Zgromadzenia do czasu zjednoczenia (siódma poprawka). Zgromadzenie Narodowe przegłosowało ją 7 czerwca 2005 r., a prezydent ratyfikował trzy dni później. Dokumenty poprawek konstytucyjnych zob. *Constitution of the Republic of China (Taiwan), Fifth revision...*

⁴³⁹ Tony Emerson, *The making of a democrat*, „Newsweek”, 21 V 1996, [cyt. za:] Hsu Chien-Jung, *op. cit.*, s. 95; Su Chi, *op. cit.*, s. 48. Szerzej na temat niejednoznacznego odbioru prezydenta Lee w społeczeństwie tajwańskim zob. Ewa Trojnar, *Kultura polityczna Tajwanu*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, Kraków 2013, s. 205–222, *Societas*, 67.

⁴⁴⁰ Su Chi, *op. cit.*, s. 48–49.

⁴⁴¹ Jean-Pierre Cabestan, *Taiwan in 1998. An Auspicious Year for the Kuomintang*, „Asian Survey” 1999, vol. 39, no. 1: *A Survey of Asia in 1998*, s. 144. Warto też dodać, że w gronie prominentnych polityków zagranicznych odwiedzających Tajwan w 1999 r. znaleźli się były prezydent Stanów Zjednoczonych Jimmy Carter oraz protajwański gubernator Tokio Ishihara Shintarō. Zob. idem, *Taiwan in 1999. A Difficult Year for the Island and the Kuomintang*, „Asian Survey” 2000, vol. 40, no. 1: *A Survey of Asia in 1999*, s. 178.

przerwie, bo dopiero w październiku 1998 r., doszło do wznowienia oficjalnych spotkań szefów SEF–ARATS. Poprzedziły je kilkumiesięczne przygotowania, gdyż strony miały odmienny pomysł na ich prowadzenie: strona tajwańska chciała rozpocząć od niedokończonych spraw funkcjonalnych, a chińska naciskała na negocjacje polityczne w oparciu o zasadę „jednych Chin”. Ponadto władze w Pekinie chciały działać według kolejności: „najpierw Stany Zjednoczone, później Tajwan”; wywalczone przez Jiang Zemina „trzy nie” Clintona było więc silnie eksponowane⁴⁴². Oficjalne spotkanie Koo–Wang odbyło się w Szanghaju i Pekinie i trwało sześć dni (14–19 października 1998 r.). Efektem rozmów była zgoda na powrót do aktywnego dialogu między stronami. Stan ten nie trwał jednak zbyt długo. Spotkania zostały ponownie zawieszone, tym razem na dobre, w wyniku dalszej polityki Lee Teng-huia.

W marcu 1999 r. grupa amerykańskich kongresmanów doprowadziła do przedstawienia kontrowersyjnej ustawy, która – chociaż wskazywała na wzmacnianie determinacji sojusznika do obrony Tajwanu – to jednak pogłębiła niechęć Chin. Nie współgrała ona także z dotychczasową polityką administracji Clintona wobec Chin. Dokument „Taiwan Security Enhancement Act” (TSEA) określał m.in. działania sojusznika w sytuacji ataku na Tajwan, dostawy sprzętu wojskowego, szkoleń personelu wojskowego, zwiększenia obsady placówki amerykańskiej w Tajpej⁴⁴³. Ustawa była jednak, po pierwsze, odpowiedzią na obserwowaną militaryzację Cieśniny Tajwańskiej po stronie kontynentalnej⁴⁴⁴, po drugie, przypomnieniem zobowiązań sojuszniczych Stanów Zjednoczonych. Dyskusja nad TSEA trwała w Kongresie do 2000 r. i nie przeszła bez zwrócenia uwagi rządu w Pekinie. Doprowadziła ona do pogorszenia kontaktów z Chinami i – zapewniając wzmocnienie obrony militarnej Tajwanu – do redefinicji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa ChRL⁴⁴⁵.

W tamtym czasie prezydent Lee Teng-hui przedstawił w formie książkowej swoją wizję przyszłości Tajwanu i Chin (wraz z Hongkongiem i Makau jako Wielkich Chin – *Greater China*). Książka *Road to Democracy. Taiwan's Pursuit of Identity* została wydana w Tokio w maju 1999 r. Lee Teng-hui opisywał w niej Chiny podzielone na siedem autonomicznych regionów, spojonych lokalnymi tożsamościami. Jednym z nich był naturalnie Tajwan. Zagrożenie dla swej wizji i pokoju w Azji widział w hegemonistycznym podejściu władz ChRL⁴⁴⁶. Niedługo po publikacji książki,

⁴⁴² Su Chi, *op. cit.*, s. 43.

⁴⁴³ *Taiwan Security Enhancement Act*, 24 III 1999, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/sres693.htm> (30 VI 2012).

⁴⁴⁴ *China's military threat*, „Taiwan Communiqué” 1999, no. 85, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/85-no1.htm> (18 VIII 2014).

⁴⁴⁵ Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 53.

⁴⁴⁶ Lee Teng-hui, *op. cit.*, s. 182–183.

9 lipca 1999 r., prezydent udzielił wywiadu niemieckiej stacji radiowej Deutsche Welle. Zapytany o stosunki Tajwanu z Chinami, nazwał je „specjalnymi stosunkami pomiędzy państwami” (*special state-to-state relationship*). Taka argumentacja wiązała się z przyjęciem na Tajwanie poprawek do konstytucji z 1946 r., na mocy których władza państwa roztaczała się nad terytorium Tajwanu (wraz z Pescadorami, Kinmen i Mazu) i gwarantowała jego mieszkańcom prawa wyborcze. Prezydent Lee niezmiennie ujmował dwie strony Cieśniny Tajwańskiej jako odrębne jednostki polityczne, będące konsekwencją podziału Chin. Współpraca pomiędzy nimi była według niego kluczowa dla bezpieczeństwa w regionie⁴⁴⁷. Przedstawione w wywiadzie założenia były zasadniczą częścią tzw. teorii dwóch państw (*liang guo lun*) Lee Teng-huia, która ujrzała światło dzienne 11 lipca 1999 r. na łamach „Taiwan Shibao”. Jej założenia zostały wypracowane przez grono doradców Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) – działających na zlecenie prezydenta tuż po ogłoszeniu zasady „trzech nie” prezydenta Clintona w celu zminimalizowania szkód, które wyrządziła⁴⁴⁸.

MAC łagodziła stanowisko prezydenta, wyjaśniając znaczenie określenia „specjalne stosunki pomiędzy państwami”. „Specjalne” – bo w przeszłości wynikające z kultury oraz więzów etnicznych, w teraźniejszości z rosnących zależności gospodarczych i kontaktów społecznych, a w przyszłości ze wspólnego celu zjednoczenia Chin, demokratycznych, wolnych i cieszących się równym dobrobytem⁴⁴⁹.

Zdaniem Su Chi w fazie opracowania była to jedna z najsilniej skrywanych tajemnic na Tajwanie. Według niego takie dyktatorskie zachowanie prezydenta mogło wywołać daleko posunięte reakcje ChRL i USA. Co ważniejsze, brak wcześniejszych ogólnonarodowych konsultacji był kpina zarówno z obywateli, jak i z demokracji⁴⁵⁰. Rzeczywiście, administracja prezydenta Clintona nie kryła niezadowolenia z faktu, że o teorii dwóch państw nie wiedziała wcześniej. Powątpiewano, czy pomoże ona Tajwanowi „zrobić porządek ze swoimi problemami”⁴⁵¹.

⁴⁴⁷ *President Lee's Responses to Questions Submitted by Deutsche Welle (Voice of Germany)*, 9 VII 1999, [w:] *Getting Real, International Media Perspectives on the Special State-to-state Relationship Between the ROC and the PRC*, Government Information Office, Taipei 1999, s. 26.

⁴⁴⁸ Był to „Research Project in Strengthening the ROC's Sovereign Status”. Zob. Lin Chia-lung, Bo Tedards, Lee Teng-hui. *Transformational Leadership in Taiwan's Transition*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era...*, s. 40.

⁴⁴⁹ *Parity, Peace, and Win-Win. The Republic of China's Position on the 'Special State-to-state Relationship'*, Mainland Affairs Council, 1 VIII 1999, [w:] *Getting Real, International Media Perspectives...*, s. 46; MAC Vice Chairman Chong-Pin Lin at the January 7, 2000 Press Conference, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=49469&ctNode=6462&mp=3> (7 XII 2014).

⁴⁵⁰ Su Chi, *op. cit.*, s. 47, 52–55.

⁴⁵¹ *Ibidem*, s. 68.

Władze w Pekinie odebrały oświadczenie prezydenta Lee jako zapowiedź ogłoszenia niepodległości Tajwanu. W tym samym czasie pogorszyły się stosunki na linii Pekin–Waszyngton, po tym jak NATO omyłkowo zbombardowało budynek chińskiej ambasady w Belgradzie. Istniało więc podejrzenie, że działania te mogą być powiązane. Dlatego zdaniem władz w Pekinie niepodległość powinna zapowiadać nie tyle proklamacja, ile przyjęcie odpowiednich poprawek do konstytucji, które uwzględniałyby założenia teorii dwóch państw. Zmusiłoby to stronę chińską do użycia środków militarnych w celu ostatecznego zakończenia kwestii tajwańskiej⁴⁵². Choć aktywność mediów i kół rządowych w potępieniu separatyzmu Tajwanu była silna, niezwłocznie po ogłoszeniu teorii dwóch państw przygotowano oficjalną odpowiedź ChRL. Została ona ogłoszona 21 lutego 2000 r. w białej księdze *The One-China Principle and the Taiwan Issue* – wydanej przez Biuro do Spraw Tajwanu (TAO) i rządowe biuro prasowe⁴⁵³. Odrzucała ona podział terytoriów i niezależności Chin, a przede wszystkim fakt istnienia dwóch państw. Biała księga potwierdziła, że władze w Pekinie zareagują militarnie w trzech sytuacjach: odłączenia się Tajwanu od Chin, inwazji i okupacji wyspy przez inne państwa, ostatecznej rezygnacji Tajwanu z negocjacji zjednoczeniowych⁴⁵⁴. Było to niewątpliwie ostrzeżenie skierowane do kolejnych władz Tajwanu przed zbliżającymi się wyborami, bez względu na zwycięską opcję polityczną. W dokumencie ostro skrytykowano także prace Kongresu Stanów Zjednoczonych nad ustawą wzmacniającą bezpieczeństwo Tajwanu (TSEA) jako ingerencję w wewnętrzne sprawy Chin. Zbrojenia na Tajwanie wiązano z planami włączenia wyspy do systemu obrony przeciwrakietowej (*theater missile defense* – TMD) Stanów Zjednoczonych, przy udziale regionalnych sojuszników⁴⁵⁵.

Strona tajwańska nie czekała z ripostą. Już kolejnego dnia MSZ skomentował błędne wnioski, jakie wyciągnęły władze ChRL w swoim oświadczeniu. Chodziło o przypisywanie im próby tworzenia „dwóch Chin” lub „jednych Chin i jednego Tajwanu”. Wszak istnienie dwóch rządów było dobrze znanym faktem. Argumentowano też, że rozwijanie kontaktów międzynarodowych przez Tajwan nie powinno prowokować takich porównań. Obydwie strony powinny wspólnie działać dla dobra społeczności międzynarodowej. Zaapelowano o uznanie tych faktów i zanie-

⁴⁵² Hu Xiaobo, Lin Gang, *The PRC View of Taiwan under Lee Teng-hui*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era...*, s. 291.

⁴⁵³ *The One-China Principle and the Taiwan Issue*, II 2000, [on-line:] http://english.gov.cn/official/2005-07/27/content_17613.htm (20 VIII 2014).

⁴⁵⁴ *Ibidem*.

⁴⁵⁵ *Ibidem*.

chanie zarówno blokowania aktywności Tajwanu w świecie, jak i grózb militarnych; uzależniono od tego pokój i stabilność w regionie⁴⁵⁶.

Escalacja napięcia pomiędzy Tajwanem i ChRL mogła prowadzić do postępującej izolacji wyspy i marginalizacji osiągnięć dyplomacji pragmatycznej, która nie dość, że przynosiła namacalne efekty, to jeszcze przyczyniała się do stabilizacji sytuacji międzynarodowej Tajwanu. W okresie prezydentury Lee Teng-huia Republika Chińska zdołała nie tylko utrzymać liczbę dyplomatycznych sojuszników, ale też ją zwiększyć. W 1988 r. uznawały ją 22 państwa, w 1991 r. – już 29 i ta liczba, chociaż uzyskana dzięki poparciu zmieniających się państw, utrzymała się do 2000 r.⁴⁵⁷ Zdobyto uznanie międzynarodowe następujących państw: Lesoto (1990), Republika Środkowoafrykańska (1991), Niger (1992), Liberia (1989, 1997), Gambia (1995), Senegal (1996), Czad (1997), Macedonia (1999). Kluczową stratą było wypowiedzenie stosunków dyplomatycznych przez Arabię Saudyjską (1990) i Republikę Korei (1992) – tradycyjnych sojuszników. Republika Chińska utraciła również uznanie: Urugwaju (1988), Liberii (1993), Lesoto (1994), Monako (1995), Nigru (1996), Bahamów (1997), Republiki Środkowoafrykańskiej (1998), Gwinea-Bissau (1998), Tonga (1998) oraz Republiki Południowej Afryki (1998).

Państwa uznające Republikę Chińską na Tajwanie były odbiorcami znacznej części rządowej pomocy rozwojowej. Oferowano ją także pozostałym krajom rozwijającym się, i to nie tylko na płaszczyźnie bilateralnej. Cele wsparcia wpisywały się w założenia dyplomacji pragmatycznej, a mierzyły w uznanie Tajwanu za pełnoprawnego członka społeczności międzynarodowej. Dlatego na liście wsparcia można było znaleźć np. sąsiednie państwa ASEAN⁴⁵⁸. W 1988 r. powołano rządowy fundusz odpowiedzialny za koordynację pomocy rozwojowej (Overseas Economic Cooperation Development Fund, od 1991 r. International Economic Cooperation Development Fund – IECDF). Tajwan wspierał projekty Azjatyckiego Banku Rozwojowego, którego pozostawał członkiem, ale także Banku Światowego, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju, Środkowoamerykańskiego Banku Integracji Gospodarczej oraz Międzyamerykańskiego Banku Rozwoju, pomimo że nie posiadał w nich członkostwa. Część pomocy przekazywana była przez organizacje humanitarne – wspierano m.in. poszkodowanych w katastrofach naturalnych w Chinach⁴⁵⁹.

⁴⁵⁶ *In response to the white paper entitled "the One China Principle and the Taiwan Question", Department of NGO International Affairs, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 22 II 2000, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content.aspx?n=0E7B91A8FBEC4A94&s=F5186954BBC176BA (22 VIII 2014).*

⁴⁵⁷ Lin Guang, *op. cit.*, s. 71.

⁴⁵⁸ Agata Ziętek, *Aktualne problem polityki zagranicznej Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych...*, s. 71.

⁴⁵⁹ Gerald Chan, *op. cit.*

Teoria dwóch państw podsumowująca prezydenturę Lee Teng-huia wpłynęła na przyszłość Tajwanu. Miała niewątpliwie silny wydźwięk międzynarodowy, a przekaz z niej płynący był skierowany do władz ChRL. Doprowadziła jednak do istotnych zmian na lokalnej scenie politycznej, a także, jak się powszechnie uważa, miała wpływ na wyniki kolejnych wyborów prezydenckich⁴⁶⁰.

PRZEŁAMANIE MONOPOLU WŁADZY KUOMINTANGU – PREZYDENTURA CHEN SHUI-BIANA

Do prawdziwego przełomu na tajwańskiej scenie politycznej doszło wraz z sukcesami polityka DPP Chen Shui-biana w wyborach prezydenckich w marcu 2000 r. Chen zasłynął nie tylko jako pierwszy polityk opozycji, który pokonał KMT (w wyborach na prezydenta Tajpej w 1994 r.), ale także jako prawowity gospodarz stołecznego miasta aż do końca kadencji w 1998 r. W wyborach startowało pięć par kandydatów. Nominacje partyjne posiadały trzy z nich, a byli to: Lien Chan i Vincent Siew, a więc urzędujący wiceprezydent i premier z ramienia KMT; Chen Shui-bian i Annette Lu (Lu Hsiu-Lien) – politycy DPP; Li Ao i Elmer Fung (Fung Hu-hsiang) z NP. Kandydatami niezależnymi byli James Soong i Chang Chau-hsiung, po tym, jak Soong nie uzyskał nominacji macierzystej partii, czyli KMT, a także para Hsu Hsin-liang i Josephine Chu. Hsu był poprzednim przewodniczącym DPP, który przegrał nominację z Chen Shui-bianem.

W zakresie żywotnych interesów Tajwanu, które zdominowały kampanię wyborczą, jedynie kandydaci Demokratycznej Partii Postępowej nie akceptowali założenia „jedno państwo, dwa systemy”. Retoryka DPP była nieco bardziej wyważona niż dotychczas; opierała się na uchwalonej w 1999 r. partyjnej rezolucji na temat przyszłości wyspy. Jej najważniejsze punkty zakładały, że Tajwan:

1. Jest suwerennym i niepodległym państwem. Każda zmiana niezależnego *status quo* musi wynikać z woli mieszkańców i zostać określona w plebiscycie.
2. Nie jest częścią ChRL. Zasady „jednych Chin” oraz „jedno państwo, dwa systemy”, wspierane jednostronnie przez Chiny, są zasadniczo nieodpowiednie dla Tajwanu.
3. Powinien rozszerzyć udział w społeczności międzynarodowej, szukać uznania międzynarodowego, a także dążyć do członkostwa w ONZ i innych organizacjach międzynarodowych.

⁴⁶⁰ Lin Chia-lung, Bo Tedards, *op. cit.*, s. 40.

4. Powinien wyrzec się zasady „jednych Chin”, aby unikać mylenia go z Chinami, oraz zapobiegać wykorzystaniu jej przez stronę chińską jako pretekstu do aneksji.
5. Powinien wprowadzić przepisy o plebiscycie.
6. Powinien wypracować konsensus w sprawie polityki zagranicznej (rząd i opozycja), zintegrować ograniczone zasoby w celu stawienia czoła agresji i ambicjom Chin.
7. Powinien włączyć się w dialog z Chinami w celu wypracowania porozumienia i współpracy gospodarczej; ich podstawą powinny być stabilizacja i pokój⁴⁶¹.

Strategia ta przyniosła Demokratycznej Partii Postępowej sukces wyborczy. Przy ponad 82% frekwencji 39,3% mieszkańców wyspy opowiedziało się za kandydatami DPP. Jednak to nie KMT deptał DPP po piętach. Na drugim miejscu znalazła się para z Jamesem Soongiem, która zdobyła 36,8% głosów wyborców. Na trzeciej pozycji uplasowała się para Lien Chan i Vincent Siew z 23,1% głosów. Pozostali kandydaci nie zyskali nawet 1% poparcia⁴⁶².

Na sukces DPP złożyło się kilka czynników. Po pierwsze, łagodniejszy ton kampanii i deklaracja zachowania *status quo* wyspy. Po drugie, podział głosów wewnątrz Kuomintangu, o co obwiniano odchodzącego prezydenta Lee i jego odważną politykę zagraniczną. Należy jednak pamiętać, że partia ta już wcześniej była podzielona i trudno, by w kształcie pamiętającym czasy reżimu przetrwała transformację. Po trzecie, nominacja niezbyt popularnego Lien Chana, którą wspierał prezydent Lee, jak się uważa – celowo. Po czwarte, oskarżenia o korupcję kierowane pod adresem Jamesa Soonga, które były obronną reakcją KMT na jego pozapartyjną kandydaturę, zagrażającą Lien Chanowi. Wreszcie po piąte, retoryka władz w Pekinie, odrzucająca niepodległość Tajwanu. Szczególnie nasiliła się ona w tygodniu przedwyborczym, zaostzona emocjonalnym tonem wypowiedzi Zhu Rongji, premiera ChRL, który zapewniał, że Chińczycy są gotowi przełać krew w celu ochrony integralności terytorialnej państwa⁴⁶³. Argumentacja ta nie przekonała Tajwańczyków i prawdopodobnie zadziałała przeciwnie, niż oczekiwała KPCh.

Zwycięstwo Chen Shui-biana i Annette Lu oznaczało również awans polityczny Demokratycznej Partii Postępowej. Odtąd w procesie decyzyjnym państwa mogli uczestniczyć jej eksperci, już nie jako krytycy propekińskiej polityki Kuomintangu, ale jako władarze Tajwanu. Wygraną DPP nad podzielonym KMT odbierano jako przełom i spełnienie planów demokratyzacji Tajwanu. Administracja prezydenta

⁴⁶¹ *Resolution on the Future of Taiwan*, [on-line:] <http://dpptaiwan.blogspot.com/2011/03/1999-resolution-regarding-taiwans.html> (22 VIII 2014).

⁴⁶² Li Ao wezwał swoich wyborców do poparcia Jamesa Soonga.

⁴⁶³ *Premier Zhu Firm on Taiwan Issue*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7958.htm> (23 VIII 2014).

szybko podchwyciła dyskurs pokojowego przejścia władzy, tworząc nowy obraz Tajwanu w XXI w., porównywalny z przemianami w Stanach Zjednoczonych ery Thomasa Jeffersona, a więc 200 lat wcześniej⁴⁶⁴. Zmianę tę odbierano jako ważny moment w dziejach całego narodu chińskiego⁴⁶⁵. Wybory prezydenckie 2000 r. utożsamiano z wolnością, demokracją i pokojową transformacją władzy⁴⁶⁶. Z pewnością zwycięstwo dało także opozycji szanse na wcielenie w życie własnych celów – wiele z nich zrealizowano w okresie transformacji ustrojowej, niektóre zainicjował prezydent Lee. Trudno było jednak oczekiwać od KMT zarzucenia programu zjednoczenia Chin i Tajwanu. Zrealizowanie idei tajwanizacji wyspy oraz kształtowanie tożsamości tajwańskiej narodu i niepodległości Tajwanu – to program wyborczy DPP. Nie zastanawiano się nad zmianą międzynarodowego kursu; należało go raczej wzmocnić i zapewnić mu poparcie w takim kierunku, który nie narażałby przyszłości mieszkańców wyspy. Zważywszy na fakt, że sukces DPP bazował na elektoracie proniepodległościowym, realizacja takiej polityki mogła okazać się zbyt ryzykowna. Warto również podkreślić, że DPP nie była partią politycznie i organizacyjnie skonsolidowaną, nie miała także doświadczenia w kierowaniu państwem⁴⁶⁷.

Zgodnie z obowiązującym systemem politycznym prezydent powołał szefa Yuanu Wykonawczego. Premierem został gen. Tang Fei, polityk KMT, od 1999 r. minister obrony narodowej, któremu powierzono zadanie stworzenia apolitycznego rządu fachowców⁴⁶⁸. Wielu z nich rekrutowało się ze środowiska akademickiego. Kierownictwo MAC objęła Tsai Ing-wen, bezpartyjna profesor prawa, pracująca wcześniej w zespołach doradczych Lee Teng-huia. Była przy tym najmłodsza w gabinecie – w chwili przejścia urzędu miała 43 lata. Za politykę zagraniczną był odpowiedzialny Teng Hung-mao, niezwiązany dotąd z DPP, a współpracujący dotychczas z prezydentem Lee. Minister Teng był pierwszym rodowitym Tajwańczykiem kierującym MSZ⁴⁶⁹. Ministerstwo Obrony Narodowej objął Wu Shih-wen,

⁴⁶⁴ Thomas Jefferson został zaprzysiężony na prezydenta Stanów Zjednoczonych w 1801 r.

⁴⁶⁵ 2000–2001 *Bridging the New Century. A Record of Peaceful Transition in Power*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2001, s. 4–5.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, s. 6–11.

⁴⁶⁷ Wyzwania DPP w tym okresie zob. Shelley Rigger, *The Democratic Progressive Party. From Opposition to Power, and Back Again*, [w:] *Taiwan's Politics in the 21st Century. Changes and Challenges*, ed. Lee Wei-chin, Singapore–Hackensack 2010, s. 41–67; Chao Chien-min, *The Democratic Progressive Party's Factional Politics and Taiwan Independence*, [w:] *Taiwan in Troubled Times. Essays on the Chen Shui-bian Presidency*, ed. John F. Copper, River Edge 2002, s. 101–121.

⁴⁶⁸ Pełny skład gabinetu i prezentacje życiorysów zob. *The New Cabinet*, „Taiwan Review”, 7 I 2000, [on-line:] <http://taiwanreview.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=524&CtNode=1347> (23 VIII 2014).

⁴⁶⁹ Proces tajwanizacji MSZ zob. J. Bruce Jacobs, *Democratizing Taiwan...*, s. 214–216.

urodzony na kontynencie wojskowy związany z KMT. Rząd z ministrami z KMT w składzie był dla prezydenta Chena nieunikniony, gdyż DPP nie posiadała odpowiedniej liczby wykwalifikowanych kadr, aby wymienić pełny skład administracji rządowej, a wszystkie ministerstwa obsadzone były urzędnikami przez lata związanymi z Kuomintangiem. Do zmiany tej sytuacji mogło dojść jedynie długoterminowo i przez rozwiązania systemowe. KMT nie dawało jednak za wygraną, wszak kolejne wybory prezydenckie i możliwość odebrania pełni władzy były osiągalne w perspektywie zaledwie czterech lat.

Wyборы prezydenckie przyniosły wiele zmian na tajwańskiej scenie politycznej. Mimo że pojawiały się nowe ugrupowania polityczne, ich sukces okazał się znikomy. Wynikało to ze zmiany ordynacji wyborczej na okręgi jednomandatowe, a także ze stopniowego ograniczania składu Yuanu Ustawodawczego. Ta sytuacja doprowadziła do wykształcenia się dwóch stronnictw: niebieskiego i zielonego. Koalicję „niebieską” stanowiła grupa partii uznających przywództwo Kuomintangu: Partia Najpierw Naród (*Qinmindang*, People First Party – PFP), utworzona w 2000 r. przez Jamesa Soonga po przegranej w wyborach, oraz Nowa Partia, powołana w 1993 r. jako przeciwwaga do polityki obozu prezydenta Lee Teng-huia. Koalicję „zieloną” utworzyli zrzeszeni wokół Demokratycznej Partii Postępowej. Jej drugą siłą polityczną stała się Unia Solidarności Tajwanu (*Taiwan Tuanjie Lianmeng*, *Tailian*, Taiwan Solidarity Union – TSU), stworzona w 2001 r. przez grono zwolenników byłego prezydenta Lee Teng-huia, który nie zamierzał powracać do KMT. Próba przyporządkowania wymienionych ugrupowań do zachodnich typologii partii politycznych, układających je w szerokie spektrum od prawicowych do lewicowych, byłaby daremna. Zazwyczaj tajwańskie partie polityczne traktuje się jak stronnictwa prawicowe, liberalne, socjaldemokratyczne. Różnią się one między sobą i ewoluują w czasie, jednak wszystkie łączy jeden główny temat – tożsamość narodowa⁴⁷⁰.

Na fali sukcesów wyborczych prezydenta Chen Sui-biana w grudniu 2001 r. przeprowadzono wybory do legislatury. W Yuanie Ustawodawczym mogło zasiąść 225 członków. Miejsca dzielono według następującego schematu: 168 wybieranych na trzyletnie kadencje w okręgach wielomandatowych, 8 dla przedstawicieli autochtonów, 41 wybieranych w głosowaniu proporcjonalnym i 8 dla reprezentantów chińskiej diaspory obsadzanych w głosowaniu proporcjonalnym. Wyniki głosowania potwierdziły wcześniejszy entuzjazm „zielonej” koalicji. 36,5% miejsc w Yuanie Ustawodawczym przypadło kandydatom DPP, podczas gdy KMT zdobyła 31,3% foteli. Do legislatury weszły również partie PFP i NP, dlatego koalicja „niebie-

⁴⁷⁰ Analizę zagadnienia przeprowadził Dafydd Fell, zob. Dafydd Fell, *Government and Politics in Taiwan*, Abingdon 2012, s. 84–112.

ska” utrzymała przewagę nad „zieloną” (54,5% wobec 47,1%)⁴⁷¹. Doprowadziło to do eskalacji antagonizmów między partiami politycznymi, co z kolei spowodowało osłabienie faktycznej roli prezydenta. Sytuacji nie sprzyjał brak szczegółowych regulacji kompetencji głównych organów władzy ustawodawczej i wykonawczej, a taki podział głosów w parlamencie uniemożliwiał wypracowanie rozwiązań możliwych do zaakceptowania przez zwaśnione stronnictwa polityczne⁴⁷². Nie zmieniło to naturalnie głównej odpowiedzialności prezydenta za kreowanie polityki zagranicznej.

Polityka zagraniczna administracji prezydenta Chena Shui-biana dokonała znacznych przeobrażeń w stosunku do linii politycznej poprzedniej ekipy. Z nową siłą kontynuowano pragmatyczną dyplomację. Prezydent podczas swojej inauguracji zapowiedział nastanie nowej ery⁴⁷³, a później niejednokrotnie powtarzał, że Tajwan powinien „nie tylko powstać, ale także pokazywać się publicznie”⁴⁷⁴. Już w pierwszym roku objęcia urzędu Chen Shui-bian odbył oficjalne podróże do państw utrzymujących stosunki dyplomatyczne z rządem w Tajpej, promując idee „demokracji, dyplomacji i przyjaźni”. Wiceprezydent Annette Lu realizowała podróż „miękkiej dyplomacji”, skupiając uwagę na krzewieniu świadomości tajwańskiej demokracji, praw człowieka, pomocy humanitarnej czy osiągnięć technologicznych⁴⁷⁵. W późniejszych latach utrwalano obraz wiceprezydent Lu promującej dyplomację „miękkiej siły” Tajwanu w społeczności międzynarodowej⁴⁷⁶. Zapożyczenie terminu z dorobku Josepha Nye’a było celowe, a wiceprezydent Lu posługiwała się nim często zarówno w świecie, jak i lokalnie. Termin ten dopasowała do własnej polityki i używała w zakresie znacznie węższym od oryginalnego. Wiceprezydent Lu wyróżniała pięć komponentów „miękkiej siły” wyspy, które wynikały z doświadczeń rozwojowych Tajwanu. Były to: prawa człowieka, demokracja, pokój, miłość i nowoczesna technologia. Argumentowała, że będą one determinowały przyszłość Tajwanu w większym stopniu niż „twarda siła”, której zasoby w konfron-

⁴⁷¹ 2001 *Legislator Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/145/2001.html> (21 VIII 2014).

⁴⁷² Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 78, 93.

⁴⁷³ Tytuł przemówienia inauguracyjnego to „Tajwan powstaje: w stronę brzasku wschodzącej ery” („Taiwan Stands Up: Toward the Dawn of a Rising Era”). Zob. *Republic of China Tenth-term President, Chen Shui-bian Delivers Inauguration Address*, 20 V 2000, [on-line:] <http://www.fapa.org/abian/abian52ospeech.html> (24 VIII 2014).

⁴⁷⁴ 2000–2001 *Bridging the New Century. A Record of Peaceful Transition in Power*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2001, s. 65.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, s. 64–75.

⁴⁷⁶ *Ibidem*, s. 77.

tacji z chińskim potencjałem militarnym są nieporównywalne⁴⁷⁷. Wiceprezydent Lu uznała za porażkę pomysł kontynuacji „dyplomacji wakacyjnej”, gdy odmówiono jej spotkania z indonezyjskimi przywódcami w Dżakarcie w 2005 r.⁴⁷⁸

Zapowiedź polityki prezydenta Chena w zakresie stosunków tajwańsko-chińskich kryła się już w jego mowie inauguracyjnej. Zadeklarował wtedy, że tak długo, jak reżim KPCh nie zamierza użyć siły militarnej przeciw Tajwanowi, ten: nie ogłosi niepodległości wyspy, nie zmieni jej międzynarodowej nazwy, nie będzie wspierał włączenia do konstytucji zapisu o stosunkach międzypaństwowych oraz nie będzie promował referendum zmieniającego *status quo* w sprawie niepodległości lub zjednoczenia. Obiecał również zaniechanie planów likwidacji Rady Zjednoczenia Narodowego oraz uchYLENIA Wytocznych Narodowego Zjednoczenia⁴⁷⁹. Założenia te stały się podstawą polityki „czterech nie i jeden bez” (*four no and one without*), realizowanej podczas prezydentury Chen Shui-biana⁴⁸⁰.

Pierwsze miesiące prezydentury upływały na wyczekiwaniu zmian. Stawało się jednak oczywiste, że krępująca wolność tajwańskiego biznesu na kontynencie polityka „bez pośpiechu, cierpliwie” (*no haste, be patient*) poprzedniej ekipy rządzącej zostanie porzucona. Zapowiedzią zmian była zgoda władz w Tajpej na uruchomienie „trzech minipołączeń” w zakresie usług pocztowych, transportu i handlu na skalę lokalną. Wynikała ona z rosnących potrzeb i pozycji tajwańskiego biznesu na kontynencie oraz miała być niczym papierek lakmusowy trzech połączeń, o które apelowała ChRL w „Odezwie do Rodaków z Tajwanu” („Message to Compatriots in Taiwan”) z 1 stycznia 1979 r.⁴⁸¹ Warto też wspomnieć o dość dobrze prosperującym przemyśle w strefie przygranicznej pomiędzy kontrolowaną przez Tajwańczyków wyspą Kinmen a chińskim miastem nadbrzeżnym Xiamen oraz pomiędzy Mazu i Fuzhou. Otwarcie „trzech minipołączeń” między tajwańskimi Kinmen i Mazu a chińskimi Xiamen, Mawei i Quanzhou zainaugurowano 1 stycznia 2001 r. Była to jednostronna decyzja władz w Tajpej ograniczona do mieszkańców Kinmen i Mazu, którym miała ułatwić życie i pracę na wyspach znacznie oddalonych od Tajwanu⁴⁸².

⁴⁷⁷ Shane Lee, *A New Interpretation of “Soft Power” for Taiwan*, „Taiwan International Studies Quarterly” 2005, vol. 1, no. 2, s. 1–23.

⁴⁷⁸ Su Chi, *op. cit.*, s. 183–184.

⁴⁷⁹ *Republic of China Tenth-term President, Chen Shui-bian Delivers Inauguration Address...*

⁴⁸⁰ *President Chen reiterates “four noes, one without” policy*, 11 VII 2003, [on-line:] <http://www.taiwanembassy.org/US/ct.asp?xItem=11637&ctNode=2300&mp=12&nowPage=68&pagesize=30> (25 VIII 2014).

⁴⁸¹ *Message to Compatriots in Taiwan*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7943.htm> (9 II 2012).

⁴⁸² Jak słusznie zauważył Ma Ying-jeou, decyzję o uruchomieniu „trzech minipołączeń” zatwierdził poprzedni rząd, ale jej nie zrealizował. Nie należy zatem przypisywać go jedynie decyzjom

Niewątpliwie wydarzenie to stało się kamieniem milowym w polityce Tajwanu wobec Chin. Jak podano w mediach, strona chińska nie przywiązała wagi do tej zmiany⁴⁸³. Intensywna eksploatacja nowej możliwości to potwierdziła. Po roku funkcjonowania tych połączeń podsumowano, że ze strony tajwańskiej, tj. z Kinmen do Xiamen, popłynęło 83 statków, a z Mazu do Fuzhou – 54 (razem 137). W tym samym czasie liczba chińskich statków w tajwańskich portach wyniosła odpowiednio 34 i 11 (razem 45), a więc trzykrotnie mniej. Były to statki pasażerskie. Jeszcze wyraźniejsza była dysproporcja w liczbie pasażerów. Z wysp tajwańskich na kontynent udało się ponad 11,7 tys. osób, podczas gdy w przeciwnym kierunku nieco ponad 1 tys.⁴⁸⁴ Proporcje zmieniły się dopiero w 2004 r., podkreślając stopniowo rosnący potencjał i potrzeby Chin kontynentalnych. Pomiędzy portami pływały głównie jednostki pasażerskie, z czasem pojawiły się statki towarowe⁴⁸⁵. Wraz z „miniaturyzacją” granic Tajwanu umożliwiono przyjazd chińskim dziennikarzom. Pierwszych dwóch korespondentów chińskiej agencji prasowej Xinhua stawilo się do pracy na Tajwanie 8 lutego 2001 r. Kolejny krok w stronę otwarcia Tajwanu na kontynent został wykonany jeszcze w tym samym roku poprzez wprowadzenie polityki „aktywnej liberalizacji, efektywnego zarządzania” (*active liberalization, effective management*). Wiązało się to z uchynieniem przepisów ograniczających inwestycje na kontynencie, a więc zarzuceniem polityki „bez pośpiechu, cierpliwie” poprzedniej ekipy rządzącej. W konsekwencji zliberalizowano przepisy bankowe oraz zezwolono na wizyty chińskich biznesmenów i oficjeli na Tajwanie⁴⁸⁶. Przyjęte zmiany wynikały także z faktu, że po wielu latach przygotowań Chiny (11 grudnia 2001 r.) i Tajwan (1 stycznia 2002 r.) zostały przyjęte do Światowej Organizacji Handlu.

Zmiany te nie były ustępstwami wobec rządu w Pekinie. Jedynie pozornie przynosiły zbliżenie z kontynentem. Prezydent Chen Shui-bian nie zmienił jednak stanowiska DPP w sprawie odrzucenia zasady „jednych Chin” czy nawet zgody na „konsensus 1992”, do którego według niego nawet nie doszło. Niepodległość

Chen Shui-biana. Zob. Ma Ying-jeou, *CrossStrait Relations at a Crossroad. Impasse or Breakthrough?*, [w:] *Breaking the China-Taiwan Impasse*, eds. Donald S. Zagoria, Chris Fugarino, Westport 2003, s. 45–46.

⁴⁸³ *To link or not to link?*, „Taiwan Communiqué” 2001, no. 95, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/95-no2.htm> (29 VIII 2014).

⁴⁸⁴ *Mini-Three-Links Between Kinmen/Matsu and the Mainland*, I 2002, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/091415245671.pdf> (28 VIII 2014).

⁴⁸⁵ Doroczne dane z dokładnością do jednego miesiąca w latach 2001–2005 zob. *Mini-Three-Links Between Kinmen/Matsu and the Mainland*, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/lp.asp?CtNode=5936&CtUnit=4154&BaseDSD=7&mp=3> (28 VIII 2014).

⁴⁸⁶ Murray Scot Tanner, *Chinese Economic Coercion Against Taiwan. A Tricky Weapon to Use*, Santa Monica 2007, s. 50–54.

i niezależność wyspy otwarcie potwierdził 3 sierpnia 2002 r. podczas konferencji zorganizowanej przez Światowe Stowarzyszenie Tajwańczyków. Odwołał się przy tym do swojej koncepcji „jednego państwa po każdej stronie Cieśniny Tajwańskiej” (*yibian yiguo*), której ogłoszenie zastrzegł w przemówieniu inauguracyjnym objęcie urzędu dwa lata wcześniej. Zamknął tym samym możliwość powrotu do negocjacji SEF–ARATS oraz sparaliżował napięte już wcześniej stosunki⁴⁸⁷.

Ocenia się jednak, że polityka administracji Chena Shui-biana w kwestii chińskiej była bardziej skomplikowana, niż malował ją rząd w Pekinie i tajwańska opozycja. Nie było intencją prezydenta prowadzenie wyspy ku stopniowej niepodległości, dlatego działania MAC polegały na łagodzeniu wypowiedzi prezydenta, unikaniu sztywnych deklaracji oraz utwierdzaniu sojuszników Tajwanu o niezmienności jego polityki wobec Chin. W kręgach władzy powszechnie wiadano, że polityka ta była realizowana, ale nie mówiono o niej⁴⁸⁸. Nie zmienia to faktu, że ta sama administracja doprowadziła do wielu zmian na wyspie prowadzących do postępującej tajwanizacji i desinizacji. Część z nich miała zakres lokalny – należy tu wymienić promocję romanizacji języka chińskiego w wersji *tongyong pinyin* zamiast używanej na kontynencie i rozpowszechnionej w świecie *hanyu pinyin* oraz wymianę podręczników do historii w celu propagowania odrębnych dziejów Chin i Tajwanu. Inne działania – wymiana paszportów ze względu na wskazanie Tajwanu jako miejsca wydania dokumentu oraz zmiana nazewnictwa organizacji i instytucji publicznych oraz prywatnych z „Chiny”, „chiński” na „Tajwan”, „tajwański” – miały szerszy wydźwięk⁴⁸⁹.

W związku z wybuchem epidemii SARS w prowincji Guangdong na kontynencie na przełomie 2002 i 2003 r., jej rozprzestrzenieniem się w regionie oraz staraniami chińskich władz o nienagłaśnianie tego faktu, Tajwan starał się włączyć w pracę Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) w ramach dorocznego szczytu Światowego Zgromadzenia Zdrowia (WHA) w 2003 r. jako obserwator⁴⁹⁰. Wobec spóźnionej reakcji WHO na przypadki chorobowe zgłaszane przez władze Tajpej i apel o objęcie mieszkańców wyspy skoordynowanymi działaniami przeciw

⁴⁸⁷ Lin Wen-cheng, *USA-PRC Conflict on the Taiwan Issue*, „Taiwan Perspective E-Letter” 2012, no. 198, [on-line:] http://www.inpr.org.tw/inpr/en/e-letter_detail?id=3 (28 VIII 2014). Warto dodać, że prezydenckie enuncjacje zaskoczyły jego najbliższych współpracowników. Ramon H. Myers, Jialin Zhang, *op. cit.*, s. 62–64.

⁴⁸⁸ Hao Zhidong, *op. cit.*, s. 55.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, s. 55–57; Krzysztof Gawlikowski, *Wybory prezydenckie na Tajwanie w 2000 r. Problem jedności Chin i azjatyckiej drogi dochodzenia do demokracji*, „Azja-Pacyfik: Społeczeństwo Polityka Gospodarka” 2000, nr 3, s. 206–207.

⁴⁹⁰ Melody Chen, *Taiwan preparing for bid to join WHA as observer*, „Taipei Times”, 13 V 2003, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2003/05/13/0000205771> (10 X 2014).

rozprzestrzenianiu się SARS, związek członkostwa w organizacji czy choćby kompromisowego statusu obserwatora ze sprawą SARS nie budził większych wątpliwości. W tajwańską kampanię włączyły się najwyższe władze⁴⁹¹. Ich intencje wsparli nie tylko dyplomatyczni sojusznicy Republiki Chińskiej, ale także Kongres Stanów Zjednoczonych, Parlament Europejski oraz parlamenty: Czech, Wielkiej Brytanii, Filipin i Kanady⁴⁹². Władze w Pekinie były jednak nieprzejednane i, podobnie jak przez sześć poprzednich lat, Tajwanowi nie udało się uczestniczyć w dorocznych obradach WHA.

Chłodne reakcje rządu w Pekinie na politykę władz w Tajpej wynikały nie tylko z interpretacji zagrożenia, jakim była władza w rękach prezydenta Chen Shui-biana i Demokratycznej Partii Postępowej, prowadząca wyspę ku niepodległości, ale także ze zmiany na szczycie władzy KPCh. Realizowana przez Jiang Zemina twarda polityka względem Tajwanu okazała się nieskuteczna, jeśli oceniać ją przez pryzmat ewolucji nastawienia Tajwańczyków wobec ruchu proniepodległościowego, zmierzającego do coraz szerszej akceptacji. W marcu 2003 r. najwyższe stanowiska w państwie objęli Hu Jintao (prezydent) i Wen Jiabao (premier). Jiang Zemin utrzymał pozycję przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej do 2004 r. Zmiany personalne wpłynęły na realizację nowego ujęcia chińskiego pragmatyzmu względem Tajwanu, które wcale nie zmieniało taktyki „werbalnych ataków i militarnego zastraszania” (*wengong wuhe*) ery Jiang Zemina. Nowe kierownictwo KPCh wypracowało „dwutorową strategię” (*liangshou celue*) polegającą na tym, że zachęty kierowane w stronę Tajwańczyków miały być jeszcze atrakcyjniejsze, a kary – silniej odczuwalne⁴⁹³.

W 2003 r. Chiny zawarły odrębne porozumienia o bliższej współpracy gospodarczej z Hongkongiem i Makau (Closer Economic Partnership Arrangement – CEPA). Umowy zakładały obniżki oraz eliminację cel i ograniczeń pozataryfowych, liberalizację handlu usługami oraz zacieśnianie współpracy w obszarze finansów, handlu i inwestycji⁴⁹⁴. Formuła ta stała się podstawą propozycji współpracy skiero-

⁴⁹¹ Chen Shui-bian, *Help Taiwan Fight SARS*, „The Washington Post”, 9 V 2003; Eugene Chen, *Beyond SARS. Give Taiwan WHO status*, „International Herald Tribune”, 16 V 2003; Twu Shiing-ger, *Make WHO Truly Global*, „The Asian Wall Street Journal”, 16–18 V 2003.

⁴⁹² *Supporting Taiwan's Bid to Join the WHO. A Compilation of International Resolutions and Media Reports*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2003, s. 68.

⁴⁹³ Zhao Suisheng, *Conflict Prevention across the Taiwan Strait and the Making of China's Anti-Secession Law*, 28 VIII 2014; Chang Wu-ueh, Chao Chien-min, *Managing Stability in the Taiwan Strait. Non-Military Policy towards Taiwan under Hu Jintao*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2009, no. 3, s. 99–118, [on-line:] <http://journals.sub.uni-hamburg.de/giga/jcca/article/viewFile/62/62> (28 VIII 2014).

⁴⁹⁴ Tekst dokumentów zob. *Mainland and Hong Kong Closer Economic Partnership Arrangement*, Trade and Industry Department, The Government of Hong Kong Special Administrative Re-

wanej przez stronę chińską do władz w Tajpej. MAC jednak zdecydowanie ją odrzuciła, uważając za ucieleśnienie pojęcia „jedno państwo, dwa systemy”, będącego kluczowym etapem zjednoczenia⁴⁹⁵. Rzecznik TAO stwierdził również, że współpraca chińsko-tajwańska powinna rozpocząć się ustanowieniem trzech połączeń – bezpośredniego transportu, komunikacji i handlu⁴⁹⁶. Już wcześniej ewentualność tę odrzucił prezydent Chen Shui-bian, określając stosunki dwustronne jako „wystarczająco bliskie”⁴⁹⁷.

17 grudnia 2003 r., publikując dokument „Actively and Realistically Promote «Three Direct Links» Across the Taiwan Straits by Reliance on the People and in the Interests of the People”, władze w Pekinie zaapelowały o umożliwienie pełnej wymiany pomiędzy kontynentem a wyspą⁴⁹⁸. Argumentowano, że o otwarciu trzech połączeń zabiegali nie tylko rodacy, ale i biznesmeni z obydwu stron Cieśniny Tajwańskiej, a ostatnie lata nasiliły ich oczekiwania. Chociaż nie napisano o tym wprost, odwoływano się do wzrostu wymiany jako efektu uruchomienia „trzech minipołączeń”. Taka decyzja wymagałaby jednak powrotu do konsultacji dwustronnych, co w okresie rządów proniepodległościowej DPP było wręcz nieprawdopodobne.

Zgodnie ze swoim programem wyborczym, DPP dążyła do rozszerzenia zasad demokracji na wyspie. Jednym z jej celów było przeprowadzenie plebiscytu w celu poznania stanowiska mieszkańców w sprawie przyszłości Tajwanu, zgodnie z możliwościami wynikającymi z konstytucji Republiki Chińskiej (Art. 17). Brak przepisów ustawodawczych opóźniał starania DPP. Przez wiele lat inicjatywa tej partii mniejszościowej w Yuanie Ustawodawczym była marginalizowana. Sytuacja odmieniła się w 2003 r., gdy pojawiła się groźba ponownej przegranej w wyborach prezydenckich zaplanowanych na 2004 r. – sondaże wskazywały na zbliżone notowania kandydatów KMT i DPP. Opozycja dostrzegła w kampanii przed referendum możliwość wpłynięcia na wyniki wyborów prezydenckich. Ostatecznie KMT

gion, [on-line:] <http://www.tid.gov.hk/english/cepa/legaltext/cepa11.html> (25 V 2014); *Mainland and Macao Closer Economic Partnership Arrangement*, Macao Special Administrative Region Economic Services, [on-line:] http://www.economia.gov.mo/en_US/web/public/pg_cepa_cepa_i?_refresh=true (6 XII 2014).

⁴⁹⁵ Melody Chen, *Taiwan will not sign pact with China*, MAC states, „Taipei Times”, 14 XI 2003, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2003/11/14/2003075753> (6 XI 2014).

⁴⁹⁶ *Ibidem*.

⁴⁹⁷ *Chen sincerity in doubt*, „The China Post”, 19 VIII 2003, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/news/2003/08/19/40431/Chen-sincerity.htm> (29 XI 2014).

⁴⁹⁸ *China's Policy on 'Three Direct Links' Across the Taiwan Straits*, Xinhua News Agency, 17 XII 2003, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/82711.htm> (29 VIII 2014).

i PFP wsparły prezydenta Chena w przygotowaniach nowego prawa⁴⁹⁹. V Yuan Ustawodawczy przegłosował ustawę o referendum 27 listopada 2003 r.; została ona zatwierdzona przez prezydenta 31 grudnia 2003 r. Na podstawie tej ustawy wynik plebiscytu uznaje się za wiążący, jeżeli ponad 50% uprawnionych do głosowania odda ważne głosy. Za rozstrzygający uważa się wynik, na który oddano więcej niż połowę ważnych głosów akceptujących wątpliwość. Prawo przewiduje również możliwość powtórzenia plebiscytu po trzech latach.

W okresie sprawowania prezydentury przez Chen Shui-biana przeprowadzono kilka referendów. Pierwszy plebiscyt w historii wyspy zaplanowano wraz z wyborami prezydenckimi na 20 marca 2004 r. Z inicjatywy prezydenta zadano mieszkańcom Tajwanu dwa pytania. Pierwsze dotyczyło pokojowego rozwiązania kwestii tajwańskiej; w przypadku odmowy wycofania rakiet wycelowanych w Tajwan przez komunistyczne Chiny i otwartego wyrzeczenia się użycia siły, zgody społeczeństwa Tajwanu na zakup bardziej zaawansowanej broni przeciw-rakietowej. Drugie poruszało kwestię akceptacji działań rządu w negocjacjach z komunistycznymi Chinami w zakresie ustanowienia pokojowej i stabilnej płaszczyzny interakcji w celu budowania konsensusu i dobrobytu po obydwu stronach cieśniny. Mimo że KMT nawoływał do bojkotu referendum, wzięło w nim udział 45,1% uprawnionych i większość odpowiedziała pozytywnie na oba pytania (odpowiednio 91,8% i 92,5%). Bojkot okazał się skuteczny, gdyż w odbywających się równolegle wyborach prezydenckich udział wzięło ok. 80% uprawnionych⁵⁰⁰.

Zgodnie z przewidywaniami referendum stało się popularnym motywem w rozgrywkach międzypartyjnych, których istotnym wymiarem, obok spraw wewnętrznych, były kontakty z Chinami. Opozycja apelowała o nieprovokowanie – poprzez referendum – władz w Pekinie⁵⁰¹. Tymczasem przewodnicząca MAC Tsai Ing-wen argumentowała, że wynik na korzyść dialogu podkreśli znaczenie narodu i jego związki z rządem, a zatem wzmocni pozycję negocjacyjną Tajwanu w rozmowach z Chinami bez względu na to, która partia będzie przy władzy. Co więcej, wola ludu może spowodować zmianę nastawienia chińskich komunistów poprzez zaniechanie dążenia ku zjednoczeniu. Tymczasem dla KMT wynik ten nie miał znaczenia, jeśli nie zostały stworzone podstawy negocjacyjne, tj. porozumienie w sprawie

⁴⁹⁹ Szerzej zob. Lin Jih-wen, *Taiwan's Referendum Act and the Stability of the Status Quo*, „Issues & Studies” 2004, vol. 40, no. 2, s. 119–153.

⁵⁰⁰ 2004 Presidential and Vice Presidential Election, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2004.htm> (17 VII 2014).

⁵⁰¹ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 95.

zasady „jednych Chin”⁵⁰². Kampania i referendum było bacznie obserwowane i komentowane przez tamtejszą władzę i media. Ofensywę działań tajwańskich polityków rząd w Pekinie musiał odebrać z niezadowoleniem. Wszak wynikały z niej wprost przygotowania do ogłoszenia niepodległości Tajwanu, chociaż – jak się wkrótce okazało – same referenda miały efekt czysto propagandowy. Kampania polityczna 2004 r. na Tajwanie była też nie na rękę republikańskiej administracji Stanów Zjednoczonych. Wspólny front w tej sprawie Wen Jiabao oraz George W. Bush potwierdzili podczas spotkania w Waszyngtonie w grudniu 2003 r. Prezydent Stanów Zjednoczonych sprzeciwił się jednostronnemu aktowi zmiany *status quo* Tajwanu, do którego mogło doprowadzić referendum⁵⁰³. Premier Wen Jiabao wypowiedział się jeszcze ostrzej, oskarżając władze Tajwanu pod przywództwem Chen Shui-biana o używanie plebiscytu do oddzielenia Tajwanu od Chin. Podkreślił też brak akceptacji strony chińskiej dla tego typu separatyzmu⁵⁰⁴. Za głosem mocarstw krytyka referendum na Tajwanie popłynęła także z Japonii, w interesie której leżały pokój w regionie i niedrażnienie Chin⁵⁰⁵.

W tamtym czasie Chiny zaczęły intensyfikować wysiłki na rzecz stworzenia nowego obrazu państwa zgodnego z ideą „pokojuowego wzrostu” (*heping jueqi*)⁵⁰⁶.

⁵⁰² Olwen Bedford, Hwang Kwang-kuo, *Taiwanese Identity and Democracy. The Social Psychology of Taiwan's 2004 Elections*, New York 2006, s. 72.

⁵⁰³ Jakże odmiennie brzmiała deklaracja prezydent Busha w wywiadzie dla stacji ABC z 24 kwietnia 2001 r. o gotowości obrony Tajwanu w sytuacji ewentualnego ataku. Była, co prawda, odpowiedzią na pytanie dziennikarza o osobiste odczucia wynikające z kontekstu decyzji prezydenta Busha o sprzedaży broni na Tajwan. Karen Hughes – doradca polityczny prezydenta – wkrótce ripostowała, że prezydent miał na myśli zobowiązania wynikające z TRA. Oznajmiła również, że nie ulega zmianie polityka Stanów Zjednoczonych względem Chin. Administracja określiła ją wtedy mianem „strategicznego współzawodnictwa” (*strategic competition*). Tekst wywiadu prezydenta Busha zob. *Text. Bush on ABC's 'Good Morning America'*, „The Washington Post”, 25 IV 2001, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/bushabctexto42501.htm> (5 IX 2014). Tekst wywiadu Karen Hughes zob. *Karen Hughes Discusses Bush's First 100 Days in Office*, CNN, 28 IV 2001, [on-line:] <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0104/28/en.00.html> (5 IX 2014). Por. Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 119.

⁵⁰⁴ Shirley A. Kan, *China/Taiwan...*, s. 3, 76.

⁵⁰⁵ Melody Chen, *Japan's criticism of referendum has Lee outraged*, „Taipei Times”, 1 I 2004, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2004/01/01/2003085914> (5 VIII 2014).

⁵⁰⁶ Sformułowanie zrobiło szybką karierę na najwyższych szczeblach władzy. W listopadzie 2003 r. podczas azjatyckiego forum gospodarczego w Boao użył go Zheng Bijian – wiceprzewodniczący szkoły partyjnej. W grudniu 2003 r. odwołali się do niego prezydent Hu Jintao podczas przemówienia z okazji urodzin Mao Zedonga oraz premier Wen Jiabao w wystąpieniu na Uniwersytecie Harvarda. *Remarks of Chinese Premier Wen Jiabao: 'Turning Your Eyes to China'*, 10 XII 2003, Harvard University, [on-line:] <http://news.harvard.edu/gazette/2003/12.11/10-wenspeech.html> (7 IX 2014); Robert L. Suettinger, *The Rise and Descent of "Peaceful Rise"*, „China

Jej celem było zapewnienia świata, a szczególnie państw bezpośrednio związanych z Chinami, o bezkonfliktowych intencjach działań zmierzających do zapewnienia stabilnego wzrostu gospodarczego, prowadzących do wielopłaszczyznowego rozwoju państwa i będących jego skutkiem. Była więc odpowiedzią na mocarstwowe ambicje Chin, militaryzację oraz powiększającą się przewagę chińskiej produkcji przemysłowej, eksportu i inwestycji w świecie, w których niektórzy widzieli liczne zagrożenia, inni – zaproszenie do współpracy. Idea ta nie wykluczała jednakże postępującej militaryzacji Cieśniny Tajwańskiej. Obawy i sprzeczności doprowadziły do tego, że w 2004 r. zaczęto stosować nowy termin: „pokojowy rozwój” (*heping fazhan*), któremu w 2005 r. poświęcono białą księgę *China's Peaceful Development Road*⁵⁰⁷.

Stany Zjednoczone nie pozostawały obojętne na zmiany po stronie chińskiej. Oceniając rolę Chin na nowo, zmieniono funkcjonujące w latach 90. określenie „współzawodnik” na „odpowiedzialny uczestnik” (*responsible stakeholder*) stosunków międzynarodowych⁵⁰⁸. Odpowiedzialny uczestnik – zdaniem autora terminu Roberta Zoellicka, zastępcy sekretarza stanu administracji Georga W. Busha w latach 2005–2006 – akceptuje fakt, że system międzynarodowy, który współtworzy, pozostaje gwarantem dobrobytu. Ewolucja podejścia wynikała z oceny obiektywnych czynników, takich jak silny i stabilny wzrost gospodarczy Chin, rosnąca zależność gospodarki światowej i amerykańskiej od chińskiej produkcji przemysłowej, a także zwiększające się zadłużenie Stanów Zjednoczonych w Chinach. Nowe zobowiązania miały dla Amerykanów nie tylko wymiar gospodarczy, wiązały się także z oceną wyzwań, przed jakimi stały Chiny w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego: energetycznego, ekologicznego, militarnego, społecznego (w aspekcie zdrowia i praw człowieka)⁵⁰⁹. Papierkiem lakmusowym zobowiązań „odpowiedzialnego uczestnika” miała być polityka Chin względem Tajwanu⁵¹⁰.

20 marca 2004 r. o reelekcję ubiegali się prezydent Chen i wiceprezydent Lu. Kandydatami opozycji – zjednoczonych na czas wyborów KMT i PFP – byli

Leadership Monitor” 2004, no. 12, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/clm12_rs.pdf (7 IX 2014).

⁵⁰⁷ *China's Peaceful Development Road*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 12 XII 2005, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/features/book/152684.htm> (7 X 2014); *China's Peaceful Development*, Information Office of the State Council, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 6 IX 2011, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm (7 X 2014).

⁵⁰⁸ Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 119–120; Robert B. Zoellick, *Whither China. From Membership to Responsibility?*, [on-line:] <http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm> (7 IX 2014).

⁵⁰⁹ Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 120–121.

⁵¹⁰ Robert B. Zoellick, *op. cit.*

Lien Chan i James Soong. Konkurenci z poprzednich wyborów w 2000 r. tym razem połączyli siły na przekór elektoratowi DPP. Zwycięstwo odniosła jednak urzędująca para prezydencka. Sukces wyborczy zapewniła im przewaga niespełna 30 tys. głosów (0,22%), przy ponad 16,5 mln uprawnionych do głosowania i frekwencji wyborczej na poziomie 80,28%. Wybory przebiegły w atmosferze skandalu politycznego związanego z ostrzałem prezydenta Chena i wiceprezydent Lu. Niecelne strzały padły podczas przejazdu otwartym kabrioletem w trakcie wiecu w Tainan 18 marca 2004 r., w przededniu głosowania. Fakt ten spowodował falę zdarzeń, które mogły mieć wpływ na wyniki wyborów, czyli wygraną prezydenta Chena. W geście solidarności w przedwyborczy wieczór nie odbyły się wiece obydwu partii, jednak samych wyborów nie odwołano. Tajwańczycy masowo oczekiwali na wiadomości medialne. Jeszcze przed północą prezydent zaapelował do Tajwańczyków o zachowanie spokoju. Wkrótce pojawiły się nawet wątpliwości co do prawdziwości tego zdarzenia; cała sytuacja wydała się zaaranżowana⁵¹¹. Jej celem mogło być zdobycie dodatkowych głosów. To jednak pozostaje w sferze domysłów. W celu rozwiązania zagadki toczyło się kilka śledztw, zatrudniono zagranicznych ekspertów oraz powołano komisje śledcze. Dochodzenie zostało zakończone przed upływem roku. Podejrzanym o oddanie strzałów był bezrobotny trener zapasów, który wkrótce popełnił samobójstwo⁵¹². Ta sprawa do dziś budzi wiele wątpliwości; większość z nich dotyczy rekonstrukcji faktów oraz prowadzenia śledztwa przez policję. Zwolennicy KMT starali się unieważnić wybory prezydenckie, podejrzewając ekipę prezydenta Chena o sfigowanie zamachu. Współgrało to ze skandalami finansowymi i procesami sądowymi, w których brali udział najwyżsi urzędnicy państwowi i rodзина prezydenta. Politycy tajwańscy po raz kolejny pokazali, że w walce wyborczej wszystkie chwytty są dozwolone; oddaje to koloryt lokalnej kultury politycznej⁵¹³. W przemówieniu inauguracyjnym prezydenturę 20 maja 2004 r. Chen Shui-bian zapewnił społeczeństwo o aktualności obietnic złożonych podczas pierwszej kadencji („cztery nie, jedno bez”). Zapowiedział także wprowadzenie dalszych zmian konstytucyjnych, które stworzyłyby solidne podstawy demokracji. Miałoby to zapewnić mieszkańcom Tajwanu stabilną przyszłość⁵¹⁴.

Przegłosowane przez V Yuan Ustawodawczy 23 sierpnia 2004 r. zmiany konstytucyjne objęły w systemie wyborczym: zmniejszenie liczby mandatów do 113, wprowadzenie okręgów jednomandatowych oraz wydłużenie kadencji do czterech

⁵¹¹ Huog Chien-chao, *A New History of Taiwan*, Taipei 2011, s. 441–442.

⁵¹² *Ibidem*, s. 447.

⁵¹³ Szerzej temat ten zob. Ewa Trojnar, *Kultura polityczna Tajwanu...*

⁵¹⁴ Chen Shui-Bian, *Paving the Way for a Sustainable Taiwan*, „Taipei Times”, 20 V 2004, [on-line:] [http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2004/05/21/2003156372/1-9,\(31VIII2014\)](http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2004/05/21/2003156372/1-9,(31VIII2014)).

lat. VI Yuan Ustawodawczy, do którego wybory miały się odbyć w grudniu 2004 r., miał jeszcze liczyć 225 członków. W grudniowych wyborach parlamentarnych KMT, przy udziale „niebieskich” koalicjantów, utrzymał przewagę nad „zielonymi”, z DPP na czele⁵¹⁵.

Wynik wyborów prezydenckich na Tajwanie był nie po myśli władz w Pekinie. Wobec przedłużającego się impasu w dialogu Tajwanu i Chin nowe władze ChRL zaczęły lansować zapobiegawczą politykę względem Tajwanu. 14 marca 2005 r. przyjęły ustawę antysecesyjną (Anti-Secession Law). Jej głównym elementem była zasada „jednych Chin”, która spajała część kontynentalną i Tajwan⁵¹⁶. Ustawa precyzowała, że wszelkie kwestie dotyczące przyszłości Tajwanu stanowią wewnętrzną sprawę Chin, i zezwalała władzom w Pekinie na użycie siły militarnej (*non-peaceful means*) w przypadku ogłoszenia niepodległości przez Tajwan, zaistnienia sytuacji prowadzącej do tego aktu, a także po wyczerpaniu możliwości pokojowego zjednoczenia⁵¹⁷. Zapisy te, z jednej strony sprecyzowały i ograniczyły zbrojne zakusy Chin względem Tajwanu, wprowadziły więc jasną definicję tego, co było akceptowalne przez władze w Pekinie, z drugiej jednak były nie do zaakceptowania przez demokratyczny Zachód. Zarówno na Tajwanie, jak i w Stanach Zjednoczonych oraz w Japonii potępiono tak sztywne stanowisko ChRL i wezwano do wznowienia dialogu⁵¹⁸. W oficjalnym oświadczeniu rząd w Tajpej zaapelował o pokojowe rozwiązanie sporu w oparciu o zasady demokracji, wolności i pokoju, oświadczając jednocześnie, że będzie bronił tożsamości narodowej Tajwanu. Wezwał przy tym państwa demokratyczne do sprzeciwu wobec sprzedaży broni Chinom i do pomocy Tajwanowi w uzyskaniu członkostwa w organizacjach międzynarodowych⁵¹⁹.

Wraz z ogłoszeniem ustawy antysecesyjnej ChRL podjęła inną, bardzo pomysłową inicjatywę. Wykorzystując zmianę władzy na Tajwanie oraz silny rozdzźwięk na partie popierające zasadę „jednych Chin” i jej przeciwnie, przystąpiły do wznowienia dialogu z politykami pierwszej opcji, znajdującymi się w opozycji do rządzących. Szczególną rolę odegrali liderzy: Lien Chan (KMT) i James Soong (PFP). Zaproponowano im rozmowy z najwyższymi politykami KPCh. Warto nadmienić, że dla duetu KMT–KPCh było to pierwsze spotkanie od czasu

⁵¹⁵ Rozkład miejsc w Yuanie Ustawodawczym zob. rozdział 4, tabela 4.

⁵¹⁶ *Anti-Secession Law, Adopted at the Third Session of the Tenth National People's Congress on March 14, 2005*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/2005lh/122724.htm> (18 IV 2012).

⁵¹⁷ *Ibidem*.

⁵¹⁸ *The Official Position of the Republic of China (Taiwan) on China's Passing of the Anti-secession (Anti-Separation) Law*, 29 III 2005, [on-line:] http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=68048&ctNode=5910&mp=3&xq_xCat=2005 (29 VIII 2014).

⁵¹⁹ *Ibidem*.

zakończenia wojny na Pacyfiku, gdy Chiang Kai-shek i Mao Zedong, świętując zwycięstwo nad Japończykami, kreślili przyszłość Chin. Do wizyty polityków Kuomintangu w Chinach doszło w kwietniu 2005 r., a członków partii Jamesa Soonga – w maju 2005 r. Spotkania liderów podsumowały przygotowane przez stronę chińską komunikaty „Lien-Hu Communiqué” i „Soong-Hu Communiqué”, których punktem centralnym była negacja niepodległości Tajwanu. Prowadząc rozmowy z tajwańskimi politykami, władze w Pekinie pozyskiwały sojuszników dla swojej koncepcji, której strategicznym celem było zjednoczenie. Wypracowane podejście nazwano „jedno prawo, dwa komunikaty” (*one law, two communiqués*). Sformułowanie „jedno prawo” odnosi się do ustawy antysecesyjnej, a „dwa komunikaty” – do prasowych oświadczeń podsumowujących wizyty Liena i Soonga⁵²⁰. Choć zobowiązania podjęte przez polityków KMT i PFP nie były wiążące dla rządu w Tajpej, podkreślały strategię władz w Pekinie, które usiłowały marginalizować znaczenie prezydentury Chena i rządów DPP. Nie atakowano ich jednak tak otwarcie, jak wcześniej występowano przeciw teorii dwóch państw byłego prezydenta Lee Teng-huia. Na Tajwanie łagodzone natomiast negatywne emocje, jakie budziły w rządzie wizyty polityków w Pekinie. Podkreślano, że nie będą one miały wpływu na dalszą politykę na wyspie⁵²¹. Rozdzwiek pomiędzy rządzącymi a opozycją nieustannie się powiększał. Jednym z kluczowych działań prezydenta było ogłoszenie zaprzestania funkcjonowania Rady Zjednoczenia Narodowego oraz zastosowania Wytycznych Zjednoczenia Narodowego 27 lutego 2006 r. Decyzję argumentował powszechną suwerennością Tajwanu oraz militarystycznym nastawieniem Chin do zmiany sytuacji w Cieśninie Tajwańskiej⁵²². Przy silnym

⁵²⁰ Porównanie komunikatów zob. „One Law, Two Communiqués”. *The Shackle Enchanting the Destiny of the Taiwanese People*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 14 III 2008, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/96279415271.pdf> (29 VIII 2014). Problem analizują także: *The China Threat Crosses the Strait Challenges and Strategies for Taiwan's National Security*, Chen Ming-tong, Taiwan Security Research Group, transl. Kiel Downey, Taipei 2007, [on-line:] <http://ntur.lib.ntu.edu.tw/bitstream/246246/64017/1/%E8%8B%B1%E6%96%87%E7%89%88.pdf> (29 VIII 2014); Lin Cheng-yi, *The Rise of China and Taiwan's Response. The Anti-Secession Law as a Case Study*, „Issues & Studies” 2007, vol. 43, no. 1, s. 159–188, [on-line:] <http://iir.nccu.edu.tw/attachments/journal/add/4/43-1-5.PDF> (29 VIII 2014); Andy Chang, *Beijing's strategy is easy to misread*, transl. Paul Cooper, Perry Svensson, „Taipei Times”, 23 V 2005, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2005/05/23/2003256309/1>, (29 VIII 2014).

⁵²¹ Jimmy Chuang, *Hu-Lien commune won't affect policy, Hsieh says*, „Taipei Times”, 1 V 2005, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2005/05/01/2003252672> (29 VIII 2014).

⁵²² Ko Shu-ling, Charles Snyder, *Chen says the NUC will 'cease'*, „Taipei Times”, 28 II 2006, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2006/02/28/2003294988/1> (29 VIII 2014).

sprzeciwie strony amerykańskiej decyzję o zakazaniu i zakończeniu pracy NUC określono jako „zaprzestanie”⁵²³.

Polityka obozu DPP, kierując Tajwan ku niepodległości, zamroziła kontakty z kontynentem. Utrudniła również wypracowane w poprzednich latach nieformalne kanały łączności, szczególnie pielęgnowane w regionie Azji Południowo-Wschodniej⁵²⁴. Nie przyniosła także sukcesów propagatorom większej samodzielności wyspy na arenie międzynarodowej. Dobitym podsumowaniem prezydentury Chen Shui-biana był więc niechybny spadek uznania międzynarodowego Republiki Chińskiej: z 29 państw w czasie przejmowania urzędu w 2000 r. do 23 w 2008 r., pod koniec drugiej kadencji⁵²⁵. Państwa, które w okresie rządów DPP wycofały uznanie Republiki Chińskiej to: Macedonia (2001), Nauru (2002), Liberia (2003), Dominika (2004), Grenada (2005), Senegal (2005), Czad (2006), Kostaryka (2007) – tradycyjny sojusznik utrzymujący stosunki dyplomatyczne z Republiką Chińską nieprzerwanie od 1944 r. – oraz Malawi (2008). Jednocześnie pozyskano uznanie trzech sojuszników: Kiribati (2003), które zerwało stosunki z ChRL utrzymywane od 1980 r., Saint Lucia (2007) po 10 latach uznawania ChRL i tradycyjnych związków z Republiką Chińską, a także ponownie Nauru (2005). W 2004 r. Vanuatu po tygodniu od ogłoszenia gotowości nawiązania stosunków dyplomatycznych z Republiką Chińską wycofało się. W kilku przypadkach wymiana uznania nie była płynna, w żadnym jednak nie ustanowiono na dłużej modelu podwójnego uznania. Uznające Republikę Chińską Nauru, wykorzystując szczodrość obydwu państw chińskich, 21 lipca 2002 r. nawiązało stosunki dyplomatyczne z ChRL. W odpowiedzi na to dwa dni później Tajwan zerwał stosunki z tym państwem. 14 maja 2005 r. zostały one wznowione. Tymczasem dopiero 31 maja 2005 r. ChRL zerwała stosunki z Nauru, nie odwołując jednak swojego przedstawicielstwa. Władze ChRL utrzymywały swoich przedstawicieli także na Kiribati (do 29 listopada 2003 r.), pomimo nawiązania przez to wyspiarskie państewko stosunków dyplomatycznych z Republiką Chińską 7 listopada 2003 r. Rząd ChRL motywował to względami gospodarczymi, tj. obsługą stanowiska nasłuchowego i satelitarnych urzędzeń do monitorowania, które posiadał na jednym z atolów od 1997 r. Zachowanie rządu Kiribati określono jako zawzięte forowanie zasady „dwóch Chin”, którego nie powstrzymał zniesiony protest⁵²⁶.

⁵²³ Lin Cheng-yi, *The Rise of China...*, s. 182–183.

⁵²⁴ Prezydent Chen Shui-bian dostał swoistą reprimendę od ministrów spraw zagranicznych państw ASEAN w marcu 2004 r., w okresie referendum niepodległościowego. Chen Jie, *Taiwan's Diplomacy in Southeast Asia. Still Going-South?*, [w:] *China and Southeast Asia. Global Changes and Regional Challenges*, eds. Ho Khai Leong, Samuel C. Y. Ku, Singapore 2005, s. 251.

⁵²⁵ Lin Guang, *op. cit.*, s. 71.

⁵²⁶ *China Ceases Diplomatic Relations with Kiribati*, Xinhua News Agency, 30 XI 2003, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/international/81212.htm> (4 I 2013).

„Pragmatyczna dyplomacja” ery prezydenta Lee Teng-huia przeszła w ekstremalną fazę podczas prezydentury Chen Shui-biana. Można ją nazwać „dyplomacją walki” (*fenghuo waijiao*)⁵²⁷. Jej celem było ustanawianie stosunków dyplomatycznych i promocja bieżących, za wszelką cenę, na przekór władzom ChRL. Traktowano ją jak grę o sumie zerowej. Dyplomacja tajwańska swoją politykę opierała na: pomocy rozwojowej, wizytach wysokich rangą polityków, organizacji wielostronnych spotkań na szczycie, a także tranzycie przez terytoria państw sojusznicznych, szczególnie Stanów Zjednoczonych⁵²⁸.

Największą trudnością w realizacji tych planów była konkurencja chińskiej dyplomacji, niejednokrotnie przybierająca formy ofensywne. Realizowano ją poprzez zwiększenie zaangażowania we współpracę z regionem, zarówno na szczeblu instytucjonalnym, jak i prywatnym, biznesowym, skutecznie marginalizując starania i możliwości Tajwanu w tym obszarze⁵²⁹. Zorganizowano międzynarodową kampanię propagandową informującą o przyjętym prawie antysecesyjnym, podkreślając, że ChRL niespieszno ku zjednoczeniu, a przeciwstawia się separatyzmowi i niepodległości⁵³⁰. Blokowano udział Tajwanu jako obserwatora w obradach Światowej Organizacji Zdrowia⁵³¹. Konkurowano o sojuszników dyplomatycznych Republiki Chińskiej, także przy użyciu dyplomacji „książeczki czekowej” czy „dolarowej”, jak stało się w 2004 r. z Vanuatu, które wycofało formalną, uzgodnioną na szczeblu ministerialnym, gotowość nawiązania stosunków dyplomatycznych⁵³². Umożliwiano także intratne i luksusowe podróże do Chin lokalnym politykom, tworząc bezprecedensową sztukę dyplomacji „wizyt”. Efektywnie korzystano też z zasobów chińskiej „miękkiej siły” w kontaktach społecznych⁵³³.

Skuteczność dyplomacji Chen Shui-biana była jednak ograniczona i wiązała się ze znacznymi stratami. Nie powiodła się próba powrotu do Międzynarodowej Organizacji Zdrowia, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Światowego

⁵²⁷ Lin Guang, *op. cit.*, s. 72.

⁵²⁸ Realizację poszczególnych zadań w odniesieniu do państw regionu Południowego Pacyfiku omawia Yang Jian, *The Pacific Islands in China's Grand Strategy. Small States, Big Games*, New York 2011, s. 55–66.

⁵²⁹ Lin Cheng-yi, *The Rise of China...*, s. 161–163.

⁵³⁰ *Ibidem*, s. 171.

⁵³¹ Chang Jaw-ling Joanne, *Taiwan's Participation in the World Health Organization and the Role of the United States, 1997–2009*, „EurAmerica” 2010, vol. 40, no. 2, s. 431–517.

⁵³² Melody Chen, *Vanuatu switches allegiance back to China*, „Taipei Times”, 16 XII 2004, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/12/16/2003215279> (3 IX 2014).

⁵³³ Szerzej na ten zaangażowania Chin i Tajwanu w państwach Południowego Pacyfiku i wynikającej z niego rywalizacji zob. *Looking North, Looking South. China, Taiwan and the South Pacific*, ed. Anne-Marie Brady, Singapore–Hackensack 2010.

Banku, a przede wszystkim do Organizacji Narodów Zjednoczonych; członkostwo w tej ostatniej starano się uzyskać w 2007 r. po raz pierwszy w dziejach pod nazwą „Tajwan”. Przyjęcie „Chińskiego Tajpej” do Światowej Organizacji Handlu 1 stycznia 2002 r., choć nastąpiło w czasie prezydentury Chen Shui-biana, było zasługą poprzedniej ekipy rządzącej, która rozpoczęła starania o to już w 1987 r. Wśród krytycznych ocen dyplomacji prezydenta Chena nierzadkie są i te wiążące ją ze znacznym spadkiem wiarygodności Tajwanu w świecie, postrzeganiem rządu jako „mąciela z Azji”, w konsekwencji Cieśniny Tajwańskiej jako punktu zapalnego w świecie⁵³⁴.

Druga kadencja prezydenta Chena również nie przyniosła DPP ani sukcesów na arenie międzynarodowej, ani popularności na Tajwanie. W tamtym czasie zwolennicy opozycji jeszcze silniej protestowali przeciwko nadużyciom władzy i korupcji, domagając się ustąpienia prezydenta. W 2006 r. wybuchł skandal korupcyjny, w którym oskarżenia skierowano najpierw w stronę rodziny prezydenta Chena, a później w niego samego. DPP nie pozostawała dłużna i zarzuciła nadużywanie władzy przewodniczącemu KMT Ma Ying-jeou w czasach, gdy pełnił funkcję publiczną – prezydenta Tajpej⁵³⁵. Uznanie społeczne dla DPP zmalało na przestrzeni trzech lat o ponad 4% (z 24,7% w 2004 do 20,1% w 2007 r.)⁵³⁶. Odwrotnie wyglądała sytuacja opozycji i jej lidera. Wraz ze wzrostem popularności Ma Ying-jeou rosło społeczne poparcie dla partii (z 21,2% w 2004 do 34% w 2007 r.)⁵³⁷. KMT miała na swoim koncie zwycięstwa w wyborach do władz lokalnych: zdobyła większość w wyborach 2005 r. do władz i rad zgromadzeń powiatowych, miejskich i wiejskich, a w 2006 r. utrzymała fotel prezydenta Tajpej. Wywalczył go Hau Lung-pin, zdobywając kilkunastoprocentową przewagę nad konkurentem z DPP. W Kaohsiung więcej szczęścia miała kandydatka DPP – Chen Chu, wygrała jednak zaledwie o 0,14%⁵³⁸. W obydwu radach miejskich przewagę zdobyli radni KMT. Sukcesy Kuomintangu w wyborach lokalnych zapowiadały możliwość odwrócenia ról na najwyższym szczeblu władzy, co w kontekście tajwańskiej polityki stanowiło zapowiedź zmiany polityki zagranicznej, szczególnie relacji z rządem w Pekinie, a więc kształtowania przyszłości wyspy.

⁵³⁴ Lee Ming, *Cross-Taiwan Straits Relations and Ma Ying-jeou's Policy of Diplomatic Truce*, [w:] *Cross-Taiwan Straits Relations since 1979. Policy Adjustment and Institutional Change Across the Straits*, ed. Kevin G. Cai, Singapore–Hackensack 2011, s. 193–194.

⁵³⁵ Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 83.

⁵³⁶ *Trends in Core Political Attitudes among Taiwanese*, Election Study Center, National Chengchi University, [on-line:] <http://esc.nccu.edu.tw/english/modules/tinyd2/content/partyID.htm> (23 I 2012).

⁵³⁷ *Ibidem*.

⁵³⁸ Ko Shu-ling, Shih Hsiu-chuan, *Elections 2006. Legislators say KMT must learn lessons*, „Taipei Times”, 11 XII 2006, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2006/12/11/2003339980> (3 IX 2014).

Rozdział 4

KONSOLIDACJA DEMOKRACJI

PORAŻKA WYBORCZA OBOZU PRONIEPODLEGŁOŚCIOWEGO

Spadek notowań Demokratycznej Partii Postępowej uczynił kampanię przed wyborami 2008 r. niezwykle interesującym zjawiskiem na tajwańskiej scenie politycznej. Tym bardziej że wraz z wyborami do legislatury zaplanowanymi na 12 stycznia 2008 r. miało się odbyć kolejne referendum, o które zabiegały obydwie zwaśnione stronnictwa polityczne. Podobnie jak podczas poprzedniego plebiscytu w 2004 r. (pierwsze i drugie referendum), Tajwańczykom zadano dwa pytania (trzecie i czwarte referendum). Pierwsze, z inicjatywy DPP, dotyczyło akceptacji wprowadzenia ustawy, na mocy której Kuomintang zostałby zobligowany do zwrotu nielegalnie nabytego majątku, a gdyby ten został już zbyty, do rekompensaty na rzecz społeczeństwa według wartości rynkowej⁵³⁹. Drugie pytanie, wnoszone przez koalicję „niebieską”, było związane z akceptacją dla wprowadzenia przepisów umożliwiających pociągnięcie do odpowiedzialności liderów w przypadku podejrzenia o nadużycia działające na szkodę narodu. Planowano powołanie komisji śledczych dla badania tego typu spraw⁵⁴⁰. Niska frekwencja, nieco powyżej 26% w obydwu głosowaniach, oddawała nastawienie społeczeństwa do referendum. Dodatkowo na pierwsze pytanie dotyczące majątku KMT twierdząco odpowiedziało 91,46%

⁵³⁹ *National Referendum Proposal No. 3*, Republic of China, Government Entry Point, [on-line:] <http://www.taiwan.gov.tw/ct.asp?xItem=17759&ctNode=1933&mp=1001>(4 IX 2014).

⁵⁴⁰ *National Referendum Proposal No. 4*, Republic of China, Government Entry Point, [on-line:] <http://www.taiwan.gov.tw/ct.asp?xItem=17759&ctNode=1933&mp=1001>(4 IX 2014).

Tajwańczyków, na drugie – związane z odpowiedzialnością polityków za malwersacje – już tylko 58,17%⁵⁴¹.

Tymczasem w wyborach do Yuanu Ustawodawczego w styczniu 2008 r. wzięło udział ponad 58% uprawnionych do głosowania. Miażdżące zwycięstwo odnieśli kandydaci Kuomintangu, zdobywając 81 mandatów, co dało im znaczącą przewagę w legislaturze (zob. tabela 4). Demokratyczna Partia Postępowa zdobyła 27 mandatów. Bezpartyjna Unia Solidarności (Non-Partisan Solidarity Union, *Wudang Tujan-jie Lianmeng*) wywalczyła 3 miejsca, a Partia Naród Pierwszy – 1; obydwie partie współtworzyły z KMT koalicję „niebieską”. Do legislatury wszedł także 1 kandydat niezrzeszony. Wybory potwierdziły przypuszczenia o marginalizacji mniejszych partii, będącej efektem zmiany ordynacji wyborczej z 2004 i 2005 r. Zmniejszono wtedy liczbę miejsc w Yuanie Ustawodawczym z 225 do 113 i wydłużono jego kadencję z trzech do czterech lat. Ponadto przegłosowano zmianę sposobu obsadzania miejsc. 79 z nich miało być zapelnianych na podstawie wyboru w ramach okręgów jednomandatowych, w tym 6 dla autochtonów, po 3 dla tych z terenów nizinnych i wyżynnych, natomiast 34 miejsca przeznaczono dla kandydatów z list partyjnych, po osiągnięciu progu na poziomie 5% oraz z uwzględnieniem 50% udziału kobiet⁵⁴².

Tabela 4. Rozkład miejsc głównych partii politycznych w Yuanie Ustawodawczym w wyniku wyborów w latach 2001–2012

Rok wyborów	Koalicja „niebieska” (w tym KMT)		Koalicja „zielona” (w tym DPP)		Niezależni	Liczba wszystkich mandatów
	Liczba mandatów	Udział (%)	Liczba mandatów	Udział (%)	Liczba mandatów	
2001	115 (68)	51,1 (22,7)	100 (87)	44,4 (38,6)	10	225
2004	114 (79)	53,3 (35,1)	101 (89)	44,8 (39,6)	4	225
2008	85 (81)	75,2 (71,7)	(27)	(23,9)	1	113
2012	69 (64)	61,1 (56,6)	43 (40)	38 (35,4)	1	113

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Legislator Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4430.php> (30 VII 2014).

⁵⁴¹ Szerzej na temat tych referendów jako narzędzi w walce politycznej na Tajwanie zob. Mikael Mattlin, *Politicized Society. The Long Shadow of Taiwan's One-party Legacy*, Copenhagen 2011, s. 168–172.

⁵⁴² *Members of the Legislative Yuan*, The Legislative Yuan of the Republic of China, [on-line:] http://www.ly.gov.tw/en/01_introduce/introView.action?id=4 (26 I 2012).

Sukces wyborczy Kuomintangu był szczególnie widoczny w odniesieniu do poprzednich wyborów, w których nad podzielonymi „niebieskimi” triumfowała DPP (zob. tabela 4). W wyborach z 2001 r. starcie KMT–DPP podsumowuje zestawienie głosów: 22,7% do 38,6%. W kolejnych wyborach z 2004 r. było to już tylko 35,1% do 39,6%. W 2008 r. DPP została zdeklasowana: zdobyła jedynie 23,9% wobec 71,7% przeciwnika. W rzeczywistości proporcja ta była jeszcze większa, jeśli doliczyć udział koalicjantów KMT. W tym przypadku można mówić o relacji 75,2% do 23,9%.

22 marca 2008 r. równocześnie z wyborami prezydenckimi Tajwańczycy wypowiedzieli się w sprawach związanych z członkostwem w organizacjach międzynarodowych – było to piąte i szóste referendum narodowe w historii wyspy. Pierwsze pytanie zostało przygotowane przez DPP i dotyczyło przyzwolenia na to, by rząd aplikował o członkostwo w ONZ jako „Tajwan”. Sformułowano je, nazywając Tajwan „międzynarodową sierotą” oraz wspominając o konieczności zwiększenia udziału wyspy w sprawach międzynarodowych⁵⁴³. W drugim pytaniu – autorstwa KMT – pytano Tajwańczyków o akceptację powrotu narodu do ONZ i innych organizacji międzynarodowych na podstawie pragmatycznej i elastycznej strategii użycia nazwy, pod którą zostanie przygotowana aplikacja. Mogło zatem chodzić o nazwę „Republika Chińska”, „Tajwan” lub inną, której zastosowanie przyniesie sukces i pozwoli zachować godność narodu. Przy podobnej frekwencji, ponad 35% w obydwu referendach, 94,01% głosujących udzieliło twierdzącej odpowiedzi na pierwsze pytanie, 87,27% – na drugie⁵⁴⁴. Podobnie jak w przypadku poprzednich plebiscytów, apel o bojkot referendum rozpowszechniany wśród zwolenników Kuomintangu okazał się skuteczny i, jak pokazała frekwencja, dotyczył obydwu referendów – choć inicjatorem szóstego była sama KMT. Dla Kuomintangu była to jedyna sensowna opcja, gdyż sondaże przeprowadzone 17 sierpnia 2007 r. wskazywały na 73,4% poparcia dla potencjalnej aplikacji do ONZ pod nazwą „Tajwan”, podczas gdy 78% badanych wyraziło sprzeciw dla stwierdzenia: „Tajwan nie jest upoważniony do wstąpienia do Organizacji Narodów Zjednoczonych, będąc częścią Chin”⁵⁴⁵.

⁵⁴³ John F. Copper, *The KMT Returns to Power. Elections in Taiwan – 2008–2012*, Lanham 2013, s. 60–61.

⁵⁴⁴ Meggie Lu, *Presidential election 2008: Referendum. Referendums fail to meet thresholds*, „Taipei Times”, 23 III 2008, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2008/03/23/2003406756/1> (4 X 2014).

⁵⁴⁵ *Applying to participate in the United Nations under the name of Taiwan has won extensive support of Taiwan's mainstream public opinion (2007–08)*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54589&CtNode=5949&mp=3> (7 XII 2014).

W odbywających się w tym samym czasie, 22 marca 2008 r., wyborach prezydenckich i wiceprezydenckich kandydowali: reprezentujący KMT Ma Ying-jeou i Vincent Siew (Siew Wan-chang), a z nominacji DPP – Frank Hsieh (Hsieh Chang-ting) i Su Tseng-chang. Na najwyższe urzędy w państwie zostali wybrani politycy KMT, którzy uzyskali znaczną przewagę nad rywalami (58,45% do 41,55%). Wynikami wyborów prezydenckich i wcześniejszym zwycięstwem w legislaturze Kuomintang umocnił swoją pozycję polityczną. Frekwencja w wyborach prezydenckich była ponad dwukrotnie wyższa niż w przeprowadzonym tego samego dnia referendum – wyniosła 76,33%⁵⁴⁶.

Słabnące notowania DPP pogorszył skandal korupcyjny z udziałem prezydenta Chen Shui-biana. W 2009 r. został on uznany winnym łapownictwa i korupcji i skazany na dożywotnie więzienie. Karę skrócono do 20 lat pozbawienia wolności w wyniku oczyszczenia go z jednego z zarzutów⁵⁴⁷. Od czasu, gdy były prezydent przebywa w więzieniu, Tajwan obiegają rozmaite wiadomości dotyczące skazanego i samego przestępstwa, które skutecznie podzieliły społeczeństwo na radykalnych zwolenników rozumiejących motywy zarzutów i przeciwników nazywających fakty po imieniu. Wiadomo również, że były prezydent źle znosi odbywanie kary, podupadł na zdrowiu, szczególnie psychicznym, i wymaga czasowych hospitalizacji. Często też odmawia przyjmowania pokarmów, a w czerwcu 2013 r. targnął się na własne życie. Podobno ta próba samobójcza była motywowana porażką polityczną, gdyż były prezydent ubiegał się o członkostwo w DPP, ale nie uzyskał poparcia członków partii. Ostatecznie w sierpniu 2013 r. członkowie DPP podjęli niejednomyślną decyzję o przyjęciu go na nowo w swoje szeregi. Wydaje się, że wzięto pod uwagę zły stan zdrowia byłego prezydenta. Nie należy jednak zapominać, że decyzja ta jest niezgodna z przepisami partyjnymi, które wyraźnie zakazują członkostwa skazanym⁵⁴⁸. Inne źródła prasowe, powołując się na opinię wiceministra sprawiedliwości Chen Ming-tanga, podały, że to informacje dotyczące złagodzenia podejścia władz do licznych przypadków nadużyć w wydawaniu środków publicznych doprowadzają prezydenta Chena do ataków depresji. Prezydent stwierdził, że jego sprawa nie jest traktowana na równi z innymi tego rodzaju, stąd jego próba samobójcza⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ 2008 Presidential and Vice Presidential Election, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2008.htm> (29 X 2014).

⁵⁴⁷ *Taiwan's son turned Taiwan's shame*, National Policy Foundation, 16 XI 2010, [on-line:] <http://www.npf.org.tw/printfriendly/8390> (20 IX 2014).

⁵⁴⁸ Katherine Wei, *Chen Shui-bian readmitted into DPP*, „The China Post”, 15 VIII 2013, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2013/08/15/386471/Chen-Shui-bian.htm> (2 VIII 2014).

⁵⁴⁹ Rich Chang, Chris Wang, *Chen Shui-bian stable after suicide bid*, „Taipei Times”, 4 VI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/06/04/2003563916> (3 IV 2014).

Zwolennicy Chen Shui-biana uważali natomiast więzienie go za formę prześladowania politycznego, za którym stał znienawidzony przez nich Kuomintang. Przyjęli linię obrony, według której gromadzone środki miały zostać przeznaczone na utworzenie Republiki Tajwanu⁵⁵⁰.

Kontrowersje, jakie wywołuje swoim zachowaniem były prezydent Chen Shui-bian, zdecydowanie nie służyły wizerunkowi Tajwanu w świecie, choć niewątpliwie przyniosły mu rozgłos. Chen był aktywny w różnych obszarach. Przykładowo, poparł działalność organizacji Taiwan Civil Government (TCG), powołanej 2 lutego 2008 r. w Tajpej. Jej aktywność jest inspirowana pracami Richarda W. Hartzella, felietonisty angażującego się w kwestię Tajwanu i od 1975 r. mieszkańca wyspy⁵⁵¹. Drugą postacią TCG stał się Roger C. S. Lin, doktor prawa. Szefem organizacji został Cheng Chung-mo, który piastował szereg funkcji w administracji rządowej, m.in. był wiceprzewodniczącym Yuanu Sądowego w latach 1999–2006. Misja TCG związana jest z:

zabezpieczeniem praw obywatelskich Tajwańczyków wynikających z umów międzynarodowych, praw i konwencji, w szczególności prawa i konstytucji Stanów Zjednoczonych; wspomaganiem udziału Tajwanu w społeczności międzynarodowej; koordynowaniem pracy federalnych, stanowych i terytorialnych urzędów Stanów Zjednoczonych w celu podniesienia jakości usług dla dobra publicznego; promocją tajwańskich interesów, zgodnie z międzynarodowym statusem prawnym Tajwanu jako wyspiarskiego terenu Stanów Zjednoczonych pod jurysdykcją wojskową Stanów Zjednoczonych; budową harmonijnej jedności w duchu umocnienia pełnej autonomii dla Tajwańczyków⁵⁵².

Według TCG na mocy traktatu z San Francisco (art. 4c, 2b) Tajwan pozostawał pod okupacją wojskową Stanów Zjednoczonych, „głównego okupanta” (art. 23)⁵⁵³. Z jednej strony sprawia to, że mieszkańcy Tajwanu powinni cieszyć się prawami nadanymi przez konstytucję Stanów Zjednoczonych. Z drugiej jednak prowadzi do wniosku, że administracja Republiki Chińskiej, od 1949 r. na uchodźctwie, działała na polecenie rządu Stanów Zjednoczonych i nie sprawuje *de iure* zwierzchnictwa nad Tajwanem. Co prawda, organizacja przegrała już apelację w amerykańskim sądzie, nie skłoniło to jednak jej członków do zawieszenia działalności⁵⁵⁴. Wręcz

⁵⁵⁰ *Can Chen Shui-bian be pardoned?*, „The China Post”, 23 IV 2014, [on-line:] <http://www.china-post.com.tw/editorial/taiwan-issues/2014/04/23/405904/Can-Chen.htm> (2 VIII 2014).

⁵⁵¹ Richard W. Hartzell, *Taiwanese should seek US Constitutional rights*, „Asia Times Online”, 31 I 2004, [on-line:] <http://www.atimes.com/atimes/China/FA31Ad05.html> (4 VIII 2014).

⁵⁵² Tłum. własne, *Taiwan Civil Government*, [on-line:] <http://www.civil-taiwan.org/mission.htm> (4 VIII 2014).

⁵⁵³ *Ibidem*.

⁵⁵⁴ *Who is Blocking the Sunlight in the Taiwanese Sky? An Examination of the True Legal Relationship between Taiwan and the USA*, Formosa Nation Legal-strategy Association, Taipei, 21 X 2009, [on-line:] <http://www.taiwanbasic.com/ebooks/trelation/> (3 X 2014).

przeciwnie: aktywność TCG uświadamia, że kwestia tajwańska może mieć wiele różnych interpretacji cieszących się społecznym poparciem. Oczywiście istotna jest skala akceptacji dla tego typu inicjatyw. Znamienne, że jak dotąd nie zostały one ani przyjęte, ani nawet wykorzystane przez główne partie polityczne w budowaniu poparcia społecznego oraz w prowadzonych negocjacjach z Chinami.

KUOMINTANG U STERU WŁADZY

Przed elitami Kuomintangu, rządzącymi Tajwanem na nowo od 2008 r., stały te same wyzwania, choć w odmienionej rzeczywistości. Dotyczyły one statusu wyspy, jej przyszłości i dobrobytu mieszkańców. Wiązały się z potrzebą rewizji polityki, zmierzającej nie tyle do realizacji idei partyjnych, ile do skonfrontowania ich z wyzwaniami międzynarodowymi. Jeszcze przed zaprzysiężeniem prezydent elekt Ma Ying-jeou apelował do Chin o „dyplomatyczne zawieszenie broni” (*waijiao xiubing*)⁵⁵⁵. Zadeklarował, że pod jego przywództwem Tajwan w pozyskiwaniu sojuszników przestanie się odwoływać do narzędzi charakterystycznych dla tzw. dyplomacji dolarowej. Co ciekawe, w tego typu działaniach upatrywał zagrożenia dla wizerunku Tajwanu i powiązał je ze skandalem wokół defraudacji wysokiej sumy (29,8 mln dolarów) w celu zabezpieczenia tajwańskich interesów w Papui-Nowej Gwinei, o czym spekulowano w światowych mediach⁵⁵⁶. Można to było jednak interpretować jako bezpardonowy atak na odchodzącą DPP i prezydenta Chen Shui-biana, szkodzący również wizerunkowi Tajwanu. Ma Ying-jeou zalecał raczej lekcję wartości, którym w kontaktach ze światem hołduje Singapur. Odwołał się do „poszukiwania elastycznych metod, dzięki którym – utrzymując godność – Tajwan mógłby powrócić do społeczności międzynarodowej”⁵⁵⁷. W tym kontekście za kluczowe uważał: dialog z Chinami, pragmatyzm i otwartość. Podkreślił także znaczenie starań o członkostwo w Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization – WHO)⁵⁵⁸.

Ma Ying-jeou przedstawił swój program nowej strategii polityki zagranicznej w przemówieniu inauguracyjnym objęcie urzędu 20 maja 2008 r. Jej trzon sta-

⁵⁵⁵ *President-elect Ma calls for 'diplomatic truce' with China*, „The China Post”, 11 V 2008, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2008/05/11/155861/p2/President-elect-Ma.htm> (6 IX 2014).

⁵⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁵⁸ *Ibidem*.

nowiło zbliżenie z kontynentem. Ogłosił, że będzie zabiegał o utrzymanie *status quo* w Cieśninie Tajwańskiej. Założenia dotyczące rozwoju stosunków z Chinami kontynentalnymi oddał w formule: „nie dla zjednoczenia, nie dla niepodległości i nie dla użycia siły” (*no unification, no independence and no use of force*). Jednocześnie zadeklarował gotowość wznowienia rozmów na bazie konsensusu z 1992 r. i podkreślił potrzebę dialogu z Pekinem na temat „przestrzeni międzynarodowej” Tajwanu oraz możliwości osiągnięcia pokoju w Cieśninie. Wskazał przy tej okazji, że izolacja Tajwanu na arenie międzynarodowej stanowi przeszkodę dla rozwoju wzajemnych relacji opartych na zaufaniu⁵⁵⁹.

Na przełomowe zmiany, będące efektem „elastycznej dyplomacji” administracji prezydenta Ma Ying-jeou w odniesieniu do rządów w Pekinie, nie trzeba było długo czekać. Już w lipcu 2008 r. Tajwan i Chiny osiągnęły porozumienie w sprawie uruchomienia pierwszych bezpośrednich turystycznych połączeń lotniczych. 3 listopada 2008 r. przewodniczący ARATS Chen Yunlin po raz pierwszy w historii przybył na Tajwan⁵⁶⁰. Spotkał się nie tylko z przewodniczącym SEF Chiang Pin-kungiem; przyjął go również prezydent Ma Ying-jeou. 15 grudnia 2008 r. uruchomiono bezpośrednie połączenia lotnicze, morskie i pocztowe, tzw. trzy połączenia pomiędzy Chinami i Tajwanem. W portach zorganizowano uroczystości odprawiania i przyjmowania pierwszych jednostek, w których uczestniczyli przedstawiciele władz Tajwanu⁵⁶¹. W uruchomieniu połączeń prezydent Ma widział głębsze znaczenie, mówiąc, że „obydwie strony już nie będą wrogo do siebie nastawione i chcą zastąpić konfrontację – dialogiem, a konflikt – pojednaniem”⁵⁶².

Konkretne propozycje współpracy padły też ze strony najwyższych władz ChRL. 31 grudnia 2008 r. przewodniczący Hu Jintao wygłosił przemówienie, którego treść nawiązywała do słynnej „Odezwy do Rodaków na Tajwanie” z 1 stycznia 1979 r. W historycznym dokumencie–przesłaniu KPCh wzywała do zakończenia militarnej konfrontacji oraz do podjęcia dialogu⁵⁶³. Nowe propozycje Hu Jintao

⁵⁵⁹ *Taiwan's Renaissance. Inaugural Address*, 20 V 2008, [w:] *Taiwan's Renaissance. President Ma Ying-jeou's Selected Addresses and Messages, 2008–2009*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2010, s. 1–9.

⁵⁶⁰ *Direct cross-strait links in place*, „The China Post”, 15 XII 2008, [on-line:] <http://www.china-post.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2008/12/15/187643/Direct-cross-strait.htm> (14 XII 2014).

⁵⁶¹ Meggie Lu, Rich Chang, Shih Hsiu-chuan, *Direct shipping links, mail and flights launched*, „Taipei Times”, 16 XII 2008, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2008/12/16/2003431217> (14 XII 2014).

⁵⁶² *Ibidem*.

⁵⁶³ *Message to Compatriots in Taiwan*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7943.htm> (9 II 2012).

również odnosiły się do działań na rzecz pokoju pomiędzy Chinami i Tajwanem. Były to:

1. Stosowanie zasady „jednych Chin” i wzmacnianie wzajemnego politycznego zaufania.
2. Wzmacnianie współpracy gospodarczej i promocja wspólnego rozwoju.
3. Promowanie chińskiej kultury i wzmacnianie więzi duchowych.
4. Rozwijanie kontaktów międzyludzkich na wielu płaszczyznach.
5. Ochrona suwerenności narodowej i przeprowadzanie konsultacji w sprawach międzynarodowych.
6. Zakończenie wrogości we wzajemnych relacjach i osiągnięcie pokojowego porozumienia⁵⁶⁴.

Tak ułożone na najwyższych szczeblach władzy relacje między Chinami i Tajwanem miały stać się podstawą współpracy polegającej na odrzuceniu antagonizmów na rzecz kreowania sytuacji, w której nie ma przegranych. W tym kontekście KPCh i KMT mówiły jednym głosem. Na Tajwanie prowadziło to do ataków opozycji. Do ich eskalacji doszło wraz z upublicznieniem zamiaru zawarcia porozumienia o współpracy gospodarczej z Chinami. Rozgorzała publiczna debata, która podzieliła społeczeństwo na zwolenników i przeciwników inicjatywy, zgodnie z podziałem politycznym. Obóz Kuomintangu uwypuklał korzyści gospodarcze, jakie miała przynieść umowa z Chinami. Widział w niej także możliwość zacieśnienia współpracy z państwami regionu, szczególnie Azji Południowo-Wschodniej, ale również szerzej: regionu Azji i Pacyfiku. Opozycja – wręcz przeciwnie, postrzegała porozumienia gospodarcze z Chinami jako zagrożenie dla bezpieczeństwa (możliwość utraty suwerenności wyspy) oraz dla gospodarki, a także w kontekście strat, które miało odczuć społeczeństwo. Wykorzystywano przykład powiązania Hongkongu z macierzą, z którą ten w 2003 r. zawarł Porozumienie o bliższym partnerstwie gospodarczym (Closer Economic Partnership Agreement – CEPA) – jego mieszkańcy odczuwali nie tylko zalety zbliżenia. To jednak nie pomogło opozycji przenieść odpowiedzialności za podjęcie takiej decyzji na społeczeństwo Tajwanu i przez to położyć kres toczącym się dyskusjom⁵⁶⁵. Tajwańczycy nie mieli spójnego stanowiska w tej sprawie. Niemniej jednak w badaniu opinii publicznej przeprowadzonym na zamówienie Rady do Spraw Kontynentalnych (MAC) na przełomie kwietnia i maja 2010 r. 58,9% respondentów była zdania, że porozumienie z Chinami będzie korzystne dla rozwoju gospodarczego Tajwanu (w tym

⁵⁶⁴ Hu Jintao, *Let Us Join Hands to Promote the Peaceful Development of Cross-Straits Relations and Strive with a United Resolve for the Great Rejuvenation of the Chinese Nation*, Taiwan Affairs Office of the State Council PRC, 31 XII 2008, [on-line:] http://www.gwytb.gov.cn/en/Special/Hu/201103/t20110322_1794707.htm (9 II 2012).

⁵⁶⁵ Szerzej na temat debaty zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 25–27, 88–91.

za „bardzo korzystne” uznało je 23,2% głosujących, za „nieco korzystne” – 35,7%). Poparcie dla działań rządu w tym zakresie zadeklarowało 53,1% pytanym, a silne poparcie – 18,8%⁵⁶⁶.

Negocjacje warunków umowy w imieniu rządów w Tajpei i Pekinie prowadziły odpowiednio SEF i ARATS w ramach wznowionych w 2008 r. spotkań przedstawicieli tych instytucji. Ostatecznie 29 czerwca 2010 r. w Chongqing Chiang Pin-kung (SEF) i Chen Yunlin (ARATS) podpisali Porozumienie ramowe o współpracy gospodarczej (Economic Co-operation Framework Agreement – ECFA). Wynikało ono z pragmatycznej polityki KMT; w przypadku DPP o kompromisie nie mogło być mowy. Władze w Tajpei nie poprzestały na tym osiągnięciu⁵⁶⁷. Już podczas wdrażania uzgodnień ECFA w latach 2010–2012, a więc gdy wzrost handlu dwustronnego stał się faktem, a opozycja wciąż kontestowała umowę, prowadzono dalsze negocjacje z rządem w Pekinie, jednocześnie przygotowując społeczeństwo wyspy do kolejnych etapów współpracy. Rozważano bowiem możliwość rozpoczęcia debaty społecznej w sprawie pokojowego porozumienia, co było czarnym scenariuszem przeciwników ECFA. W tym tonie należało interpretować wywiad prezydenta Ma z 17 października 2011 r., w którym zasygnalizował możliwość zawarcia porozumienia pokojowego z Chinami. Wywołał tym samym wrzawę w „zielonym” obozie, co wpłynęło na przebieg kampanii przed wyborami prezydenckimi 2012 r.⁵⁶⁸

Polityka zagraniczna Ma Ying-jeou już w pierwszym roku po przejściu rządów identyfikowała możliwości i wyzwania „elastycznej dyplomacji” również w szerszym wymiarze, zarówno regionalnym, jak i globalnym, a zatem wykraczającym poza relacje z kontynentem⁵⁶⁹. W pierwszym dotyczyła nie tylko poprawy stosunków z Chinami, ale także większej aktywności i wpływów w państwach regionu

⁵⁶⁶ Termin badania: 29 kwietnia–2 maja 2010 r.; N = 1,087; jednostka badawcza: Election Study Center of National Chengchi University. *Percentage Distribution of the Routine Questionnaire Survey on “the Public’s View on Current Cross-Strait Relations”*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/05271558676.pdf> (6 IX 2014).

⁵⁶⁷ Zawarcie ECFA pogłębiło współpracę na płaszczyźnie dyplomatycznej. Niezwłocznie wydano zgodę na zmianę nazw placówek w Hongkongu i Makau, więc już od lipca 2011 r. zlokalizowane w Hongkongu biuro Chung Hwa Travel Service funkcjonuje jako Taipei Economic and Cultural Office in Hong Kong. Placówkę w Makau przemianowano na Taipei Economic and Cultural Office in Macau. W grudniu 2011 r. w Tajpei otwarto biura reprezentujące interesy Hongkongu i Makau – Hong Kong Economic, Trade, and Cultural Office (Taiwan) i Macau Economic and Cultural Office (Taiwan). *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 88.

⁵⁶⁸ Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 30–31.

⁵⁶⁹ *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 4th Session (October 8, 2009)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=B75E192319A2E070 (10 X 2014).

Azji i Pacyfiku. Uznawała przy tym rosnące znaczenie regionalnych procesów integracyjnych. W drugim podkreślała powiązania między działaniami zmierzającymi do ocieplenia stosunków z Chinami a m.in. odnowieniem obustronnego zaufania w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi i Japonią. Jak podkreślono w dorocznym raporcie polityki zagranicznej z 2009 r., nie była to refleksja jednostronna. Pozytywne sygnały odbierano także z Republiki Korei, a aktywność we współpracy w sferze gospodarczej oraz społecznej wykazały Malezja, Indie, Filipiny i Wietnam⁵⁷⁰. W kolejnych latach grono państw regionalnych, z którymi nawiązano podobne interakcje, wzmocniły: Nowa Zelandia, Fidżi i Singapur w 2010 r.⁵⁷¹ oraz Australia w 2011 r.⁵⁷² W raporcie z 2012 r. podkreślono też znaczące osiągnięcia we współpracy z Izraelem, Rosją i Arabią Saudyjską⁵⁷³.

Zmiany w Cieśninie Tajwańskiej zainicjowane w 2008 r. zbiegły się z wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych, w wyniku których najwyższe stanowisko w państwie objął Barack Obama z Partii Demokratycznej. Dziedzictwo republikańskiej polityki względem Chin i regionu Azji i Pacyfiku, której imperatywem było „odpowiedzialne uczestnictwo” Chin, odsunęło tradycyjną aktywność Stanów Zjednoczonych w regionie na dalszy plan. Strategia działania prezydenta Obamy kontrastowała z tamtym podejściem. Po pierwsze, w styczniu 2010 r. Barack Obama podjął decyzję o sprzedaży na Tajwan broni o wartości ponad 6 mld dolarów, przy ostrym sprzeciwie władz ChRL⁵⁷⁴. Po drugie, w lutym 2010 r. spotkał się

⁵⁷⁰ *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 4th Session...*

⁵⁷¹ *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 5th Session (March 11, 2010)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=1449A7A82B5749DA (10 X 2014); *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 6th Session (October 14, 2010)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=A4E055B3C9AD77D5 (10 X 2014); *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 7th Session (March 14, 2011)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=E8802310E109759F (10 X 2014);

⁵⁷² *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 8th Session (September 29, 2011)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=E63F00A39FBD AE70 (10 X 2014).

⁵⁷³ *Foreign Policy Report, 8th Congress of the Legislative Yuan, 1st Session (March 7, 2012)*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=1F876C2478638935 (10 X 2014).

⁵⁷⁴ Helene Cooper, *U.S. Approval of Taiwan Arms Sales Angers China*, „The New York Times”, 29 I 2010, [on-line:] http://www.nytimes.com/2010/01/30/world/asia/30arms.html?_r=0 (6 IX 2014).

z Dalajlamą XIV⁵⁷⁵. Choć była to wizyta za obopólną akceptacją przeniesiona z 2009 r., co umożliwiło Hilary Clinton pierwszą wizytę zagraniczną jako sekretarz stanu do Azji (Japonia, Indonezja, Republika Korei i Chiny), naturalnie spotkała się z krytyką władz w Pekinie⁵⁷⁶. Po trzecie, polityka administracji prezydenta Obamy wiązała się z tzw. zwrotem w kierunku Azji i Pacyfiku (*pivot*)⁵⁷⁷. Realizowano ją na trzech płaszczyznach: militarnej, współpracy wielostronnej oraz handlowej. Mimo że strategia została oparta na postulatach współpracy z państwami regionu, nierzadko była odbierana jako oręż wymierzony przeciw Chinom, ich rosnącej sile militarnej i gospodarczej⁵⁷⁸.

W sferze deklaratywnej chińskiej polityki Stanów Zjednoczonych James Steinberg – zastępca sekretarza stanu w latach 2009–2011 – ukuł termin opisujący taktykę postępowania względem Chin: „strategiczne zapewnienie” (*strategic reassurance*). Polegała ona na przekonaniu Chin o tym, że Stany Zjednoczone nie mają intencji powstrzymywania ich rosnącej siły⁵⁷⁹. Prezydent Obama dzielił się wizją przyszłości Chin nie tylko silnych i zamożnych, ale i odnoszących sukcesy w społeczności międzynarodowej. W zakresie stosunków dwustronnych ufał w partnerstwo budowane nie na potrzebach, ale na możliwościach⁵⁸⁰. Z kolei John Kerry, sekretarz stanu drugiej kadencji prezydenta Obamy, odwoływał się w swoich przemówieniach do „konstruktywnych stosunków” (*constructive relationship*), któ-

⁵⁷⁵ *Obama meets with Dalai Lama despite Chinese objections*, CNN, 19 II 2010, [on-line:] <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/18/obama.dalailama/> (7 IX 2014).

⁵⁷⁶ *Ibidem*, s. 55.

⁵⁷⁷ Rozmowa Roberta Kagana z Kurtem Campbellem – asystentem sekretarza stanu Hilary Clinton, odpowiedzialnym za region Azji Wschodniej i Pacyfiku – zob. *Administration's Pivot to Asia*, 13 XII 2011, [on-line:] <http://www.foreignpolicy.org/files/uploads/images/Asia%20Pivot.pdf> (7 IX 2014). Por. Hilary Clinton, *America's Pacific Century*, „Foreign Policy” 2011, no. 189, s. 56–63.

⁵⁷⁸ Problem ten analizuje Marcin Grabowski. Zob. Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 107–111.

⁵⁷⁹ James B. Steinberg, *China's Arrival. The Long March to Global Power*, 24 IX 2009, [on-line:] <http://www.cnas.org/files/multimedia/documents/Deputy%20Secretary%20James%20Steinberg%27s%20September%2024,%202009%20Keynote%20Address%20Transcript.pdf> (7 IX 2014); Kelley Currie, *The Doctrine of 'Strategic Reassurance'*, „The Wall Street Journal”, 22 X 2009, [on-line:] <http://online.wsj.com/articles/SB10001424052748704224004574488292885761628> (6 IX 2014); Robert Kagan, Dan Blumenthal, *China's zero-sum game*, „The Washington Post”, 10 XI 2009, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/11/09/AR2009110902793.html> (6 IX 2014); Josh Rogin, *The end of the concept of "strategic reassurance"*?, 6 XI 2009, [on-line:] http://thecable.foreignpolicy.com/posts/2009/11/06/the_end_of_the_concept_of_strategic_reassurance (6 IX 2014).

⁵⁸⁰ *President Obama Delivers Remarks at U.S.-China Strategic and Economic Dialogue*, „The Washington Post”, 27 VII 2009, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/27/AR2009072701280.html> (7 IX 2014).

re mają szansę stać się wyznacznikiem polityki Stanów Zjednoczonych względem Chin, jeśli za terminem będą szły konkretne działania polityczne⁵⁸¹.

Zwiększenie obecności militarnej Stanów Zjednoczonych w Australii i Singapurze oraz współpraca z Filipinami wpisywały się w „strategiczne przesunięcie punktu ciężkości” (*strategic rebalance*), jak określono zaangażowanie w regionie Azji i Pacyfiku⁵⁸². Taka polityka prezydenta Obamy w obliczu wzmożonego zainteresowania Chin wyspami na Morzu Południowochińskim i Wschodniochińskim musiała uspokajać ich azjatyckich sojuszników. Nie inaczej została odebrana na Tajwanie, choć kwestią budzącą jego największe zainteresowanie pozostaje niewątpliwie włączenie wyspy do negocjacji Partnerstwa transpacyficznego (*Trans-Pacific Partnership* – TPP) – wielostronnej umowy o wolnym handlu w regionie, pomijającej Chiny⁵⁸³.

W Chinach kontynuacja strategii Stanów Zjednoczonych względem regionu Azji i Pacyfiku podczas drugiej kadencji prezydenta Obamy została odebrana z rezerwą. Wiązano tę koncepcję z amerykańską hegemonią. Pojawił się przekaz o konieczności ponownego jej zbadania i powstrzymania „nieznośnych sojuszników” jako warunku odgrywania przez Stany Zjednoczone odpowiedzialnej roli w regionie⁵⁸⁴. Pomimo bezpośrednich zapewnień amerykańskiego sekretarza obrony Chucka Hagela o tym, że polityczny powrót Stanów Zjednoczonych do Azji nie jest strategią powstrzymywania Chin, władze w Pekinie inaczej interpretowały działania Amerykanów w tym zakresie⁵⁸⁵. Za szczególnie drażliwy temat uważano sytuację wokół spornych wysp Diaoyu/Senkaku po tym, jak w 2012 r. rząd Japonii nabył cztery z nich z rąk prywatnych⁵⁸⁶. W odpowiedzi 23 listopada 2013 r. strona chińska włączyła część Morza Wschodniochińskiego, w której znajdują się sporne wyspy, w strefę identyfikacji obrony powietrznej (*Air Defense Identification Zone* –

⁵⁸¹ John Kerry, *U.S. Vision for Asia-Pacific Engagement*, 13 VIII 2014, [on-line:] <http://www.state.gov/secretary/remarks/2014/08/230597.htm> (7 IX 2014).

⁵⁸² Andrzej Mania, Marcin Grabowski, *Rola Departamentu Stanu w polityce USA wobec Chińskiej Republiki Ludowej (2009–2013)*, [w:] *Teoria i praktyka stosunków międzynarodowych. Dziedzictwo intelektualne Profesora Ziemowita Jacka Pietrasia*, red. Marek Pietraś [et al.], Lublin 2014, s. 400–402.

⁵⁸³ Szerzej zob. rozdział dot. potencjału gospodarczego.

⁵⁸⁴ Liu Chang, *Time for U.S. to revisit “Pivot to Asia” policy*, Xinhua News Agency, 29 I 2014, http://news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-01/29/c_133083109.htm (21 IX 2014).

⁵⁸⁵ Tian Dongdong, *Hagel needs to assure China over “pivot to Asia”*, Xinhua News Agency, 7 IV 2014, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-04/07/c_133243572.htm (21 IX 2014).

⁵⁸⁶ Stanowisko rządu ChRL zob. *Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China*, Information Office of the State Council of the People’s Republic of China, 25 IX 2012, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7168681.htm (7 X 2014).

ADIZ). Wywołało to nie tylko reakcję Japonii, ale i krytykę Stanów Zjednoczonych. Ten niewątpliwie niebezpieczny sygnał rzucił cień na dalszą aktywność Chin w regionie. Władze Tajwanu, któremu także zagrażały chińskiej deklaracje ADIZ, zareagowały jednak umiarkowanie i dopiero po tygodniu wyraziły sprzeciw⁵⁸⁷.

Tabela 5. Wyniki wyborów prezydenckich i wiceprezydenckich na Tajwanie w latach 1996–2012

Termin wyborów	Zwycięzcy (partia popierająca)	Wynik zwycięzców (%)	Główni przegrani (partia popierająca)	Wynik przegranych (%)	Frekwencja (%)
23 III 1996	Lee Teng-hui Lien Chan (KMT)	54,00	Peng Ming-min Hsieh Chang-ting (DPP)	21,13	76,04
18 III 2000	Chen Shui-bian Lu Annette (DPP)	39,30	James Soong Chang Chau-hsiung (niezależni)	36,84	82,69
20 III 2004	Chen Shui-bian Lu Annette (DPP)	50,11	Lien Chan James Soong (KMT)	49,89	80,28
22 III 2008	Ma Ying-jeou Shiau Wan-chang (KMT)	58,44	Frank Hsieh Su Tseng-chang (DPP)	41,55	76,33
14 I 2012	Ma Ying-jeou Wu Den-yih (KMT)	51,60	Tsai Ing-wen Su Jia-chyuan (DPP)	45,63	74,38

Źródło: *Presidential Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4428.php> (29 VII 2014).

Zwycięstwo Kuomintangu w wyborach w 2008 r. nie oznaczało marginalizacji znaczenia Demokratycznej Partii Postępowej. Utratę przewagi DPP w Yuanie Ustawodawczym, a także zmianę wizerunku partii na niekorzyść sukcesywnie kompensowały wybory uzupełniające w styczniu i w lutym 2010 r., podczas których partia ta zdobyła sześć z siedmiu mandatów. W wyborach na prezydentów pięciu miast wydzielonych, przeprowadzonych 27 listopada 2010 r., stanowisko w Tajpej utrzymał Hau Lung-pin z KMT; zajmował je od 2006 r. Kandydaci Kuomintangu wygrali też w dwóch nowych miastach wydzielonych Nowe Tajpej na

⁵⁸⁷ *Taiwan shows restrained reaction to China's ADIZ*, „The Asahi Shimbun”, 30 XI 2013, [on-line:] http://ajw.asahi.com/article/behind_news/politics/AJ201311300046 (21 IX 2014); J. Michael Cole, *China's ADIZ. Taiwan's Dilemma*, „The Diplomat”, 28 XI 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2013/11/chinas-adiz-taiwans-dilemma/> (21 IX 2014).

północy i Taizhong w środkowej części. Zajął je odpowiednio Chu Li-luan i Hu Chih-chiang. DPP odniosła zwycięstwo na południu, będącym jej tradycyjnym zapleczem. W Kaohsiungu na drugą kadencję wybrano Chen Chu, a w Tainanie wygrał Lai Ching-te. Wybory te można było odbierać jako test przed głosowaniami do władz centralnych zaplanowanymi na 2012 r., gdyż mieszkańcy pięciu miast specjalnych stanowią ponad 60% populacji Tajwanu. KMT odniósł zwycięstwo, jeśli chodzi o podział pięciu urzędów, jednak odnotował spadek poparcia głosujących w porównaniu z poprzednimi wyborami o 7,6%, do poziomu 44,5% w 2010 r. DPP polepszyła swoją pozycję polityczną wzrostem o 4,7%, do 49,9%⁵⁸⁸.

Na 14 stycznia 2012 r. zaplanowano podwójne wybory, do parlamentu oraz prezydenckie i wiceprezydenckie. Poprzedzająca je kampania koncentrowała się wokół programów politycznych dwóch głównych partii. Ich plany polityczne, chociaż odmienne w szczegółach, prezentowały zbieżne cele: rozwoju tajwańskiej gospodarki, zmniejszania dysproporcji w społeczeństwie oraz troski o kwestie środowiskowe. Podobnie jak w poprzednich wyborach, polemika między partiami wikała społeczeństwo w sprawy stosunków wyspy z kontynentem i tym razem nie była przepełniona banałami⁵⁸⁹. Kuomintang szczyciła się sukcesami wynikającymi z podpisania w 2010 r. porozumienia o współpracy gospodarczej (ECFA)⁵⁹⁰. Demokratyczna Partia Postępowa podkreślała z kolei jej ciemne strony i negowała wchodzenie w jakiegokolwiek alians z Chińczykami z kontynentu. Rola DPP, jako naczelnego krytyka polityki rządzących, otwierała wiele możliwości. Do istotnego starcia między kandydatami doszło w kwestii interpretacji tzw. konsensusu 1992. Podczas gdy prezydent Ma Ying-jeou potwierdził jego istnienie, opozycja zdecydowanie zaprzeczyła. Tsai Ing-wen zaproponowała nową formułę: „tajwańskiego konsensusu”, w ramach którego Chiny i Tajwan w drodze negocjacji miałyby dojść do wspólnego stanowiska, lecz jego podstawą powinna być zgoda Tajwańczyków⁵⁹¹. Wyniki wyborów potwierdziły silną pozycję polityczną Kuomintangu. Po pierwsze, prezydent Ma Ying-jeou kandydujący z Wu Den-yih, premierem rządu od 2009 r., zapewnił sobie reelekcję. Uzyskali jednak zaledwie 5% przewagi nad rywalami z DPP, czyli Tsai Ing-wen i Su Jia-chyuan (51,6% do 45,63%)⁵⁹². Po drugie, koalicja „niebieska”

⁵⁸⁸ Szerzej zob. Tien Hung-mao, Tung Chen-yuan, *Taiwan in 2010*, „Asian Survey” 2011, vol. 51, no. 1, s. 76–84.

⁵⁸⁹ *Taiwan's Maturing Democracy* (editorial), „Taiwan Review” 2012, vol. 62, no. 1, s. 1.

⁵⁹⁰ Szerzej na temat ECFA zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 25–27, 91–99.

⁵⁹¹ Chung Jake, Chen Hui-ping, Tseng Wei-chen, 2012 *Elections. Ma challenges Tsai over the „1992 consensus”*, „Taipei Times”, 24 XII 2011, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2011/12/24/2003521494> (24 I 2012).

⁵⁹² 2012 *Presidential and Vice Presidential Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2012.htm> (23 X 2014).

zdobyła większość w Yuanie Ustawodawczym: 69 mandatów, czyli 61,1% miejsc. Utrzymała tym samym pełnię władzy, co gwarantowało wygodną i stabilną sytuację w jej sprawowaniu.

Polityka zagraniczna Tajwanu podczas drugiej kadencji prezydenta Ma Ying-jeou przyniosła szansę na ugruntowanie polityki zainicjowanej cztery lata wcześniej. W raporcie z 2011 r. szef resortu spraw zagranicznych określił, że od 2008 r. jej oś stanowiła polityka sprawnej, żywotnej i przede wszystkim „realnej dyplomacji” (*viable diplomacy*), odwołująca się do uniwersalnych wartości demokracji, wolności i pokoju⁵⁹³. Dodatkowo społeczność międzynarodowa doceniła „dyplomację miękkiej siły” (*soft power diplomacy*) Tajwanu, która uwydatniała gospodarczą i kulturową wymianę oraz pomoc humanitarną. Główne kierunki polityki zagranicznej i bezpieczeństwa zostały nakreślone w przemówieniu inauguracyjnym Ma Ying-jeou z 20 maja 2012 r. Za kluczowe uznano utrzymanie pokoju w Cieśninie Tajwańskiej, „realną dyplomację” oraz silną obronę narodową, które miały stanowić trzy filary bezpieczeństwa narodowego⁵⁹⁴. Pierwszym z nich były stosunki z Chinami – kontynuowane zgodnie z postulatami „trzech nie”, czyli „nie dla zjednoczenia, nie dla niepodległości, nie dla użycia siły” i na podstawie założeń „konsensusu 1992”, a więc różnych interpretacji terminu „jedne Chiny”. Prezydent podkreślił, że mimo konstytucyjnej zwierzchności Republiki Chińskiej nad Tajwanem i kontynentem jej rzeczywista władza rozciąga się nad terytoriami wysp: Tajwan, Peskadory, Kinmen i Mazu. Podejście to najlepiej oddaje formuła „jedna Republika Chińska, dwa obszary” (*one Republic of China, two areas*), będąca w użyciu od początku lat 90. XX w. Drugi filar, tzw. realna dyplomacja, miał zapewnić szansę zwiększenia udziału Tajwanu w społeczności międzynarodowej. W swoim przemówieniu prezydent Ma podkreślił odrzucenie „dyplomacji spalonej ziemi” (*scorched earth diplomacy*) na rzecz nie tylko „realnej”, ale i „szczerej dyplomacji” (*above-board diplomacy*) jako niezbędnych podstaw kontynuacji tego zadania. Szczególną rolę przypisano tu sojusznikom dyplomatycznym: Stanom Zjednoczonym, Japonii, Unii Europejskiej i Parlamentowi Europejskiemu. Trzeci z filarów dotyczył stworzenia silnej obrony narodowej, zdolnej do powstrzymania zagrożeń z zewnątrz. Mimo że w tym zakresie nadal przypisywano kluczową rolę zakupom broni ze Stanów Zjednoczonych, prezydent Ma podkreślił wdrażanie nowych zadań związanych z rozbudową samowystarczalności własnego

⁵⁹³ *Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 7th Session...*

⁵⁹⁴ *President Ma's Inaugural Address. Upholding Ideals, Working Together for Reform and Creating Greater Well-being for Taiwan*, Office of the President Republic of China (Taiwan), 20 V 2012, [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=491&itemid=27199&rmid=2355> (24 VII 2012).

przemysłu obronnego i programu szkoleń wojskowych. Największe jednak znaczenie przypisywał utrzymaniu pokoju w regionie⁵⁹⁵.

Realizacja postulatów polityki zagranicznej Ma Ying-jeou opierała się na dwóch komponentach. Pierwszym było „dyplomatyczne zawieszenie broni”, a w oparciu o nie realizowano zalecenia drugiego – „aktywnej dyplomacji” (*jiji waijiao*). Aktywność tę odnoszono do stosunków z dotychczasowymi sojusznikami, polepszenia relacji z mocarstwami, udziału we współpracy gospodarczej w regionie Azji i Pacyfiku, uczestnictwa w pracach profesjonalnych i wyspecjalizowanych organizacji, a także tworzenia zewnętrznego środowiska sprzyjającego rozwojowi gospodarczemu wyspy⁵⁹⁶. Zasadność takiego podejścia podkreśliły pierwsze sukcesy. Zaniechano „podkupywania” sojuszników dyplomatycznych. Zdarzało się nawet, że Chiny interweniowały na korzyść Tajwanu, gdy w 2008 r. Salwador, a w 2009 r. Paragwaj rozważały zmianę uznania na rzecz ChRL⁵⁹⁷. W 2012 r. prezydent Hondurasu, państwa utrzymującego stosunki dyplomatyczne z Republiką Chińską, ogłosił zamiar zacieśnienia kontaktów gospodarczych z Chinami. Choć Tajwan ich nie negował, można było oczekiwać, że w przyszłości Honduras zechce sformalizować kontakty z Chinami. Możliwość podwójnego uznania sprzeciwiła się więc tajwańska dyplomacja⁵⁹⁸.

Wymierne efekty nowej strategii podsumowuje liczba państw uznających Republikę Chińską. Podczas pierwszej kadencji prezydenta Ma utrzymano liczbę sojuszników, podczas drugiej uznanie dla Republiki Chińskiej wycofała Gambia (15 listopada 2013 r.). Przy okazji tej sprawy pojawiły się spekulacje, że data ta zakończyła „dyplomatyczne zawieszenie broni” pomiędzy Chinami a Tajwanem. W 2014 r. 22 państwa utrzymywały stosunki dyplomatyczne z Republiką Chińską. 12 z nich to małe i niezamożne państwa Ameryki Łacińskiej, 6 najbliższych położonych państw sojusznicznych to wyspy na Południowym Pacyfiku. Wśród państw afrykańskich Republikę Chińską uznawały tylko 3. W Europie tradycyjnym sojusznikiem pozostawała Stolica Apostolska. W okresie prezydentury Ma Ying-jeou dyplomacja tajwańska w świecie była niezmiennie prowadzona przez sieć blisko 100 przedstawicielstw niebędących w randze ambasad⁵⁹⁹.

⁵⁹⁵ *Ibidem*.

⁵⁹⁶ Yang Jian, *op. cit.*, s. 68.

⁵⁹⁷ Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 342.

⁵⁹⁸ Joseph Yeh, *Honduras' dual Taiwan, China recognition unacceptable*. MOFA, „The China Post”, 26 XII 2012, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/foreign-affairs/2012/12/26/365290/Honduras-dual.htm> (4 I 2014).

⁵⁹⁹ Dane za Ministry of Foreign Affairs Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw> (4 X 2014).

Administracja prezydenta podjęła także nowe działania zaznaczające obecność wyspy w społeczności międzynarodowej poprzez pomoc zagraniczną⁶⁰⁰. Wpisywały się one w założenia „realnej dyplomacji”, a bazowały na dwóch koncepcjach: „partnerstwa dla postępu” (*partnerships for progress*) i zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Pierwszą odniesiono nie tyle do wspólnych działań na rzecz rozwoju państw objętych pomocą, ile do korzystania z niego w ramach bliższego partnerstwa, a więc współodpowiedzialności. Wiązało się to z akceptacją zobowiązań zapisanych w Deklaracji paryskiej w sprawie efektywności pomocy (Paris Declaration on Aid Effectiveness) z 2005 r. oraz w Programie działań z Akry (Accra Agenda for Action), przyjętym w 2008 r. Druga koncepcja odwoływała się do milenijnych celów rozwoju (Millennium Development Goals – MDG) przyjętych przez ONZ, pomimo wykluczenia władz Tajwanu z tej organizacji⁶⁰¹. Pomoc rozwojowa nie tylko pozostaje jednym ze środków podtrzymywania stosunków z sojusznikami dyplomatycznymi, gdyż korzystają z niej także inne państwa, organizacje międzynarodowe i pozarządowe, ale przede wszystkim podkreśla zaangażowanie Tajwanu w sprawy międzynarodowe, do czego aspirują rządzący. Raporty rządowe dotyczące pomocy rozwojowej wskazują na celowe współdziałanie jednostek państwowych i prywatnych⁶⁰². Należy zatem oczekiwać, że ten pożądaný kierunek współpracy będzie częściej stosowany przez obecną ekipę rządzącą. Wydaje się również, że polityka prezydenta Ma Ying-jeou względem władz w Pekinie spełnia wszystkie kryteria, by wyjść poza proste wykorzystywanie tajwańskiej pomocy rozwojowej jako bezpośredniego narzędzia we wzajemnych stosunkach.

Rządową pomoc bezpośrednią kieruje się także w regiony doświadczone katastrofami naturalnymi. Chętnie włączają się w nią Tajwańczycy, wspierając rozmaite akcje pomocowe koordynowane społecznie. Tak było w styczniu 2010 r., gdy Tajwan wysłał ekipy ratowników na dotknięte trzęsieniem ziemi Haiti. Podobnie w marcu 2011 r., gdy w odpowiedzi na tsunami, które nawiedziło wschodnie wybrzeża Japonii, przekazano jej rządowi datki w wysokości 6,6 mld tajwańskich

⁶⁰⁰ *International Cooperation and Development Report 2013*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 29 IV 2014, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/17/262/cd6707b1-a9d4-49a1-a162-f42b71c50e68.pdf> (4 X 2014); *International Cooperation and Development Report 2010*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 3 I 2012, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/1225/4539/b7eef067-1a82-425b-9b99-15ebec322e74.PDF> (4 X 2014).

⁶⁰¹ *Partnerships for Progress and Sustainable Development. White Paper on Foreign Aid Policy*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), V 2009, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/1225/4524/White%20Paper%20on%20Foreign%20Aid%20Policy%20-%20English.PDF> (4 X 2014).

⁶⁰² *International Cooperation and Development Report 2013...*

dolarów (218 mln USD)⁶⁰³. Nie inaczej było, gdy 8 listopada 2013 r. tajfun Haiyan (Yolanda) spustoszył Filipiny⁶⁰⁴.

Aktywność w zakresie różnorodnej pomocy wykazują tajwańskie organizacje pozarządowe. Ich dynamiczny rozwój i skala wiąże się z ograniczonymi możliwościami działania państwa w tym zakresie. Na międzynarodową skalę wyróżnia się buddyjska organizacja Tzu Chi Foundation, która zaznaczyła swą obecność, pomagając potrzebującym na całym świecie, w tym w Chinach kontynentalnych. Za zgodą władz w Pekinie, wydaną w 2008 r., pierwsze lokalne biuro fundacji otwarto w 2010 r. w Suzhou⁶⁰⁵. W uroczystości inauguracji uczestniczył Chen Yunlin – przewodniczący ARATS, co nie tylko podkreśliło wagę wydarzenia w stosunkach tajwańsko-chińskich, ale i wskazało na sposoby realizacji postulatów dyplomacji Ma Ying-jeou.

Warto przypomnieć, że Tajwan w latach powojennych był odbiorcą pomocy zagranicznej. Poprawa jego koniunktury gospodarczej odmieniła ten kierunek. Władze w Tajpej coraz efektywniej wspierała swoich sojuszników dyplomatycznych, początkowo poprzez pomoc w zakresie rozwoju rolnictwa i rybołówstwa. Z czasem włączono się w realizację projektów o charakterze społecznym. W 2013 r. wartość pomocy przekroczyła 271,7 mln USD, a jej udział do PNB wyniósł 0,054%. Było to mniej niż w 2012 r. – 0,062% (zob. tabela 6). Warto zaznaczyć, że wartość pomocy rozwojowej była znacznie wyższa w latach 2006–2007, a po 2008 r. zaczęła stopniowo spadać.

Tabela 6. Tajwańska pomoc rozwojowa w latach 2004–2013 (w mln USD)

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Wartość	420,9	483	513	514	435,2	411,35	380,9	381,2	304,5	271,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Query Wizard for International Development Statistics*, OECD, 2014, [on-line:] <http://www.oecd.org/dac/stats/idonline.htm> (3 IX 2014).

⁶⁰³ *President Ma's Inaugural Address...*

⁶⁰⁴ Chris Wang, *Taiwan sending disaster relief to Philippines*, „Taipei Times”, 12 XI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/11/12/2003576696> (20 IX 2014).

⁶⁰⁵ *Tzu Chi gets nod to set up charity in China*, „The China Post”, 28 II 2008, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/2008/02/28/144823/Tzu-Chi.htm> (20 IX 2014); *Tzu Chi Opens Chinas 1st Overseas NGO Office*, Tzu Chi Foundation, 23 VIII 2010, [on-line:] http://tw.tzuchi.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=647%3Atzu-chi-opens-chinas-first-overseas-ngo-office&catid=77%3Amissionofcharity&Itemid=177&lang=en (20 IX 2014); *Tzu Chi Foundation opens landmark shop in Suzhou*, „Taipei Times”, 23 VIII 2010, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2010/08/21/2003480937> (20 IX 2014).

W regionalnym zestawieniu darczyńców w 2013 r. Tajwan zajmował ostatnie miejsce (zob. tabela 7). W ujęciu wartościowym prym wiodła pierwsza gospodarka świata – Stany Zjednoczone. Analiza tej listy z uwzględnieniem możliwości poszczególnych gospodarek, tj. odnosząc udział pomocy rozwojowej do produktu narodowego, pokazuje, że pierwsze miejsca zajmowały Australia i Nowa Zelandia (odpowiednio 0,34% i 0,26%), a tuż za nimi plasowała się Japonia (0,23%), pozostająca – podobnie jak Niemcy i Francja – ważnym w świecie sponsorem pomocy rozwojowej. Stosunek tajwańskich wydatków na pomoc rozwojową do dochód narodowy był ponad czterokrotnie mniejszy (0,054%).

Tabela 7. Pomoc rozwojowa według darczyńców z regionu Azji i Pacyfiku w 2013 r.

Darczyńca	Wartość (mld USD)	Stosunek pomocy rozwojowej do PNB (%)
Stany Zjednoczone	31,55	0,19
Japonia	11,79	0,23
Australia	4,85	0,34
Republika Korei	1,74	0,13
Nowa Zelandia	0,46	0,26
Tajwan	0,27	0,054

Źródło: *International Cooperation and Development Report 2013*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 29 IV 2014, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/17/262/cb6707b1-a9d4-49a1-a162-f42b71c50e68.pdf> (4 X 2014).

Zmiany dyrektyw polityki zagranicznej podczas prezydentury Ma Ying-jeou miały również wpływ na podejmowane działania w zakresie starań o członkostwo w ONZ. Przypomnijmy, że od 1993 r. Tajwan co roku występował do swoich sojuszników o wprowadzenie tego punktu do obrad Zgromadzenia Ogólnego. W 2008 r. zaprzestano tej praktyki na rzecz „znaczącego udziału” (*meaningful participation*) w pracach agend wyspecjalizowanych⁶⁰⁶. W 2009 r., występując pod nazwą „Chiński Tajpei” (*Chinese Taipei*)⁶⁰⁷, Tajwan po raz pierwszy wziął udział w dorocznych obradach Światowego Zgromadzenia Zdrowia (WHA) w charakterze obserwa-

⁶⁰⁶ *Not even asking*, „The Economist”, 24 IX 2009, [on-line:] <http://www.economist.com/node/14506556> (9 IX 2014).

⁶⁰⁷ Od 1997 r. tajwańska dyplomacja aplikowała o status obserwatora także pod nazwą „Republika Chińska” (Republic of China), nazwą wyspy „Tajwan” (Taiwan), a nawet nierzucającą światła na suwerenność nazwą „podmiot zdrowotny” (Health Entity). Szerzej zob. Yang Che-ming, *The Road to Observer Status in the World Health Assembly. Lessons from Taiwan's Long Journey*, „Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy” 2010, vol. 5, no. 2, s. 3311–3354.

tora⁶⁰⁸. Zgromadzenie funkcjonuje w ramach Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), agendy wyspecjalizowanej ONZ, a jego funkcją jest m.in. kreślenie polityki organizacji. Droga do tego gremium była wyjątkowo kręta, gdyż mimo merytorycznych argumentów przemawiających za Tajwanem, a związanych ze wspólną walką z zagrożeniami zdrowotnymi (SARS, AIDS, HIV), oraz międzynarodowego wsparcia tej idei, Chiny przez wiele lat pozostawały nieprzejezdne. Zmianę podejścia należy wiązać ze zmianą polityczną na Tajwanie i kontynuowanym przez Kuomintang dialogiem z Komunistyczną Partią Chin. Wraz z sukcesem dyplomacji tajwańskiej w WHA podjęto oficjalne przygotowania do wypracowania podobnej formuły współpracy w ramach Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO) oraz ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC). Wysiłki te cieszyły się poparciem społeczności międzynarodowej⁶⁰⁹. Na tej podstawie można spodziewać się udziału Tajwanu w pracach tych organizacji w nieodległej przyszłości.

LOKALNE STRATEGIE POLITYCZNE DOTYCZĄCE PRZYSZŁOŚCI TAJWANU

Wśród propozycji Kuomintangu wobec władz na kontynencie na szczególną uwagę zasługuje koncepcja „jedno państwo, dwa obszary” (*one country, two areas; yi guo, liang qu*), przedstawiona najwyższym władzom KPCh przez szefa partii Wu Po-hsiunga 22 marca 2012 r. w Pekinie. Pomysł ten nie był niczym nowym, bo odwoływał się do prawa wewnętrznego obowiązującego na Tajwanie od 1992 r., regulującego stosunki tajwańsko-chińskie w zakresie spraw administracyjnych, cywilnych i kryminalnych. To właśnie jego zapisy wprowadziły definicję terytoriów i ludności Tajwanu i kontynentu (*Act Governing Relations Between the Peoples of the Taiwan Area and the Mainland Area*), podkreślającego zwierzchność terytorialną rządu w Tajpej nad wolnymi terytoriami Republiki Chińskiej, czyli obszarem Tajwanu (wraz z kontrolowanymi wyspami) w ujęciu pierwszej poprawki do konstytucji przyjętej w 1991 r. Propozycja Wu Po-hsiunga nie miała zapleczka społecznego i poli-

⁶⁰⁸ Szerzej zob. Huang Yanzhong, *Pursuing Health as Foreign Policy. The Case of China*, „Indiana Journal of Global Legal Studies” 2010, vol. 17, nr 1, s. 105–146.

⁶⁰⁹ Prezydent Obama wyraził wsparcie dla udziału Tajwanu w ICAO, 1 VIII 2013, [on-line:] <http://www.roc-taiwan.org/PL/ct.asp?xItem=406685&ctNode=4464&mp=197> (2 XI 2013); *Taiwan's Participation in the International Civil Aviation Organization (ICAO)*, 24 IX 2013, [on-line:] <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214658.htm>, (2 XI 2013).

tycznego na Tajwanie, ale była zgodna z linią partii rządzącej i wpisywała się w nurt toczącego się dialogu politycznego KMT–KPC⁶¹⁰. Koronnym argumentem KMT adresowanym zarówno do Tajwańczyków, jak i do władz w Pekinie było uwzględnianie zasady „jednych Chin”, z podkreśleniem odmiennych interpretacji tego terminu.

Po wyborach 2012 r. światło dzienne ujrzał pomysł stworzenia przy prezydencie komisji ds. pokojowego rozwoju sytuacji w Cieśninie Tajwańskiej (Cross-Straits Peaceful Development Commission)⁶¹¹. Miałyby ona skupiać elity polityczne Tajwanu bez względu na istniejące podziały polityczne. Propozycja nie spotkała się z akceptacją pałacu prezydenckiego, a w uzasadnieniu pojawiło się zapewnienie o pozytywnej ocenie sprawności działania dotychczasowego systemu podejmowania decyzji w tym zakresie⁶¹².

Mimo upływu czasu główne siły polityczne pozostały przy swoich stanowiskach w odniesieniu do interpretacji zasady „jednych Chin”, tym bardziej że Su Chi potwierdził ukucie terminu „konsensus 1992” na przełomie 1999 i 2000 r., gdy był szefem MAC. Demokratyczna Partia Postępowa niezmiennie kontestowała jego istnienie, co nasiliło się podczas wyborów w 2012 r., ale jednocześnie nie zdołała przedstawić alternatywnego programu, który pociągnąłby za sobą podzielone społeczeństwo. Wydaje się więc, że tak długo, jak nie zdoła ona przekonać go do swojej wersji tamtych wydarzeń, a także zaproponować rozwiązań, które będą możliwe do zaakceptowania zarówno przez Kuomintang, jak i przez władze w Pekinie, trudno oczekiwać konstruktywnych rozstrzygnięć w kwestii tajwańskiej.

Najwyraźniejszym stanowiskiem opozycji był opór przeciw podpisanej w 2010 r. umowie gospodarczej (ECFA) zarówno na etapie negocjacji, jak i podczas wdrażania jej zapisów. Nawet sukcesy, mierzone nowymi możliwościami, jakie pojawiły się we współpracy pomiędzy Chinami i Tajwanem, opozycja odbierała z ogromną rezerwą. Podobnie jak przed podpisaniem umowy, promowano alternatywną strategię stopniowego włączania Tajwanu w zglobalizowaną wymianę handlową w ramach WTO, powstającego Partnerstwa transpacyficznego, wykluczającego Chiny. W 2012 r. DPP apelowała o wszechstronne podejście do zarządzania wymianą handlową z Chinami⁶¹³. Obawa przed dalszą sinizacją Tajwanu stawała się

⁶¹⁰ Szerzej zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 32–34.

⁶¹¹ *Ma still to win Taiwan's trust on 1992 Consensus*, Want China Times, 16 I 2012, [on-line:] <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?cid=1701&MainCatID=&id=20120116000050> (20 IX 2014).

⁶¹² *Su Chi. President Ma Should Grasp the Opportunity This Year*, 20 III 2012, [on-line:] <http://www.kmt.org.tw/english/page.aspx?type=article&mnum=112&anum=11036> (12 VII 2013).

⁶¹³ Chris Wang, *Taiwan needs fair trade relations: DPP*, „Taipei Times”, 12 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/07/12/2003566931> (12 VII 2013).

coraz silniejsza wraz z pogłębianiem współpracy, która przyniosła szereg nowych wyzwań w zakresie wymiany personelu, dóbr i usług. Według DPP nowe uwarunkowania wymagały od rządzących rzeczowego podejścia do negocjacji z Chinami i większej troski o utrzymanie przewagi komparatywnej wyspy, szczególnie że bieżąca współpraca wskazuje na koniec ery budowania współzależności na zasadzie integracji wertykalnej, a początek konkurencji między partnerami. Przeciwnikom ECFA i dalszych umów z Chinami w sukurs przyszedł Joseph Stiglitz – amerykański laureat nagrody Nobla z 2001 r. w dziedzinie ekonomii – przypominając, że każde porozumienie handlowe powinno być symetryczne. Takie niewątpliwie nie były negocjowane pomiędzy stronami zapisy umowy, o co upominali się tajwańscy ekonomiści i politycy opozycji⁶¹⁴. Stiglitz widział w porozumieniach tajwańsko-chińskich zagrożenie, które porównał do „nowej wojny opiumowej”, a więc nieuczciwej relacji podmiotów prowadzącej do klęski – w tym przypadku Tajwanu⁶¹⁵.

Tajwańska opozycja odbierała również sygnały o próbach wpływu chińskiego rządu na tajwańskie media, wolność słowa oraz rynek metodami zarówno ekonomicznymi, jak i politycznymi. Demokratyczna Partia Postępowa apelowała o ochronę inwestycji poprzez wprowadzenie tzw. zasad z Santiago⁶¹⁶. Wśród pomysłów DPP na uniezależnienie się od Chin znalazły się także udział Tajwanu w TPP oraz zacieśnienie handlu z państwami ASEAN i Indiami.

W kwietniu 2013 r. Frank Hsieh, były premier z ramienia DPP, zaproponował odmienne podejście w stosunkach tajwańsko-chińskich – na jego podstawie strony uznałyby różnice w swoich konstytucjach. Wprowadzało ono pojęcie „konstytucji z różnymi interpretacjami” (*constitutions with different interpretations*) jako pod-

⁶¹⁴ Chen Yen-ting, Jake Chung, *Economist warns of dangers of service trade agreement*, „Taipei Times”, 11 X 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2013/10/11/2003574250> (21 IX 2014); Lin Shih-ping, Jake Chung, *Huang Tien-lin warns on Ma's cross-strait policy*, „Taipei Times”, 6 X 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2013/10/06/2003573840> (20 IX 2014); List Josepha Stiglitza do negocjatorów TPP, 6 XII 2013, [on-line:] <http://keionline.org/sites/default/files/jstiglitzTPP.pdf> (20 IX 2014).

⁶¹⁵ Huang Tien-lin, *Deals mask menace of cross-strait Opium War*, „Taipei Times”, 20 IX 2014, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/editorials/archives/2014/09/20/2003600118/1> (21 IX 2014).

⁶¹⁶ Zasady z Santiago (Santiago Principles) zostały uchwalone przez członków Międzynarodowej Grupy Roboczej Państwowych Funduszy Majątkowych (International Working Group of Sovereign Wealth Funds) 11 października 2008 r. w Santiago w Chile. Miały uregulować zasady i praktyki działalności państwowych funduszy majątkowych, chroniących finanse państw przed niepożądanymi zjawiskami rynkowymi. Zob. *Sovereign Wealth Fund Generally Accepted Principles and Practices*, „Santiago Principles”, The International Working Group of Sovereign Wealth Funds, X 2008, [on-line:] <http://www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf> (20 VII 2013). W gronie państw, które podpisały dokument, znalazły się Chiny reprezentowane przez rządowe przedsiębiorstwo China Investment Corporation. Szerzej zob. *ibidem*, s. 36.

stawę promocji kontaktów pomiędzy DPP a KPCh. Zdaniem szefa MAC Wang Yu-chi inicjatywa nie miała jednak szans powodzenia, gdyż dla władz w Pekinie oznaczałaby uznanie istnienia stosunków międzypaństwowych⁶¹⁷.

W marcu 2014 r. doszło do eskalacji protestów studenckich przeciw przygotowywanej do ratyfikacji przez parlament umowie o handlu usługami z Chinami (Cross-Strait Services Trade Agreement – CSSTA), której zapisy uzgodniono w ramach negocjacji SEF–ARATS 21 czerwca 2013 r. Od przeszło pół roku w parlamencie wśród głównych partii politycznych toczył się spór co do sposobu i zasad przyjęcia dokumentu, a dzięki kompromisowi międzypartyjnemu przeprowadzono publiczne wysłuchania w tej sprawie. Udział w nich wzięli przedstawiciele rządowych resortów zaangażowanych w powstanie zapisów umowy i ich ewentualną implementację. Kluczową rolę odgrywała Rada do Spraw Kontynentalnych (MAC), uprawniona przez rząd do koordynacji spraw związanych z kontynentem. MAC nawoływała do uznania faktów gospodarczych i politycznych, jakie rodziło nieratyfikowanie umowy, i wskazywała, że w jej zapisach przewidziano wyjątki chroniące bezpieczeństwo narodowe, co było najpoważniejszym zastrzeżeniem oponentów⁶¹⁸.

Przeciwni przyjęciu CSSTA Tajwańczycy wyszli na ulice w marcu, gdy miało się odbyć ponowne czytanie i ratyfikacja. Początkowo protestowali przed budynkiem Yuanu Ustawodawczego, później wdarli się do wewnątrz. Była to grupa 300 osób – znaleźli się wśród nich studenci, naukowcy i przedstawiciele organizacji pozarządowych. Opuszczenie parlamentu uzależnili od zrealizowania przez rządzących przedstawianych postulatów⁶¹⁹. Obejmowały one początkowo rewizję CSSTA, później jego odrzucenie oraz wprowadzenie lepszych mechanizmów kontrolnych ustaw w parlamencie. Protestujący na bieżąco, przez media społecznościowe, relacjonowali swoje działania z gmachu parlamentu⁶²⁰. Okupacja budynku trwała trzy tygodnie; prowadzono wówczas chaotyczne negocjacje, które podzieliły

⁶¹⁷ Chris Wang, *Hsieh defends cross-strait initiative*, „Taipei Times”, 12 IV 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/04/12/2003559436> (20 VIII 2014).

⁶¹⁸ MAC Urges Prompt Passage of the Trade in Services Agreement, Government will Set Rigorous Safeguards and Corresponding Measures, 18 III 2014, no. 033, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/457105478.pdf> (22 XI 2014).

⁶¹⁹ J. Michael Cole, *Taiwanese Occupy Legislature Over China Pact*, „The Diplomat”, 20 III 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/03/taiwanese-occupy-legislature-over-china-pact/> (15 VII 2014).

⁶²⁰ Vincent Y. Chao, *How Technology Revolutionized Taiwan's Sunflower Movement*, „The Diplomat”, 15 IV 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/04/how-technology-revolutionized-taiwans-sunflower-movement/> (15 VII 2014).

nawet obóz rządzący⁶²¹. Niemniej jednak w ich wyniku protestujący opuścili gmach i przyłączyli się do ludzi znajdujących się na zewnątrz, wraz z którymi organizowali wiece. Te gromadziły tysiące zwolenników idei – niekoniecznie rekrutujących się z opozycyjnej DPP. W ruchu wzięli udział członkowie i sympatycy małych ugrupowań politycznych, takich jak: Green Party Taiwan, People's Democratic Front, Tree Party, a także Taiwan Citizen's Union⁶²². Przewagę dało im połączenie sił w realizacji wspólnego celu. Trudno jednak ocenić, czy wykażą się tą zdolnością w przyszłości – a przecież stawka jest znacznie wyższa niż organizacja protestu, bo związana ze zorganizowaniem alternatywnej partii politycznej, która mogłaby równoważyć KMT i DPP. Niemniej jednak „studencki ruch słoneczników” (*sunflower students movement*), jak określono go od przyjętego symbolu, zdołał na jakiś czas odsunąć w czasie ratyfikację umowy. Ocenia się, że ten sukces wynika raczej z pobudzenia tajwańskiej demokracji i społeczeństwa do dalszych zmian i aktywniejszej partycypacji w życiu politycznym wyspy⁶²³. Należy także zauważyć istotne ożywienie po stronie rządowej, która zaczęła podchodzić do konsultacji społecznych z większym wysiłkiem i zaangażowaniem. Na Tajwanie organizowano konferencje akademickie i debaty społeczne, w których brali udział pracownicy administracji rządowej.

Trudno nie łączyć protestów studenckich z zacieśniającą się współpracą pomiędzy Pekinem a Tajpej również w wymiarze symbolicznym. 11 lutego 2014 r. w Nankinie doszło do historycznego spotkania szefów Rady do Spraw Kontynentalnych Wang Yu-chi i Biura do Spraw Tajwanu Zhang Zhijuna. Było to pierwsze od 1949 r. spotkanie wysokich rangą przedstawicieli obydwu rządów. Dodatkowo pomiędzy 25 a 28 czerwca 2014 r. Zhang przebywał na Tajwanie, co nie uszło uwadze lokalnych przeciwników zjednoczenia Tajwanu z Chinami⁶²⁴.

27 maja 2014 r. grupa siedmiu prominentnych polityków DPP i KMT przedstawiła alternatywną koncepcję dalszej współpracy Tajwanu z Chinami – „wielkich, jednych Chin” (*„greater one China” framework*; *„broad one China” framework*; *„da yizhong” yuanye*). W gronie pomysłodawców, nazywanych w prasie „siedmio-

⁶²¹ J. Michael Cole, *Was Taiwan's Sunflower Movement Successful? Did Taiwan's Sunflower Movement succeed?*, „The Diplomat”, 1 VI 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/07/was-taiwans-sunflower-movement-successful/> (15 VII 2014).

⁶²² Dafydd Fell, *Alternative politics offers choices*, „Taipei Times”, 15 IX 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2014/09/15/2003599737/1> (20 IX 2014).

⁶²³ Lorand C. Laskai, *The Transformation of Taiwan's Sunflower Movement*, „The Diplomat”, 5 V 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/05/the-transformation-of-taiwans-sunflower-movement/> (15 VII 2014).

⁶²⁴ *Mainland official Zhang Zhijun shrugs off violent protests during Taiwan visit*, „South China Morning Post”, 1 VII 2014, [on-line:] <http://www.scmp.com/news/china/article/1544241/mainland-official-zhang-zhijun-shrugs-violent-protests-during-taiwan> (11 VII 2014).

ma krasnoludkami”, znaleźli się: Shih Ming-teh – były przewodniczący DPP; Su Chi – były sekretarz generalny National Security Council; Chiao Jen-ho – były wiceprzewodniczący Straits Exchange Foundation (SEF); Hung Chi-chang – były przewodniczący SEF; Chen Ming-tong – były szef Mainland Affairs Council; Chen Chien-jen – były minister spraw zagranicznych oraz Andy Chang, który kieruje Instytutem Studiów Chińskich na Uniwersytecie Tamkang. Z udziału w pracach zespołu w przeddzień ogłoszenia apelu wycofał się Hau Pei-tsun, polityk KMT, były premier i minister obrony narodowej, którego syn Hau Lung-pin, prezydent Tajpej, jest jednym z kandydatów na urząd prezydenta w wyborach w 2016 r., co uważa się za powód rezygnacji ojca⁶²⁵.

Koncepcja „wielkich, jednych Chin” została opracowana na podstawie analizy bieżącej sytuacji politycznej, w której znalazły się strony, a więc jest uważana przez pomysłodawców za możliwą do zaakceptowania; dlatego też została podana do publicznej wiadomości. Koncepcja opiera się na pięciu zasadach:

1. Poszanowanie, utrzymanie oraz powstrzymanie się od jednostronnej zmiany *status quo*.
2. Obecny *status quo* oznacza, że zarówno Republika Chińska, jak i Chińska Republika Ludowa współistnieją od 1949 r., a ich stosunki ewoluowały od „walczących rządów” do „rządów z oddzielną jurysdykcją”.
3. Terminy „zasada jednych Chin” lub „koncepcja jednych Chin” były przekręcane i interpretowane przez niektórych jako synonim nazwy „Chińska Republika Ludowa”; nie mogły wiernie oddawać bieżącej sytuacji w Cieśninie i ostatecznie nie były akceptowane przez 23 mln mieszkańców Tajwanu. Rekomenduje się zastąpienie ich nowym terminem „koncepcja wielkich, jednych Chin” (Greater One China Framework), który lepiej odpowiada rzeczywistej sytuacji i utorował drogę dalszemu pojednaniu.
4. „Koncepcja wielkich, jednych Chin” będzie służyła stronom jako przejściowy schemat i podstawa formowania niedoskonałej międzynarodowej osobowości prawnej w rozstrzyganiu spraw będących przedmiotem wspólnego zainteresowania w drodze konsensusu.
5. Na podstawie „koncepcji wielkich, jednych Chin” obydwie strony powinny zakończyć działania wojenne i wspólnie utrzymywać pokój i bezpieczeństwo w regionie. Strony powstrzymają się od działań zbrojnych przeciwko sobie lub zawierania paktów militarnych, które mogą zaszkodzić drugiej stronie. Każda ze stron powinna mieć prawo członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczo-

⁶²⁵ J. Michael Cole, *Beijing Rejects Taiwan's 'Greater One China' Proposal*, „The Diplomat”, 3 VII 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/06/beijing-rejects-taiwans-greater-one-china-proposal/> (11 VII 2014).

nych i innych organizacjach międzynarodowych oraz zawiązania normalnych stosunków z innymi państwami⁶²⁶.

Nową koncepcję można rozumieć jako rozwinięcie zasady „jednych Chin”, która niewątpliwie jest wąską formułą współpracy⁶²⁷. Koncepcja „wielkich, jednych Chin” opiera się na zachowaniu suwerenności zarówno przez Chińską Republikę Ludową, jak i Republikę Chińską na Tajwanie, które jednak nakładają się na siebie. Pekin i Tajpej miałyby funkcjonować jako dwa niezależne rządy z oddzielną jurysdykcją w ramach Chin. W takim rozumieniu nie byłyby to względem siebie obce państwa. Ujęcie to jest więc nową koncepcją suwerenności. Przykładem funkcjonowania ograniczonej podmiotowości byłaby Unia Europejska⁶²⁸.

Założenia nowej koncepcji nasuwają wątpliwości co do klarowności ujęcia suwerenności podmiotów. Tę dwuznaczność Su Chi uzasadnił możliwą elastycznością koncepcji, która może prowadzić do poprawy stosunków. Chociaż nasuwa to naturalne podejrzenia o rozmydlanie rzeczywistości, w pewnym sensie można to tłumaczyć wysoką kontekstowością chińskiej kultury, a szczególnie języka, co zresztą sugerował sam Su Chi, mówiąc, że „pewna doza niejednoznaczności jest piękna”⁶²⁹.

Jak podkreślała tajwańska prasa, nowa koncepcja różni się od dotychczasowych: formuły „jedno państwo, dwa systemy”, za którą optuje rząd ChRL i którą realizuje względem Hongkongu; „jednych Chin z innymi interpretacjami”, promowanej przez KMT; „jedno państwo po każdej stronie cieśniny” – lansowanej przez DPP⁶³⁰. Su Chi skomentował, że nowa koncepcja odchodzi również od pasywnej formuły administracji prezydenta Ma „trzech nie” – „nie dla unifikacji, nie dla niepodległości, nie dla użycia broni”, która ani nie odpowiada zmianom sytuacji, ani nie rozwiązuje problemów⁶³¹.

Wyzwania, przed jakimi stoi Tajwan, Su porównał do „wielkiego i małego trójkąta”, przy czym ten pierwszy odniósł do stosunków pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Chińską Republiką Ludową i Republiką Chińską, a więc sfery międzyna-

⁶²⁶ *Our Appeal, Five Principles on Cross-Strait Relations*, 27 V 2014, [on-line:] http://140.119.184.164/taipeiforum/%E8%98%87%E8%B5%B7%E8%A7%80%E9%BB%9E/Our_Appeal.pdf (11 VII 2014).

⁶²⁷ Maubo Chang, *United Daily News*. *Shih Ming-teh's Greater One China proposal*, Focus Taiwan, 28 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201405280018.aspx> (11 VII 2014).

⁶²⁸ Y. F. Low, *United Daily News*. *A new concept of sovereignty*, Focus Taiwan, 29 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aopn/201405290005.aspx> (11 VII 2014).

⁶²⁹ Lee I-chia, *'Broad one-China framework' set*, „Taipei Times”, 28 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/05/28/2003591400> (11 VII 2014)

⁶³⁰ Maubo Chang, *op. cit.*

⁶³¹ Lee I-chia, *op. cit.*

rodowej, drugi zaś do relacji pomiędzy KPCh, KMT i DPP, a zatem dominującej na płaszczyźnie politycznej i ideologicznej⁶³². Przedstawiając publicznie koncepcję, której przygotowanie wymagało wielomiesięcznej pracy zespołu, dwa ramiona „małego trójkąta” – KMT i DPP – wskazały możliwość osiągnięcia konsensu. Chen Chien-jen zaznaczył, że wypracowane zasady tej koncepcji stanowią zapis wykonalnego, w ich mniemaniu, kompromisu pomiędzy dwiema partiami politycznymi na Tajwanie. Dodał jednak, że zmiana stosunków w Cieśninie Tajwańskiej musi być efektem woli mieszkańców wyspy oraz, że może zostać osiągnięta za sprawą referendum⁶³³. Nie należy jednak zapominać o trzecim ogniwie „małego trójkąta” – KPCh nieprzychylny radykalnym zmianom.

Nową propozycję polityczną nawet na Tajwanie odebrano z rezerwą. W chłodnym tonie wypowiedzieli się przedstawiciele głównych sił politycznych, zarówno opozycji, jak i partii rządzącej, a także społeczeństwo. Rzecznicy DPP odwołali się do zasad państwa demokratycznego i do potrzeby akceptacji pomysłu przez większość mieszkańców wyspy; wskazali także, że podobne pomysły pojawiały się już w przeszłości, a odkrywanie ich na nowo dowodzi raczej braku jedności w zakresie stosunków z Chinami⁶³⁴. Mimo wszystko sama przewodnicząca DPP Tsai Ing-wen pochwaliła nową inicjatywę – wszak jej trzonem była suwerenność wyspy – zwróciła jednak uwagę na niemożliwość wdrożenia projektu w sytuacji braku jej konsensualnej akceptacji⁶³⁵.

Z kolei przewodniczący Unii Solidarności Tajwanu (TSU) Huang Kun-huei skrytykował pomysł, uznając go za „przepakowaną” wersję „ostatecznego zjednoczenia”, będącego celem polityki prezydenta Ma Ying-jeou. Dodał także, że nowa propozycja nie uwzględnia zmiany sytuacji, w której to Chińska Republika Ludowa jest traktowana przez społeczność międzynarodową jako jedyny reprezentant Chin. Można więc, jak zwolennicy TSU, skomentować te słowa konkluzją, że wciąż chodzi o politykę jednych Chin, tyle że ukrytą pod inną nazwą. Riposta obozu KMT była zgodna z bieżącą linią polityczną. Bazowała na odwołaniu do konstytucji oraz zasady „jednych Chin, z różnymi interpretacjami”. Nie zaskoczył także

⁶³² *Ibidem*.

⁶³³ *Ibidem*.

⁶³⁴ Jake Chung, *'Broad one China' gets a mere lukewarm response*, „Taipei Times”, 28 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2014/05/28/2003591421> (12 VII 2014); Kao Chao-fen, Claudia Liu, Sophia Yeh, Y. F. Low, *Bipartisan group proposes 'greater one China' concept*, Focus Taiwan, 27 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201405270008.aspx> (12 V 2014).

⁶³⁵ *Tsai calls for consensus on sovereignty concept*, „The China Post”, 2 VI 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2014/06/02/409155/Tsai-calls.htm> (15 VII 2014).

rzecznik prezydenta, powtarzając niczym mantrę od 2008 r. te same słowa dotyczące polityki „trzech nie” oraz wyrażając nadzieję na zachowanie *status quo*⁶³⁶.

Wśród naukowców na Tajwanie również można było dostrzec brak jedności w tej kwestii. Jeden z nich, prof. Wang Kun-yi, dowodził, że w interpretacji partii proniepodległościowej nowa koncepcja okazała się zagrażać międzynarodowej percepcji pozycji Tajwanu oraz suwerenności wyspy. Tymczasem według zwolenników zjednoczenia z Chinami nowa koncepcja nie jest możliwa do zaakceptowania przez rząd w Pekinie, który z pewnością odrzuci postulat o równym członkostwie w organizacjach międzynarodowych, tym samym ograniczając możliwości Tajwanu gromadzenia poparcia społeczności międzynarodowej dla sprawy niepodległości wyspy. Wang konkludował, że skoro obydwie strony odrzucają projekt, to nie wnosi on wiele do stosunków chińsko-tajwańskich, choć kryją się za nim dobre intencje⁶³⁷. Nie należy zatem zmieniać dotychczasowego kursu polityki. Inaczej na zagadnienie spoglądał Tung Chen-yuan, według którego koncepcja „wielkich, jednych Chin” jest dowodem porozumienia pomiędzy KMT a DPP, ale to od Chin zależy jej akceptacja⁶³⁸. Wreszcie warto przytoczyć opinię Wang Dana, chińskiego opozycjonisty wykładającego na Tajwanie, którą prasa przytoczyła na podstawie zapisów z portalu społecznościowego. Według Wanga koncepcja jest niezrozumiała i nie została wystarczająco dobrze przedstawiona, a więc nie potraktował jej jako nowej⁶³⁹.

Strona chińska ograniczyła swoją reakcję do lakonicznego wystąpienia rzecznika Biura do Spraw Tajwanu o odnotowaniu nowej koncepcji przedstawionej przez dwupartyjną grupę polityków z Tajpei, ale powstrzymała się od skomentowania jej. Przy tej okazji przywołano stanowisko rządu w Pekinie, według którego terytoria po obydwu stronach Cieśniny Tajwańskiej należą do Chin i choć nie są jeszcze zjednoczone, relacji między nimi nie należy traktować jako stosunków między państwowych. Przywołano natomiast „konsensus 1992” jako podstawę pokojowego rozwoju kontaktów pomiędzy stronami, stojącą w sprzeczności z dążeniem Tajwanu do niepodległości⁶⁴⁰.

⁶³⁶ Jake Chung, „Broad one China”...; Kao Chao-fen, Claudia Liu, Sophia Yeh, Y.F. Low, *op. cit.*

⁶³⁷ Wang Kun-yi, *Little enthusiasm for 'broader one China' concept*, *Want China Times*, 1 VI 2014, [on-line:] <http://203.66.80.14/news-subclass-cnt.aspx?cid=1703&MainCatID=17&id=20140601000003> (11 VII 2014).

⁶³⁸ Jake Chung, *'Broad one China'...*

⁶³⁹ *Ibidem.*

⁶⁴⁰ Cheng Chung-sheng, Chang Maubo, *Beijing refuses to comment on "Greater One China" concept*, *Focus Taiwan*, 28 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201405280010.aspx> (12 VII 2014); *Cross-Straits proposals should stick to one-China principle: spokesman*, *Xin-*

Należy podkreślić, że przygotowanie wspólnego dokumentu przez DPP i KMT w trudnej sytuacji wyspy z pewnością nie należało do łatwych zadań. Pracę polityków dla wspólnej idei należy ocenić wysoko, jako wyraz dojrzałości elit politycznych młodej demokracji. Jasnym sygnałem dla oceny przemian na Tajwanie oraz relacji wyspy z kontynentem pozostaje jednak słaba reakcja społeczeństwa na nową propozycję. Nie należy także oczekiwać, że wybory w 2016 r. staną się dla lokalnych partii politycznych areną prezentacji strategii współpracy z Chinami⁶⁴¹. Naturalnie każdej stronie będzie zależało na pozyskaniu silnie podzielonych politycznie wyborców, zgodnie jednak niespieszących się do połączenia z kontynentem. Bieżąca sytuacja polityczna Tajwanu – zarówno wewnętrzna, jak i międzynarodowa – wymaga konkretnych posunięć, od których nie ucieknie zwycięski obóz. Współczesna historia polityczna Tajwanu podpowiada szereg tego typu wydarzeń, które – nie prowadząc do ostatecznych rozstrzygnięć – pozwoliłyby zintensyfikować współpracę z Chinami na różnych płaszczyznach. Mowa tu szczególnie o zmianie rządów DPP na KMT w 2008 r., a więc o odejściu od retoryki niepodległościowej, która zaowocowała istotnymi przemianami w relacjach dwustronnych. Odnosząc się do koncepcji „wielkich, jednych Chin”, można było przypuszczać, że szerszy margines interpretacyjny nowej formuły współpracy posłuży chociażby jako zaproszenie do dialogu, jeśli nie jako narzędzie intensyfikacji współpracy, a przynajmniej jej ożywienia w kluczowych punktach. Utknęły one przecież na poziomie zgody co do „konsensusu 1992” pomiędzy KMT a KPCh i braku poparcia dla tej idei ze strony DPP. Uznając istnienie konsensusu za przyzwolenie na brak jednomyślności w rozumieniu przez strony zasady „jednych Chin”, należy podkreślić, że doprowadzenie do niego wymagało od obydwu stron dobrej woli do rozmów i wyobraźni w ich podsumowaniu. Zamykanie negocjacji w sztywnych ramach stanowisk głównych partii politycznych jak dotąd nie przyniosło efektów w postaci zmian wzajemnej polityki. Wręcz przeciwnie: prowadziło niejednokrotnie do impasu, paraliżując rozmowy dwustronne, a nawet zastępując je pozawerbalnymi środkami. Dalsze pomysły naturalnie nie powinny opierać się jedynie na grze słów, a stwarzać możliwości rozwoju negocjacji pokojowych, które leżą w interesie wszystkich stron – mniejszego i większego trójkąta, o których wspominał Su Chi.

Podział środowisk politycznych na Tajwanie i ich stanowisk nie służy znalezieniu płaszczyzny rozmów w Chinami. Pozostanie to niemożliwe tak długo, dopóki

hua News Agency, 28 V 2014, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/m/fujian/2014-05/28/content_17550157.htm (11 VII 2014).

⁶⁴¹ W maju 2013 r. w partii DPP powołano grupę zajmującą się kształtowaniem nowych kierunków polityki Tajwanu z Chinami – China Affairs Committee. Od tamtego czasu spotyka się ona regularnie. W jej składzie zasiada także przewodnicząca DPP Tsai Ing-wen. *Tsai calls for consensus...*

przekaz nie wyjdzie od rządzących. Do tego czasu KPCh odnotowuje wszystkie propozycje jako głosy w dyskusji, które jednak nie przynoszą żadnych efektów. Sytuacja może się zmienić, gdy wraz z przyszłymi demokratycznymi wyborami na Tajwanie wyłoni się nowa siła polityczna, która – na podstawie bieżącej linii współpracy z Chinami realizowanej przez Kuomintang – wypracuje program polityczny akceptowalny przez wszystkie strony. Coraz częściej na Tajwanie mówi się o kryzysie głównych partii politycznych, których retoryka nie doprowadziła do rozwiązań satysfakcjonujących Tajwańczyków. Powstaje więc nowy obszar społecznej akceptacji dla alternatywnych opcji i kandydatów bezpartyjnych, którzy nie identyfikując się z linią polityczną partii głównego nurtu, mogliby skorzystać z ich poparcia w walce o najwyższe stanowiska. Nie należy jednak zapominać o innym możliwym scenariuszu, który uświadamia historia rządów DPP w latach 2000–2008. To właśnie w warunkach politycznych, których nie akceptował ani KMT, ani KPCh, zdynamizowano dialog między nimi, początkowo nieformalny, później oficjalny. Zapewne nic nie stoi na przeszkodzie, by cofnąć się w negocjacjach o kilka kroków i powrócić do tych doświadczeń. Upływający czas gra na korzyść Chin.

Rozdział 5

PROBLEM PAŃSTWOWOŚCI

PRAWNE I POLITYCZNE UWARUNKOWANIA STATUSU MIĘDZYNARODOWEGO TAJWANU

W rozumieniu prawa międzynarodowego to właśnie państwa mają największe atrybuty – wraz z powstaniem zdobywają podmiotowość pierwotną poprzez zdolność prawną oraz zdolność do czynności prawnych⁶⁴². Podmiotowość w rozumieniu prawa międzynarodowego posiadają tylko te państwa, które mają zdolność do: utrzymywania dyplomatycznych i konsularnych przedstawicielstw zagranicznych, zawierania umów (*ius legationis*); uczestniczenia w organizacjach międzynarodowych (*ius tractatum*); występowania z roszczeniami, ponoszenia odpowiedzialności międzynarodowej (*ius standi*)⁶⁴³.

Jak podkreśla Erhard Cziomer, podmiotowość politycznomiędzynarodowa i prawnomiędzynarodowa odróżnia państwa od innych uczestników stosunków międzynarodowych⁶⁴⁴. Można zatem powiedzieć, że wyróżnia je ona w środowisku międzynarodowym. Pozostając więc zagadnieniem naukowym w obszarze stosunków międzynarodowych, kwestia statusu prawnomiędzynarodowego Tajwanu staje się kluczowym problemem badawczym.

Przywołując klasyczne źródła prawa międzynarodowego w zakresie stanowienia państw, a zatem biorąc za podstawę zapisy Konwencji z Montevideo o prawach

⁶⁴² Szerzej na temat podmiotów prawa międzynarodowego zob. Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1997, s. 121–159.

⁶⁴³ *Ibidem*, s. 121–122.

⁶⁴⁴ Erhard Cziomer, Lubomir W. Zybliekiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa–Kraków 2000, s. 37.

i obowiązkach państw z 26 grudnia 1933 r., pierwotnie stosowane do układających się państw amerykańskich, a później przyjęte zwyczajem, można odnieść wrażenie, że Tajwan (główna wyspa i okoliczne wysepki) spełnia wszystkie kryteria państwowości⁶⁴⁵. Zgodnie z artykułem 1 Konwencji posiada: stałą ludność, określone terytorium, rząd, a także zdolność utrzymywania stosunków z innymi państwami. Dodatkowo, na podstawie artykułu 3 Konwencji polityczne istnienie państwa nie jest zależne od jego uznania przez inne państwa. Jednak atrybuty te w przypadku Republiki Chińskiej na Tajwanie od 1949 r., chociaż zgodne ze stanem faktycznym i literą prawa, okazują się niewystarczające. Republika Chińska na Tajwanie nie była i nie jest powszechnie uznawana przez inne podmioty państwowe, a nie tylko Konwencja reguluje podmiotowość międzynarodową państw.

Z prawnomiędzynarodowym pojęciem państwa wiąże się zagadnienie suwerenności, będące podstawową kategorią charakteryzującą nowoczesne państwa i kształtujące się przez ostatnie stulecia na gruncie nauki i praktyki państw⁶⁴⁶. Współcześnie zostało uregulowane w dokumentach ONZ⁶⁴⁷. Na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych państwem jest suwerenna jednostka geopolityczna⁶⁴⁸. Suwerenność państwa oznacza brak prawnego podporządkowania się innym państwom. Państwa mają równe prawa i obowiązki oraz są równymi członkami wspólnoty międzynarodowej, niezależnie od dzielących je różnic na płaszczyźnie gospodarczej, społecznej czy politycznej. Suwerenność traktowana jest jako formalne kryterium podmiotowości prawnomiędzynarodowej⁶⁴⁹. Z pojęciem suwerenności wiąże się nie tylko zarysowana wyżej samowładność, ale także całość władzy, a więc wyłączność kompetencji na danym terytorium oraz w odniesieniu do jego mieszkańców⁶⁵⁰. To podstawowe i formalnoprawne ujęcie komplikuje rzeczywistą sytuację Tajwanu, mimo że posiada on ogólną kompetencję w sprawach zagranicz-

⁶⁴⁵ *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 XII 1933, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/montevideo001.htm> (15 X 2013).

⁶⁴⁶ Zagadnienie suwerenności państw poruszał w swoich pracach filozoficznych Jean Bodin (1530–1596). Jej praktyczny wymiar ukształtował się w wyniku zawarcia w 1648 r. pokoju westfalskiego kończącego wojnę trzydziestoletnią (1618–1648). Zob. Jan Bodin Andegawęńczyk, *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej*, tłum. Remigiusz Bierzanek, Zygmunt Izdebski, Jerzy Wróblewski, wstęp Zygmunt Izdebski, Warszawa 1958.

⁶⁴⁷ *Karta Narodów Zjednoczonych...*; UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, 24 X 1970, [on-line:] [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV)) (12 XII 2014).

⁶⁴⁸ Lech Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2002, s. 14–15.

⁶⁴⁹ Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, *op. cit.*, s. 125.

⁶⁵⁰ *Ibidem*; Ludwik Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958.

nych. Republika Chińska utraciła pierwotne członkostwo w ONZ w 1971 r. na rzecz Chińskiej Republiki Ludowej. W konsekwencji większość państw świata zmieniła uznanie na ChRL. Prowadzi to do możliwości podważania pełni suwerenności Republiki Chińskiej, rościągającej však realną władzę nad Tajwanem i okolicznymi wyspami, a nie nad kontynentem.

Jak skonstatował Lech Antonowicz,

Republika Chińska na Tajwanie nie jest państwem samoistnym, lecz częścią państwa chińskiego, ale taką jego częścią, która wskutek splotu czynników wewnętrzpaństwowych i międzynarodowych ukształtowała się w postaci oddzielnej jednostki geopolitycznej, samodzielnie realizującej atrybuty podmiotowości prawnomiędzynarodowej⁶⁵¹.

Taka charakterystyka celnie oddaje problem państwowości Tajwanu. Do takiej konkluzji doprowadziła Antonowicza analiza piśmiennictwa prawnomiędzynarodowego, w którym wyróżnił on trzy zmienne. Pierwsza to problem zwierzchnictwa Chin, jako państwa i podmiotu prawa międzynarodowego, nad Tajwanem i Peskadorami. Wyjaśnieniem powszechnie akceptowalnym jest przyjęcie aktu bezwarunkowej kapitulacji Japonii z 2 września 1945 r. przez władze Republiki Chińskiej, potwierdzone traktatem pokojowym z 8 września 1951 r. z San Francisco, który podpisało 48 państw świata, lecz nie Republika Chińska. Ta 28 kwietnia 1952 r. w Tajpej zawarła odrębny traktat pokojowy z Japonią. Na mocy powyższych dokumentów oraz wcześniejszych deklaracji kairskiej i poczdamskiej Tajwan i Peskadorzy znalazły się w granicach państwa chińskiego, mimo że traktaty pokojowe nie precyzowały, na czyją rzecz następuje zrzeczenie wysp.

Druga kwestia poruszona w analizie Antonowicza dotyczyła reprezentacji Chin w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wedle prawa międzynarodowego reprezentacja państwa pozostaje domeną jednego rządu. Dokonanej w 1971 r. zmianie uznania rządu Republiki Chińskiej na rząd Chińskiej Republiki Ludowej na forum tej organizacji przyświecały dwie przesłanki: tożsamości i ciągłości prawnomiędzynarodowej państwa chińskiego – tu ChRL w sytuacji twierdzenia stron o istnieniu tylko jednego państwa chińskiego. Ponadto niebagatelne stało się uwzględnienie efektywności władzy – ChRL, rościągającej się na terytorium kontynentalnych Chin, i Republiki Chińskiej, ograniczonej *de facto* do terenu wyspy Tajwan i Peskadorów – co wskazywało na supremację rządu ChRL⁶⁵². Jednocześnie wpływ mocarstw: Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych na rządy odpowiednio Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Chińskiej, nie podważa, w opinii

⁶⁵¹ Lech Antonowicz, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej...*, s. 42.

⁶⁵² Efektywność to „rzeczywiste sprawowanie władzy państwowej nad określoną grupą ludzi, zamieszkującą pewne terytorium”. Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, *op. cit.*, s. 148.

Antonowicza, ich rodzimego charakteru, czyli drugiej – obok efektywności – przesłanki legitymacji rządu do reprezentacji państwa na forum międzynarodowym.

Trzecia sprawa dotyczyła problemu „państwa podzielonego”. Zgodnie z definicją należy za nie uznać takie państwo, w którego granicach powstały dwa inne⁶⁵³. Trudno jako takie traktować państwo chińskie, tak długo, jak długo władze zarówno Chińskiej Republiki Ludowej, jak i Republiki Chińskiej uważają Tajwan za integralną część Chin. Wypracowanie przez obydwie strony kompromisowego „konsensusu 1992” *de facto* potwierdziło akceptację tej sytuacji. Na tej podstawie w 2008 r. strony wznowiły oficjalny dialog. Należy do tego dodać, że obydwa rządy w prawie wewnętrznym podkreślają kwestię terytorium Tajwanu – dla władz w Pekinie będącego częścią Chińskiej Republiki Ludowej, a dla władz w Tajpej – obszarem podlegającym jego realnej kontroli.

Analizując przypadek Tajwanu, należy wreszcie odróżnić dwa podejścia do uznania państwa w prawie międzynarodowym, regulujące sposób nabycia podmiotowości międzynarodowej, opisywane przez teorię konstytutywną i teorię deklaratoryjną (deklaratywną). Według pierwszej państwo poprzez fakt uznania staje się podmiotem prawa międzynarodowego, podczas gdy druga traktuje uznanie tylko jako spełnienie warunków prawa międzynarodowego powstałego państwa⁶⁵⁴. Zastosowanie najbardziej skrajnych scenariuszy teorii konstytutywnej wskazywałoby albo na nieistnienie Republiki Chińskiej na Tajwanie jako bytu państwowego, czyli nieistnienie nieuznanego powszechnie państwa w sensie prawa międzynarodowego, albo nabycie podmiotowości prawnomiędzynarodowej w drodze uznania przez inne państwa. W odniesieniu do Tajwanu teoria ta nie znajduje potwierdzenia w praktyce, gdyż współcześnie 22 państwa świata uznające Republikę Chińską nie utrzymują stosunków dyplomatycznych z Chińską Republiką Ludową. Uznanie mniejszości państw w tym przypadku nie oznacza nieistnienia Republiki Chińskiej ani nie przekłada się na powszechność zjawiska. Deklaratoryjność uznania wiązałaby się z powstaniem nowego bytu państwowego, co w bieżącej sytuacji międzynarodowej może wynikać jedynie z intencji obydwu państw chińskich, mimo efektywności władzy Republiki Chińskiej na terenie Tajwanu, Pescadorów i mniejszych wysepek u wybrzeży kontynentu, które mogłyby stać się terytorium nowego państwa.

Jeszcze inaczej sytuację Tajwanu, w kontekście posiadania i korzystania z atrybutów państwa, zaprezentowała Ewa Mazur-Cieślik, wskazując na milczące przyzwolenie społeczności międzynarodowej na ograniczoną państwowość⁶⁵⁵. Należy

⁶⁵³ Lech Antonowicz, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej...*, s. 33–41.

⁶⁵⁴ Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, *op. cit.*, s. 146.

⁶⁵⁵ Ewa Mazur-Cieślik, *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 25, s. 63.

jednak pamiętać, że wybrane w powszechnych wyborach władze współczesnego Tajwanu, obok kontrolowania terytorium wyspy, pobliskiego archipelagu Peskadarów, wysepek u wybrzeży kontynentu oraz ludności je zamieszkującej, posiadają przedstawicielstwa zagraniczne, coraz szerzej uczestniczą w działaniach organizacji międzynarodowych oraz mają zdolność do występowania z roszczeniami międzynarodowymi. Do tej listy warto dodać własne obywatelstwo i przynależność państwową⁶⁵⁶. Dowodem na zasadność tego uzupełnienia jest posługiwanie się mieszkańców Tajwanu paszportem, w którym w rubryce obywatelstwo (*guoji*) widnieje „Republika Chińska”.

ATRYBUTY PAŃSTWOWOŚCI REPUBLIKI CHIŃSKIEJ NA TAJWANIE

Charakterystyka atrybutów państwowości Tajwanu w rozumieniu konwencji z Montevideo wymaga rozwinięcia czterech kwestii: terytorium, ludności, władzy i zdolności utrzymywania stosunków z innymi podmiotami.

Terytorium wyspy Tajwan, które znajduje się na zachodnim Pacyfiku, pomiędzy Japonią a Filipinami – tak powszechnie określają jej położenie władze w Tajpej. Obok niej pod jurysdykcją rządu Republiki Chińskiej znajdują się archipelag Peskadarów, Kinmen i Mazu oraz mniejsze wysepki. Ich powierzchnia wynosi łącznie ok. 36 tys. km². Główna z wysp – Tajwan, na której umiejscowiły się władze, stanowi 99% powierzchni tych terytoriów, a mierzy 400 km długości i 145 km szerokości⁶⁵⁷. Rząd Republiki Chińskiej rości sobie prawa do zwierzchności nad Wyspami Pratas (Dongsha Qundao), Wyspami Spratly (Nansha Qundao), Wyspami Paracelskimi (Xisha Qundao) oraz Macclesfield Bank (Zhongsha Qundao) położonymi na Morzu Południowochińskim. Na dwóch wyspach: Taiping (Spratly) i Dongsha (Pratas) Tajwan utrzymuje swoje lądowiska wojskowe i podstawową infrastrukturę, którą sukcesywnie rozbudowuje. W 2007 r. wyspa Dongsha została włączona w obręb morskiego parku narodowego. Innymi terytoriami uznawanymi przez władze w Tajpej są Wyspy Diaoyu (jap. Senkaku Shotō) na Morzu Wschodniochińskim, traktowane jako Archipelag Diaoyutai składający się z pięciu wysp i trzech skał⁶⁵⁸. W tajwańskim roczniku statystycznym z 2012 r. nie wspomina się o terytorium Chin kontynentalnych, utraconym w 1949 r. Pojawia się jednakże

⁶⁵⁶ Remigiusz Bierzanek, Janusz Symonides, *op. cit.*, s. 121–122.

⁶⁵⁷ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 12–14.

⁶⁵⁸ *Ibidem*, s. 23.

zapis, że jurysdykcję nad nimi przejął „zlokalizowany z Pekinie reżim Komunistycznej Partii Chin”⁶⁵⁹.

Druga kwestia dotyczy ludności – 23 mln kontrolowanych przez Republikę Chińską na Tajwanie mieszkańców stanowi mieszkankę ludności tubylczej i napływowej, której proporcje zmieniały się w ostatnich wiekach na korzyść przybyszów. Tajwańscy autochtoni to ludność pochodzenia malajsko-polinezyjskiego o wędrownej tradycji. Badania archeologiczne wskazują na ich obecność na wyspie już 12 do 15 tys. lat temu. Liczne języki, którymi się posługują, zaliczane są do austronezyjskiej rodziny języków, którą tworzą wraz z językami malajsko-polinezyjskimi dominującymi na obszarach pomiędzy Oceanem Spokojnym na wschodzie i Oceanem Indyjskim na zachodzie. Współcześnie na Tajwanie władze uznają istnienie 14 lokalnych szczepów, łącznie ok. 500 tys. osób, czyli 2% populacji wyspy. Udział trzech największych z nich: Amisów, Pajwanów i Atajalów przekracza 70% ludności autochtonicznej⁶⁶⁰. Dominującą grupę wśród ludności Tajwanu (85%) stanowią potomkowie przybyłych na Tajwan z kontynentu w XVII w., u schyłku panowania dynastii Ming, w czasach przejścia państwa przez dynastię mongolską. Migrację tę w naturalny sposób wstrzymało przejście Tajwanu przez Japończyków w 1895 r., na mocy postanowień traktatu z Shimonoseki, wieńczącego przegraną przez Mingów wojnę z Japonią. W tej grupie dominują Hoklo, przybyli z prowincji Fujian, porozumiewający się językiem minnańskim (82%), i Hakka z Guangdongu, używający języka hakka (18%). Pozostałą część społeczeństwa Tajwanu (13%) stanowią przybysze z kontynentu z czasów ewakuacji Chiang Kai-Sheka na wyspę. Byli to głównie żołnierze, urzędnicy oraz nauczyciele, powszechnie korzystający z języka mandaryńskiego. Wywodzą się oni z różnych grup etnicznych mających korzenie w Chinach kontynentalnych⁶⁶¹.

Trzecia kwestia to władza nad terytoriami i zamieszkującą je ludnością. Od czasów transformacji politycznej w latach 90. Tajwan jest rządzony w oparciu o zasady demokracji. Władze pochodzą z wyborów powszechnych, zarówno ogólnonarodowych: prezydenckich i wiceprezydenckich oraz parlamentarnych, jak i lokalnych – władz i rad czterech szczepów. System polityczny Republiki Chińskiej na Tajwanie zaliczany jest do typu semiprezydenckiego⁶⁶²: prezydent desygnuje premiera, któ-

⁶⁵⁹ *Ibidem*, s. 48.

⁶⁶⁰ *Ibidem*, s. 29–35. Pozostałe szczepy to Bunun, Kavalan, Puyuma, Rukai, Saisiyat, Sakizaya, Seediq, Thao, Truku, Tsou, Yami. Co ciekawe, w czasach japońskich rozpoznawano tylko dziewięć plemion aborygenów. Liczba ta rosła z czasem. Różnie też identyfikowali plemiona naukowcy. Por. Roman M. Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 16–17; Ewa Zajdler, *Niechińskie języki Tajwanu*, Warszawa 2000, s. 15, *Języki Azji i Afryki*; Bogdan S. Zemanek, *op. cit.*, s. 45–49; Amy C. Liu, *Taiwan A to Z. The Essential Cultural Guide*, Taipei 2011, s. 95–99.

⁶⁶¹ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 28–29.

⁶⁶² Szerzej zob. Dafydd Fell, *Government and Politics...*; Wu Yu-shan, Tsai Jung-hsiang, *Taiwan. Democratic Consolidation under Presidential Supremacy*, [w:] *Semi-Presidentialism and*

ry odpowiada przed parlamentem (Yuanem Ustawodawczym), zatwierdzającym jednocześnie skład rządu (Yuanu Wykonawczego). Trzy pozostałe izby – Yuan Sądowniczy, Yuan Kontrolny i Yuan Egzaminacyjny – pozostają dziedzictwem systemu republikańskiego, przyjętego przez Sun Yat-sena, które w okresie transformacji ustrojowej zostały dostosowane do potrzeb bieżącego systemu politycznego.

Czwarta sprawa to zdolność legacji. W 2014 r. 22 państwa utrzymywały stosunki dyplomatyczne z Republiką Chińską. Listę tę tworzyły głównie ubogie państwa afrykańskie, Ameryki Łacińskiej oraz Pacyfiku (zob. tabela 8).

Tabela 8. Państwa uznające Republikę Chińską na Tajwanie w 2014 r.

Afryka	Burkina Faso, Suazi, Wyspy Świętego Tomasza i Książęca
Europa	Stolica Apostolska
Ameryka Łacińska	Belize, Dominikana, Gwatemala, Haiti, Honduras, Nikaragua, Panama, Paragwaj, Saint Kitts i Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny, Salwador
Azja i Pacyfik	Kiribati, Nauru, Palau, Tuvalu, Wyspy Marshalla, Wyspy Salomona

Źródło: Portal of Republic of China (Taiwan) Diplomatic Missions, Taipei: Government Information Office, Republic of China (Taiwan), 2010, [on-line:] <http://www.taiwanembassy.org> (23 IV 2014).

Kompleksowa ocena zdolności legacji Republiki Chińskiej nie powinna ograniczać się jedynie do relacji z sojusznikami dyplomatycznymi. Oczywiście we wszystkich 22 państwach utrzymywano tajwańskie placówki w randze ambasad. Z tego grona państw jedynie Saint Vincent i Grenadyny nie posiadały placówki na Tajwanie. Do tej liczby warto dodać biura 49 innych państw nieuznających Republiki Chińskiej, ale dysponujących przedstawicielstwami w Tajpej oraz ich oddziałami w innych tajwańskich miastach. W 2014 r., poza ambasadami w państwach sojusznicznych, strona tajwańska utrzymywała swoje delegatury w 58 innych państwach, które wypełniały funkcje należne reprezentacji państwowych interesów za granicą w zakresie, na jaki zezwalały państwa przyjmujące. Prowadzono także misję przy WTO w Genewie⁶⁶³.

Democracy, eds. Robert Elgie, Sophia Moestrup, Wu Yu-shan, Basingstoke 2011, s. 174–191; Wu Yu-shan, *The ROC's Semi-Presidentialism at Work. Unstable Compromise, Not Cohabitation*, „Issues and Studies” 2000, vol. 36(5), s. 1–40; idem, *Appointing the Prime Minister under Incongruence. Taiwan in Comparison with France and Russia*, „Taiwan Journal of Democracy” 2005, vol. 1, nr 1, s. 103–132; Thomas Weisheng Huang, *The President Refuses to Cohabit. Semi-Presidentialism in Taiwan*, „Pacific Rim Law & Policy Journal” 2006, vol. 15, no. 2, s. 375–402.

⁶⁶³ Portal of Republic of China (Taiwan) Diplomatic Missions, Taipei: Government Information Office, Republic of China (Taiwan), 2014, [on-line:] <http://www.taiwanembassy.org> (23 XII 2014).

Podobnie jak na całym świecie, również w regionie Azji i Pacyfiku Tajwan utrzymuje placówki *quasi*-dyplomatyczne, najczęściej zwane biurami Tajpej. Biura Gospodarcze i Kulturalne Tajpej (Taipei Economic and Cultural Office) prowadzone są w stolicach: Japonii, Tajlandii, Malezji, Brunei, Filipin, Wietnamu (oraz drugie w Ho Chi Minh) i Nowej Zelandii. W indonezyjskiej Dżakarcie nosi ono nazwę Biura Ekonomicznego i Handlowego Tajpej (Taipei Economic and Trade Office), w Singapurze – Biura Przedstawicielstwa Tajpej w Republice Singapuru (Taipei Representative Office in Republic of Singapore), zaś w Republice Korei – Przedstawicielstwa Tajpej w Korei (Taipei Mission in Korea). W Stanach Zjednoczonych placówka funkcjonuje pod nazwą Biuro Gospodarcze i Kulturalne Przedstawicielstwa Tajpej w Stanach Zjednoczonych (Taipei Economic and Cultural Representative Office in the United States) i ma 12 stanowych oddziałów⁶⁶⁴. W Australii działa jako Biuro Gospodarcze i Kulturalne Tajpej w Australii (Taipei Economic and Cultural Office in Australia)⁶⁶⁵.

W sferze politycznej i dyplomatycznej częściowe uznanie międzynarodowe stawia Tajwan w skomplikowanej sytuacji; ogranicza interakcje w środowisku międzynarodowym, a zatem bezpośrednio wpływa na jego kształt i strukturę. Brak jednoznacznego stanowiska społeczności międzynarodowej wobec takiego problemu, np. przez uznanie zdania większości, nie pozwala na proste rozstrzygnięcia⁶⁶⁶. Ciekawym rozwiązaniem problemu uznania międzynarodowego Tajwanu byłaby sytuacja, w której społeczność międzynarodowa utrzymuje stosunki dyplomatyczne z obydwoma rządami chińskimi jednocześnie⁶⁶⁷. Dotychczas nawiązanie stosunków dyplomatycznych z jednym z nich wiązało się zazwyczaj z zerwaniem ich z drugim,

⁶⁶⁴ W kontekście prowadzenia przez Tajwan, być może zastanawiająco wielu, stanowych przedstawicielstw warto zwrócić uwagę na kilka wątków. Relacje tajwańsko-amerykańskie pozostają niewątpliwym priorytetem polityki zagranicznej władz w Tajpej i muszą być należycie wypełniane. Przedstawicielstwa odpowiadają także za utrzymywanie kontaktów z amerykańskimi władzami stanowymi, co jest wielce uzasadnione nie tylko ze względu na nieustanną potrzebę lobbingu w kwestii tajwańskiej, ale w sprawach Tajwańczyków mieszkających Stanach Zjednoczonych, z których szczególnie ważną grupą pozostaje kilkaset tysięcy amerykańskich Tajwańczyków, często dobrze wykształconych, zaangażowanych społecznie i politycznie. Zob.: Chi Tsung, *From the China Lobby to Taiwan Lobby: Movers and Shakers of the U.S.-China-Taiwan Triangular Relationship*, [w:] *The Expanding Roles of Chinese Americans in U.S.-China Relations*, Peter H. Koehn, Yin Xiao-huang eds., Abingdon 2002, s. 108–124; Paweł Frankowski, *Polityki zewnętrzne stanów amerykańskich w procesie kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Lublin 2014, s. 281–288.

⁶⁶⁵ Stan na 2013 r. Warto dodać, że w 1992 r. placówkę otwarto także w Warszawie, obecnie nosi ona nazwę Biuro Gospodarcze i Kulturalne Tajpej w Polsce. Bliźniaczą placówką jest Warszawskie Biuro Handlowe w Tajpej.

⁶⁶⁶ Lech Antonowicz, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej...*, s. 69.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, s. 40.

zgodnie z polityką „jednych Chin”. Bazuje ona na wypracowanym w Pekinie poglądzie, według którego Tajwan i Chiny to terytorium jednego państwa. Zgodnie z tą polityką państwa utrzymujące stosunki dyplomatyczne z Chińską Republiką Ludową uznają istnienie tylko jednych Chin: ChRL, Tajwan jest zaś jej prowincją. Przypomnijmy: Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej, przyjęta 4 grudnia 1982 r., stwierdza, że „Tajwan jest częścią świętego terytorium Chińskiej Republiki Ludowej [...]”⁶⁶⁸. Tym samym rząd w Pekinie pozostaje jedynym legalnym organem reprezentującym całe Chiny. Nie zawsze dochodziło do płynnej, jednoczesnej wymiany uznania (Grenada, 1989; Nauru, 2002; Kiribati, 2003), co potwierdza nie tylko teoretyczną możliwość zaistnienia podwójnego uznania. Na tę jednak w długiej perspektywie oraz z uwzględnieniem bieżących argumentów i uwarunkowań nie przystanie rząd w Pekinie. Analizując tę kwestię, należy przywołać czasy zmiany reprezentacji Chin w ONZ w 1971 r. To właśnie w okolicznościach rewizji polityki Stanów Zjednoczonych względem Chińskiej Republiki Ludowej, a w konsekwencji reżimu Chiang Kai-sheka na Tajwanie wypracowano propozycję „podwójnej reprezentacji” Chin w ONZ. Jej szanse już na wstępie przekreślała dezaprobatą rządów w Pekinie i w Tajpej, później plany te pokrzyżowało przegłosowanie na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ tzw. rezolucji albańskiej, uznającej rząd Chińskiej Republiki Ludowej za przedstawicieli narodu chińskiego w tej organizacji⁶⁶⁹.

Niewątpliwie powszechne uznanie międzynarodowe unormowałoby sytuację międzynarodową Tajwanu, która współcześnie jest całkiem inna niż po zakończeniu II wojny światowej czy w okresie zimnej wojny. Zmiana nie tylko doprowadziłaby do reorganizacji w regionalnym układzie sił, ale także wymagałaby ewolucji podejścia kluczowego aktora, jakim stały się ChRL. Współcześnie więc wydaje się nierealna. Brak powszechnego uznania Republiki Chińskiej nie przekreśla jednak rozlicznych działań podejmowanych przez jej władze na arenie międzynarodowej. To praktyka pozostałych podmiotów międzynarodowych, a więc ich interakcje z Tajwanem pomijające jego ułomność prawnomiędzynarodową, najlepiej świadczą o rzeczywistej sytuacji wyspy. Wraz z wykluczeniem z ONZ w 1971 r. Republika Chińska utraciła członkostwo w pozostałych organizacjach międzynarodowych, a jej miejsce zajęła ChRL. W następstwie tych wydarzeń demokratyczny rząd tajwański zaczął podejmować starania przywrócenia miejsca w międzynarodowych gremiach. Niewątpliwie nadrzędnym ich celem niezmiennie jest członkostwo w ONZ, w tej jednak kwestii stanowisko ChRL pozostaje nieprzejednane. Strona

⁶⁶⁸ *Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej...*, s. 18.

⁶⁶⁹ UN General Assembly Resolution 2758 (XXVI), *Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations*, 25 X 1971, [on-line:] <http://www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm> (25 IV 2014).

tajwańska odwoływała się do wielu scenariuszy, także uelastyczniających jej pierwotne stanowisko dotyczące reprezentacji całego narodu chińskiego. Na przestrzeni lat ChRL zgodziła się na pewne ustępstwa w gremiach niewymagających członkostwa politycznego. W 2002 r. Tajwan wszedł więc do Światowej Organizacji Handlu jako oddzielny obszar celny pod nazwą: *Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu*, a w 1991 r. do Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC) jako *Chinese Taipei*, czyli Chiński Tajpej. Pod tą ostatnią nazwą sportowcy z Tajwanu startują w igrzyskach olimpijskich.

Tajwan pozostaje członkiem pierwotnym Azjatyckiego Banku Rozwoju (*Asian Development Bank* – ADB), założonego w 1966 r. W 1986 r., wraz z wejściem do organizacji ChRL, jednostronnie zmieniono nazwę z „Republika Chińska” na „Tajpej, Chiny” („*Taipei, China*”), co rząd w Tajpej oprotestował, nie wysyłając w 1986 i 1987 r. delegacji na doroczne spotkania ADB⁶⁷⁰. Strona tajwańska nie odstąpiła wprawdzie od protestów przeciwko jednostronnej zmianie członkostwa, jednak aktywnie uczestniczy w jego pracach.

Od 2009 r. Chiński Tajpej jako obserwator bierze także udział w dorocznych spotkaniach Światowego Zgromadzenia Zdrowia (WHA), które obraduje w ramach działalności Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), agendy wyspecjalizowanej ONZ. Tajwan podejmował starania, których celem było wypracowanie podobnej formuły współpracy z Organizacją Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (*International Civil Aviation Organization* – ICAO) oraz Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (*United Nations Framework Convention on Climate Change* – UNFCCC). Wysiłki te mają coraz większe poparcie w społeczności międzynarodowej⁶⁷¹. Należy zatem spodziewać się udziału Tajwanu w pracach tych organizacji w najbliższej przyszłości. W 2012 r. Tajwan był członkiem 32, a obserwatorem 20 organizacji rządowych.

Jak precyzuje stanowisko nauki w swoim podręczniku stosunków międzynarodowych Karen Mingst, państwo jest „więcej niż podmiotem prawnym”⁶⁷². Przywołuje przy tym cechy państwa nieujęte w koncepcji prawnej, odwołujące się do sfery symbolicznej społeczeństwa, ale także porządku normatywnego będącego jego domeną.

⁶⁷⁰ Wang Heh-song, *Taiwan and the Asian Development Bank*, „ABA Journal” 2007, vol. 22, no. 2, [on-line:] <http://www.aba.org.tw/images/upload/files/HSWangHarvardSpeech.pdf> (2 XI 2013).

⁶⁷¹ Prezydent Obama wyraził wsparcie dla udziału Tajwanu w ICAO, 1 VIII 2013, [on-line:] <http://www.roc-taiwan.org/PL/ct.asp?xItem=406685&ctNode=4464&mp=197> (2 XI 2013); *Taiwan's Participation in the International Civil Aviation Organization (ICAO)*, U.S. Department of State, 24 IX 2013, [on-line:] <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214658.htm> (2 XI 2013).

⁶⁷² Karen Mingst, *op. cit.*, s. 106.

O tym, że sytuacja warunkowego członkostwa w organizacjach międzynarodowych nie jest powszechnie akceptowana przez Tajwańczyków, przekonują wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przed przyjęciem „Chińskiego Tajpej” do WHA (zob. tabela 9). Ponad 62% respondentów nie zawahało się, udzielając twierdzącej odpowiedzi. Ponadto niemal 15% zdecydowanie akceptuje udział Tajwanu w pracach agend ONZ z pominięciem kwestii członkostwa, a blisko 40% zgadza się nań, co znów daje wynik większościowy (55%). Z jednej strony i przy pobieżnym oglądzie wyniki demonstrują niezdecydowanie Tajwańczyków, z drugiej – desperacką chęć włączenia wyspy w społeczność międzynarodową, nawet kosztem porzucenia nazwy państwa czy wręcz dalszej akceptacji dla braku członkostwa.

Tabela 9. Tajwańska opinia publiczna w sprawie członkostwa Tajwanu w organizacjach międzynarodowych w 2009 r.

Odpowiedź	Udział w WHA jako „Chiński Tajpej”	Udział w agendach ONZ bez członkostwa
Zdecydowanie się nie zgadzam	14,3%	12,5%
Nie zgadzam się	14,2%	18,9%
Zgadzam się	49,5%	39,6%
Zdecydowanie się zgadzam	13,5%	14,6%
Nie wiem	8,5%	14,4%

N = 1063

Źródło: *New Thinking about the Taiwan Issue. Theoretical Insights into the Origins, Dynamics, and Prospects*, eds. Jean-Marc F. Blanchard, Dennis V. Hickey, Milton Park–Abingdon 2012, s. 146, [cyt. za:] *Taiwan Citizen's Views on Participating in UN and Related International Organizations*, Election Studies Center, National Chengchi University, Taipei 2009.

Warto wreszcie dodać, że w 1991 r. Tajwan został współzałożycielem Organizacji Narodów i Ludów Niereprezentowanych (Unrepresented Nations and Peoples Organization – UNPO), zrzeszającej obecnie 47 członków. W tym gronie wśród podmiotów znajdujących się w podobnej jak Tajwan sferze wpływów znajdziemy: Tybet, Mongolię Wewnętrzną i Turkiestan Wschodni. Członkostwo w UNPO jest otwarte dla narodów i społeczeństw, które nie są odpowiednio reprezentowane w ONZ. Zasady funkcjonowania UNPO koncentrują się wokół: idei demokracji, prawa do samostanowienia, przestrzegania praw człowieka, niestosowania przemocy, tolerancji i ochrony środowiska⁶⁷³. UNPO postuluje przyjęcie Tajwanu do ONZ i jej agend. Zaprzeczanie międzynarodowemu uznaniu ogranicza prawa Taj-

⁶⁷³ *UNPO Principles*, Unrepresented Nations and Peoples Organization, [on-line:] <http://www.unpo.org/section/2/2> (3 I 2014).

wańczyków do samostanowienia i tym samym narusza prawo międzynarodowe. UNPO, popierając pokojowe rozwiązywanie sporów, potępia chińską militaryzację Cieśniny Tajwańskiej oraz prawo antysecesyjne przyjęte przez ChRL w marcu 2005 r.⁶⁷⁴ Od 2006 r. Tajwan reprezentuje w UNPO Tajwańska Fundacja na rzecz Demokracji (Taiwan Foundation for Democracy)⁶⁷⁵.

ZAGADNIENIE PAŃSTWOWOŚCI TAJWANU W BADANIACH POLITOLOGICZNYCH

Problem państwowości Tajwanu nie jest oczywiście wyłącznie domeną analiz na gruncie prawa międzynarodowego, chociaż niewątpliwie dostarcza on wielu referencyjnych odniesień. W naukach politycznych problematyka częściowego uznania międzynarodowego jest znanym zjawiskiem. Do grupy podmiotów częściowo uznawanych w świecie zalicza się także: Abchazję, Cypr Północny, Kosowo, Osetię Południową, Saharę Zachodnią i Somaliland. Opisuje je politologiczny termin „quasi-państwo”, a jego alternatywy, stosowane w nauce dowolnie i chaotycznie, to: „parapaństwo”, „pseudopaństwo”, „*de facto* państwo”, „państwo nieuznane”⁶⁷⁶. Zakres uznania międzynarodowego tych podmiotów podsumowuje tabela 10.

Analizując kwestię *quasi*-państwowości, warto zauważyć, że określenia tego niejednokrotnie używano w odniesieniu do państw dysfunkcyjnych, do których zdecydowanie nie należy zaliczać Tajwanu⁶⁷⁷. Na przykład w zredagowanym przez Hedneya Bulla i Adama Watsona zbiorze esejów poświęconych ekspansji społeczności międzynarodowej podkreślono, że państwa te istnieją dzięki międzynarodowej kurtuazji. Brakuje im sprawnych struktur prawnych i administracyjnych odpowiedzialnych za funkcjonowanie państwa, pomimo jego niezależnego

⁶⁷⁴ Szerzej na temat prawa antysecesyjnego (Anti-Secession Law) zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.* Tekst dokumentu zob. *Anti-Secession Law, Adopted at the Third Session of the Tenth National People's Congress on March 14, 2005*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/2005lh/122724.htm> (18 IV 2012).

⁶⁷⁵ *Taiwan, Unrepresented Nations and Peoples Organization*, [on-line:] <http://www.unpo.org/members/7908> (3 I 2014).

⁶⁷⁶ Pål Kostø, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research” 2006, vol. 43, no. 6, s. 723–740.

⁶⁷⁷ Problematykę państw dysfunkcyjnych szerzej zob. *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. Robert Kłosowicz, Kraków 2013, *Studia nad Rozwojem; Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, red. Robert Kłosowicz, Andrzej Mania, Kraków 2012, *Studia nad Rozwojem*.

statusu⁶⁷⁸. Odnosząc się do tych spostrzeżeń, Robert H. Jackson za *quasi*-państwa uznał byłe kolonie, które charakteryzuje „brak politycznej woli, autorytetu struktur i instytucji, a także zorganizowania w celu ochrony społeczno-ekonomicznych interesów” państwa – choć spełniają one kryteria państwowości⁶⁷⁹.

Tabela 10. Przykładowe *quasi*-państwa świata, stan na 2013 r.

Quasi-państwo	Rok powstania	Liczba uznających państw – członków ONZ
Abchazja	1992	4
Cypr Północny	1983	1
Kosowo	2008	104
Osetia Południowa	1991	4
Sahara Zachodnia	1976	45
Somaliland	1991	0

Źródło: opracowanie własne.

Według Johna F. Coppera, jednego z najważniejszych badaczy dziejów wyspy, jej sytuację najlepiej określa nie tyle odmiennosc czy nieprzystawanie do standardowych wzorców państwowości, co unikatowość i niepewność, wiążąca się z jej przyszłością⁶⁸⁰. Tajwan zaiste wymyka się obiegowym czy naukowym klasyfikacjom, zarówno ze względu na historię państwowości, częściowe uznanie międzynarodowe, sukcesy w wewnętrznych aspektach zarządzania państwem, jak i na dynamiczny stosunek światowych mocarstw, szczególnie Stanów Zjednoczonych grających tzw. kartą chińską.

Do podobnych wniosków doszedł Pål Kostø. Za przyczynę odrębności przypadku tajwańskiego uznał małą liczbę państw uznających Tajwan⁶⁸¹. Na tej podstawie zauważył, że powinien on być zaliczony do kategorii właściwej jedynie sobie – pomiędzy państwem uznanym a *quasi*-państwem. Na potrzeby swojej analizy badacz wyróżnił pięć czynników wpływających na utrzymanie *quasi*-państwowości. Są to:

⁶⁷⁸ *The Expansion of International Society*, eds. Hedney Bull, Adam Watson, Oxford 1984, s. 430, [cyt. za:] Robert H. Jackson, *Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory. International Jurisprudence and the Third World*, „International Organization” 1987, vol. 41, nr 4, s. 526–527.

⁶⁷⁹ Robert H. Jackson, *Quasi-States. Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge 1993, s. 21.

⁶⁸⁰ John F. Copper, *Taiwan: Nation-State...*, s. xi.

⁶⁸¹ Pål Kostø, *op. cit.*, s. 726.

konsolidacja narodu, militaryzacja społeczeństwa, słabość macierzystego państwa, wpływ patrona, brak udziału w społeczności międzynarodowej⁶⁸². Oczywiście pozostaje jasne, że dotąd nie wypracowano obiektywnych kryteriów pozwalających oszacować sukcesy czy porażki *quasi*-państw, zatem każda analiza obarczona jest znacznym ryzykiem subiektywizmu badacza. Przypadek Tajwanu jest jednak wysoce przejrzysty. Po pierwsze, budowa narodu jako element propagandy politycznej zmieniała się na przestrzeni ostatnich dwóch dekad wraz ze sprawowaniem władzy przez przeciwne partie polityczne. Podczas gdy DPP (2000–2008) stawiała na rozbudowanie „tajwańskości” w każdym wymiarze życia społecznego, KMT (od 2008) optowała za wieloetniczną jednością. Po drugie, wojskowe rządy KMT (1949–1988), określane jako „autorytarna dyktatura”⁶⁸³, zastąpiły rządy obywateli i choć nacjonałliści odzyskali władzę, zasoby i środki twardej siły, nie są one już sposobem na jej sprawowanie w warunkach wszechpanującej demokracji na Tajwanie. Nie zmienia to faktu, że postępująca militaryzacja Chin stanowi wyzwanie dla władz na wyspie, które od lat rozbudowują swój arsenał przy pomocy Zachodu. Po trzecie, rosnący w siłę potencjał współczesnych Chin, które należy wskazać jako państwo macierzyste, jest niezaprzeczalnym faktem i zdecydowanie dystansuje czas wojny domowej pomiędzy komunistami i nacjonalistami, a więc okoliczności, w jakich doszło do ugruntowania władzy KMT na Tajwanie, od wyzwań, przed jakimi stoją kolejne rządy demokratycznego Tajwanu. Potencjał dzisiejszych Chin dotyczy jednakże nie tylko Tajwanu, ale większości państw świata, współpracujących z Chinami na różnych niwach, wśród których gospodarka, finanse, a także polityka nabrały strategicznego wymiaru. Po czwarte, gwarantem Tajwanu jest pozycja patrona – Stanów Zjednoczonych, która gasi zapędy Chin względem wyspy. Jest to jedyny czynnik potwierdzający próbę weryfikacji trwania *quasi*-państwa zaproponowaną przez Kostø. Wreszcie po piąte: mimo starań kolejnych rządów Tajwanu nie udało mu się wprowadzić swoich przedstawicieli do najważniejszych organizacji międzynarodowych o globalnym zasięgu, które mogłyby legitymizować państwowość czy pomóc w rozwiązaniu sytuacji wyspy. Mimo że współczesny Tajwan nie spełnia wymienionych kryteriów, należy wskazać, że do 1988 r. – symbolicznego czasu zmiany władzy i transformacji ustrojowej – większość czynników miała kluczowy wpływ na funkcjonowanie państwa chińskiego na Tajwanie, a w sytuacji zmiany przedstawiciela Chin w ONZ i wycofania uznania Republiki Chińskiej przez większość państw świata, a więc przez niemal 20 lat, odegrały one istotną rolę w utrzymaniu tamtego typu państwowości.

⁶⁸² *Ibidem*, s. 729.

⁶⁸³ John F. Copper, *Consolidating Taiwan's Democracy*, Lanham 2005, s. 31.

Analizę *quasi*-państw Kostø podsumowuje próbą nakreślenia ich przyszłości, którą jednak widzi w czarnych barwach. Badacz wyróżnia cztery możliwości: włączenie w struktury państwa patrona, absorbcję przez macierzyste państwo lub zjednoczenie z nim na zasadzie federacji, wreszcie uzyskanie uznania międzynarodowego jako niepodległe państwo. Na Tajwanie szczególnie popularne w ostatnich latach jest zestawianie na zasadzie przeciwieństw zjednoczenia i niepodległości, a więc scenariuszy, które przypisuje się strategiom politycznym wiodących i konkurujących ze sobą partii politycznych: KMT i DPP.

DEMOKRATYZACJA TAJWANU W BADANIACH IŁOŚCIOWYCH

Charakteryzując potencjał polityczny Tajwanu, warto odnieść się do prób kwantyfikacji wolności systemu politycznego. Powszechnie wiadomo, że dostępne narzędzia ilościowych badań demokracji są niedoskonałe i zawodne – a przy tym trudno je odnieść do systemów azjatyckich, w których nie tak dawno przyjmowano zachodnie wartości i nie są one dobrze zakorzenione – jednak zostaną one wykorzystane na potrzeby prowadzonej analizy w dwóch celach: historycznym i porównawczym⁶⁸⁴. Po pierwsze, umożliwią uchwycenie procesu demokratyzacji Tajwanu, po drugie – pozwolą odnieść bieżącą sytuację wyspy do sytuacji innych systemów politycznych w środowisku międzynarodowym Tajwanu. W celu przeprowadzenia tych analiz wybrano dwa narzędzia – raporty organizacji Freedom House oraz indeks demokracji opracowany przez tygodnik „The Economist” – ze względu na ich komplementarny charakter.

Najstarszą i cieszącą się uznaniem organizacją zajmującą się badaniami stanu wolności w świecie jest amerykańska Freedom House. Od lat 70. opracowuje ona coroczny raport *Freedom in the World*⁶⁸⁵. Współcześnie w raportach analizuje się sytuację 194 państw i 14 terytoriów, co daje w miarę kompletny obraz wolności w skali całego świata⁶⁸⁶. Wskaźnik wolności bazuje na wynikach liczbowych

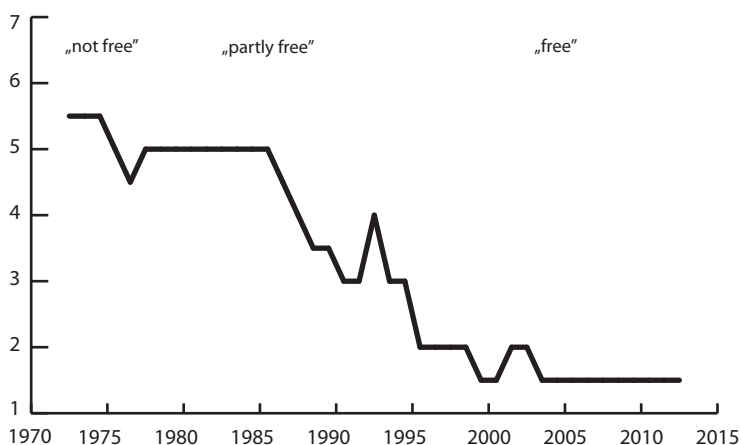
⁶⁸⁴ Szerzej na temat krytyki narzędzi wykorzystywanych w badaniach demokracji zob. Wiktor Szewczak, *Jak zmierzyć demokrację? Skale pomiaru demokracji politycznej stosowane w politologii porównawczej*, „Przegląd Politologiczny” 2011, nr 1, s. 121–137.

⁶⁸⁵ *Freedom in the World*, Freedom House, [on-line:] <http://www.freedomhouse.org/reports#.UuddC9KtaZ5> (28 I 2014).

⁶⁸⁶ Na przykład w 2010 r. 194 państwa i 14 terytoriów, zob. *Freedom in the World 2011*, [on-line:] Freedom House, http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIWproc.202011proc.20Boklet_1_11_11.pdf (28 X 2011).

(od 1 do 7), na podstawie których przyznawany jest jeden z trzech statusów: „wolny” (*free*) (1–2,5), „częściowo wolny” (*partly free*) (3–5) lub „brak wolności” (*not free*) (5,5–7)⁶⁸⁷. Do obliczenia wskaźnika szacuje się poziom wolności obywatelskich i praw politycznych w skali od 1 do 7 (niskie wyniki wskazują na ich poszanowanie, a wysokie na brak), w ujęciu zaczerpniętym z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przyjętej przez ONZ w 1948 r.⁶⁸⁸ Od samego początku badań *Freedom in the World* analizowano sytuację Tajwanu. Pozwala to odtworzyć wyniki w ujęciu historycznym, a zatem zobrazować proces demokratyzacji tego państwa (zob. wykres 2).

Wykres 2. Status wolności Tajwanu w latach 1973–2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Individual country ratings and status, FIW 1973–2014, Freedom in the World*, [on-line:] <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.U-jWiNJdWBR> (11 VIII 2014).

Wykres 2 ukazuje niemal jednostajną, stopniową poprawę wolności obywatelskich i praw politycznych na Tajwanie w latach 1973–2013. Wahania trendu były niewielkie, półpunktowe, i trwały w każdym przypadku rok. Według założeń Freedom House, Tajwan osiągnął status częściowo wolnego systemu w 1975 r., a całkowicie wolnego – w 1996 r. Znając historię polityczną Tajwanu, trudno w pełni

⁶⁸⁷ Wydawcy polskiej wersji monografii Charlesa Tilly poświęconej problemom demokracji przyjęli tłumaczenie „niewolny”. Zob. Charles Tilly, *Demokracja*, tłum. Michał Szczubińska, Warszawa 2008, s. 13.

⁶⁸⁸ *Freedom in the World 2014: Methodology*, Freedom House, [on-line:] <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%20Methodology%20Fact%20Sheet.pdf> (28 I 2014).

się z tym zgodzić. Wszak w latach 70. wciąż szalał „biały terror”, a władza dopiero rozważała możliwości wprowadzenia zmian. Demokratyzacja postępowała wolno, zainicjowana poprawą praw politycznych i wolności obywatelskich w 1986 r., a burzliwy okres jej przemian przypadł na przełom lat 80. i 90. Dzisiejszy poziom wolności utrzymuje się od 2004 r. Gorszą notę (2) otrzymuje poziom wolności obywatelskich, lepszą (1) – praw politycznych.

Porównując poziom wolności na Tajwanie do sytuacji innych państw regionu Azji i Pacyfiku, należy podkreślić silną pozycję wyspy w gronie systemów wolnych oraz zwrócić uwagę na fakt, że większość systemów politycznych w regionie charakteryzuje się częściową wolnością i jej brakiem. W 2013 r. poziom wolności w regionie rozkładał się następująco (w nawiasach zamieszczono oceny: pierwsza odpowiada poziomowi praw politycznych, druga – wolności obywatelskich):

- „wolny”: Australia (1, 1); Japonia (1, 1); Nowa Zelandia (1,1); Stany Zjednoczone (1, 1); Korea Południowa (1, 2); Tajwan (1, 2);
- „częściowo wolny”: Indonezja (2, 4); Filipiny (3, 3); Hongkong (5, 2); Malezja (4, 4); Singapur (4, 4); Tajlandia (4, 4);
- „brak wolności”: Brunei (6, 5), Kambodża (6, 5); Wietnam (7, 5); Mjanma (6, 5); Chiny (7, 6); Laos (7, 6); Korea Północna (7, 7).

Nieco innych ocen dostarcza ranking „The Economist” i wskaźnik demokracji (Democracy Index), w którym możemy przeczytać, że Tajwan plasuje się w pierwszej ćwiartce systemów politycznych świata, licząc od najbardziej demokratycznych. Osiągane wyniki stawiają go w takim zestawieniu najbliżej pełnych demokracji, chociaż nie w ich gronie (inaczej niż w raporcie *Freedom in the World*). W rankingu demokracji za 2013 r. były to: Nowa Zelandia (5), Australia (6), Stany Zjednoczone (19), Japonia (20) i Korea Południowa (21)⁶⁸⁹. Ułomne demokracje obok Tajwanu (37) to: Indonezja (54), Hongkong (65), Malezja (64), Filipiny (66) i Tajlandia (72). Do reżimów hybrydowych zaliczono Singapur (80) i Kambodżę (109), natomiast reżimy autorytarne to: Wietnam (134), Chiny (143), Mjanma (149), Laos (156) i Korea Północna (167).

Indeks demokracji, po raz pierwszy opracowany w 2006 r., porządkuje systemy sprawowania władzy od demokracji po reżimy autorytarne. Badanie obejmuje 60 wskaźników podzielonych na 5 kategorii, którymi są: proces wyborczy i pluralizm, funkcjonowanie sektora rządowego, uczestnictwo polityczne, kultura polityczna oraz swobody obywatelskie⁶⁹⁰. Wskaźnik przyjmuje uśrednione wartości z tych kategorii w przedziale od 0 do 10. Dla pełnych demokracji najwyższe: 8–10; dla ułom-

⁶⁸⁹ Cyfra w nawiasie wskazuje na miejsce w rankingu.

⁶⁹⁰ Kolejne wydania noszą następujące tytuły: *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*; *The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008*; *Democracy index 2010*. Demo-

nych: 6–7,9; dla hybrydowych: 4–5,9; dla reżimów autorytarnych: poniżej 4. Przyjęta skala jest dokładniejsza, co pozwala lepiej uchwycić i przeanalizować zmienność zjawiska w czasie niż w raportach *Freedom in the World*.

Wartość indeksu demokracji dla Tajwanu w latach 2007–2013, znajdująca się w przedziale 7,82–7,46, wskazała na niemal niezmienną „ułomność” jego demokracji, operując stosowaną w indeksie nomenklaturą (zob. tabela 11). Indeks demokracji Tajwanu wskazał, że najniżej oceniano kulturę polityczną (5,63) i partycypację polityczną obywateli (6,67–5,56). W 2010 r. obniżono oceny w dwóch kategoriach: funkcjonowanie sektora rządowego (II. FG) i udział w życiu politycznym (III. PP). Był to spadek wielkości odpowiednio o 0,36 i 1,11 pkt. W 2011 r. obniżyła się też wartość kategorii swobody obywatelskie (V. CL), o 0,3 pkt. Do tych zmian doszło w czasie rządów Kuomintangu i to właśnie ze społecznym niezadowolaniem z powrotu do władzy tej partii można wiązać słabnące wyniki Tajwanu.

Tabela 11. Indeks demokracji – Tajwan w latach 2007–2013

Rok	Miejsce w rankingu do liczby badanych systemów politycznych	Wartość indeksu demokracji	I. PW	II. FG	III. PP	IV. PC	V. CL
2007	32 / 167	7,82	9,58	7,5	6,67	5,63	9,71
2008	33 / 167	7,82	9,58	7,5	6,67	5,63	9,71
2010	36 / 167	7,52	9,58	7,14	5,56	5,63	9,71
2011	37 / 167	7,46	9,58	7,14	5,56	5,63	9,41
2012	35 / 167	7,57	9,58	7,14	6,11	5,63	9,41
2013	37 / 167	7,57	9,58	7,14	6,11	5,63	9,41

I. PW – proces wyborczy i pluralizm

II. FG – funkcjonowanie władzy

III. PP – partycypacja polityczna

IV. PC – kultura polityczna

V. CL – swobody obywatelskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie dorocznych rankingów indeksu demokracji: *Democracy at a standstill; Democracy index 2013. Democracy in limbo*, The Economist Intelligence Unit Limited 2014.

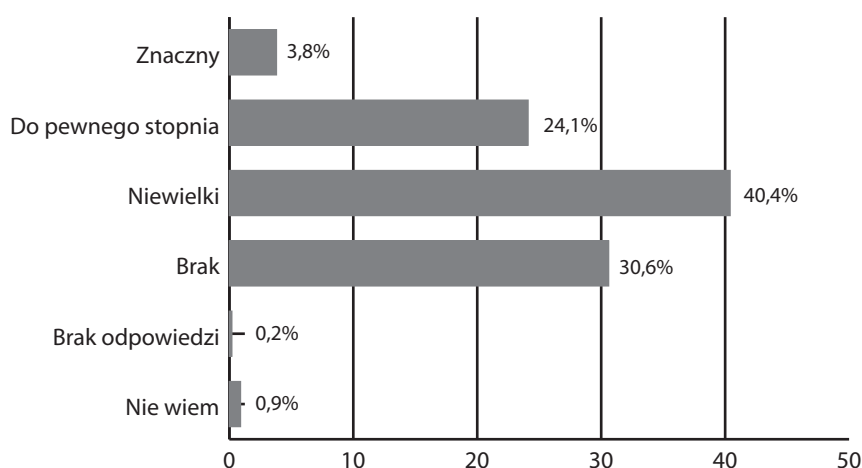
Niski poziom uczestnictwa politycznego mieszkańców Tajwanu, zasygnalizowany w wartościach indeksu demokracji, można wyjaśnić z jednej strony ciągłością historyczną, przenoszeniem zwyczajów z poprzedniego systemu i specyfiką kultu-

cracy in retreat; Democracy index 2011. Democracy under stress; Democracy index 2012; Democracy at a standstill; Democracy index 2013. Democracy in limbo.

rową, a z drugiej – znużeniem obywateli powolnym przebiegiem procesu, podczas którego ujawniono wiele nadużyć władzy. Wszak tajwańska demokracja w 2014 r. nie miała jeszcze 30 lat. Danych empirycznych niezwykle cennych dla weryfikacji stanu tajwańskiej demokracji dostarcza międzynarodowy program badań wartości i przekonań – World Values Survey, gdyż jest nimi objęty także współczesny Tajwan⁶⁹¹.

Analiza poziomu zainteresowania polityką na Tajwanie pokazuje, że w 2012 r. przejawiało je 37,9% Tajwańczyków – 3,8% w „znacznym” stopniu, a 24,1% „do pewnego stopnia”. Większość mieszkańców wyspy nie była więc zainteresowana sprawami politycznymi (zob. wykres 3)⁶⁹².

Wykres 3. Poziom zainteresowania polityką wśród mieszkańców Tajwanu w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: V84.- *Interest in politics*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).

Niski stopień zainteresowania polityką wśród Tajwańczyków skłania do międzynarodowych odniesień. Czy stał się on cechą odróżniającą Tajwan od innych demokratycznych państw regionu? Dla celów porównawczych wybrano trzy państwa o silnych związkach z Tajwanem. Po pierwsze: Japonię jako państwo, które przez 50 lat okupowało Tajwan, a więc odpowiada za wykształcenie najstarszej

⁶⁹¹ Najnowsza, już szósta fala badań obejmuje lata 2010–2014. Badania na Tajwanie prowadzono także podczas piątej fali w latach 2005–2009.

⁶⁹² V84.- *Interest in politics*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014). Zadane pytanie w tłumaczeniu na język polski brzmiałoby: „Czy interesuje się Pan(i) polityką?”

generacji mieszkańców i samo przeszło przez proces demokratyzacji. Po drugie: Republikę Korei – również okupowaną przez Japonię i – co ważniejsze – przechodzącą przemiany polityczne podczas tzw. trzeciej fali demokratyzacji. Po trzecie: Stany Zjednoczone – ostoję demokracji, a także gwaranta bezpieczeństwa Tajwanu i miejsce, w którym współczesne tajwańskie elity pobierały wykształcenie. Wszystkie te państwa są wolnymi demokracjami w rozumieniu raportów *Freedom in the World* oraz „The Economist”.

Tabela 12 ukazuje znaczne dysproporcje w zainteresowaniu polityką wśród mieszkańców Tajwanu, Japonii, Korei Południowej i Stanów Zjednoczonych. W gronie tym największe zainteresowanie polityką wykazują Japończycy (67,5%), za nimi znaleźli się Amerykanie (58,9%), Koreańczycy (38,2%) i Tajwańczycy (27,9%). Dane te mogą wskazywać, że młode demokracje potrzebują więcej czasu, aby przywyknąć do nowej rzeczywistości politycznej. Jej mechanizmy działania ostatecznie zachęcą społeczeństwo do zwiększenia zainteresowania polityką. Potwierdzeniem tej zależności byłaby Japonia, która dopiero po II wojnie światowej i za sprawą Stanów Zjednoczonych przyjęła demokratyczny porządek. Porównanie zainteresowania polityką wśród Koreańczyków i Japończyków wskazuje jednak na odmienny podział głosów między skrajnymi kategoriami, przy podobnym „nie-wielkim” zainteresowaniu polityką, na poziomie ok. 40%. Udział Koreańczyków, którzy nie interesują się polityką, wyniósł 20,5%, a Tajwańczyków – 30,6%. Entuzjastów polityki brakuje też w Korei Południowej – jest ich jedynie 5%, a średnie zainteresowanie wykazało 33,2% Koreańczyków.

Tabela 12. Poziom zainteresowania polityką wśród mieszkańców Tajwanu, Japonii, Republiki Korei i Stanów Zjednoczonych w 2012 r.

Odpowiedź	Tajwan	Japonia	Republika Korei	Stany Zjednoczone
Znaczny	3,8%	13,4%	5,0%	17,6%
Do pewnego stopnia	24,1%	52,1%	33,2%	41,3%
Niewielki	40,4%	27,1%	40,5%	25,6%
Brak	30,6%	5,1%	20,5%	14,7%
Brak odpowiedzi	0,2%	(.)	0,8%	0,9%
Nie wiem	0,9%	2,3%	(.)	(.)
N	1238	2443	1200	2232

Źródło: opracowanie własne na podstawie: V84.- *Interest in politics...*

Badania wartości i przekonań politycznych Tajwańczyków kreślą też pożądany system polityczny. Ich wyniki wyjaśniają niski poziom partycypacji politycznej Tajwańczyków. Na pytanie o opinię na temat sposobu rządzenia Tajwanem przez

„silnego przywódcę, który nie musi liczyć się z parlamentem i wyborcami”, aż 61,5% respondentów odpowiedziało pozytywnie („bardzo dobrze” – 25% i „raczej dobrze” – 36,5%)⁶⁹³. Bardziej konkretnych wyników dostarcza skorelowanie tych odpowiedzi z rodzajem zatrudnienia respondentów. W gronie pracowników instytucji publicznych i rządowych pozytywnie odpowiedziało 60% pytanym, podobnie wśród zatrudnionych w biznesie i w przemyśle (zob. tabela 13).

Tabela 13. Opinia Tajwańczyków o silnym przywództwie jako systemie rządzenia a miejsce zatrudnienia w 2012 r.

Odpowiedź	Wynik	Miejsce zatrudnienia				
		Instytucje publiczne i rządowe	Biznes i przemysł	Prywatne NGO	Niepracujący	Brak odpowiedzi
Bardzo dobra	25,0%	19,1%	26,3%	14,6%	26,0%	(.)
Prawie dobra	36,5%	44,3%	34,6%	37,1%	37,4%	52,4%
Zła	23,3%	19,9%	23,7%	9,7%	25,4%	6,9%
Bardzo zła	6,8%	9,4%	7,2%	12,1%	4,2%	(.)
Brak odpowiedzi	0,6%	0,7%	0,7%	(.)	0,3%	(.)
Nie wiem	7,7%	6,6%	7,6%	26,4%	6,8%	40,6%
N	1238	151	800	18	264	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: V127.- *Political system: Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).

Podobne wyniki otrzymano, pytając o opinię w sprawie zastąpienia rządu pracą „ekspertów z kół pozarządowych, którzy przy podejmowaniu decyzji kierują się tym, co jest najlepsze dla kraju” („dobrze” – 10,2%; „raczej dobrze” – 49,5%; „raczej źle” – 27,8%; „źle” – 4,7%)⁶⁹⁴. Pociągające dla dalszego rozwoju demokracji na Tajwanie jest jednak to, że 80,6% respondowanych odrzuca możliwość „rządów

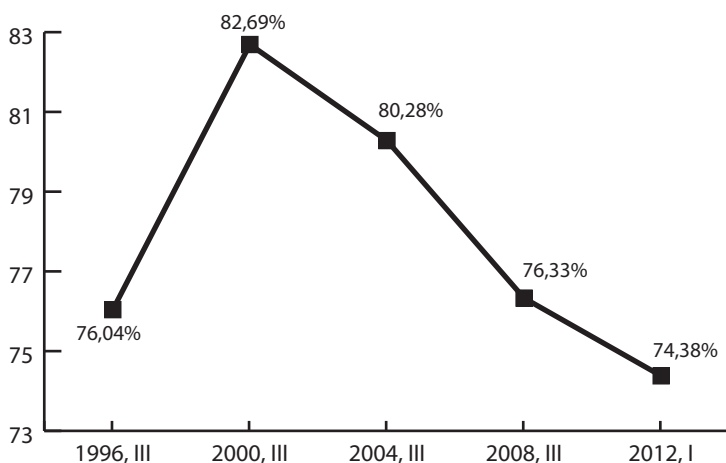
⁶⁹³ V127.- *Political system: Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014). Zadane pytanie w tłumaczeniu na język polski brzmiałoby: „Opisz teraz różne typy systemów politycznych. Proszę powiedzieć, co Pan(i) myśli o każdym jako o sposobie rządzenia naszym krajem. Czy uważał(a)by go Pan(i) za bardzo dobry, raczej dobry, raczej zły czy też zły sposób rządzenia naszym krajem? Władza silnego przywódcy, który nie musi liczyć się z parlamentem i wyborcami”.

⁶⁹⁴ V128.- *Political system: Having experts, not government, make decisions according to what they think is best for the country*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014). Zadane pytanie w tłumaczeniu na język polski brzmiałoby: „Opisz teraz różne typy systemów politycznych. Proszę powiedzieć, co Pan(i) myśli o każdym jako o sposobie rządzenia naszym krajem. Czy uważał(a)by go Pan(i) za bardzo dobry, raczej dobry,

wojskowych” jako „raczej złą” i „bardzo złą”, 10,6% uważa ją za „niezłe” rozwiązanie, a 1,1% za „bardzo dobre”⁶⁹⁵. Uznanie Tajwańczyków zyskał przede wszystkim demokratyczny system polityczny: 58,9% określa go jako „raczej dobry”, a 28,9% jako „bardzo dobry”. Jedynie 6,2% głosujących stwierdziło, że demokracja jest „raczej złą”.

Niski poziom uczestnictwa politycznego Tajwańczyków nie znajduje odzwierciedlenia we frekwencji wyborczej. Wręcz przeciwnie, mieszkańcy wyspy uczestniczą w nich bardzo licznie (por. wykresy: 4, 5). Najwyższą frekwencję odnotowano w wyborach prezydenckich w 2000 r. – głos oddało wówczas 82,69% uprawnionych. Po tych wyborach frekwencja stopniowo spadała, do najniższego poziomu w wyborach 2012 r.: 74,38% (zob. wykres 4).

Wykres 4. Frekwencja w wyborach prezydenckich w latach: 1996, 2000, 2004, 2008, 2012

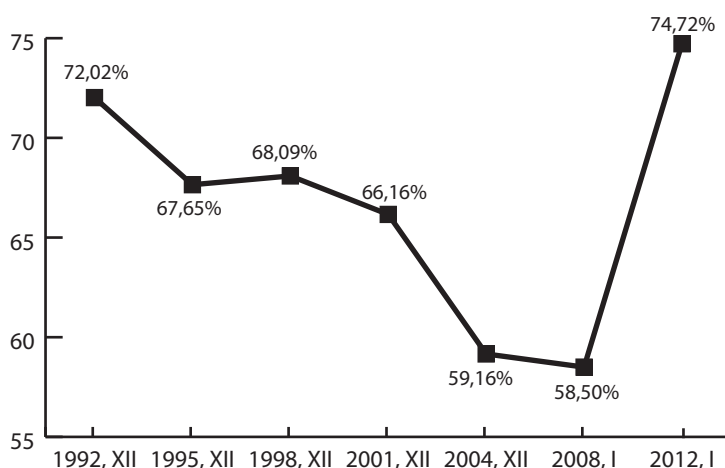
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Presidential Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4428.php> (29 VII 2014).

raczej zły czy też zły sposób rządzenia naszym krajem? Władza ekspertów z kół pozarządowych, którzy przy podejmowaniu decyzji kierują się tym, co jest najlepsze dla kraju”.

⁶⁹⁵ V129.- *Political system: Having the army rule*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014). Zadane pytanie w tłumaczeniu na język polski brzmiałoby: „Opiszę teraz różne typy systemów politycznych. Proszę powiedzieć, co Pan(i) myśli o każdym jako o sposobie rządzenia naszym krajem. Czy uważał(a)by go Pan(i) za bardzo dobry, raczej dobry, raczej zły czy też zły sposób rządzenia naszym krajem? Rządy wojskowych”.

Mniejszym zainteresowaniem Tajwańczyków cieszyły się wybory do Yuanu Ustawodawczego. Tu zaznaczył się stopniowy spadek frekwencji z poziomu 72,02% w wyborach w 1992 r. do 58,5% w 2004 r. Dopiero reforma, w wyniku której połączono wybory prezydenckie z parlamentarnymi, doprowadziła do zwiększenia frekwencji – w 2012 r. do 74,72%.

Wykres 5. Frekwencja w wyborach do Yuanu Ustawodawczego w latach: 1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2008, 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Legislator Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4430.php> (30 VII 2014).

Najmniejsze znaczenie Tajwańczycy przypisywali wyborom do Zgromadzenia Narodowego o funkcjach konstytuancy. Co prawda w 1991 r. frekwencja wyniosła 68,32%, ale był to początkowy okres demokratyzacji Tajwanu. Wysoką frekwencję podczas wyborów w 1996 r. (76,21%) można natomiast wyjaśnić połączeniem głosowania z wyborami prezydenckimi. Sytuacja ta nie powtórzyła się w wyborach do Zgromadzenia Narodowego w 2005 r. – wzięło w nich udział jedynie 23,36% społeczeństwa.

Badania opinii publicznej w zakresie porównań frekwencji wyborczej w referencyjnych demokracjach pokazały, że najwyższą deklarację bezwzględного udziału złożyli Tajwańczycy – 70,6%, co było zgodne z rzeczywistymi wynikami. W Japonii 58% ankieterowanych zadeklarowało stały udział w głosowaniach, w Stanach Zjednoczonych – 57,8%, a w Republice Korei – 54,6%. Jeżeli jednak zsumować wyniki kategorii „zawsze” biorę udział w wyborach i „zazwyczaj” biorę udział w wy-

borach, wyniki ułożą się następująco: Tajwańczycy – 88,9%, Japończycy – 89,3%, Koreańczycy – 83,9% i Amerykanie – 78,4%⁶⁹⁶.

Spółeczeństwo Tajwanu sześć razy wypowiadało się na tematy narodowe, w plebiscytach w 2004 i 2008 r. W żadnym z nich nie osiągnięto wymaganej dla ważności wyników frekwencji. Dotychczasowe referenda, mimo że zakończyły się fiaskiem, pozostają narzędziem w rękach tajwańskich polityków, którzy stają przed wyborem niepopularnych decyzji – ich podjęcie może nie tylko przesądzić o losie wyspy, ale i doprowadzić do spadku popularności. To właśnie gra polityczna determinowała niską frekwencję w referendach. Dwie główne siły polityczne Tajwanu każdorazowo obrzucały się argumentami dotyczącymi potrzeby przeprowadzania plebiscytów, sposobu formułowania pytań czy prowadzonej agitacji. Uogólniając, DPP występowała o referenda częściej niż KMT. Chociaż już liczba plebiscytów w ostatnich latach wskazuje, jak wiele jest wyzwań w młodej demokracji, należy podkreślić, że tajwańscy politycy niejednokrotnie zapowiadali konieczność przeprowadzenia plebiscytu również w innych sprawach. Miała to być kwestie zmiany konstytucji z inicjatywy prezydenta Chen Shui-biana (2006 r.) oraz przyszłości budowy czwartej elektrowni jądrowej na Tajwanie (2013 r.), zgłaszanej przez administrację prezydenta Ma Ying-jeou⁶⁹⁷.

Po wygranych przez Kuomintang wyborach w 2012 r. wydawało się, że partia ta, przejmując władzę, ma nie tylko dobrze przemyślany program polityczny, ale także zdolność do przekonania newralgicznej części społeczeństwa co do jego słuszności. Wygrana w wyborach prezydenckich i parlamentarnych jedynie pozornie gwarantowała skuteczne przeprowadzenie strategii pogłębiania współpracy z Chinami. Niewątpliwie oferowała takie możliwości w krótkiej perspektywie czasu liczonej kadencjami wyborczymi. Jednocześnie można było przypuszczać, że opozycyjna DPP nie zdoła przedstawić alternatywnego programu, a zmęczone zawiłymi kampaniami wyborczymi konsumpcyjne społeczeństwo będzie coraz mniej angażować się w politykę i brać udział w kreśleniu przyszłości wyspy. Był to jednak złudny pogląd, co stało się jasne wraz z eskalacją protestów studenckich wobec umowy o handlu usługami z Chinami w marcu 2014 r. To właśnie sprzeciw młodych Tajwańczyków wyciągnął na ulice tłumy mieszkańców wyspy. Czy siła ta przerodzi się w nowe ugrupowanie polityczne zdolne wypracować zwarty program polityczny, czy też znajdzie miejsce w gremiach obecnych partii opozy-

⁶⁹⁶ V227.- *Vote in elections: National level*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014). Zadane pytanie w tłumaczeniu na język polski brzmiałoby: „Czy bierze Pan(i) udział w wyborach? Nigdy, zwykle czy zawsze? Wybory krajowe”.

⁶⁹⁷ W 2012 r. DPP proponowała także plebiscyt w sprawie importu amerykańskiej wołowiny – była to sprawa kontrowersyjna dla społeczeństwa, gdyż zwierzętom podawano karmę z dodatkiem raktopaminy, zwiększającej ich masę mięśniową, a zakazanej na Tajwanie.

cyjnych, zapewne pokażą już najbliższe wybory zaplanowane na 2016 r. Możliwości opozycji wydają się znaczne, jeśli analizować je przez pryzmat spadku poparcia dla prezydenta Ma Ying-jeou. Badanie sondażowe przeprowadzone w kwietniu 2014 r. przez Taiwan Indicators Survey Research wskazało poparcie na poziomie 17,9%. Referencyjna wartość z czerwca 2008 r., w miesiąc po zaprzysiężeniu na pierwszą kadencję, wyniosła 19,9%. Inna miara, tj. braku aprobaty dla prezydenta, wyniosła w 2014 r. 71,1%, a cztery lata wcześniej – 46,2%. Wyniki te potwierdził sondaż wykonany przez związany z DPP Taiwan Thinktank. Zaufanie dla prezydenta Ma Ying-jeou potwierdziło w nim 17,4% respondentów, a brak aprobaty – 72,8%⁶⁹⁸.

⁶⁹⁸ Stacy Hsu, Rich Chang, *Separate polls put Ma's approval rate under 18 percent*, „Taipei Times”, 14 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/05/14/2003590295/1> (21 IX 2014).

Rozdział 6

POTENCJAŁ MILITARNY

UCIECZKA KUOMINTANGU NA TAJWAN I WOJNA NA PÓŁWYSPIE KOREAŃSKIM

Bez dużej przesady można powiedzieć, że potencjał obronny Tajwanu determinuje jego położenie geograficzne. Docenili je już kolonizatorzy wyspy w poprzednich wiekach. Atutem stało się nie tylko wyspiarskie położenie, ale także odległość od kontynentu, umożliwiającą sprawne przemieszczanie się, i ukształtowanie terenu ze skalistym wybrzeżem, stanowiącym naturalną osłonę przed desantem obcych, oraz z pasmami górskimi dzielącymi poszczególne części wyspy na niezależne sektory. Do czasów kolonizacji japońskiej na Tajwanie (1895 r.) powstały lokalne fortyfikacje, usadowione u wybrzeży wyspy, które w okresie rozkwitu handlu morskiego przesądziły o sytuacji podległych im obszarów. Okupacja japońska (1895–1945) wiązała się z dynamicznym rozwojem infrastruktury wyspy, powstawały wówczas porty, drogi i lotniska, również o zastosowaniu wojskowym. Tajwan tamtych lat miał jednak charakter przede wszystkim rolniczy, a wyspa stanowiła dla Japończyków zaplecze w toczącym się teatrze wojennym w regionie Azji i Pacyfiku. Zgodnie z ustaleniami sojuszniczymi, 25 października 1945 r. kapitulację w imieniu 170 tys. żołnierzy japońskich na Tajwanie odebrała Armia Narodowo-Rewolucyjna. Jej dywizje dotarły na wyspę 17 października 1945 r. Dopiero w październiku następnego roku po raz pierwszy osobiście zawitał na niej sam Chiang Kai-shek. Opieszałość chińskiej armii mogła wzbudzać wątpliwości, w rzeczywistości wynikała ona jednak z niedomagań logistycznych sił Chiang Kai-sheka, z ogromu przejmowanego od Japończyków terytorium i wynikających z tego nowych obowiązków, a także z podporządkowania decyzjom aliantów. 1 września 1945 r. na Tajwan przybył

pierwszy kontyngent, liczący kilku oficerów armii Stanów Zjednoczonych i funkcjonariuszy tajnej policji Chiang Kai-sheka⁶⁹⁹. W tym samym miesiącu dołączyły do nich kolejne grupy amerykańskich oficerów, których zadania koncentrowały się na przejęciu alianckich jeńców wojskowych, chorych i rannych oraz ich ewakuacji (w sumie ok. 1400 osób), a także na zabezpieczeniu i dokumentacji pochówków⁷⁰⁰. Z kolei oficerowie Armii Narodowo-Rewolucyjnej przybyli na wyspę dopiero po miesiącu⁷⁰¹. Na początku października wojsko amerykańskie przetransportowało ok. tysiąca chińskich żandarmów na japońskich statkach z kontynentu na Tajwan. 15 października siły te wspomagały 62. i 70. dywizja Armii Narodowo-Rewolucyjnej w liczbie 12 tys. wojskowych, niechętnych wszakże do zejścia na ląd i stawienia czoła Japończykom⁷⁰². Na Tajwanie, obok 170 tys. żołnierzy, przebywało także ok. 330 tys. cywilów⁷⁰³. 30 października rozpoczęła się demobilizacja japońskich sił na wyspie; prowadzono ją do grudnia 1945 r. Proces ten przebiegał jednak powoli i pod koniec lutego 1946 r. w obozach internowania przebywało tylko nieco ponad 322 tys. Japończyków, wśród nich tysiące pracowników administracji i policji pozostawionych w służbie⁷⁰⁴. Wiosną 1946 r. drogą morską, przy użyciu amerykańskich jednostek, przeprowadzono repatriację Japończyków.

Nie był to jednak koniec dyslokacji wojskowych na Tajwanie. Przegrana sił Chiang Kai-sheka w wojnie domowej na kontynencie doprowadziła do kolejnej migracji na szerszą skalę. Przy użyciu amerykańskich samolotów i okrętów na Tajwan przerzucono część Armii Narodowo-Rewolucyjnej, rząd, urzędników i ich rodziny – łącznie ok. 2 mln osób do 1949 r. Na wyspę ewakuowano również sprzęt dostarczony Chiang Kai-shekowi w ramach pomocy wojskowej przez Amerykanów. Oczywiście nie udało się zabrać wszystkiego. Znakomita większość sprzętu militarnego została na kontynencie i trafiła w ręce zwycięskiej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej.

Po kapitulacji Japonii, w latach 1945–1949, amerykańska pomoc wojskowa dla Kuomintangu wyniosła 3 mld USD⁷⁰⁵. Zaangażowanie mediacyjne i finansowe Stanów Zjednoczonych w wojnę domową w Chinach nie dało jednak pożądanego rezultatu. Dyplomacja amerykańska pośrednio przyznała się do poraż-

⁶⁹⁹ George H. Kerr, *op. cit.*, s. 67.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, s. 69.

⁷⁰¹ *Ibidem*, s. 72.

⁷⁰² *Ibidem*, s. 73.

⁷⁰³ *Ibidem*, s. 62.

⁷⁰⁴ Lai Tse-han, Ramon H. Myers, Wei Wou, *A Tragic Beginning. The Taiwan Uprising of February 28, 1947*, Stanford 1991, s. 63.

⁷⁰⁵ Ryszard Szuster, *op. cit.*, s. 7–8.

ki prowadzonej w Chinach polityki, publikując 5 sierpnia 1949 r. „Białą Księgę o Chinach”, gdzie słowa krytyki kierowano głównie pod adresem kierownictwa politycznego i wojskowego Kuomintangu. Władze w Waszyngtonie zdystansowały się tym samym wobec wydarzeń w Azji Wschodniej, podkreślając formułę o nieingerowaniu w wewnętrzne sprawy Chin⁷⁰⁶. Zdzisław Góralczyk dobitnie stwierdził, że ówczesna polityka Stanów Zjednoczonych była nacechowana „wewnętrznymi sprzecznościami i pełna niezdecydowania”⁷⁰⁷. Brak uznania Amerykanów dla nowych władz w Pekinie miał kilka przyczyn: utratę dotychczasowych przywilejów, konfiskatę amerykańskiego majątku w Chinach, naciski ze strony przychylnych Chiang Kai-shekowi środowisk kongresmenów, aktywność prokuomintangowskiego lobby, a także antykomunistyczną kampanię kierowaną przez senatora Josepha McCarthy’ego⁷⁰⁸. Wybuch wojny na Półwyspie Koreańskim, do którego doszło w połowie 1950 r., doprowadził do usztywnienia stanowiska Amerykanów w sprawie Chin⁷⁰⁹.

Po wybuchu wojny w Korei (1950–1953) strategia działania Stanów Zjednoczonych w odniesieniu do Tajwanu i całego regionu Azji Wschodniej uległa zasadniczym zmianom. Wraz z zaangażowaniem wojsk ONZ w konflikt na Półwyspie Koreańskim do Cieśniny Tajwańskiej wpłynęły okręty VII Floty Stanów Zjednoczonych, które miały stanowić o bezpieczeństwie wyspy. Decyzją administracji prezydenta Harry’ego Trumana Tajwan został włączony do amerykańskiego systemu baz wojskowych. Podejmowane w tym czasie działania korespondowały z ogłoszoną wcześniej doktryną „powstrzymywania komunizmu”, którą Amerykanie rozwinęli po II wojnie światowej. Zgodnie z jej założeniami początkowo Chińską Republikę Ludową, a później także Związek Radziecki postrzegano jako jednolite zagrożenie w ramach monolitycznego bloku komunistycznego. Doktryna była realizowana w ciągu kolejnych dekad w postaci bezpośrednich interwencji wojskowych (czego wyrazem była m.in. wojna w Korei), sojuszy dwustronnych oraz układów o bezpieczeństwie z państwami regionu⁷¹⁰. Warto w tym miejscu zauważyć, że w czasie wojny w Korei środowiska republikańskie w Stanach Zjednoczonych, wskazując, że „powstrzymywanie” stanowi raczej element podejścia charakteryzującego się dostosowywaniem do komunizmu, proponowały przyjęcie bardziej zdecydowa-

⁷⁰⁶ Łukasz Gacek, *Chińskie elity polityczne...*, s. 199–202.

⁷⁰⁷ Zdzisław Góralczyk, *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921–czerwiec 1950)*, przedm. Janusz W. Gołębiowski, Warszawa 1981, s. 369; Bronisław Sech, *op. cit.*, s. 70–71.

⁷⁰⁸ *Ibidem*.

⁷⁰⁹ Zdzisław Góralczyk, *op. cit.*, s. 379.

⁷¹⁰ Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999, s. 134–135.

nego rozwiązania, określanego mianem „odpychania” komunizmu (*roll back*). Groźba wywołania wojny nuklearnej osłabiła jednak nieco zwolenników tego poglądu⁷¹¹.

Wojna na Półwyspie Koreańskim dla Tajwanu wiązała się także ze wznowieniem amerykańskiego programu pomocowego. W styczniu 1951 r. na wyspę dotarły sprzęt i wyposażenie wojskowe o wartości 29 mln USD. Jednocześnie Departament Obrony wyasygnował ponad 71 mln USD na rzecz Tajwanu. W marcu Departamenty Stanu i Obrony utworzyły na wyspie grupę doradczą – Military Assistance Advisory Group (MAAG), na czele której stanął William C. Chale. Miała ona wspomagać rząd Republiki Chińskiej w procesie reorganizacji sił zbrojnych⁷¹². 2 grudnia 1954 r. Stany Zjednoczone i Republika Chińska podpisały traktat o wzajemnej obronie, który zakładał podejmowanie w razie ataku zbrojnego sił komunistycznych na wyspę wspólnych działań, służących obronie integralności terytorialnej i stabilności politycznej⁷¹³.

W latach 50. istniała realna groźba ataku na wyspę z kontynentu. To właśnie w tym czasie doszło do najpoważniejszego w historii powojennych relacji wzrostu napięcia w Cieśninie Tajwańskiej. W związku z zagrożeniem ze strony komunistycznych Chin w okresie pierwszego (1954) i drugiego kryzysu (1958) w Cieśninie Tajwańskiej, na Tajwanie i przybrzeżnych wyspach rozbudowano zaplecze wojskowe, które wypełniono amerykańskim sprzętem. Jego przerzut nadzorowała VII Flota. Powstała amerykańska baza lotnicza w okolicy miasta Taizhong. Na wyspach rozmieszczono pociski rakietowe z głowicami jądrowymi, które pozostały tam do 1974 r.⁷¹⁴

Latem 1958 r. doszło do artyleryjskiego ostrzału wysp Kinmen i Mazu, co stworzyło poważne zagrożenie eskalacją konfliktu w Cieśninie Tajwańskiej. Amerykanie, nie zyskawszy poparcia dla możliwości stworzenia „dwóch Chin” nie kryli niechęci wobec dalszej obrony przybrzeżnych wysp⁷¹⁵. Z oświadczenia ministerstwa spraw zagranicznych ChRL wynikało przy tym, że Chiny nie są w stanie wojny ze Stanami Zjednoczonymi, rozwiązują jedynie problem wewnętrzny. Sprzeczność wynikała zaś z faktu, że Stany Zjednoczone próbowały ingerować w wewnętrzne

⁷¹¹ Joseph S. Nye jr., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tłum. Marek Madej, Warszawa 2009, s. 192, *Stosunki Międzynarodowe – Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*.

⁷¹² Lin Cheng-yi, *The legacy of the Korean War. Impact on U.S.-Taiwan relations*, „Journal of Northeast Asian Studies” 1992, vol. 11, no. 4, s. 40–57.

⁷¹³ *Mutual Defense Treaty...*

⁷¹⁴ Monte R. Bullard, *op. cit.*, s. 153.

⁷¹⁵ Ramon H. Myers, Jialin Zhang, *op. cit.*, s. 9–13.

sprawy państwa⁷¹⁶. W podpisanym przez Chiang Kai-sheka i Johna Fostera Dullesa komunikacie z października 1958 r. była mowa o zintegrowaniu obrony Kinmen i Mazu z obroną Tajwanu i Peskadorów⁷¹⁷. Wydaje się prawdopodobne, że w okresie prezydentury Dwighta D. Eisenhowera Stany Zjednoczone faktycznie były przygotowane na potencjalny konflikt zbrojny z ChRL, gdyby te zrealizowały zbrojny desant na Kinmen i Mazu⁷¹⁸.

Za czasów następcy Eisenhowera, Johna F. Kennedy'ego, Stany Zjednoczone prowadziły dwutorową politykę wobec ChRL. Kontynuowano rozmowy w Warszawie, wyrażając sprzeciw wobec możliwej inwazji wojsk Chiang Kai-sheka na kontynent. Jednocześnie zaś nie rezygnowano z dostarczania broni na Tajwan⁷¹⁹.

ZAGROŻENIE NUKLEARNE W CIEŚNINIE TAJWAŃSKIEJ

Źródłem zmartwień Amerykanów od lat 50. była możliwość, że Chiny wejdą w posiadanie broni nuklearnej. Aby zrealizować ten cel, władze w Pekinie musiały przededefiniować dotychczasową politykę bezpieczeństwa w Azji Wschodniej, szczególnie w kontekście relacji z państwami sojuszniczymi. Podczas debaty dotyczącej ograniczenia zbrojeń jądrowych to właśnie Chiny znalazły się w centrum zainteresowania Amerykanów⁷²⁰.

W połowie lat 50. Chiny zaproponowały, by państwa regionu Azji i Pacyfiku zawarły pakt o bezpieczeństwie zbiorowym. Stany Zjednoczone i Japonia zablokowały tę inicjatywę. Władze w Pekinie wypowiadały się przeciwko umieszczeniu broni jądrowej i rakietowej na terytorium jakiegokolwiek państwa azjatyckiego. W 1958 r. postulowały utworzenie w Azji strefy pokojowej, wolnej od broni jądrowej⁷²¹. W istocie jednak były to tylko puste deklaracje. Chiny faktycznie realizowały strategię podsycania napięcia międzynarodowego. Przejawem tego był m.in. sprzeciw Chin

⁷¹⁶ M. Kapica, *ChRL: dwa dziesięciolecia – dwie polityki*, tłum. Leszek Ogórek, Warszawa 1971, s. 218–219.

⁷¹⁷ *Ibidem*, s. 220.

⁷¹⁸ Michał Szczepański, *Stany Zjednoczone a Chiny*, Warszawa 1973, s. 154, *IPO Ideologia, Polityka, Obronność*.

⁷¹⁹ *Ibidem*, s. 162–163.

⁷²⁰ Lorenz M. Lüthi, *Chiny–ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, tłum. Józef Pawłowski, Katarzyna Urban-Pawłowska, Warszawa 2011, s. 254.

⁷²¹ M. Kapica, *op. cit.*, s. 162–163.

wobec układu z 1963 r. o częściowym zakazie prób jądrowych⁷²². Z jednej strony wypowiedzi płynące z Pekinu zmierzały do wywołania starcia militarnego USA i ZSRR, z drugiej zaś Chiny unikały podejmowania jakichkolwiek działań, które wciągnęłyby je w zmagania wojenne. Dlatego mówiąc o wojnie, zwykle miały na myśli konflikty, które z ich punktu widzenia byłyby korzystne i nie stanowiły dla nich zagrożenia⁷²³.

Układ o częściowym zakazie prób jądrowych miał zapobiec międzynarodowemu transferowi technologii nuklearnej. Nie pozbawiał jednak w istocie państw niebędących jego sygnatariuszami prawa do prowadzenia wszelkiego rodzaju prób nuklearnych. Nic więc dziwnego, że 16 października 1964 r. Chiny z wielkim entuzjazmem poinformowały o zdetonowaniu pierwszej bomby atomowej, deklarując jednocześnie jej jedynie defensywny charakter⁷²⁴. Wejście w posiadanie broni nuklearnej zasadniczo wzmocniło pozycję Chin na arenie międzynarodowej. Stworzyło jednocześnie szereg nowych wyzwań dla bezpieczeństwa Tajwanu. Chiny podkreślały, że nie stanowią zagrożenia dla innych i nie użyją broni nuklearnej jako pierwsze, a ich polityka obronna ma defensywny charakter, jednakże nie uspokoiło to rosnących obaw na wyspie.

Rozwój potencjału jądrowego pozostawał jedną z opcji strategicznych, rozważaną przez władze w Tajpej; co ważniejsze, finansowo, naukowo i technologicznie z czasem mogły one sobie na nią pozwolić. Początkowo analizowano możliwości pozyskania kluczowych elementów z Izraela, Republiki Południowej Afryki, Niemiec Zachodnich oraz Kanady. Gdy w latach 60. udało się wyposażyć jednostkę doświadczalną, rozpoczęto badania naukowe. Dodatkowo zmiana uznania państw chińskich na forum ONZ dała Tajwanowi nowe możliwości w zakresie interpretacji międzynarodowych ustaleń dotyczących wytwarzania i rozprzestrzeniania broni masowej zagłady. Wraz z tą zmianą Tajwan utracił szansę na potwierdzenie statusu państwa posiadającego broń jądrową na mocy Układu o nieprolifracji broni jądrowej z 1968 r. Z czasem jednak zaczął być chroniony przed zagrożeniami bronią jądrową z zewnątrz na mocy tego samego dokumentu. W 1971 r. miejsce Tajwanu w Międzynarodowej Agencji Energii Jądrowej zajęła Chińska Republika Ludowa. W drugiej połowie lat. 70., pod naciskiem Stanów Zjednoczonych, program rozwoju broni jądrowej zarzucono. W latach 90., w obliczu zagrożenia ze strony Chin, prezydent Lee Teng-hui apelował do polityków o ponowne przeanalizowanie tej kwestii⁷²⁵.

⁷²² Stanisław Zyga, *Chińska Republika Ludowa 1965–1970*, Warszawa 1971, s. 110, *Omega*, 194.

⁷²³ *Ibidem*, s. 111.

⁷²⁴ Lorentz M. Lüthi, *op. cit.*, s. 274; 1964: *China's first atomic bomb explodes*, China Internet Information Center, 16 X 2007, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/congress/228244.htm> (11 XII 2014).

⁷²⁵ Możliwość tę analizowali m.in.: Richard K. Betts, *Paranoids, Pygmies, Pariahs & Nonproliferation*, „Foreign Policy” 1977, no. 26, s. 157–183; John F. Copper, *Taiwan. Nation State...*,

AMERYKAŃSKIE GWARANCJE BEZPIECZEŃSTWA DLA TAJWANU

Z punktu widzenia bezpieczeństwa Tajwanu istotne znaczenie mają gwarancje ze strony Stanów Zjednoczonych. Ich zasięg oraz podstawy określiły zobowiązania poczynione przez Amerykanów na przełomie lat 70. i 80. Normalizacja stosunków pomiędzy Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi inicjowana 1 stycznia 1979 r. podyktowana była chęcią zrównoważenia wpływów Związku Radzieckiego i stabilizacji w obszarze Azji Wschodniej. Na początku 1978 r. sekretarz obrony USA Harold Brown stwierdził jednoznacznie, że wzajemne stosunki z ChRL mają szczególne znaczenie, gdyż stanowią strategiczną przeciwwagę wobec ZSRR. Jednocześnie służą stabilizowaniu sytuacji na Dalekim Wschodzie⁷²⁶.

Przyspieszenie decyzji w tej sprawie miało jednak, jak się wydaje, bardziej prozaiczny charakter. Dokonywało się bowiem w dużej mierze pod naciskiem środowisk gospodarczych, dostrzegających korzyści wynikające z uzyskania dostępu do rynku chińskiego⁷²⁷. Zainteresowanie budziła również sprzedaż uzbrojenia do Chin, ten rynek miał jednak wymiar strategiczny. Problem podniósł Michael Pillsbury – analityk think tanku RAND Corporation. W 1975 r. na łamach czasopisma „Foreign Policy” wspomniał o konieczności rozważenia kwestii nawiązania sojuszu w tym zakresie, sugerując sprzedaż Chinom broni defensywnej (*defensive or passive military systems*)⁷²⁸. Snuł przypuszczenia co do motywów możliwych powiązań wojskowych między Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi. Miały być konsekwencją zagrożenia militarnego ze strony Związku Radzieckiego i stanowić narzędzie realnego lub psychologicznego odstraszenia⁷²⁹.

W wypowiedziach przedstawicieli administracji prezydenta Jimmy’ego Cartera podkreślano, że Chiny zobowiązały się nie podejmować działań inwazyjnych wobec Tajwanu. Nawet sam Carter zapewniał, że pomimo zbliżenia z władzami

s. 200–201; David Albright, Corey Gay, *Taiwan. Nuclear nightmare averted*, „Bulletin of the Atomic Scientists” 1998, vol. 1/2, s. 54–60.

⁷²⁶ Andrzej Halimarski, Jerzy Lobman, Zygmunt Podlaski, *Pekin – dyplomacja i polityka. Szkice o chińskiej polityce zagranicznej*, Warszawa 1982, s. 193.

⁷²⁷ Stanisław Pawlak, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Chin (1956–1978)*, Warszawa 1982, s. 261.

⁷²⁸ Michael Pillsbury, *U. S.-Chinese Military Ties?*, „Foreign Policy” 1975, no. 20, s. 50–64. Por. idem, *Future Sino-American Security Ties. The View from Tokyo, Moscow, and Peking*, „International Security” 1977, vol. 1, no. 4, s. 124–142; Andrzej Halimarski, Jerzy Lobman, Zygmunt Podlaski, *op. cit.*, s. 194.

⁷²⁹ Michael Pillsbury, *U. S.-Chinese Military Ties?*..., s. 56–57.

w Pekinie interesy Tajwanu zostały właściwie zabezpieczone⁷³⁰. Niemniej jednak należy zauważyć, że administracja Cartera już na przełomie maja i czerwca 1978 r. podjęła decyzję o przyspieszeniu działań związanych z wycofywaniem personelu wojskowego z wyspy. Do 1 października 1978 r. dokonano redukcji liczby stacjonujących tam wojskowych z 1000 do 600. Jednocześnie zmniejszono wysokość kredytów udzielanych Tajwanowi na zakup amerykańskiego uzbrojenia: w 1975 r. było to 80 mln USD, a trzy lata później już osiem razy mniej. Co więcej, w 1979 r. Stany Zjednoczone po raz pierwszy od 30 lat nie uwzględniły w swoim budżecie żadnych funduszy na szkolenia wojsk tajwańskich. Odmówiono sprzedaży myśliwców F-4, F-16, a także F-18. W ofercie Amerykanów znalazły się tylko traktowane w kategoriach broni taktycznej odrzutowce F-5e, które nie były wykorzystywane do ataków na odległe cele⁷³¹. Władze w Pekinie już wcześniej wielokrotnie wzywały Stany Zjednoczone do wycofania wojsk z Tajwanu. We wrześniu 1960 r. w Warszawie, podczas setnego posiedzenia z udziałem przedstawicieli stron amerykańskiej i chińskiej, ambasador ChRL uczynił nawet z tej sprawy warunek wstępny wszelkich porozumień z Amerykanami⁷³².

Od 1979 r. stosunki tajwańsko-amerykańskie zostały oparte na wewnętrznym prawie Stanów Zjednoczonych – Ustawie o stosunkach z Tajwanem (Taiwan Relations Act – TRA). Ustawa autoryzowała Stany Zjednoczone do ochrony bezpieczeństwa Tajwanu, regulowała także zasady sprzedaży uzbrojenia na wyspę. Dotyczyły one broni o charakterze defensywnym, w liczbie pozwalającej tajwańskim siłom zbrojnym utrzymać zdolność do samoobrony. Zmiany te pomogły władzom wojskowym w Tajpei przekształcić strategię militarną z ofensywnej w defensywną. Amerykańska decyzja o sprzedaży broni na Tajwan została włączona w kompetencje prezydenta oraz Kongresu i była podejmowana na podstawie rekomendacji wojskowych organów władzy⁷³³. Warto zaznaczyć, że podpisanie TRA pozwoliło utrzymać w mocy dotychczasowe traktaty i umowy podpisane przez obydwie strony, z wyjątkiem wypowiedzianego traktatu o wzajemnej obronie z 1954 r. Prawo wewnętrzne i sądy amerykańskie miały jednak traktować Tajwan jako obce państwo. Nic więc dziwnego, że Chiny niemal natychmiast oprotowały TRA, głównie zaś te zapisy, które dotyczyły bezpieczeństwa wyspy oraz traktowania jej w prawie amerykańskim jako obce państwo⁷³⁴.

⁷³⁰ Stanisław Pawlak, *op. cit.*, s. 271.

⁷³¹ Andrzej Halimarski, Jerzy Lobman, Zygmunt Podlaski, *op. cit.*, s. 210–211.

⁷³² Michał Szczepański, *op. cit.*, s. 140.

⁷³³ *Taiwan Relations Act*, 10 IV 1979, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/trao1.htm> (3 V 2014).

⁷³⁴ Stanisław Pawlak, *op. cit.*, s. 272–273.

Nawiązanie stosunków z Chińską Republiką Ludową zmuszało Stany Zjednoczone do określenia na nowo płaszczyzny współpracy militarnej z władzami w Tajpej. W okresie prezydentury Ronalda Reagana Chiny zostały włączone do grona przyjaznych krajów rozwijających się, co umożliwiała eksport amerykańskiej zaawansowanej technologii do Chin. 4 czerwca 1981 r. Amerykanie wydali zgodę na dwukrotnie wyższy poziom eksportu zaawansowanej technologii do Chin niż do Związku Radzieckiego przed zaangażowaniem w Afganistanie. Dzięki temu Chiny mogły dokonywać importu technologii w 11 z 65 kategorii⁷³⁵.

W odpowiedzi na wspólny komunikat chińsko-amerykański z 17 sierpnia 1982 r.⁷³⁶, w którym Stany Zjednoczone przyznawały, że sprzedaż broni Tajwanowi nie jest polityką długookresową oraz zadeklarowały ograniczenie jej liczby i jakości, a także stopniową redukcję dostaw, strona amerykańska przedstawiła tzw. sześć zapewnień dla Tajwanu. Trzy z nich dotyczyły: nieustalenia terminu wstrzymania sprzedaży broni, niezmienności warunków zawartych w TRA, a także niekonsultowania z Chinami decyzji o sprzedaży broni na Tajwan⁷³⁷. Uwarunkowania te, wraz z niegasnącym napięciem w Cieśninie Tajwańskiej, doprowadziły do sytuacji, w której gros technologii wojskowej wykorzystywanej przez tajwańskie siły zbrojne pochodziło ze Stanów Zjednoczonych, a Tajwan stał się jednym z kluczowych jej odbiorców. Amerykańskie przedsiębiorstwa branżowe świadczyły także usługi serwisowe oraz szkoleniowe dla personelu.

Trzeci kryzys w Cieśninie Tajwańskiej, do którego doszło w 1996 r., unaoczniał wciąż żywe zagrożenia dla bezpieczeństwa wyspy ze strony Chin, nie tylko atakiem lądowym, jak powszechnie uważano, ale także z morza i z powietrza. Mimo że w strategii militarnej Tajwanu na dobre zaniechano planów zdobycia kontynentu, a koncentrowano się na „odstraszeniu” (*deterrence*) wroga posiadającym arsenałem amerykańskiego sprzętu wojskowego, w tamtym czasie polityka zagraniczna prezydenta Lee Teng-huia spychała Tajwan w kierunku niepodległości, co utrudniało administracji Clintona realizację własnej polityki względem państw chińskich. Reakcją na tę sytuację była kontrowersyjna ustawa dotycząca zwiększenia bezpieczeństwa Tajwanu (Taiwan Security Enhancement Act – TSEA), przyjęta przez amerykański Kongres w marcu 1999 r. Wskazując potrzebę wzmacniania obrony Tajwanu

⁷³⁵ Tadeusz Dmochowski, *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009, s. 242, [cyt. za:] Hong N. Kim, Jack L. Hammersmith, *US-China Relations in the Post Normalization Era, 1979–1985*, „Pacific Affairs” 1986, vol. 59, no. 1, s. 82.

⁷³⁶ *Joint Communiqué of the United States of America and the People's Republic of China*, 17 VIII 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/communiqué03.htm> (8 VIII 2014).

⁷³⁷ *The „Six Assurances” to Taiwan*, VII 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm> (8 VIII 2014).

m.in. przez dostawy sprzętu wojskowego i szkolenia personelu wojskowego, TSEA pogłębiła niechęć strony chińskiej⁷³⁸.

Wśród kluczowych dla obronności Tajwanu kontraktów należy wymienić decyzję Kongresu o sprzedaży 150 amerykańskich myśliwców F-16 A/B z 14 września 1992 r., czyli przed wejściem w życie TSEA. Transakcja była konsekwencją wydarzeń na placu Tiananmen 4 czerwca 1989 r., w wyniku których prezydent George H. W. Bush ogłosił nałożenie amerykańskich sankcji na Chiny obejmujących zawieszenie sprzedaży broni. Podobnie uczyniła Unia Europejska. Również Francja, wykorzystując embargo nałożone na Chiny, zakontraktowała 60 myśliwców Mirage 2000 i 6 fregat rakietowych typu La Fayette dla Tajwanu. W konsekwencji od 1990 r. stronie tajwańskiej udało się uzupełnić braki w sprzęcie wojskowym o najnowsze zdobycze techniki wojskowej.

W okresie rządów Demokratycznej Partii Postępowej na Tajwanie (2000–2008) nie powtórzono już tak spektakularnych transakcji. Obserwowane współcześnie zabiegi odnowienia floty sił powietrznych wiązały się z czasem przejścia władzy przez Kuomintang⁷³⁹. W styczniu 2010 r. prezydent Barack Obama podjął decyzję o sprzedaży na Tajwan broni o wartości 6,4 mld USD, przy ostrym sprzeciwie władz ChRL⁷⁴⁰. Do 2014 r. kontrakt ten nie został jeszcze zrealizowany⁷⁴¹.

WYDATKI NA ZBROJENIA A STRATEGIE MILITARNE W CIEŚNINIE TAJWAŃSKIEJ

Zakończenie zimnej wojny, stanu wojennego na Tajwanie oraz wejście na ścieżkę przemian demokratycznych wymagało rewizji polityki obronnej wyspy – wszak zagrożenie atakiem z kontynentu było wciąż silne. W lutym 1991 r. Rada Zjednoczenia Narodowego skierowała do władz w Pekinie propozycję wieloetapowego zjed-

⁷³⁸ *Taiwan Security Enhancement Act*, 24 III 1999, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/sres693.htm> (30 VI 2012).

⁷³⁹ Shirley A. Kan, *Taiwan. Major U.S. Arms Sales Since 1990*, 29 VIII 2014, s. 21, 23, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/weapons/RL30957.pdf> (11 XII 2014).

⁷⁴⁰ Helene Cooper, *U.S. Approval of Taiwan Arms Sales Angers China*, „The New York Times”, 29 I 2010, [on-line:] http://www.nytimes.com/2010/01/30/world/asia/30arms.html?_r=0 (6 IX 2014).

⁷⁴¹ Shannon Tiezzi, *Why The US Will Not Sell Advanced Fighters To Taiwan*, „The Diplomat”, 11 I 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/01/why-the-us-will-not-sell-advanced-fighters-to-taiwan/> (11 XII 2014).

noczenia⁷⁴². W kwietniu 1991 r. Zgromadzenie Narodowe uchyliło „Tymczasowe uprawnienia...”⁷⁴³, a w maju Prezydent Lee Teng-hui ogłosił zakończenie okresu mobilizacji do walki z komunistyczną rebelią. Demokratyzujący się Tajwan nie zaprzestał rozwoju programu militarnego. Zagrożenie ze strony Chin, chociaż coraz bardziej asymetryczne, powstrzymywano w zimnowojenny sposób – nieustanną troską o modernizację i rozwój armii. Strategiczna koncepcja militarna tamtych czasów zamykała się w hasle „skutecznego odstraszenia i zdecydowanej obrony” (*effective deterrence and resolute defense*)⁷⁴⁴. Tajwan koncentrował wysiłki na dalszym rozwoju sił defensywnych w celu stawienia adekwatnego oporu w razie ataku na wyspę; celem było zniechęcenie przeciwnika do podjęcia działań zbrojnych przeciw niej. Strategię tę uzupełniała polityka wewnętrzna Tajwanu: dalszego rozwoju gospodarczego i przemian politycznych, które włączały wyspę w światowe trendy demokracji tzw. trzeciej fali, dając chińskiej polityce dodatkowy oręż. O ile sukcesy tajwańskiej gospodarki zwracały uwagę władz w Pekinie, o tyle demokratyczna retoryka polityki Lee Teng-huia nie znalazła akceptacji, co potwierdza trzeci kryzys w Cieśninie Tajwańskiej. Nie zmieniło to jednak polityki stopniowego zmniejszania udziału wydatków na zbrojenia w tajwańskim budżecie i ograniczania liczebności sił zbrojnych. Niemniej w latach 90. wydatki zbrojeniowe Tajwanu stawiały go na czwartej pozycji w najbliższym otoczeniu państw azjatyckich, za Japonią na pozycji lidera, Chinami i Republiką Korei. Rozpiętość budżetów zbrojeniowych pomiędzy nimi była oczywiście ogromna, a ich wartość niewspółmierna do tajwańskich wydatków. Bazując na danych Sztokholmskiego Instytutu Badań nad Pokojem (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI), wydatki Tajwanu w odniesieniu do wydatków poniesionych przez sąsiednie państwa w latach 90. można oszacować następująco: 1–1,5–2,5–4,5 (Tajwan–Republika Korei–Chiny–Japonia)⁷⁴⁵.

Rozdźwięk stał się głębszy dopiero w pierwszej dekadzie XXI w.; co ważniejsze, miejsce lidera przejęły wówczas Chiny. W tej sytuacji proporcja wydatków na zbrojenia prezentowała się następująco: 1–2,5–7,6–6,2 (Tajwan–Republika Korei–Chiny–Japonia)⁷⁴⁶. Ponadto bazowa suma budżetu wojskowego Tajwanu spadła

⁷⁴² *Guidelines for National Unification...*

⁷⁴³ „Temporary Provisions Effective during the Period of General National Mobilization for the Suppression of the Communist Rebellion”.

⁷⁴⁴ Szerzej zob. 1996 *National Defense Report. Republic of China*, Taipei 1996; *Defending Taiwan. The Future Vision of Taiwan's Defence Policy and Military Strategy*, eds. Martin Edmonds, Michael M. Tsai, London–New York 2003.

⁷⁴⁵ Obliczenia własne na podstawie: *SIPRI Military Expenditure Database 2014*, [on-line:] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (10 XI 2014).

⁷⁴⁶ Obliczenia własne na podstawie: *ibidem*.

ze 123 mld USD w latach 90. do 98 mld USD w kolejnej dekadzie⁷⁴⁷. Okres ten to głównie prezydentura Chen Shui-biana (2000–2008), który wprowadził dalsze modyfikacje w strategii obronnej wyspy. Były one pokłosiem trzeciego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej i konfrontacyjnych względem Chin działań prezydenta Lee Teng-huia. Nowa administracja wypracowała koncepcję „skutecznego odstraszania i silnej obrony” (*effective deterrence and strong defense*)⁷⁴⁸. Tym różniła się ona od poprzedniej, że rozszerzała ją i akcentowała zdolność prowadzenia działań defensywnych także poza terytorium wyspy, rozdzielnie traktując odstraszanie i obronę. Celem tej koncepcji było wprowadzenie do taktyki większej liczby elementów zaskoczenia wroga i skomplikowanie jego ataku⁷⁴⁹. Strategia obronna Tajwanu zakładała powstrzymanie ataku ze strony Chin. Fundamentalnym celem polityki obronnej było więc zapobieganie wojnie. Zważywszy jednak na fakt, że polityka prezydenta Chen Shui-biana wobec Chin miała konfrontacyjny charakter, rosnące wydatki na zbrojenia w Chinach musiały budzić niepokój tajwańskich polityków i wojskowych. Znaczenie tych wydatków zmieni się, jeśli weźmiemy pod uwagę regionalne sojusze, a szczególnie zobowiązania Stanów Zjednoczonych wobec Tajwanu. Świadomość umiejscowienia dowództwa VII Floty w japońskiej bazie w Yokosuka pozostaje niewątpliwie atutem sojuszu Stanów Zjednoczonych, Japonii, Republiki Korei, Tajwanu i Singapuru, nie zapominając o pozostałych sprzymierzeńcach w Azji Południowo-Wschodniej: Filipinach i Tajlandii oraz tych na Pacyfiku: Australii i Nowej Zelandii.

Powrót Kuomintangu do władzy w 2008 r. przyniósł kolejną modyfikację w strategii obronnej wyspy. Określiła ją koncepcja „zdecydowanej obrony, wiarygodnego odstraszania” (*resolute defense, credible deterrence*)⁷⁵⁰. Celem polityki prezydenta Ma Ying-jeou stała się budowa „twardych” (*Hard ROC*) zdolności obronnych terytoriów i ludności. Zakupy sprzętu i broni wpisywały się w taktykę budowy małych, ale rozważnych i silnych (*small but smart and strong*) sił zbrojnych – a więc takich, które będą zdolne odwieść agresorów od podejmowania „lekkomyślnych” działań⁷⁵¹. Strategia ta była zarówno odpowiedzią na narastającą asymetryczność potencjałów militarnych Tajwanu i Chin, jak i reakcją na nowe wyzwania, które

⁷⁴⁷ W obliczeniach SIRPI zastosowano ceny stałe z 2011 r.

⁷⁴⁸ Szerzej zob. 2002 *National Defense Report. Republic of China*, Taipei 2002; *Defending Taiwan. The Future Vision...*

⁷⁴⁹ *Defending Taiwan. The Future Vision...*

⁷⁵⁰ *Quadrennial Defense Review 2009*, Ministry of National Defense, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.us-taiwan.org/reports/taiwan_2009_qdr.pdf (12 XII 2014); *Quadrennial Defense Review 2013*, Ministry of National Defense, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://qdr.mnd.gov.tw/encontent.html> (12 XII 2014).

⁷⁵¹ *Quadrennial Defense Review 2009...*

mogły się pojawić w toku negocjacji z Chinami. Nie sposób však zapomnieć, że to władze w Pekinie odpowiadają za izolację międzynarodową Tajwanu, mimo że od czasów rządów KMT nosi ona znamiona dyplomatycznego zawieszenia broni. Należy także dodać, że nie uległ zmianie najważniejszy cel polityki obronnej Tajwanu, czyli zapobieganie wojnie.

Od 2010 r. tajwańskie ekspensy na zbrojenia utrzymywały się na poziomie bliskim 10 mld USD rocznie (zob. tabela 14). W 2014 r. stanowiło to 16,2% tajwańskiego budżetu i 2% dochodu narodowego⁷⁵². Wartość tych wydatków uplasowała Tajwan w środkowej części regionalnego rankingu, ale znacznie poniżej średniej. Trudno jednak o inny wynik, gdy zestawia się wydatki Tajwanu z wydatkami światowych potęg. W takim kontekście nawet wydatki średnich państw na zbrojenia mają marginalne znaczenie. Tajwańskie wydatki zbrojeniowe w 2013 r. były 17 razy niższe niż chińskie i 58 razy niższe niż amerykańskie. Budżet zbrojeniowy Stanów Zjednoczonych przekroczył wartość 700 mld USD w 2009 r., co – nawet po odnotowaniu spadku o 100 mld USD pomiędzy 2010 i 2013 r. – dystansuje inne państwa. W takim zestawieniu wydatki poniesione przez ChRL w 2013 r. nie wyglądają na zbyt okazale – były ponad trzykrotnie niższe od amerykańskich. Co jednak ważniejsze, budżet ten rokrocznie wzrastał. Biorąc pod uwagę dynamikę rozwojową w Chinach, można więc przypuszczać, że dystans do Stanów Zjednoczonych w dalszym ciągu będzie się sukcesywnie zmniejszał.

Kwoty ponoszone przez mniejsze państwa regionu Azji i Pacyfiku na zbrojenia były naturalnie związane z ich możliwościami budżetowymi; co ważniejsze, w większości państw co roku rosły. Filipiny włączone podczas prezydentury Baracka Obamy w strategię tzw. zwrotu w kierunku Azji i Pacyfiku (*pivot to Asia*) w 2013 r. podniosły wydatki o kilkanaście procent, ale i tak były one trzykrotnie niższe od tajwańskich. Większe kwoty wydatkowały także pozostałe państwa regionu Azji Południowo-Wschodniej.

⁷⁵² Shirley A. Kan, *Taiwan. Major U.S. Arms...*, s. 34.

Tabela 14. Wydatki zbrojeniowe wybranych państw regionu Azji i Pacyfiku w latach 2010–2013 (w mln USD, ceny stałe z 2011 r.)

Państwo	2010	2011	2012	2013
Stany Zjednoczone	720 282	711 338	671 097	618 681
Chiny	136 239	147 268	159 620	171 381
Japonia	59 003	60 452	59 571	59 431
Republika Korei	29 912	30 884	31 484	32 352
Australia	27 006	26 610	25 555	24 638
Tajwan	9904	9998	10 566	10 288
Singapur	9250	8921	8890	9077
Tajlandia	5227	5520	5331	5622
Indonezja	5092	5838	7975	8356
Malezja	4187	4807	4664	4809
Wietnam	2878	2686	3128	3205
Filipiny	2657	2701	2739	3208
Nowa Zelandia	1825	1727	1695	1732

Źródło: SIPRI *Military Expenditure Database 2014*, [on-line:] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (10 XI 2014).

Tymczasem w 2013 r. w japońskim funduszu militarnym odnotowano niewielkie oszczędności w porównaniu z rokiem poprzednim (wydatki na poziomie 48,6 mln USD w cenach bieżących), a już od 2015 r. zaplanowano wydatki na poziomie 53 mld USD⁷⁵³. Według japońskich ekspertów wzrost wydatków na zbrojenia wiąże się z interpretacją dokonującej się zmiany regionalnego porządku, w którym Stany Zjednoczone nie będą w stanie dłużej pełnić funkcji „światowego policjanta”⁷⁵⁴. Bezpieczeństwu Japonii z jednej strony zagraża północnokoreański reżim, a z drugiej – coraz śmielsze ze wzdjędu na umacniającą się pozycję Chin deklaracje władz w Pekinie. Tam japońskie decyzje odbierane są jednoznacznie – przeciw Chinom⁷⁵⁵. Planowane w Japonii doposażenie jednostek ochrony wybrzeży można powiązać z ochroną własnych terytoriów na Morzu Wschodniochińskim. W 2012 r. rząd Japonii odkupił od prywatnych właścicieli – Japończyków trzy wyspy ze spornego archipelagu Diaoyu/Senkaku, co strony chińska i tajwańska ostro skrytykowały.

⁷⁵³ Clint Richards, *Japanese Military Set for Big Budget Gains As Economy Shifts to Neutral*, „The Diplomat”, 29 VIII 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/08/japanese-military-set-for-big-budget-gains-as-economy-shifts-to-neutral/> (2 IX 2014).

⁷⁵⁴ *Tooling up*, „The Economist”, 1 IX 2014, [on-line:] <http://www.economist.com/blogs/banyan/2014/09/japan-military-spending> (2 X 2014).

⁷⁵⁵ Liu Yunlong, *Japan increases military expansion for next year*, „Global Times”, 26 XII 2013, [on-line:] <http://www.globaltimes.cn/content/834200.shtml> (2 IX 2014).

Potencjał militarny Tajwanu doskonale obrazuje zestawienie sytuacji zbrojnej Cieśniny Tajwańskiej, dokonane przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych (tabela 15). Uderzająca przewaga Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej w każdej kategorii nie powinna dziwić, jeśli wziąć pod uwagę potencjał ludzki i gospodarczy modernizujących się Chin. Przewagi tej nie minimalizuje także uzupełnienie zestawienia przez dodanie 45 tys. żołnierzy marynarki wojennej i piechoty morskiej oraz 45 tys. w siłach powietrznych, co szacunkowo zamyka tajwańskie siły zbrojne w wielkości 290 tys.⁷⁵⁶

Tabela 15. Potencjał militarny Tajwanu i Chin w 2013 r.

Rozdział sił	Tajwan	Chiny	
		Rejon Cieśniny Tajwańskiej, Flota Wschodnia i Południowa	Łącznie
Siły lądowe			
Personel wojskowy (w służbie czynnej)	130 tys.	400 tys.	1,25 mln
Czołgi	1,1 tys.	3 tys.	7 tys.
Jednostki artylerii	1,6 tys.	3 tys.	8 tys.
Siły morskie			
Lotniskowce	0	0	1
Niszczyciele	4	16	23
Fregaty	22	44	52
Okręty desantowo-transportowe	12	27	29
Średnie okręty desantowe	4	24	26
Okręty podwodne o napędzie spalinowym	4	33	49
Okręty podwodne o napędzie atomowym	0	2	5
Rakietowe okręty patrolowe	45	67	85
Siły powietrzne			
Myśliwce	388	330	1700
Bombowce	22	160	600
Transportowce	21	40	475

Źródło: *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2013*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf, s. 75–76, (2 IV 2014).

⁷⁵⁶ Chapter Six: Asia, „The Military Balance” 2013, vol. 113, no. 1, s. 335.

Zwiększający się potencjał militarny Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej niewątpliwie pozostaje istotny dla obecnego i przyszłych rządów na Tajwanie. Należy jednak wysoko ocenić wysiłki Tajwanu w zakresie gromadzenia własnych zasobów i utrzymywania gotowości bojowej. 23-milionowy naród nie zrezygnował z obowiązkowej służby wojskowej, chociaż ma ona charakter wybiórczy. W grudniu 2011 r. przyjęto poprawkę do ustawy o służbie wojskowej, w której skrócono obowiązkową służbę wojskową z 14 do 12 miesięcy. Od 2013 r. poborowi urodzeni w 1994 r. i później odbywają jedynie 4-miesięczną służbę podstawową⁷⁵⁷. Administracja prezydenta Ma Ying-jeou w 2008 r. zapowiadała modernizację armii w kierunku dobrowolnego poboru. Potwierdziły ją rządowe dokumenty z lat 2009 i 2013, prezentujące założenia polityki obronnej Tajwanu⁷⁵⁸. Plany wprowadzenia zawodowej armii odroczono jednak do 2017 r. Wśród zachodnich ekspertów zajmujących się obronnością istnieje zgodność co do słuszności tego kierunku. Rosnąca dysproporcja w wydatkach na zbrojenia Tajwanu i Chin, przy braku obiektywnych możliwości powstrzymania tego procesu przez tajwańską gospodarkę, będzie prowadziła do coraz większej ilościowej nierówności potencjałów. Postawiono więc na jakość, a więc modernizację armii i wprowadzenie rozwiązań innowacyjnych, umożliwiających podejmowanie działań asymetrycznych⁷⁵⁹. Powszechnie uważa się, że rozwój sił zbrojnych powinien iść w kierunku podniesienia zdolności przetrwania ataku ze strony Chin, a nie jego przeprowadzenia. Wynika to z faktu, że Chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza kontynuowała przygotowania do potencjalnych wypadków w Cieśninie Tajwańskiej, mimo ocieplenia rozmów zjednoczeniowych za rządów Ma Ying-jeou. W 2014 r. w dorocznym raporcie dla Kongresu Stanów Zjednoczonych w sprawie rozwoju militarnego i bezpieczeństwa ChRL można było przeczytać, że potencjalny konflikt w Cieśninie Tajwańskiej stanowi centralny punkt chińskiego programu modernizacji Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej⁷⁶⁰. Przygotowania, o których mowa w raporcie, uwzględniały nie tylko zwiększone wydatki na zbrojenia, modernizację armii, rozmieszczanie infrastruktury, ale także ćwiczenia imitujące inwazję na Tajwan. Celem tych działań było niewątpliwie przymuszenie Tajwanu do zaakceptowania tego scenariusza. W 2014 r. gotowość

⁷⁵⁷ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 98.

⁷⁵⁸ *Quadrennial Defense Review 2009...*; *Quadrennial Defense Review 2013...*

⁷⁵⁹ J. Michael Cole, *Is Taiwan's Military Becoming Too Small to Fight?*, „The Diplomat”, 19 III 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/03/is-taiwans-military-becoming-too-small-to-fight/1/> (3 IX 2014).

⁷⁶⁰ *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2014*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf (3 IX 2014).

obrony terytorium Tajwanu przed atakiem Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej została określona na 21–28 dni; pytany o tę możliwość tajwański minister obrony narodowej Yen Ming odparł, że byłby to nawet miesiąc⁷⁶¹. W latach 2000–2008, za czasów rządów Demokratycznej Partii Postępowej, zdolność samoobrony Tajwanu szacowano na dwa tygodnie, w którym to czasie powinna pojawić się pomoc Stanów Zjednoczonych⁷⁶².

Tymczasem wydatki na zbrojenia w Chinach rosły z roku na rok, co podkreślają także statystyki ich udziału w stosunku do wielkości produkcji chińskiej gospodarki, charakteryzującej się silną dynamiką wzrostu. W XXI w. udział wydatków na zbrojenia oscylował na poziomie ok. 2% PKB, bez względu na źródło danych – Sztokholmski Instytut Badań nad Pokojem czy Bank Światowy⁷⁶³ (zob. tabela 16 i 17).

Tabela 16. Wydatki na zbrojenia w Chinach, na Tajwanie i w Stanach Zjednoczonych według SIPRI (% PKB)

Rok	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013
Chiny	2,5	1,7	1,9	2,1	2,1	2,0	2,0
Tajwan	5,3	4,2	2,7	2,2	2,1	2,2	2,3
USA	5,3	3,8	3,0	4,0	4,8	4,4	3,8

Źródło: *The SIPRI Military...*

Tabela 17. Wydatki na zbrojenia w Chinach i Stanach Zjednoczonych według Banku Światowego (% PKB)

Rok	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013
Chiny	2,6	1,7	1,9	2,0	2,1	2,0	2,1
USA	5,1	3,6	2,9	3,8	4,7	4,2	3,8

Źródło: *Military expenditure (% of GDP)*, The World Bank, [on-line:] <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS> (10 XI 2014).

W długookresowej analizie wydatków militarnych zaznaczają się wyraźne tendencje. Udział wydatków zbrojeniowych w PKB w Chinach i w Stanach Zjednoczonych charakteryzował się zmienną dynamiką (wykres 6). W Stanach Zjednoczo-

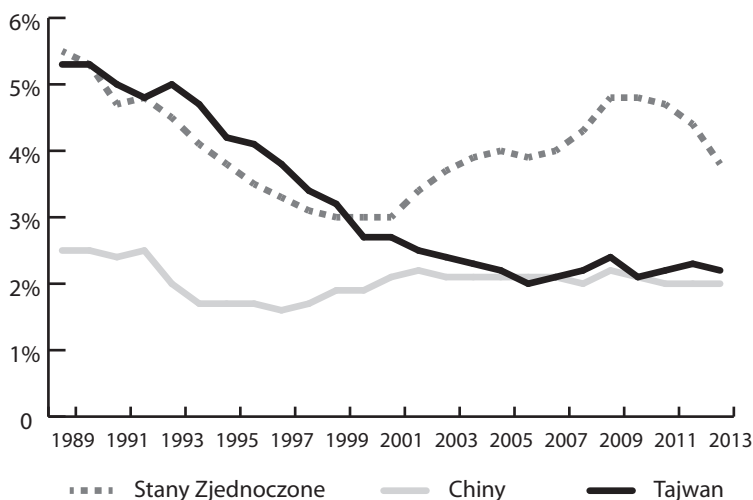
⁷⁶¹ Shih Hsiu-chuan, *Taiwan could withstand attack for a month: Yen*, „Taipei Times”, 7 III 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/03/07/2003585056> (3 IX 2014).

⁷⁶² *Ibidem*.

⁷⁶³ Bazy danych Banku Światowego nie uwzględniają Tajwanu.

nych spadł z 5,5% w 1989 r. do 3% na przełomie wieków, a następnie wzrósł do 3,8% w 2013 r., Chiny natomiast wydawały od 2,5% przez 1,9% do 2%. Pomimo znacznego zmniejszenia różnicy między tymi proporcjami, nigdy się one nie zrównały. Udział budżetu wojskowego Tajwanu w PKB na przestrzeni badanych 25 lat spadł z 5,3% w 1988 r. do 2,2% w 2013 r.

Wykres 6. Wydatki na zbrojenia w Chinach, na Tajwanie i w Stanach Zjednoczonych w latach 1989–2013 (% PKB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *SIPRI Military...*

Wracając zaś do wzrostu chińskich wydatków na cele obronne, należy zaznaczyć, że w 1990 r. stanowiły one zaledwie 3,58% amerykańskich wydatków (18 920 mln USD z 527 174 mln USD), podczas gdy w 2005 r. – 12,38% (71 796 mln USD z 579 831 mln USD), a w 2013 r. – już 30,46% (188 460 mln USD z 618 681 mln USD). W tym samym czasie znacząco powiększyła się dysproporcja kwot wydatkowanych przez Chiny i Tajwan. Jeszcze w połowie lat 90. były to porównywalne sumy (18 920 mln USD i 11 407 mln USD), podczas gdy w 2013 r. wydatki Chin były już niemal 18-krotnie wyższe niż Tajwanu (188 460 mld USD i 10 530 mld USD)⁷⁶⁴.

Interpretacja wielkości wydatków na zbrojenia przedstawiana przez stronę chińską opiera się na podkreślaniu stosunkowo niskiego budżetu wojskowego, co stanowi raczej argument przemawiający za defensywnym podejściem w polityce obronnej. Zostało to szczególnie mocno podkreślone na początku lat 90., gdy dystans dzielący Chiny od największych potęg świata był szczególnie wyraźny. W 1994 r. wydatki

⁷⁶⁴ *SIPRI Military Expenditure...*

w budżecie obronnym wynosiły ok. 55 mld RMB (6,39 mld USD)⁷⁶⁵, co stanowiło tylko nieco ponad 2% budżetu wojskowego USA, ponad 18% wydatków ponoszonych przez Wielką Brytanię i Francję oraz blisko 14% budżetu Japonii. Udział chińskich wydatków na zbrojenia w PKB w 1994 r. wyniósł 1,3%, podczas gdy w 1979 r. stanowił 5,6%⁷⁶⁶. Ostatnie lata to z kolei silny trend wzrostowy chińskich wydatków zbrojeniowych, dlatego też stwierdzenie o ich niskiej wartości dotyczy raczej ich relacji do PKB zamiast – jak wcześniej – ich udziału procentowego w stosunku do wydatków ponoszonych przez główne mocarstwa (por. tabela 16 i 17). W 2008 r. wydatki wzrosły do ponad 417 mld RMB, w 2009 r. do ponad 495 mld RMB, a w 2010 r. do ponad 532 mld RMB, notując w ciągu roku wzrost odpowiednio o 17,5%, 18,5% i 7,5%⁷⁶⁷. W 2014 r. Chiny zaplanowały wydatki na zbrojenia na poziomie 808,2 mld RMB (ok. 132 mld USD), czyli wyższe o 12,2% niż w poprzednim roku. W 2013 r. wydatki sięgnęły sumy 720,2 mld RMB (w porównaniu z 2012 r. były o 10,7% wyższe)⁷⁶⁸. Budżet ten jest jednak nieco zaniżany w stosunku do jego realnej wartości, nie uwzględnia bowiem wszystkich programów zbrojeniowych realizowanych przez Chiny. W rzeczywistości prawdopodobnie jest nawet dwukrotnie wyższy.

Według wyliczeń Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych w 2013 r. całkowite wydatki Chin w sferze militarnej wyniosły 145 mld USD⁷⁶⁹. Raport sugerował, że Chiny kontynuowały realizację długoterminowego i kompleksowego programu wojskowego w celu podniesienia zdolności bojowej własnej armii, co pozostaje szczególnie istotne w kontekście potencjalnego udziału w krótkotrwałych konfliktach, jak również w obliczu rosnących napięć w regionie. Inwestycje w rozwój sektora wojskowego – według tych sugestii – były bezpośrednio związane z przygotowaniami do potencjalnego konfliktu w Cieśninie Tajwańskiej, zmierzając jednocześnie do powstrzymania udziału stron trzecich w tym starciu⁷⁷⁰.

W publikowanych we wcześniejszych latach raportach Departament Obrony Stanów Zjednoczonych zwracał uwagę na szereg wyzwań związanych ze wzrostem

⁷⁶⁵ Według szacunków SIPRI mogło to być 86,9 mld RMB. Zob. *ibidem*.

⁷⁶⁶ *China. Arms Control and Disarmament*, XI 1995, [w:] *White Papers of the Chinese Government 1991–1995*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing 2000, s. 496.

⁷⁶⁷ *China's National Defense in 2010*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7114675.htm (11 XII 2014).

⁷⁶⁸ *China defense budget to increase 12.2% in 2014*, 5 III 2014, „China Daily”, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2014npcandcppcc/2014-03/05/content_17323159.htm (11 XII 2014).

⁷⁶⁹ *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, Office of the Secretary of Defense, 2014, s. i, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf (11 XII 2014).

⁷⁷⁰ *Ibidem*, s. 43.

potęgi Chin. W dokumencie z 2005 r. podniesiono sprawę rozbudowy ich potencjału militarnego. Zauważono, że Chiny stały się bardziej aktywne w przestrzeni międzynarodowej, gdzie wykorzystują swój potencjał polityczny i gospodarczy. Znacząco zmodernizowały również siły zbrojne. Wskazywano, że w trzech chińskich regionach wojskowych w Chinach, *vis-à-vis* Tajwanu, rozlokowano 375 tys. żołnierzy pod bronią. Zwrócono także uwagę na unowocześnienie skoncentrowanych tam sił konwencjonalnych. W tych obszarach rozmieszczono również 650–730 pocisków balistycznych krótkiego zasięgu CSS-6 oraz CSS-7⁷⁷¹. Wedle stanu z 2007 r. ich liczba wzrosła do 990–1070⁷⁷². W raporcie z 2005 r. wskazywano, że budżet obronny Chin był w rzeczywistości dwu- lub nawet trzykrotnie wyższy od podawanego oficjalnie. Prognozowano wówczas, że budżet obronny do 2025 r. wzrośnie co najmniej trzykrotnie⁷⁷³. Istotne spostrzeżenia na temat potencjału obronnego Chin pojawiły się w dokumencie Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych z 2010 r. Podkreślono w nim, że długoterminowa i całościowa transformacja sił zbrojnych zmierza do poprawy zdolności projekcji własnej siły oraz przeciwdziałania projekcji siły przez wroga potęgi poprzez tworzenie własnego systemu tzw. obszaru odmowy dostępu (*anti-access/area-denial* – A2/AD). Rozmieszczanie najbardziej zaawansowanych systemów w regionach wojskowych *vis-à-vis* Tajwanu interpretowano jako przygotowania strony chińskiej do ewentualnego konfliktu w Cieśninie Tajwańskiej⁷⁷⁴.

Należy zauważyć, że zaplanowany chiński budżet na zbrojenia w 2014 r. uwzględniał jedynie wydatki rządu centralnego. Trzeba tu jednak wziąć pod uwagę również wydatki ponoszone na szczeblu lokalnym, które wynoszą ok. 21 mld RMB. Co więcej, oficjalny budżet nie obrazuje pełnej puli wydatków, gdyż bierze pod uwagę tylko trzy kluczowe kategorie, tj. wydatki na personel, szkolenie i utrzymanie oraz wyposażenie, ujmowane zazwyczaj w równych proporcjach. W analizach dokonywanych przez SIPRI uwzględniono dodatkowo m.in. wydatki na badania i rozwój, wydatki na Ludową Policję Zbrojną, renty i pensje żołnierzy oraz wydatki związane z eksportem broni. Na tej podstawie SIPRI oszacowało, że właściwy budżet jest ok. 55% wyższy od oficjalnie deklarowanego. Wyliczono, że budżet

⁷⁷¹ Szerzej zob. *Annual Report to Congress. The Military Power of the People's Republic of China 2005*, Office of the Secretary of Defense, s. 4–6, [on-line:] <http://www.defense.gov/news/jul2005/d20050719china.pdf> (11 XII 2014).

⁷⁷² *Annual Report to Congress. The Military Power of the People's Republic of China 2008*, Office of the Secretary of Defense, s. 2, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/pdfs/china_military_report_08.pdf (11 XII 2014).

⁷⁷³ Szerzej zob. *Annual Report to Congress. The Military Power of the People's Republic of China 2005...*, s. 22.

⁷⁷⁴ *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2010*, Office of the Secretary of Defense, s. 1, 29–33, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2010_cmpr_final.pdf (11 XII 2014).

wojskowy Chin w 2014 r. wyniósł 1049 mld RMB (166 mld USD), podczas gdy ogłoszony – 669 mld RMB⁷⁷⁵.

Według szacunków zawartych w raporcie IHS Jane's Defence budżet wojskowy Chin do 2020 r. zwiększy się ze 143 mld USD w 2011 r. do poziomu 259 mld USD. W tym samym czasie budżet obronny Rosji wzrośnie z 57 mld USD do ponad 108 mld USD. Dla porównania oszacowano, że budżet Stanów Zjednoczonych zmniejszy się w tym okresie do 540 mld USD z 720 mld USD⁷⁷⁶.

Wzrost wydatków ponoszonych na zbrojenia w Chinach musi spędzać sen z powiek władzom w Tajpej. Analiza możliwości ofensywnych Chin sugeruje konieczność podjęcia bardziej zdecydowanych kroków w kierunku zabezpieczenia własnych pozycji. W raporcie obronnym Tajwanu ogłoszonym w październiku 2013 r. sugerowano, że jeśli utrzyma się tempo wzrostu wydatków Chin na zbrojenia, jakie można było obserwować na przestrzeni ostatnich dwóch dekad, Chiny przed 2020 r. będą mogły z łatwością zająć Tajwan, i to mimo ruchów podejmowanych przez sojuszników, tj. Stany Zjednoczone⁷⁷⁷. Wskazywano, że łączna liczba żołnierzy Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej wynosi 2,27 mln, z czego pod bronią znajduje się ok. 1,25 mln. Z tego jedna trzecia została rozlokowana bezpośrednio na wprost wyspy. Dodatkowo w Tajwan wycelowano ok. 1600 rakiet balistycznych. Tajwan natomiast ograniczył wydatki na zbrojenia, a także zmniejszył liczebność swojej armii z 240 tys. do 215 tys. żołnierzy⁷⁷⁸.

Od lat 70. Chiny zabiegają o pozyskanie zaawansowanej technologii wojskowej z Zachodu, niezbędnej do modernizacji armii. Wojna w Wietnamie w 1979 r. ukazała katastrofalny stan chińskiego wojska. W minionych dekadach nie podjęto skutecznych reform w tej przestrzeni, co wpłynęło na stosunkowo niski potencjał ofensywny w trakcie zmagania wojennych⁷⁷⁹. Podjęte wówczas działania modernizacyjne w armii zintegrowano z przekształceniami dokonywanymi w innych sektorach. W latach 90. położono nacisk na rozwój technologii informacyjnych, zyskujących coraz większe znaczenie we współczesnych konfliktach zbrojnych. Sygnałem

⁷⁷⁵ Sam Perlo-Freeman, *Mar. 2014. Deciphering China's latest defence budget figures*, SIPRI, III 2014, [on-line:] <http://www.sipri.org/media/newsletter/essay/perlo-freeman-mar-2013> (11 XII 2014).

⁷⁷⁶ Tate Nurkin, *Analysis. Declining US military spending pressures defence contractors*, IHS Jane's Defence, 19 IX 2014, [on-line:] <http://www.janes.com/article/43346/analysis-declining-us-military-spending-p pressures-defence-contractors> (11 XII 2014).

⁷⁷⁷ *Taiwan military says China able to invade by 2020*, „South China Morning Post”, 8 X 2013, [on-line:] <http://www.scmp.com/news/china/article/1327129/taiwan-military-says-china-able-to-invade-2020> (10 XII 2014).

⁷⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁷⁹ Szerzej zob. Zygmunt Czarnotta, Zbigniew Moszumański, *Chiny–Wietnam*, Warszawa 1995, *Największe Bitwy XX Wieku*, t. 17.

wzywającym do zmiany postrzegania koncepcji militarnej były amerykańskie sukcesy w pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej. Doszło do tzw. rewolucji w sprawach wojskowych (Revolution in Military Affairs – RMA), wynikającej z zastosowania technologii informacyjnych w technice wojskowej i utrzymywania przewagi technologicznej, co wpłynęło także na myślenie o jakości zbrojeń. Dystans do głównych mocarstw zmniejszano poprzez kradzież technologii za granicą oraz nagminne łamanie praw własności intelektualnej. Od kilku dziesięcioleci postępuje nielegalny transfer technologii z laboratoriów w Stanach Zjednoczonych. Chiny dzięki temu weszły już w posiadanie danych możliwych do wykorzystania w rozwoju własnej technologii jądrowej. Pozyskiwanie tych informacji może służyć osiągnięciu długofalowych celów militarnych⁷⁸⁰.

Na przestrzeni ostatnich kilku lat Chiny zdobyły wiele cennych informacji pozwalających wzmocnić potencjał obronny. Dzięki działaniom chińskich hakerów w 2007 r. pozyskano dane na temat samolotu piątej generacji Lockheed Martin F-35 Lightning II. Na ich podstawie powstał odrzutowiec J-20 – już rodzimej produkcji⁷⁸¹. Obecnie Chiny we współpracy z Rosją prowadzą program budowy bombowca strategicznego H-20, którego parametry pozostają zbliżone do amerykańskiej wersji B-2. Chiny mają zakończyć prace nad jego wdrażaniem do 2025 r.⁷⁸²

Coraz większe znaczenie w kontekście pozyskiwania zawansowanego sprzętu ma współpraca z Rosją. Przez długi czas Chiny dokonywały w Rosji zakupów nowoczesnych myśliwców, niszczycieli, okrętów podwodnych, systemów uzbrojenia, rakiet, samolotów transportowych, silników odrzutowych czy systemów przeciwlotniczych. W latach 90. większość importowanego uzbrojenia pochodziła właśnie z Rosji⁷⁸³. Po kilku trudnych latach i coraz częstszych oskarżeniach pod adresem Chin o nielegalny transfer technologii Rosja obecnie złagodziła stanowisko. Jednocześnie wznowiła negocjacje z Chinami w sprawie sprzedaży wielo-

⁷⁸⁰ Łukasz Gacek, *Podstawowe założenia chińskiej strategii obronnej. Aspiracje mocarstwowe Państwa Środka*, [w:] *Politikon. Filozofia polityki, zagadnienia wojny, samorząd lokalny, teoria polityki. Publikacja pokonferencyjna*, red. Maksymilian Galon, Adrian Gorgosz, Jacek Szajnert, Kraków 2009, s. 122–123.

⁷⁸¹ Bill Gertz, *Top Gun takeover. Stolen F-35 secrets showing up in China's stealth fighter*, „The Washington Times”, 13 III 2014, [on-line:] <http://www.washingtontimes.com/news/2014/mar/13/f-35-secrets-now-showing-chinas-stealth-fighter/?page=all> (10 XII 2014).

⁷⁸² Bill Sweetman, Richard D. Fisher, *Future Bombers Under Study In China And Russia*, „Aviation Week & Space Technology”, 18 IX 2014, [on-line:] <http://aviationweek.com/defense/future-bombers-under-study-china-and-russia> (10 XII 2014).

⁷⁸³ Zob. Łukasz Gacek, *Chiny-Rosja: strategiczne partnerstwo czy nieunikniony konflikt?*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. Joanna Marszałek-Kawa, Toruń 2008, *Biblioteka Azji i Pacyfiku*.

zadaniowego myśliwca Su-35⁷⁸⁴. Ponadto zainteresowaniem Chin cieszą się: okręt podwodny typu Amur 1650, będący bardziej zaawansowaną wersją jednostek typu Kilo⁷⁸⁵, przeciwlotniczy system raketowy S-400 Triumf⁷⁸⁶, a także rakiety krótkiego i średniego zasięgu⁷⁸⁷.

Chiny stawały się na świecie coraz ważniejszym eksporterem uzbrojenia. Należy jednak podkreślić, że chiński sprzęt uchodzi za mniej zaawansowany technicznie niż jego zachodnie lub rosyjskie odpowiedniki. Klienci na chińskie uzbrojenie pochodzą z państw Azji i Afryki, gdzie występuje większy popyt na broń lekką⁷⁸⁸. Niemniej jednak dominujące pozycje w gronie największych eksporterów broni na świecie zajmują bezsprzecznie Stany Zjednoczone i Rosja. W amerykańskim zestawieniu wartości zawartych kontraktów za lata 2004–2011 Chiny zajęły piątą pozycję. W 2011 r. wartość kontraktów wyniosła 2,1 mld USD, co stanowiło 2,46% udziału w światowym handlu bronią (por. tabela 18). Dla porównania w 2011 r. na Stany Zjednoczone przypadło ponad 66 mld USD (77,7%), a na Rosję 4,8 mld USD (5,6%). Łączna wartość kontraktów zawartych przez Chiny w latach 2004–2011 wyniosła 17,808 mld USD. W tym samym okresie Stany Zjednoczone zawarły kontrakty na sumę 220,608 mld USD, a Rosja – 83,323 mld USD. W światowym zestawieniu Chiny znalazły się za Francją (blisko 42 mld USD) oraz Wielką Brytanią (ponad 27 mld USD)⁷⁸⁹.

Tabela 18. Udział Stanów Zjednoczonych, Rosji i Chin w światowym eksporcie broni w latach 2004–2011 (w %)

Kraj	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
USA	29,26	26,77	26,78	38,84	54,11	33,59	48,07	77,72
Rosja	20,82	18,58	26,72	17,05	9,83	20,30	20,04	5,63
Chiny	2,37	5,97	3,47	4,10	3,13	3,82	3,64	2,46

Źródło: Richard F. Grimmett, Paul K. Kerr, *Conventional Arm Transfers to Developing Nations, 2004–2011*, CRS Report for Congress, 24 VIII 2012, s. 72.

⁷⁸⁴ *Russia, China in talks over Su-35 fighter jet deal*, „ITAR-TASS”, 4 IX 2014, [on-line:] <http://en.itar-tass.com/economy/748132> (10 XII 2014).

⁷⁸⁵ *Rosyjskie technologie podwodne dla Chin*, „Defence24”, 23 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_rosyjskie-technologie-podwodne-dla-chin (10 XII 2014).

⁷⁸⁶ *Rosja zgadza się na sprzedaż do Chin systemu S-400. Pekin antidotum na izolację Moskwy?*, „Defence24”, 6 IV 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_rosja-zgadza-sie-na-sprzedaz-do-chin-systemu-s-400-pekina-antidotum-na-izolacje-moskwy (10 XII 2014).

⁷⁸⁷ *Chiny pozyskują 5000 rosyjskich rakiet kierowanych*, „Defence24”, 31 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_chiny-pozyskaja-5000-rosyjskich-rakiet-kierowanych (10 XII 2014).

⁷⁸⁸ Richard F. Grimmett, Paul K. Kerr, *Conventional Arm Transfers to Developing Nations, 2004–2011*, CRS Report for Congress, 24 VIII 2012, s. 10.

⁷⁸⁹ *Ibidem*, s. 70–71.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że Chiny i Tajwan w ostatnich latach pozostawały jednymi z głównych odbiorców broni na świecie. W latach 2004–2011 Chiny zakupiły uzbrojenie o wartości 12,7 mld USD, Tajwan – 7,2 mld USD⁷⁹⁰.

Aktualna strategia obronna ChRL wskazuje na koncentrację na sprawach regionu i na środowisku morskim. Na razie jednak Chiny mają skromne możliwości projekcji swojej siły w kierunku Pacyfiku, z uwagi na „zamknięcie” dwoma łańcuchami wysp. Pierwszy rozciąga się od Wysp Japońskich przez Półwysep Koreański, Tajwan, Filipiny, Indonezję (w tym głównie Cieśninę Malakka) po Australię, drugi obejmuje Ocean, od Guam i Marianów po Papuę-Nową Gwineę. Na wymienionych obszarach znajdują się ponadto instalacje bezpieczeństwa należące do USA lub Japonii⁷⁹¹. Dlatego też w najbliższej przyszłości Chiny mogą zaznaczać swoją obecność w większym stopniu na południu, głównie na obszarze Morza Południowochińskiego i Jawajskiego, oraz tam, gdzie wiodą morskie szlaki komunikacyjne z Bliskiego Wschodu i Afryki⁷⁹².

Chiny w większym stopniu koncentrują się dzisiaj na podniesieniu swojego potencjału w zakresie prowadzenia zintegrowanych działań na morzu i radzenia sobie z zagrożeniami asymetrycznymi. Duże znaczenie przypisują rozbudowie i tworzeniu ważnych baz na przebiegu morskich tras komunikacyjnych w Azji Południowej i Południowo-Wschodniej. Tak zwany sznur pereł (*string of pearls*) tworzony na tych wodach ma demonstrować potęgę Chin oraz chronić tankowce przemieszczające się z Bliskiego Wschodu i Afryki w kierunku Azji Wschodniej. Wąskie przejścia przez cieśniny znajdujące się na tych trasach (m.in. Ormuz, Malakka) stwarzają duże wyzwanie dla bezpieczeństwa. Największą rolę odgrywają porty Gwadar w Pakistanie, Hambantota na Sri Lance, Chittagong w Bangladeszu oraz Kyaukphyu w Birmie. Ciekawym w tym kontekście jest fakt, że Chiny starają się sukcesywnie pogłębiać współpracę z sojusznikami nad Oceanem Indyjskim, partycypując w rozbudowie portów oraz lokalnej infrastruktury. Dzięki uzyskiwanemu w ten sposób dostępowi do wspomnianych portów zyskują możliwość monitorowania ważnych strategicznie odcinków morskich⁷⁹³. Nowością w kooperacji Chin z tymi państwami jest przybicie do portów w Pakistanie, Iranie i na Sri Lance chińskich okrętów podwodnych w drugiej połowie

⁷⁹⁰ *Ibidem*, s. 61.

⁷⁹¹ Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 27; Robert D. Kaplan, *Monsun. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, tłum. Janusz Ruszkowski, Wołowiec 2012, s. 349–352, *Mikrokosmos Makrokosmos*.

⁷⁹² Robert D. Kaplan, *op. cit.*, s. 352.

⁷⁹³ Łukasz Gacek, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, Kraków 2012, s. 255–263, *Societas*, 40.

2014 r. Do tej pory swoją obecność w regionie zaznaczały jedynie chińskie jednostki nawodne⁷⁹⁴.

Działania Chin na Oceanie Indyjskim nie oznaczają, że rezygnują one z aktywności na Pacyfiku. W samym centrum ich zainteresowania lokuje się Tajwan. Ewentualne zajęcie wyspy pozwoliłoby Chinom realizować dwukierunkową strategię morską na dwóch oceanach. Jednocześnie marynarka wojenna Chin znalazłaby się w korzystnym strategicznie położeniu wobec pierwszego łańcucha wysp, co z kolei uwolniłoby możliwość projekcji siły w szerszym aspekcie⁷⁹⁵. Robert D. Kaplan przedstawił znaczenie Tajwanu w przestrzeni międzynarodowej, wskazując, że jest on „ilustracją pewnej reguły obowiązującej w światowej polityce: że moralność bywa jedynie maską władzy. O Tajwanie wszystkie strony konfliktu dyskutują w kategoriach czysto etycznych, chociaż jego niepodległość (lub jej brak) ma poważne geopolityczne konsekwencje”⁷⁹⁶.

Na tym etapie Chiny opowiadają się za utrzymaniem *status quo* w Cieśninie Tajwańskiej, mając świadomość własnych ograniczeń. Jean-Pierre Cabestan uwytkł fakt, że Chiny od 2002 r. konsekwentnie to podkreślały, rzadziej mówiąc o zjednoczeniu. Zwracano uwagę na tezy o obronie granic i przeciwdziałaniu akcjom wspierającym niepodległość wyspy⁷⁹⁷. Fareed Zakaria sygnalizował z kolei, że groźba kryzysu zewnętrznego oraz wewnętrzny nacjonalizm odnoszą się przede wszystkim do Tajwanu. Udział Stanów Zjednoczonych w tym sporze pozwala zaś utrzymywać go w określonych ryzach. W przypadku Chin Tajwan stanowi doskonały przykład tego, jak można zapanować nad sytuacją mimo odmiennego oddziaływania czynników gospodarczych i nacjonalistycznych impulsów. Chiny zmieniły postępowanie, dostrzegając, że czas może działać na ich korzyść⁷⁹⁸. Przyjęcie postawy wyczekiwania nie oznacza bynajmniej rezygnacji z dotychczasowych aspiracji i planów w odniesieniu nie tylko do Tajwanu, ale i całego regionu. O zainteresowaniu Chin wzmocnieniem pozycji w rejonie Pacyfiku mogą świadczyć opinie płynące ze Stanów Zjednoczonych. Wedle relacji komisji U.S.–China Economic and Security Review Commission, Chiny w 2020 r. mogą dysponować najnowocześniejszą flotą okrętów podwodnych oraz okrętami do walki przybrzeżnej w regionie zachodniego Pacyfiku. Modernizacja chińskiej marynarki wojennej zmierza

⁷⁹⁴ Chiny chcą budować bazy morskie na Oceanie Indyjskim, „Defence24”, 6 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_chiny-chca-budowac-bazy-morskie-na-oceanie-indyjskim (12 XII 2014).

⁷⁹⁵ Robert D. Kaplan, *op. cit.*, s. 351.

⁷⁹⁶ *Ibidem*, s. 350.

⁷⁹⁷ Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin...*, s. 130–131.

⁷⁹⁸ Fareed Zakaria, *Koniec hegemonii Ameryki*, tłum. Stanisław Kroszczyński, wstęp i posł. Andrzej Kostarczyk, Warszawa 2009, s. 150–151.

tym samym do zmiany równowagi sił w regionie Azji i Pacyfiku i do zakwestionowania dominacji Stanów Zjednoczonych⁷⁹⁹.

KWESTIA TAJWANU W NARODOWEJ STRATEGII OBRONNEJ CHIŃSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ

Tematyka tajwańska była szeroko prezentowana w publikowanych w Chinach białych księgach dotyczących narodowej polityki obronnej. Sposób, w jaki ujmowano to zagadnienie, stanowi ważny przyczynek do dyskusji na temat ewolucji strategii militarnej Chin oraz sytuowania w niej sprawy potencjalnego zjednoczenia. Ogólne zasady doktryny pozostają do dzisiaj niezmiennie. Chiny podtrzymują zobowiązania dotyczące pokojowego wymiaru własnej polityki obronnej. Podkreślają przy tym defensywny wymiar tej polityki i sprzeciw wobec hegemonizmu w świecie. Starają się także uwypuklać fakt, że akceptują reguły rządzące przestrzenią międzynarodową, jak również nie dążą do dominacji i przewodzenia świata. Potwierdzeniem tego były zapisy w dokumencie *China: Arms Control and Disarmament*, wydany w 1995 r., w którym Chiny podkreślały bardzo wyraźnie, że ich polityka obronna ma defensywny charakter, nie jest wymierzona w inne państwo i nie stanowi zagrożenia dla innych. Chiny nie dążą też do regionalnej i globalnej hegemonii, nie posiadają baz wojskowych ani nie utrzymują jednostek wojskowych za granicą⁸⁰⁰.

To stanowisko podtrzymano w kolejnych wersjach białych ksiąg. Jednocześnie bardzo wyraźnie charakteryzowano podejście do kwestii Tajwanu: odwoływano się do zasady „jednych Chin”, sprzeciwiano tendencjom niepodległościowym i krytykowano ingerencję stron trzecich (Stanów Zjednoczonych) w „wewnętrzne” sprawy Chin (m.in. poprzez sprzedaż uzbrojenia na Tajwan).

W *China's National Defense* z 1998 r. podkreślano znaczenie działań na rzecz pokoju i współpracy oraz promocji rozwoju we współczesnym świecie⁸⁰¹. W dokumencie tym pojawiło się bezpośrednie odniesienie do Tajwanu, który określono jako nieodłączną część terytorium Chin. Wskazano, że rozwiązanie kwestii wy-

⁷⁹⁹ Matthew Pennington, *China may have largest Pacific fleet by 2020: US*, „The Sydney Morning Herald”, 21 XI 2013, [on-line:] <http://www.smh.com.au/world/china-may-have-largest-pacific-fleet-by-2020-us-20131120-2xwib.html> (11 XII 2014).

⁸⁰⁰ *China: Arms Control and Disarmament*, XI 1995, [w:] *White Papers of the Chinese Government 1991–1995...*, s. 490.

⁸⁰¹ *China's National Defense*, VII 1998, [w:] *White Papers of the Chinese Government 1996–1999*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing 2000, s. 378.

spy powinno nastąpić w oparciu o formułę „jedno państwo, dwa systemy”. Chi-ny wyraziły sprzeciw wobec prób podziału państwa poprzez sformułowania typu „niepodległy Tajwan”, „dwoje Chin” lub „jedne Chiny, jeden Tajwan”. Podkreślano, że kwestia Tajwanu stanowi wewnętrzną sprawę Chin, dlatego jakiegokolwiek pró- by bezpośredniego lub pośredniego włączenia Cieśniny Tajwańskiej w sferę bez- pieczeństwa i współpracy przez inne państwo lub militarny sojusz stanowiłyby naruszenie suwerenności Chin. Sugerowano także, że każde państwo może użyć środków, również militarnych, w celu zabezpieczenia własnej suwerenności i in- tegralności terytorialnej⁸⁰². Wyrażono także sprzeciw wobec sprzedaży przez inne państwa broni na Tajwan⁸⁰³.

Strona chińska stoi na stanowisku, że państwa utrzymujące stosunki dypl-omatyczne z ChRL nie powinny zaopatrywać Tajwanu w broń lub wchodzić z nim w sojusze wojskowe. Sprzedaż broni na wyspę przez Stany Zjednoczone oraz przyjęcie przez Kongres w 1999 r. ustawy dotyczącej zwiększenia bezpieczeństwa Tajwanu (TSEA), zakładającej sprzedaż wyposażenia systemu obrony przeciwra- kietowej (*theater missile defense* – TMD), stanowiło według władz w Pekinie inge- rencję w wewnętrzne sprawy Chin i zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego⁸⁰⁴. Warto przy tym podkreślić, że włączenie Tajwanu do tworzonego systemu obrony przeciwra kietowej w Azji Północno-Wschodniej pod egidą Stanów Zjednoczo- nych – przedsięwzięcia integrującego regionalnych sojuszników, tj. Japonię i Koreę Południową, w odpowiedzi na zagrożenia z Korei Północnej – w Chinach zostało odebrane jako działanie weń wymierzone. Dodatkowo władze w Tajpej, wykazując zainteresowanie tą możliwością, która obok bezpośrednich korzyści wynikających ze zwiększenia obronności dawałaby również efekt psychologiczny, wynikający ze strategicznego powiązania państw w regionie, naraziły się na krytykę ze strony władz w Pekinie⁸⁰⁵.

W następnych wersjach białych ksiąg obronności podtrzymano najważniejsze wątki tej strategii. Należy jednak zauważyć, że pojawiło się więcej krytycznych słów pod adresem rządzącej wyspą w latach 2000–2008 Demokratycznej Partii Postępo- wej. W *China's National Defense* z 2000 r. zaznaczono, że nowa władza polityczna na Tajwanie nie zmienia faktu, że wyspa stanowi nieodłączną część Chin. Podtrzy- mano sprzeciw wobec sprzedaży broni na Tajwan i tworzenia przez inne państwa

⁸⁰² *Ibidem*, s. 383.

⁸⁰³ *Ibidem*, s. 384.

⁸⁰⁴ *The One-China Principle and the Taiwan Issue*, II 2000, [w:] *White Papers of the Chinese Government 2000–2001*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing 2003, s. 37–38.

⁸⁰⁵ John F. Copper, *Taiwan. Nation State...*, s. 200–201.

sojuszy wojskowych z jego udziałem. Zaznaczono, że wszelkie próby ogłoszenia niepodległości będą traktowane jako prowokacja pod adresem Chin. ChRL nie wykluczyła także użycia siły w celu rozwiązania sprawy tajwańskiej, gdyby Tajwan podjął próby separatystyczne lub gdyby jego terytorium było „okupowane” przez siły zewnętrzne⁸⁰⁶.

W kolejnych dwóch dokumentach zwracano uwagę na osłabienie dialogu politycznego pomiędzy stronami Cieśniny Tajwańskiej. W *China's National Defense* z 2002 r. podkreślano, że pomimo werbalnych zapewnień władz na wyspie o chęci rozwoju pokojowych relacji, rozszerzenia wymiany w płaszczyźnie gospodarczej i osobowej oraz otwarcia tzw. trzech połączeń w 2008 r., napięcie pomiędzy stronami nadal się utrzymuje. Tendencje separatystyczne uznano za największe zagrożenie dla pokoju i stabilności w Cieśninie Tajwańskiej, zaś utrzymującą się sprzedaż broni i wyposażenia wojskowego na wyspę – za ingerencję w wewnętrzne sprawy Chin⁸⁰⁷. W *China's National Defense* z 2004 r. zwracano z kolei uwagę na fakt, że napięcie w relacjach z Tajwanem wzrosło w związku z podejmowanymi próbami zmiany statusu wyspy przez prezydenta Chen Shui-biana. Podkreślono, że Stany Zjednoczone, sprzedając broń na wyspę, wysyłają niewłaściwy sygnał władzom w Tajpej, co nie sprzyja stabilizacji sytuacji w Cieśninie⁸⁰⁸.

Łagodniejszy ton wypowiedzi można było zauważyć dopiero wówczas, gdy w trakcie sesji plenarnej Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych 14 marca 2005 r. przyjęto ustawę antysecesyjną⁸⁰⁹. Według niej suwerenność i integralność terytorialna Chin, tj. kontynentu i Tajwanu, nie podlega podziałom. Przełomowy był artykuł 8, który precyzował, że jeśli Tajwan ogłosi niepodległość, Chiny mogą użyć niepokojowych środków siły militarnej (*non-peaceful means*) w celu zabezpieczenia suwerenności i integralności terytorialnej⁸¹⁰. Pomimo zdecydowanego ujęcia, Chiny wyraźnie zawężyły możliwość użycia siły w celu rozwiązania kwestii tajwańskiej, ograniczając ją do sytuacji ogłoszenia niepodległości przez Tajwan bądź zaangażowania militarnego trzecich stron.

⁸⁰⁶ *China's National Defense in 2000*, IX 2000, [w:] *White Papers of the Chinese Government 2000–2001...*, s. 236–237.

⁸⁰⁷ *China's National Defense in 2002*, XII 2002, [w:] *White Papers of the Chinese Government 2002–2004*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing 2005, s. 103.

⁸⁰⁸ *China's National Defense in 2004*, XII 2004, [w:] *White Papers of the Chinese Government 2002–2004...*, s. 638–639.

⁸⁰⁹ *Anti-Secession Law, Adopted at the Third Session of the Tenth National People's Congress on March 14, 2005*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/2005lh/122724.htm> (18 IV 2012).

⁸¹⁰ *Ibidem*.

W *China's National Defense* z 2006 r. wskazywano, że rosnąca zależność między czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi oraz tradycyjnymi i nietradycyjnymi sprawia, że utrzymanie bezpieczeństwa państwa staje się coraz większym wyzwaniem. Działania władz na Tajwanie, zmierzające do zmiany statusu wyspy poprzez podejmowane reformy konstytucyjne, oraz działania Stanów Zjednoczonych związane z rozszerzaniem powiązań wojskowych z wyspą podkreślono jako niesprzyjające pokojowi i stabilizacji w Cieśninie Tajwańskiej⁸¹¹.

China's National Defense z 2008 r. sugerował już jednak wyraźną poprawę klimatu we wzajemnych relacjach. Wskazywano na osłabienie tendencji separatystycznych na wyspie i wyraźny postęp w dialogu w oparciu o założenia konsensusu z 1992 r.⁸¹² W dokumencie zwracano także uwagę na złożoność zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego. Za główne wyzwania dla jedności i bezpieczeństwa państwa uznano zagrożenia wynikające z tendencji separatystycznych Tajwanu, Xinjiangu (Turkiestanu Wschodniego) oraz Tybetu⁸¹³.

China's National Defense z 2010 r. podtrzymywał tezę o poprawie klimatu w relacjach z Tajwanem. Doszło do zwiększenia zaufania politycznego oraz rozszerzenia współpracy gospodarczej i handlowej. Odwołano się do znanego już stwierdzenia, że zasadnicze wyzwanie dla jedności i bezpieczeństwa państwa stanowi rozwój tendencji separatystycznych na Tajwanie, w Xinjiangu oraz w Tybecie. Sprzedaż uzbrojenia na Tajwan przez Stany Zjednoczone szkodzi zaś relacjom tych państw z Chinami⁸¹⁴.

⁸¹¹ *China's National Defense in 2006*, XII 2006, [w:] *White Papers of the Chinese Government 2005–2006*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Foreign Languages Press, Beijing 2008, s. 602–603.

⁸¹² *China's National Defense in 2008*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7060059.htm (22 XI 2014).

⁸¹³ *Ibidem*.

⁸¹⁴ *China's National Defense in 2010*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7114675.htm (22 XI 2014).

Rozdział 7

POTENCJAŁ GOSPODARCZY TAJWANU

ODBUDOWA I MODERNIZACJA

Analizując bieżący potencjał gospodarczy Tajwanu, warto zwrócić uwagę na jego położenie geograficzne. Cieśnina Tajwańska nie tylko oddziela wyspę od kontynentu, ale zwykła chronić mieszkańców Tajwanu przed dziejowym zamętem. W XX w. stała się symbolem wciąż obecnego podziału państw chińskich. Na Cieśninę Tajwańską można spojrzeć przez pryzmat wygodnej odległości (130–250 km) pomiędzy wybrzeżami, z jednej strony prowincji Fujian, a z drugiej – zachodniej części wyspy Tajwan. Odległość ta pozwala współcześnie stosunkowo szybko przemieszczać się i korzystać z dobrodziejstw niedalekiego sąsiedztwa rozległego i ludnego obszaru Chin kontynentalnych, przy zachowaniu lokalnej odrębności⁸¹⁵. Niewielkie terytorium zajmowane obecnie przez Republikę Chińską zostało przez jej władze dosyć sprawnie zagospodarowane, czyniąc górzyste wyspy Tajwan, Peskadory, Kinmen i Mazu systemem o komplementarnych funkcjach. Wyspiarskie położenie geograficzne, pomimo ograniczonych zasobów naturalnych, sprzyjało rozwojowi gospodarczemu Tajwanu dzięki naturalnemu w tej sytuacji procesowi wiązania go z innymi obszarami – szczególnie w regionie, ale i w świecie.

⁸¹⁵ Cieśnina Tajwańska jest niebezpiecznym akwenem, szczególnie trudnym dla żeglugi z powodu monsunowego klimatu podzwrotnikowego z trzema miesiącami występowania tajfunów, od lipca do września. Jej historyczna nazwa to Black-water Ditch, co tłumaczy się jako „Czarnowodny Rów”. Laurence G. Thompson, *The Junk Passage Across The Taiwan Strait. Two Early Chinese Accounts*, „Harvard Journal of Asiatic Studies” 1968, vol. 28, s. 170–194; Wang Chuan-kun, *Features of Monsoon, Typhoon and Sea Waves in the Taiwan Strait*, „Marine Georesources and Geotechnology” 2004, vol. 22, s. 133–150.

Warto przypomnieć, że w czasach kolonialnych Tajwan pełnił funkcję zaplecza handlowego i produkcyjnego, a o jego sukcesie każdorazowo przesądzały kontakty z zewnętrznymi partnerami, nawet jeśli wiązały się ze wzmożoną eksploatacją zasobów wyspy, tak jak w czasach japońskiej okupacji. Jednak to właśnie Japończycy w latach 30. XX w. założyli pierwsze zakłady przemysłowe: przetwórstwa żywności, produkcji cementu, chemikaliów, celulozy i papieru oraz nawozów. Nawet jeśli produkcja była przeznaczana na potrzeby toczącej się wojny, jej intensyfikacja doprowadziła do diametralnej odmiany profilu gospodarki rolniczego Tajwanu. W 1939 r. udział przemysłu był większy od udziału rolnictwa – wyniósł 49,5%⁸¹⁶. Rozwój przemysłu sprzyjał inwestycjom w infrastrukturę. Nie ulega wątpliwości, że wzbudziło to zainteresowanie Kuomintangu i mogło z łatwością stać się jedną z sił napędzających gospodarkę pod jego rządami, choć pierwotnie generalissimus Chiang Kai-shek widział Tajwan jako nową bazę dla swoich wojsk⁸¹⁷.

Po przejściu wyspy z rąk Japończyków w 1945 r. nie od razu świętowano sukces. Generał Chen Yi – pierwszy przedstawiciel z ramienia KMT na Tajwanie – okrył się raczej niechlubną sławą. W okresie jego rządów (1945–1947) masowo rozprzestrzeniała się korupcja, a nadużywanie władzy było rażące. Indolencja władzy doprowadziła do katastrofy sprawnie dotychczas funkcjonującej gospodarki wyspy. Krytycznie należy ocenić zdolność Kuomintangu do przejmowania japońskiego majątku, szczególnie przedsiębiorstw, na Tajwanie i zarządzania nim w pierwszych latach sprawowania rządów na wyspie (1945–1949). Kiedy podjęto decyzję o wywłaszczeniu majątku Japończyków, kierownicze stanowiska w przedsiębiorstwach zaczęto obsadzać z klucza partyjnego, nie bacząc na kwalifikacje nowych managerów. Dla tych ważniejsze niż długookresowa produktywność przedsiębiorstw były prywatne zyski; efekty nieracjonalnej działalności szybko odczuli nie tylko zatrudnieni w tych firmach pracownicy, ale i budżet prowincji. Tajwańczycy, nawet jeśli pełnili funkcje kierownicze w pojapońskich przedsiębiorstwach, mogli zajmować w nich tylko niższe posady menedżerskie. Przeszkodą dla ich zatrudniania, a także dla współpracy pomiędzy przybyszami z kontynentu a lokalnymi pracownikami, była nieznajomość wspólnego języka. Kuomintangowskie władze używały bowiem niepopularnego na wyspie języka mandaryńskiego. Podobnie zresztą było w administracji publicznej i szkolnictwie, gdzie posady wypełniali przybysze z kontynentu.

Kiepską sytuację wojskowej administracji Tajwanu pogorszyły jeszcze skutki problemów gospodarczych, z którymi borykano się na kontynencie, gdzie trwała wojna domowa. Zmorą okazała się inflacja, z której opanowaniem władze nie mo-

⁸¹⁶ Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 84–85.

⁸¹⁷ Jonathan Fenby, *Czang Kaj-shek...*, s. 498.

gły sobie skutecznie poradzić⁸¹⁸. W latach 1946–1948 doprowadziła ona do pięciokrotnego wzrostu cen na Tajwanie, na początku 1949 r. – do trzydziestokrotnego⁸¹⁹. Gdy w 1949 r. upadek Kuomintangu na kontynencie był nieunikniony, wyspa stała się jednym z kierunków exodusu ludności z Chin i miejscem kontynuacji władzy zgodnie z decyzją generalissimusa Chiang Kai-sheka. Ewakuacja rządu ściągnęła na Tajwan galopującą już w tamtym czasie, bo sięgającą 3400%, inflację. Aby zaradzić jej skutkom, wprowadzono nową walutę – nowego tajwańskiego dolara (New Taiwan Dollar – TWD, NT\$), który zastąpił tajwańskiego dolara (Taiwan Nationalist Yuan – TWN), zwanego starym. Kurs wymiany wyniósł 1:40 000⁸²⁰. Restrykcyjna polityka monetarna wiązała się naturalnie także z podniesieniem stóp procentowych przez Bank Tajwanu (Bank of Taiwan), który przejął funkcje banku centralnego. W 1950 r. jednomiesięczne depozyty wyceniono na 7%. Zaowocowało to zwiększeniem wartości wkładów pieniężnych z 6 mln NT\$ w marcu 1950 r. do 28 mln NT\$ w czerwcu tego samego roku⁸²¹. Dodatkowo zaplecze finansowe systemu wzmocniły rezerwy gotówki, złota i srebra, które w miesiącach poprzedzających klęskę nacjonalistów na kontynencie przetransportowano na Tajwan. W 1950 r. stopa inflacji wyniosła 66%, w 1952 r. spadła do 23%, a w kolejnym roku do 9%⁸²². W 1960 r. ponownie osiągnęła dwucyfrową wartość (18,4%), co jednak należy wiązać z kryzysem w Cieśninie Tajwańskiej z 1958 r.⁸²³ Wydarzenia te podkreśliły znaczenie czynników zewnętrznych w kształtowaniu stabilności gospodarczej na wyspie.

W rolnictwie z sukcesem dla gospodarki i społeczeństwa przeprowadzono program „ziemia dla oraczy”. Wiązał się on z obniżeniem tenuty dzierżawnej z 50% do 37,5%, rozprzedażą ziemi będącej własnością publiczną oraz wywłaszczeniem ziemian z prawem zatrzymania do 3 ha⁸²⁴. W latach 1911–1915 przeciętne gospodarstwo

⁸¹⁸ Jedną z przyczyn przegranej Kuomintangu w wojnie domowej na kontynencie był rozkład systemu finansowego państwa. Widmo lawinowych skutków społecznych, gospodarczych i politycznych katastrofy finansowej wisiło też nad Tajwanem.

⁸¹⁹ Carl J. Dahlman, Ousa Sananikone, *Taiwan, China. Policies and Institutions for Rapid Growth*, [w:] *Lessons from East Asia*, ed. Danny M. Leipziger, Ann Arbor 2001, s. 94.

⁸²⁰ Stare tajwańskie dolary były w użyciu krótko – w 1946 r. wprowadzono je w miejsce jenów tajwańskich.

⁸²¹ Carl J. Dahlman, Ousa Sananikone, *op. cit.*

⁸²² *Ibidem.*

⁸²³ Stephan Haggard, Robert R. Kaufman, *The Political Economy of Inflation and Stabilization in Middle-Income Countries*, [w:] *The Politics of Economic Adjustment. International Constraints, Distributive Conflicts, and the State*, red. *idem*, Princeton 1992, s. 281.

⁸²⁴ O przebiegu reformy rolnej i jej rezultatach zob. Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 102–104; Jakub Polit, *Pod wiatr...*, s. 638–640; Hsieh S. C., Lee T. H., *Agricultural Develop-*

rolne miało wielkość 2,04 ha, w latach 1956–1960 – już niemal połowę mniejszą (1,14 ha). Reformę przeprowadzono dość szybko i skutecznie do 1953 r., nie bacząc na sprzeciw posiadaczy wielkich gospodarstw rolnych. Stworzyło to nowe warunki do pracy w rolnictwie, ale przede wszystkim pozwoliło wydzwignąć produkcję, tak konieczną w sytuacji nagłego wzrostu populacji Tajwanu. Produktywność gospodarstw rolnych wzrosła w latach 1956–1960 ponad trzykrotnie w stosunku do okresu 1911–1915. Plon brązowego ryżu z hektara wzrósł z 1346 kg do 2391 kg (wzrost o $1,045 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$), słodkich ziemniaków z 6834 kg do 12 259 kg, a cukru trzcinowego z 23 837 kg do 73 622 kg⁸²⁵. W latach 1911–1915 nadwyżka produkcji rolnej pozwalała na eksport w wysokości 15,75% produkcji. W latach 1936–1940 udział ten zwiększono do 41,54%. Wkrótce potem, w latach 1941–1945, spadł on jednak do poziomu 15,3% produkcji. Wzrost populacji Tajwanu po II wojnie światowej, będący następstwem napływu ludności chińskiej, zahamował rozwój tego zjawiska. Bilans produkcji żywności na Tajwanie w latach 1946–1950 umożliwiał eksport jedynie 7,55% produkcji, w latach 1951–1955 zmniejszył się do 5,92%, a w latach 1956–1960 utrzymał się na poziomie 5,38%⁸²⁶. Warto podkreślić, że na sukces reformy rolnej wpływ miała także pomoc zagraniczna, szczególnie Stanów Zjednoczonych. Już w 1949 r. rozpoczęła działalność wspólna komisja odpowiedzialna za odbudowę terenów wiejskich (Sino-American Joint Commission on Rural Reconstruction – JCRR), która realizowała projekty pomocy technicznej i finansowej w ramach amerykańskiej pomocy gospodarczej. Jej celem był rozwój rolnictwa intensywnego, szczególnie upraw, oraz dywersyfikacja gospodarki rolnej, która w czasach japońskich opierała się na monokulturach. Swoje zadania komisja zrealizowała do 1952 r.⁸²⁷ Promowana przez nią praktyka dywersyfikacji upraw utrwalała się w tajwańskich gospodarstwach rolnych i była stosowana także w późniejszych latach⁸²⁸.

Po przejściu wyspy przez Kuomintang zarówno zarządzanie, jak i planowanie gospodarcze było dość chaotyczne. Początkowo w ramach pomocy, o którą w Stanach Zjednoczonych zabiegał Chiang Kai-shek, uczestniczyli w nich amerykańscy doradcy. To oni jako pierwsi doświadczyli niekompetencji KMT⁸²⁹. Sytuacja nie po-

ment and its Contribution to Economic Growth of Taiwan Input-Output and Productivity Analysis of Taiwan Agricultural Development, Chinese-American Joint Commission on Rural Reconstruction, Economic Digest Series, nr 17, Taiwan 1966, [on-line:] http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABK614.pdf (20 XI 2014).

⁸²⁵ Hsieh S. C., Lee T. H., *op. cit.*, s. 1.

⁸²⁶ *Ibidem*, s. 90.

⁸²⁷ *Ibidem*, s. 17.

⁸²⁸ Joe Studwell, *How Asia Works. Success and Failure in the World's Most Dynamic Region*, London 2013, s. 25.

⁸²⁹ George Kerr, *op. cit.*, s. 80–91, 97–103.

prawiła się w późniejszym okresie, gdy po przegranej wojnie domowej i przeniesieniu rządu do Tajpei nowi władarze lekceważyli doradztwo Amerykanów. Ponadto koncentrowali się raczej na celach politycznych i militarnych, tj. na walce z komunistami, i na możliwościach odzyskania ziem na kontynencie. Wyspę traktowali jako tymczasowe schronienie, mniej uwagi poświęcali więc jej rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Realizacji planów politycznych sprzyjał autorytarny system rządów zaprowadzony przez Chiang Kai-sheka. Kluczową rolę w owych planach odgrywała amerykańska pomoc: finansowa, rzeczowa, wojskowa i gospodarcza. W latach 1950–1965 opiewała ona na 1,4 mld USD; w przeliczeniu na jednego mieszkańca była to najwyższa kwota, jaką Stany Zjednoczone przekazały w tamtych czasach na pomoc zagraniczną⁸³⁰. Amerykańskie wsparcie zakończyło się wraz z poprawą koniunktury gospodarczej na Tajwanie. Kontynuowano je w nowej odsłonie: w formie pożyczek, sprzedaży nadwyżek żywności i pomocy technicznej. Dodatkowo zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w wojnę wietnamską zapewniło Tajwanowi wieloletnie zamówienia na potrzeby amerykańskiej armii. Tylko w 1965 r. ich wartość wyniosła 130 mln USD⁸³¹.

W rozwoju gospodarczym wyspy ważną rolę odegrała również współpraca z Japonią. W czasach okupacji japońskiej to właśnie ona odbierała wyprodukowane na Tajwanie nadwyżki żywności. W ten sposób Tajwan mógł pozyskiwać dewizy. Przeznaczenie japońskiej produkcji przemysłowej na wyspie było jednak lokalne. Po repatriacji Japończyków z Tajwanu pozostał po nich nie tylko znacjonalizowany majątek, ale także myśl techniczna i kultura pracy. Nie od razu udało się przywrócić ożywione kontakty dwustronne. Jednak gdy w 1965 r. zakończyły się amerykańskie programy pomocy rozwojowej, japońskie linie kredytowe i programy inwestycyjne zaczęły coraz lepiej funkcjonować⁸³².

Inwestorom zagranicznym – japońskim i amerykańskim – zapewniało atrakcyjne warunki gospodarowania w ramach stref gospodarczych tworzonych dla rozwoju produkcji eksportowej⁸³³. Pierwszą strefę przetwórstwa eksportowego utworzono w Kaohsiungu w 1966 r.⁸³⁴ Działania te wpisywały się w szeroko zakrojony program substytucji importu, realizowany przez władze od lat 50. Jego celem – obok zmniejszenia zależności wyspy od importu – był rozwój przemysłu lekkiego i przetwórstwa żywności. Co ciekawe, wiodącą rolę w tym procesie odegrały państwowe przedsiębiorstwa; prywatne zostały przez nie włączone do łańcucha

⁸³⁰ Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 283.

⁸³¹ *Ibidem*.

⁸³² Roman Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 105.

⁸³³ *Ibidem*.

⁸³⁴ *Ten Short Talks...*, s. 109.

dostaw. Gdy plany te udało się zrealizować na tyle, że lokalna produkcja zaspokajała potrzeby mieszkańców wyspy, przystąpiono do kolejnego etapu – związanego ze wspieraniem rozwoju eksportu, którego szczyt przypadł na lata 60. Dla realizacji tego planu konieczne były liberalizacja handlu, szersze zaangażowanie sektora prywatnego oraz zwiększenie poziomu oszczędności na potrzeby inwestycji⁸³⁵. W tym czasie Tajwan zyskiwał przewagę konkurencyjną na rynkach zagranicznych, oferując tanie produkty bazujące na niskich kosztach wytworzenia, eksportowane do Japonii, Stanów Zjednoczonych, Europy Zachodniej oraz sąsiednich państw. Produkty te (owoce w puszkach, odzież i obuwie, zabawki) nierzadko pochodziły z japońskich i amerykańskich fabryk oraz przetwórni zlokalizowanych na wyspie. Niejednokrotnie pod zagranicznym szyldem na Tajwanie inwestowali także przedstawiciele diaspory chińskiej⁸³⁶. Rząd kuomintangowski nie szczędził wysiłków na rzecz tworzenia dalszych udogodnień dla zagranicznych inwestorów, a ci docenili dostęp do taniej i dość dobrze wykształconej siły roboczej.

Inwestycje zagraniczne na Tajwanie oraz polityka państwa w latach 60. sprzyjały rozwojowi sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), zarówno przez ich pośrednictwo w łańcuchu dostaw, jak i przez dominującą państwową własność dużych przedsiębiorstw w przemyśle ciężkim. Powstającą lukę zagospodarowali Tajwańczycy – zachęcała ich do drobnej przedsiębiorczości niemożność znalezienia zatrudnienia w administracji publicznej i wojsku, które zostały zdominowane przez przybyszy z kontynentu. To właśnie MŚP odpowiadały za gros eksportowanych towarów i za etykietę „Made in Taiwan” charakterystyczną dla taniej, masowej produkcji już nie tylko wyrobów przemysłu lekkiego, ale coraz częściej elektronicznego⁸³⁷.

⁸³⁵ Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters...*, s. 49.

⁸³⁶ Inwestycje etnicznych Chińczyków (*huaqiao*) na Tajwanie wpisywały się w fenomen określany mianem „bambusowej sieci”, opisujący powiązania gospodarcze chińskich emigrantów z macierzą. Tworzą ją emigranci z Państwa Środka kilku fal. Pierwsza z nich rozrzuciła diasporę w sąsiadujących z Chinami państwach Azji Południowo-Wschodniej i była konsekwencją wypraw morskich cesarstwa w XVII w.; wiązała się z rozwojem handlu. *Exodus* przypadł jednak na koniec XIX w., kiedy zniesiono zakaz emigracji obowiązujący dotychczas w cesarstwie. Była to głównie emigracja zarobkowa, w związku z czym skupisk społeczności chińskiej w świecie należy szukać wszędzie tam, gdzie dynamicznie rozwijał się wówczas przemysł: w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, a także w Australii. Najnowsza fala emigracji to wykształceni profesjonalści. Oszacowano, że diasporę tworzy ok. 34 mln Chińczyków rozsianych po całym świecie. Szerzej zob. Murray Weidenbaum, Samuel Hughes, *The Bamboo Network. How Expatriate Chinese Entrepreneurs are Creating a New Economic Superpower in Asia*, New York 1996; Jonathan Fenby, *Wielkie Chiny*, [w:] *70 cudów Chin...*, s. 279–290; Konrad Seitz, *op. cit.*, s. 389–390.

⁸³⁷ Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters...*, s. 50–52.

W latach 70. kontaktom gospodarczym z partnerami zagranicznymi nie przeszkodziła marginalizacja pozycji międzynarodowej Republiki Chińskiej związana z uznaniem za reprezentanta narodu chińskiego Chińskiej Republiki Ludowej na forum ONZ, choć mieszkańcy Tajwanu okresowo bojkotowali początkowo towary pochodzące z Japonii, a później ze Stanów Zjednoczonych⁸³⁸. Ponadto kiedy postulatory ideologicznej walki z komunistami na kontynencie przestały pełnić strategiczną funkcję w rządzeniu Tajwanem, ewoluowały inne cele – przetrwanie państwa i zapewnienie dobrobytu mieszkańcom, co jednocześnie zapewniało Kuomintangowi społeczne poparcie⁸³⁹. Partia nie stroniła od włączania w proces planowania rozwoju technokratów, naukowców i doradców amerykańskich. Ważnym gremium pozostawał Komitet Rozwoju Nauki (Committee for Science Development), który postulował łączenie techniki z osiągnięciami w nauce, co stało się narodowym priorytetem rozwoju⁸⁴⁰. Dążono bowiem do przekształcenia gospodarki w stronę produkcji wysokich technologii, budowy przemysłu ciężkiego i realizacji szeroko zakrojonych inwestycji rządowych na cele publiczne i wojskowe. Nominacja Chiang Ching-kuo na wicepremiera w 1969 r.⁸⁴¹ przyspieszyła wdrażanie kolejnych planów rozwojowych. „Dziesięć głównych projektów budowlanych” dotyczyło budowy infrastruktury kolejowej, drogowej, portów, lotnisk, rozwoju przemysłu petrochemicznego i metalurgicznego oraz konstrukcji elektrowni jądrowej. Pomimo obaw tych polityków KMT, którzy hołdowali zwiększaniu wydatków na zbrojenia kosztem rozwoju społeczno-gospodarczego, do takiej sytuacji nie doszło⁸⁴². Podczas realizacji projektów dochodziło do opóźnień prac i wzrostu kosztów – ale przypadała ona na trudny czas światowych kryzysów naftowych, które na zależnym od importu surowców Tajwanie podniosły inflację do 47,5% w 1974 r. i 19% w 1980 r.⁸⁴³ Ukończenie projektów nie tylko podniosło jakość życia na wyspie poprzez sieć infrastruktury transportowej, ale także wprowadziło usprawnienia komunikacyjne

⁸³⁸ Japonia nie zaprzestała kontaktów gospodarczych z Tajwanem, mimo że już 29 września 1972 r. ustanowiła stosunki dyplomatyczne z Chińską Republiką Ludową, na co władze w Tajpej odpowiedziały zerwaniem stosunków z Tokio. Przyzwolenie władz w Pekinie na kontynuację kontaktów pomiędzy Japonią a Tajwanem stworzyło podwaliny tzw. formuły japońskiej, określającej nieoficjalny charakter stosunków z Tajwanem, którym nie sprzeciwiała się ChRL. Szerzej zob. Andrzej Halimarski, *op. cit.*, s. 125–129.

⁸³⁹ Marek Bankowicz, *Demokraci i dyktatorzy. Przywódcy polityczni współczesnego świata*, Kraków 1993, s. 103.

⁸⁴⁰ Szerzej zob. J. Megan Greene, *The Origins of the Developmental State in Taiwan. Science Policy and the Quest for Modernization*, Cambridge 2008, s. 74–81.

⁸⁴¹ W latach 1965–1969 Chiang Ching-kuo pełnił funkcję ministra obrony.

⁸⁴² Jay Taylor, *The Generalissimo's Son...*, s. 313–315.

⁸⁴³ Stephan Haggard, Robert R. Kaufman, *op. cit.*, s. 282.

istotne w dalszym rozwoju przemysłu i handlu. Zaplecze finansowe i techniczne stworzone przez władzę umożliwiło powstałym zakładom państwowym, wcześniej niemal nieobecnym w autorytarnym państwie Kuomintangu na Tajwanie, takim jak China Steel, konkutowanie na rynkach zagranicznych⁸⁴⁴. W 1978 r. oddano do użytku pierwszą elektrownię jądrową – Jinshan w Shimen, opartą na technologii amerykańskiej firmy Westinghouse, z zastosowaniem dwóch reaktorów wodnych wrzących (BWR). W latach 80. uruchomiono dwie kolejne elektrownie: Guosheng i Maanshan. W pierwszej zdecydowano się zastosować podobną technologię jak w Jinshan, a w drugiej reaktory wodne ciśnieniowe (PWR) technologii General Electric⁸⁴⁵. Zabiegi te doprowadziły do zrównania produkcji elektryczności z dotychczasowych źródeł (węgiel, ropa naftowa, energia hydroelektryczna) i energii jądrowej.

Światowe kryzysy energetyczne lat 70. wzmogły obawy rządzących co do możliwości dalszych zwwyżek cen surowców, które mogły zagrażać prosperie Tajwanu, w pełni uzależnionego od ich importu. W długofalowym planowaniu rozwoju gospodarczego nie szczędzono więc wysiłków na rzecz rozwoju nowych technologii, zarówno instytucjonalnie, jak i finansowo. W tym celu w 1973 r. powołano rządową jednostkę badawczą – Industrial Technology Research Institute, która z biegiem lat wprowadziła wiele cennych innowacji⁸⁴⁶. W 1985 r. wydatki na badania i rozwój przekroczyły 25,4 mld USD, co stanowiło 1,03% PKB. W kolejnych latach zarówno kwota przeznaczana na ten cel, jaki i udział w krajowej produkcji sukcesywnie wzrastały⁸⁴⁷.

Na przestrzeni zaledwie trzech dekad tajwańska gospodarka doświadczyła imponujących przeobrażeń. W 1952 r. eksport stanowił 9% PKB, a w 1979 r. odpowiadał za jego połowę⁸⁴⁸. Postępowała industrializacja, a państwowe projekty inwestycyjne lat 70. nie przysłoniły znaczenia małych i średnich przedsiębiorstw, które wciąż odgrywały kluczową rolę w eksporcie. Pewne ułatwienia podatkowe w prowadzeniu działalności produkcyjnej dla drobnych przedsiębiorców pojawiły się w połowie lat 70., co zachęciło wielu Tajwańczyków do pracy na własny rachunek. Promowało je hasło „pokój dzienny jest fabryką” (*the living room is a factory*)⁸⁴⁹. Mniejsze przedsiębiorstwa, charakteryzujące się wysoką elastycznością, dynamicznie dostosowy-

⁸⁴⁴ Peter Evans, *The State as Problem and Solution. Predation, Embedded Autonomy, and Structural Change*, [w:] *The Politics of Economic Adjustment...*, s. 160.

⁸⁴⁵ *Design features of nuclear power plants*, Atomic Energy Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.aec.gov.tw/english/index.html> (11 XI 2014).

⁸⁴⁶ Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters...*, s. 55–56.

⁸⁴⁷ *Taiwan Statistical Data Book 2013*, Council for Economic Planning and Development, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), s. 23.

⁸⁴⁸ Joe Studwell, *op. cit.*, s. 80.

⁸⁴⁹ *Ten Short Talks...*, s. 111.

wały się do wyzwań rynkowych. Część z nich, w związku z sukcesami na lokalnym rynku, przenoszono na kontynent w poszukiwaniu atrakcyjniejszych warunków prowadzenia działalności, co stało się możliwe w latach 80.⁸⁵⁰ Inne pozostały na Tajwanie. I tak garażowe manufaktury produkujące wyroby elektroniczne na przestrzeni kolejnych dekad przekształciły się w zakłady specjalizujące się w produkcji wysokiej technologii⁸⁵¹. W 1985 r. MŚP odpowiadały za 65% tajwańskiego eksportu. Pomimo istotnego znaczenia dla gospodarki, przedsiębiorstwa te nie mogły liczyć na pomoc państwa ani w formie preferencji administracyjnych, ani kredytowych. Podejście do sektora państwowych przedsiębiorstw było odmienne. W firmach tych, bazujących na zagranicznych technologiach, kładziono mniejszy nacisk na rozwój konkurencyjności i innowacyjność, będących „być albo nie być” prywatnych przedsiębiorstw. W dłuższej perspektywie taka polityka doprowadziła do marginalizacji znaczenia tajwańskich przedsiębiorstw państwowych na rynkach światowych – poza nielicznymi wyjątkami Tajwan nie zdołał ich na nie wprowadzić⁸⁵². W innej sytuacji były koreańskie przedsiębiorstwa państwowe, z którymi przyszło im rywalizować. Gospodarka Republiki Korei była porównywana z tajwańską ze względu na podobieństwo najnowszych dziejów – japońską okupację, dynamikę wzrostu gospodarczego, a także autorytarny system polityczny. W obydwu – elementy wolnego rynku przeplatały się z odgórnym zarządzaniem przez państwo, co zresztą jest uważane za kluczowy czynnik sukcesu tych gospodarek⁸⁵³.

Dynamiczny wzrost eksportu oraz wszechstronny rozwój charakteryzujący gospodarkę Tajwanu od lat 60. wraz z innymi zmiennymi ekonomicznymi zyskały uwagę światowych ekonomistów. W raporcie przygotowanym przez Bank Światowy w 1993 r. w celach analitycznych wyróżnili oni zbiorczą kategorię gospodarek „czterech tygrysów” (*Four Tigers*), w skład której zaliczono: Hongkong, Republikę Korei, Singapur i Tajwan, obok „gospodarek nowo uprzemysłowionych” (*Newly Industrialized Economies – NIEs*), tj. Indonezji, Malezji i Tajlandii. Wraz z Japonią, która odegrała rolę lidera w ich rozwoju, określono wszystkie jako „wysoko wydajne azjatyckie gospodarki” (*high-performing Asian economies – HPAEs*)⁸⁵⁴. Ich

⁸⁵⁰ Szerzej zob. Hsing You-tien, *Making Capitalism in China. The Taiwan Connection*, New York 1988.

⁸⁵¹ Shelley Rigger, *Why Taiwan Matters...*, s. 54.

⁸⁵² Joe Studwell, *op. cit.*, s. 80–81, 125, 152–153.

⁸⁵³ Zob. Robert Pawlik, Kazimierz Starzyk, *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w rozwoju gospodarczym Tajwanu*, [w:] *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach Azji i Pacyfiku: Chiny, Korea Południowa, Tajwan, Wietnam*, red. Kazimierz Starzyk, Warszawa 2001, s. 119–120, *Problemy Gospodarki Światowej*, 1; Marta Kightley, *Polityka i reformy Park Chung Hee jako źródło gospodarczego skoku Korei Południowej*, Warszawa 2013, *passim*.

⁸⁵⁴ *East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy*, World Bank, New York 1993, s. xvi.

sukces nazwano „wschodnioazjatyckim cudem” (*East Asian miracle*)⁸⁵⁵. Do „cudu gospodarczego” doszło więc na Tajwanie, którego gospodarkę określono mianem „tygrysa”, co wyróżniało ją w regionie i na świecie⁸⁵⁶.

W ewolucji pozycji gospodarczej Tajwanu znaczenia nabierało bliskie sąsiedztwo z kontynentem. Otwarcie Chin na świat (*kaifang*), a przede wszystkim zapoczątkowanie programu reform (*gaige*) – bazującego na programie „czterech modernizacji” dotyczących rolnictwa, przemysłu, obrony narodowej, nauki i techniki – przyjętego w czasie plenum Komunistycznej Partii Chin w 1978 r., podniosło wartość i znaczenie tajwańskich przedsięwzięć oraz sukcesu wyspy jako wzorca rozwojowego. Patron reform i faktyczny lider państwa Deng Xiaoping w pierwszym etapie ich realizacji postawił – obok dekollektywizacji rolnictwa – na tworzenie warunków dla inwestycji zagranicznych w czterech specjalnych strefach gospodarczych zlokalizowanych na wybrzeżu Morza Południowochińskiego: Shenzhen, Zhuhai, Shantou i Xiamen, a więc w sąsiedztwie Hongkongu, Makau i Tajwanu. W tym tonie można również odbierać zapisy „Odezwy do Rodaków z Tajwanu” z 1 stycznia 1979 r., w której KPCh proponowała ustanowienie bezpośrednich połączeń: transportowych, pocztowych i handlowych⁸⁵⁷. Wypada także wspomnieć, że zacieśnianie stosunków chińsko-amerykańskich, do jakiego doszło w tamtym

⁸⁵⁵ Przyczyny i przebieg „wschodnioazjatyckiego cudu” pozostają przedmiotem licznych analiz naukowych. Por. np.: Thomas B. Gold, *State and Society in the Taiwan Miracle*, Armonk 1986; Chalmers Johnson, *Political institutions and economic performance. The government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan*, [w:] *The Political Economy of the New Asian Industrialism*, ed. Frederic Deyo, Ithaca 1987, s. 136–164; Robert Wade, *Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton 1990; Ezra F. Vogel, *The Four Little Dragons. The Spread of Industrialization in East Asia*, Cambridge 1991; Alice H. Amsden, *Diffusion of Development. The Late-Industrialization Model and Greater East Asia*, „American Economic Review” 1991, vol. 81, no. 2, s. 282–286; John Page, *The East Asian Miracle. Four Lessons for Development Policy*, [w:] *NBER Macroeconomics Annual 1994*, eds. Stanley Fischer, Julio J. Rotemberg, vol. 9, Cambridge 1994, s. 219–282; Paul Krugman, *The Myth of Asia's Miracle*, „Foreign Affairs” 1994, vol. 73, no. 6, s. 62–78.

⁸⁵⁶ W literaturze funkcjonuje kilka określeń na gospodarkę „czterech tygrysów”, m.in.: „cztery tygrysy azjatyckie”, „tygrysy azjatyckie”, „wschodnioazjatyckie tygrysy”, „tygrysy pierwszej generacji”, co odróżnia je od kolejnych generacji naśladowców. Często pojawia się także określenie „azjatyckie cztery małe smoki” (szczególnie w literaturze anglojęzycznej), przetłumaczone dosłownie z języka chińskiego (*Yazhou si xiaolong*), i jego wariacje, m.in. „cztery małe smoki”. Używano także fachowego terminu „gospodarki nowo uprzemysłowione” pierwszej generacji, co jednak nie oddawało dynamiki przemian; gospodarki dawno utraciły ten status. Por. Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie...; Zagraniczne inwestycje bezpośrednie...; Biznes międzynarodowy w regionie Azji i Pacyfiku*, red. Bogusława Skulska, Toruń 2009, s. 133–145, *Biblioteka Azji i Pacyfiku*.

⁸⁵⁷ *Message to Compatriots in Taiwan*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7943.htm> (9 II 2012).

czasie, odsuwało ryzyko konfrontacji pomiędzy Chinami i Tajwanem, co mogło sprzyjać nawiązaniu dwustronnych kontaktów gospodarczych, naturalnie nieformalnych w sytuacji ostrego sprzeciwu prezydenta Chiang Ching-kuo na propozycje władz w Pekinie. Utrzymująca się w latach 80. wrogość pomiędzy KMT i KPCh doprowadziła, co prawda, do wykształcenia kontaktów poprzez rynki pośredniczące, głównie Hongkong, Singapur i raje podatkowe, stanowiło to jednak istotne ograniczenie ich skali⁸⁵⁸. Połączenia morskie, lotnicze czy nawet pocztowe obsługiwano przez sąsiednie porty w Hongkongu, Japonii i Korei Południowej. Wśród innych konsekwencji takiego stanu stosunków chińsko-tajwańskich należy wymienić rozwój nielegalnego handlu u wybrzeży chińskiej prowincji Fujian.

W latach 90. w zagranicznej polityce gospodarczej Tajwanu pojawił się alternatywny kierunek współpracy gospodarczej – sąsiedzkie państwa Azji Południowo-Wschodniej. Szczególnie te klasyfikowane jako naśladowcy „czterech tygrysów”, tj. Tajlandia, Malezja, Filipiny i Indonezja, stanowiły niewątpliwie intratne rynki do prowadzenia biznesu, ponadto były zainteresowane tajwańskimi inwestycjami. Możliwości te promowano w ramach politycznego „otwarcia na południe” (*go south policy*). Chociaż owa strategia wynikała z obaw o pogłębiającą się zależność tajwańskiej gospodarki od rynku na kontynencie, to nie należy zapominać, że władze w Pekinie również interesowały się współpracą w najbliższym sąsiedztwie, a rynki państw Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) były przezeń dogłębnie penetrowane⁸⁵⁹. Ponadto „otwarcie na południe” dało pretekst do realizacji „dyplomacji wakacyjnej” tajwańskich liderów wobec państw regionu. Rządowy program skierowany w stronę Azji Południowo-Wschodniej miał stworzyć system ubezpieczeń dla inwestycji zagranicznych, pomóc w powstawaniu chińskojęzycznych szkół w regionie, zachęcić instytucje finansowe do otwierania oddziałów w regionie, a także podpisać z lokalnymi rządami porozumienia o ochronie inwestycji oraz o unikaniu podwójnego opodatkowania⁸⁶⁰. W latach 90. państwa regionu odczuły silne zainteresowanie tajwańskich przedsiębiorców.

⁸⁵⁸ Niemniej jednak uważa się, że kapitał i *know-how* chińskiej diaspory pozostają kluczowym czynnikiem rozwoju chińskich miast wybrzeża, wokół których tworzone specjalne strefy ekonomiczne.

⁸⁵⁹ Ewa Trojnar, *Miejsce i rola współczesnych Chin w Azji Wschodniej na podstawie analizy regionalnych zależności gospodarczych*, [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. Joanna Wardęga, Kraków 2013, s. 20–21, *Chińskie Drogi*. Warto pamiętać o tradycyjnych zależnościach Chin w regionie. Szerzej na ten temat zob. Małgorzata Pietrasiak, *Specyfika cywilizacyjnego oddziaływania Chin w regionie Azji Wschodniej*, [w:] *Fenomen Chin. Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, red. eadem, Łódź 2007, s. 101–121.

⁸⁶⁰ Philip Liu, *Golf Ball Diplomacy*, Taiwan Today, 1 V 1994, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=99717&CtNode=124> (20 XI 2014).

Pojawiły się inwestycje zagraniczne, zdynamizowano handel dwustronny⁸⁶¹. W 1991 r. obroty handlowe Tajwanu z sześcioma państwami ASEAN (Indonezja, Malezja, Filipiny, Singapur, Tajlandia i Wietnam) wyniosły 12,5 mld USD, a w 2000 r. – 38,2 mld USD. Przy czym warto podkreślić, że w 1991 r. Tajwan odnotował nadwyżkę ponad 2,5 mld USD, natomiast w 1998 r. pojawił się pierwszy deficyt, który pod koniec dekady przekroczył 2,1 mld USD⁸⁶². Zwiększył się także udział państw ASEAN w obrotach handlowych Tajwanu – z 8,9% w 1991 r. do 13,26% w 2000 r.

Polityka ery prezydenta Lee Teng-huia (1988–2000), zalecająca w sprawie tajwańskich inwestycji w pierwszej połowie lat 90. „otwarcie na południe”, a w drugiej – „bez pośpiechu, cierpliwie” (*no haste, be patient*) we współpracy z Chinami, nie przyniosła spektakularnych zmian w żadnym zakresie. Należy jednak pamiętać, że bez tych inicjatyw stosunki gospodarcze z regionalnymi partnerami prawdopodobnie nie osiągnęłyby opisywanego wyżej poziomu, prezydent poczytywał je więc za sukces realizowanej polityki⁸⁶³. Mimo że Tajwan zapewniał nowoczesne technologie dla rozwoju gospodarczego regionu i stawał się w nim coraz bardziej widoczny, nie polepszyło to jego sytuacji międzynarodowej⁸⁶⁴. Nie ziściły się plany stworzenia na wyspie centrum międzynarodowego transportu lotniczego oraz azjatyckiego centrum finansów. Rosła natomiast zależność od gospodarki na kontynencie. Dotychczasowe doświadczenia tajwańskich przedsiębiorstw w Chinach, wiedza, pokrewieństwo kultury i języka były dodatkowymi czynnikami, które według ekspertów determinowały przewagę komparatywną Tajwanu nad inwestorami z innych państw⁸⁶⁵. Paradoksalnie już na początku prezydentury Chen Shui-biana (2000–2008), polityka proniepodległościowej Demokratycznej Partii Postępowej, podjęto decyzję o zmianie tej wymuszonej przez poprzednią ekipę rządzącą sytuacji. Chociaż nie zarzucono wysiłków na rzecz internacjonalizacji wyspy poprzez powiązania gospodarcze z państwami Azji Południowo-Wschodniej, to rewizja

⁸⁶¹ *The Brief Introduction to the Republic of China*, Government Information Office, Taipei 1997, s. 59–60.

⁸⁶² *Value of Exports & Imports by Country*, Bureau of Foreign Trade, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/> (6 XI 2014).

⁸⁶³ *President Lee Teng-hui, The Republic of China in Its March Toward the 21st Century, Address to the American Chamber of Commerce in Taipei and the American University Club, ROC*, 24 I 1996, [w:] *President Lee Teng-hui's Selected Addresses and Messages 1996*, Taipei 1997, s. 13.

⁸⁶⁴ *An Interview by the China Times*, 16 XI 1993, [w:] *President Lee Teng-hui's Selected Addresses and Messages 1993*, Taipei 1994, s. 127.

⁸⁶⁵ Monique Chu, *Analyst questions effectiveness of 'no haste, be patient'*, „Taipei Times”, 19 III 2001, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/local/archives/2001/03/19/0000078150/1> (29 XI 2014).

dotychczasowych rezultatów współpracy, zdecydowanie mniejszych od założeń i oczekiwań, zalecała konieczność reagowania na potrzeby i możliwości współpracy z Chinami. Kontakty pomiędzy Tajwanem a Chinami pogłębiły się wraz z otwarciem tzw. trzech minipołączeń 1 stycznia 2001 r. Tajwańscy przedsiębiorcy, a szczególnie potentaci grup biznesowych, takich jak Evergreen, Formosa Plastics i Taiwan Semiconductor Manufacturing, rządowe ograniczenia prowadzenia działalności na kontynencie postrzegali jako przejaw krótkowzroczności polityków⁸⁶⁶. Ich zniesienie ogłoszone w sierpniu 2001 r. dawało tajwańskiej przedsiębiorczości impuls nowych możliwości biznesowych, szczególnie ważny wobec odczuwalnych skutków spowolnienia w Stanach Zjednoczonych – odbiło się ono negatywnie na tajwańskim eksporcie. W efekcie konsultacji eksperckich⁸⁶⁷ wypracowano nowe zalecenia rozwojowe i ogłoszono strategię promującą „aktywne otwarcie, efektywne zarządzanie” (*active opening, effective management*), nakierowane na liberalizację inwestycji na kontynencie⁸⁶⁸. Jej efekty, obok wymiernych korzyści obu stron, przypominały o politycznych skutkach zależności Tajwanu od Chin⁸⁶⁹. Jednak dopiero ocieplenie relacji pomiędzy KMT i KPCh oraz przejęcie władzy przez Kuomintang i prezydenta Ma Ying-jeou w 2008 r. doprowadziło do otwarcia tzw. trzech połączeń 15 grudnia 2008 r. Symbolem tej ery stało się zawarcie Porozumienia ramowego o współpracy gospodarczej (Economic Cooperation Framework Agreement – ECFA) w 2010 r. W 2000 r. wartość eksportu do Chin wyniosła 4,21 mld USD, a do Hongkongu – 31,33 mld USD. W 2013 r. osiągnęła natomiast poziom odpowiednio 81,78 mld USD (niemal 20-krotny wzrost) i 39,43 mld USD. W tym samym czasie import z Chin wzrósł ponad 6-krotnie, z 6,22 mld USD do 42,58 mld USD⁸⁷⁰. W 2005 r. Chiny stały się pierwszym partnerem handlowym Tajwanu. Ich udział w tajwańskich obrotach handlowych stale wzrastał, a w 2013 r. osiągnął 21,61%.

Dynamiczny rozwój Tajwanu sprzyjał przemianom w każdej dziedzinie. W 2004 r. oddano do użytku najwyższy w świecie wieżowiec – Taipei 101 (501,9 m). Rekord wysokości utrzymał przez sześć lat. Rewolucja objęła transport na wyspie. W tym zakresie pionierami byli japońscy kolonizatorzy, którzy wytyczyli pierw-

⁸⁶⁶ T. Y. Wang, *Lifting the 'No Haste, Be Patient' Policy. Implications for Cross-Strait Relations*, „Cambridge Review of International Affairs” 2002, vol. 15, no. 1, s. 134.

⁸⁶⁷ Powołano komitet doradczy – Economic Development Advisory Committee (EDAC), w skład którego weszli przedstawiciele środowisk naukowych, gospodarczych i politycznych różnych ugrupowań.

⁸⁶⁸ Murray Scot Tanner, *op. cit.*, s. 53–54.

⁸⁶⁹ Huang Tien-lin, *Pro-China policies must be axed*, „Taipei Times”, 23 II 2006, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/editorials/archives/2006/02/23/2003294290/1> (29 XI 2014).

⁸⁷⁰ *Value of Exports & Imports...*

sze sieci dróg w okresie swojej dominacji na Tajwanie. Pod koniec XX w. sytuacja się powtórzyła – ponownie to właśnie oni dostarczyli rozwiązania dla kolei szybkich prędkości na wyspie. Skonstruowany na zamówienie Tajwanu model pociągu shinkansen 700T od 5 stycznia 2007 r. rozwija na wyspie zawrotne prędkości (300 km/h), łącząc dwa największe ośrodki miejskie: Tajpej i Kaohsiung. Dekadę wcześniej tajwański rząd podjął decyzję o połączeniu miast w układzie południkowym, równolegle do systemu autostrad i zgodnie z możliwościami, na jakie pozwala ukształtowanie powierzchni górzystej wyspy, a więc na zachodnim wybrzeżu. W 2012 r. szybka kolej przewiozła 44,5 mln osób, a w 2013 r. – 47,4 mln (przy 23-milionowej populacji wyspy)⁸⁷¹. Mniej zaludnione wschodnie wybrzeże połączono siecią dróg i kolei, których konstrukcję zapoczątkowali Japończycy podczas kolonizacji wyspy.

Modernizacja tajwańskiej gospodarki doprowadziła do całkowitej przemiany jej struktury. W 2013 r. udział trzech sektorów w produkcji Tajwanu kształtował się następująco: rolnictwo – 1,7%, przemysł – 30%, usługi – 68,3%. W przeszłości potencjał wyspy kształtowało rolnictwo i to głównie dzięki niemu z powodzeniem przeprowadzono industrializację. Poziom 2% rolnictwa w PKB uzyskano w latach 90. Rok 1986 należy uznać za cezurę – udział przemysłu był wówczas najwyższy i od tamtego czasu sukcesywnie spadał (por. tabela 19).

Tabela 19. Udział sektorów w tajwańskim PKB w latach 1986, 1988, 1998, 2008–2012 (w %)

Sektor	1986	1988	1998	2008	2009	2010	2011	2012
Rolnictwo	5,43	5,0	2,4	1,60	1,73	1,64	1,79	1,78
Przemysł	45,83	42,9	31,6	29,05	28,92	31,00	29,89	29,08
Usługi	48,74	52,1	66,0	69,35	69,35	67,36	68,32	69,14

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Table 3. Composition of Gross Domestic Product by Kind of Activity*, [w:] *National Accounts Yearbook*, Bureau of Statistics, Directorate General of Budget, Accounting and Statistics, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=35330&ctNode=3570&mp=5> (9 XI 2014).

Ewolucja struktury PKB Tajwanu pokazuje, że po rolniczej przeszłości wyspy pozostały jedynie wspomnienia, kult tradycji i rodząca się moda na to, co lokalne. Modernizacja nie pogrzebała jednak wszystkich tradycyjnych zajęć, których nie sposób zastąpić produkcją masową. Ich kultywacja wyróżnia drobną przedsiębior-

⁸⁷¹ *Passenger Traffic of High-Speed Rail Stations*, [w:] *Monthly Statistics of Transportation & Communications*, Ministry of Transportation and Communications, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.motc.gov.tw/en/home.jsp?id=609&websiteslink=statistics301.jsp&parentpath=0,154> (2 V 2014).

czość, tak charakterystyczną dla Tajwanu w czasach odbudowy i rozwoju gospodarki. Podkreślić należy także tradycyjne w społeczeństwie przywiązanie do ziemi i pracy na roli, które wspomagało ten proces. Przykładowo jesienne zbiory persymony i suszenie tych owoców na powietrzu to tradycyjna specjalizacja Hakkasów z Hsinpu w Hsinchu County, wpisująca się w lokalny koloryt nowoczesnego Tajwanu. W słońcu suszy się też tradycyjnie wyrabiany makaron, którego wytwarzanie przetrwało dzięki lokalnym społecznościom. W latach 60. odnowiono uprawę kawy, zarzuconą wraz z ekspatriacją Japończyków; z czasem zyskała ona popularność na lokalnym rynku, zdominowanym przez uprawę herbaty, będącą współcześnie wciąż ważną część sektora rolnego. Podobnie ważne stało się dla wyspy i jej mieszkańców rybołówstwo z wielohektarowymi farmami rybnymi; dostarcza ono cenionych towarów eksportowych – tajwańska tilapia zrobiła międzynarodową karierę. W kultywowaniu lokalnych tradycji produkcyjnych sprawdziła się taktyka wąskiej specjalizacji w ramach rządowej polityki „jedno miasto, jeden produkt”. I tak najlepszy sos sojowy pochodzi z Hsiluo w Yunlin County, kawa z Kukeng, a herbata z Alishan.

Rozwój gospodarczy Tajwanu można uznać za silny i dość stabilny. Oczywiście świetne wyniki z lat 80., kiedy notowano silny wzrost PKB, należą do chwalebnej przeszłości tego „tygrysa”, ale ich skutki Tajwan odczuwa do dzisiaj⁸⁷². Analizując stopę wzrostu PKB Tajwanu w poszczególnych latach, należy wskazać rok 2001, kiedy po raz pierwszy w powojennej historii wyspy odnotowano spadek koniunktury⁸⁷³. Podobnie zareagowały gospodarki pozostałych „tygrysów”⁸⁷⁴. Wiązało się to ze

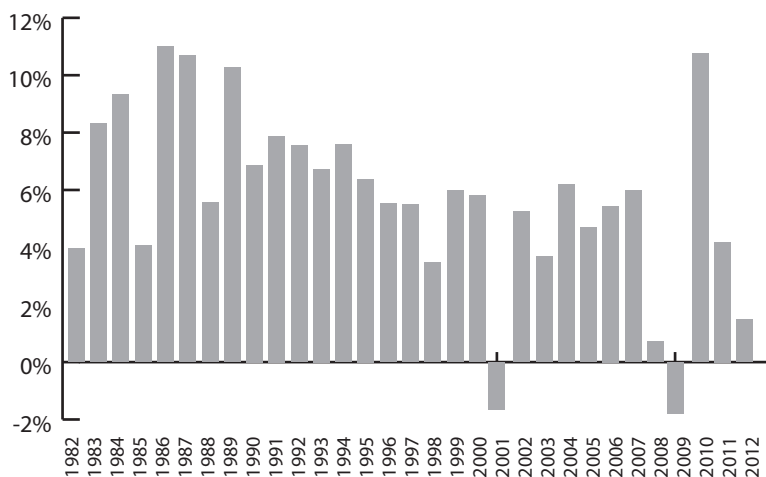
⁸⁷² W 1986 r. pod naciskiem Stanów Zjednoczonych tajwański nowy dolar zaczął umacniać się względem amerykańskiego dolara. Przełożyło się to na wskaźniki handlu zagranicznego oraz na PKB Tajwanu. Jednak dopiero w latach 90. zależność od eksportu do Stanów Zjednoczonych zmalała dzięki aktywizacji nowych kierunków: regionu Azji Południowo-Wschodniej oraz Chin.

⁸⁷³ Warto przy tym dodać, że Tajwan niemal nie odczuł skutków azjatyckiego kryzysu finansowego w latach 1997–1998, zapoczątkowanego dewaluacją tajskiej waluty, który lawinowo przenosił się na Malezję, Indonezję i Koreę Południową; pozostałe państwa regionu odnotowały w jego efekcie spowolnienie gospodarcze. Należy też wspomnieć, że w 1979 r. formalnie uwolniono sztywny kurs walutowy tajwańskiego dolara. Szerzej zob. Jonathan P. Decker, *An island of prosperity amid Asia's gloom*, „Christian Science Monitor”, 16 VI 1998, s. 1, [on-line:] Academic Search Complete, EBSCOhost (1 XII 2014); Elizabeth Thurborn, *Two paths to financial liberalization. South Korea and Taiwan*, „Pacific Review” 2001, vol. 14, nr 2, s. 241–267; Shea Jia-dong, Yang Ya-hwei, *Deflation and Monetary Policy in Taiwan*, [w:] *Monetary Policy under Very Low Inflation in the Pacific Rim*, eds. Ito Takatoshi, Andrew K. Rose, Chicago 2006, NBER-EASE, vol. 15, [on-line:] <http://www.nber.org/chapters/c10148.pdf> (1 XII 2014); Yu Tzong-shian, *The evolution of commercial banking and financial markets in Taiwan*, „Journal of Asian Economics” 1999, vol. 10, no. 2, s. 291–307.

⁸⁷⁴ *East Asia's slump*, „The Economist”, 23 XI 2001, [on-line:] <http://www.economist.com/node/1883351?zid=306&ah=1b164dbd43b0cb27baod4c3b12a5e227> (28 XI 2014).

spowolnieniem światowej gospodarki, szczególnie jednak amerykańskiej, będącej głównym partnerem handlowym Tajwanu. W 2000 r. zależność eksportowa wyniosła 23,47% (34,81 mld USD), a importowa – 17,94% (25,12 mld USD). W 2001 r. eksport spadł do 28,13 mld USD, a import do 18,4 mld USD⁸⁷⁵. Jednorazowy charakter recesji podkreślił fakt, że został on skompensowany stabilnym wzrostem utrzymującym się od 2002 aż do 2008 r. Negatywne notowania tajwańskiej gospodarki w 2009 r. były z kolei wynikiem ogólnoświatowego trendu i wiązały się z globalnym kryzysem finansowym⁸⁷⁶. Recesja ponownie uwypukliła silne powiązania gospodarki Tajwanu z resztą świata. Tak należy też rozumieć wyniki w kolejnych latach, gdy gospodarka Tajwanu spowolniła w wyniku kryzysu w strefie euro, w państwach Unii Europejskiej i w Stanach Zjednoczonych. Chociaż potencjał produkcyjny wyspy stopniowo wzrastał, możliwości ożywienia eksportu pozostawały uzależnione od koniunktury gospodarek światowych konsumentów.

Wykres 7. Dynamika PKB Tajwanu w latach 1982–2012 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Table 4. Real Growth Rates in Gross Domestic Product by Kind of Activity*, [w:] *National Accounts Yearbook*, Bureau of Statistics, Directorate General of Budget, Accounting and Statistics, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=35330&ctNode=3570&mp=5> (9 XI 2014).

⁸⁷⁵ *Trade Statistics*, Bureau of Foreign Trade, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/> (9 XI 2014).

⁸⁷⁶ *Mirror, mirror on the wall*, „The Economist”, 12 II 2009, [on-line:] <http://www.economist.com/node/13109874> (28 XI 2014).

Zawrotne tempo rozwoju już w latach 90. postawiło Tajwan, podobnie jak pozostałe „tygrysy”, na równi z rozwiniętymi gospodarkami świata. Według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, w 1990 r. tajwański PKB *per capita* przeliczony w parytecie siły nabywczej wyniósł 9895,23 USD, podczas gdy Republiki Korei – 7858,36 USD, Singapuru – 17 962,66 USD, Hongkongu – 17 367,15 USD. Współcześnie stosunek tajwańskiego i koreańskiego PKB na osobę pozostaje podobny jak przed 22 laty, ale bieżące wartości są znacznie większe. W 2012 r. PKB *per capita* na Tajwanie wyniósł 38 356,57 USD, w Republice Korei 31 949,86 USD, w Singapurze 60 799,17 USD, a w Hongkongu 50 936,46 USD. Wielkości te odniesione do światowego rankingu gwarantowały Tajwanowi 38. pozycję w 1990 r., a 18. w 2012 r. Porównywalne wyniki osiągały wtedy takie potęgi, jak Niemcy (38 665,92 USD) czy Wielka Brytania (36 569,38 USD). Nawet japońska gospodarka odnotowała wówczas niższy wynik (35 855,426 USD). W 2012 r. PKB Tajwanu przekroczył 474,14 mld USD. Była to wartość zbliżona do wyniku polskiej gospodarki (489,79 mld USD)⁸⁷⁷, a więc plasująca wyspę w trzeciej dziesiątce państw świata.

O stabilności rozwoju tajwańskiej gospodarki świadczy również wysoki poziom rezerw walutowych, jakie władze Tajwanu zgromadziły przez lata. Ponad 403 mld USD do grudnia 2012 r. to kwota, która stawia gospodarkę wyspy w komfortowej sytuacji pod względem wypłacalności⁸⁷⁸. Środki te za sprawą dobrze prosperującej gospodarki, a szczególnie nadwyżki handlowej, stale rosną – w październiku 2014 r. Bank Centralny wyliczył je na 420 mld USD⁸⁷⁹. Ich znaczenie w porównaniu z rezerwami sąsiednich gospodarek wydaje się mniejsze, jeśli wziąć pod uwagę całkowite zasoby – Chiny zgromadziły już kilkubilionowe rezerwy walutowe (3,8 bln USD w 2013 r., podczas gdy w 2005 r. miały poniżej 1 bln)⁸⁸⁰, a Japonia ponad bilion (1,26 bln USD w 2014 r.). Porównywalne do tajwańskich rezerwy posiadała Federacja Rosyjska, te ostatnie jednak od 2008 r. stale spadają, co podniosło dotychczasową pozycję Tajwanu w światowych rankingach⁸⁸¹. Z kolei rezerwy przeliczone na jednego mieszkańca stawiają Tajwan w absolutnej światowej czołówce.

⁸⁷⁷ Dane za: *World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, X 2013, [on-line:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx> (15 XI 2014).

⁸⁷⁸ 2013 *Industrial Development in Taiwan*, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), s. 2, [on-line:] <http://www.moeaidb.gov.tw/external/download/en/about/moeaidb.pdf> (11 XI 2014).

⁸⁷⁹ *Financial sector*, Central Bank of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.cbc.gov.tw/ct.asp?xItem=29870&ctNode=515&mp=2> (11 XI 2014).

⁸⁸⁰ *The time-series data of International Investment Position of China*, 29 IX 2014, State Administration of Foreign Exchange, Peoples Republic of China, [on-line:] <http://www.safe.gov.cn/wps/portal/english/Data/Investment> (11 XI 2014).

⁸⁸¹ *International Reserves of the Russian Federation*, Bank of Russia, [on-line:] http://www.cbr.ru/Eng/hd_base/?PrtId=mrrf (9 XI 2014).

Na początku drugiej połowy XX w. przemianami gospodarczymi Tajwanu sterował autorytarny aparat władzy Kuomintangu. Silny interwencjonizm państwowy jest uważany za jedną z przyczyn sukcesu tajwańskiej gospodarki⁸⁸². Tym samym dowiedziono, że rozwój gospodarczy nie musi się wiązać z liberalizmem gospodarczym, a także wolnością w sferze politycznej i społecznej. Gospodarka stała się dla rządzących narzędziem realizacji żywotnych celów państwa. Troska o rozwój gospodarczy Tajwanu stopniowo ewoluowała w kierunku symbiotycznej zależności z realizowaną przez władze polityką. Zależność ta nabrała cech sprzężenia zwrotnego, była także – ze względu na specyfikę Tajwanu – niesłychanie silna. Zmiana polityczna, jaka dokonała się na Tajwanie na przełomie lat 80. i 90., wynikała z przemian społeczno-gospodarczych i niewątpliwie sprzyjała modernizacji i internacjonalizacji tajwańskiej produkcji. Nowe demokratyczne władze korzystały z możliwości i zasobów tajwańskiej gospodarki, których większość była z rękach przedsiębiorstw prywatnych, nie państwowych, i to lokalnych, czyli tajwańskich. Chociaż bieżące sukcesy tajwańskich marek i produktów na światowych rynkach wyrosły na długiej budowie potencjału i przewagi konkurencyjnej wyspy przypadającej na miniony wiek, kiedy wiodącym towarem eksportowym były lokalne owoce, w tym ananasy w puszkach, a w kolejnych latach tekstylia, współcześnie markę Tajwanu budują mikroprocesory i sprzęt elektroniczny. Nie zmieniła się przy tym jego charakterystyczna cecha znana z lat boomu: silny potencjał małych i średnich przedsiębiorstw, mimo pojawienia się takich gigantów, jak Foxconn, producent elektroniki i komputerów wielu światowych marek. W 2012 r. w sektorze MŚP tajwańskiej gospodarki zatrudnionych było więcej niż trzy czwarte Tajwańczyków⁸⁸³.

Wyspa – jak prezentował w 2012 r. rząd w Tajpej – stała się jednym z najważniejszych graczy światowego przemysłu teleinformatycznego oraz dostawcą różnorodnych dóbr przemysłowych, od alg (chlorelli) jako suplementu diety po wózki inwalidzkie z napędem elektrycznym⁸⁸⁴. Kolejnym etapem rozwojowym gospodarki Tajwanu będzie faza informacyjna. Nie oznacza to, że władze bagatelizują wy-

⁸⁸² Model rozwojowy związany z dominującą rolą państwa w kreowaniu polityki gospodarczej został nazwany państwem prorozwojowym (*developmental state*). Chalmers Johnson ukuł ten termin na podstawie obserwacji gospodarki Japonii. Wynikające z niego wnioski znalazły potwierdzenie na innych przykładach: koreańskiej i tajwańskiej gospodarki. Ich sukcesy przeczyły założeniom ekonomii neoklasycznej, stawiającej na siłę wolnego rynku będącego *spiritus movens* gospodarki. Chalmers Johnson, *Political institutions...*, s. 136–164; idem, *MITI and the Japanese Miracle, The Growth of Industrial Policy, 1925–1975*, Stanford 1982.

⁸⁸³ *The Republic of China Yearbook 2012*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), Taipei 2012, s. 108.

⁸⁸⁴ *The Republic of China Yearbook 2013*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), Taipei 2013, s. 82.

zwania rozwojowe. Już w 2011 r. prezydent Ma Ying-jeou ogłosił program reform w ramach „złotej dekady” (*golden decade*), zakładający budowę wydajnej i zrównoważonej gospodarki⁸⁸⁵. Opierał się on na sześciu filarach: wzmocnieniu statusu gospodarczego Tajwanu w społeczności międzynarodowej, innowacyjnych technologiach i badaniach naukowych, dostosowaniu struktury gospodarki, poprawie zatrudnienia, stabilizacji cen oraz modernizacji w rolnictwie. Realizację planu miały wzmocnić cztery zapewnienia: suwerenności, bezpieczeństwa i dobrobytu, etnicznej harmonijności i pokoju pomiędzy obydwoma stronami Cieśniny Tajwańskiej, zrównoważonego środowiska naturalnego oraz sprawiedliwości społecznej⁸⁸⁶. Do wizji „złotej dekady” prezydent odwołał się w przemówieniu inauguracyjnym drugą kadencję prezydencką 20 maja 2012 r.⁸⁸⁷ Jako konkretny program została ona przyjęta przez parlament 7 czerwca 2012 r.; prognozowano wówczas dalszy rozwój tajwańskiej gospodarki poprzez troskę o jej innowacyjność, otwartość na świat oraz modyfikowalność struktury⁸⁸⁸.

INWESTYCJE ZAGRANICZNE

Odbudowie Tajwanu już w latach powojennych sprzyjał amerykański program pomocy. Gdy pomoc rozwojowa Stanów Zjednoczonych zakończyła się w 1965 r., kluczową rolę w tym procesie zaczęła odgrywać Japonia, której zrujnowana w II wojnie światowej gospodarka przeżywała wówczas dynamiczny rozkwit. Również i ona była objęta pomocą Stanów Zjednoczonych, która w obydwu przypadkach nie ograniczała się wszakże do woluntarystycznej realizacji programów gospodarczych, ale zapewniała także bezpieczeństwo militarne w regionie. Historycy wskazują, że ze względu na wydatną pomoc Amerykanów w funkcjonowaniu sojusznicznych państw kwestia ich wzrostu gospodarczego była raczej lekceważona⁸⁸⁹.

⁸⁸⁵ Rachel Chan, *President Ma unveils 10-year plan for Taiwan*, „Taiwan Today”, 30 IX 2011, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=177206&ctNode=420> (19 XI 2014); *Ma Ying-jeou introduces “Golden Decade, National Visions” blueprint*, „The China Times”, 17 X 2011, [on-line:] <http://thechinatimes.com/online/2011/10/1676.html> (19 XI 2014).

⁸⁸⁶ Rachel Chan, *op. cit.*

⁸⁸⁷ *President Ma’s Inaugural Address. Upholding Ideals...*

⁸⁸⁸ *Golden Decade National Vision*, National Development Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0017230#.VGRwzSKG-BQ> (19 XI 2014).

⁸⁸⁹ Rondo Cameron, Larry Neal, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, tłum. Hanna Lisicka-Michalska, Mirosław Kluźniak, Warszawa 2004, s. 418.

Istotnie, pierwsze lata funkcjonowania Kuomintangu na wyspie zatrzażały mar-notrawstwem pozyskanych środków. Nie zmienia to faktu, że już w latach 50. rząd KMT zdołał przyciągnąć zagranicznych inwestorów obniżkami podatków oraz tworzeniem i wspieraniem lokalnej produkcji przemysłowej, najpierw tej przeznaczonej na rynek wewnętrzny, a później – na eksport. Dopiero w latach 60. inwestorzy docenili walory taniej i względnie wykształconej lokalnej siły roboczej, co było niezaprzeczalnym sukcesem władzy, która nie szczędziła wydatków na edukację. Uwarunkowania polityczne, w tym walka z komunizmem, były kluczowym czynnikiem w doborze inwestorów, wobec czego Stany Zjednoczone i Japonia odpowiadały za ponad połowę inwestycji zagranicznych zgromadzonych na Tajwanie (zob. wykres 8). Nie zmieniło tego wypowiedzenie stosunków dyplomatycznych Republiki Chińskiej przez obydwa państwa w latach 70. Postępującym przemianom struktury gospodarczej w kolejnych dekadach towarzyszyła troska o pozyskiwanie zagranicznych technologii i *know-how* dla rozwoju lokalnych przedsiębiorstw. Inwestycje amerykańskie związane były częściej z tworzeniem fabryk i zakładów produkcji papierniczej, sprzętu elektrycznego i elektronicznego, produktów gumowych, plastikowych i chemicznych, podczas gdy japońskie – środków transportu, produkcji odzieżowej oraz przetwórstwa bambusa i drewna; nie będzie jednak przesadą stwierdzenie, że japońskie inwestycje na Tajwanie były wszechstronne⁸⁹⁰. Bez nich trudno wyobrazić sobie rozwój tajwańskich przedsiębiorstw i sukcesy „cudu gospodarczego”. Przedsiębiorstwa te odgrywały coraz ważniejszą rolę w regionalnym łańcuchu dostaw, specjalizując się w podwykonawstwie zlecanym przez międzynarodowe korporacje i w produkcji części. W latach 90. aktywność inwestorską na Tajwanie podjęły także przedsiębiorstwa z Europy Zachodniej.

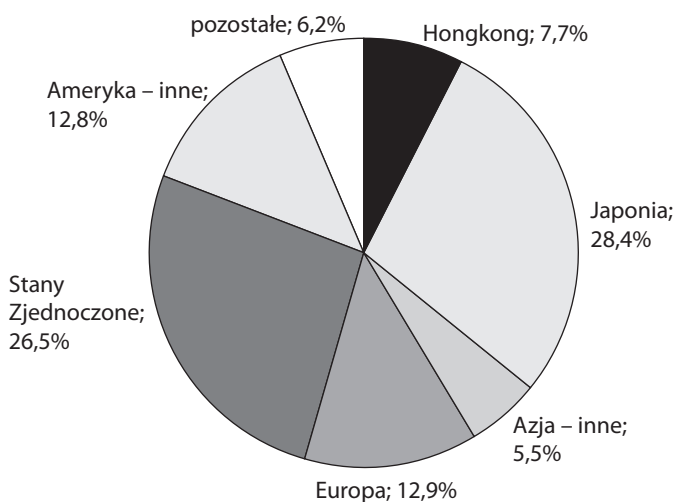
Wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych – BIZ (*foreign direct investment* – FDI) na Tajwanie stopniowo wzrastała. W latach 70. zagraniczne przedsiębiorstwa zainwestowały na wyspie 659 mln USD, w latach 80. – 4,71 mld USD, w latach 90. – 14,59 mld USD, a w pierwszej dekadzie XXI w. – 37,88 mld USD⁸⁹¹. W ostatnich latach napływ BIZ na Tajwan osiągnął poziom kilku miliardów rocznie, co przedstawiono w tabeli 20. Warto także zwrócić uwagę na łączne zasoby tego typu inwestycji – w 2013 r. wyniosły one 63,44 mld USD. W gospodarkach

⁸⁹⁰ Chan Vei-lin, *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Taiwan's Manufacturing Industries*, [w:] *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development*, eds. Takatoshi Ito, Anne O. Krueger, NBER-EASE, vol. 9, Chicago 2000, s. 353–354, [on-line:] <http://www.nber.org/chapters/c8505.pdf>, s. 6–7 (10 XI 2014).

⁸⁹¹ *Foreign direct investment*, UNCTADstat, [on-line:] <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (10 XI 2014); *Country fact sheet. Taiwan Province of China*, World Investment Report 2014, UNCTAD, [on-line:] http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2014/wir14_fs_tw_en.pdf (10 XI 2014).

pozostałych „tygrysów” liczba ta była znacznie wyższa: w Singapurze – 837,65 mld USD, w Republice Korei – 167,3 mld USD, w Hongkongu – 1,18 bln USD (część pochodzi z Tajwanu). Również w porównaniu z rozwijającymi się gospodarkami Azji Południowo-Wschodniej zasoby inwestycyjne Tajwanu były przeciętnie niskie⁸⁹². W 2013 r. wartość zgromadzonych inwestycji zagranicznych w Indonezji przekroczyła 230,4 mld USD, w Tajlandii – 185,46 mld USD, w Malezji – 144,7 USD, w Wietnamie – 81,7 mld USD. Jedynie na Filipinach była to niższa wartość: 32 mld USD⁸⁹³.

Wykres 8. Miejsce pochodzenia inwestycji zagranicznych na Tajwanie w latach 1952–1997 (udział w %)

Źródło: Chan Vei-lin, *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Taiwan's Manufacturing Industries*, [w:] *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development*, eds. Takatoshi Ito, Anne O. Krueger, NBER-EASE, vol. 9, Chicago 2000, s. 354, [on-line:] <http://www.nber.org/chapters/c8505.pdf>, s. 7 (10 XI 2014).

⁸⁹² Gospodarki Azji Południowo-Wschodniej, które wkroczyły na ścieżkę rozwojową: Tajlandia, Malezja, Indonezja i Filipiny są nazywane naśladowcami „tygrysów azjatyckich” – „tygrysami drugiej generacji”, „gospodarkami tygrysiątek”. Ich fenomen najlepiej oddaje fachowy termin „gospodarki nowo uprzemysłowione” (Newly Industrialized Economies – NIEs), a coraz bardziej: „rynkı rozwijające się” (*emerging markets*).

⁸⁹³ *Ibidem*.

Tabela 20. Inwestycje zagraniczne na Tajwanie w latach 2010–2013 (w mln USD)

BIZ	2010	2011	2012	2013
Napływ	2492	-1957	3207	3688
Zasoby	63 028	55 100	59 760	63 448

Źródło: *Country fact sheet. Taiwan Province of China*, World Investment Report 2014, UNCTAD, [on-line:] http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2014/wir14_fs_tw_en.pdf (10 XI 2014).

W drugiej połowie XX w. Tajwan stał się także prężnym inwestorem zagranicznym, a jego inwestycje były wspierane przez państwo – nie tylko bezpośrednio, ale także poprzez tworzenie warunków i zachęcanie do zwiększania poziomu oszczędności wewnętrznych. O ile na etapie powojennej odbudowy i rozwoju gospodarki gromadzono środki, które stanowiły niezbędne zaplecze dla rozwoju gospodarki, o tyle w dobie jej otwarcia na świat rząd wspierał inwestycje zagraniczne, które – choć obciążone wyższym ryzykiem – oferowały atrakcyjne stopy zwrotu z kapitału. Przypisywano im jednak priorytetowe znaczenie polityczne – wiązały się przecież z antychińską polityką rządu w Tajpej oraz potrzebą internacjonalizacji gospodarki, podobnie jak samej wyspy. Uwagę decydentów zwracała atrakcyjność rozwijających się rynków azjatyckich, z których te z Azji Południowo-Wschodniej były Tajwanowi najbliższe. Z upływem czasu znaczenia nabrały tajwańskie inwestycje w Chinach, zapoczątkowane w 1987 r., kiedy zniesiono stan wojenny i złagodzone restrykcje w przemieszczaniu się oraz przewożeniu środków pieniężnych⁸⁹⁴. Kierunek ten był jak najbardziej naturalny dla tajwańskich inwestorów, a ich potrzeby inwestycyjne rosły wraz z sukcesami przedsiębiorstw. Pozostawało kwestią czasu, kiedy inwestycje w Chinach wyprą promowany przez państwo w pierwszej połowie lat 90. alternatywny kierunek południowy (*go south policy*); już wtedy miały coraz większe znaczenie⁸⁹⁵. Nie udało się odmienić tego trendu. Od lat 90. tajwańskie przedsiębiorstwa mogły prowadzić działalność w Chinach w zakresie kontrolowanym przez władze w Tajpej. Jednak początkowo część przedsiębiorstw lokowała tam swoje środki poprzez oddziały w Hongkongu, Singapurze, a także karaibskie raje podatkowe, szczególnie Wyspy Dziewicze i Kajmany⁸⁹⁶. Skala inwestycji stopniowo się zwiększała, a restrykcje ograniczano. Przełomem był rok 2001, kiedy tajwańskie władze wdrożyły zalecenia strategii „aktywnego otwarcia, efektywnego zarządzania” (*active opening, effective management*). Modyfikacja tej strategii,

⁸⁹⁴ Szerzej zob. Hsing You-tien, *op. cit.*

⁸⁹⁵ Murray Scot Tanner, *op. cit.*, s. 78.

⁸⁹⁶ Szerzej zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, 84–87.

dokonana w 2006 r., pod hasłem „aktywnego zarządzania, efektywnego otwarcia” (*active management, effective opening*) była odpowiedzią władzy na konieczność minimalizacji ryzyka wynikającego z rosnącej współpracy z Chinami⁸⁹⁷. Skutkiem jej realizacji był spadek tajwańskich inwestycji i handlu w Chinach⁸⁹⁸. Do kolejnych zmian doszło wraz z otwarciem tzw. trzech połączeń 15 grudnia 2008 r., o które zabiegali także Tajwańczycy pracujący na kontynencie i prowadzący tam interesy (*Taishang*)⁸⁹⁹. Według danych statystycznych Chińskiej Republiki Ludowej jedynie w 2013 r. Tajwan zainwestował w Chinach 5,2 mld USD⁹⁰⁰. Zgodnie z wieloletnią tendencją w gronie inwestorów na rynku chińskim znalazły się także: Hongkong, Singapur, Japonia, Stany Zjednoczone, Republika Korei oraz państwa Unii Europejskiej. W 2013 r. pochodziło od nich 93,15% BIZ w Chinach⁹⁰¹.

Działalność biznesowa Tajwańczyków na kontynencie sprzyjała wzmocnieniu sieci powiązań etnicznych Chińczyków z macierzą, której obszar określa się mianem Wielkich Chin, obejmujących Chiny, Tajwan, Hongkong i Makau⁹⁰². Zdaniem Konrada Seitza chińska diaspora utworzyła wokół Wielkich Chin dwa koncentryczne kręgi gospodarcze: w Azji Południowo-Wschodniej oraz w Ameryce,

⁸⁹⁷ Murray Scot Tanner, *op. cit.*, s. 50–54; *Supporting Mechanisms for „Active Management, Effective Opening” in Cross-Strait Economic and Trade Relations*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/97716221671.pdf> (8 III 2015).

⁸⁹⁸ Joe Thomas Karackattu, *The Economic Partnership Between India and Taiwan in a Post-ECFA Ecosystem*, New Delhi 2013, s. 10, *SpringerBriefs in Economics*.

⁸⁹⁹ O roli *Taishang* w stosunkach chińsko-tajwańskich zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 102–104.

⁹⁰⁰ *Statistics of FDI in China in January-December 2013*, 24 I 2014, Ministry of Commerce, People's Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigninvestment/201402/20140200498911.shtml> (10 XI 2014).

⁹⁰¹ *Ibidem*.

⁹⁰² Wielkie Chiny to specyficzna i złożona koncepcja zależności w obrębie terytoriów chińskich, oddająca m.in. wspólnotę dziedzictwa kulturowego etnicznych Chińczyków. Współcześnie historyczne uwarunkowania nazwy, związane z japońską ekspansją na kontynent podczas wojny na Pacyfiku, wpływają na kontrowersje wokół jej stosowania. Kreuje to dodatkowo nowe interpretacje nazwy wskazujące na jedność Chin i Tajwanu. Bez względu na ten polityczny kontekst, termin zastosowano jedynie w celu zbiorczego określenia terytoriów Chin, Hongkongu, Makau i Tajwanu zdominowanych przez ludność chińskiego pochodzenia. Szerzej zob. David Shambaugh, *The Emergence of „Greater China”*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 653–659; Harry Harding, *The Concept of „Greater China”*. *Themes, Variations and Reservations*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 660–686; Michael Yahuda, *The Foreign Relations of Greater China*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 687–710; Wang Gungwu, *Greater China and the Chinese Overseas*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 926–948; Jonathan Fenby, *Wielkie Chiny...*, s. 279–290.

Europie, Australii i reszcie świata. Charakter wytworzonych przez przedsiębiorstwa powiązań determinują cechy przypisywane społeczeństwom chińskim – patriarcalizm, wzajemne powiązania i układy⁹⁰³. Dominują one w przestrzeni gospodarczej rynków przyjmujących, co często wpływa na relacje z miejscową ludnością⁹⁰⁴.

Potencjał inwestycyjny tajwańskich przedsiębiorstw podejmujących działalność za granicą przedstawiono w tabeli 21. W 2013 r. łączna wartość tajwańskich inwestycji zagranicznych wyniosła 245 mld USD, czyli w gronie regionalnych konkurentów więcej niż wartość inwestycji koreańskich (219 mld USD)⁹⁰⁵. Sytuacja ta zapewne ulegnie zmianie w najbliższych latach, gdyż potencjał inwestorski przedsiębiorstw pochodzących z Republiki Korei staje się coraz większy, a państwo realizuje aktywną politykę wchodzenia na rynki rozwijające się, wśród których ogromnych możliwości dostarczają pobliskie Chiny. W regionie tradycyjnie silnym potencjałem inwestycyjnym charakteryzuje się Singapur, którego wartość BIZ w 2013 r. przekroczyła 497,8 mld USD, a także Hongkong, będący oknem Chin na świat i miejscem, gdzie tradycyjnie lokują się zagraniczne przedsiębiorstwa. Skumulowana wartość zagranicznych inwestycji pochodzących z Hongkongu w 2013 r. przekroczyła 1,35 bln USD⁹⁰⁶. Wśród nich są także przedsiębiorstwa będące własnością Tajwańczyków.

Tabela 21. Tajwańskie inwestycje zagraniczne w latach 2010–2013 (w mln USD)

BIZ	2010	2011	2012	2013
Odpyływ	11 574	12 766	13 137	14 344
Zasoby	190 803	213 062	231 538	245 882

Źródło: *Country fact sheet. Taiwan Province of China*, World Investment Report 2014, UNCTAD, [on-line:] http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2014/wir14_fs_tw_en.pdf (10 XI 2014).

Warto podkreślić, że wiele tajwańskich przedsiębiorstw założonych w okresie koniunktury gospodarczej lat 70. przetrwało do dzisiaj i osiąga dalsze sukcesy na międzynarodową skalę. Jednym z nich jest największy w świecie producent sprzętu elektrycznego i elektronicznego na zlecenie innych firm – Hon Hai Precision Industries, znany pod nazwą handlową Foxconn. W tej branży światową sławę zapewniły

⁹⁰³ Szerzej zob. Ewa Trojnar, *Guanxi a inwestycje zagraniczne w Chinach*, „Problemy Zarządzania” 2009, vol. 26, nr 2, s. 116–125.

⁹⁰⁴ Konrad Seitz, *op. cit.*, s. 389.

⁹⁰⁵ *Country fact sheet...*

⁹⁰⁶ *Foreign direct investment...*

sobie także: Quanta Computer, Inventec, Advanced Semiconductor Engineering czy Acer⁹⁰⁷. Przedsiębiorstwa te posiadają fabryki w Chinach. Dotyczy to jednak nie tylko branży elektronicznej, współcześnie bowiem trudno wyobrazić sobie przetrwanie dużych tajwańskich przedsiębiorstw bez oddziału na pobliskim chińskim rynku. Warto także pamiętać, że tajwańskie grupy biznesowe stały się siłą o znaczącym wpływie politycznym. Nie będzie przesadą wskazać ich rolę w relacjach pomiędzy rządami w Tajpej i w Pekinie, zarówno historycznie, gdy przejmowały kompetencje rządu w rozwiązywaniu spraw międzyrządowych, jak i współcześnie, kiedy ich wpływ na rynki finansowe i konsumenckie, a nawet frekwencję wyborczą stał się nie do przecenienia.

PRODUKCJA PRZEMYSŁOWA I KONKURENCYJNOŚĆ GOSPODARKI

Produkcja przemysłowa Tajwanu, która w latach boomu gospodarczego była wiodącą siłą napędową tajwańskiej gospodarki, osiągnęła maksymalny udział w PKB na poziomie 45% w 1986 r.⁹⁰⁸, w 2013 r. stanowiła natomiast 29% produkcji krajowej⁹⁰⁹. Wraz z upływem czasu na światowych rynkach zaczęto uważać ją za coraz bardziej konkurencyjną i coraz lepszą jakościowo. Pozycja lidera została osiągnięta przez Tajwan dzięki polityce promującej inwestycje w rozwój kwalifikacji zawodowych ludności, nakłady na badania i rozwój oraz wspieranie przedsiębiorczości⁹¹⁰. Od lat 80. zwiększano państwowe nakłady na rozwój nowoczesnych technologii. W 2012 r. wydatki na badania i rozwój przekroczyły 3% PKB. Dla porównania:

⁹⁰⁷ *Country fact sheet...* Nie inaczej ukształtowała się pozycja przedsiębiorstw pozostałych trzech „tygrysów”. W rankingach największych regionalnych przedsiębiorstw znajdują się także te pochodzące z Hongkongu, Republiki Korei i Singapuru. W XXI w. zaznacza się pozycja nowych graczy, szczególnie przedsiębiorstw chińskich. Zob. *The top 100 non-financial TNCs from developing and transition economies, ranked by foreign assets*, World Investment Report 2014, UNCTAD, 24 VI 2014, [on-line:] http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_Investment_Report.aspx (21 XI 2014).

⁹⁰⁸ *Table 3. Composition of Gross Domestic Product by Kind of Activity*, [w:] *National Accounts Yearbook*, Bureau of Statistics, Directorate General of Budget, Accounting and Statistics, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=35330&ctNode=3570&mp=5> (9 XI 2014). Szerzej na temat znaczenia przemysłu przetwórczego w rozwoju gospodarczym Tajwanu zob. Sun Chia-Hung, *The Growth Process in East Asian Manufacturing Industries. A Re-Examination*, Cheltenham–Northampton 2004.

⁹⁰⁹ *Table 3. Composition of Gross Domestic Product...*

⁹¹⁰ *The Republic of China Yearbook 2012...*, s. 106.

w tym samym roku w Republice Korei przeznaczono na ten cel 4,4%, w Japonii 3,4%, a w Chinach 2%. Na Tajwanie 72,7% wydatków przeznaczono na prace badawcze w przemyśle komputerowym, elektronicznym i optycznym. W Republice Korei było to 49,9%; 11,3% skierowano do sektora samochodowego, a 6,3% – maszynowego⁹¹¹. W Chinach udział wydatków w sektorze IT wyniósł 15,2% całkowitych wydatków rządowych na badania i rozwój⁹¹².

Produkcja przemysłowa odpowiada także za potencjał eksportowy Tajwanu. Choć w wartościach bezwzględnych imponuje wielkością, wnikliwa analiza przewag konkurencyjnych poszczególnych sektorów wskazuje na coraz większe wyzwania. Wartość indeksu ujawnionej przewagi komparatywnej eksportu dóbr przemysłowych (*revealed comparative advantage based on gross exports* – RCA) pozwala stwierdzić, że w latach 1995–2009⁹¹³ Tajwan stopniowo tracił przewagę w handlu wyrobami przemysłu lekkiego (spadek RCA z 1,6402 w 1995 r. do 0,5263 w 2009 r.) oraz przemysłu metalowego (spadek RCA z 1,0243 w 1995 r. przez 0,9951 w 2000 r. i 1,0110 w 2005 r. do 0,9855 w 2009 r.). W tym samym czasie podniosła się przewaga komparatywna Tajwanu w handlu wyrobami przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego – RCA wzrosło z 1,9076 w 1995 r. do 2,48 w 2009 r. Warto także zaznaczyć, że w 2009 r. Tajwan osiągnął przewagę w handlu wyrobami przemysłu chemicznego (RCA: 1,0210)⁹¹⁴.

Ten niezbyt optymistyczny obraz potencjału produkcyjnego pamiętnego „tygrysa azjatyckiego” podkreśla fakt, że coraz więcej komponentów niezbędnych w produkcji jest wytwarzanych poza granicami Tajwanu. Wskazuje na to indeks ujawnionej przewagi komparatywnej eksportu produkcji przemysłowej bazujący na rzeczywistej, krajowej wartości dodanej (*revealed comparative advantage based on domestic value added embodied in gross exports* – RCA). Liczony w ten sposób RCA ujawnia jeszcze mniejszą przewagę komparatywną tajwańskiego eksportu (zob. tabela 22).

⁹¹¹ *Taiwan Statistical Data Book 2013...*, s. 23.

⁹¹² Huang Chiao-wen, Frances Huang, *Taiwan's R&D spending surpasses 3% of GDP in 2012*, Focus Taiwan, 15 VII 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aeco/201407150012.aspx> (28 XI 2014).

⁹¹³ Portal statystyczny OECD udostępnia wyliczenia indeksu RCA w latach: 1995, 2000, 2005, 2008, 2009 (stan na lipiec 2014 r.).

⁹¹⁴ *OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA) – May 2013*, [on-line:] <http://stats.oecd.org> (23 V 2014).

Tabela 22. Wartość indeksu RCA eksportu produkcji przemysłowej na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu w latach 2000, 2005, 2009

Rok	Przemysł spożywczy	Przemysł lekki	Przemysł drzewno-papierniczy	Przemysł chemiczny	Przemysł metalowy	Przemysł maszynowy	Przemysł elektrotechniczny i precyzyjny	Przemysł środków transportu	Pozostałe i recykling
2000	0,1325	1,5415	0,1732	0,6701	1,0825	0,6302	1,9604	0,2998	1,7608
2005	0,0757	0,6835	0,1360	0,7499	1,0210	0,6054	2,9272	0,2521	0,5757
2009	0,1135	0,6014	0,1708	0,9061	0,9973	0,5041	2,7441	0,3510	0,4939

Źródło: OECD-WTO *Trade in Value Added (TiVA)* – May 2013, [on-line:] <http://stats.oecd.org> (23 V 2014).

Jedynie sektor produkcji wyrobów przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego utrzymywał przewagę komparatywną. Co ważniejsze, wartość RCA znacząco się zwiększyła – z 1,9604 w 2000 r. przez 2,9272 w 2005 r. do 2,7441 w 2009 r. – podkreślając innowacyjny charakter tej produkcji i kluczowe miejsce Tajwanu w światowym łańcuchu dostaw. Nie można tego powiedzieć o pozostałych branżach, w których przeważająca część wyrobów przemysłowych ma pomniejsze znaczenie. W tym kontekście nasuwa się pytanie o główne kierunki współpracy. Najważniejszymi partnerami Tajwanu pozostają Chiny i Hongkong, powinny więc charakteryzować się komplementarną przewagą komparatywną (por. tabela 23). Wartość RCA wskazywała na przewagę Chin w branży wyrobów przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego o najniższej wartości; gospodarka ChRL była na etapie rozwojowym związanym z wdrażaniem nowoczesnej produkcji w oparciu o zagraniczne rozwiązania technologiczne i *know-how*. To właśnie Chiny zdobyły przewagę w produkcji tekstyliów, od czego znacznie wcześniej odeszły Tajwan i Hongkong.

Pozycja eksportowa tajwańskiego przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego nie była jednak niedościgniona. Jak wskazuje analiza RCA, w poprzednich latach Chiny zwiększyły swoje możliwości, stanowiąc zagrożenie dla pozostałych partnerów – spadła wartość indeksu Hongkongu (zob. wykres 9).

Tabela 23. Wartość indeksu RCA eksportu produkcji przemysłowej na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu, Chin i Hongkongu w 2009 r.

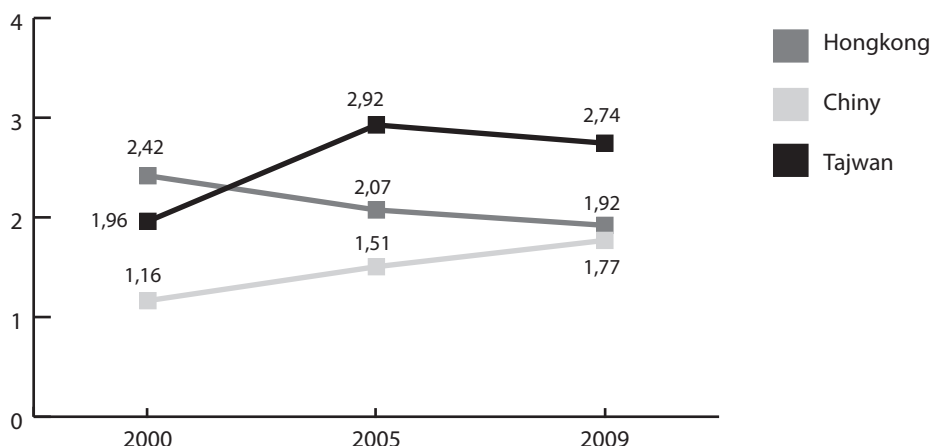
Podmiot	Przemysł spożywczy	Przemysł lekki	Przemysł drzewno-papierniczy	Przemysł chemiczny	Przemysł metalowy	Przemysł maszynowy	Przemysł elektryczny i precyzyjny	Przemysł środków transportu	Pozostałe i recykling
Tajwan	0,1135	0,6014	0,1708	0,9061	0,9973	0,5041	2,7441	0,351	0,4939
Chiny	0,3445	2,9657	0,4726	0,4874	0,8386	0,7762	1,7693	0,3392	1,7631
Hongkong	0,1099	0,0395	0,1048	2,0776	0,2572	0,7056	1,9200	0,1099	0,0395

Źródło: *OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA) - May 2013*, [on-line:] <http://stats.oecd.org> (2 VII 2014).

Istnieje znaczne prawdopodobieństwo, że zarysowane wyżej trendy ulegną nasileniu, gdy powiązania instytucjonalne pomiędzy gospodarkami partnerów wzmocnią się. Przykładem może być porozumienie między Chinami a Hongkongiem (Closer Economic Partnership Arrangement – CEPA) zawarte w 2003 r. CEPA zakładała obniżkę i eliminację ceł i ograniczeń pozataryfowych, co sprzyjało dynamicznemu pogłębianiu współpracy w zakresie handlu i inwestycji już w pierwszych latach⁹¹⁵. Podobnie nasiliła się wymiana gospodarcza między Tajwanem a Chinami w wyniku zawarcia ECFA w 2010 r. Mimo że Tajwan chroni swoje flagowe produkty przemysłu precyzyjnego, w dłuższej perspektywie prawdopodobnie utraci przewagę w ich eksporcie, przenosząc produkcję na kontynent w poszukiwaniu tańszej siły roboczej, półproduktów, a przede wszystkim rynków zbytu (zob. tabele 22, 23 i wykres 9).

⁹¹⁵ Tekst dokumentu zob. *Mainland and Hong Kong Closer Economic Partnership Arrangement*, Trade and Industry Department, The Government of Hong Kong Special Administrative Region, [on-line:] <http://www.tid.gov.hk/english/cepa/legaltext/cepa11.html> (25 V 2014).

Wykres 9. Wartość indeksu RCA eksportu wyrobów przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu, Chin i Hongkongu w latach 2000, 2005 i 2009

Źródło: OECD-WTO Trade in Value Added...

Tabela 24. Lokalizacja tajwańskiej produkcji przemysłowej w 2012 r. (udział w %)

Wyroby przemysłu	Tajwan	Chiny	Pozostałe obszary
maszynowego	81,30	14,33	4,37
gumowego i tworzyw sztucznych	81,30	15,39	3,31
chemicznego	79,43	13,22	7,35
elektronicznego	47,64	44,92	7,44
precyzyjnego	43,49	53,73	2,78
elektrycznego	32,16	65,27	2,57
teleinformatycznego	15,44	82,61	1,95
produkcja przemysłowa ogółem	49,09	47,36	3,55

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Hu Sheng-cheng, *Taiwan's Next Phase of Economic Development*, s. 13, [on-line:] http://iis-db.stanford.edu/evnts/7924/CDDRL-TPP_and_TW_1309.pdf (27 XI 2013).

Należy podkreślić, że wskazane trendy w handlu wyrobami przemysłu przetwórczego nie wynikają jedynie ze wspomnianych wyżej porozumień gospodarczych zawieranych przez partnerów. Zainicjowały je przemiany gospodarcze w Chinach, a wsparło ocieplenie stosunków chińsko-tajwańskich. Kamieniem milowym okazało się długo negocjowane członkostwo Tajwanu i Chin w WTO⁹¹⁶.

⁹¹⁶ Problem ten rozwijają Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 81–87.

Narastające od tamtego czasu powiązania gospodarcze dobitnie wskazują kierunek, w jakim zmierza tajwańska gospodarka. Obecnie znaczna część tajwańskiej produkcji przemysłowej powstaje w fabrykach zlokalizowanych w Chinach, a większość produkcji jest wytwarzana poza terytorium wyspy (zob. tabela 24).

Przenoszenie produkcji przemysłu elektronicznego, precyzyjnego, elektrycznego i teleinformatycznego na kontynent budzi kontrowersje na Tajwanie, gdzie ścierają się zainteresowani możliwościami tańszej produkcji i dostępu do szerokiego rynku zbytu w Chinach i obrońcy miejsc pracy na wyspie, a także przeciwnicy dalszego zacieśniania współpracy. Nie zmienia to faktu, że obecnie ponad 80% tajwańskich produktów sektora IT powstaje w Chinach.

O niezłej pozycji tajwańskiej gospodarki świadczyła jej międzynarodowa konkurencyjność. W światowym rankingu konkurencyjności 2012–2013, przygotowanym przez World Economic Forum (WEF), Tajwan zajął 13. miejsce (na 139 badanych gospodarek)⁹¹⁷. Tę pozycję utrzymuje niezmiennie od 2010 r. Ranking został stworzony na podstawie wyników indeksu konkurencyjności globalnej (Global Competitiveness Index – GCI), który przyjmuje wartości od 1 do 7. Konkurencyjność według WEF jest zbiorem instytucji, ich polityk oraz czynników determinujących poziom produktywności ocenianej gospodarki. Poziom ten wskazuje z kolei na poziom dobrobytu, jaki może wypracować gospodarka dla swoich obywateli, a także określa zyski z inwestycji w gospodarce sprzyjające wzrostowi gospodarczemu. W celu określenia GCI ocenie poddaje się 12 czynników konkurencyjności: instytucje, infrastrukturę, środowisko makroekonomiczne, zdrowie i podstawową edukację, szkolnictwo wyższe i kształcenie, efektywność rynku towarów, efektywność rynku pracy, rozwój rynku finansowego, gotowość technologiczną, rozmiary rynku, złożoność biznesu oraz innowacyjność⁹¹⁸. 13. miejsce gospodarki Tajwanu wzmacnia jej pozycję w skali międzynarodowej, ale również w gronie 35 gospodarek napędzanych innowacjami (*innovation-driven*), czyli znajdujących się na najwyższym poziomie konkurencyjności. Niższy poziom określono jako kierowany przez czynniki zmierzające do poprawy efektywności (*efficiency-driven*), a najniższy – sterowany przez zasoby prostych czynników wytwórczych (*factor-driven*). Wartość indeksu konkurencyjności globalnej Tajwanu w raporcie WEF z lat 2012–2013 to 5,28. Poszczególne składowe konkurencyjności Tajwanu, wyra-

⁹¹⁷ *The Global Competitiveness Report 2012–2013*, ed. Klaus Schwab, World Economic Forum, s. 338–339, [on-line:] http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (2 V 2014).

⁹¹⁸ Tłumaczenie czynników konkurencyjności, zwanych filarami (*pillars*), przyjęto za: Elżbieta Bombińska, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki Polski na tle krajów Grupy Wyszehradzkiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2013, nr 57, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, s. 47–59.

żone w liczbach w skali 1–7, przewyższają wartości średnie dla grupy gospodarek rozwijających się w oparciu o innowacje. Jedynym wyjątkiem pozostaje zdolność absorpcyjna technologii – niższa na Tajwanie niż we wspomnianych gospodarkach zaledwie o 0,1 (zob. wykres 10).

Wykres 10. Konkurencyjność globalna Tajwanu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The Global Competitiveness Report 2012–2013*, ed. Klaus Schwab, World Economic Forum, s. 338–339, [on-line:] http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (2 V 2014).

Na podstawie wyników globalnego indeksu konkurencyjności produkcji przemysłowej (Global Manufacturing Competitiveness Index – GMCI), zbudowanego według danych sondażowych⁹¹⁹, w 2013 r. Tajwan uplasował się na 6. pozycji (z 38. możliwych) z wysokim wynikiem 7,57 (indeks przyjmuje wartości od 1 do 10, gdzie 1 oznacza wartości najniższe, a 10 – najwyższe). Prognozy GMCI wskazały przy tym, że w perspektywie pięć lat Tajwan utraci tę pozycję i z wynikiem 7,18 zajmie 7. miejsce w rankingu. Warto przy tym dodać, że miejsce 1. w 2013 r. zajęły Chiny.

⁹¹⁹ W tym celu w 2012 r. przeprowadzono 550 wywiadów. *2013 Global Manufacturing Competitiveness Index*, Deloitte Touche Tohmatsu Limited, The U.S. Council on Competitiveness, [on-line:] http://www.nist.gov/mep/data/upload/dttl_2013-Global-Manufacturing-Competitiveness-Index_11_15_12.pdf (5 VII 2014).

Zatem tak przedstawia się prognoza znaczenia chińskiej konkurencyjności produkcji przemysłowej w następnych pięciu latach⁹²⁰.

Według innego rankingu konkurencyjności gospodarek świata Tajwan w ostatnich latach tracił pozycję. Institute for Management Development wprowadził miarę zdolności poszczególnych narodów do stworzenia warunków, w których przedsiębiorstwa prywatne i państwowe mogą ze sobą konkurować. Oceniane są narodowe wyniki gospodarcze skuteczność działań rządu, wydajność przedsiębiorstw, infrastruktura itd. – łącznie 300 kryteriów⁹²¹. W dorocznej publikacji *World Competitiveness Yearbook 2014* Instytut umieścił Tajwan na 13. pozycji na 60 badanych gospodarek z wynikiem 81,233 pkt na 100 możliwych. To wyraźny spadek w porównaniu do poprzednich lat. W 2013 r. Tajwan zajmował 11. miejsce, a w 2012 r. – 7.⁹²² W gronie regionalnych konkurentów gospodarkę Tajwanu zdeklasowała Malezja, która z 15. miejsca przesunęła się na 12. Pozycje 3. i 4. zajęły odpowiednio Singapur – z 5. i Hongkong – z 3. miejsca w 2013 r.

Menadżerowie z Tajwanu, w opinii zebranej w 2012 r., wśród przeszkód prowadzenia działalności gospodarczej na wyspie najczęściej wymieniali trzy: niestabilność polityki, restrykcyjne przepisy pracy i niewydajną biurokrację państwową⁹²³. Nie bez znaczenia była dla nich także stabilność makroekonomiczna, obrazowana w krytyce lokalnych stawek podatkowych i regulacji, inflacji, przepisów dewizowych⁹²⁴. Podniesienie konkurencyjności gospodarki winno zatem najbardziej zaangażować sektor państwowy zarówno organizacyjnie, jak i politycznie – w stronę dalszej liberalizacji gospodarki.

CZŁONKOSTWO W ŚWIATOWEJ ORGANIZACJI HANDLU I POZYCJA HANDLOWA TAJWANU

Przyjęcie Tajwanu w poczet członków Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization – WTO) okazało się nie tylko długotrwałym, ale i skomplikowanym

⁹²⁰ *Ibidem*, s. 2.

⁹²¹ *Methodology*, Institute for Management Development, [on-line:] <http://www.imd.org/wcc/research-methodology/> (25 V 2014).

⁹²² *The World Competitiveness Scoreboard 2014*, Institute for Management Development, [on-line:] http://www.imd.org/uupload/IMD.WebSite/wcc/WCYResults/1/scoreboard_2014.pdf (25 V 2014).

⁹²³ Szerzej zob. *The Global Competitiveness...*, s. 338.

⁹²⁴ *Ibidem*. W 2012 r. stopa inflacji wyniosła 1,93%, CIT 17%, a VAT 5%.

procesem. Podmiotem spowalniającym go były Chiny, które również starały się o członkostwo w tej organizacji, jednak ich negocjacje znacznie się przedłużały. Ponadto ChRL postawiła warunek pierwszeństwa członkostwa przed Tajwanem. Został on zaakceptowany przez członków WTO, co stawiało rządzących w Tajpej w kłopotliwej pozycji i w sytuacji bez wyjścia.

Należy przy tym wspomnieć, że Republika Chińska była jednym z 23 państw – sygnatariuszy Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) podpisanego 21 maja 1948 r., a więc przed zakończeniem wojny domowej w Chinach. Rok później rząd Chiang Kai-sheka, już z Tajpej, złożył wniosek o wystąpienie z GATT. W 1965 r. ponownie starał się o status obserwatora, który uzyskał. Sytuacja ta nie trwała jednak zbyt długo. Wraz z uznaniem reprezentacji ChRL w ONZ w 1971 r. status ten został uchylony. Rząd w Pekinie stał na stanowisku, że członkostwo Chin może zostać przywrócone i zabiegał o to już w 1986 r.⁹²⁵ Tajwan natomiast w latach 70. skorzystał finansowo na swojej trudnej sytuacji międzynarodowej, z jednej strony czerpiąc pożytki z powiązań z partnerami zagranicznymi, którzy jednostronnie przyznawali mu klauzulę największego uprzywilejowania, a z drugiej broniąc swojego rynku protekcyjnistycznymi praktykami⁹²⁶. Brak starań o ponowne przyjęcie do GATT wynikał też z odmiennych stanowisk organów władzy w Tajpej co do oceny korzyści z tego członkostwa: Ministerstwo Gospodarki apelowało o podjęcie starań o ponowne włączenie Tajwanu do GATT, oponowały natomiast Ministerstwo Finansów oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych, niekoniecznie posługując się rachunkiem zysków i strat w ujęciu rzeczowym i finansowym⁹²⁷. Nie zmienia to faktu, że nieobecność Tajwanu w procesie instytucjonalizacji światowego handlu skutkowałą brakiem ochrony wynikającej z multilateralnych porozumień, co stawało się szczególnie odczuwalne wraz z rozwojem zorientowanej na eksport gospodarki⁹²⁸.

Ostatecznie Tajwan złożył formalny wniosek o przyjęcie do GATT 1 stycznia 1990 r., po trzyletnich staraniach w tym zakresie. Od września 1992 r. w ramach GATT pracowała specjalna grupa robocza rozpatrująca tę kandydaturę. W wyniku jej prac uzgodniono, że po akcesji do organizacji Tajwan będzie traktowany bardziej

⁹²⁵ *WTO successfully concludes negotiations on China's entry*, 17 IX 2001, Press/243, WTO, [on-line:] http://www.wto.org/english/news_e/pres01_e/pr243_e.htm (9 XII 2013).

⁹²⁶ Cho Hui-wan, *op. cit.*, s. 2, 95–109, 133–137.

⁹²⁷ *Ibidem*.

⁹²⁸ Björn Alexander Lindemann, *Cross-Strait Relations and International Organizations. Taiwan's Participation in IGOs in the Context of Its Relationship with China*, Wiesbaden 2014, s. 97, *Ostasien im 21. Jahrhundert Politik – Gesellschaft – Sicherheit – Regionale Integration*.

rygorystycznie jako rozwinięta gospodarka⁹²⁹. Oznaczało to dla wyspy nie tylko uznanie dla wysiłków polityki prorozwojowej, ale nobilitację i wyzwanie – wszak stawiano ją na równi z potężnymi gospodarkami świata. Polityczne znaczenie tej zmiany – zmniejszenie izolacji międzynarodowej rządu w Tajpej – było również nie do przecenienia. W 1992 r. Tajwan uzyskał status obserwatora GATT, a 7 lat później (w 1999 r.) był już formalnie gotowy wejść do organizacji.

Spełniwszy warunki stawiane przez stronę chińską – a były to: „nie” dla nazwy Republika Chińska, „nie” dla innych nazw wskazujących na istnienie dwóch Chin albo Chin i Tajwanu, „nie” dla wejścia do GATT przed Chinami⁹³⁰ – 1 stycznia 2002 r. Tajwan został przyjęty do WTO jako 144. członek, pod nazwą „Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu”, choć częściej mówi się o nim jako o Chińskim Tajpej (Chinese Taipei)⁹³¹. Poprzedziły go jedynie Chiny, które uzyskały członkostwo 11 grudnia 2001 r.⁹³² Członkostwo Tajwanu w WTO było interpretowane przez władze jako „szansa dla rodaków” oraz „zwycięstwo kampanii na rzecz wejścia do grona tych, którzy ustalają reguły w światowym handlu”⁹³³. Liberalizacja handlu wynikająca z udziału Tajwanu w WTO stanowiła istotny wkład w dalszy rozwój gospodarczy wyspy, która na przełomie wieków odnotowała niepokojące spadki handlu i produkcji przemysłowej. Tajwan został zmuszony do obniżenia wysoce ochronnych тариф importowych, co leżało w interesie jego głównych partnerów handlowych. Przykładowo w grupie produktów rolnych zaplanowano obniżenie cel z przeciętnego poziomu 21,83% w 1992 r. przez

⁹²⁹ Wayne M. Morrison, *Taiwan's Accession to the WTO and its Economic Relations with the United States and China*, CRS Report for Congress, Order Code RS20683, 16 V 2003, s. 1–2, [on-line:] <http://fpc.state.gov/documents/organization/23370.pdf> (9 XII 2013).

⁹³⁰ Cho Hui-wan, *op. cit.*, s. 173–181.

⁹³¹ *Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu (Chinese Taipei)*, [on-line:] http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/chinese_taipei_e.htm (9 XII 2013).

⁹³² Znaczenie akcesji Chin do WTO było wielorakie, zarówno symboliczne i prestiżowe – wiążące się z wyrównaniem pozycji w stosunku do pozostałych państw członkowskich oraz uznaniem znaczenia w świecie lokalnej produkcji – jak i gospodarcze, wynikające z przyszłych korzyści dla rozwoju handlu i produkcji. Yan Jiann-fa, *Taiwan's Bottom Line*, [w:] *Peace and Security across the Taiwan Strait*, ed. Steve Tsang, Houndmills–New York 2004, s. 99. Szerzej zob. Kent Hughes, Lin Gang, Jennifer L. Turner, *China and the WTO Domestic Challenges and International Pressures*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C. 2002, [on-line:] <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WTO rpt.pdf> (9 XII 2013); *Meeting of the Working Party on the accession of China, Statement by H. E. Vice Minister Long Yongtu, Head of the Chinese Delegation, at the eighteenth session of the Working Party on China*, 17 IX 2001, WTO, [on-line:] http://www.wto.org/english/news_e/newso1_e/wpchina_longstat_17sept01_e.htm (26 XI 2013).

⁹³³ *Taiwan wins WTO entry approval*, BBC News, 19 IX 2001, [on-line:] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1550293.stm> (26 XI 2013).

15,48% w 2002 r. do 12,93% po wypełnieniu zobowiązań członkowskich, a w grupie produktów przemysłowych – z 6,52% przez 6,15% do 4,13%, a zatem o ok. 40%⁹³⁴.

Członkostwo w WTO wpisało się także w strategię internacjonalizacji Tajwanu. Korzystanie z mechanizmów tej organizacji pozwalało bowiem dotrzeć do szerszego grona podmiotów międzynarodowych, omijając ograniczenia wynikające ze stosowania przez nie zasady jednych Chin.

Przyjęcie Tajwanu do WTO wzmocniło jego pozycję w światowym handlu. Odzwierciedlają ją chociażby rosnące rokrocznie obroty handlowe. Wyjątkiem pozostają lata 2001, 2009 i 2012, kiedy spowolnienie gospodarcze na największych światowych rynkach odbiło się na zainteresowaniu produktami tajwańskimi. Wielkość eksportu Tajwanu w latach 2000–2013 prezentuje tabela 25.

Tabela 25. Eksport Tajwanu w latach 2000–2013

Rok	Wartość eksportu (mld USD w cenach bieżących)	Indeks wartości eksportu (poprzedni rok: 100)
2000	151,4	-
2001	125,9	83,2
2002	135,1	107,3
2003	150,3	111,3
2004	182,4	121,4
2005	198,4	108,8
2006	224,0	112,9
2007	246,7	110,1
2008	255,6	103,6
2009	203,7	79,7
2010	274,6	134,8
2011	308,3	112,3
2012	301,2	97,7
2013	305,4	101,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Time Series on international trade*, WTO statistics database, [on-line:] <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramHome.aspx?Language=E> (10 XI 2014).

Rosnąca zdolność eksportowa Tajwanu nie szła jednak w parze z możliwościami innych eksporterów, co odzwierciedla spadek miejsca Tajwanu w światowym rankingu eksporterów od początku XXI w. W 2000 r. Tajwan był 14. pod względem wielkości obrotów eksporterem w świecie. Wartość eksportu przekroczyła wtedy

⁹³⁴ Wang Chih Kang, *Taiwan is Ready for the WTO*, ROC Ministry of Economic Affairs, X 1999.

151,356 mld USD (2,34% światowego eksportu towarów). W 2012 r. wyniosła natomiast 301,18 mld USD, co plasowało wyspę na 18. pozycji w świecie. Udział tajwańskiego eksportu w światowych obrotach wyniósł wówczas 1,64%. Ranking największych światowych eksporterów w 2012 r. przedstawiono w tabeli 26. Wartość tajwańskiego eksportu była bliska wynikom takich gospodarek, jak Indie czy Hiszpania.

Tabela 26. Ranking największych eksporterów świata w 2012 r.

Pozycja	Eksporter	Wartość eksportu (mld USD)	Udział w światowym eksporcie (%)
1.	Chiny	2 048,71	11,13
2.	Stany Zjednoczone	1 545,71	8,40
3.	Niemcy	1 407,08	7,65
4.	Japonia	798,57	4,34
5.	Holandia	655,70	3,56
6.	Francja	568,92	3,09
7.	Republika Korei	547,87	2,98
8.	Rosja	529,26	2,88
9.	Włochy	500,72	2,72
10.	Hongkong	492,91	2,68
11.	Wielka Brytania	474,48	2,58
12.	Kanada	454,79	2,47
13.	Belgia	446,53	2,43
14.	Singapur	408,39	2,22
15.	Arabia Saudyjska	388,37	2,11
16.	Meksyk	370,83	2,02
17.	Zjednoczone Emiraty Arabskie	350,00	1,90
18.	Tajwan	301,18	1,64
19.	Indie	294,16	1,60
20.	Hiszpania	293,94	1,60
21.	Australia	256,68	1,39

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Time Series...*

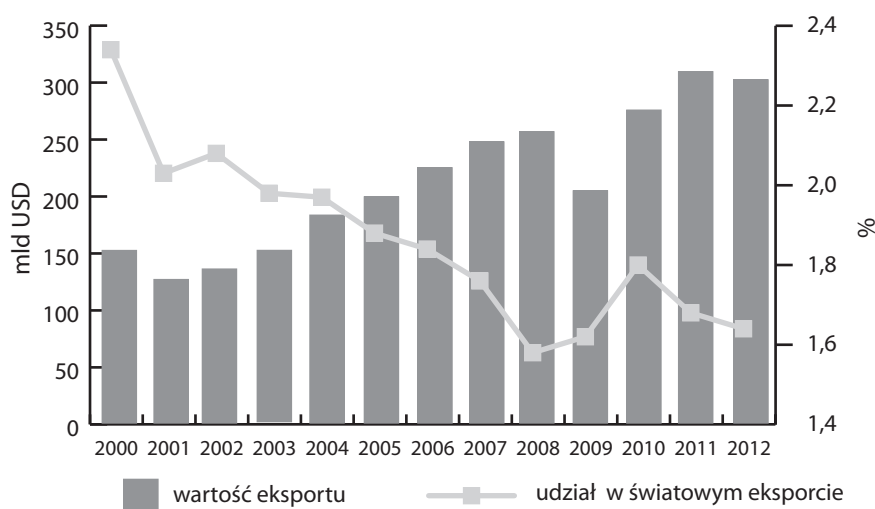
Analiza miejsca Tajwanu w gronie światowych eksporterów sugeruje utratę silnej 14. pozycji, utrzymywanej w latach 2000–2004. Do 2012 r. wyspę wyprzedziły cztery państwa: Singapur, Meksyk, Arabia Saudyjska i Zjednoczone Emiraty Arabskie⁹³⁵. Gospodarki te można uznać za niezagrażające pozycji eksportera głównie wyrobów przemysłowych, jakim jest Tajwan, gdyż PKB Singapuru tworzą głównie

⁹³⁵ Obliczenia własne na podstawie: *Time Series...*

usługi (ok. 75%), a trzy ostatnie uzależnione są od eksportu własnych surowców energetycznych.

Dodatkowo, chociaż wartość eksportu liczona w cenach bieżących charakteryzowała się względnym wzrostem, nie należy zapominać, że nie oddaje ona realnych rozmiarów obrotów, wynikających ze wzrostu ogólnego poziomu cen. Wartość eksportu zobrazowano na wykresie 11. Jak wspomniano wcześniej, tendencję wzrostową tajwańskiego eksportu z lat 2001–2008 złamały zawirowania na światowych rynkach, widoczne w spadkach odnotowanych w latach 2001, 2009 i 2012.

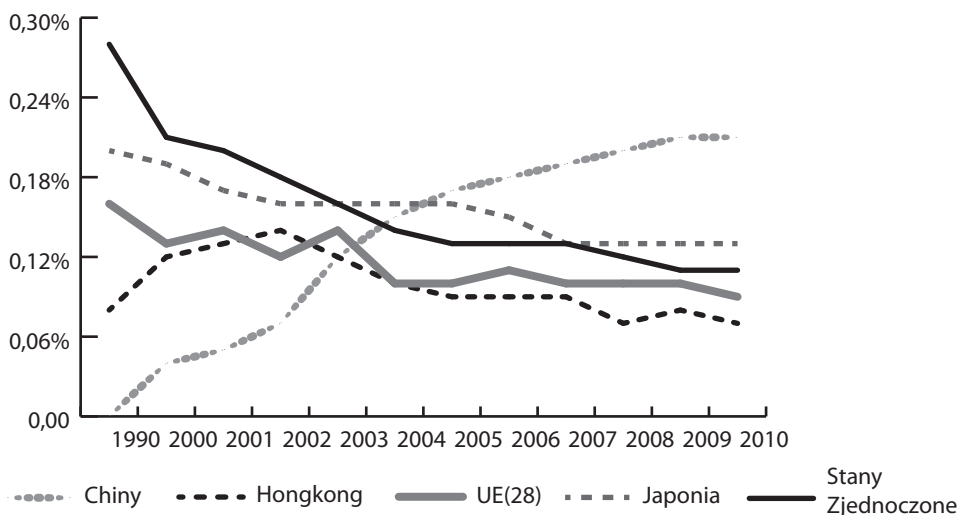
Wykres 11. Eksport Tajwanu w latach 2000–2012 (wartość w mld USD, udział w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Trade Statistics...*

Silny spadek udziału Tajwanu w światowym eksporcie (z 2,34% w 2000 r. do 1,64% w 2012 r.) należy do nowych tendencji rynkowych. Ich przyczyn należy szukać w: zacieśnianiu współpracy gospodarczej z Chinami poprzez tajwańskie inwestycje bezpośrednie na kontynencie i dynamicznym rozwoju handlu dwustronnego, rosnącej pozycji Chin jako światowego producenta wyrobów przemysłowych i ich eksportera oraz przenoszeniu tajwańskiej produkcji przemysłowej za granicę. Wraz z tymi tendencjami ewoluowała struktura geograficzna tajwańskiego handlu zagranicznego (zob. wykres 12). Stopniowo malało znaczenie tradycyjnych partnerów handlowych Tajwanu, tj. Stanów Zjednoczonych i Japonii. W 2003 r. Japonia odebrała Stanom Zjednoczonym pozycję pierwszego partnera handlowego Tajwanu. Dwa lata później miejsce to zajęły Chiny. Zaznaczył się postępujący spadek udziału handlu ze Stanami Zjednoczonymi. Podobnie wyglądał handel z państwami Unii Europejskiej, które od 2005 r. były czwartym partnerem handlowym Tajwanu.

Wykres 12. Handel zagraniczny Tajwanu z kluczowymi partnerami w latach 1990, 2000–2010 (udział w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Trade Statistics...*

Ranking partnerów handlowych Tajwanu obrazuje strukturę importu wyspy, a więc potrzeby gospodarki (rok 2013 r. – zob. tabela 27). Przemysł zależy przede wszystkim od importu zaawansowanych technologii, maszyn i urządzeń, środków transportu oraz surowców energetycznych. Od lat powojennych Japonia niezmiennie odgrywała rolę strategicznego dostawcy i również w 2013 r. jej udział w tajwańskim imporcie wyniósł 15,99%. Funkcję tę realizowały jednak także Stany Zjednoczone (9,34%) i państwa Unii Europejskiej, głównie Niemcy (3,06%) i Holandia. W pierwszej dziesiątce importerów znalazły się też Republika Korei (5,84%) i Singapur (3,17%) – niebagatelni partnerzy w łańcuchu dostaw. Warto zwrócić uwagę na pozostałych importerów, którzy odpowiadają za dostawy surowców energetycznych na Tajwan. Ok. 15% tajwańskiego importu w 2013 r., o wartości 38 mld USD, pochodzi z państw Zatoki Perskiej zrzeszonych w Radzie Współpracy Zatoki Perskiej (Gulf Cooperation Council – GCC), z których pięć: Arabia Saudyjska, Kuwejt, Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Oman znajduje się w pierwszej dwudziestce największych dostawców na Tajwan. W strukturze towarowej importu z państw GCC na Tajwan 93% stanowiły surowce energetyczne i paliwa, których wyspa nie posiada. Potrzeby te uzupełniał także import surowców z Angoli (99,9% wartości całkowitego importu Tajwanu z tego państwa), Indonezji (68%), Rosji (67%), Australii (47%) i Malezji (40%)⁹³⁶.

⁹³⁶ *Trade Statistics...*

W 2013 r. niemal 40% tajwańskiej produkcji eksportowej trafiło na kontynent. W gronie ważnych odbiorców tajwańskich wyrobów przemysłowych znalazły się także Stany Zjednoczone (10,66%), Singapur i Japonia (po 6,3%). Pierwszą dziesiątkę nabywców tajwańskich produktów zamykają regionalni partnerzy, tj. Republika Korei i cztery państwa ASEAN – Filipiny, Wietnam, Malezja i Indonezja. Cała organizacja ASEAN była odbiorcą 15,55% eksportu z Tajwanu.

Tabela 27. Eksport i import Tajwanu – najważniejsi partnerzy w 2013 r.

Eksport				Import			
L.p.	Partner	Wartość (mld USD)	Udział (%)	L.p.	Partner	Wartość (mld USD)	Udział (%)
1.	Chiny	81,79	26,78	1.	Japonia	43,16	15,99
2.	Hongkong	39,43	12,91	2.	Chiny	42,59	15,78
3.	USA	32,56	10,66	3.	USA	25,20	9,34
4.	Singapur	19,52	6,39	4.	Republika Korei	15,77	5,84
5.	Japonia	19,22	6,29	5.	Arabia Saudyjska	15,60	5,78
6.	Republika Korei	12,08	3,95	6.	Singapur	8,54	3,17
7.	Filipiny	9,77	3,20	7.	Kuwejt	8,41	3,12
8.	Wietnam	8,93	2,92	8.	Niemcy	8,25	3,06
9.	Malezja	8,18	2,68	9.	Malezja	8,12	3,00
10.	Indonezja	5,15	1,69	10.	Australia	7,90	2,93
	Pozostałe	68,8	22,53		Pozostałe	86,35	31,99
	Świat	305,43	100,00		Świat	269,89	100,00

Źródło: *Trade Statistics...*

Najważniejszym partnerem handlowym Tajwanu stopniowo stawały się Chiny (zob. wykres 12). Wzrost udziału kontynentu w tajwańskim handlu zaznaczył się w XXI w., ponadto skala handlu dwustronnego stała się imponująca w konsekwencji uruchomienia tzw. trzech połączeń pomiędzy partnerami 15 grudnia 2008 r. (zob. tabela 28). Tajwański eksport do Chin był przy tym większy niż jego eksport do wszystkich państw ASEAN, który w 2013 r. opiewał na kwotę 58,77 mld USD (19,24% udziału). Trudno wyobrazić sobie alternatywę dla tego zjawiska w przyszłej gospodarce Tajwanu, a możliwości absorpcji chińskiego rynku są ogromne i będą się powiększać wraz z bogaceniem się społeczeństwa i dalszym rozwojem przemysłu.

Tabela 28. Eksport Tajwanu do Chin i Hongkongu w latach 1989–2013

Lata	Eksport do Chin		Eksport do Hongkongu		Wartość eksportu do Chin i Hongkongu (mld USD)
	Wartość (mld USD)	Udział (%)	Wartość (mld USD)	Udział (%)	
1989–2008	308,77	11,35	514,42	18,92	823,19
2009	54,25	26,63	29,45	14,46	83,70
2010	76,94	28,02	37,81	13,77	114,75
2011	83,95	27,23	43,59	15,49	127,54
2012	80,71	26,79	40,90	15,12	121,61
2013	81,78	26,77	42,58	15,78	124,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Trade Statistics...*

Rola handlu zagranicznego dla gospodarki Tajwanu pozostaje współcześnie nie do przecenienia. Jej prawdziwego znaczenia nie oddają jedynie imponujące wielkości obrotów handlowych, stawiające Tajwan w światowej czołówce eksporterów. W tym kontekście warto wspomnieć o otwartości gospodarki rozumianej jako stosunek wartości obrotów handlowych do wartości PKB. W ostatnich latach wskaźnik ten liczony na bazie wartości eksportu do PKB ustabilizował się na poziomie ponad 70%. Dla porównania: w 2013 r. w Republice Korei wyniósł 54%, a w Chinach 26%, co jest charakterystyczne dla dużych gospodarek. Najwyższy był w Singapurze – 191% i Hongkongu – 230%, których gospodarki są mniejsze i tradycyjnie otwarte⁹³⁷.

Wzmocnieniu pozycji handlowej Tajwanu sprzyjał nie tylko udział w WTO, ale i w regionalnych organizacjach, z uwagi na fakt, że to właśnie partnerzy w najbliższym otoczeniu geograficznym współtworzyli podstawowy obszar aktywności gospodarczej dla Tajwańczyków. Szczególną wagę przykładano do współpracy w ramach utworzonego w 1989 r. Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC), które z czasem otworzyło się także na Tajwan. W sytuacji wykluczenia Republiki Chińskiej z ONZ i innych organizacji międzynarodowych członkostwo w APEC stało się kwestią zarówno prestiżową, jak i praktyczną. APEC jako instytucja zrzeszająca gospodarki, a nie państwa mogła przyjąć Tajwan, a stało się to możliwe dzięki poparciu Republiki Korei, do 1992 r. uznającej Republikę Chińską. Nie bez znaczenia był fakt niskich notowań międzynarodowych ChRL po wydarzeniach na placu Tiananmen w 1989 r. Strony poufnie uzgodniły warunki członkostwa. Tajwan przystał na ograniczenia co do poziomu jego reprezentacji w spotkaniach APEC oraz na nazwę, na którą należały

⁹³⁷ *Exports of goods and services (% of GDP)*, [on-line:] <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS> (13 XI 2014).

władze ChRL⁹³⁸. Tajwan, a raczej „Chiński Tajpej”, został przyjęty w poczet członków APEC w listopadzie 1991 r., obok Chińskiej Republiki Ludowej i Hongkongu ze względu na ich znaczenie w dalszym rozwoju regionu Azji i Pacyfiku. W 2014 r. APEC zrzeszał 21 członkowskich gospodarek: Australię, Brunei Darussalam, Filipiny, Indonezję, Japonię, Kanadę, Malezję, Nową Zelandię, Republikę Korei, Singapur, Tajlandię i Stany Zjednoczone – członków pierwotnych; w późniejszych latach poza trzema chińskimi gospodarkami dołączyły do nich: Meksyk i Papua-Nowa Gwinea (w 1993 r.), Chile (w 1994 r.), Peru, Rosja i Wietnam (w 1998 r.). Członkostwo Tajwanu w APEC zapewnia mu udział w procesach regionalnej integracji gospodarczej, współpracy gospodarczej i technicznej pomiędzy członkami⁹³⁹.

Bieżąca współpraca w ramach APEC, a szczególnie doroczne spotkania na szczycie tej organizacji, urosły dla Tajwanu do rangi spotkań o charakterze strategicznym. Szczyty APEC pozostają także platformą spotkań przedstawicieli Tajwanu – jak dotąd zawsze na niższym poziomie – z najwyższymi władzami państw członkowskich, wypełniając ograniczoną przestrzeń międzynarodowych interakcji Tajwanu w sferze oficjalnej. Odgrywają one szczególną rolę w zakresie stosunków tajwańsko-chińskich⁹⁴⁰. Charakter tych interakcji, poprzez mechanizmy i płaszczyzny współpracy w ramach APEC, zmieniał się w czasie wraz z ewoluującym wymiarem stosunków dwustronnych. W 2001 r. prezydent Chen Shui-bian zarządził bojkot szczytu po tym, jak strona chińska odrzuciła kandydaturę tajwańskiego przedstawiciela⁹⁴¹. Po ociepleniu stosunków między Chinami a Tajwanem, od czasu przejścia rządów przez Kuomintang w 2008 r., spekulowano o możliwości zorganizowania spotkania obydwu liderów w ramach szczytu APEC. Prezydent Ma Ying-jeou zaproponował je na rok 2014 r., podczas 22. szczytu APEC w Chinach, zaplanowanego na 10–11 listopada⁹⁴². Strona chińska odrzuciła jednak taką możliwość⁹⁴³.

⁹³⁸ Szerzej zob. Björn Alexander Lindemann, *op. cit.*, s. 164.

⁹³⁹ *A Glimpse of Taiwan's Participation in APEC Work, (as of March, 2010)*, [on-line:] http://www.trade.gov.tw/english/Pages/Detail.aspx?nodeID=649&pid=321389&dl_DateRange=all&txt_SD=&txt_ED=&txt_Keyword=&Pageid=0 (19 V 2014).

⁹⁴⁰ Problem ten analizuje Björn Alexander Lindemann, *op. cit.*, s. 168–184.

⁹⁴¹ *Taiwan boycotts APEC leaders' summit*, „The China Post”, 20 X 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/news/2001/10/20/18397/Taiwan-boycotts.htm> (11 XI 2014).

⁹⁴² Hsieh Chia-chen, Kao Evelyn, *Premier continues to push for Ma-Xi meeting at APEC summit*, Taiwan Focus, 24 VII 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201407240048.aspx> (11 XI 2014); Yen Chen-shen J., *China and Taiwan's Window of Opportunity at APEC*, „The Diplomat”, 30 IX 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/09/china-and-taiwans-window-of-opportunity-at-apec/> (11 XI 2014).

⁹⁴³ Gregory Turk, Adela Lin, *China Rejects Xi Meeting With Taiwan President Ma at APEC*, Bloomberg News, 14 II 2014, [on-line:] <http://www.bloomberg.com/news/2014-02-14/china-rejects->

Jak co roku wziął w nim udział wysoki rangą przedstawiciel władz w Tajpej; w 2014 r. był to Vincent Siew – wiceprezydent Republiki Chińskiej w latach 2008–2012. Siew reprezentował Tajwan na szczytach APEC także w 2012 i 2013 r. oraz wcześniej – w 1993 i w 1994 r., gdy był ministrem gospodarki⁹⁴⁴.

POROZUMIENIA HANDLOWE

Tempo odchodzenia od protekcyjizmu na Tajwanie było spokojne, a sam proces liberalizacji gospodarki tajwańskiej podyktowany pragmatyzmem. Wyraźnie wskazują na to postępy w liberalizacji handlu w ramach różnorodnych umów międzynarodowych. Preferencyjne porozumienie handlowe (*preferential trade agreements* – PTA) zakłada, że wzajemne stawki celne nakładane na produkty układających się stron są niższe, niż na takie same dobra pochodzące od innych podmiotów. Mimo że WTO zabrania porozumień dyskryminujących handel, a tak przecież można by określić PTA, istnieje możliwość zawierania umów prowadzących do wyeliminowania stawek celnych, czyli w pełni wolnego handlu⁹⁴⁵.

17 grudnia 2003 r. weszło w życie porozumienie o preferencyjnym handlu Chińskiego Tajpej, skierowane do krajów najsłabiej rozwiniętych – 48 państw świata, w większości zlokalizowanych w Afryce Subsaharyjskiej. Dokładny rozkład geograficzny państw objętych umową prezentuje tabela 29. Nie powinno dziwić, że w gronie tych państw znaleźli się polityczni sojusznicy Republiki Chińskiej.

Obserwowany od lat 90. trend pogłębiania bilateralnych powiązań handlowych w świecie nie mógł ominąć Tajwanu, a wraz z przyjęciem Chińskiego Tajpej do WTO zniknęły przeszkody polityczne. Mimo to wraz ze wzrostem aspiracji Chin do odgrywania wiodącej roli w procesach regionalnej integracji gospodarczej i ich sukcesami w tym zakresie⁹⁴⁶, a także w związku ze strategią ostrego kontestowania pozycji politycznej Tajwanu, wyjście z impasu było znacząco ograniczone⁹⁴⁷. Dodat-

taiwan-s-proposal-for-ma-xi-meeting-at-apec-summit.html (11 XI 2014).

⁹⁴⁴ *Economic Daily News*: Siew-Xi meet opens cross-strait ties to new possibilities, Focus Taiwan, 10 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aopn/201411100008.aspx> (11 XI 2014). Lista polityków oddelegowanych do udziału w szczytach w latach 1993–2011 zob. Björn Alexander Lindemann, *op. cit.*, s. 167.

⁹⁴⁵ Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, *Ekonomia międzynarodowa. Teoria i polityka*, tłum. Paweł Gierałtowski [et al.], Warszawa 2007, t. 1, s. 340.

⁹⁴⁶ Szerzej zob. Ewa Trojnar, *Miejsce i rola współczesnych Chin...*, s. 11–31.

⁹⁴⁷ Szerzej zob. Christopher M. Dent, *Taiwan and the New Regional Political Economy of East Asia*, „The China Quarterly” 2005, no. 182, s. 385–406.

kowym problemem zmniejszającym możliwości zacieśniania współpracy gospodarczej przez Tajwan była polityka prezydenta Lee Teng-huia (1988–2000), kierująca wyspę ku niepodległości. Z tego powodu osiągnięcia rządów Demokratycznej Partii Postępowej w okresie prezydentury Chen Shui-biena (2000–2008) w zakresie legalizacji porozumień handlowych ograniczyły się do zawarcia umów o wolnym handlu jedynie z sojusznikami z Ameryki Środkowej: Panamą w 2003 r.⁹⁴⁸, Gwatemalą w 2005 r.⁹⁴⁹, Nikaraguą w 2006 r.⁹⁵⁰ oraz Salwadorem i Hondurasem w 2007 r.⁹⁵¹

Tabela 29. Partnerzy porozumienia o preferencyjnym handlu Chińskiego Tajpej z 2003 r.

Region	Państwa uznające Chińską Republikę Ludową	Państwa uznające Republikę Chińską
Afryka	Angola, Benin, Burundi, Czad, Komory, Kongo, Dżibuti, Erytrea, Etiopia, Gwinea, Gwinea Bissau, Gwinea Równikowa, Madagaskar, Niger, Lesotho, Republika Środkowoafrykańska, Rwanda, Senegal, Sierra Leone, Liberia, Malawi, Mali, Mauretania, Mozambik, Somalia, Sudan, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia	Burkina Faso, Gambia, Wyspy Świętego Tomasza i Książęca
Azja	Afganistan, Bangladesz, Bhutan, Jemen, Kambodża, Laos, Mjanma, Nepal, Timor Wschodni	
Oceania	Samoa, Vanuatu	Kiribati, Wyspy Salomona, Tuvalu
Karaiby		Haiti

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Duty-free treatment for LDCs – Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://ptadb.wto.org/ptaHistoryExplorer.aspx> (6 XI 2014).

⁹⁴⁸ *Panama–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=425&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).

⁹⁴⁹ *Guatemala–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=424&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).

⁹⁵⁰ *Nicaragua–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=671&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).

⁹⁵¹ *El Salvador–Honduras–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=527&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).

Dopiero po przejęciu władzy przez prezydenta Ma Ying-jeou i Kuomintang w 2008 r. odnotowano przełom w tym zakresie. Nie tylko aktywniej, ale i skuteczniej negocjowano porozumienia z regionalnymi partnerami. Niezaprzeczalną zmianę tej sytuacji przyniosło zawarcie z Chinami porozumienia ECFA, które weszło w życie 1 stycznia 2011 r. Umowa otwierała obydwu rynki na import produktów partnera na preferencyjnych warunkach, tj. z uwzględnieniem stopniowo zmniejszających się w czasie (2011–2013) stawek celnych: z 7,5% przez 5% i 2,5% do zera po stronie tajwańskiej oraz z 15% przez 10% i 5% do zera po stronie chińskiej. Udział produktów pochodzących z Tajwanu był przy tym dwukrotnie większy (539 do 267), a ich wartość pięciokrotnie większa, jeśli liczyć na podstawie założeń z 2009 r. (13,8 mld USD do 2,8 mld USD) (zob. tabela 30). Wynegocjowane listy produktów „wczesnych zbiorów” (*early harvest*) odzwierciedlały nie tylko odmiennosć profili gospodarek partnerów – trudno mówić o równowadze czy choćby proporcjonalności, jeśli analizuje się stosunki handlowe dwóch nieporównywalnie różnych rynków. W 2009 r. potencjał eksportowy Chin w ujęciu wartościowym był niemal sześciokrotnie większy od potencjału eksportowego Tajwanu (1201,612 mld USD do 203,675 mld USD)⁹⁵². Odwracająca te proporcje ECFA była więc ogromnym ustępstwem władz w Pekinie na rzecz Tajwanu. Należy także podkreślić, że dwustronne uzgodnienia uwzględniały także lokalne uwarunkowania we wrażliwych obszarach, stąd na tajwańskiej liście próżno szukać koncesji dla chińskich produktów rolnych⁹⁵³. Lista chińska, zgodnie z potrzebami energochłonnej rozwijającej się gospodarki, została zdominowana przez tajwańskie produkty petrochemiczne. Warto dodać, że charakter ECFA jako umowy ramowej, a więc przejściowej, nie zamykał stronom drogi do dalszej i stopniowej liberalizacji handlu⁹⁵⁴.

Ocieplenie stosunków chińsko-tajwańskich, które zaowocowało zawarciem ECFA, a także sam dokument przyczyniły się do otwarcia Tajwanowi drogi do współudziału w procesach regionalnej integracji. Takie zapewnienia składał prezydent Ma Ying-jeou w toczącej się na Tajwanie publicznej debacie poprzedzającej zawarcie umowy⁹⁵⁵. Nie należy jednak zapominać, że zgodnie z obawami przeciwników ECFA, wśród których największą siłą polityczną była naturalnie Demokratyczna Partia Postępową, zacieśnianie więzów gospodarczych z Chinami przynio-

⁹⁵² Dane na podstawie: *Database on international trade*, World Trade Organization, [on-line:] <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WsdbExport.aspx?Language=E> (7 XI 2014).

⁹⁵³ Szerzej zob. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 92.

⁹⁵⁴ Tekst umowy zob. *Cross Straits Economic Cooperation Framework Agreement*, [on-line:] <http://www.ecfa.org.tw/EcfaAttachment/ECFADoc/ECFA.pdf> (21 X 2014).

⁹⁵⁵ Szerzej na temat przebiegu debaty liderów KMT i DPP w 2009 r. zob. *Taiwan President Ma and DPP Chairwoman Tsai spar in historic ECFA debate*, „Taiwan News”, 26 IV 2010, [on-line:] http://www.etaiwannews.com/etn/news_content.php?id=1237221&lang=eng_news (15 II 2012).

sło szereg zagrożeń dla gospodarki wyspy i jej mieszkańców. Demokratyczna Partia Postępowa zwróciła uwagę na postępującą „sinizację” Tajwanu, postulując globalizację jako jedyny właściwy kierunek rozwoju tajwańskiej gospodarki.

Tabela 30. Tajwańska i chińska lista produktów objętych redukcjami stawek celnych w ramach ECFA (wartość w mld USD w 2009 r.)

Branże	Lista tajwańska		Lista chińska	
	Liczba produktów	Wartość (mld USD)	Liczba produktów	Wartość (mld USD)
Przemysł petrochemiczny	42	0,329	88	5,944
Przemysł tekstylny	22	0,116	136	1,588
Przemysł maszynowy	69	0,474	107	1,143
Transport	17	0,409	50	0,148
Rolnictwo			18	0,016
Pozostałe	117	1,530	140	4,997
Razem	267	2,858	539	13,836

Źródło: *Early Harvest List for Trade in Goods and Tariff Reduction Arrangements*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 7 V 2010, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=85851&ctNode=5921&mp=3> (6 VI 2014).

Zagraniczna polityka ekonomiczna Ma Ying-jeou nabrała isticie praktycznego wymiaru. Na płaszczyźnie regionalnej nie tylko badano możliwości wyjścia Tajwanu z blokady międzynarodowej, przystąpiono także do bilateralnych negocjacji. W sierpniu 2010 r. taka możliwość pojawiła się ze strony władz Singapuru⁹⁵⁶. Negocjacje trwały ponad dwa lata. 7 listopada 2013 r. podsumowano je w porozumieniu o partnerstwie gospodarczym – *Agreement between Singapore and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Jinmen and Mazu on Economic Partnership (ASTEP)*. Tajwański minister gospodarki Chang Chia-juch przedstawił owo porozumienie jako kamień milowy dla osiągnięć wyspy w zakresie liberalizacji gospodarczej i udziału w integracji gospodarczej w regionie. Tajwański minister spraw zagranicznych David Lin widział w nim natomiast dobry przykład dla negocjacji umów o współpracy gospodarczej z innymi państwami i potencjalną przyczynę pożądanego przez Tajwan efektu domino w tym zakresie⁹⁵⁷. Chociaż wydawało się,

⁹⁵⁶ *Taiwan, Singapore begin free trade agreement discussions*, „The China Post”, 23 V 2011, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2011/05/23/303403/Taiwan-Singapore.htm> (6 XI 2014).

⁹⁵⁷ *Shih Hsiu-chuan, Taiwan, Singapore sign free-trade pact*, „Taipei Times”, 8 XI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/11/08/2003576388> (6 XI 2014).

że wiązanie się umowami z Singapurem – jednym z najbardziej otwartych rynków świata – ma niewielkie znaczenie gospodarcze, oszacowano, że ASTEP doprowadzi do podniesienia produkcji Tajwanu o ponad 700 mln USD na przestrzeni 15 lat, podczas których przewidziano także redukcję stawek celnych oraz stworzenie ponad 6 tys. nowych miejsc pracy⁹⁵⁸. Podobnie jak w przypadku ECFA, umowa Tajwanu z Singapurem zabezpieczała ochronę tajwańskiego rolnictwa poprzez system wykluczeń. W tym przypadku dotyczyły one 40 produktów, m.in.: ryżu i jego przetworów, młodych poroży jeleni, mleka w postaci płynnej, czosnku, łuskanych orzechów ziemnych, czerwonej soi, ananasów, mango, orzechów kokosowych, longanów, suszonych grzybów gatunku *shiitake* (twardniki japońskie), suszonych liliowców oraz wybranych produktów zawierających cukier rafinowany⁹⁵⁹. W ciągu 15 lat na Tajwanie przewidziano stopniowe zniesienie 99,48% cel importowych na towary pochodzące z Singapuru, podczas gdy Singapur zobowiązał się do pełnej liberalizacji swojego rynku⁹⁶⁰. ASTEP sprecyzowała również współpracę w zakresie złagodzenia przepisów dotyczących usług i inwestycji.

10 lipca 2013 r., po ponadrocznych negocjacjach, Tajwan zawarł porozumienie o współpracy gospodarczej z Nową Zelandią – Agreement between New Zealand and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Jinmen, and Mazu on Economic Cooperation (ANZTEC)⁹⁶¹. Weszło ono w życie 1 grudnia 2013 r. Ze strony Nowej Zelandii przewidziano pełną liberalizację handlu produktami rolnymi oraz redukcję stawek celnych w okresie czterech lat na 29 wyrobów przemysłowych. W 2012 r. obejmowały one zaledwie 2,5% wartości towarów przemysłowych eksportowanych przez Nową Zelandię na Tajwan. Zgodnie z zapisami umowy rynek tajwański ma zostać otwarty na produkty pochodzące z Nowej Zelandii poprzez stopniową redukcję stawek celnych zaplanowaną na 12 lat. Z umowy wyłączono sprzedaż ryżu i produktów z ryżu na Tajwan przez stronę nowozelandzką. Sprzedaż mleka i młodych poroży jeleni na Tajwan objęto kwotami stopniowo zwiększanymi

⁹⁵⁸ *Ibidem*.

⁹⁵⁹ ASTEP (*Taiwan-Singapore ECA*), Office of Trade Negotiations, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.moea.gov.tw/mns/otn_e/content/submenu.aspx?menu_id=9927 (6 XI 2014); *The Agreement between Singapore and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu on Economic Partnership (ASTEP). A business guide for companies*, International Enterprise Singapore, 2014, [on-line:] http://www.iesingapore.gov.sg/~/_media/IE%20Singapore/Files/Trade%20from%20Singapore/ASTEP/ASTEP_30_04_2014_V8_final.pdf (30 X 2014).

⁹⁶⁰ *Ibidem*.

⁹⁶¹ *New Zealand-Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=874&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).

aż do 12 roku obowiązywania umowy, kiedy opłaty mają zostać zniesione⁹⁶². ANZ-TEC uregulowała także handel usługami oraz inwestycje⁹⁶³.

Dowodem skuteczności zagranicznej polityki ekonomicznej ekipy KMT stała się też umowa dotycząca współpracy w zakresie promocji inwestycji zawarta z Japonią 22 września 2011 r. – Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on the Liberalization Promotion and Protection of Investment⁹⁶⁴. To kluczowe dla obydwu stron rozstrzygnięcie miało zwiększyć i tak silny udział japońskich inwestycji na wyspie. W toku dalszych negocjacji w 2012 r. wypracowano uregulowania kwestii technicznych dotyczących współpracy przemysłowej w 11 sektorach: energetyce wiatrowej, słonecznej, samochodach, diodach świecących (LED), narzędziach ręcznych, komponentach mechanicznych, sprzęcie elektronicznym, treściach cyfrowych, biotechnologii i farmaceutyce, usługach informacyjnych oraz handlu internetowym (*e-commerce*). Odrębne porozumienie dotyczyło wzajemnego uznania oceny zgodności sprzętu elektrycznego oraz elektronicznego i było wynikiem siedmioletnich negocjacji. Analogiczne uregulowania przyjęto z Nową Zelandią i Singapurem w latach 1999–2005⁹⁶⁵. 5 listopada 2013 r. Tajwan i Japonia zawarły kolejną umowę dotyczącą wdrożenia i zabezpieczenia mechanizmów regulacji handlu internetowego – Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on Electronic Commerce⁹⁶⁶. Była to pierwsza umowa regulująca te kwestie, jaką Tajwan zawarł z partnerem zagranicznym. Wraz z nią uregulowano zagadnienia związane z ochroną patentową, gdyż wśród partnerów zagranicznych Tajwanu to właśnie Japonia zgłasza największą liczbę wniosków patentowych na wyspie. Jednocześnie sformalizowano

⁹⁶² ANZTEC Agreement, New Zealand Commerce and Industry Office, [on-line:] <http://nzcio.com/node/252> (8 XI 2014).

⁹⁶³ Nowa Zelandia w 2013 r. była 38. partnerem handlowym Tajwanu zarówno w eksporcie, jak i w imporcie. Wartość tajwańskiego eksportu do Nowej Zelandii wyniosła wówczas 564,65 mln USD, co stanowiło 0,185% całkowitego eksportu Tajwanu, a wartość importu z Nowej Zelandii – 746,186 mld USD, tj. 0,276 % importu. Dane za: *Trade Statistics...*

⁹⁶⁴ Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on the Liberalization Promotion and Protection of Investment, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] https://www.moea.gov.tw/TJJI/main/content/ContentLink.aspx?menu_id=3613 (9 XI 2014).

⁹⁶⁵ Helen Ku, *Taiwan, Japan sign industrial accords*, „Taipei Times”, 30 XI 2012, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/biz/archives/2012/11/30/2003548927> (9 XI 2014).

⁹⁶⁶ Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on Electronic Commerce, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.moea.gov.tw/Cws/tjec/content/ContentLink.aspx?menu_id=5071 (9 XI 2014).

współpracę w branży farmaceutycznej, kolejowej oraz ratownictwie⁹⁶⁷. Umowy z Japonią miały niższą rangę i ograniczony sektorowo zakres, jednak według ministerstwa gospodarki stanowiły dobrą podstawę współpracy dwustronnej w zakresie handlu i porozumień w tym obszarze⁹⁶⁸. Taką nadzieję wyraził również prezydent Ma Ying-jeou w wywiadzie dla japońskiego dziennika „The Mainichi Shimbun”⁹⁶⁹.

Od 2009 r., kiedy odnowiono negocjacje ARATS–SEF, do 2013 r. przeprowadzono dziewięć rund negocjacyjnych, naprzemiennie na kontynencie i na wyspie. Do podpisania ECFA doszło podczas piątej rundy, a w wyniku ostatniej z nich, zorganizowanej 21 czerwca 2013 r. w Szanghaju, Tajwan i Chiny uzupełniły je o porozumienie dotyczące wymiany usług – Cross-Strait Services Trade Agreement (CSSTA). Umowa wzbudziła na Tajwanie silne kontrowersje – przez pół roku po jej podpisaniu toczyła się polityczna dyskusja nad sposobem i zasadą przyjęcia dokumentu. W marcu 2014 r. przyłączyli się do niej Tajwańczycy przeciwni przyjęciu CSSTA, otwarcie manifestując swoją niechęć w ramach „studenckiego ruchu słoneczników” (*sunflower students movement*). Protest można uznać za skuteczny – udało się przesunąć ratyfikację umowy w czasie. W opinii Rady do Spraw Kontynentalnych (MAC), odpowiedzialnej za kreowanie polityki tajwańsko-chińskiej, nieprzyjęcie umowy będzie skutkowało utratą możliwości biznesowych na kontynencie dla tajwańskiego sektora usług, odsunięciem w czasie przyłączenia Tajwanu do projektowanych bloków handlowych w regionie, a więc gospodarczą marginalizacją wyspy, a także trudnościami w dalszym dialogu ze stroną chińską⁹⁷⁰.

Patowa sytuacja z umową nie przeszkodziła Chinom i Republice Korei w negocjowaniu porozumienia o wolnym handlu. Jego początki sięgają 2004 r., a negocjacje rozpoczęto w 2012 r. W listopadzie 2014 r. podczas dorocznego szczytu APEC prezydenci Xi Jinping i Park Geun-hye ogłosili, że strony osiągnęły porozumienie⁹⁷¹.

⁹⁶⁷ *Taiwan, Japan sign five cooperation pacts*, „Taiwan Today”, 6 XI 2013, [on-line:] <http://taiwan-today.tw/ct.asp?xItem=211247&CtNode=436> (9 XI 2014); *New agreements tighten Taiwan-Japan ties*, National Development Council, Republic of China (Taiwan), 26 XII 2013, [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0020342#.VF-F7yKG-BR> (9 XI 2014).

⁹⁶⁸ John Liu, *ROC-Japan e-commerce agreement in effect*, „The China Post”, 21 I 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/business/asia-taiwan/2014/01/21/398893/ROC-Japan-e-commerce.htm> (9 XI 2014).

⁹⁶⁹ *President hoping for progress on economic pact with Japan*, Taipei Mission to the Republic of Latvia, 10 XII 2013, [on-line:] <http://www.roc-taiwan.org/LV/ct.asp?xItem=454475&ctNode=7925&mp=507&nowPage=2&pagesize=15> (9 XI 2014).

⁹⁷⁰ *Pulling for Taiwan's Economy. MAC Calls for All Sectors to Support the Prompt Passage of the Trade in Services Agreement*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 17 III 2014, no. 032, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/4579581691.pdf> (22 XI 2014).

⁹⁷¹ *Korea-China FTA*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea, [on-line:] http://www.mofat.go.kr/ENG/policy/fta/status/negotiation/china/index.jsp?menu=m_20_80_10&tabmenu=t_4&submenu=s_6 (12 XI 2014).

Zostało ono uznane za bezprecedensowe w historii umów zawartych przez Chiny. Jego wyjątkowość wynika ze skali przedsięwzięcia: zerową stawką celną objęto 90% towarów stanowiących 85% wartości handlu dwustronnego⁹⁷². Na Tajwanie porozumienie to przyjęto z ogromnymi obawami o straty dla tajwańskiej gospodarki, a szczególnie przedsiębiorstw i zatrudnionych w nich pracowników. Takie reakcje wynikały z silnej konkurencyjności koreańskiej i tajwańskiej produkcji w wielu branżach⁹⁷³. Według tajwańskich szacunków produkcja tych dwóch „tygrysów” przeznaczona na eksport do Chin pokrywała się w 70%. Podkreślano ponadto, że 31% tajwańskich produktów przeznaczonych na rynek chiński było objętych cłem⁹⁷⁴. Oszacowano także, że porozumienie chińsko-koreańskie będzie odpowiadało za spadek tajwańskiego PKB o 0,5%⁹⁷⁵.

Obok przesłanek natury gospodarczej ostatnie porozumienia handlowe zawarte przez Tajwan znajdują także uzasadnienie w dążeniu rządzących do zmiany marginalnej pozycji międzynarodowej wyspy w świecie. Tajwan na każdym kroku potwierdza zainteresowanie udziałem w projektowanym bloku handlowym Pacyfiku zwanym Partnerstwem transpacyficznym (Trans-Pacific Partnership – TPP). Udział w nim zapowiadały: Australia, Brunei, Chile, Japonia, Kanada, Malesja, Meksyk, Nowa Zelandia, Peru, Singapur, Stany Zjednoczone i Wietnam. W 2013 r. gospodarki TPP odpowiadały za 35% handlu zagranicznego Tajwanu⁹⁷⁶. W interesie wyspy jest także włączenie się w Regionalne kompleksowe partnerstwo gospodarcze (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP), projektowane wokół państw członków Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN). RCEP ma zrzeszać 16 członków pierwotnych Szczytu Azji Wschodniej (East Asia Summit), a więc 10 państw ASEAN oraz ich 6 partnerów dialogu, czyli: Australię, Chiny, Indie, Japonię, Nową Zelandię i Republikę Korei, z którymi ASEAN zawarł porozumienia o wolnym handlu. W 2013 r. państwa RCEP obsługiwały 57% tajwańskiego handlu zagranicznego⁹⁷⁷. Porozumienia dwustronne Tajwanu z Chinami, Singapurem i Nową Zelandią w ostatnich latach mogą okazać się

⁹⁷² *China, South Korea Reach Landmark Free-trade Agreement*, CRI, 10 XI 2014, [on-line:] <http://english.cri.cn/12394/2014/11/10/3821s851796.htm> (12 XI 2014).

⁹⁷³ Milly Lin, Lilian Wu, *China-South Korea FTA could cause massive job loss in Taiwan*, Focus Taiwan, 11 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201411110030.aspx> (12 XI 2014).

⁹⁷⁴ Huang Chiao-wen, Scully Hsiao, *Minister stresses China-South Korea FTA's impact on local SMEs*, Focus Taiwan, 21 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201411210031.aspx> (23 XI 2014).

⁹⁷⁵ Jeffrey Wu, *China-S. Korea FTA seen as major threat to Taiwan: Merrill Lynch*, Focus Taiwan, 20 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aeco/201411200008.aspx> (23 XI 2014).

⁹⁷⁶ Obliczenia własne.

⁹⁷⁷ Obliczenia własne.

środkiem realizacji celów udziału w regionalnych blokach handlowych, co zresztą nieustannie powtarzają rządzący. Godna uwagi i dalszej obserwacji jest pewna konkurencyjność obydwu rozwiązań, gdyż do tworzenia TPP nie zostały zaproszone Chiny, a w RCEP nie znajdziemy Stanów Zjednoczonych i Republiki Korei. Na czele dążeń Tajwanu pozostaje negocjacja porozumień bilateralnych z dwoma ostatnimi państwami⁹⁷⁸.

Porozumienie ramowe w sprawie handlu i inwestycji (Trade and Investment Framework Agreement – TIFA) pomiędzy Tajwanem a Stanami Zjednoczonymi zostało zawarte w 1994 r. jako platforma rozmów na temat umowy o wolnym handlu. Prowadzono je przez 20 lat; w okresie 2007–2012 zostały czasowo zawieszone ze względu na sporne tematy, z których głównym była kwestia eksportu amerykańskiej wołowiny na Tajwan. Spór dotyczył stosowania w procesie hodowlanym raktopaminy, będącej stymulatorem wzrostu, na co przez dłuższy czas nie chciała przystać strona tajwańska⁹⁷⁹.

Wśród dalszych planów liberalizacji handlu dwustronnego jest możliwość zawarcia umowy z Indiami. W 2010 r. powołano wspólną grupę zajmującą się tworzeniem studium wykonalności, jednak do 2013 r. nie przygotowano wiążących dokumentów w tym zakresie. W 2012 r. w formie wspólnego raportu podsumowano możliwości podpisania umowy o współpracy gospodarczej pomiędzy Tajwanem i Indonezją. Konsultacje dwustronne prowadzono z Australią.

Podczas szczytu APEC w listopadzie 2014 r. Xi Jinping promował nienową propozycję zawiązania bloku handlowego – Strefy Wolnego Handlu Azji i Pacyfiku (Free Trade Area of the Asia-Pacific) jako długookresowego celu integracji członków APEC⁹⁸⁰. Uczestniczący w obradach przedstawiciele gospodarek członkowskich APEC podjęli decyzję o rozpoczęciu wspólnych badań strategicznych w tym obszarze; przewiduje się, że potrwać one dwa lata⁹⁸¹. Rozwiązanie to byłoby

⁹⁷⁸ *Trade Introduction of Taiwan-US. TIFA*, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), 8 IV 2013, [on-line:] http://www.moea.gov.tw/Mns/otn_e/content/Content.aspx?menu_id=6198 (12 XI 2014). Szerzej na ten temat zob. Ewa Trojnar, *Taiwan's Trade Relations in the Asia-Pacific. Current Stage and Future Challenges*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, no. 370: *Redefinition of the Role of Asia-Pacific Region in the Global Economy*, s. 197–207.

⁹⁷⁹ Joseph Yeh, *Taiwan, US conclude TIFA talks in Washington on high note*, „The China Post”, 8 IV 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/foreign-affairs/2014/04/08/404784/Taiwan-US.htm> (12 XI 2014).

⁹⁸⁰ *Regional Economic Integration Agenda*, APEC, [on-line:] <http://www.apec.org/About-Us/About-APEC/Fact-Sheets/Regional-Economic-Integration-Agenda.aspx> (12 XI 2014).

⁹⁸¹ *Apec summit. Chinese trade pact plan backed by leaders*, BBC News, 11 XI 2014, [on-line:] <http://www.bbc.com/news/world-asia-29999782> (12 XI 2014).

korzystne również dla gospodarki Tajwanu. W 2013 r. tajwański eksport do gospodarek APEC wyniósł 254,06 mld USD (udział – 83,18%), a import z tego obszaru przekroczył 176,87 mld USD (udział – 65,54%)⁹⁸².

POTENCJAŁ REGIONALNYCH ZALEŻNOŚCI HANDLOWYCH TAJWANU

Zawarcie porozumienia o współpracy gospodarczej pomiędzy Tajwanem a Chinami w 2010 r. (ECFA) – obok celów gospodarczych, wynikających z kalkulacji zwiększenia handlu, i pobudek politycznych związanych z ociepleniem relacji na linii Tajpej–Pekin – miało skutkować wzmocnieniem potencjału Tajwanu poprzez silniejsze powiązanie gospodarki wyspy z jej regionalnymi partnerami. Ten ostatni argument podnosił prezydent Ma Ying-jeou podczas debaty wokół ECFA na Tajwanie. Droga do nawiązania kontaktów międzynarodowych miała wieść przez Chiny ku państwom ASEAN, Japonii oraz Republice Korei⁹⁸³. Do 2014 r. podpisano umowy o wolnym handlu z Singapurem i Nową Zelandią, na kolejne osiągnięcia na tę skalę trzeba będzie jednak poczekać z uwagi na silne związki państw regionu z Chinami. Innym hamulcem pozostaje ta część społeczeństwa Tajwanu, która nie tyle przeciwstawiła się zacieśnianiu relacji z Chinami, ile zgłaszała obawy co do intencji osób stojących za negocjowanymi umowami i możliwych konsekwencji ich decyzji. Zasady ujęte w umowie dotyczącej handlu usługami uznała za kontrowersyjne, co doprowadziło do masowych protestów w marcu 2014 r. Abstrahując od wymiaru politycznego tych wydarzeń, trzeba pamiętać, że pozostaje faktem uzależnienie prosperity wyspy od jej możliwości eksportowych, będące wynikiem długookresowych dostosowań struktury gospodarczej, której nie sposób odmienić w krótkim czasie.

Badanie liczby i zakresu porozumień handlowych zawartych przez Tajwan pozwoliło wysnuć jedynie pobieżne wnioski co do powiązań z regionem, dlatego warto odwołać się do pomiaru wartości przepływów handlowych⁹⁸⁴. Aby zweryfikować tezę o możliwości pozytywnego oddziaływania współpracy z Chinami na siłę

⁹⁸² *Trade Statistics...*

⁹⁸³ Mo Yan-chih, Lo a Lok-sin, *Ma, Tsai lock horns in ECFA debate* (transkrypcja), „Taipei Times”, 26 IV 2010, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2010/04/26/2003471543> (7 XI 2013).

⁹⁸⁴ Pomiar regionalizmu i regionalizacji w ujęciu ekonomicznym zob. Karolina Klecha-Tylec, *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej*, Warszawa 2013, s. 59–69.

zintegrowania Tajwanu z regionalnymi partnerami, prześledzono ewolucję zależności handlowych między nimi. Na poziomie subregionalnym wybrano następujących partnerów: państwa ASEAN, ASEAN+3, Chiny z Hongkongiem i Makau, a w handlu bilateralnym: Chiny, Hongkong, Makau, Japonię i Republikę Korei. Analizę otworzył rok 2008, kiedy Kuomintang przejął władzę, a zakończył rok 2013, kiedy wcielono w życie wszystkie postanowienia o obniżce cel zawarte w ECFA. Do przeprowadzenia analizy wybrano trzy miary: wielkość i udział obrotów handlowych w celach porządkujących znaczenie wybranych partnerów handlowych dla tajwańskiej gospodarki, indeks intensywności handlu i wskaźnik udziału w rynku.

Analiza obrotów handlowych Tajwanu podkreśla znaczenie regionalnych partnerów (zob. tabela 31). Ich intensywność różniła się jednak znacząco pomiędzy obszarami, zmieniała się także w czasie. Z wyjątkiem 2009 r., kiedy na całym obszarze odczuwano skutki kryzysu finansowego, handel Tajwanu z państwami ASEAN stale rósł. W 2008 r. udział ASEAN w tajwańskim handlu wyniósł 13,02% i jednostajnie wzrastał aż do 15,88% w 2013 r. Wymiana z Chinami, wraz z Hongkongiem i Makau, od 2011 r. ustabilizowała się i pomimo nieznacznego spadku wartości odpowiada za ponad 28% tajwańskiego handlu. Stabilnie prezentowała się także wymiana z Republiką Korei: na przestrzeni analizowanych sześciu lat udziały obrotów oscylowały wokół 4,4%–5,1%. Jedyne w zestawieniu spadki udziału obrotów odnotowano w handlu z Japonią – z 12,91% w 2008 r. do 10,84% w 2013 r., co mogłoby świadczyć o powolnym zmniejszaniu znaczenia powiązań handlowych tych tradycyjnych partnerów wraz z pojawianiem się rosnących możliwości na regionalnych rynkach rozwijających się – chińskim oraz państw ASEAN z wyjątkiem Singapuru. Analiza ewolucji udziału poszczególnych partnerów handlowych Tajwanu dostarcza jedynie częściowych informacji o poziomie zintegrowania Tajwanu z regionalnymi gospodarkami, z uwagi na znaczne zróżnicowanie potencjałów handlowych analizowanych podmiotów, a zatem ich nieporównywalność. Przypomnijmy: w 2013 r. Chiny stały się liderem w światowym handlu (4,16 bln USD), wyprzedzając Stany Zjednoczone (3,9 bln USD), Japonia zamknęła rok obrotami handlu zagranicznego na poziomie 1,54 bln USD, Hongkong – 1,15 bln USD, a Republika Korei – 0,52 bln USD. Tajwańskie obroty handlowe wyniosły 0,57 bln USD.

Tabela 31. Wartość i udział obrotów handlowych Tajwanu z regionalnymi partnerami w latach 2008-2013 (wartość w mln USD, udział w %)

Podmiot		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ASEAN	wartość	64,57	50,42	70,85	84,34	88,08	91,37
	udział	13,02	13,34	13,47	14,30	15,41	15,88
ASEAN+3	wartość	283,39	228,51	354,46	354,55	343,94	347,22
	udział	57,13	60,45	67,41	60,12	60,17	60,35
Chiny, Hongkong i Makau	wartość	132,89	109,56	186,95	169,55	162,39	165,61
	udział	26,79	28,98	35,55	28,75	28,41	28,79
Chiny	wartość	98,27	78,67	112,88	127,56	121,62	124,38
	udział	19,81	20,81	21,47	21,63	21,27	21,61
Hongkong	wartość	34,18	30,57	73,75	41,76	40,59	41,09
	udział	6,89	8,09	14,03	7,08	7,10	7,14
Makau	wartość	0,43	0,32	0,32	0,23	0,18	0,15
	udział	0,09	0,08	0,06	0,04	0,03	0,03
Japonia	wartość	64,06	50,72	69,92	70,43	66,56	62,38
	udział	12,91	13,42	13,30	11,94	11,64	10,84
Republika Korei	wartość	21,87	17,81	26,74	30,24	26,92	27,85
	udział	4,41	4,71	5,09	5,13	4,71	4,84
Świat	wartość	496,07	378,04	525,83	589,69	571,65	575,33

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Value of Exports & Imports by Country*, Bureau of Foreign Trade, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/> (6 XI 2014).

Poziom zintegrowania Tajwanu z regionem można zmierzyć przy użyciu indeksu intensywności handlu (*trade intensity index* – TII). Ten często używany wskaźnik, zalecany w badaniach regionów, definiuje bliskość powiązań handlowych między podmiotami w odniesieniu do ich globalnego handlu, a zatem uniezależnia wyniki od różnic w wielkościach poszczególnych gospodarek⁹⁸⁵. Indeks przyjmujący wartość większą od jedności wskazuje na silniejsze ukierunkowanie handlu między podmiotami niż w odniesieniu do ich powiązań z handlem światowym. Formuła określająca indeks jest następująca: $TII = (T_{ij}/T_i)/(T_j/T_w)$, gdzie:

- TII – indeks intensywności handlu (*trade intensity index*),
- T_{ij} – wolumen obrotów handlowych kraju (regionu) i z krajem (regionem) j,
- T_i – całkowity wolumen handlu kraju (regionu) i,
- T_j – całkowity wolumen handlu kraju (regionu) j,
- T_w – całkowity wolumen handlu światowego.

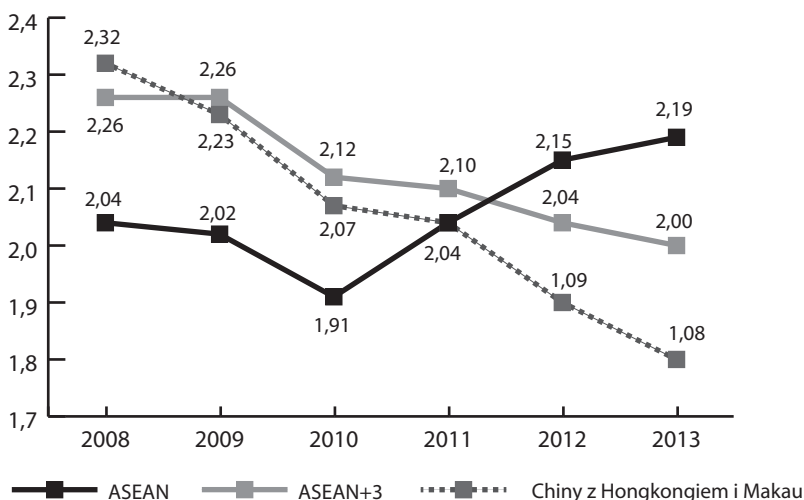
⁹⁸⁵ *Ibidem*, s. 61–62.

W próbie obliczenia siły powiązań Tajwanu z regionem wzór będzie określał następujące elementy:

- T_{ij} – wolumen obrotów handlowych Tajwanu z wybranym regionem,
- T_i – całkowity wolumen handlu Tajwanu,
- T_j – całkowity wolumen handlu wybranego regionu,
- T_w – całkowity wolumen handlu światowego.

Wyniki obliczeń indeksu intensywności handlu Tajwanu z wybranymi partnerami regionalnymi zostały przedstawione w formie graficznej na wykresie 13. Ukazane nań zależności wskazują, że wartość indeksu intensywności handlu Tajwanu ze wszystkimi regionalnymi partnerami w latach 2010–2013 była większa od jedności, co pozwala stwierdzić, że zależność tajwańskiego handlu z partnerami regionalnymi była silniejsza niż ze światowymi. Wartość indeksu określającą relację Tajwanu z Chinami (z Hongkongiem i Makau) spadła z 2,32 do 1,8 na przestrzeni sześciu lat. Tajwan odnotował wzrost intensywności handlu zagranicznego z państwami ASEAN z 2,04 do 2,19. Spadek indeksu z państwami ASEAN+3 z 2,26 do 2,0 był z kolei spowodowany wagą znaczenia handlu z Chinami – partnerem tego forum.

Wykres 13. Wartość TII Tajwanu z wybranymi rynkami regionalnymi w latach 2008–2013

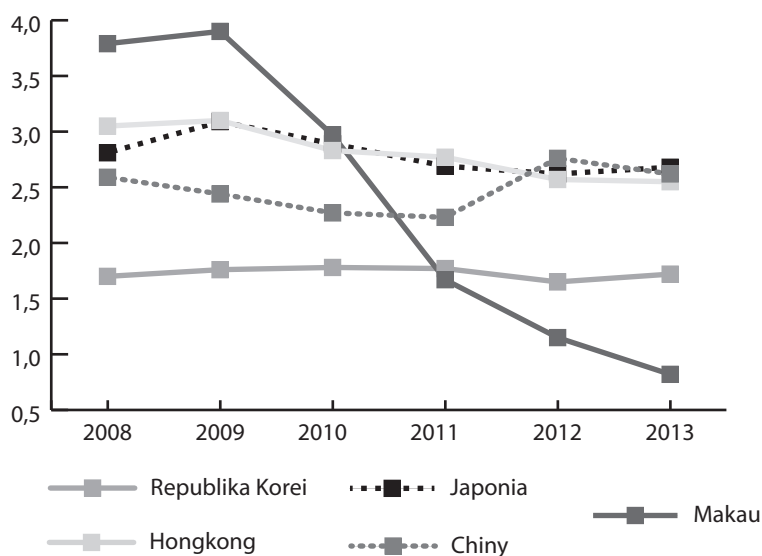

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Value of Exports...* – dane dotyczące Tajwanu oraz: *Time Series...* – dane dotyczące ASEAN, Chin, Hongkongu, Makau, Japonii, Republiki Korei i świata.

Analiza bliskości powiązań Tajwanu z wybranymi gospodarkami na podstawie wskaźnika intensywności handlu zaleca następującą korektę wzoru TII: $BTII = (T_{ij}/T_i)/[(T_j - T_{ij})/(T_w - T_i)]^{986}$, gdzie:

- BTII – indeks intensywności handlu bilateralnego (*bilateral trade intensity index*),
- T_{ij} – wolumen obrotów handlowych Tajwanu z wybranym partnerem,
- T_i – całkowity wolumen handlu Tajwanu,
- T_j – całkowity wolumen handlu wybranego partnera,
- T_w – całkowity wolumen handlu światowego.

Wykres 14. Wartość BTII Tajwanu z wybranymi partnerami w latach 2008–2013

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Value of Exports...* – dane dotyczące Tajwanu oraz: *Time Series...* – dane dotyczące ASEAN, Chin, Hongkongu, Makau, Japonii, Republiki Korei i świata.

W latach 2008–2013 intensywność bilateralnego handlu Tajwanu z Chinami, Hongkongiem, Japonią i Republiką Korei była wyższa niż handlu z resztą świata (zob. wykres 14). Zacieśnianie bezpośrednich kontaktów Tajwanu i Chin, będące rezultatem zawarcia ECFA, obrazowane wysokimi wartościami BTII (2,76 w 2012 r. i 2,62 w 2013 r.), spowodowało marginalizację handlu z Makau – z 3,79 w 2008 r. do 0,82 w 2013 r. – i stopniowy, choć łagodny spadek powiązań z Hongkongiem –

⁹⁸⁶ *Ibidem*, s. 62–63.

z 3,05 w 2008 r. do 2,55 w 2013 r., który był wciąż proporcjonalnie bardzo wysoki. Zmiany te implikowały spadek wartości indeksu intensywności handlu Tajwanu z Chinami (z Hongkongiem i Makau) oraz ASEAN+3 (zob. wykres 13). Wysoka intensywność wymiany handlowej Tajwanu z Japonią w całym badanym okresie 2008–2013 (2,81, 3,09, 2,89, 2,69, 2,62 i 2,68), a w 2013 r. na najwyższym poziomie w odniesieniu do pozostałych partnerów, podkreśliła znaczenie tego tradycyjnego partnera dla gospodarki Tajwanu. Stabilna, chociaż nie tak silna jak w przypadku pozostałych partnerów, była także intensywność handlu z Republiką Korei w latach 2008–2013 każdego roku odpowiednio na poziomie: 1,7 1,76, 1,78, 1,77, 1,65 i 1,72.

Intensywność relacji handlowych można również obliczyć za pomocą wskaźnika udziału w rynku. Określa on, jak kształtuje się udział podmiotu na rynku partnera w porównaniu do jego udziału na rynku globalnym. Można go zapisać formułą $MSR = (I_{ji}/I_{jw}) / (I_{wi}/I_w)$, gdzie:

- MSR – wskaźnik udziału w rynku (*market share*),
- I_{ji} – import kraju j z kraju i,
- I_{jw} – import kraju j ze świata,
- I_{wi} – światowy import z kraju i,
- I_w – import światowy.

W analizowanej sytuacji powiązań Tajwanu z rynkami regionalnych partnerów za pomocą wskaźnika udziału w rynku można przedstawić udział Tajwanu – eksportera na rynek regionalnego partnera w relacji do udziału Tajwanu w światowym eksporcie, a wzór będzie zawierał następujące składowe:

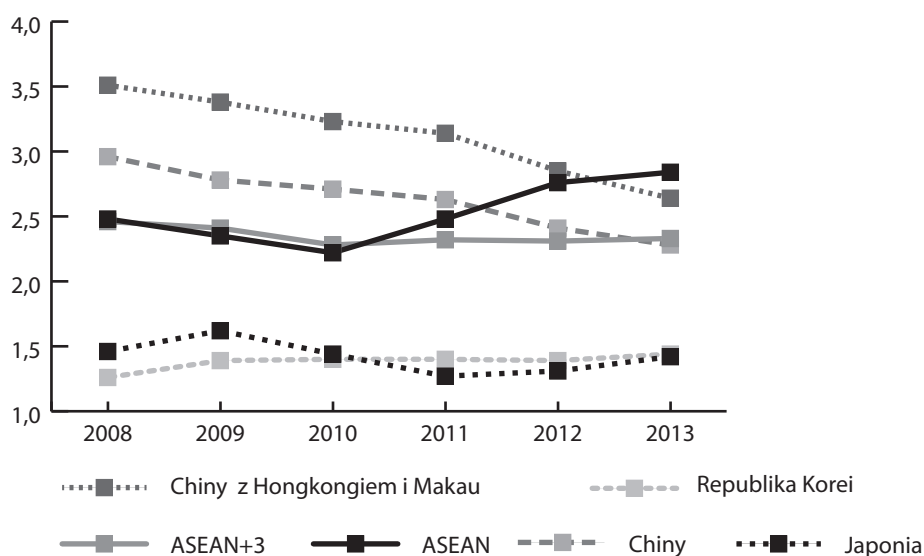
- I_{ji} – import regionalnego partnera z Tajwanu,
- I_{jw} – import regionalnego partnera ze świata,
- I_{wi} – światowy import z kraju partnera,
- I_w – import światowy.

Postępującą intensyfikację handlu zagranicznego Tajwanu z państwami ASEAN potwierdza tendencja wzrostowa wartości wskaźnika udziału w rynku z 2,22 w 2010 r. do 2,84 w 2013 r. (zob. wykres 15). Można ją interpretować jako wzrost znaczenia produktów pochodzących z Tajwanu na tych rynkach. Eksport stanowił istotną część tajwańskiej wymiany handlowej z państwami ASEAN w całym analizowanym okresie⁹⁸⁷. Zmiana wskaźnika udziału Tajwanu w chińskim rynku (Chiny, Hongkong i Makau) z 3,51 w 2008 r. do 2,64 w 2013 r. sygnalizowała stopniowe zmniejszenie znaczenia tajwańskich produktów w stosunku do importu z innych krajów. Nie budzi jednak wątpliwości, że dla tajwańskiego eksportu pozostaje

⁹⁸⁷ Wśród państw ASEAN jedynie Indonezja i Malezja odnotowują nadwyżkę w handlu z Tajwanem. Było to związane z odmiennością towarów będących przedmiotem wymiany. W strukturze towarowej tajwańskiego importu od tych dwóch partnerów przeważały surowce energetyczne.

to wciąż kluczowy kierunek. Spadek udziału tajwańskich produktów na chińskim rynku liczony bez udziału Hongkongu i Makau był łagodniejszy – z 2,96 w 2008 r. do 2,28 w 2013 r. W samym Hongkongu było to odpowiednio 5,58 i 4,54. Najsilniejsze zmiany odnotowano w Makau z uwagi na stosunkowo małe rozmiary tego rynku: od 12,81 w 2008 r. przez skrajnie wysoki 19,47 w 2009 r. do 7,3 w 2013 r. Istnieje wszakże duże prawdopodobieństwo, że Tajwan nie uniknie stopniowego wypierania z rynków chińskich wraz z wejściem w życie konkurencyjnych umów o preferencjach handlowych, szczególnie zapowiadanej na 2015 r. umowy pomiędzy Chinami a Republiką Korei. Udział Tajwanu w rynkach japońskim i koreańskim był natomiast stabilny, na średnim poziomie 1,4.

Wykres 15. Wartość wskaźnika udziału tajwańskiego eksportu w wybranych rynkach regionalnych w latach 2008–2013

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Value of Exports...* – dane dotyczące Tajwanu oraz: *Time Series on...* – dane dotyczące ASEAN, Chin, Hongkongu, Makau, Japonii, Republiki Korei i świata.

Zacieśnienie relacji handlowych Tajwanu z regionalnymi partnerami, chociaż wydaje się naturalnym zjawiskiem, może prowadzić do przesunięcia handlu. Warto podkreślić znaczenie tego efektu ze względu na niekorzystny wpływ na dobrobyt Tajwanu, szczególnie w krótkim okresie. Do przesunięcia handlu dochodzi najczęściej w sytuacji nasilenia kontaktów handlowych pomiędzy partnerami wiążącymi się preferencyjnymi porozumieniami handlowymi, a więc uwzględniającymi

znoszenie ceł, kosztem podmiotów zewnętrznych, nawet jeśli proponują one produkty po niższych kosztach⁹⁸⁸. Istnieje znaczne prawdopodobieństwo, że postępująca intensyfikacja handlu zagranicznego Tajwanu z Chinami może mieć negatywne konsekwencje dla tajwańskiej gospodarki z dwóch powodów. Po pierwsze, mimo umiarkowanych dla Tajwanu zmian w handlu z państwami ASEAN, Japonią i Republiką Korei, efekt kreacji handlu z tymi partnerami jest zagrożony zacieśnianiem współpracy na dwu- i wielostronnej płaszczyźnie ASEAN+3, w której Tajwan bezpośrednio nie uczestniczy. Po drugie, może doprowadzić do marginalizacji znaczenia handlu z innymi strategicznymi dla Tajwanu gospodarkami, szczególnie Stanami Zjednoczonymi. Stopniowy spadek udziału Stanów Zjednoczonych w geograficznej dystrybucji tajwańskiego handlu zagranicznego postępował od lat 80. XX w. (por. wykres 12) do dziś. Udziały w rynku nie przedstawiają jednak pełni powiązań handlowych. Ciekawych informacji dostarczyło wyliczenie indeksu intensywności handlu Tajwanu ze Stanami Zjednoczonymi w ostatnich latach. Jego wyniki potwierdzają przypuszczenia o malejącym znaczeniu handlu tajwańsko-amerykańskiego w porównaniu do reszty świata. W latach 2008–2013 TBII miał tendencję spadkową, od wartości 1,09 przez 1,05, 1,03, 1,04, 0,94 aż do 0,96⁹⁸⁹. Wyniki te mogą stanowić pewne wyjaśnienie przychylności strony tajwańskiej w negocjacjach kwestii handlowych ze Stanami Zjednoczonymi, wynikającej nie tylko z kalkulacji politycznych.

⁹⁸⁸ Paul R. Krugman, Maurice Obstfeld, *op. cit.*, s. 340–344.

⁹⁸⁹ Obliczenia własne na podstawie: *Value of Exports...* – Tajwan; *Time Series...* – Stany Zjednoczone i świat.

Rozdział 8

POTENCJAŁ SPOŁECZNY

GŁÓWNE TRENDY DEMOGRAFICZNE

Przejęcie władzy na Tajwanie przez wojska Chiang Kai-sheka w wyniku zakończenia II wojny światowej oraz późniejsza relokacja 2 mln Chińczyków z kontynentu na Tajwan, będąca następstwem zakończonej wojny domowej w Chinach, doprowadziły do zaburzenia ukształtowanego w czasach japońskiej okupacji (1895–1945) ładu społecznego na wyspie. Obok niechęci mieszkańców wobec metod sprawowania władzy przez nowych przybyszów i niemożliwości przejęcia jej przez Tajwańczyków palącym problemem były kwestie związane z organizacją życia nowych mieszkańców i ich koegzystencji z tubylcami. Wyspa nie cierpiała na niedobór środków produkcji, jednak staraniem Japończyków przekształcono ją w sprawnie funkcjonującą bazę wojenną. Opuszczone przez nich majątki ziemskie i nieruchomości miejskie przejmowali nowi najemcy, podobnie jak prywatne i państwowe przedsiębiorstwa. Koncentracja władzy wojskowej w rękach Kuomintangu wpłynęła na sposób zarządzania we wszystkich aspektach funkcjonowania wyspy, również w społecznym. Od KMT zależało, jak zostanie wykorzystany potencjał Tajwanu, gdyż to on wytyczał ścieżkę rozwoju wyspy. W podejmowaniu kluczowych decyzji nie brano pod uwagę opinii Tajwańczyków, choć często posiadali lepsze kwalifikacje. Ta polityka doprowadziła w pierwszych latach władzy KMT na wyspie do wybuchu kryzysu gospodarczego i społecznego⁹⁹⁰. Swoje nowe miejsce pobytu partia traktowała jako przejściowe, stąd wszelkie inwestycje w rozwój społeczny, a także planowanie, miały ograniczony zasięg. W kierownictwie partii wciąż

⁹⁹⁰ Roman M. Sławiński, *Historia Tajwanu...*, s. 92–93.

wierzono, że odbicie ziem na kontynencie z rąk komunistów pozostaje tylko kwestią czasu. To w zasadzie tłumaczy, dlaczego ograniczano się jedynie do prowizorycznych rozwiązań.

Pierwsze dekady rządów Kuomintangu na Tajwanie wiązały się więc głównie z zarządzaniem kryzysowym. Nie można zapominać, że w tym czasie wspomagano się pomocą amerykańską – w formie finansowej, gospodarczej, wojskowej i doradczej. Dopiero w wyniku reorientacji celów politycznych i dojścia do władzy syna Chiang Kai-sheka – Chiang Ching-kuo w latach 70. Tajwan zaczął powoli wychodzić w kryzysu społecznego i gospodarczego. Nie miały wpływu na te przeobrażenia miała także sytuacja w regionie w latach 60. związana z utrwaleniem zimnowojennego ładu i udziałem Stanów Zjednoczonych w wojnie w Wietnamie, a zatem rolą sojuszniczego Tajwanu jako zaplecza wojennego i strategicznego. W sferze społecznej należy podkreślić dynamiczne przenikanie do niej amerykańskiej popkultury i stylu życia wynikające z kontaktów mieszkańców Tajwanu z Amerykanami. Szacuje się, że w tym czasie urodziło się na Tajwanie kilka tysięcy dzieci, których ojcowie byli Amerykanami⁹⁹¹. Tymczasem postępujący rozwój gospodarczy zaowocował ogólnym wzrostem zamożności i poprawą warunków bytowych. Uwypukliły się nowe procesy charakterystyczne dla społeczeństw rozwiniętych, w tym postępujące zróżnicowanie zamożności.

Należy zauważyć, że na przestrzeni ostatniego półwiecza Tajwan doświadczył gwałtownego przyrostu ludności. Tempo wzrostu populacji wyspy przybrało na sile już w latach 50. XX w. i w ciągu kolejnej dekady utrzymywało się na poziomie ponad 3%. W latach 70. i 80. spadło do ok. 2%. W latach 90. wynosiło jeszcze powyżej 1%, a od przełomu wieków utrzymuje się poniżej tego poziomu. Średnie roczne tempo wzrostu populacji w latach 1945–2001 wyniosło 2,42%, a jej liczba zwiększyła się o 15,74 mln⁹⁹². W 2013 r. populacja Tajwanu przekroczyła 23,36 mln osób⁹⁹³, co stawia Tajwan na równi z Australią (23,69 mln) w ostatnich latach – jak chcieliby tamtejsi politycy – utożsamianą z państwem o średnim potencjale (*middle power*)⁹⁹⁴. W światowym rankingu populacji państw Tajwan uplasowałaby się na 54. pozycji, zaraz za Australią.

⁹⁹¹ *Ten Short Talks...*, s. 109.

⁹⁹² Roger Mark Selya, *Development and Demographic Change in Taiwan*, Singapore 2004, s. 52.

⁹⁹³ *The Republic of China Yearbook 2013...*, s. 7.

⁹⁹⁴ Andrew Carr, *Is Australia a middle power? A systemic impact approach*, „Australian Journal of International Affairs” 2014, vol. 68, no. 1, s. 70–84; Mark Beeson, *Can Australia save the world? The limits and possibilities of middle power diplomacy*, „Australian Journal of International Affairs” 2011, vol. 65, no. 5, s. 563–577; Eduard Jordaan, *The concept of a middle power in international relations. Distinguishing between emerging and traditional middle powers*, „Politikon” 2003, vol. 30(2), s. 165–181.

Największe skupiska miejskie Tajwanu to Tajpej oraz Kaohsiung. Zaliczane są one do gęsto zaludnionych – blisko 10 tys. osób na km², podczas gdy przeciętna gęstość zaludnienia dla całej wyspy to 642 osoby na km². Większość ludności (70%) mieszka w strefach zurbanizowanych⁹⁹⁵.

Spółeczeństwo wyspy charakteryzuje się również innymi cechami typowymi dla krajów rozwiniętych. Maleje np. przyrost naturalny, który w 2010 r. sięgnął najniższej wartości 0,91‰. W roku zodiakalnego smoka, czyli 2012, wyniósł 3,2‰, by w kolejnym spaść do poziomu 1,9‰. Szacuje się – w zależności od tego, czy przyjmuje się wariant pesymistyczny, średni czy optymistyczny – że przyrost naturalny sięgnie wartości ujemnych odpowiednio w roku 2017, 2023, 2030 i będzie się sukcesywnie pogłębiał⁹⁹⁶.

Ludność w wieku produkcyjnym na Tajwanie obejmuje obecnie znakomitą większość populacji. Średni wiek Tajwańczyka w 2013 r. wyniósł 38,9 lat, a 74,2% Tajwańczyków, czyli 17 mln osób, liczyło 15–64 lat. Osoby w wieku powyżej 65 lat stanowiły 11,5% populacji wyspy, czyli 2,5 mln⁹⁹⁷. Bieżące trendy wskazują, że w niedalekiej przyszłości ponad jedna piąta społeczeństwa Tajwanu będzie w wieku poprodukcyjnym, a wśród nowych wyzwań demograficznych znajdą się problemy starzejącego się społeczeństwa⁹⁹⁸.

Tradycyjnie liczba kobiet przewyższała liczbę mężczyzn, współcześnie jednak sytuacja wygląda nieco inaczej. W 2012 r. statystycznie na 100 kobiet przypadło 100,26 mężczyzn, w kolejnym roku wielkości te zrównały się. W 2012 r. oczekiwaną długość życia przy narodzinach szacowano na 82,82 lat dla kobiet, 76,43 dla mężczyzn, zaś dla całej zbiorowości – 79,51 lat. Śmiertelność noworodków wyniosła 3,9‰, a na jednego lekarza przypadało 488 osób⁹⁹⁹.

Osiągnięcie takiego stanu było jednak procesem długotrwałym. W pierwszych dekadach rządu Kuomintangu na Tajwanie palącym problemem była opieka zdrowotna. Początkowo ubezpieczenie zdrowotne obejmowało jedynie pracujących, a dostępne stanowiska pracy w jednostkach administracji państwowej, w tym w szkolnictwie, przypadły w udziale przyjeźdnym z kontynentu. Doprowadziło to do sytuacji, w której spora część społeczeństwa pozostała zdana tylko na siebie, nie

⁹⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁹⁶ *Population Projections for R.O.C. (Taiwan): 2012~2060*, The National Development Council, Taiwan, R.O.C., [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0001457> (4 V 2014).

⁹⁹⁷ *Social Indicators 2013. Population*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/41018441CA7EAUC2.pdf> (25 X 2014).

⁹⁹⁸ Lin Wan-i, *The Aging Society and Social Policy in Taiwan*, [w:] *New Challenges for Maturing Democracies in Korea and Taiwan*, eds. Larry Diamond, Shin Gi-wook, Stanford 2014, s. 284–316.

⁹⁹⁹ *Social Indicators 2013. Population...*

mogąc liczyć na wsparcie ze strony administracji państwowej. Wraz z postępowaniem reform starano się zaradzić katastrofalnej sytuacji jednak bez wyraźnego efektu. Do 1995 r., kiedy powstał narodowy system opieki zdrowotnej, funkcjonowało kilkanaście różnych systemów ubezpieczeniowych, każdy dedykowany innej grupie społecznej. Chłopi zostali nim objęci dopiero w 1985 r.¹⁰⁰⁰

Tajwańczycy stawali się przy tym coraz lepiej wykształceni. Za ten sukces w części odpowiada przyzwolenie władz kuomintangowskich na wyjazdy na studia zagraniczne, głównie do Stanów Zjednoczonych. Ten kierunek stał się możliwy dopiero po 1965 r. w wyniku złagodzenia amerykańskiego systemu imigracyjnego. W drugiej połowie XX w. z takiej możliwości skorzystało ponad 215 tys. osób. Jedynie ok. 65 tys. (31%) powróciło na Tajwan, zjawisko przybrało więc rozmiary drenażu mózgów¹⁰⁰¹. Trudno się dziwić wyborom Tajwańczyków, biorąc pod uwagę następstwa wydarzeń na arenie międzynarodowej, w wyniku których Republika Chińska utraciła miejsce w ONZ na rzecz Chińskiej Republiki Ludowej.

W okresie dynamicznego rozwoju gospodarczego liczba studentów na poziomie pomaturalnym prawie się podwoiła, z 299 tys. w 1976 r. do 576 tys. w 1990 r. Pięciokrotnie wzrosła liczba absolwentów studiów wyższych – z 1,5 tys. w 1976 r. do 6,9 tys. w 1990 r.¹⁰⁰² Nie powinno więc dziwić, że według danych za 2012 r. blisko 30% populacji w grupie wiekowej 15–64 ukończyło studia wyższe. Liczba uczących się wynosiła wtedy 5 mln, czyli 21,5% populacji. Niemal dwie trzecie osób w tej grupie korzystało z państwowej edukacji (63,3%). Uwagę zwraca wskaźnik skolaryzacji na poziomie wyższym, który w 2013 r. wyniósł 83,9%¹⁰⁰³. Także w roku poprzednim był wysoki i stanowił 84,4%, co lokowało Tajwan na 10. miejscu w światowych rankingach. W regionie Azji i Pacyfiku najwyższą wartość wskaźnika skolaryzacji odnotowano w Republice Korei (98,4%); w Stanach Zjednoczonych był on tylko trochę niższy (94,3%). Sytuację tę w znacznym stopniu wyjaśnia zestawienie wydatków państwa na edukację. Na Tajwanie było to ponad 4,4% PKB, w Stanach

¹⁰⁰⁰ Szerzej zob. Lin Chen-wei, *The Policymaking Process for the Social Security System in Taiwan. The National Health Insurance And National Pension Program*, „The Developing Economies” 2002, vol. 40, no. 3, s. 327–358; Cheng Tsung-mei, *Taiwan's National Health Insurance System: High Value for the Dollar*, [w:] *Six Countries, Six Reform Models. The Healthcare Reform Experience of Israel, the Netherlands, New Zealand, Singapore, Switzerland, and Taiwan. Healthcare Reforms 'under the Radar Screen'*, eds. Kieke G. H. Okma, Luca Crivelli, intro. Rudolf Klein, Hackensack 2010, s. 171–204.

¹⁰⁰¹ Roger Mark Selya, *op. cit.*, s. 311–319.

¹⁰⁰² Soong Jenn-jaw, Andrew Papadimos, *op. cit.*, s. 80–81.

¹⁰⁰³ *Social Indicators 2013. Education and Research*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/410184457T64VQLTY.pdf> (25 X 2014).

Zjednoczonych 5,4% PKB, w Republice Korei – 5,2% PKB. Jedynie w Japonii, gdzie inwestuje się w edukację 3,9% PKB, współczynnik skolaryzacji na poziomie wyższym nie przekracza dwóch trzecich¹⁰⁰⁴.

Jeśli zaś chodzi o charakterystykę ludności w wieku produkcyjnym, to w 2013 r. siłę roboczą Tajwanu stanowiło 11,44 mln osób. Należy podkreślić wysoki udział aktywnych zawodowo (10,96 mln), co jednocześnie wyznacza niski poziom bezrobocia – którego stopa wyniosła wówczas 4,18%. W strukturze zatrudniania dominuje udział sektora usług (58,9%), za nim plasuje się przemysł (36,2%), a na końcu rolnictwo (5%)¹⁰⁰⁵.

Współczesne społeczeństwo Tajwanu jest znacznie zróżnicowane pod względem zamożności. Struktura dochodów gospodarstw domowych na wyspie utrzymuje się na zbliżonym poziomie od przełomu wieków (zob. tabela 32). W 2013 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny 20% gospodarstw domowych o najwyższych dochodach (górna grupa kwintylowa) był 6,08-krotnie wyższy od analogicznego dochodu 20% gospodarstw domowych uzyskujących najniższe dochody (dolna grupa kwintylowa). 20% osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej dysponowało ok. 39,96% dochodów całej badanej zbiorowości gospodarstw domowych, podczas gdy 20% osób najgorzej sytuowanych – ok. 6,57%.

Tabela 32. Wartość uśrednionych dochodów rozporządzalnych w I i V grupie kwintylu w latach 2000–2013 (w TWD)

Rok	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013
I kwintyl	315 172	292 113	296 297	312 145	303 517	288 553	296 352	301 362	309 459
V kwintyl	1748 633	1799 733	1799 992	1866 791	1834 994	1787 312	1827 354	1846 116	1882 680
Relacja V/I	5,55	6,16	6,07	5,98	6,05	6,19	6,17	6,13	6,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Social Indicators 2013. International Comparison*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/410193115BYSDYTB1.pdf> (24 X 2014).

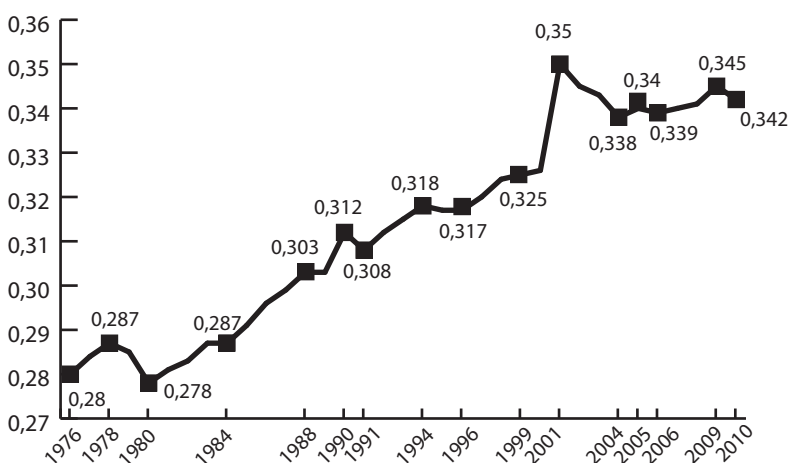
Rosnące rozwarstwienie społeczne pozostaje długofalową tendencją. Analiza nierówności w dochodach społecznych na podstawie współczynnika Giniego, który w 1950 r. wyniósł aż 0,56, podkreśla silne rozwarstwienie społeczne w konsekwencji

¹⁰⁰⁴ *Social Indicators 2013. International Comparison*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/41019368L3E53FL6.pdf> (25 X 2014).

¹⁰⁰⁵ *Ibidem*.

okupacji, wojny i migracji. Po 10 latach rządów Kuomintangu na Tajwanie w 1959 r. współczynnik spadł do 0,44. W 1970 r. osiągnął wartość 0,29, w 1976 r. – 0,28¹⁰⁰⁶, w 1980 r. – 0,278. Dopiero od lat 80., na które przypadł rozkwit tajwańskiej gospodarki, wartość współczynnika Giniego zaczęła się stopniowo podnosić (zob. wykres 16). Jego wartości z tamtych lat unaoczniają egalitarystyczną charakterystykę wzrostu gospodarczego, jakiego doświadczał Tajwan. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać w latach 90., a narastające rozwarstwienie dochodów społecznych, jak wskazano wyżej, nadal pozostaje dużym wyzwaniem dla władz.

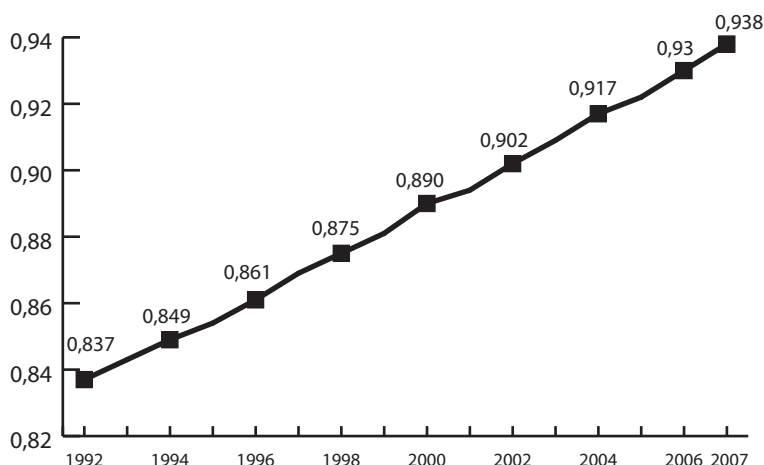
Wykres 16. Wartość współczynnika Giniego dla Tajwanu w latach 1976–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Soong Jenn-jaw, Andrew Papadimos, *Taiwan's democratization and the rise of civil society. Its development experience and model*, [w:] *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, Kraków 2012, s. 76–77.

Pomimo tych niewątpliwie alarmujących w ostatnich latach trendów Tajwańczycy odnotowali znaczną poprawę warunków życia. Można ją przedstawić przy pomocy wskaźnika rozwoju społecznego (Human Development Index – HDI). Choć przypadek Tajwanu nie jest analizowany w ramach opracowań Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (United Nations Development Programme – UNDP), tajwańskie służby statystyczne dokonują kalkulacji wskaźnika, bazując na metodologii UNDP (zob. wykres 17 i 18). HDI określa poziom życia ludności na podstawie syntetycznej oceny jakości zdrowia, edukacji i dochodu. Pozwala on nie tylko potwierdzić opisywane tu dane rozwojowe i ich tendencje, ale także porównać wyniki Tajwanu z danymi światowymi.

¹⁰⁰⁶ Soong Jenn-jaw, Andrew Papadimos, *op. cit.*, s. 53.

Wykres 17. Wartość HDI Tajwanu w latach 1992–2007

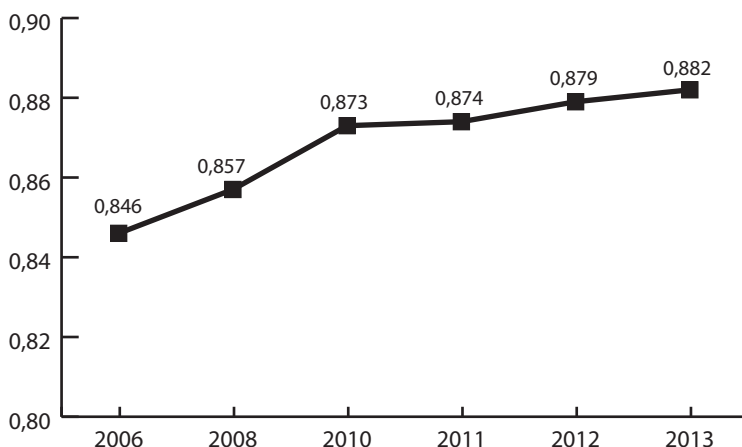
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *R.O.C – Composite index and related indicators. Human Development Index (HDI)*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), 15 IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=25280&ctNode=6032&mp=5> (22 X 2014).

Wysokie i wciąż rosnące wyniki HDI stawiają Tajwan na równi z państwami o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego¹⁰⁰⁷. W 2013 r. było ich 49¹⁰⁰⁸. Wartość HDI Tajwanu wyniosła wtedy 0,882, co dawało mu 21. pozycję w świecie. Gdyby został wliczony do światowego rankingu, przypadłoby mu miejsce pomiędzy takimi państwami, jak Austria, Belgia, Luksemburg (0,881) czy Francja (0,884). Warto przy tym podkreślić, że z grona bliskich sąsiadów Tajwanu w grupie tej znalazły się: Singapur (9. miejsce – 0,901), Hongkong i Republika Korei (15. miejsce – 0,891), które zaliczane są do tej samej fali rozwoju gospodarczego co Tajwan. W tym zestawieniu na 17. miejscu uplasowała się Japonia (0,890), a na 30. – Brunei (0,852). W regionie Azji i Pacyfiku najwyższe pozycje przypadły Australii (2. miejsce w świecie), Stanom Zjednoczonym (5. miejsce) i Nowej Zelandii (7. miejsce)¹⁰⁰⁹.

¹⁰⁰⁷ Na podstawie wartości wskaźnika HDI państwa grupuje się w cztery kategorie: o bardzo wysokim rozwoju społecznym (0,800–1), o wysokim rozwoju społecznym (0,700–0,799), o średnim rozwoju społecznym (0,550–0,699), o niskim rozwoju społecznym (poniżej 0,550).

¹⁰⁰⁸ *Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress. Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, United Nations Development Programme, New York 2014, [on-line:] <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf> (22 X 2014).

¹⁰⁰⁹ *Ibidem*.

Wykres 18. Wartość HDI Tajwanu w latach 2006–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *R.O.C – Composite index...*¹⁰¹⁰.

FENOMEN MIGRACJI

Bieżące trendy demograficzne w połączeniu z potrzebami na rynku pracy skłoniły władze współczesnego Tajwanu do złagodzenia polityki migracyjnej, która w czasie stanu wojennego stworzyła obraz zamkniętego społeczeństwa wyspy¹⁰¹¹. Nie oznacza to, że granice wyspy były wówczas szczelnie zamknięte, ale zarówno kierunki migracji, jak i jej powody podlegały ścisłej kontroli państwa, gdyż wiązały się z ideologiczną walką z komunizmem. Dopiero zmiany systemowe lat 90. wraz z pragmatyczną polityką Lee Teng-huia prawdziwie otworzyły Tajwan na świat. Ze zmiany tej skorzystali głównie mieszkańcy sąsiednich państw Azji Południowo-Wschodniej. Mimo że na przestrzeni ostatnich dwóch dekad trudno uchwycić stabilne i wyraźne trendy w tym zakresie, można zaryzykować stwierdzenie, że w latach 90. dominowała imigracja z Tajlandii i Filipin, a przyjazdy Indonezyjczyków i Malezyjczyków dopiero nabierały tempa. Wynikało to z polityki kwot narodowych stosowanych przez władze – nie będzie przesadą stwierdzenie, że regulacje w tym zakresie były motywowane decyzjami politycznymi czy też stanowiły próbę wywierania wpływu

¹⁰¹⁰ Wartości wskaźnika HDI dla lat 2006, 2008, 2010–2012 zostały przeliczone przez stronę tajwańską zgodnie z Human Development Report 2014, który podał wartość HDI w 2013 r.

¹⁰¹¹ Przyczyny niskiego odsetka migracji w społeczeństwie Tajwanu analizuje Roger Mark Selya, *op. cit.*, s. 307–312.

na rządy państw nimi objętych¹⁰¹². W konsekwencji polityki rządowej do listy uprzywilejowanych narodów dodano także Wietnamczyków, co spowodowało dynamiczny wzrost liczby ich przyjazdów. Skutki migracji widoczne są współcześnie w wysokim odsetku migrantów z Azji Południowo-Wschodniej – na poziomie ok. 90% od przeszło dwóch dekad. W 2013 r. udział obcokrajowców z tego regionu w całkowitej liczbie cudzoziemców przebywających na Tajwanie przekroczył 91,7%. W gronie tym wiodą prym Indonezyjczycy (zob. tabela 33). Imigracja z państw Azji Południowo-Wschodniej na Tajwan ma charakter zarobkowy. Największą grupę stanowią w niej robotnicy. Z Indonezji i Filipin przybywają głównie kobiety do pomocy w gospodarstwach domowych lub jako opiekunki osób starszych. Część z nich zostaje na Tajwanie, wchodząc w związki małżeńskie z Tajwańczykami. Natomiast wśród robotników z Tajlandii i Wietnamu większość stanowią mężczyźni¹⁰¹³.

Tabela 33. Obcokrajowcy z wybranych państw Azji Południowo-Wschodniej przebywający na Tajwanie w latach 2009–2013 (wartości narastające)

Państwo	2009	2010	2011	2012	2013
Indonezja	131 980	144 651	159 506	174 004	192 340
Wietnam	90 409	86 224	97 865	99 891	121 646
Filipiny	68 673	72 453	79 450	84 640	87 072
Tajlandia	64 390	67 326	74 770	71 248	66 765
Malezja	9006	9396	11 196	12 151	13 785
Razem	364 458	380 050	422 787	441 934	481 608

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Foreign Residents*, [w:] *Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Republic of China (Taiwan), Taipei 2013, [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (24 IV 2014).

Małżeństwa mieszane z Tajwańczykami są kolejnym znakiem nowych czasów. W pierwszej połowie lat 90. liczono je w dziesiątkach rocznie, w drugiej połowie – już w kilku tysiącach rocznie (4537 w 1999 r.). Szczytowy dla zjawiska okres przypadł na lata 2005–2009, kiedy odnotowano średnio ponad 11 tys. małżeństw rocznie. Ponad trzy czwarte z nich zawarły Wietnamki z Tajwańczykami, a co 10 było związkiem indonezyjsko-tajwańskim¹⁰¹⁴.

Szczególnie ważną grupą emigrantów na Tajwan pozostają Chińczycy z kontynentu, których nie traktuje się jednak jak innych obcokrajowców. Nie chodzi tu je-

¹⁰¹² *Ibidem*, s. 324–325.

¹⁰¹³ *Foreign Residents*, [w:] *Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Republic of China (Taiwan), Taipei 2013, [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (24 IV 2014).

¹⁰¹⁴ Obliczenia własne na podstawie: *Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Taipei 2013, [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (26 X 2014).

dynie o trendy historyczne, związane z przesiedleniem ludności w latach 1945–1950, ale także o uchodźców napływających do lat 70. Borykano się wówczas również z problemem nielegalnej migracji, wynikającej przede wszystkim z trudnej sytuacji ekonomicznej na kontynencie, którą władze w Tajpei odbierały w kategoriach politycznych¹⁰¹⁵. Współcześnie migracją z kontynentu na Tajwan rządzą inne przesłanki. Znaczącą część migrantów stanowią pochodzące z Chin małżonki Tajwańczyków. Większość z nich nie posiada kwalifikacji zawodowych i wykształcenia, które pozwoliłyby im znaleźć miejsce na rynku pracy. Szacuje się, że liczba takich osób w 2012 r. przekroczyła 300 tys.¹⁰¹⁶, ale dopiero w 2009 r. uregulowano możliwości podejmowania przez nie pracy zawodowej¹⁰¹⁷. Skrócono także czas oczekiwania na wydanie stałych dokumentów pobytowych – z 8 do 6 lat¹⁰¹⁸. Zmiany te nie zagwarantowały jednak imigrantom równego traktowania na wyspie, o czym świadczą chociażby częste protesty przeciw dyskryminacji na poziomie administracyjnym, odczuwanej przez przebywające na Tajwanie Chinki¹⁰¹⁹. Nie należy bagatelizować tej grupy społecznej, gdyż jej wpływ na strukturę społeczeństwa Tajwanu będzie w przyszłości niebagatelny. Rosnąca liczba małżeństw między mieszkańcami wyspy i kontynentu powoduje bowiem konieczność zapewniania im nie tylko opieki, ale i praw¹⁰²⁰. W 2012 r. tajwańskie statystyki rządowe wskazały, że było ich ponad 300 tys.¹⁰²¹. W 2013 r. ponad 50 tys. Chińczyków z kontynentu przebywało na Tajwanie dłużej niż sześć miesięcy, przy czym znakomitą większość stanowiły kobiety (zob. tabela 34)¹⁰²². Ich liczba stanowi zaledwie odsetek wszystkich Chińczyków przybywających w ostatnich latach na wyspę w celach turystycznych. W 2013 r.

¹⁰¹⁵ Roger Mark Selya, *op. cit.*, s. 329–334.

¹⁰¹⁶ *Chinese spouses demand equal rights*, „Taipei Times”, 9 V 2012, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/05/09/2003532377> (14 XII 2012).

¹⁰¹⁷ Daniel H. Rosen, Wang Zhi, *The Implications of China Taiwan Economic Liberalization*, „Policy Analyses in International Economics” 2011, vol. 93, s. 46, [on-line:] http://www.piie.com/publications/chapters_preview/5010/01ie5010.pdf (7 II 2012).

¹⁰¹⁸ Małżonki Tajwańczyków pochodzące z innych państw Azji oczekiwały na dokumenty pobytowe cztery lata.

¹⁰¹⁹ Lo a Lok-sin, *Chinese spouses protest ID delays*, „Taipei Times”, 7 III 2009; Caroline Gluck, *Chinese brides cold shouldered in Taiwan*, BBC News, 29 VII 2004, [on-line:] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3936169.stm> (14 XII 2012).

¹⁰²⁰ Stacy Hsu, *China's Taiwan office head calls on Chinese spouses' pleas to be respected*, „Taipei Times”, 29 VIII 2012.

¹⁰²¹ Grace Kuo, *ROC Cabinet OKs alien residency amendments*, Taiwan Today, 9 XI 2012, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=198415&ctNode=413> (23 VIII 2014).

¹⁰²² Wielkość dotyczy osób przebywających na Tajwanie na podstawie wiz mieszkańców (*resident visa*), które wydaje się osobom na pobyt nie krótszy niż sześć miesięcy.

granice Tajwanu przekroczyło ponad 2,8 mln obywateli ChRL, a na przestrzeni 25 lat, tj. od 1988 do 2013 r. – 11,9 mln osób¹⁰²³. Przełomowy dla tego typu kontaktów był 2001 r., kiedy pomiędzy wyspą a kontynentem uruchomiono tzw. trzy minipołączenia, 2008 r., który przyniósł inaugurację tzw. trzech połączeń, oraz 2011 r., gdy podróżowanie po Tajwanie umożliwiono także turystom indywidualnym.

Tabela 34. Migranci przebywający na Tajwanie w 2013 r.

Migranci	Kobiety	Mężczyźni	Razem
Obcokrajowcy	299 204	225 905	525 109
Chińczycy z kontynentu	48 327	1761	50 088
Mieszkańcy Hongkongu i Makau	3950	4747	8697
Rodacy niezarejestrowani w Republice Chińskiej	1919	1561	2752
Razem	353 400	233 974	586 646

Źródło: *Non-household-registered Residents*, [w:] *Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Republic of China (Taiwan), Taipei 2013, [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (24 IV 2014).

Zimnowojenne realia wpłynęły na kształtowanie kierunków migracji mieszkańców Tajwanu. W tamtym czasie najpopularniejszymi były: Stany Zjednoczone, Kanada, Australia, Nowa Zelandia i Republika Południowej Afryki. Państwa te przyjmowały Tajwańczyków, ale nade wszystko oferowały anglojęzyczną edukację. Większość tajwańskich polityków i menadżerów, nawet średniego szczebla, odebrała zagraniczne wykształcenie. Nie wszyscy powrócili na Tajwan.

Pod koniec lat 80. rozpoczęła się nowa fala migracji. Migracja zarobkowa coraz częściej dotyczyła Tajwańczyków wyjeżdżających do Chin, a do lat 90. – do Hongkongu. Wyjazdy stały się bowiem możliwe dopiero po zmianach politycznych na Tajwanie, a konkretnie po decyzjach prezydenta Chiang Ching-kuo zezwalających w 1986 r. na udział Tajwańczyków w konferencjach naukowych oraz w zawodach sportowych odbywających się w państwach komunistycznych, czyli także w ChRL¹⁰²⁴. W kolejnym roku umożliwiono odwiedzanie krewnych na kontynencie. Na tej podstawie w 1989 r. 437 tys. osób odbyło podróż do Chin. W 2001 r. poprzez uruchomienie tzw. trzech minipołączeń, a w 2008 r. tzw. trzech połączeń – liczba ta wzrosła. Szacuje się, że obecnie kilka milionów Tajwańczyków rocznie wyjeżdża w różnych celach do Chin. Nie powinno to dziwić, zważywszy na fakt, że w 2010 r.

¹⁰²³ *Preliminary Statistics of Cross-Strait Economic Relations*, Dec., 2013, Mainland Affairs Council, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), 10 II 2014, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/4310939771.pdf> (24 VIII 2014).

¹⁰²⁴ John F. Copper, *Taiwan. Nation State...*, s. 209.

w Chinach pracowało ponad milion osób pochodzących z wyspy¹⁰²⁵. Byli to specjaliści z tajwańskich firm oddelegowani do pracy w Chinach oraz przedsiębiorcy prywatni, szukający intratnych możliwości biznesowych określanych mianem *Tai-shang*. Początek ich zaangażowania na kontynencie datuje się na lata 80., gdy wzrost cen płacy i ziemi skierowały uwagę przedsiębiorców na pobliski rynek; od tamtego czasu stale rosło. Wpływ na to ma także pogłębiająca się współpraca pomiędzy rządami w Tajpej i Pekinie¹⁰²⁶. Skala migracji zarobkowej i biznesowej sprzyja również pojawieniu się nowych wyzwań, z którymi borykają się rozdzielone rodziny.

Chiny stanowiły i stanowią naturalny kierunek migracji mieszkańców Tajwanu nie tylko ze względu na bliską odległość i wielowiekową tradycję przemieszczania się Chińczyków po regionie, ale także z uwagi na wspólną kulturę i język, a nade wszystko – przynależność do cywilizacji konfucjańskiej. Nie powinno zatem dziwić, że pochodzący z Tajwanu, Hongkongu czy Singapuru przedsiębiorcy najlepiej czują się właśnie w Chinach. Kult cywilizacji konfucjańskiej przez wieki ukształtował się w Chinach traktowanych jako centrum wszechświata. Odmienności od innych nie rozpatrywano w kategoriach rasowych, ale głównie przez pryzmat bliskości z cywilizacją konfucjańską. Przykładowo ludy stepowe, które stapiały się z tą tradycją, postrzegano „za Chińczyków lub prawie Chińczyków, przekształcających się w Chińczyków”¹⁰²⁷. Taki układ wpływał na określanie relacji pomiędzy Chińczykami a obcymi. Ludy niechińskie traktowano jako potencjalnych wasali i lenników¹⁰²⁸.

Chiny posiadały unikalną wręcz zdolność do absorbowania obcych elementów i adaptowania ich na swoim gruncie, zgodnie z własną logiką. Już w starożytności jedność wykształciła się jako określona forma federacyjna. Państwo Środka jednoczyło w ramach konfederacji różne państwa na podstawie nie stosunków politycznych, ale przede wszystkim wspólnoty cywilizacyjnej¹⁰²⁹. Krzysztof Gawlikowski pisał o uniwersalizmie państwa chińskiego, traktując je w kategoriach „państwa ogólnoświatowego”, które obejmowało wszystko pod Niebem, dbającym o harmonię i porządek moralny w świecie¹⁰³⁰. Zdaniem sinologa uznanie innych państw

¹⁰²⁵ Daniel H. Rosen, Zhi Wang, *op. cit.*, s. 44.

¹⁰²⁶ Zjawisko to w kontekście stosunków chińsko-tajwańskich analizują Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, s. 102–104.

¹⁰²⁷ Leonid Wasiliew, *Kulty, religie i tradycje Chin*, tłum. Aleksander Bogdański, Warszawa 1974, s. 222.

¹⁰²⁸ *Ibidem*, s. 220–221.

¹⁰²⁹ Marcel Granet, *Cywilizacja chińska*, tłum. i oprac. Mieczysław Jerzy Künstler, Warszawa 1973, s. 82.

¹⁰³⁰ Krzysztof Gawlikowski, *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009, s. 62, [on-line:] http://www.isppan.waw.pl/subpage/cbap/wp/isp_konfucj_model_panstwa.pdf (15 XII

i ludów dla moralnego i politycznego przywództwa Chin było traktowane jako potwierdzenie ich Mandatu Niebios. Szacunek wyrażany przez lenników miał legitymizować władców¹⁰³¹.

Konfucjański porządek, zgodnie z którym rodzina ma prymat, funkcjonował również na szczeblu państwowym. Szacunek wobec ojca w rodzinie automatycznie przenoszono na władcę rządzącego państwem, traktowanego jako syna Niebios. Istniejąca hierarchia określała sposób funkcjonowania wielkiej maszyny, jaką było Państwo Środka. Poszczególne jednostki winny należycie wypełniać przypisane im zadania, by mogło się ono harmonijnie rozwijać. Porządek konfucjański opierał się bowiem właśnie na wpajaniu ludziom ich obowiązków. Jeżeli popełniono błąd na poziomie jednostkowym, odbijało się to na działaniu całego systemu. Na człowieku spoczywały więc powinności wobec społeczeństwa, choć on sam niewiele znaczył. Liczył się zawsze kolektyw, grupa, rodzina. Jeśli ład panował w rodzinie, można było oczekiwać, że pomyślna przyszłość czeka również państwo.

Wiele z tych zwyczajów próbowano kwestionować w Chinach na początku XX w. Krytyce poddano także konfucjanizm, sygnalizując, że nie przystaje on do realiów współczesności i należy go zreformować¹⁰³². To właśnie konfucjanizm obarczano winą za ponoszone klęski i upokorzenia ze strony Zachodu. System rządów opartych na cnocie i silnym przywiązaniu do zasad moralnych nie znajdował w oczach jego ówczesnych uczestników uzasadnienia. Ich zdaniem należało podjąć działania modernizacyjne, związane z unowocześnieniem państwa, jego struktur politycznych, gospodarczych, społecznych i wojskowych. Równocześnie odrzucało to, co stanowiło przyczynę słabości państwa, czyli właśnie konfucjanizm.

W okresie maoistowskim konfucjanizm ponownie poddano surowej krytyce i ostro zwalczano. Niejednokrotnie był także wykorzystywany w bieżącej walce politycznej¹⁰³³. Współcześnie partia komunistyczna sięga do konfucjanizmu w poszukiwaniu nowych źródeł uzasadniających legitymizację jej władzy. W dyskusji na temat możliwej adaptacji konfucjanizmu do potrzeb współczesnych Chin, jak słusznie podkreślał Roman Sławiński, należałoby uwzględnić kwestie interpretacji głównych pojęć konfucjanizmu w przeszłości, wziąć pod uwagę efekty

2014).

¹⁰³¹ *Ibidem*, s. 65.

¹⁰³² Postulaty te przyświecały organizującym się masom, wśród których prym wiedli studenci. Był to okres przemian w Chinach po obaleniu cesarstwa. Działalność Ruchu Nowej Kultury i Ruchu 4 Maja 1919 r. miała charakter reformatorski na płaszczyźnie kulturowej i politycznej. Szerzej zob. Edward Kajdański, *op. cit.*, s. 267–268; Roman Sławiński, *Yuan Shikai i rządy militarystów. Wyprawa północna i zjednoczenie kraju*, [w:] *Nowożytna historia Chin...*, s. 117–128; Łukasz Gacek, *Chińskie elity...*, s. 73–85.

¹⁰³³ Zob. Krzysztof Gawlikowski, *Nowa batalia o Konfucjusza*, Warszawa 1976.

eksperymentu dokonanego w Japonii, a także pamiętać, że już raz bezwzględna dominacja jednej ideologii (maoizm) zakończyła się jej dyskredytacją¹⁰³⁴. Odwołanie się do wspólnej tradycji kulturowej pozostaje również doskonałym narzędziem w rękach KPCh w kształtowaniu stosunków z Tajwanem.

Wiele zwyczajów charakterystycznych dla tradycyjnego konfucjanizmu nadal jest kultywowanych na Tajwanie. Mieczysław Künstler stwierdził nawet wprost, że to właśnie „Tajwan pozostaje rezerwatem prawdziwych Chin”¹⁰³⁵. Swoboda krzewienia tradycyjnej kultury i religii połączona ze wsparciem władz może stanowić dowód na to, że na wyspie istnieje dobry klimat do przechowywania wartości, które w Chinach zostały w wielu fragmentach bezpowrotnie zniszczone¹⁰³⁶. Tajwan stał się więc centrum kształtowania nowoczesnej kultury chińskiej, która mogła tam powstawać w wolny, nieskrępowany linią partii sposób. Współczesne trendy muzyczne, filmowe i literackie oparte na ugruntowanych na wyspie zachodnich wpływach przenikają na kontynent za pomocą powszechnego przekazu medialnego¹⁰³⁷.

PRZYSZŁOŚĆ WYSPY W BADANIACH TAJWAŃSKIEJ OPINII PUBLICZNEJ

Tajwan wkroczył w XXI w. w atmosferze napięcia, którą wywołały reakcje Stanów Zjednoczonych i Chińskiej Republiki Ludowej na enuncjację prezydenta Lee Teng-huia co do „specjalnych stosunków pomiędzy państwami” i tzw. teorii dwóch państw, odnoszących się do relacji obydwu państw chińskich, upublicznionych w lipcu 1999 r. Idee te, chociaż nie zostały poddane społecznym konsultacjom, zyskały poparcie większości Tajwańczyków już po ich ogłoszeniu, co wiadomo z kilkunastu sondaży przeprowadzonych przez rozmaite instytucje badawcze na

¹⁰³⁴ Roman Sławiński, *Společna funkcia „współczesnego, nowego konfucjanizmu”*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne interpretacje*, red. idem, Warszawa 2013, s. 23.

¹⁰³⁵ Mieczysław Jerzy Künstler, *Znaczenie instytucji kulturalnych na Tajwanie dla rozwoju sinologii*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych...*, s. 115.

¹⁰³⁶ Na religijność Tajwańczyków wpłynęły doświadczenia migracji z kontynentu i kontaktów z obcymi oraz dziedzictwo kolonializmu. Na Tajwanie można zetknąć się nie tylko z wyznawcami tradycyjnie chińskich wierzeń, ale także wielu odmian chrześcijaństwa, islamu i wierzeń lokalnych. Juan Ch'ang-rue, *Tradycyjne wierzenia ludowe Tajwanu*, tłum. i red. Roman Sławiński, Kraków 2007; *General Conditions of Religions*, [w:] *Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (26 X 2014).

¹⁰³⁷ Konrad Seitz, *op. cit.*, s. 390–391.

Tajwanie pomiędzy lipcem a sierpniem 1999 r.¹⁰³⁸ W zależności od badania poparcie wahało się w granicach 43–73%, jego brak – 18–27%, przy 9–27% powstrzymujących się od komentarza. Wyjątkowo wysokiego poparcia tej sprawie udzielili przedstawiciele biznesu oraz pracownicy szczebla kierowniczego przedsiębiorstw. Przykładowo w sondażu przeprowadzonym 19–20 lipca 1999 r. na zlecenie „Business Weekly” na grupie 587 menadżerów przedsiębiorstw na pytanie: „Czy zgadzasz się z określeniem «stosunki w Cieśninie Tajwańskiej to specjalne relacje pomiędzy państwami» przedstawionym przez prezydenta Lee w wywiadzie dla niemieckich mediów?” 78,4% odpowiedziało twierdząco, 15,3% przecząco, a jedynie 6,3% nie miała zdania¹⁰³⁹. Mocną akceptację sektora przedsiębiorstw potwierdziły wyniki badań na grupie elit biznesowych przeprowadzone 5 sierpnia 1999 r. przez „Far Eastern Economic Review” oraz CNBC Asia. Poparcie sięgnęło 81,8%, jego brak 13,6%, a 4,6% głosujących wstrzymało się od komentarza¹⁰⁴⁰.

Nie mniej jednoznaczne wyniki uzyskano w sondażach dotyczących nastawienia mieszkańców wyspy do jej politycznej przyszłości. Pytani o niepodległość albo zjednoczenie, najczęściej postulowali zachowanie *status quo* Tajwanu (ponad 51%), dający *de facto* niezależność od Chin (zob. tabela 35). Wpływ deklaracji prezydenta Lee Teng-huia na poparcie niepodległości wyspy przez Tajwańczyków był tak mocny, jak nigdy dotąd w historii (28,1% w sierpniu 1999 r.). W marcu 1996 r., w czasie kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej i pierwszych wolnych wyborów prezydenckich na Tajwanie, udział ten wyniósł 20,5%; za zjednoczeniem opowiadało się wówczas 18,8%, za utrzymaniem *status quo* – 50,7%. Porównanie wyników sondaży przeprowadzonych w okresie bezpośrednio poprzedzającym deklarację prezydenta i w okresie następującym po nim dobitnie wskazało, że kilkanaście procent dotąd niezdecydowanych Tajwańczyków opowiedziało się za niepodległością. Nieznacznie wzrósł też udział przekonanych o konieczności zjednoczenia z Chinami. Wyniki te przypisywano „wojnie nerwów” i miały charakter chwilowy¹⁰⁴¹.

¹⁰³⁸ *Public Support for “Special State-to-State Relationship”* (1999.9), President Lee Tenghui’s Remarks July 9, 1999, Fourteen Public Opinion Surveys, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), IX 1999, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54854&CtNode=5954&mp=3> (7 XII 2014).

¹⁰³⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁴¹ *Unification or Independence?*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/992210131471.gif> (7 XII 2014).

Tabela 35. Wyniki badania opinii publicznej na Tajwanie w sprawie zjednoczenia albo niepodległości w wybranych miesiącach 1999 r.

Typ odpowiedzi	IV 1999	VIII 1999	X 1999
<i>Status quo</i>	54,5%	51,8%	52,2%
Niepodległość	15,5%	28,1%	21,6%
Zjednoczenie	17,3%	18,7%	16,5%
Brak zdania	12,7%	1,4%	9,7%
N	1107	1112	1067

Źródło: Survey and Opinion Search Group, Department of Political Science, National Chung Cheng University, Chiayi; China Credit Information Service, Ltd., Taipei, [cyt. za:] *Unification or Independence?*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/992210131471.gif> (7 XII 2014).

Ankietowani w 2000 r. Tajwańczycy w większości (78,8%) odrzucili proponowaną przez rząd w Pekinie formułę „jedno państwo, dwa systemy”. Jedyne 9,8% uwzględniało jej przyjęcie. Wyników nie zmieniła nawet możliwość uzyskania lepszych warunków zjednoczeniowych niż Hongkong i Makau, o co pytano w sondażu. 73,2% nie przyjęłoby takiej oferty – 35,5% spośród nich byłoby bardzo niechętnych – a skorzystałoby z niej tylko 11,5% ankietowanych¹⁰⁴².

Zdecydowana postawa Tajwańczyków w sprawie utrzymania *status quo* wyspy jest warta wnikliwej analizy. Wyniki badań w miesiącach następujących po wyborach prezydenckich Chen Shui-biana oraz Ma Ying-jeou przedstawiono w tabeli 36. Zmiana sposobu przeprowadzania sondaży w 2001 r. – zwiększono wówczas liczbę możliwych odpowiedzi dotyczących zachowania *status quo* z jednej do czterech poprzez doprecyzowanie horyzontu czasowego – zaowocowała dokładniejszymi danymi. W 2000 r. 51,3% ankietowanych opowiedziało się za utrzymaniem *status quo* Tajwanu, w kolejnych latach udział ten wyniósł: 84,4% w 2004 r., 91,1% w 2008 r., 86,2% w 2012 r. W związku z tym dramatycznie spadła liczba wyznawców albo niepodległości, albo zjednoczenia.

¹⁰⁴² *How Taiwan people view cross-Straits relations*, Public Opinion Survey, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 23–26 II 2000, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54853&CtNode=5953&mp=3> (7 XII 2014).

Tabela 36. Wyniki badania opinii publicznej na Tajwanie w sprawie zjednoczenia albo niepodległości w wybranych miesiącach 2000, 2004, 2008 i 2012 r.¹⁰⁴³

Typ odpowiedzi	IV 2000	IV 2004	IV 2008	II 2012
<i>Status quo</i> teraz, a decyzja później	51,3%	40,0%	43,5%	32,4%
<i>Status quo</i> na czas nieokreślony		18,0%	20,0%	29,9%
<i>Status quo</i> teraz, a niepodległość później		16,6%	17,1%	15,7%
<i>Status quo</i> teraz, a zjednoczenie później		9,8%	10,5%	8,2%
Niepodległość	18,5%	3,3%	6,0%	6,1%
Zjednoczenie	18,9%	2,0%	1,7%	1,1%
Brak zdania	11,3%	10,3%	1,2%	6,6%
N	1085	1083	1068	1079

Źródło: Election Study Center, National Chengchi University, Taipei; Survey and Opinion Search Group, Department of Political Science, National Chung Cheng University, Chiayi; China Credit Information Service, Ltd., Taipei, [cyt. za:] *Unification or Independence?*...

Gdy wraz z ponownym dojściem do władzy Kuomintangu w 2008 r. doszło do ocieplenia relacji z Chinami, opozycja nie szczędziła rządzącym krytyki. Co ciekawe, pomimo licznych w tym czasie protestów społecznych, np. przeciw zawieraniu Porozumienia ramowego o współpracy gospodarczej (ECFA), wyniki sondaży dotyczących przyszłości Tajwanu (niepodległość *versus* zjednoczenie) nie odzwierciedlały dramatycznej zmiany nastawienia społeczeństwa (por. tabela 36). Zwiększył się natomiast udział Tajwańczyków popierających utrzymanie bieżącego statusu wyspy. Podkreśla to raczej pat możliwych rozwiązań sytuacji Tajwanu, a może i wzrost obaw przed zjednoczeniem, nagłaśniany przez opozycję.

Niepewność Tajwańczyków co do własnego losu zdradzał też wrogi odbiór zachowań Chin względem rządu w Tajpej oraz mieszkańców wyspy. W okresie rządów Demokratycznej Partii Postępowej, przypadających na lata 2000–2008, był on znacznie wyższy niż po przejęciu władzy przez Kuomintang. Skrajnie negatywne notowania zebrano w grudniu 2004 r., kiedy 79,4% respondentów sygnalizowało poczucie wrogości Pekinu względem władz w Tajpej, a 54,8% odbierało tę wrogość jako skierowaną również w stronę samych Tajwańczyków. Wynik nie powinien dziwić, jeśli przypomnieć, że w wyniku wyborów prezydenckich władzę utrzymał Chen Shui-bian, a jego partia (DPP) nieznacznie zwyciężyła KMT w wyborach do Yuanu Ustawodawczego. Kuomintang przy wsparciu koalicjantów utrzymał

¹⁰⁴³ Tłum. własne możliwych odpowiedzi z języka angielskiego: *Status quo now/decision later*, *Status quo indefinitely*, *Status quo now/independence later*, *Status quo now/unification later*, *independence asap*, *unification asap*, *Don't know*.

jednak parlamentarną większość. W grudniu 2009 r. oceny te były najbardziej optymistyczne: 39,5% pytanych wskazywało na wrogość Chin wobec rządu w Tajpej, a 41,5% – wrogość wobec mieszkańców wyspy¹⁰⁴⁴.

W tym kontekście zaskoczenie budzi większośćowa (51%) akceptacja Tajwańczyków dla pomysłu spotkania liderów Chin i Tajwanu, zaproponowanego przez prezydenta Ma Ying-jeou na 2014 r.¹⁰⁴⁵ Przeciwnych organizacji takiego spotkania było 28% pytanych. Ponad połowa opowiedziała się za przełożeniem jego terminu, a 21,9% uznała go za zdecydowanie nieodpowiedni. Równie interesujące wydają się wyniki badania potencjalnych tematów takiego spotkania. Sugestia, że liderzy powinni skupić się na zacieśnianiu stosunków dwustronnych, pojawiła się w odpowiedziach 51,3% respondentów, na potrzebę dyskusji o porozumieniu pokojowym wskazało 43,6%, a jedynie 0,4% poruszyło zagadnienie suwerenności i niepodległości. Być może kluczem do zrozumienia tych wyników jest fakt, że aż 55% ankietowanych identyfikowało się jako Chińczycy; zaprzeczyło temu 41%¹⁰⁴⁶. Zgodnie z bieżącymi trendami kształtowania się lokalnej tożsamości można więc sądzić, że drugą grupę stanowili Tajwańczycy.

PROBLEM TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ MIESZKAŃCÓW TAJWANU

W analizie przyszłości mieszkańców Tajwanu interesujące pozostają wnioski J. Bruce'a Jacobsa identyfikujące przemiany demokratyczne w 1988 r. z procesem dekolonizacji, który sprawił, że wyspa znalazła się w podobnej sytuacji jak wiele innych zakątków świata¹⁰⁴⁷. Badacz określił, że od tamtego czasu wyróżnia ją „tajwanizacja” (*bentuhua*)¹⁰⁴⁸. Ta stała się widoczna przede wszystkim w ewolucji tożsamości narodowej z chińskiej na tajwańską, w tajwańskiej świadomości oraz w na-

¹⁰⁴⁴ *Beijing's Hostility Towards ROC*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/472810562541.gif> (7 XII 2014).

¹⁰⁴⁵ *51% of Taiwan's public want Ma to meet Xi: thinktank*, Want China Times, 6 XI 2013, [on-line:] <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20131106000095&cid=1101> (7 XII 2014).

¹⁰⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁴⁷ J. Bruce Jacobs, *Whither Taiwanization?*..., s. 567–586.

¹⁰⁴⁸ Wyjaśnienie znaczenia chińskiego słowa *bentuhua*, które doprowadziło do przyjęcia przez autorkę terminu „tajwanizacja”, zob. J. Bruce Jacobs, „*Taiwanization*” in *Taiwan's Politics, [w:] Cultural, Ethnic, and Political Nationalism in Contemporary Taiwan: Bentuhua*, eds. John Makeham, Hsiao A-chin, New York 2005, s. 18–19.

jonalizmie¹⁰⁴⁹. Na przestrzeni dziejów proces „tajwanizacji” wyspy był ograniczany polityką kolonizacyjną kolejnych państw, a uwolniły go przemiany społeczne i polityczne związane z demokratyzacją, dzięki której mógł postępować¹⁰⁵⁰. Jacobsowi wtórował John Mekeham, który stwierdził, że *bentuhua* pozostaje najważniejszym aspektem zmiany kulturowej i politycznej obserwowanej na Tajwanie od lat 90. XX w.¹⁰⁵¹ Mimo wszystko może zaskakiwać wolne tempo budzenia się świadomości tajwańskiej, tak odmienne od międzynarodowych trendów związanych z umacnianiem się nacjonalizmu. Jak wyjaśnił A-chin Hsiau, wynikało ono z wewnętrznych problemów rozwojowych oraz międzynarodowych Republiki Chińskiej, z jakimi borykali się przybyli z kontynentu, a rządzący Tajwanem „waishengreni”¹⁰⁵². Dopiero gdy prezydent Chiang Kai-shek scedował władzę na swojego syna, który zainicjował pewne zmiany polityczne w autorytarnym reżimie, wspomagające przeobrażenia społeczno-gospodarcze Tajwanu, proces ten mógł się rozwinąć. W latach 70. krystalizował się ruch opozycyjny (*tangwai*), którego celem było zaprowadzenie demokracji na Tajwanie. To wokół niego umacniała się idea „tajwanizacji” życia politycznego, a na jej podstawie rosła świadomość tożsamości narodowej i odrębności Tajwanu w świecie¹⁰⁵³. Tajwańczycy zawdzięczają wiele w sprawie kształtowania się lokalnej tożsamości także byłemu prezydentowi Lee Teng-huiowi, który w czasach sprawowania urzędu (1988–2000) promował „tajwańskość”. W maju 1999 r. została wydana jego książka *Road to Democracy. Taiwan's Pursuit of Identity*¹⁰⁵⁴.

O tym, że proces „tajwanizacji” nie jest zakończony, przypominają każdorazowo wybory powszechne na Tajwanie. Przewaga przedstawicieli Demokratycznej Partii Postępowej w 2000 r. w parlamencie oraz dwukrotne zwycięstwo kandydatów tej partii w wyborach prezydenckich (2000 r. i 2004 r.), a wielokrotne w wyborach do władz lokalnych, doskonale zobrazowały rozwojowy charakter zjawiska. Podjęta w latach 2000–2008 promocja tajwańskości w społeczeństwie (przez język, historię, kulturę, literaturę, podręczniki) została przerwana wraz z przejściem władzy przez Kuomintang, który powrócił m.in. do rozpowszechniania standardu pisowni języka chińskiego *hanyu pinyin*. Zbliżenie Tajwanu z kontynentem, chociaż na razie realizowane w sferze gospodarczej i społecznej, pozwoliło Tajwańczykom zaobserwować własną odmienność, którą się szczycą.

¹⁰⁴⁹ *Ibidem*, s. 575.

¹⁰⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁵¹ *Cultural, Ethnic, and Political Nationalism...*, s. 1.

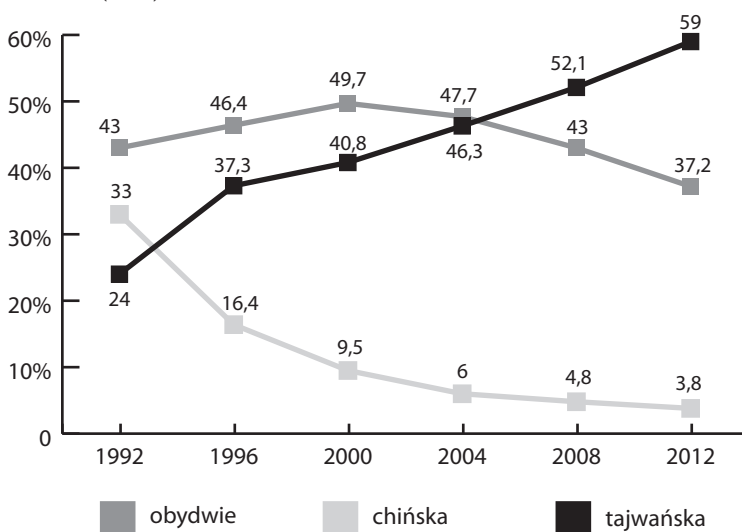
¹⁰⁵² Hsiau A-chin, *Epilogue. Bentuhua – An Endeavor for Normalizing a Would-Be Nation-State?*, [w:] *Cultural, Ethnic, and Political Nationalism...*, s. 261–262.

¹⁰⁵³ *Ibidem*, s. 262–263.

¹⁰⁵⁴ Lee Teng-hui, *op. cit.*

Tezy o „tajwanizacji” społeczeństwa wyspy znajdują uzasadnienie w wynikach badań sondażowych prowadzonych na Tajwanie kilka razy w roku od lat 90. Ich zestawienie, uwzględniające jedynie lata, w których na Tajwanie odbyły się wybory prezydenckie, przedstawiono na wykresie 19. Na przestrzeni dwóch dekad, tj. od 1992 do 2012 r., zaobserwowano blisko 10-krotny spadek tożsamości chińskiej (z 33% do 3,8%), który może wynikać ze stopniowego odchodzenia pokolenia Chińczyków, którzy przebyli na Tajwan wraz z Chiang Kai-shekiem po 1949 r. i propagowali idee sinocentrycznego wychowania i polityki zgodnie z linią Kuomintangu. Z tego samego powodu od lat 90. umacnia się świadomość tożsamości tajwańskiej, która w analizowanym okresie wzrosła z 24% do 59%. Niewątpliwie wpłynęły na to „tajwanizacja” życia społecznego i politycznego przy zwiększającym się poziomie praw i wolności obywatelskich, a także przełomowe wydarzenia polityczne¹⁰⁵⁵ i rola wybitnych jednostek¹⁰⁵⁶.

Wykres 19. Tożsamość narodowa mieszkańców Tajwanu w latach wyborczych 1992–2012 (w %)

Źródło: Liao Da-chi, Chen Boyu, Huang Chi-chen, *The Decline of “Chinese Identity” in Taiwan?! – An Analysis of Survey Data from 1992 to 2012*, „East Asia” 2013, no. 30, s. 273–290.

¹⁰⁵⁵ Szerzej zob. Liao Da-chi, Chen Boyu, Huang Chi-chen, *The Decline of “Chinese Identity” in Taiwan?! – An Analysis of Survey Data from 1992 to 2012*, „East Asia” 2013, no. 30, s. 273–290.

¹⁰⁵⁶ Hao Zhidong, *op. cit.*, s. 173.

Wzrost tajwańskiej tożsamości zaobserwowano we wszystkich grupach etnicznych, z którymi identyfikują się mieszkańcy Tajwanu, jednak najsilniejszy był wśród Minnańczyków, którzy dominują wśród „benshengren”. W grupie „waishengren” zauważono istotny spadek tożsamości chińskiej – z 55,6% w 1994 r. do 29,9% w 2000 r.¹⁰⁵⁷

Ciekawy pozostaje fakt, że mieszkańcy Tajwanu deklarują podwójną tożsamość, zarówno chińską, jak i tajwańską; zjawisko to zmienia się niejednostajnie. W latach 90. stopniowo wzrastało na fali rosnącej tajwańskiej identyfikacji społeczeństwa (z 43% w 1992 r. do 49,7% w 2000 r.), a w nowym milenium – spadało (z 47,7% w 2004 r. do 37,2% w 2012 r.), co można wiązać ze zmniejszeniem się poczucia tożsamości chińskiej na rzecz tajwańskiej jako jedynej deklarowanej.

Były prezydent Lee Teng-hui pomimo słusznego wieku – w 2013 r. ukończył 90 lat – nie zaniechał publicznej działalności na rzecz promowania lokalnej tożsamości. W 2005 r. przedstawił scalającą podzielony naród ideę „Tajwańczyka nowej epoki” (*new-era Taiwanese*), którą odniósł do wszystkich mieszkańców wyspy tworzonej przez pokolenia imigrantów. Apelował, by zerwać z fikcją chińskiej tożsamości i przeciwstawić się żądaniom terytorialnym chińskiego autorytaryzmu. Orężem w tym zakresie miałyby być lokalna, tajwańska świadomość¹⁰⁵⁸.

¹⁰⁵⁷ J. Bruce Jacobs, *Whither Taiwanization?...*, s. 567–586, [cyt. za:] Ho Szu-yin, Liu I-chou, *The Taiwanese/Chinese Identity of the Taiwan People in the 1990s*, [w:] *Sayonara to the Lee Teng-hui Era. Politics in Taiwan, 1988–2000*, eds. Lee Wei-chin, T. Y. Wang, Lanham 2003, s. 149–183.

¹⁰⁵⁸ Shih Hsiu-chuan, *Resolve divided national identity: Lee Teng-hui*, „Taipei Times”, 17 III 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/front/archives/2013/03/17/2003557269> (12 XII 2014). Wkład Lee Teng-huia w rozwój tajwańskiego nacjonalizmu i krzewienie idei „nowego Tajwańczyka” w latach sprawowania urzędu prezydenta 1988–2000 oraz bezpośrednio po nich do 2005 r., analizują J. Bruce Jacobs, Liu I-hao Ben, *Lee Teng-Hui and the Idea of “Taiwan”*, „The China Quarterly” 2007, no. 190, s. 375–393.

Rozdział 9

ROZWAŻANIA NA TEMAT POTĘGI TAJWANU

POTĘGA TAJWANU W UJĘCIU POTĘGOMETRII

Wśród miar potęgi bazujących na zasobach uwagę zwraca wypracowana przez polskiego naukowca Mirosława Sułka metodologia pozwalająca na oszacowanie potęgi państw zwana potęgometrią – nauką pomocniczą geopolityki. Wprowadza ona dwie kategorie potęgi: ogólną i wojskową. Pierwsza łączy trzy wymiary potęgi podmiotów politycznych: ekonomiczny, demograficzny i przestrzenny, a druga – militarny i przestrzenny. Zaproponowany przez badacza model pomiaru potęgi ogólnej przyjmuje postać

$$P_o = D^{0,652} \cdot L^{0,217} \cdot p^{0,109}, \text{ gdzie:}$$

- P_o – potęga ogólna,
- D – PKB,
- L – liczba ludności,
- p – powierzchnia jednostki politycznej¹⁰⁵⁹.

Model potęgi wojskowej można obliczyć na podstawie wzoru:

$$P_m = W^{0,652} \cdot S^{0,217} \cdot p^{0,109}, \text{ gdzie:}$$

- P_m – potęga wojskowa,
- W – wydatki wojskowe,
- S – liczba żołnierzy w służbie czynnej,
- p – powierzchnia jednostki politycznej¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁹ Mirosław Sułek, *op. cit.*, s. 173–181.

¹⁰⁶⁰ *Ibidem*.

W prowadzonych przez Sułka badaniach potęgi świata opierano się na liczbie państw członkowskich ONZ, a zatem próżno szukać wśród nich Tajwanu. Niemniej jednak zastosowanie w modelu ogólnodostępnych danych źródłowych wielkości PKB i populacji (baza danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego; tajwańskie dane statystyczne¹⁰⁶¹) pozwala nie tylko wyrazić liczbowo potencjał Tajwanu, ale także włączyć go do analiz przekrojowych zmiany potęgi ogólnej Tajwanu w XXI w. Wyniki przygotowane na podstawie modelu pomiaru potęgi ogólnej Tajwanu w latach 2000–2013 przedstawiono w tabeli 37.

Tabela 37. Potęga ogólna Tajwanu w latach 2000–2013

Lata	Na podstawie danych MFW ⁹³⁶			Na podstawie tajwańskich danych statystycznych		
	Potęga Tajwanu	mM	Miejsce w rankingu	Potęga Tajwanu	mM	Miejsce w rankingu
2000	126,27	6,033	21	121,57	5,808	21
2001	117,92	5,639	23	114,03	5,453	23
2002	120,47	5,598	22	116,69	5,395	22
2003	122,92	5,274	26	119,08	5,109	26
2004	130,39	5,170	26	126,25	5,006	26
2005	136,54	5,125	26	132,61	4,977	27
2006	139,31	4,947	27	135,52	4,813	28
2007	143,33	4,694	30	139,97	4,584	31
2008	145,76	4,464	32	142,63	4,346	33
2009	140,31	4,450	32	137,02	4,346	33
2010	152,88	4,548	32	156,45	4,654	31
2011	223,16	6,199	24	241,94	6,721	22
2012	179,27	4,903	33	167,62	4,584	32
2013	188,84	5,060	32	170,99	4,581	32

Źródło: obliczenia własne na podstawie modelu Sułka, dane na podstawie: *World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, X 2013, [on-line:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx> (15 XI 2014); *Principal Figures*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=25763&CtNode=5347&mp=5> (14 XII 2014).

Jak zaznaczył Sułek, potęgę dużych państw warto wyrazić w procentach jako udział w potędze świata. Dla mniejszych jednostek politycznych można przyjąć

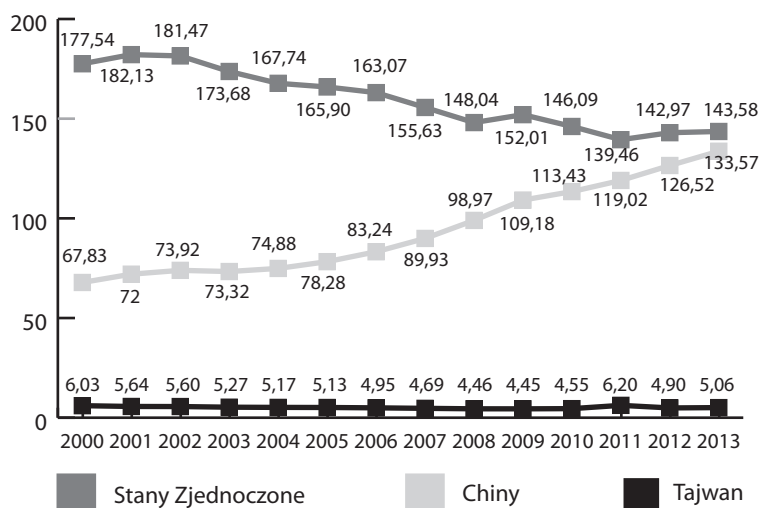
¹⁰⁶¹ *World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, IV 2011, [on-line:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weoselgr.aspx> (12 XII 2014); National Statistics, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/> (14 XII 2014).

¹⁰⁶² Lata 2011–2013, dane szacunkowe oparte na prognozie MFW wielkości PKB i populacji Tajwanu.

dotatkową skalę: jeśli potęga świata to 1 mir (M), to jej tysięczna część to milimir (mM)¹⁰⁶³. Przeliczenie to zastosowano w przypadku Tajwanu. Obok stałego i malejącego trendu potęgi Tajwanu na początku XX w. silne uzależnienie wskaźnika, według modelu Sułka, od wartości bieżącego PKB (0,652) spowodowało jego wzrost od 2010 r., wynikający z wyjścia gospodarki ze skutków kryzysu na rynkach międzynarodowych, którego początek nastąpił w 2008 r. Tak uzyskane dane pozwoliły umieścić potęgę wyspy w światowym zestawieniu. W latach 2000–2006 Tajwan uplasował się na wysokiej pozycji, w pierwszej 30 państw świata. Jedynie w latach 2007–2013 spadł o kilka miejsc w dół – i była to tendencja długofalowa, gdyż tylko w 2011 r. wyspa uzyskała silne miejsce w światowym rankingu potęgi, co jednak wiązało się ze zniekształceniem danych w rezultacie światowego kryzysu.

W celu zobrazowania zmiany dystansu potencjałów Tajwanu i Chin przygotowano zestawienie porównujące ich potęgę ogólną, do którego dołączono również wyniki Stanów Zjednoczonych (wykres 20). Wykres przedstawia spadek potęgi ogólnej Stanów Zjednoczonych, a wzrost potęgi Chin. Kluczową kwestią pozostaje zrównywanie się potencjałów tych państw.

Wykres 20. Potęga ogólna Tajwanu, Chin i Stanów Zjednoczonych w latach 2000–2013 (w mM)

Źródło: obliczenia własne potęgi ogólnej Tajwanu na podstawie modelu Sułka, dane na podstawie: *Principal Figures...*; *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych*, obliczenia na podstawie danych PKB wg kursu wymiany, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, roczniki 2000–2013, [on-line:] <http://www.geopolitics.pl/programy/potegi-panstw> (20 XII 2014).

¹⁰⁶³ Mirosław Sułek, *op. cit.*, s. 186–187.

Gdyby przyjąć za podstawę tajwańskie dane statystyczne, w 2011 r. Tajwan znalazłby się w światowym zestawieniu potęg 22. miejsce (*ex aequo* z Polską). To najwyższa lokata, jaką osiągnął w XXI w. W tabeli 38 przedstawiono listę państw, które osiągnęły wyższe pozycje w rankingu. Pozycja Stanów Zjednoczonych i Chin była wciąż bezdyskusyjna. W gronie regionalnych partnerów Tajwanu, którzy zajęli wyższe miejsca w rankingu, znalazły się: Japonia (3. miejsce), Indonezja i Australia (13. i 14. miejsce) oraz Republika Korei (17. miejsce), a zatem – nie licząc Indonezji państwa sojuszniczko związane ze Stanami Zjednoczonymi. Gdyby przygotować podobną listę dla kolejnych lat, byłaby dłuższa i Tajwan wyprzedzałoby na niej kolejnych 10 państw, w tym, z regionu, Tajlandia i Filipiny¹⁰⁶⁴.

Zestawienie największych potęg świata ma jeszcze jeden cel: pozwala – przy zastosowaniu kryteriów mocarstwowości przyjętych przez Sułka – zakwalifikować poszczególne państwa do konkretnych kategorii¹⁰⁶⁵. W 2011 r. podział kształtowałby się następująco: supermocarstwa (powyżej 18% potęgi świata) – brak państw; mocarstwa światowe (12–18%) – 2 państwa: Stany Zjednoczone i Chiny (na granicy); wielkie mocarstwa (7–12%) – brak państw; mocarstwa regionalne (3–7%) – 4 państwa: Japonia, Indie, Brazylia i Rosja; mocarstwa lokalne (1–3%) – 11 państw zajmujących pozycję od 7. do 17. w tabeli 38. Pozostałe państwa to państwa małe (poniżej 1% potęgi świata). W tym gronie na wysokiej lokacie znalazłby się Tajwan. Przyporządkowanie państw do kluczowych kategorii rankingu w 2012 i 2013 r. nie uległo zmianie, z wyjątkiem słabszej, 32. pozycji Tajwanu, a więc większej liczby państw małych, które go wyprzedziły¹⁰⁶⁶. Wartość potęgi wojskowej Tajwanu, liczona z zastosowaniem modelu Sułka, w 2013 r. wyniosłaby 5,876 mM i byłaby zbliżona do potęgi wojskowej Polski (5,606 mM), co dałoby wyspie 25. pozycję w światowym rankingu¹⁰⁶⁷.

¹⁰⁶⁴ Por. *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ver. 1.0/2012*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, [on-line:] <http://www.geopolitics.pl/programy/potegi-panstw> (20 XII 2014); *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ver. 1.0/2013*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, [on-line:] <http://www.geopolitics.pl/programy/potegi-panstw> (20 XII 2014).

¹⁰⁶⁵ Mirosław Sułek, *op. cit.*, s. 245.

¹⁰⁶⁶ *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ver. 1.0/2012...*; *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ver. 1.0/2013...*

¹⁰⁶⁷ Obliczenia własne potęgi wojskowej Tajwanu na podstawie modelu Sułka w oparciu o dane: *SIPRI Military Expenditure Database 2014...*; *Chapter Six: Asia...*; *Active Military Manpower by Country*, [on-line:] <http://www.globalfirepower.com/active-military-manpower.asp> (12 XII 2014).

Tabela 38. Potęga największych państw świata w 2011 r.

Lp.	Podmiot	PKB (mld USD)	Ludność (mln)	Powierzchnia (tys. km ²)	Potęga państwa	Potęga ogólna	mM
	Świat	70 160	6928	148 940	35 998,1	10000	1000
1.	USA	15 094	313	9827	5020,3	0,1395	139,46
2.	Chiny	7298	1337	9598	4284,5	0,1190	119,02
3.	Japonia	5869	126	378	1565	0,0435	43,475
4.	Indie	1676	1189	3287	1424,1	0,0396	39,560
5.	Brazylia	2493	203	8515	1392,7	0,0387	38,688
6.	Rosja	1850	139	17 098	1139,1	0,0316	31,642
7.	Niemcy	3577	81	357	1024,8	0,0285	28,467
8.	Francja	2776	65	644	880,94	0,0245	24,472
9.	Kanada	1737	34	9985	760,22	0,0211	21,118
10.	Wlk. Brytania	2418	63	244	716,47	0,0199	19,903
11.	Włochy	2199	61	301	685,48	0,0190	19,042
12.	Meksyk	1155	114	1964	634,12	0,0176	17,615
13.	Indonezja	846	246	1905	609,52	0,0169	16,932
14.	Australia	1488	22	7741	605,17	0,0168	16,811
15.	Hiszpania	1494	47	505	531,85	0,0148	14,774
16.	Turcja	778	79	784	409,78	0,0114	11,383
17.	Republika Korei	1116	49	100	371,62	0,0103	10,323
18.	Iran	482	78	1648	323,42	0,0090	8,984
19.	Argentyna	448	42	2780	285,34	0,0079	7,927
20.	Arabia Saudyjska	578	26	2150	296,27	0,0082	8,230
21.	RPA	408	49	1219	254,68	0,0071	7,075
22.	Polska	514	38	313	241,93	0,0067	6,721
22.	Tajwan	486	23	36	241,93	0,0067	6,721

Źródło: obliczenia własne potęgi ogólnej Tajwanu na podstawie modelu Sułka, dane na podstawie: *Principal Figures*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=25763&CtNode=5347&mp=5> (14 XII 2014); *Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, Ver. 1.0/2011*, obliczenia na podstawie danych PKB wg kursu wymiany, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, [on-line:] <http://www.geopolitics.pl/programy/potegi-panstw> (20 XII 2014).

Jak zatem rozumieć tezę Bruce'a Jacobsa, według którego współczesny Tajwan powinno się utożsamiać z państwem o średnim potencjale (*middle power*)¹⁰⁶⁸? Po pierwsze, trudno nie zgodzić się z Sułkiem, że „szacowanie potęgi jednostek politycznych wzbudza wiele kontrowersji”¹⁰⁶⁹. Po drugie, liczba modeli, z których korzystają politolodzy, jest pokaźna i stale rośnie na potrzeby nauki i w odpowiedzi na zmiany na świecie¹⁰⁷⁰. Po trzecie, często szafuje się pojęciami wieloznacznymi, które mogą zostać odebrane opacznie. To, czym dla Jacobsa jest mocarstwo średnie, wynika z obserwacji, w jaki sposób traktują Tajwan „ważne państwa świata”¹⁰⁷¹. Mowa tu o uznaniu dla demokratycznych rządów, znaczeniu 23-milionowej populacji wyspy, rozwiniętej gospodarcze i sporych siłach zbrojnych. Argumentując swoją tezę, Jacobs wspominał o niemal równym traktowaniu tajwańskich dyplomatów w świecie i imponującej pozycji handlowej wyspy¹⁰⁷². Wykazanie podobieństwa potencjałów Tajwanu i Australii uprawniało go do twierdzenia o podobnej pozycji międzynarodowej tych podmiotów. Warto też wspomnieć, że w ostatnich latach australijscy politycy z zapałem lansowali tezę o średnim potencjale swego państwa, nie tylko na podstawie jego wymiernych czynników, ale roli, jaką Australia odgrywa i mogłaby odgrywać w świecie¹⁰⁷³. Jacobs zwrócił uwagę na pułapkę względności w analizie przypadku Tajwanu u boku gigantycznych Chin. Uwzględniając jednak fakt, że „wielkość to stan umysłu”, nakłaniał jedynie do myślenia zmieniającego powszechne sądy, podczas gdy tajwański obóz rządzący od 2008 r. utrzymywał obraz „małej potęgi”¹⁰⁷⁴.

Teza badacza może być także inspiracją do zmiany obecnego odbioru Tajwanu w świecie, nie jest to jednak prosta droga, gdyż wymaga odmiennego nastawienia, przekazu, chęci przedstawicieli Tajwanu w świecie, ale także obywateli. J. Michael Cole – korespondent zagraniczny zajmujący się bieżącymi sprawami politycznymi Tajwanu – do tego zestawu dodał znaczenie nastawienia i wiedzy samych Tajwańczyków co do faktu, że „nie są w rzeczywistości małą kropką na bezgranicznym

¹⁰⁶⁸ J. Michael Cole, *Think again, mister — Taiwan isn't actually 'small'*, „Taipei Times”, 17 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/feat/archives/2013/07/17/2003567274> (14 XII 2014).

¹⁰⁶⁹ Mirosław Sułek, *op. cit.*, s. 109.

¹⁰⁷⁰ Przeglądu i systematyki modeli dokonał Mirosław Sułek. Zob. *ibidem*, s. 109–167.

¹⁰⁷¹ J. Michael Cole, *Think again, mister...*

¹⁰⁷² Bruce Jacobs, *Taiwan–Australia Relations. Good Links Between Two Democratic Asia-Pacific Middle Powers*, Australian Institute of International Affairs, 10 IX 2014, [on-line:] http://www.internationalaffairs.org.au/australian_outlook/taiwan-australia-relations-good-links-between-two-democratic-asia-pacific-middle-powers/ (14 XII 2014).

¹⁰⁷³ Szerzej zob. Andrew Carr, *op. cit.*; Mark Beeson, *op. cit.*; Eduard Jordaan, *op. cit.*

¹⁰⁷⁴ J. Michael Cole, *Think again, mister...*

oceanie”, a ich siła narodowa może zostać zauważona za granicą¹⁰⁷⁵. Warto przy tym podkreślić, że ocena stanu świadomości Tajwańczyków co do własnego potencjału i możliwości nie jest alarmująca, co Cole zauważył, obserwując zaangażowanie społeczeństwa w krytykę ostatnich posunięć władzy spychających wyspę w stronę Chin¹⁰⁷⁶.

DYLEMAT BEZPIECZEŃSTWA TAJWANU

Po ewakuacji władz kuomintangowskich na Tajwan w 1949 r. bezpieczeństwo wyspy rozumiano jako zapewnienie trwałości państwowości Republiki Chińskiej. Włączenie terytorium Tajwanu do amerykańskiej strategii powstrzymywania komunizmu w Azji pokazało, że władze w Pekinie nieszybko zrealizują swe aspiracje względem wyspy. Lata 50. i 60. to okres rozwoju i ekspansji Republiki Chińskiej. Bezpieczeństwo Tajwanu uległo diametralnemu przewartościowaniu w latach 70., gdy utrata powszechnego uznania Republiki Chińskiej na rzecz Chińskiej Republiki Ludowej pogrzebała plany zbrojnego odzyskania kontynentu pod sztandarem Partii Narodowej. Tajwan stopniowo tracił swą pozycję na arenie międzynarodowej, dlatego jego bezpieczeństwo zostało wystawione na dodatkowe, nowe zagrożenia. Pogłębiło je nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chińską Republiką Ludową. System tajwański nie od razu dopasował się do nowej sytuacji, w związku z czym dopiero w latach 80. można było mówić o odzyskiwaniu sił przez Tajwan, pomimo braku jego bezpośredniej obecności na forum międzynarodowym. Wyspa nie została wymazana z mapy świata, znalazła „nowe miejsce”. Szczęśliwie świętowano wówczas sukces gospodarczy. Chociaż determinanty światowego bezpieczeństwa ulegały przemianom pod koniec zimnej wojny, sytuacja, w jakiej znajdował się Tajwan, nie zwalniała rządzących z myślenia o bezpieczeństwie wyspy w dawnych kategoriach. Proces ten następował stopniowo i nie będzie przesadą stwierdzenie, że nie został na dobre zapisany w kronikach. Zagrożenie ze strony chińskiej przetrwało, a nawet okresowo nasiliło się w sytuacji zderzenia odmiennych systemów politycznych i koncepcji rozwojowych pomiędzy Chinami i Tajwanem, nasilonych od czasu demokratyzacji Tajwanu w 1988 r.

Analizując bezpieczeństwo współczesnych podmiotów państwowych, można mówić przynajmniej o jego pięciu podstawowych sektorach: militarnym, politycz-

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁷⁶ Idem, *Rationality Hasn't Stopped; It's Alive and Well*, 5 VIII 2014, [on-line:] <http://thinking-taiwan.com/rationality-hasnt-stopped-its-alive-and-well/> (14 XII 2014).

nym, ekonomicznym, ekologicznym i społeczno-kulturowym¹⁰⁷⁷. Bezpieczeństwo to sytuacja, w której nie istnieje żadna obawa zagrożenia interesów państwa¹⁰⁷⁸. Źródłami zagrożeń mogą być m.in.: katastrofy naturalne, destabilizacja systemu ekologicznego, kryzys dostaw energii, żywności i dostaw strategicznych, kryzysy gospodarcze, demografia i system ochrony zdrowia, migracje, kryzys polityczny i systemu społecznego, a także kryzys wewnętrznego systemu bezpieczeństwa¹⁰⁷⁹. Odnoszą się one głównie do wewnętrznej sfery żywotności podmiotu państwowego. Współczesne wyzwania bezpieczeństwa narodowego Tajwanu wynikają z ograniczeń jego potencjału wewnętrznego, a wrażliwe obszary to dostęp do surowców, demografia i tempo wzrostu gospodarczego. W obecnej sytuacji wyspy zagrożenia wewnętrzne nabierają drugorzędного znaczenia, choć niewątpliwie to one w pierwszej kolejności decydować będą o jej przetrwaniu. Posiadane zasoby materialne i sprawność aparatu władzy wystarczająco dobrze chronią Tajwan przed ewentualnymi skutkami zagrożeń wewnętrznych. Należy pamiętać, że bezpieczeństwo wyspy wynika głównie z jej kruchej sytuacji międzynarodowej. Dramatyczne załamanie wypracowanej w świecie akceptacji statusu wyspy mogłoby doprowadzić także do kryzysu wewnętrznego. Sfery te pozostają bowiem w ścisłej interakcji.

W sferze zagranicznej bezpieczeństwo międzynarodowe Tajwanu pozostaje kwestią nader skomplikowaną i wielowektorową. Po pierwsze, wpływa na nie ewoluująca polityka zagraniczna, wraz z całym wachlarzem jej determinantów¹⁰⁸⁰. Po

¹⁰⁷⁷ Barry Buzan, *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991, s. 19–20, [cyt. za:] Jacek Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. Katarzyna Żukrowska, Małgorzata Grącik, Warszawa 2006, s. 74; Roman Kuźniar, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza...*, s. 144–145.

¹⁰⁷⁸ Por. Katarzyna Żukrowska, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria...*, s. 21; Radovan Vukadinović, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, tłum. Halina Ognik, wstęp Ryszard Frelek, Warszawa 1980, s. 259.

¹⁰⁷⁹ Katarzyna Żukrowska, *op. cit.*, s. 40.

¹⁰⁸⁰ Uwarunkowania polityki zagranicznej można wyodrębnić i usystematyzować, biorąc pod uwagę różne kryteria. Dzieliąc środowisko międzynarodowe na dwa obszary, międzynarodowy i krajowy, dokonuje się podziału na determinanty o charakterze zewnątrz- i wewnątrzpaństwowym. Uwarunkowania zewnętrzne, jak podaje Ryszard Zięba, tworzą: ewolucja otoczenia zewnętrznego, pozycja państwa w systemie stosunków i ról międzynarodowych, struktura i zasięg umownych powiązań międzynarodowych państwa, prawo międzynarodowe, percepcja międzynarodowa danego państwa i narodu, oczekiwania stawiane przez inne państwa, koncepcje polityki zagranicznej innych państw i charakter dyplomacji innych państw. Do grupy uwarunkowań wewnętrznych zalicza się: środowisko geograficzne, potencjał demograficzny, ekonomiczny i naukowo-techniczny, system społeczno-polityczny, percepcję środowiska międzynarodowego, koncepcje polityki zagranicznej czy charakter służby dyplomatycznej. W zakresie czynników

drugie, wyjątkowego znaczenia nabiera ewolucja środowiska międzynarodowego. Bezpieczeństwo pozostaje złożonym i wielowymiarowym procesem, którego istotę określa dążenie do pewności istnienia uczestników stosunków międzynarodowych, pewności niezbędnych warunków ich rozwoju, zachowania tożsamości i aktywności¹⁰⁸¹. W tym kontekście kluczowa w charakterystyce bezpieczeństwa Tajwanu staje się zmieniająca się potęga Chin, Stanów Zjednoczonych oraz interakcje między nimi, szczególnie te na płaszczyźnie regionalnej, będącej bezpośrednim środowiskiem międzynarodowym Tajwanu¹⁰⁸².

Ryszard Stemplowski pisał o państwie bezpiecznym, czyli takim, „które może realizować swoją rację stanu (podstawowy interes narodowy) w sposób wykluczający zagrożenie pokoju”¹⁰⁸³. W przypadku Tajwanu nie sposób stwierdzić występowania takich uwarunkowań. Zespół kryteriów, norm i mechanizmów zapewniających państwom poczucie bezpieczeństwa i możliwość niezagrażonego istnienia oraz rozwoju bez nacisków z zewnątrz pozostaje nieustanną troską i ambicją włodarzy wyspy¹⁰⁸⁴. Tymczasem w powojennej historii rządu nad Tajwanem przebiegały w atmosferze permanentnego zagrożenia jego interesów, eskalowanego podczas tzw. kryzysów w Cieśninie Tajwańskiej. Osią systemu bezpieczeństwa wyspy pozostają bowiem stosunki z kontynentem.

wewnątrzpaństwowych, według Radosława Zenderowskiego, listę uzupełniają: znaczenie wybitnych jednostek, potencjał militarny, formułowanie wizji, koncepcji i programów. Obok tego podziału Ziemowit Jacek Pietraś wskazał na obiektywne i subiektywne wyznaczniki polityki zagranicznej państwa, z których pierwsze oddziałują na politykę państwa niezależnie od jego decydentów, a drugie – zależnie i „odzwierciedlają stan percepcji ośrodka podejmowania decyzji politycznych”. Ryszard Zięba, *Uwarunkowania polityki zagranicznej Polski na początku drugiej dekady XXI wieku*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2011, nr 1–2, s. 35–38; Radosław Zenderowski, *Stosunki międzynarodowe. Vademecum*, Wrocław 2006, s. 465–469; Ziemowit Jacek Pietraś, *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. Teresa Łoś-Nowak, Wrocław 1997, s. 55.

¹⁰⁸¹ Józef Kukułka, *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. i dem, Warszawa 1994, s. 40–41.

¹⁰⁸² Na zjawisko nieuchronnej tranzycji potęgi tych państw słusznie zwracali uwagę Andrzej Mania i Marcin Grabowski, analizując rolę Departamentu Stanu w kreowaniu i realizacji polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych względem Chińskiej Republiki Ludowej. Autorzy wskazali przy tym, że utrzymanie przez Stany Zjednoczone swojej pozycji w regionie Azji i Pacyfiku, obecnie przy silnym wykorzystaniu potęgi militarnej, będzie wymagało wykorzystania nowych środków. Andrzej Mania, Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 389–404.

¹⁰⁸³ Ryszard Stemplowski, *Horyzont poznawczy i polityczny pojęcia „bezpieczeństwo państwa”*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, red. Roman Kuźniar, Zdzisław Lachowski, Warszawa 2003, s. 255.

¹⁰⁸⁴ Ryszard Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 68.

Edward Haliżak docenił znaczenie Tajwanu dla kształtowania się przyszłego porządku międzynarodowego ze względu na jego rolę w regionalnej równowadze sił¹⁰⁸⁵. Bezpieczeństwo wyspy ma strategiczne znaczenie dla całego regionu – jednak ma także zmienną siłę i nie słabnie nawet w geograficznym oddaleniu od zarzewia problemu – Cieśniny Tajwańskiej. W najbliższym otoczeniu międzynarodowym Tajwanu znajdują się Chiny, które wraz z Hongkongiem i Makau – według władz w Pekinie – tworzą monolit: Wielkie Chiny. To specyficzna koncepcja najbliższych terytoriów państw chińskich; przyszłość Hongkongu i Makau, czyli specjalnych regionów administracyjnych będących pod chińską władzą państwową odpowiednio od 1997 i 1999 r., według formuły „jedno państwo, dwa systemy”, przestała już być przedmiotem międzynarodowych i wewnętrznych wątpliwości, chociaż emocje społeczne wzbudza w nich brak pełni swobód demokratycznych. W tym układzie jedynie Tajwan pozostaje brakującym ogniwem. Jak trafnie zauważył Waldemar J. Dziak, zjednoczenie Tajwanu z macierzą prowadzące do powstania Wielkich Chin pozostaje sprawą międzynarodową, doprowadzi bowiem do zmian na gospodarczej i politycznej mapie świata¹⁰⁸⁶. Skala zjawiska zależy od przyjętej interpretacji obszaru. W wąskim ujęciu Wielkie Chiny wyznaczone są granicami Chin, Hongkongu, Makau i Tajwanu, które odnosi się do ścisłej wspólnoty chińskiego dziedzictwa kulturowego. Obszar ten można jednak rozumieć szerzej, gdy spojrzeć na podobieństwo społeczno-kulturowe Tajwanu nie tylko z kontynentem, ale też z pozostałymi krajami i obszarami o historycznie silnych wpływach chińskich, związanych z migracją etnicznych Chińczyków. Szersze ujęcie regionu pozostaje wyrazem nie tylko chińskiej tradycji kulturowej, ale także wspólnoty gospodarczej¹⁰⁸⁷.

W analizie wpływu bezpieczeństwa Tajwanu na jego otoczenie międzynarodowe należy podkreślić znaczenie regionu Azji Południowo-Wschodniej, nie tylko ze względu na bliskie sąsiedztwo i wykazaną wyżej obecność czynnika chińskiego. Obszar ten podlega wpływom Zachodu, głównie Stanów Zjednoczonych. Również Chiny zaznaczyły swoją obecność w regionie Azji Południowo-Wschodniej na każdej płaszczyźnie interakcji: politycznej, militarnej, społeczno-kulturowej, a przede wszystkim gospodarczej, zarówno w sferze bilateralnej, jak i instytucjonalnej, poprzez fora ASEAN. Uwagę świata przykuwa – i budzi jego obawy – rosnący potencjał militarny Chin, najczęściej demonstrowany na wodach Morza Południowochińskiego, a więc w bezpośrednim sąsiedztwie Tajwanu, gdzie ponadto

¹⁰⁸⁵ Edward Haliżak, *Zmiana układu sił USA–Chiny...*

¹⁰⁸⁶ Waldemar J. Dziak, *Stosunki chińsko-tajwańskie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych...*, s. 105.

¹⁰⁸⁷ Joanna Wardęga, *Chiński nacjonalizm. Rekonstruowanie narodu w Chińskiej Republice Ludowej*, Kraków 2014, s. 183, *Ex Oriente*.

przebiegają sporne granice zwierzchności nad archipelagami Wysp Spratly i Wysp Paracelskich, co do których roszczą sobie prawo Chiny, Tajwan i sąsiednie państwa ASEAN. Współpraca Chin z członkami ASEAN sprzyja rozwiązywaniu chińskich problemów bezpieczeństwa międzynarodowego.

Bezpieczeństwo wynika także ze strategicznego położenia regionu na morskich szlakach komunikacji. Przebiega nimi transport surowców nie tylko do Chin, ale i do Japonii oraz Republiki Korei, przemieszczają się nimi także siły marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych. Obecność VII Floty na regionalnych wodach to z kolei konsekwencja porozumień sojuszniczych Stanów Zjednoczonych, które Chiny musiały zaakceptować¹⁰⁸⁸. Rozbudowa sieci portów, baz i instalacji w regionie w ramach tzw. sznura pereł (*string of pearls*), będącego w opinii Zachodu wyrazem mocarstwowych ambicji Chin, oznacza dla chińskich strategów umacnianie szlaków komunikacji rozciągających się od wschodniego wybrzeża Chin po wschodnie wybrzeża Afryki, skąd państwo zabezpiecza swoje potrzeby energetyczne i realizuje coraz szerzej zakrojone plany ekspansji handlowej¹⁰⁸⁹. Chińskie władze swoją strategię rozwoju współpracy wzdłuż szlaków morskich Azji Południowo-Wschodniej ujęły w ramach koncepcji tzw. morskiego jedwabnego szlaku (*maritime silk road*). Dotyczy ona promocji współpracy morskiej pomiędzy Chinami a państwami ASEAN, która miałaby polegać m.in. na chińskim wsparciu rozwoju infrastruktury regionalnych portów morskich jako podstawie rozwoju kontaktów gospodarczych¹⁰⁹⁰.

Bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa Tajwanu ma dla Chin prestiżowe znaczenie, zatem do rozwiązania tej kwestii mogą zostać użyte wszelkie środki służące pokrzyżowaniu niepodległościowych zakusów Tajwańczyków¹⁰⁹¹. Ich użycie od drugiej połowy XX w. hamowała obecność VII Floty USA w regionie, a nawet okresowo w Cieśninie Tajwańskiej. Współcześnie – gdy wydaje się, że w sferze deklaratywnej rząd w Pekinie odszedł od wcielania w życie rozwiązań siłowych¹⁰⁹² –

¹⁰⁸⁸ Dariusz Brądkiewicz, Zbigniew Śliwa, *Współczesne uwarunkowania bezpieczeństwa Azji*, Warszawa 2011, s. 141–142.

¹⁰⁸⁹ *China's foreign ports. The new masters and commanders*, „The Economist”, 8 VI 2013, [on-line:] <http://www.economist.com/news/international/21579039-chinas-growing-empire-ports-abroad-mainly-about-trade-not-aggression-new-masters> (21 I 2014).

¹⁰⁹⁰ Shannon Tiezzi, *The Maritime Silk Road Vs. The String of Pearls*, „The Diplomat”, 13 II 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/02/the-maritime-silk-road-vs-the-string-of-pearls/> (15 XII 2014).

¹⁰⁹¹ Dariusz Brądkiewicz, Zbigniew Śliwa, *op. cit.*, s. 31.

¹⁰⁹² Małgorzata Pietrasiak, Dominik Mierzejewski, *Między wzrastaniem a harmonią – uwagi o chińskiej polityce zagranicznej*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. eidem, Kurowice 2012, s. 7–15.

warto obserwować zarówno rosnące wydatki militarne państwa, jak i inwestycje w regionalną infrastrukturę morską. Obecnie Chiny nie potrzebują ani niekorzystnych reakcji Stanów Zjednoczonych i ich regionalnych sojuszników, ani zakłóceń w dobrze rozwijających się stosunkach z państwami Azji Południowo-Wschodniej, stanowiącymi cenne ogniwo chińskiego rozwoju gospodarczego¹⁰⁹³. Agresja na Tajwan nie służyłaby także wizerunkowi Chin jako rosnącego regionalnego mocarstwa ze względu na rolę, jaką państwo to może w przyszłości odgrywać w społeczności międzynarodowej. Można więc zgodzić się z opiniami, wedle których scenariusz zbrojnego ataku Chin na Tajwan pozostaje mało realny¹⁰⁹⁴. Niewątpliwie porównanie potencjałów wojskowych na kontynencie i na wyspie sugeruje taką możliwość z uwagi na znaczącą przewagę strony chińskiej¹⁰⁹⁵. Zdobycie Tajwanu przez chińskie siły zbrojne mogłoby się okazać skuteczne, w co jednak ze względów strategicznych zgodnie powątpiewają wojskowi eksperci¹⁰⁹⁶. Według singapurskiego polityka Lee Kuan Yewa modernizacja chińskich sił zbrojnych nie została skierowana przeciw Stanom Zjednoczonym, a przeciw Tajwanowi, do blokady którego mogłyby one w przyszłości doprowadzić zarówno siłowo, jak i gospodarczo¹⁰⁹⁷. Tymczasem miazdząca przewaga potencjału gospodarczego Chin pozwala wyjaśnić inną strategię, opartą na współpracy społeczno-gospodarczej pomiędzy wyspą a kontynentem. Wysiłek włożony w kooperację po obydwu stronach Cieśniny Tajwańskiej oddziałuje szerzej, stabilizując sytuację w całym regionie – i to rozumianym jako Azja Wschodnia, a nawet Azja i Pacyfik. Chociaż nie można wykluczyć scenariusza chińskiego ataku na wyspę, np. gdyby władzę na wyspie objęli zwolennicy jej niepodległości lub gdyby doszło do zmiany regionalnego układu sił na taki, w którym Tajwan stałby się zakładnikiem interesów mocarstw, tego typu zagrożenia bezpieczeństwa wyspy wydają się mało prawdopodobne, a przy tym odległe. Chiny nie są wszakże jedynym państwem biorącym udział w ewentualnym konflikcie, miałyby on więc wymiar regionalny.

We wszystkich kategoriach potęgi, jaką może dysponować współczesne mocarstwo od XX w., prym wiodą Stany Zjednoczone. W ich szeroko pojętym interesie nie

¹⁰⁹³ Dariusz Brądkiewicz, Zbigniew Śliwa, *op. cit.*, s. 28; szerzej zob. Ewa Trojnar, *Miejsce i rola współczesnych Chin...*, s. 11–31.

¹⁰⁹⁴ *If China Attacks Taiwan. Military Strategy, Politics and Economics*, ed. Steve Tsang, New York 2006.

¹⁰⁹⁵ Szerzej zob. rozdział poświęcony potencjałowi militarnemu Tajwanu.

¹⁰⁹⁶ Na podstawie wywiadów przeprowadzonych w Polsce, Chinach i na Tajwanie w latach 2009–2013.

¹⁰⁹⁷ *Chiny, Stany Zjednoczone i świat w oczach Wielkiego Mistrza Lee Kuan Yewa*, red. Graham Allison, Robert D. Blackwill, Ali Wyne, tłum. Halina Bińczak, Warszawa 2013, s. 64, *Przywódcy*.

leży siłowe wystąpienie przeciw rosnącej potędze Chin, a nawet przelewanie krwi za Tajwan w razie konfliktu w Cieśninie Tajwańskiej. W dobie wielopłaszczyznowych współzależności we wszystkich dziedzinach funkcjonowania państw i społeczeństw byłoby to ze wszech miar niekorzystne. Należy pamiętać, że Stany Zjednoczone pozostają finansowo zależne od Chin i w trosce o swoje wrażliwe punkty powinny współpracować nawet z ich rosnącą potęgą, jak czynią współcześnie. Amerykańscy eksperci nie mają jednak wspólnego stanowiska w tej kwestii. John Mearsheimer stwierdził, że rozwój Chin nie może być pokojowy, zaś Joseph S. Nye ripostował, iż nie każdy wzrost potencjału państwa musi prowadzić do wojny¹⁰⁹⁸. Ukierunkowanie relacji Chin i Tajwanu od 2008 r. na współpracę gospodarczą, Nye wiązał z unikaniem przez nie rozwiązań prowadzących do wojny¹⁰⁹⁹. Stanom Zjednoczonym może szczególnie zaszkodzić wyolbrzymiona obawa przed rosnącą potęgą Chin. Dyskusję Mearsheimer–Nye da się więc sprowadzić do debaty pomiędzy realizmem ofensywnym, którego twórcą jest właśnie Mearsheimer, a koncepcją złożonej współzależności, przedstawioną przez Josepha S. Nye’a i Roberta Keohane’a; próżno szukać jedności między nimi¹¹⁰⁰. Opinia Mearsheimera, według którego Chiny będą zmierzały do zajęcia roli regionalnego hegemonu, na kształt amerykańskiej dominacji nad Zachodem, pozostaje wielce prawdopodobna¹¹⁰¹. Właśnie do takich konkluzji doprowadziła badacza analiza polityki zagranicznej ChRL w regionie Azji Wschodniej. Według niego Chiny będą się starały uzyskać potwierdzenie, że nie zagraża im żadne państwo w regionie. Wątpliwe, czy użyją w tym celu siły militarnej. Wydaje się, że we współczesnym świecie nie będzie to po prostu konieczne. Zdobycie pozycji regionalnego hegemonu przez Chiny pozostaje, zdaniem badacza, jedynym sposobem na odzyskanie Tajwanu. Trzeba bowiem pamiętać, że zjednoczenie terytoriów wciąż jest celem rządu w Pekinie. Uznając kluczowe znaczenie Tajwanu w kontroli regionalnych szlaków żeglugi, Mearsheimer dowiódł, że w ewentualną obronę wyspy włączy się także Japonia. Bardziej realne pozostaje jednak stworzenie antychińskiej koalicji państw pod amerykańskim przywództwem, zmierzającej do osłabienia rosnącej chińskiej potęgi. Tajwan miałby przy tym być kartą przetargową w regionie. W tej sytuacji Stany Zjednoczone

¹⁰⁹⁸ John J. Mearsheimer, *China's Unpeaceful Rise*, „Current History” 2006, vol. 105, no. 690, s. 160–162; Joseph S. Nye, *China's Rise Doesn't Mean War*, „Foreign Policy” 2011, no. 184, s. 66;

¹⁰⁹⁹ Ko Shu-ling, *Soft power behind cross-strait peace: Nye*, „Taipei Times”, 9 XII 2010, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2010/12/09/2003490480> (23 II 2014).

¹¹⁰⁰ Por.: John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York 2001; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and interdependence*, Boston 2012; Joseph S. Nye, *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tłum. Marek Madej, Warszawa 2009, *Stosunki Międzynarodowe. Podręcznik akademicki*.

¹¹⁰¹ John J. Mearsheimer, *China's Unpeaceful...*, s. 162.

nie mogłyby sobie pozwolić na opuszczenie regionalnego sojusznika – zarówno ze względów strategicznych, jak i wizerunkowych. W gronie państw zaniepokojonych rosnącą pozycją Chin i szukających sposobów na ich powstrzymanie Mearsheimer wymienił, obok potęg takich jak Indie, Japonia i Rosja, mniejsze państwa: Republikę Korei, Singapur i Wietnam¹¹⁰². Listę tę uzupełniają niejawne informacje o gotowości wsparcia działań wojennych przeciw Chinom przez Australię¹¹⁰³.

Militaryzacja Cieśniny Tajwańskiej, jaka dokonała się na przestrzeni ostatnich 60 lat za sprawą strategii zwaśnionych rządów w Pekinie i Tajpej, wciąż pozostaje istotnym wyzwaniem dla bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku. Nasuwa się wręcz spostrzeżenie, że jest ona nierozłącznym elementem istnienia bądź nieistnienia Tajwanu w kształcie politycznym, którego początek wyznaczają wydarzenia 1949 r. W kategoriach zagrożenia bezpieczeństwa można również interpretować rosnący potencjał militarny Chin, wyrażający się w coraz większej liczbie rakiet krótkiego zasięgu skierowanych w stronę Tajwanu oraz w postępującej rozbudowie arsenału: broni konwencjonalnej, rakiet średniego zasięgu, w tym przeciwokrętowych pocisków balistycznych, czy też łodzi podwodnych nowego typu wyposażonych w pociski balistyczne, także z głowicami jądrowymi¹¹⁰⁴. Niewątpliwie pogłębia to niepokój na Tajwanie. Tajwańczycy starają się chronić przed bezpośrednim zagrożeniem militarnym ze strony Chin, przede wszystkim rozbudowując zarówno arsenał obronny, jak i ten skierowany na cele usytuowane na kontynencie. Modyfikacjom poddano również strategię bezpieczeństwa, która z jednej strony bazuje na współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, a z drugiej – prowadzi do marginalizacji ryzyka bezpośredniej konfrontacji poprzez wdrażanie strategii pozasilowej. Znaczenie tej ostatniej stało się widoczne w XXI w., a stoją za nią metody i środki gospodarcze, które zaczęto intensywnie wykorzystywać w 2008 r., wraz z powrotem Kuomintangu do władzy.

Wdrażanie planów współpracy gospodarczej pomiędzy wyspą a kontynentem nie marginalizuje jednak zagrożenia militarnego ze strony Chin, szczególnie wobec ich postępującego rozwoju militarnego. W komentarzu do raportu bezpieczeństwa narodowego opublikowanego w październiku 2013 r. Cheang Yun-pung, dyrektor

¹¹⁰² Idem, *Taiwan in the Shadow of a Rising China*, Taiwan Talk, Association of International Relations, 7 XII 2013, [on-line:] <http://rocair.twbbs.org/news/2013-12-11/Taiwan%20Talk.December%207%202013.pdf> (15 III 2014).

¹¹⁰³ Bruce Jacobs, *Taiwan–Australia Relations...*

¹¹⁰⁴ William Lowther, *China adds 'carrier killer' to missiles facing Taiwan*, „Taipei Times”, 21 IV 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/front/archives/2013/04/21/2003560318> (29 VII 2013); idem, *US expert issues warning over new missile submarines*, „Taipei Times”, 25 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/front/archives/2013/07/25/2003568098> (29 VII 2013).

naczelny Departamentu Planowania Strategicznego w Ministerstwie Obrony Republiki Chińskiej na Tajwanie, podkreślił, że polityka obronna Tajwanu odwołuje się do koncepcji konfliktu asymetrycznego, co nie oznacza, że Republika Chińska zaprzestanie utrzymania adekwatnego poziomu samoobrony poprzez dalsze zbrojenie¹¹⁰⁵. Zdaniem gen. Michaela T. Flynna, dyrektora Agencji Wywiadu Obronnego Stanów Zjednoczonych (Defense Intelligence Agency) w latach 2012–2014, postępujący rozwój Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej był wymierzony w stronę Stanów Zjednoczonych stojących na straży bezpieczeństwa Tajwanu. Pentagon interpretował go jako sygnał ze strony Chin, aby Amerykanie trzymali się z dala od ewentualnego konfliktu w Cieśninie Tajwańskiej¹¹⁰⁶.

Przyjmując tę argumentację, sytuację Tajwanu można przyrównać nawet do losu zakładnika w rękach Chin. Pytanie o cel pojmowania pozostaje jednak w sferze ideologicznej państwa, na której budowana jest strategia bezpieczeństwa Chin. Niewątpliwie potencjał Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej jeszcze długo nie będzie mógł zagrozić amerykańskim sojusznikom i pozycjom w regionie, które chroni gigantyczna jednostka USS George Washington – lotniskowiec z napędem atomowym – stacjonująca w japońskim porcie Yokosuka, a wchodząca w skład VII Floty Stanów Zjednoczonych. Z drugiej strony Tajwańczycy prognozują zmianę sytuacji w Cieśninie Tajwańskiej już w nieodległej i wyobrażalnej przyszłości, bo w 2020 r., gdy zdolność bojowa Chin pozwoli na przypuszczenie ataku na wyspę¹¹⁰⁷.

Wzrost potęgi Chin i jej międzynarodowe oddziaływanie przykuły uwagę świata¹¹⁰⁸. Snuje się prognozy co do możliwości uzyskania przez Chiny pozycji hegemonu¹¹⁰⁹. Perspektywa ta wydaje się na tyle odległa, że każda analiza przyszłości

¹¹⁰⁵ *China an increasing military threat to Taiwan. defense report*, „Focus Taiwan”, 8 X 2013, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201310080028.aspx>, (17 XII 2013).

¹¹⁰⁶ William Lowther, *China adds 'carrier killer'...*

¹¹⁰⁷ *China an increasing military threat...*

¹¹⁰⁸ Jean-Pierre Cabestan, *Polityka zagraniczna Chin...*; Hu Angang, *China in 2020: a New Type of Superpower*, Washington D.C. 2011; Henry Kissinger, *On China*, New York 2012; David Shambaugh, *China Goes Global. The Partial Power*, Oxford–New York 2013; *China 3.0*, ed. Mark Leonard, European Council on Foreign Relations, London 2012, [on-line:] http://ecfr.eu/page/-/ECFR66_CHINA_30_final.pdf (29 VII 2013); *Asian Thought on China's Changing International Relations*, eds. Niv Horesh, Emilian Kavalski, Basingstoke 2014.

¹¹⁰⁹ Nie chodzi tu naturalnie o zastąpienie roli, jaką współcześnie w systemie międzynarodowym odgrywają Stany Zjednoczone. Nowy, wyłaniający się system będzie się rządził własną i nową charakterystyką. Niemniej jednak wzrost potęgi Chin pozytywnie koreluje z mocarstwowymi aspiracjami władz w Pekinie. Zjawisko to można zaobserwować w odniesieniu do państw Azji Wschodniej, pomimo iż kilka z nich wiąże ze Stanami Zjednoczonymi dwu- lub wielostronnymi traktaty o bezpieczeństwie. Funkcja ochronna Stanów Zjednoczonych rozciąga się również na trasy morskie wzdłuż wybrzeży Azji, o czym nie zapominają Chiny budujące swoje siły morskie.

Tajwanu budowana na jej podstawie może okazać się chybiona. Nie budzi jednak wątpliwości, że dalszy wzrost gospodarczy Chin będzie sprzyjał osiągnięciu przewagi w świecie. Jak ujął to Paul Kennedy, analizując dzieje świata: „państwu, którego moce produkcyjne ulegają zwiększeniu, zazwyczaj łatwiej jest udźwignąć brzemię wydatków na wielkie zbrojenia, [...] zazwyczaj podstawą potęgi wojskowej musi być bogactwo, a do zdobycia i ochrony bogactwa konieczna jest potęga wojskowa”¹¹¹⁰.

Współczesne Chiny nie posiadły jeszcze zdolności mocarstwowych charakterystycznych dla jedynego światowego mocarstwa – Stanów Zjednoczonych. Istnieją jednak obszary, w których Chińczycy odebrali już Amerykanom prym, a są to: handel międzynarodowy, rynki surowcowe, towarowe, nieruchomości, sztuka oraz ha-kerstwo¹¹¹¹. W tej przewadze należy upatrywać zagrożeń dla bezpieczeństwa innych partnerów Chin, stąd nie powinien dziwić niepokój społeczny na Tajwanie co do rosnącej zależności lokalnej gospodarki oraz możliwości wchłonięcia jej przez Chiny.

MIĘDZYNARODOWA POZYCJA TAJWANU A JEGO PRZYSZŁOŚĆ

Trzy wydarzenia wpłynęły na zmianę pozycji międzynarodowej Tajwanu podczas zimnej wojny. Pierwszym był wybuch wojny na Półwyspie Koreańskim, który wciągnął wyspę w zachodnią strefę wpływów, drugim – usunięcie Republiki Chińskiej w 1971 r. z ONZ i w konsekwencji z innych organizacji międzynarodowych, a trzecim – nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Chińską Republiką Ludową w 1979 r. Choć wydarzenia z lat 70. doprowadziły do marginalizacji pozycji międzynarodowej wyspy, nie zniweczyły jej osiągnięć na niwie wewnętrznej, szczególnie w sferze rozwoju społeczno-gospodarczego, który przesądził o statusie wyspy. Ewolucja pozycji międzynarodowej Tajwanu, jaka dokonała się od lat 70. XX w. do czasów bieżących, postępowała przy akceptacji stro-

Sytuację tę celnie oddają wyliczenia potęgi ogólnej wykonane przez Mirosława Sułka. Wskazują one, że do 2030 r. potęga Azji przekroczy połowę potęgi świata. Również w tym roku potęga ogólna Chin wyniesie 0,221, a Stanów Zjednoczonych 0,124. Szerzej zob. i por.: *Global Trends 2030: Alternative Worlds*, National Intelligence Council 2012, [on-line:] http://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf (13 VI 2014); Mirosław Sułek, *Pozycja Zachodu w globalnym układzie sił*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych...*, s. 270; Andrzej Mania, Marcin Grabowski, *op. cit.*, s. 389–404.

¹¹¹⁰ Paul Kennedy, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500–2000*, tłum. Mirosław Kluźniak, Warszawa 1994, s. 7.

¹¹¹¹ David Shambaugh, *op. cit.*

ny chińskiej. Nie sposób więc dzisiaj rozpatrywać przyszłości z pominięciem tego czynnika o newralgicznej wartości. Różnorodne wizje przyszłości Tajwanu i Chin nurtują naukowców, polityków, ale szczególnie trapią mieszkańców wyspy. Wpływają na nie czynniki wewnętrzne o charakterze państwowym – czy, jak w przypadku państw chińskich, ideologicznym – a także czynniki międzynarodowe, które sprawiają, że relacje między partnerami należą do najciekawszych wyzwań postzimnowojennej polityki międzynarodowej w regionie Azji i Pacyfiku. Stał się on miejscem interakcji największych światowych potęg. W tym czasie różnie układały się strategie polityczne Tajwanu i Chin. Ostatnio doszło do długo oczekiwanego zwrotu, po tym jak strony podpisały umowę o współpracy gospodarczej (ECFA, 2010). Wydaje się, że otworzyła ona nowy rozdział we wzajemnych stosunkach¹¹¹².

W książce poświęconej paradoksom wschodzącego mocarstwa Bogdan Góralczyk wskazał na wielopłaszczyznowe kalkulacje, jakich muszą się podjąć decydenci kreślący przyszłość Chin i Tajwanu. O ile lista celów strony chińskiej jest jasna i można ją podsumować postulatami zjednoczeniowymi i budową mocarstwa, o tyle po stronie tajwańskiej pozostaje ona wypadkową kilku zmiennych. Z jednej strony są to czynniki o charakterze politycznym i ideologicznym, gdyż ciężko sobie wyobrazić demokratyczne społeczeństwo Tajwanu pod sztandarami komunistów, oraz kwestie materialne wynikające z dysproporcji ekonomicznych pomiędzy wyspą a kontynentem. Z drugiej strony – to wspólna historia, szczególnie w aspekcie poniżających dziejów państwa chińskiego w XIX w., z którą uporał się już chiński nacjonalizm na kontynencie, i który mógłby też „uzdrowić” rodaków na wyspie¹¹¹³. Rozwiązanie zjednoczeniowe, chociaż odległe, pozostaje możliwe. Bazowałoby ono na pokojowej strategii działania, której efekt w postaci „pierwszorzędnego mocarstwa”, „nowego supermocarstwa” byłby szeroko dyskutowany w świecie¹¹¹⁴. Pozycja ta współgrałaby z planami i dążeniami rządu w Pekinie dotyczącymi dalszego rozwoju. Nie sposób więc polemizować ani z konkluzjami Góralczyka dotyczącymi zaniechania kreślenia rozwiązań konfliktowych przez Tajwan, ani ze strategią, którą obrał i skrupulatnie realizuje rząd w Tajpej – współpracy z rządem w Pekinie¹¹¹⁵. Należy przy tym podkreślić, że liczba scenariuszy stosunków chińsko-tajwańskich nie jest nieograniczona, a dotychczasowe rozstrzygnięcia podpowiadają kolejne

¹¹¹² Por. Łukasz Gacek, Ewa Trojnar, *op. cit.*, *passim*; Rafał Tuszyński, *Polityczny i ekonomiczny wymiar Economic Cooperation Framework Agreement – jego znaczenie na drodze zjednoczenia obu części Chin*, Toruń 2013, *passim*, Biblioteka Azji i Pacyfiku.

¹¹¹³ Bogdan Góralczyk, *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2010, s. 275, 304–305.

¹¹¹⁴ *Ibidem*, s. 306–307.

¹¹¹⁵ Idem, *Polska – Chiny: co dalej?*, [w:] *Polska–Chiny. Wczoraj, dziś, jutro (w 60-lecie stosunków)*, red. idem, Toruń 2009, s. 400, Biblioteka Azji i Pacyfiku.

posunięcia stron. Trudno w tej sytuacji wyobrazić sobie nagłą zmianę obranego kursu, do którego Tajwan wolno dojrzał. Wymaga on jednak uwzględnienia odmienności i specyfiki potencjałów. Zdaniem Zbigniewa Brzezińskiego chińska oferta zjednoczeniowa dla władz w Tajpej powinna zostać skorygowana o akceptację tajwańskiego systemu politycznego opartego na demokracji według nowego sloganu „jedno państwo, kilka systemów”¹¹¹⁶.

Warto też przeanalizować znaczenie przemian w Chinach, ważne dla zrozumienia scenariusza zjednoczeniowego. Waldemar Dziak zwrócił uwagę, że Chiny już w latach 90. przechodziły tak zaawansowaną transformację systemową, że nie mogły się z obranej drogi wycofać. Podkreślał, że od powstania ChRL spoiwem był schiński komunizm, ale w konsekwencji nieuchronnych przemian partia musiała wypracować nową formułę ideologiczną – dlatego tak łatwo sięgnęła po nacjonalizm. Odejście od komunizmu w opinii Dziaka już się rozpoczęło, ale proces ten wymaga czasu. Utrzymanie autorytarnego systemu w oczach partii jawi się jednak jako optymalne rozwiązanie w kontekście zapewnienia właściwych warunków rozwoju państwa i społeczeństwa¹¹¹⁷.

Dialogu zjednoczeniowego z autorytarnymi władzami w Pekinie nie zechce podjąć demokratyczne społeczeństwo Tajwanu, będące stroną – partnerem negocjacji. Z tym wrażliwym obszarem zapewne zdołają sobie poradzić chińscy politycy. Warto za Krzysztofem Gawlikowskim zwrócić uwagę, że w Chinach wraz z reformami gospodarczymi podjętymi przez Deng Xiaopinga następowała również ewolucja instytucjonalna. Ważnym elementem przemian stał się rozwój struktur społeczeństwa obywatelskiego. Reformy doprowadziły do wejścia na drogę modernizacji i integracji ze światem zewnętrznym. Stworzono nowe struktury administracyjne, w dużej mierze wolne od ideologicznych przesłanek. System państwowy uzyskał autonomię wobec struktur partyjnych. Symbiotyczny system partii-państwa wykształcony w okresie maoistowskim uległ przeobrażeniom. Innymi słowy, Chiny przekształciły się w normalne państwo narodowe dbające o interesy swych obywateli. Jednocześnie zaakceptowały istniejący porządek międzynarodowy i obowiązujące w nim reguły¹¹¹⁸.

Odpowiedzią Komunistycznej Partii Chin na społeczne i moralne koszty modernizacji stało się budowanie cywilizacji duchowej, opierającej się na trzech fi-

¹¹¹⁶ Zbigniew Brzeziński, Brent Scowcroft, David Ignatius, *Ameryka i świat. Rozmowy o globalnym przebudzeniu politycznym*, tłum. Dariusz Rossowski, Łódź 2009, s. 136.

¹¹¹⁷ Waldemar J. Dziak, *Chiny – wschodzące supermocarstwo*, Warszawa 1996, s. 125–126.

¹¹¹⁸ Krzysztof Gawlikowski, *Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w Chinach w XX w., Chiny. Rozwój społeczeństwa i państwa na przełomie XX i XXI wieku*, red. Karin Tomala, Krzysztof Gawlikowski, Warszawa 2002, s. 31–32.

larach, zdaniem Gerholda K. Beckera obejmujących socjalistyczną prawość, moralność w miejscu pracy oraz wzorcowe zachowanie w rodzinie. Kampania ta, realizowana w instrumentalny sposób, stała się reakcją na widoczną próżnię ideologiczną i kryzys wartości we współczesnych Chinach¹¹¹⁹.

W latach 90. partia promowała kampanię wychowania w patriotyzmie, podkreślając szczególne cechy rodzimej tożsamości. Jak słusznie zauważył Łukasz Gacek, nawiązywanie do wątków historycznych dotyczących agresywnej polityki obcych mocarstw w Chinach miało wzmacniać poczucie narodowej jedności¹¹²⁰. Partia komunistyczna stawiała się w pozycji strażnika praw obywateli, podkreślając swą doniosłą rolę w utrzymaniu stabilności państwa i zapewnieniu odpowiednich warunków rozwoju¹¹²¹.

Po atakach terrorystycznych na World Trade Center z 11 września 2001 r. Chiny uświadomiły sobie, że współpraca i konstruktywny rozwój relacji ze Stanami Zjednoczonymi leżą w interesie obu państw. Jak podkreślił Jan Rowiński, w wielu konkretnych sytuacjach ich polityka może być zbieżna, równoległa lub analogiczna. To sprawia, że Chiny mogą skutecznie odrzucać posądzenia o uleganie presji wywieranej przez Amerykanów oraz realizować pragmatyczny kurs wobec własnego społeczeństwa¹¹²².

Tymczasem społeczeństwo Tajwanu, pomimo silnej westernizacji, którą przechodziło od lat 70., nie pozostało w próżni, wręcz przeciwnie: odebrało nowe bodźce i zostały przed nim postawione niestandardowe wyzwania. Współcześnie Bruce Jacobs proponuje zwrócić uwagę na postępujący proces „tajwanizacji” wyspy. Wyraźny wzrost tajwańskiej tożsamości narodowej mieszkańców Tajwanu pozwala wskazać, że będzie on umacniać się w przyszłości wraz z dalszym „dojrzwaniem” tajwańskiej demokracji i wyzwaniami, przed jakimi niezmiennie stoi wyspa. Wygrana tej albo innej opcji politycznej, tradycyjnie identyfikowanej jako prochińska albo protajwańska, nie zmieni już diametralnie tożsamości Tajwańczyków. Można się jednak spodziewać, że w miarę rozpowszechniania się tajwańskiej tożsamości narodowej w społeczeństwie każda opcja polityczna zechce wykorzystać jej potencjał zgodnie z własnym interesem. Jak słusznie zauważył Hao Zhidong, socjolog

¹¹¹⁹ Gerhold K. Becker, *Wypełnianie moralnej pustki. Konfucjanizm a kwestie etyczne modernizacji Chin*, [w:] *Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978-2000*, red. Karin Tomala, Warszawa 2001, s. 116–117.

¹¹²⁰ Łukasz Gacek, *Chiny wobec rozpadu Związku Radzieckiego*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 3: *Kontekst międzynarodowy*, red. Joachim Diec, Kraków 2011, s. 488, *Rosja Wczoraj, Dziś i Jutro. Polityka – Kultura – Religia*, t. 4.

¹¹²¹ Gerhold K. Becker, *op. cit.*, s. 116–117.

¹¹²² Jan Rowiński, *Chiny wobec wydarzeń 11 września 2001 roku*, [w:] *Chiny. Rozwój społeczeństwa...*, s. 145.

polityki z Uniwersytetu w Makau, na aktywność władz w Tajpej w kształtowaniu tożsamości narodowej mają wpływ społeczeństwo obywatelskie i sfera publiczna, którą współtworzą biznesmeni, ruchy społeczne, ale także intelektualiści¹¹²³. Badacz zasadnie przypisał im niebagatelną rolę doradców i krytyków władzy, analizując okresy prezydentur Lee Teng-huia i Chen Shui-biana. Nie inaczej może wyglądać przyszłość Tajwanu.

Racjonalny proces decyzyjny podpowiada bezsensowność samodzielnego wykorzystania gromadzonych przez Tajwan sił zbrojnych przeciwko Chinom ze względu na silną asymetryczność potencjałów. Każda strategia jak najdłuższego przetrwania Tajwanu w obecnym stanie, czego życzy sobie większość mieszkańców wyspy, sugeruje raczej współdziałanie w oparciu o posiadane potencjały i poszukiwanie nowych rozwiązań poszerzających przestrzeń międzynarodową Tajwanu. Scenariusz zacieśniania współpracy gospodarczej z Chinami, realizowany przez Kuomintang będący u steru władzy od 2008 r., właśnie na takich podstawach bazuje¹¹²⁴. Zapowiadana przez prezydenta Ma Ying-jeou w 2008 r. integracja Tajwanu z pozostałymi partnerami w regionie Azji Wschodniej, będąca konsekwencją ocieplenia relacji z Chinami, przynosi powolne efekty, a do tego ich skala jest niekonkurencyjna w porównaniu ze współpracą z Chinami, biorąc pod uwagę choćby wymierną płaszczyznę handlową¹¹²⁵. Niemniej jednak obserwowana zmiana stosunków tajwańsko-chińskich oddziałuje na regionalną architekturę integracyjną, kreśląc przyszłość w sposób niepomijający istnienia Tajwanu. Okaże się, które z kolejnych państw regionu skorzysta na tej ewolucji i przyłączy się do nowego trendu, a którym jest ona nie na rękę. Bezspornie instytucjonalizacja tych relacji sprzyja polepszeniu pozycji międzynarodowej Tajwanu.

Nie należy jednak zapominać, że pogłębiająca się współpraca Tajwanu z Chinami będzie miała też konsekwencje dla rozwoju samej wyspy na innych płaszczyznach: gospodarczej, społecznej, politycznej i wojskowej, o czym notorycznie przypominają władzom jej mieszkańcy, niezadowoleni z bieżącego kursu polityki. W maju 2014 r. poparcie dla prezydenta Ma Ying-jeou było niskie (17,9%)¹¹²⁶. W wyborach lokalnych w listopadzie 2014 r. KMT poniósł porażkę i utracił władzę w newralgicznym przyczółku – stolicy. Na ile zatem zbliżenie z Chinami zyska akceptację mieszkańców wyspy – coraz rzadziej pozostaje otwartym pytaniem.

¹¹²³ Hao Zhidong, *op. cit.*, s. 173.

¹¹²⁴ *President Ma's Inaugural Address...*

¹¹²⁵ *Taiwan's Renaissance. Inaugural Address, 20 V 2008...*, s. 5.

¹¹²⁶ Stacy Hsu, Rich Chang, *Separate polls put Ma's approval rate under 18 percent*, „Taipei Times”, 14 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/05/14/2003590295/1> (21 IX 2014).

W sferze deklaratywnej KMT zabiega o utrzymanie *status quo* w Cieśninie Tajwańskiej, co oddaje polityka tzw. trzech nie: „nie dla zjednoczenia, nie dla niepodległości i nie dla użycia siły” (*no unification, no independence and no use of force*)¹¹²⁷. Opinie Tajwańczyków na temat zjednoczenia z Chinami są zróżnicowane, dlatego tę opcję należy traktować jako wyraz kompromisu społecznego. W tym kontekście zasadne wydaje się odwołanie się do słów byłego prezydenta Lee Teng-huia, według których suweren winien postępować zgodnie z wolą ludu¹¹²⁸.

¹¹²⁷ Full text of President Ma's Inaugural Address, „The China Post”, 21 V 2008.

¹¹²⁸ Oryg. „Whatever the people desire, the realm must follow”. Na tę chińską maksymę prezydent Lee Teng-hui powołał się w przemówieniu na Uniwersytecie Cornella w lipcu 1995 r. Zob. Lee Teng-hui, *Always in My Heart*, przemówienie wygłoszone 9 VI 1995, Center for Strategic and International Studies, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/programs/taiwan/timeline/sums/timeline_docs/CSI_19950609.htm (23 I 2013).

WNIOSKI

Pozycja Tajwanu w systemie międzynarodowym, od momentu zainstalowania się na wyspie władz Republiki Chińskiej w 1949 r., była zdeterminowana przez – obok zmiennych systemowych – atrybuty związane bezpośrednio z zasobami materialnymi wyspy oraz formą ich użytkowania przez państwo. W realizacji celów państwowych wyjątkowo silnie i efektywnie odwoływano się do politycznych oraz ekonomicznych narzędzi i środków oddziaływania międzynarodowego. Prawdopodobnie najlepszym odzwierciedleniem pozycji Tajwanu w systemie międzynarodowym, na tle innych jego uczestników była nieustanna zmiana, charakteryzująca się wyjątkową dynamiką. Wynikała ona z wielopłaszczyznowych uwarunkowań systemowych. Po pierwsze – z ewolucji stosunków pomiędzy obydwooma państwami chińskimi, zdeterminowanymi przez czynniki ideologiczne. Po drugie – z planów politycznych Stanów Zjednoczonych w regionie Azji i Pacyfiku. Po trzecie – bezpośrednio ze stosunków chińsko-amerykańskich. Władze w Tajpej nie dość, że nie mogły wprost ingerować w te ostatnie, to jeszcze stopniowo traciły możliwość wpływu na nie, gdyż posiadane przez nie atuty natury strategicznej nabrały drugorzędnego znaczenia w zmieniającym się systemie międzynarodowym na przestrzeni drugiej połowy XX w. Pozycja Tajwanu w tej triadzie była jednak kluczowa i warunkowała miejsce wyspy w systemie międzynarodowym, chociaż na przestrzeni analizowanego czasu zmieniało się znaczenie jej poszczególnych komponentów: politycznych, militarnych i społeczno-gospodarczych. Nie zdołano jednak wykorzystać ich w takim stopniu, aby znacząco poprawić sytuację międzynarodową Tajwanu. Cel ten leżał już tylko w interesie władz w Tajpej.

Potencjał polityczny Tajwanu był strategicznym czynnikiem jego pozycji międzynarodowej podczas zimnej wojny. To jemu w latach 1949–1971 został podporządkowany rozwój wyspy w obszarze militarnym i gospodarczym. W okresie, kiedy politykę Chiang Kai-sheka uzasadniała ideologia narodowa, odwoływano się do konieczności oswobodzenia Chińczyków na kontynencie z komunistycznego

jarzma, odzyskania macierzy i zjednoczenia ziem pod sztandarem Republiki Chińskiej. Rachubom tym początkowo sprzyjała zimnowojenna strategia Stanów Zjednoczonych związana z powstrzymywaniem rozlewu komunizmu w regionie. Amerykanie przyczyniali się do stabilizowania napięć w Cieśninie Tajwańskiej. Z upływem czasu ich polityka wobec Chin została nieco złagodzona. Chociaż komunizm wciąż pozostawał ideologicznym zagrożeniem, rywalizacja pomiędzy ZSRR i ChRL o wpływy w świecie komunistycznym doprowadziła Amerykanów do wsparcia strony chińskiej, co wiązało się też ze zmianą dotychczasowych stosunków z władzami w Tajpej i w efekcie ich politycznej marginalizacji w świecie. Lata 70., w konsekwencji zmiany reprezentacji państw chińskich w ONZ, wiązały się z postępującą izolacją Tajwanu w świecie. Władze w Tajpej nie od razu dostosowały się do nowych warunków. Prezydent Chiang Kai-shek zaciekle bronił swoich przekonań. Jego wynikająca z ambicji polityka, stanowiąca protest wobec zmian systemowych, którym nie potrafił zapobiec, wyprowadziła jednostronnie Tajwan z organizacji międzynarodowych i pozbawiła go uznania wielu państw. Nie od razu zrewidowano tę strategię, a nową opartą na ofensywie dyplomatycznej realizowano wybiórczo, tj. uwzględniając przesłanki ideologiczne. Chociaż nie zahamowało to spadku uznania dla Republiki Chińskiej w świecie, a poparcie Chińskiej Republiki Ludowej dynamicznie rosło, był to przełomowy dla Tajwanu czas. W wiązał się ze zmianą generacyjną, kiedy w wyniku śmierci Chiang Kai-sheka schedę objął jego syn Chiang Ching-kuo, który swoje wysiłki koncentrował na zapewnieniu przetrwania Republiki Chińskiej na Tajwanie. Jednocześnie z powodzeniem wdrażał reformy gospodarcze i podejmował szeroko zakrojone projekty inwestycyjne, które znacząco wzmacniały potencjał wyspy, pozwalając władzom uzyskać nowe i wymierne narzędzia oddziaływania międzynarodowego. Kolejną szansę na poprawę pozycji politycznej Tajwanu przyniosła transformacja ustrojowa, która pod koniec lat 80. trwale wpisała wyspę w światową falę demokratyzacji. W tym samym czasie sukcesywnie postępowała też „tajwanizacja” sceny politycznej. Śmierć Chiang Ching-kuo w 1988 r. nie zahamowała zainicjowanych przezeń reform. Dzieło poprzednika kontynuował rodowity Tajwańczyk – Lee Teng-hui, który objął przywództwo w Kuomintangu. Jego mandat został znacząco wzmocniony w 1996 r., kiedy odniósł zwycięstwo w pierwszych powszechnych, bezpośrednich wyborach prezydenckich. Zmiany te silnie kontrastowały z decyzjami władz w Pekinie, które doprowadziły do siłowego stłumienia demonstracji studentów na placu Tiananmen w 1989 r. W obliczu tych wydarzeń przemiany na wyspie zyskały nowy wymiar – włączały bowiem Tajwan w demokratyczną rodzinę narodów.

Konsekwencją przemian politycznych było wypracowanie nowych kierunków polityki zagranicznej przez kolejne ekipy rządzące. Pragmatyczne podejście do dyplomacji miało zapewnić już nie tylko władzom Tajwanu, ale i jego mieszkańcom

godne miejsce w środowisku międzynarodowym. Akceptacja przemian politycznych na Tajwanie została zauważona nie tylko w demokratycznym i demokratyzującym się świecie. Przemianom tym towarzyszyły śmiałe oświadczenia czołowych tajwańskich polityków co do przyszłości wyspy. Te, które mówiły o niepodległości, wzbudzały jednak obawy przed zburzeniem wypracowanego porządku w systemie międzynarodowym – swoistego, bo nieformalnego przyzwolenia rosnących w siłę Chin na zachowanie *status quo* wyspy przy oficjalnym podkreślaniu wewnętrznego charakteru kwestii tajwańskiej. Warto nadmienić, że nie zmieniło to amerykańskich gwarancji bezpieczeństwa Tajwanu. Mimo że przemiany polityczne doprowadziły do poszerzenia środowiska międzynarodowego Tajwanu w sferze nieoficjalnej, to nie można było ich uznać za środki prowadzące do trwałych zmian w kluczowej dla władz w Tajpej kwestii uznania międzynarodowego. Postępy Republiki Chińskiej na Tajwanie w tym zakresie krzyżowała polityka władz ChRL, która nieustannie obstawała przy retoryce integralności terytoriów chińskich. Na płaszczyźnie dwustronnej odwoływała się do różnorodnych metod – od rozwiązań siłowych, gróźb, przez dialog, negocjacje, po współpracę w zakresie handlu i inwestycji. Na arenie międzynarodowej ograniczała przestrzeń międzynarodową Tajwanu i zabiegała o przychylność sojuszników zagranicznych Tajwanu. Doprowadzono do sytuacji, w której w 2013 r. władze Republiki Chińskiej na Tajwanie uznawane były już tylko przez 22 państwa świata, i to o znikomej pozycji międzynarodowej. Co ciekawe, nie byli to najbliżsi sąsiedzi Tajwanu. Jedynie kilka z nich to wyspiarskie państewka Oceanii, o uznanie których zabiegał także rząd w Pekinie. Istotna odwilż pomiędzy Chinami a Tajwanem, w ramach której te pierwsze uelastyczyły stanowisko w zakresie blokady udziału Tajwanu w pracach organizacji międzynarodowych, była pochodną przejęcia przez KMT władzy na Tajwanie w 2008 r. i obrania przez nią pragmatycznego kursu koncentrującego się na współpracy gospodarczej, rozwijaniu kontaktów społecznych i odsunięciu trudnych kwestii politycznych w przyszłość. Do pewnej instytucjonalizacji tej sytuacji doszło w 2010 r. wraz z zawarciem Porozumienia ramowego o współpracy gospodarczej (ECFA). Trudno nie odnieść wrażenia, że chociaż w bieżącym wymiarze ze zmiany tej skorzystał przede wszystkim Tajwan, to kalkulacje prowadzone na kontynencie zakrojone były od początku długofalowo. Niemniej jednak Tajwan odnotował istotną zmianę w przestrzeni międzynarodowej zarówno w bezpośrednim sąsiedztwie, poprzez nawiązanie formalnych porozumień handlowych oraz zacieśnienie współpracy gospodarczej z regionalnymi partnerami, jak i globalnie, poprzez udział w międzynarodowych gremiach w roli obserwatora.

Potencjał militarny Tajwanu był podporządkowany wyzwaniom bezpieczeństwa wyspy w wymiarze niewykraczającym poza Cieśninę Tajwańską. Po ewakuacji na Tajwan, w okresie zimnej wojny w centralnych kręgach władz żywe były

plany przeprowadzenia inwazji na kontynent. Próby te nie powiodły się. Miała na to wpływ nie tylko zdolność taktyczna; wsparcie Stanów Zjednoczonych dawało szansę powodzenia. Stopniowo pogrzebała je marginalizacja polityczna Tajwanu w świecie oraz wzrost potęgi Chin. Zakończenie stanu wojennego na wyspie w 1988 r. nie tylko symbolicznie wiązało się ze zmianą retoryki władz w Tajpej. Towarzysząca temu demokratyzacja pozwoliła stworzyć nowy, bardziej pokojowy i przyjazny obraz Tajwanu w świecie, kontrastujący z polityką ChRL po wydarzeniach na placu Tiananmen. Na tej fali pozyskiwano nowe wyposażenie wojskowe od zachodnich państw, a środowisko międzynarodowe Tajwanu poszerzało się dzięki rosnącej akceptacji dla nieoficjalnego charakteru stosunków z władzami wyspy. Proniepodległościowe ambicje prezydenta Lee Teng-huia i przełamanie wieloletniej hegemonii Kuomintangu przez Demokratyczną Partię Postępującą (2000–2008) zaogniły stosunki z Chinami. Rząd ChRL usztywnił oficjalne stanowisko wobec Tajwanu, demonstrując swoją siłę w Cieśninie Tajwańskiej w 1996 r. oraz grożąc atakiem w sytuacji ogłoszenia przez wyspę niepodległości w 2005 r. Paradoksalnie wzmocniło to dialog chińsko-tajwański prowadzony przez polityków Kuomintangu i Komunistycznej Partii Chin. Ocieplenie relacji chińsko-tajwańskich w XXI w. nie odsunęło zagrożeń dla bezpieczeństwa militarnego wyspy. Nie zmarginalizowało także troski jej władz o modernizację armii i wypracowanie adekwatnej reakcji na nowe formy zagrożeń międzynarodowych, wśród których najważniejsza pozostaje postępująca militaryzacja Chińskiej Republiki Ludowej oraz jej strategia wojskowa. Trudno nie odnieść wrażenia, że Tajwan – choć nie posiada arsenału militarnego o światowym znaczeniu – dysponuje szeregiem innych strategicznych atutów pozwalających niezmiennie od połowy XX w. angażować potencjały Chin i Stanów Zjednoczonych oraz wpływać na regionalny bilans militarny.

Rachubom strategicznym władz w Tajpej sprzyjała ewolucja potencjału społeczno-gospodarczego wyspy. Sukcesy gospodarcze wynikały z pieczołowicie wdrażanej przez KMT polityki rozwojowej wyspy. W konsekwencji przegranej w 1949 r. wojny domowej na Tajwan ewakuowało się 2 mln ludności, co jego mieszkańcy przypłacili drastycznym pogorszeniem się warunków życia i swobód obywatelskich. Jednak od lat 70. stopa życiowa zaczęła dynamicznie wzrastać – dwie dekady później zmianę tę traktowano w świecie w kategoriach „cudu gospodarczego”. Prawdopodobnie nie byłoby to możliwe, gdyby KMT zrealizował plany odbicia ziem na kontynencie z rąk komunistów lub gdyby zbrojnej aneksji wyspy dokonały Chiny. Tymczasem zimnowojenna logika skierowała autorytarne władze Tajwanu w zachodnią strefę wpływów, z czego skorzystano nie tylko w aspekcie obronnym, ale szczególnie w sferze gospodarczej i społecznej. Amerykańskie i japońskie programy pomocowe i rozwojowe były podstawą tego sukcesu. Uwarunkowania te wraz z dostępem do względnie wykszcolonej siły roboczej, będącej spuścizną po

czasach japońskiej okupacji, odmieniły losy wyspy. Pomimo marginalizacji Tajwanu na arenie międzynarodowej rósł jego potencjał społeczno-gospodarczy. Zasoby te stanowiły istotne zaplecze dla realizacji planów aktywnej polityki zagranicznej wyznaczonej prezydenturą Chiang Ching-kuo. Podobną bazę przyjęto w ramach pragmatycznej strategii prezydenta Lee Teng-huia, którą skierowano szczególnie na sąsiednie państwa Azji Południowo-Wschodniej. Sukcesy dyplomatyczne, przy użyciu niemałego budżetu, przeplatały porażki, będące w znacznej mierze pokłosiem działań realizowanych przez władze w Pekinie. Z czasem jednak i Chiny poszły na ustępstwa w zakresie kreowania przestrzeni międzynarodowej dla Tajwanu; warto podkreślić, że dotyczyły one jedynie sfery gospodarczej. Chiny z zazdrością i zainteresowaniem przyjmowały wiadomości o tajwańskim „cudzie gospodarczym”. Bez wątpienia chciały z niego korzystać w realizacji własnych planów rozwojowych, starając się przyciągnąć inwestorów z Tajwanu. W wyniku negocjacji akcesyjnych, a także uzgodnień ze stroną chińską, w 1991 r. Tajwan przyjęło do APEC, a w 2002 r. do WTO. Liberalizacja tajwańskiego handlu zagranicznego, wynikająca z regulacji WTO, pomogła otworzyć – chronione przez państwowy protekcyjizm – tajwańskie marki na światowe rynki i stworzyła nowe możliwości rozwoju gospodarki. Z członkostwem w APEC wiązano także możliwość aktywnego udziału w dokonujących się procesach integracji gospodarczej. Działania podejmowane w tym zakresie silnie wiązano z problematyką bezpieczeństwa wyspy. Środowiska tajwańskie największych zagrożeń, ale i szans rozwojowych, upatrywały w rozszerzających się w szybkim tempie kontaktach gospodarczych z Chinami, pamiętając o tym, że pozostają one podmiotem dominującym w tym układzie. Poprzez stopniowe ich zacieśnianie wyspa stworzyła sobie szansę szerszego wejścia na rynki Azji Południowo-Wschodniej zdominowane przez współpracę z Chinami. Region ten stanowił strategicznie ważną alternatywę dla tajwańskiej gospodarki, szczególnie wobec wzrostu antychińskich nastrojów społecznych na Tajwanie. Potencjał gospodarczy wyspy pozostawał w tej sytuacji kluczowym jej atrybutem w systemie międzynarodowym na początku XXI w.

Przeprowadzona analiza dowiodła, że od 1949 r. polityka zagraniczna Republiki Chińskiej była podporządkowana wyzwaniom bezpieczeństwa, przede wszystkim w aspekcie zapewnienia przetrwania państwa na Tajwanie w nowych warunkach oraz wyznaczenia mu nowego miejsca w systemie międzynarodowym. Odzwierciedleniem tego była zmieniająca się pozycja Tajwanu. Polityka zagraniczna władz w Tajpej ewoluowała wraz ze zmianą uwarunkowań systemowych. Jednakże przełożony wpływ miały na nią determinanty o charakterze wewnątrzpaństwowym. Przy tej okazji należy stwierdzić, że marginalizacja pozycji politycznej Tajwanu w systemie międzynarodowym nie podważyła trwałości układu Tajwan-Chiny-Stany Zjednoczone. Współcześnie Tajwan sięga po alternatywne rozwiązania

pozwalające mu na uczestnictwo na arenie międzynarodowej obok Chin i za ich cichym przyzwoleniem. Zmiana ta była możliwa dzięki pragmatycznemu i dialogicznemu podejściu władz kuomintangowskich, pozostającemu także w interesie Stanów Zjednoczonych. Wydaje się, że ten realny kierunek polityki zagranicznej władz w Tajpei byłby zapewne kontynuowany, gdyby partia ta zdołała sobie zapewnić społeczne poparcie w kolejnych wyborach. W demokratycznym układzie władza w większym stopniu musi się liczyć z głosem opinii publicznej. Dostrzegalna na przestrzeni ostatnich dekad, szczególnie w sferze deklaratywnej, zmiana tożsamości narodowej mieszkańców wyspy z chińskiej na tajwańską oraz demonstrowana publicznie niechęć do uzależniania wyspy od kontynentu skłania jednak do przyjęcia odmiennej perspektywy. Nie wyczerpuje to naturalnie alternatywnych ścieżek rozwojowych, jakie przyszłe władze Tajwanu mogą obrać w trosce o bezpieczeństwo wyspy. Rola społeczeństwa w kreowaniu miejsca Tajwanu w przestrzeni międzynarodowej będzie zatem rosnąca. Wykształceniu nowych rozwiązań sprzyjałby szerszy udział społeczeństwa w debacie publicznej i zakończenie reform systemowych w tej młodej demokracji.

Problemy, przed jakimi stoi Tajwan, wywołuje także republikańskie dziedzictwo i spuścizna autorytaryzmu. Wypracowany podczas transformacji ustrojowej system semiprezydencki przechodzi obecnie kryzys, gdyż jest niedopasowany do wyzwań współczesnego państwa, co negatywnie wpływa na struktury i sposób sprawowania władzy. Dodatkowo silnie spolaryzowana scena polityczna Tajwanu nie spełnia już oczekiwań znaczącej części opinii publicznej. To z kolei przyczynia się do postępującej bierności Tajwańczyków i powstrzymywania się od aktywności w życiu publicznym. Pewną zmianę sytuacji mógłby przynieść wybór na prezydenta kandydata bezpartyjnego, oczywiście jeśli zdobyłby poparcie jednego z ugrupowań. Zwycięstwo Kuomintangu w wyborach oznaczać będzie kontynuację polityki współpracy z Chinami i minimalizację zagrożeń militarnych w Cieśninie Tajwańskiej, co leży także w interesie Stanów Zjednoczonych. Pozwoli tym samym utrzymać pozycję wyspy w ramach systemu, w którym funkcjonuje od lat 50. Natomiast wygrana opozycyjnej Demokratycznej Partii Postępowej może spowolnić proces negocjacyjny, nieco usztywnić stanowisko władz w Pekinie, ale raczej nie przyczyni się do istotnych zmian systemowych. Obie strony będą stawały na dalszy rozwój Tajwanu, stabilizowanie i umacnianie jego pozycji w świecie. W każdym z rozwiązań współpraca gospodarcza z Chinami stanowić będzie podstawę dalszego rozwoju, a nawet przetrwania na obecnym poziomie, z którego korzysta już społeczeństwo wyspy. Alternatywne kierunki i plany w tym obszarze również wikła czynnik chiński, szczególnie zaznaczony w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Niemniej jednak wydaje się, że pozostaje to dla Tajwanu właściwy region interakcji. Jest to wszakże obszar bliskiego sąsiedztwa, o rosnących możli-

wościach wielopłaszczyznowej współpracy, na której skorzystać mogliby wszyscy, zarówno Tajwan, poszerzając i dywersyfikując swoje środowisko międzynarodowe oraz zapewniając bezpieczeństwo wyspie, jak i jego regionalni partnerzy, którymi są w większości państwa o rosnących potrzebach rozwojowych.

BIBLIOGRAFIA

DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE

Act of Surrender, 9 IX 1945, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/surrender02.htm> (11 III 2014).

The Agreement between Singapore and the Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu on Economic Partnership (ASTEP). A business guide for companies, International Enterprise Singapore, Singapore 2014, [on-line:] http://www.iesingapore.gov.sg/~media/IE%20Singapore/Files/Trade%20from%20Singapore/ASTEP/ASTEP_30_04_2014_V8_final.pdf (30 X 2014).

ANZTEC Agreement, New Zealand Commerce and Industry Office, [on-line:] <http://nzcio.com/node/252> (8 XI 2014).

Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on Electronic Commerce, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.moea.gov.tw/Cws/tjec/content/ContentLink.aspx?menu_id=5071 (9 XI 2014).

Arrangement between the Association of East Asian Relations and the Interchange Association for the Mutual Cooperation on the Liberalization Promotion and Protection of Investment, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] https://www.moea.gov.tw/TJI/main/content/ContentLink.aspx?menu_id=3613 (9 XI 2014).

ASTEP (Taiwan-Singapore ECA), Office of Trade Negotiations, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.moea.gov.tw/mns/otn_e/content/submenu.aspx?menu_id=9927 (6 XI 2014).

Cairo Conference, 22–26 XI 1943, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/cairo.htm#par3> (6 III 2014).

China, Soviet Union Treaty of Friendship and Alliance, 14 VIII 1945, „The American Journal of International Law” 1946, vol. 40, no. 2, s. 51–63.

China's Declaration of War against Japan, also against Germany and Italy, December 9, 1941, „Contemporary China” 15 XII 1941, vol. 1, no. 15, [on-line:] <http://ibiblio.org/pha/policy/1941/411209b.html> (4 IV 2014).

- Cross Straits Economic Cooperation Framework Agreement*, [on-line:] <http://www.ecfa.org.tw/EcfaAttachment/ECFADoc/ECFA.pdf> (21 X 2014).
- Engagement Between Japan and China Respecting Formosa*, 31 X 1874, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/1874treaty.htm> (4 III 2014).
- Japan–U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21st Century*, 17 IV 1996, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/security.html> (23 VIII 2014).
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych*, Dziennik Ustaw 1947, no. 23, poz. 90.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, 26 XII 1933, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/montevideo01.htm> (15 X 2013).
- Mutual Defense Treaty between the United States of America and the Republic of China*, Washington, 2 XII 1954, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/mutual01.htm> (7 VIII 2014).
- Supreme Commander for the Allied Powers General Order no. One*, 2 IX 1945, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/surrender05.htm> (11 III 2014).
- Treaty between Koxinga and the Dutch Government*, Castle Zeelandia, 1 II 1662, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/koxinga.htm> (1 III 2014).
- Treaty of Friendship and Alliance Between the Republic of China and the U.S.S.R.*, Moscow, 14 VIII 1945, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/sites/default/files/1945%2C%20Friendship-Alliance%20%28Sov.%29.pdf> (7 VIII 2014).
- Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between The United States of America and The Republic of China*, 1946, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/217> (18 III 2014).
- Treaty of Nanking* [Nanjing], 1842, [on-line:] http://www.chinaforeignrelations.net/treaty_nanking (18 III 2014).
- Treaty of Peace between the Republic of China and Japan*, Taipei, 28 IV 1952, United Nations Treaty Series 1952 (reg. no. 1858), [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/taipei01.htm> (29 IV 2014).
- Treaty of Shimonoseki*, Shimonoseki, 17 IV 1895, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/shimonoseki01.htm> (30 VI 2012).
- Treaty of Tientsin*, Tientsin, 13 IX 1871, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/174> (4 III 2014).
- Treaty of Wang-hea* [Wangxia], 1844, [on-line:] <http://www.chinaforeignrelations.net/node/205> (18 III 2014).
- UN General Assembly Resolution 1668 (XVI), *Representation of China in the United Nations*, 15 XII 1961, [on-line:] [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1668\(XVI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1668(XVI)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2025 (XX), *Representation of China in the United Nations*, 17 XI 1965, [on-line:] [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2025\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2025(XX)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2159 (XXI), *Representation of China in the United Nations*, 29 XI 1966, [on-line:] [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2159\(XXI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2159(XXI)) (18 X 2014).

- UN General Assembly Resolution 2271 (XXII), *Representation of China in the United Nations*, 28 XI 1967, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2271\(XXII\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2271(XXII)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2389 (XXIII), *Representation of China in the United Nations*, 19 XI 1968, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2389\(XXIII\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2389(XXIII)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2500 (XXIV), *Representation of China in the United Nations*, 11 XI 1969, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2500\(XXIV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2500(XXIV)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2642 (XXV), *Representation of China in the United Nations*, 20 XI 1970, [on-line:] [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2642\(XXV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2642(XXV)) (18 X 2014).
- UN General Assembly Resolution 2758 (XXVI), *Restoration of the lawful rights of the People's Republic of China in the United Nations*, 25 X 1971, [on-line:] <http://www.un.org/documents/ga/res/26/ares26.htm> (25 IV 2014).

DOKUMENTY RZĄDOWE, OŚWIADCZENIA, PRZEMÓWIENIA, RAPORTY

Republika Chińska na Tajwanie

1996 National Defense Report. Republic of China, Taipei 1996.

2000–2001 Bridging the New Century. A Record of Peaceful Transition in Power, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2001.

2002 National Defense Report. Republic of China, Taipei 2002.

2013 Industrial Development in Taiwan, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.moeaidb.gov.tw/external/download/en/about/moeaidb.pdf> (11 XI 2014).

Act Governing Relations Between the Peoples of the Taiwan Area and the Mainland Area, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 29 X 2003, [on-line:] http://law.moj.gov.tw/Eng/news/news_detail_ch.aspx?SearchRange=G&id=763 (25 VII 2012).

Beijing's Hostility Towards ROC, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/472810562541.gif> (7 XII 2014).

The Brief Introduction to the Republic of China, Government Information Office, Taipei 1997.

Constitution of the Republic of China (Taiwan), Fifth revision, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1033#08> (14 VIII 2014).

Constitution of the Republic of China (Taiwan), Forth revision, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1032#06> (14 VIII 2014).

Constitution of the Republic of China (Taiwan), Six revision, Office of the President of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=1033#08> (14 VIII 2014).

- Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 4th Session*, Ministry of Foreign Affairs (Taiwan), 8 X 2009, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=B75E192319A2E070 (10 X 2014).
- Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 5th Session*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 11 III 2010, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=1449A7A82B5749DA (10 X 2014).
- Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 6th Session*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 14 X 2010, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=A4E055B3C9AD77D5 (10 X 2014).
- Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 7th Session*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 14 III 2011, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=E8802310E109759F (10 X 2014).
- Foreign Policy Report, 7th Congress of the Legislative Yuan, 8th Session*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 29 IX 2011, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=E63F00A39FBDAE70 (10 X 2014).
- Foreign Policy Report, 8th Congress of the Legislative Yuan, 1st Session*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 7 III 2012, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content3.aspx?n=4BAF9BD5400A05D9&sms=BA5E856472F10901&s=1F876C2478638935 (10 X 2014).
- A Glimpse of Taiwan's Participation in APEC Work, (as of March, 2010)*, [on-line:] http://www.trade.gov.tw/english/Pages/Detail.aspx?nodeID=649&pid=321389&dl_DateRange=all&txt_SD=&txt_ED=&txt_Keyword=&Pageid=0 (19 V 2014).
- Guidelines for National Unification, Adopted by the National Unification Council at its third meeting on February 23, 1991, and by the Executive Yuan Council at its 2223rd meeting on March 14, 1991*, [on-line:] <http://law.wustl.edu/chinalaw/twguide.html> (7 II 2012).
- History of Constitutional Revisions in the Republic of China*, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/constitution07.htm> (1 VIII 2014).
- In response to the white paper entitled "the One China Principle and the Taiwan Question"*, Department of NGO International Affairs, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 22 II 2000, [on-line:] http://www.mofa.gov.tw/en/News_Content.aspx?n=0E7B91A8FBEC4A94&s=F5186954BBC176BA (22 VIII 2014).
- Inaugural Address, Lee Teng-hui President Republic of China May 20, 1996*, [on-line:] http://newcongress.yam.org.tw/taiwan_sino/leespeech.html (14 VIII 2014).
- International Cooperation and Development Report 2010*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 3 I 2012, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/1225/4539/b7eef067-1a82-425b-9b99-15ebec322e74.PDF> (4 X 2014).
- International Cooperation and Development Report 2013*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), 29 IV 2014, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/17/262/cb6707b1-a9d4-49a1-a162-f42b71c50e68.pdf> (4 X 2014).

- An Interview by the China Times*, 16 XI 1993, [w:] *President Lee Teng-hui's Selected Addresses and Messages 1993*, Government Information Office, Taipei 1994.
- Lee Teng-hui, *Always in My Heart*, 9 VI 1995, Center for Strategic and International Studies, [on-line:] http://csis.org/files/media/csis/programs/taiwan/timeline/sums/timeline_docs/CSI_19950609.htm (23 I 2013).
- Lee Teng-hui, *The Republic of China in Its March Toward the 21st Century, Address to the American Chamber of Commerce in Taipei and the American University Club, ROC*, 24 I 1996, [w:] *President Lee Teng-hui's Selected Addresses and Messages 1996*, Government Information Office, Taipei 1997.
- MAC Urges Prompt Passage of the Trade in Services Agreement, Government will Set Rigorous Safeguards and Corresponding Measures*, no. 033, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 18 III 2014, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/457105478.pdf> (22 XI 2014).
- MAC Vice Chairman Chong-Pin Lin at the January 7, 2000 Press Conference*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=49469&ctNode=6462&mp=3> (7 XII 2014).
- Members of the Legislative Yuan*, The Legislative Yuan of the Republic of China, [on-line:] http://www.ly.gov.tw/en/01_introduce/introView.action?id=4 (26 I 2012).
- National Referendum Proposal No. 3*, Republic of China, Government Entry Point, [on-line:] <http://www.taiwan.gov.tw/ct.asp?xItem=17759&ctNode=1933&mp=1001> (4 IX 2014).
- National Referendum Proposal No. 4*, Republic of China, Government Entry Point, [on-line:] <http://www.taiwan.gov.tw/ct.asp?xItem=17759&ctNode=1933&mp=1001> (4 X 2014).
- New agreements tighten Taiwan-Japan ties*, National Development Council, Republic of China (Taiwan), 26 XII 2013, [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0020342#.VF-F7yKG-BR> (9 XI 2014).
- The Official Position of the Republic of China (Taiwan) on China's Passing of the Anti-secession (Anti-Separation) Law*, 29 III 2005, [on-line:] http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=68048&ctNode=5910&mp=3&xq_xCat=2005 (29 VIII 2014).
- „One Law, Two Communiqués”. The Shackle Enchaining the Destiny of the Taiwanese People*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 14 III 2008, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/96279415271.pdf> (29 VIII 2014).
- Opening a New Era for the Chinese People, Inaugural Address, The Eighth President of The Republic of China, Lee Teng-Hui*, 20 V 1990, [on-line:] <http://fas.org/news/taiwan/1990/s900607-taiwan2.htm> (18 VIII 2014).
- Parity, Peace, and Win-Win. The Republic of China's Position on the 'Special State-to-state Relationship'*, Mainland Affairs Council, 1 VIII 1999, [w:] *Getting Real, International Media Perspectives on the Special State-to-state Relationship Between the ROC and the PRC*, Government Information Office, Taipei 1999.
- Partnerships for Progress and Sustainable Development. White Paper on Foreign Aid Policy*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of China (Taiwan), V 2009, [on-line:] <http://www.mofa.gov.tw/Upload/RelFile/1225/4524/White%20Paper%20on%20Foreign%20Aid%20Policy%20-%20English.PDF> (4 X 2014).

- Portal of Republic of China (Taiwan) Diplomatic Missions*, Government Information Office, Republic of China (Taiwan), Taipei 2014, [on-line:] <http://www.taiwanembassy.org>, (23 XII 2014).
- President Chen reiterates "four noes, one without" policy*, 11 VII 2003, [on-line:] <http://www.taiwanembassy.org/US/ct.asp?xItem=11637&ctNode=2300&mp=12&nowPage=68&pagesize=30> (25 VIII 2014).
- President hoping for progress on economic pact with Japan*, Taipei Mission to the Republic of Latvia, 10 XII 2013, [on-line:] <http://www.roc-taiwan.org/LV/ct.asp?xItem=454475&ctNode=7925&mp=507&nowPage=2&pagesize=15> (9 XI 2014).
- President Lee Teng-Hui, "Six-Point Reply," 8 April 1995*, „Asian Affairs” 1999, vol. 26, no. 2: *Relations between the Chinese Mainland and Taiwan*, s. 101–102.
- President Lee's Responses to Questions Submitted by Deutsche Welle (Voice of Germany)*, 9 VII 1999, [w:] *Getting Real, International Media Perspectives on the Special State-to-state Relationship Between the ROC and the PRC*, Government Information Office, Taipei 1999.
- President Ma's Inaugural Address. Upholding Ideals, Working Together for Reform and Creating Greater Well-being for Taiwan*, Office of the President Republic of China (Taiwan), 20 V 2012, [on-line:] <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=491&itemid=27199&rmid=2355> (24 VII 2012).
- Pulling for Taiwan's Economy. MAC Calls for All Sectors to Support the Prompt Passage of the Trade in Services Agreement*, no. 032, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 17 III 2014, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/4579581691.pdf> (22 XI 2014).
- Quadrennial Defense Review 2009*, Ministry of National Defense, Republic of China (Taiwan), [on-line:] http://www.us-taiwan.org/reports/taiwan_2009_qdr.pdf (12 XII 2014).
- Quadrennial Defense Review 2013*, Ministry of National Defense, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://qdr.mnd.gov.tw/encontent.html> (12 XII 2014).
- Republic of China Tenth-term President, Chen Shui-bian Delivers Inauguration Address*, 20 V 2000, [on-line:] <http://www.fapa.org/abian/abian520speech.html> (24 VIII 2014).
- Resolution on the Future of Taiwan*, 2 XII 1999, [on-line:] <http://english.dpp.org.tw/1999-resolution-regarding-taiwans-future/> (22 VIII 2014).
- ROC White Paper, "Relations across the Taiwan Strait" (Concluding Statements)*, 5 July 1994, „Asian Affairs” 1999, vol. 26, no. 2, *Relations between the Chinese Mainland and Taiwan*, s. 93–100.
- Shih Ming-teh, Su Chi, Chen Chien-jen, Hong Chi-chang, Chen Mingtong, Chiao Jen-ho, Chang Wu-ueh, *Our Appeal, Five Principles on Cross-Strait Relations*, 27 V 2014, [on-line:] http://140.119.184.164/taipeiforum/%E8%98%87%E8%B5%B7%E8%A7%80%E9%BB%9E/Our_Appeal.pdf (11 VII 2014).
- Su Chi: President Ma Should Grasp the Opportunity This Year*, 20 III 2012, [on-line:] <http://www.kmt.org.tw/english/page.aspx?type=article&mnum=112&anum=11036> (12 VII 2013).
- Supporting Taiwan's Bid to Join the WHO. A Compilation of International Resolutions and Media Reports*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2003.

- Taiwan*, Unrepresented Nations and Peoples Organization, [on-line:] <http://www.unpo.org/members/7908> (3 I 2014).
- Taiwan Civil Government*, [on-line:] <http://www.civil-taiwan.org/mission.htm> (4 VIII 2014).
- The Taiwan Question and Reunification of China*, Taiwan Affairs Office & Information Office of the State Council, the People's Republic of China, Beijing, 31 VIII 1993, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/7953.htm> (27 IV 2014).
- Taiwan's Renaissance. Inaugural Address*, 20 V 2008, [w:] *Taiwan's Renaissance. President Ma Ying-jeou's Selected Addresses and Messages, 2008–2009*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 2010.
- Taiwan's son turned Taiwan's shame*, National Policy Foundation, 16 XI 2010, [on-line:] <http://www.npf.org.tw/printfriendly/8390> (20 IX 2014).
- Taiwan's White Paper on Cross-Strait Relations*, Mainland Affairs Council, Executive Yuan (Cabinet), Republic of China, *Explanation of Relations Across the Taiwan Strait*, 5 VII 1994, transl. FBIS, 11 VII 1994, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- Temporary Provisions Effective During the Period of National Mobilization for Suppression of the Communist Rebellion*, [w:] *Encyclopedia of Taiwan*, Council for Cultural Affairs, 2011, [on-line:] <http://taiwanpedia.culture.tw/en/content?ID=3860> (30 IV 2014).
- Wang Chih Kang, *Taiwan is Ready for the WTO*, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), X 1999.

Stany Zjednoczone

- 104th Congress (1995–1996) H.R.1460, *To amend the Taiwan Relations Act to permit visits to the United States by the elected leaders of the people of Taiwan or their elected representatives*, [on-line:] <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d104:H.R.1460>: (16 VIII 2014).
- 104th Congress (1995–1996), S.CON.RES.9, *A concurrent resolution expressing the sense of the Congress regarding a private visit by President Lee Teng-hui of the Republic of China on Taiwan to the United States*, [on-line:] <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/z?d104:S.CON.RES.9>: (16 VIII 2014).
- 1997 Clinton-Jiang Summit and U.S.–China Joint Statement, 29 X 1997, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- 1998 Summit and Clinton's Statement on the "Three Noes", 30 VI 1998, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2014*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf (3 IX 2014).

- Annual Report to Congress. The Military Power of the People's Republic of China 2005*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] <http://www.defense.gov/news/jul2005/d20050719china.pdf> (11 XII 2014).
- Annual Report to Congress. The Military Power of the People's Republic of China 2008*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/pdfs/china_military_report_08.pdf (11 XII 2014).
- Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2010*, Office of the Secretary of Defense, [on-line:] http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2010_cmpr_final.pdf (11 XII 2014).
- Clinton's Secret Letter to Jiang Zemin and "Three Noes", VIII 1995, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 5: *United Nations, 1969–1972*, doc. 412, [on-line:] <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v05/d412> (18 X 2014).
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, United States Department of State, Washington 1970, [on-line:] <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943CairoTehran> (9 III 2004).
- Global Trends 2030: Alternative Worlds*, National Intelligence Council 2012, http://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf (13 VI 2014).
- Grimmett Richard F., Kerr Paul K., *Conventional Arm Transfers to Developing Nations, 2004-2011*, CRS Report for Congress, 24 VIII 2012.
- Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the "One China" Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (8 VIII 2014).
- Kan Shirley A., *Democratic Reforms in Taiwan. Issues for Congress*, CRS Report, no. R41263, 26 V 2010, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/R41263.pdf> (10 X 2014).
- Kan Shirley A., *Taiwan. Major U.S. Arms Sales Since 1990*, CRS Report, no. RL30957, 29 VIII 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/weapons/RL30957.pdf> (11 XII 2014).
- Kerry John, *U.S. Vision for Asia-Pacific Engagement*, 13 VIII 2014, [on-line:] <http://www.state.gov/secretary/remarks/2014/08/230597.htm> (7 IX 2014).
- A National Security Strategy for a New Century*, The White House, Washington, X 1998, [on-line:] <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf> (30 IX 2014).
- A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, The White House, Washington, II 1996, [on-line:] <http://nssarchive.us/NSSR/1996.pdf> (30 IX 2014).
- President Bush on the Sale of F-16s to Taiwan*, 2 IX 1992, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- President Clinton's Statements at the 1997 Summit*, 29 X 1997, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan: Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).

- President Roosevelt and Prime Minister Churchill to Generalissimo Chiang*, [w:] *Foreign Relations of the United States. Conferences at Washington and Quebec, 1943*, United States Department of State, Washington 1970, [on-line:] <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS.FRUS1943> (10 III 2014).
- Prezydent Obama wyraził wsparcie dla udziału Tajwanu w ICAO*, 1 VIII 2013, [on-line:] <http://www.roc-taiwan.org/PL/ct.asp?xItem=406685&ctNode=4464&mp=197> (2 XI 2013).
- Rogin Josh, *The end of the concept of "strategic reassurance"?*, 6 XI 2009, [on-line:] http://thecable.foreignpolicy.com/posts/2009/11/06/the_end_of_the_concept_of_strategic_reassurance (6 IX 2014).
- Secretary of State Christopher on Relations with China*, 17 V 1996, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (21 VIII 2014).
- The "Six Assurances" to Taiwan*, VII 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/assurances.htm> (8 VIII 2014).
- Taiwan Relations Act, enacted 10 IV 1979*, United States Code, United States Code Title 22 Chapter 48 Sections 3301 – 3316, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/tra01.htm> (3 V 2014).
- Taiwan's Multi-Party National Development Conference*, 23–28 XII 1996, [w:] Kan Shirley A., *China/Taiwan. Evolution of the 'One China' Policy – Key Statements from Washington, Beijing, and Taipei*, CRS Report, no. RL30341, 3 X 2014, [on-line:] <http://fas.org/sgp/crs/row/RL30341.pdf> (10 X 2014).
- Taiwan's Participation in the International Civil Aviation Organization (ICAO)*, U.S. Department of State, 24 IX 2013, [on-line:] <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214658.htm> (2 XI 2013).
- Taiwan's Participation in the International Civil Aviation Organization (ICAO)*, U.S. Department of State, 24 IX 2013, [on-line:] <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/09/214658.htm> (2 XI 2013).
- The United States Security Strategy for the East Asia-Pacific Region 1998*, The Secretary of Defense, Washington 1998, [on-line:] <http://www.dod.gov/pubs/easr98/easr98.pdf> (30 IX 2014).

Chińska Republika Ludowa

- 1964: *China's first atomic bomb explodes*, China Internet Information Center, 16 X 2007, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/congress/228244.htm> (11 XII 2014).
- Anti-Secession Law, Adopted at the Third Session of the Tenth National People's Congress on March 14, 2005*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/2005lh/122724.htm> (18 IV 2012).
- The Basic Law of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic Of China*, [on-line:] http://www.basiclaw.gov.hk/en/basiclawtext/images/basiclaw_full_text_en.pdf (19 XI 2014).
- China's Peaceful Development*, Information Office of the State Council, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 6 IX 2011, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm (7 X 2014).
- China's Peaceful Development Road*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 12 XII 2005, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/features/book/152684.htm> (7 X 2014);

- Deng Xiaoping, *An Idea For the Peaceful Reunification of the Chinese Mainland and Taiwan*, Excerpt from a talk with Professor Winston L. Y. Yang of Seton Hall University, South Orange, New Jersey, USA, 26 VI 1983, [on-line:] <http://dengxiaopingworks.wordpress.com/2013/03/08/an-idea-for-the-peaceful-reunification-of-the-chinese-main-land-and-taiwan/> (7 VIII 2014).
- Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China*, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 25 IX 2012, [on-line:] http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7168681.htm (7 X 2014).
- Hu Jintao, *Let Us Join Hands to Promote the Peaceful Development of Cross-Straits Relations and Strive with a United Resolve for the Great Rejuvenation of the Chinese Nation*, Speech at the Forum Marking the 30th Anniversary of the Issuance of the Message to Compatriots in Taiwan, Taiwan Affairs Office of the State Council PRC, 31 XII 2008, [on-line:] http://www.gwytb.gov.cn/en/Special/Hu/201103/t20110322_1794707.htm (9 II 2012).
- Jiang on Taiwan Straits*, 30 I 1995, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/7955.htm> (14 VIII 2014).
- Joint Communique of the United States of America and the People's Republic of China*, 17 VIII 1982, [on-line:] <http://www.taiwandocuments.org/communique03.htm> (8 VIII 2014).
- Joint Communique on the Establishment of Diplomatic Relations Between the People's Republic of China and the United States of America*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/china-us/26243.htm> (3 V 2014).
- Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, tłum. Wu Lan, Dargas Marta, Gdańsk 2012.
- Mainland and Hong Kong Closer Economic Partnership Arrangement*, Trade and Industry Department, The Government of Hong Kong Special Administrative Region, [on-line:] <http://www.tid.gov.hk/english/cepa/legaltext/cepa11.html> (25 V 2014).
- Mainland and Macao Closer Economic Partnership Arrangement*, Macao Special Administrative Region Economic Services, [on-line:] http://www.economia.gov.mo/en_US/web/public/pg_cepa_cepa_i?_refresh=true (6 XII 2014).
- Message to Compatriots in Taiwan*, 1 I 1979, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7943.htm> (3 V 2014).
- The One-China Principle and the Taiwan Issue*, II 2000, [on-line:] http://english.gov.cn/official/2005-07/27/content_17613.htm (20 VIII 2014).
- Premier Zhu Firm on Taiwan Issue*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7958.htm> (23 VIII 2014).

Inne dokumenty

- El Salvador–Honduras–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=527&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).
- Guatemala–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=424&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).
- The Guidelines for Japan–U.S. Defense Cooperation*, 27 XI 1997, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/guideline2.html> (23 VIII 2014).

- The Guidelines for Japan–U.S. Defense Cooperation, Annex: Functions and Fields and Examples of Items of Cooperation in Situations in Areas Surrounding Japan*, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/item.html> (23 VIII 2014).
- Joint Statement U.S.–Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines for U.S.–Japan Defense Cooperation*, New York, 23 IX 1997, [on-line:] <http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html> (23 VIII 2014).
- Korea–China FTA*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea, [on-line:] http://www.mofat.go.kr/ENG/policy/fta/status/negotiation/china/index.jsp?menu=m_20_80_10&tabmenu=t_4&submenu=s_6 (12 XI 2014).
- Meeting of the Working Party on the accession of China*, Statement by H. E. Vice Minister Long Yongtu, Head of the Chinese Delegation, at the eighteenth session of the Working Party on China, 17 IX 2001, WTO, [on-line:] http://www.wto.org/english/news_e/news01_e/wpchina_longstat_17sept01_e.htm (26 XI 2013).
- Morrison Wayne M., *Taiwan's Accession to the WTO and its Economic Relations with the United States and China*, CRS Report for Congress, Order Code RS20683, 16 V 2003, [on-line:] <http://fpc.state.gov/documents/organization/23370.pdf> (9 XII 2013).
- Nazewnictwo geograficzne świata, z. 9: Azja Wschodnia*, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, [on-line:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/zeszyty/zeszyt_09.pdf (16 X 2014).
- New Zealand–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=874&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).
- Nicaragua–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=671&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).
- Panama–Chinese Taipei*, World Trade Organization, [on-line:] <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowRTAIDCard.aspx?rtaid=425&lang=1&redirect=1> (8 XI 2014).
- Sovereign Wealth Fund Generally Accepted Principles and Practices*, "Santiago Principles", The International Working Group of Sovereign Wealth Funds, X 2008, [on-line:] <http://www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf> (20 VII 2013).
- Tzu Chi Opens Chinas 1st Overseas NGO Office*, Tzu Chi Foundation, 23 VIII 2010, [on-line:] http://tw.tzuchi.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=647%3Atzu-chi-opens-chinas-dirst-overseas-ngo-office&catid=77%3Amissionofcharity&Itemid=177&lang=en (20 IX 2014).
- UNPO Principles*, Unrepresented Nations and Peoples Organization, [on-line:] <http://www.unpo.org/section/2/2> (3 I 2014).
- Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Głównym Geodecie Kraju, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, [on-line:] http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/wykaz_polskich_nazw_geograficznych.pdf (16 X 2014).
- Who is Blocking the Sunlight in the Taiwanese Sky? An Examination of the True Legal Relationship between Taiwan and the USA*, Formosa Nation Legal-strategy Association, Taipei, 21 X 2009, [on-line:] <http://www.taiwanbasic.com/ebooks/trelation/> (3 X 2014).

MATERIAŁY STATYSTYCZNE

- 1996 Presidential and Vice Presidential Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/1996.htm> (21 I 2014).
- 2001 Legislator Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/145/2001.html> (21 VIII 2014).
- 2004 Presidential and Vice Presidential Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2004.htm> (17 VII 2014).
- 2008 Presidential and Vice Presidential Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2008.htm> (29 X 2014).
- 2012 Presidential and Vice Presidential Election*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/ezfiles/30/1030/img/144/2012.htm> (23 X 2014).
- 2013 Global Manufacturing Competitiveness Index*, Deloitte Touche Tohmatsu Limited, The U.S. Council on Competitiveness, [on-line:] http://www.nist.gov/mep/data/upload/dttl_2013-Global-Manufacturing-Competitiveness-Index_11_15_12.pdf (5 VII 2014).
- Active Military Manpower by Country*, [on-line:] <http://www.globalfirepower.com/active-military-manpower.asp> (12 XII 2014).
- Applying to participate in the United Nations under the name of Taiwan has won extensive support of Taiwan's mainstream public opinion (2007–08)*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54589&CtNode=5949&mp=3> (7 XII 2014).
- Chapter Six: Asia*, [w:] *The Military Balance*, London 2013, s. 254–352.
- Country fact sheet. Taiwan Province of China*, World Investment Report 2014, UNCTAD, [on-line:] http://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2014/wir14_fs_tw_en.pdf (10 XI 2014).
- Database on international trade*, World Trade Organization, [on-line:] <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WsdbExport.aspx?Language=E> (7 XI 2014).
- Democracy index 2010. Democracy in retreat*, Economist Intelligence Unit.
- Democracy index 2011. Democracy under stress*, Economist Intelligence Unit.
- Democracy index 2012. Democracy at a standstill*, Economist Intelligence Unit.
- Democracy index 2013. Democracy in limbo*, Economist Intelligence Unit.
- Design features of nuclear power plants*, Atomic Energy Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.aec.gov.tw/english/index.html> (11 XI 2014).
- The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008.
- Exports of goods and services (% of GDP)*, [on-line:] <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS> (13 XI 2014).
- Financial sector*, Central Bank of the Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.cbc.gov.tw/ct.asp?xItem=29870&CtNode=515&mp=2> (11 XI 2014).

- Foreign Affairs*, [w:] *Republic of China Yearbook 2014*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.ey.gov.tw/en/cp.aspx?n=90586F8A7E5F4397> (4 III 2015).
- Foreign direct investment*, UNCTADstat, [on-line:] <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (10 XI 2014).
- Freedom in the World*, Freedom House, [on-line:] <http://www.freedomhouse.org/reports#>. UuddC9KtaZ5 (28 I 2014).
- Freedom in the World 2011*, Freedom House, [on-line:] http://www.freedomhouse.org/images/File/fiw/FIWproc.202011proc.20Booklet_1_11_11.pdf (28 X 2011).
- Freedom in the World 2014: Methodology*, Freedom House, [on-line:] <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%20Methodology%20Fact%20Sheet.pdf> (28 I 2014).
- The Global Competitiveness Report 2012–2013*, ed. Schwab Klaus, World Economic Forum, [on-line:] http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (2 V 2014).
- Golden Decade National Vision*, National Development Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0017230#.VGRwZSKG-BQ> (19 XI 2014).
- How Taiwan people view cross-Strait relations*, Public Opinion Survey, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), 23–26 II 2000, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54853&CtNode=5953&mp=3> (7 XII 2014).
- Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress. Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, United Nations Development Programme, New York 2014, [on-line:] <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf> (22 X 2014).
- International Reserves of the Russian Federation*, Bank of Russia, [on-line:] http://www.cbr.ru/Eng/hd_base/?PrtId=mrrf (9 XI 2014).
- Legislator Elections*, Central Election Commission, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://engweb.cec.gov.tw/files/11-1030-4430.php> (30 VII 2014).
- Mini-Three-Links Between Kinmen/Matsu and the Mainland*, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/lp.asp?CtNode=5936&CtUnit=4154&BaseDSD=7&mp=3> (28 VIII 2014).
- Mini-Three-Links Between Kinmen/Matsu and the Mainland*, I 2002, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/091415245671.pdf> (28 VIII 2014).
- National Statistics*, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/> (14 XII 2014).
- OECD-WTO Trade in Value Added (TiVA) – May 2013*, [on-line:] <http://stats.oecd.org> (23 V 2014).
- Passenger Traffic of High-Speed Rail Stations*, [w:] *Monthly Statistics of Transportation & Communications*, Ministry of Transportation and Communications, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.motc.gov.tw/en/home.jsp?id=609&websitelink=statistics301.jsp&parentpath=0,154> (2 V 2014).
- Percentage Distribution of the Routine Questionnaire Survey on “the Public’s View on Current Cross-Strait Relations”*, Election Study Center of National Chengchi University, [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Attachment/05271558676.pdf> (6 IX 2014).

- Population Projections for R.O.C. (Taiwan): 2012~2060*, The National Development Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.ndc.gov.tw/encontent/m1.aspx?sNo=0001457> (4 V 2014).
- Potęga ogólna państw członkowskich Organizacji Narodów Zjednoczonych*, obliczenia na podstawie danych PKB wg kursu wymiany, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, roczniki 2000–2013, [on-line:] <http://www.geopolitics.pl/programy/potegi-panstw> (20 XII 2014).
- Public Support for "Special State-to-State Relationship" (1999.9)*, President Lee Tenghui's Remarks July 9, 1999, Fourteen Public Opinion Surveys September, 1999, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/ct.asp?xItem=54854&CtNode=5954&mp=3> (7 XII 2014).
- The Republic of China Yearbook 2012*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), Taipei 2012.
- The Republic of China Yearbook 2013*, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), Taipei 2013.
- Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu (Chinese Taipei)*, [on-line:] http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/chinese_taipei_e.htm (9 XII 2013).
- SIPRI Military Expenditure Database 2014*, [on-line:] http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database (10 XI 2014).
- Social Indicators 2013: Education and Research*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/410184457T64VQLTY.pdf> (25 X 2014).
- Social Indicators 2013: International Comparison*, September 2014, National Statistics, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/41019368L3E53FL6.pdf> (25 X 2014).
- Social Indicators 2013: Population*, National Statistics, Republic of China (Taiwan), IX 2014, [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/public/Attachment/41018441CA7EAUC2.pdf> (25 X 2014).
- Statistical Yearbook of Interior*, Ministry of Interior, Taipei 2013, [on-line:] <http://sowf.moi.gov.tw/stat/year/elist.htm> (26 X 2014).
- Statistics of FDI in China in January-December 2013*, Ministry of Commerce, People's Republic of China (Taiwan), 24 I 2014, [on-line:] <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigninvestment/201402/20140200498911.shtml> (10 XI 2014).
- Table 3. Composition of Gross Domestic Product by Kind of Activity*, [w:] *National Accounts Yearbook*, Bureau of Statistics, Directorate General of Budget, Accounting and Statistics, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://eng.stat.gov.tw/ct.asp?xItem=35330&ctNode=3570&mp=5> (9 XI 2014).
- Taiwan Statistical Data Book 2013*, Council for Economic Planning and Development, Executive Yuan, Republic of China (Taiwan).
- Time Series on international trade*, WTO statistics database, [on-line:] <http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx?Language=E> (6 XI 2014).
- The time-series data of International Investment Position of China*, State Administration of Foreign Exchange, Peoples Republic of China, 29 IX 2014, [on-line:] <http://www.safe.gov.cn/wps/portal/english/Data/Investment> (11 XI 2014).

- The top 100 non-financial TNCs from developing and transition economies, ranked by foreign assets*, World Investment Report 2014, UNCTAD, 24 VI 2014, [on-line:] http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_Investment_Report.aspx (21 XI 2014).
- Trade Introduction of Taiwan-U.S. TIFA*, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), 8 IV 2013, [on-line:] http://www.moea.gov.tw/Mns/otn_e/content/Content.aspx?menu_id=6198 (12 XI 2014).
- Trade Statistics*, Bureau of Foreign Trade, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/> (9 XI 2014).
- Unification or Independence?*, Mainland Affairs Council, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://www.mac.gov.tw/public/Data/992210131471.gif> (7 XII 2014).
- V127.- *Political system: Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).
- V128.- *Political system: Having experts, not government, make decisions according to what they think is best for the country*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).
- V129.- *Political system: Having the army rule*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).
- V227.- *Vote in elections: National level*, World Values Survey, [on-line:] <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> (12 VIII 2014).
- Value of Exports & Imports by Country*, Bureau of Foreign Trade, Ministry of Economic Affairs, Republic of China (Taiwan), [on-line:] <http://cus93.trade.gov.tw/ENGLISH/FSCE/> (6 XI 2014).
- The World Competitiveness Scoreboard 2014*, Institute for Management Development, [on-line:] http://www.imd.org/uupload/IMD.WebSite/wcc/WCYResults/1/scoreboard_2014.pdf (25 V 2014).
- World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, IV 2011, [on-line:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weoselgr.aspx> (12 XII 2014).
- World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, X 2013, [on-line:] <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx> (15 XI 2014).

MONOGRAFIE I OPRACOWANIA

- Aleksandrow Boris, *Taiwan*, tłum. Robakiewicz Zygmunt, Warszawa 1951.
- Andrade Tonio, *How Taiwan Became Chinese Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century*, [on-line:] <http://www.gutenberg-e.org/andrade/andrade04.html> (24 II 2014).
- Antonowicz Lech, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2002.
- Asian Thought on China's Changing International Relations*, eds. Horesh Niv, Kavalski Emilian, Basingstoke 2014.
- Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne. Studia i szkice*, red. Gawlikowski Krzysztof, współpr. Ławacz Małgorzata, Warszawa 2004.

- Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze. Studia i szkice*, red. Gawlikowski Krzysztof, współpr. Ławacz Małgorzata, Warszawa 2004.
- Balicki Jan, Bogucka Maria, *Historia Holandii*, Wrocław 1989.
- Bankowicz Marek, *Demokraci i dyktatorzy. Przywódcy polityczni współczesnego świata*, Kraków 1993.
- Becker Gerhold K., *Wypełnianie moralnej pustki. Konfucjanizm a kwestie etyczne modernizacji Chin*, [w:] *Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, red. Tomala Karin, Warszawa 2001.
- Bedford Olwen, Hwang Kwang-kuo, *Taiwanese Identity and Democracy. The Social Psychology of Taiwan's 2004 Elections*, New York 2006.
- Bierzanek Remigiusz, Symonides Janusz, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1997.
- Biznes międzynarodowy w regionie Azji i Pacyfiku*, red. Skulska Bogusława, Toruń 2009, *Biblioteka Azji i Pacyfiku*.
- Blok Petrus Johannes, *Geschichte der Niederlande*, Bd. 4: *Bis 1648*, Gotha 1910.
- Bodin Andegaweńczyk Jan, *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej*, tłum. Bierzanek Remigiusz, Izdebski Zygmunt, Wróblewski Jerzy, wstęp Izdebski Zygmunt, Warszawa 1958.
- Brązkiewicz Dariusz, Śliwa Zbigniew, *Współczesne uwarunkowania bezpieczeństwa Azji*, Warszawa 2011.
- Brzezinski Zbigniew, *United States–China Relations. Today's Realities and Prospects for the Future*, US Congress, Senate, Hearing Before the Committee on Foreign Relations, 98th Congress, 2nd Session, 17 V 1984, Washington D.C. 1984.
- Brzeziński Zbigniew, Scowcroft Brent, Ignatius David, *Ameryka i świat. Rozmowy o globalnym przebudzeniu politycznym*, tłum. Rossowski Dariusz, Łódź 2009.
- Buckley Ebrey Patricia, *Ilustrowana historia Chin*, tłum. Kałużyńska Irena, Warszawa 2002.
- Bullard Monte R., *Trait Talk. Avoiding A Nuclear War Between The U.S. And China Over Taiwan*, 2004, [on-line:] http://cns.miis.edu/straittalk/strait_talk.pdf (11 X 2014).
- Burdelski Marcelli, Dziak Walemar J., *Republika Chińska na Tajwanie a ONZ*, Toruń 1998.
- Buzan Barry, *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, New York 1991.
- Cabestan Jean-Pierre, *Polityka zagraniczna Chin. Między integracją a dążeniem do mocarstwowości*, tłum. Brzozowska Elżbieta, Warszawa 2013, *Historia, Polityka*.
- Calvocoressi Peter, *Polityka międzynarodowa 1945–2000*, tłum. Bolimowska-Garwacka Wiesława [et al.], Warszawa 2002.
- Cameron Rondo, Neal Larry, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, tłum. Lisicka-Michalska Hanna, Kluźniak Mirosław, Warszawa 2004.
- Chang Jung, Halliday John, *Mao*, tłum. Amsterdamski Piotr, Warszawa 2007.
- China 3.0*, ed. Leonard Mark, European Council on Foreign Relations, London 2012, [on-line:] http://ecfr.eu/page/-/ECFR66_CHINA_30_final.pdf (29 VII 2013).
- The China Threat Crosses the Strait Challenges and Strategies for Taiwan's National Security*, Chen Ming-tong, Taiwan Security Research Group, transl. Kiel Downey, Taipei 2007, [on-line:] <http://ntur.lib.ntu.edu.tw/bitstream/246246/64017/1/%E8%8B%B1%E6%96%87%E7%89%88.pdf> (29 VIII 2014).

- Chinese Reactions to Taiwan Arms Sales*, US-Taiwan Business Council Project 2049 Institute, III 2012, [on-line:] http://project2049.net/documents/2012_chinese_reactions_to_taiwan_arms_sales.pdf (14 VIII 2014).
- Ching Leo T. S., *Becoming "Japanese". Colonial Taiwan and the Politics of Identity Formation*, Berkeley 2001.
- Chiny, Stany Zjednoczone i świat w oczach Wielkiego Mistrza Lee Kuan Yewa*, oprac. Alison Graham, Blackwill Robert D., Wyne Ali, tłum. Bińczak Halina, Warszawa 2013, *Przywódcy*.
- Chiu Hungdah, *Constitutional Development and Reform of the Republic of China on Taiwan*, [w:] *Contemporary China and the Changing International Community*, eds. Lin Bih-jaw, Myers James T., Columbia 1994.
- Cho Hui-wan, *Taiwan's Application to GATT/WTO. Significance of Multilateralism for an Unrecognized State*, intro. Foreman William, Westport 2002.
- Chung Oscar, Her Kelly, Sheng Virginia, Chang Violet, *Historia Tajwanu. Społeczeństwo*, Warszawa 2000.
- Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence*, vol. 1: *Alliance Emerging, October 1933–November 1942*, ed. Kimball Warren F., Princeton 1984.
- Cohen Warren I., *America's Response to China: a History of Sino-American Relations*, New York 2010.
- Copper John F., *Consolidating Taiwan's Democracy*, Lanham 2005.
- Copper John F., *The KMT Returns to Power. Elections in Taiwan 2008–2012*, Lanham 2013.
- Copper John F., *Taiwan. Nation-State or Province?*, Boulder 2009.
- Czarnotta Zygmunt, Moszumański Zbigniew, *Chiny–Wietnam*, Warszawa 1995, *Największe Bitwy XX Wieku*, t. 17.
- Cziomer Erhard, Zyblikiewicz Lubomir W., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa–Kraków 2000.
- Davidson James Wheeler, *The Island of Formosa Past and Present. History, People, Resources, and Commercial Prospects. Tea, Camphor, Sugar, Gold, Coal, Sulphur, Economical Plants, and other Productions*, Yokohama 1903.
- Defending Taiwan. The Future Vision of Taiwan's Defence Policy and Military Strategy*, eds. Edmonds Martin, Tsai Michael M., London–New York 2003.
- Dictionary of Ming Biography, 1368–1644*, eds. Goodrich L. Carrington, Fang Chaoying, vol. 1: A–L, New York 1976.
- Dmochowski Tadeusz, *Radziecko-chińskie stosunki polityczne po śmierci Mao Zedonga*, Gdańsk 2009.
- Dybczyński Andrzej, *Środowisko międzynarodowe a zachowania państw*, Wrocław 2006, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2854.
- Dziak Waldemar J., *Chiny – wschodzące supermocarstwo*, Warszawa 1996.
- The East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy*, New York 1993.
- Easterly Wiliam, *Brzemie białego człowieka*, tłum. Łyszkowska Elżbieta, Warszawa 2008.
- The English factory in Taiwan, 1670–1685*, ed. Chang Hsiu-jung, Taipei 1995.
- Espy Richard, *The Politics of the Olympic Games. With an Epilogue, 1976–1980*, Berkeley 1981.
- The Expansion of International Society*, ed. Bull Hedley, Watson Adam, New York 1984.

- Fell Dafydd, *Government and Politics in Taiwan*, Abingdon 2012.
- Fenby Jonathan, *Czang Kaj-szek i jego Chiny*, tłum. Włodarczyk Jarosław, Wrocław–Poznań 2010, *Wojny, Konflikty*.
- Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan. An Unorthodox Approach*, eds. Wang Yu San, New York 1990.
- Frankowski Paweł, *Polityki zewnętrzne stanów amerykańskich w procesie kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Lublin 2014.
- Furuya Keiji, *Chiang Kai-shek. His Life and Times*, New York 1981.
- Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, Kraków 2012, *Societas*, 40.
- Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, Kraków 2009, *Societas*, 11.
- Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, Kraków 2013, *Societas*, 54.
- Gawlikowski Krzysztof, *Konfucjański model państwa w Chinach*, Warszawa 2009, [on-line:] http://www.isppan.waw.pl/subpage/cbap/wp/isp_konfucj_model_panstwa.pdf (15 XII 2014).
- Gawlikowski Krzysztof, *Nowa batalia o Konfucjusza*, Warszawa 1976.
- Gelewski Tadeusz Maria, *Jalu 1894*, Warszawa 1995, *Historyczne Bitwy*.
- General Sun Li Jen and General Douglas MacArthur*, [on-line:] <http://www.science.uwaterloo.ca/~cchieh/sun/macarthur.html> (1 VII 2014).
- George Alexander L., Bennett Andrew, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge 2004.
- Ger Yoong-kuang, *The Story of Taiwan. Politics*, Government Information Office, Republic of China, Taipei 1998.
- Gold Thomas B., *State and Society in the Taiwan Miracle*, Armonk 1986.
- Gordon Andrew, *Nowożytna historia Japonii. Od czasów Tokugawów do współczesności*, tłum. Merklej Iwona, Warszawa 2010.
- Góralczyk Bogdan, *Chiński feniks. Paradoksy wschodzącego mocarstwa*, Warszawa 2010.
- Góralczyk Bogdan, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Chin po normalizacji stosunków: 1979–1985*, Warszawa 1987, *Biblioteka Spraw Międzynarodowych*.
- Góralczyk Bogdan, *Polityka USA wobec Dalekiego Wschodu w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1990.
- Góralczyk Bogdan, *Przebudzenie smoka. Powrót Chin na scenę globalną*, Warszawa 2012.
- Góralczyk Zdzisław, *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921–czerwiec 1950)*, Warszawa 1981.
- Grabowski Marcin, *Wiek Pacyfiku. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec region Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Kraków 2012, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Granet Marcel, *Cywilizacja chińska*, tłum. i oprac. Künstler Mieczysław J., Warszawa 1973.
- Greene J. Megan, *The Origins of the Developmental State in Taiwan. Science Policy and the Quest for Modernization*, Cambridge 2008.
- Halimarski Andrzej, *Spór o Tajwan*, Warszawa 1986.
- Halimarski Andrzej, *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982, *Maoizm – Zagrożenie dla Świata*.

- Halimarski Andrzej, Lobman Jerzy, Podlaski Zygmunt, *Pekin – dyplomacja i polityka. Szkice o chińskiej polityce zagranicznej*, Warszawa 1982.
- Haliżak Edward, *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, Warszawa 2007, *Żurawia Papers*, z. 10.
- Haliżak Edward, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999.
- Haliżak Edward, *Zmiana układu sił USA–Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, Warszawa 2005, *Żurawia Papers*, z. 7.
- Hao Zhidong, *Whither Taiwan and Mainland China. National Identity, the State, and Intellectuals*, Hong Kong 2010.
- Hastings Max, *Wojna koreańska*, tłum. Cendrowska Barbara, Poznań–Wrocław 2010, *Wojny, Konflikty*.
- Historia nowożytna Chin*, tłum. Wolska Maria, red. Tichwinski S. L., Warszawa 1979.
- Historia nowożytna krajów Azji i Afryki*, tłum. Borowicz Jerzy, Warszawa 1980.
- Hsieh S. C., Lee T. H., *Agricultural Development and its Contribution to Economic Growth of Taiwan Input-Output and Productivity Analysis of Taiwan Agricultural Development*, Chinese-American Joint Commission on Rural Reconstruction, Economic Digest Series no. 17, Taiwan 1966, [on-line:] http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABK614.pdf (20 XI 2014).
- Hsing Chi, “One Country, Two Systems” in Taiwan. A True Solution for Cross-Strait Enlargement, transl. Wang Sheng-Wei, Washington 2006.
- Hsing You-tien, *Making Capitalism in China. The Taiwan Connection*, New York 1988.
- Hsu Chien-Jung, *The Construction of National Identity in Taiwan’s Media, 1896–2012*, Leiden 2014.
- Hu Angang, *China in 2020. A New Type of Superpower*, Washington 2011.
- Hu Sheng-Cheng, *Taiwan’s Next Phase of Economic Development*, [on-line:] http://iis-db.stanford.edu/evnts/7924/CDDRL-TPP_and_TW_1309.pdf (27 XI 2013).
- Hu Xiaobo, Lin Gang, *The PRC View of Taiwan under Lee Teng-hui*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era. politics in Taiwan 1988–2000*, eds. Lee Wei-Chin, Wang T.Y., Lanham 2003.
- Hughes Christopher, *Taiwan and Chinese Nationalism, National Identity and Status in International Society*, London 1997.
- Hughes Kent, Lin Gang, Turner Jennifer L., *China and the WTO Domestic Challenges and International Pressures*, Washington D.C. 2002, [on-line:] <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WTO rpt.pdf> (9 XII 2013).
- Huog Chien-chao, *A New History of Taiwan*, Taipei 2011.
- If China Attacks Taiwan. Military Strategy, Politics and Economics*, ed. Tsang Steve, New York 2006.
- Ito Kiyoshi, *Taiwan – 400 Years of History and Outlook*, transl. and ed.. Chen Walter, [on-line:] <http://members.shaw.ca/leksu/mainp1e.htm> (25 II 2014).
- Jackson Robert H., *Quasi-States. Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge – New York 1993.
- Jackson Robert, Sørensen Georg, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. Czwojdrak Aleksandra, Kraków 2012, *Politika – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Jacobs J. Bruce, *Democratizing Taiwan*, Leiden–Boston 2012.

- Jaszuński Grzegorz, *Smok z Tajwanu*, Warszawa 1996.
- Jelonek Adam W., Trojnar Ewa, *Malezja*, Warszawa 2009, *Historia Państw Świata w XX Wieku*, 1734–7939.
- Johnson Chalmers, *MITI and the Japanese Miracle, The Growth of industrial Policy, 1925–1975*, Stanford 1982.
- Juan Ch'ang-rue, *Tradycyjne wierzenia ludowe Tajwanu*, tłum i red. Sławiński Roman, Kraków 2007.
- Kajdański Edward, *Chiny. Leksykon*, Warszawa 2011.
- Kapica M., *ChRL. Dwa dziesięciolecia – dwie polityki*, tłum. Ogórek Leszek, Warszawa 1971.
- Kaplan Robert D., *Monsun. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, tłum. Ruskowski Janusz, Wołowiec 2012, *Mikrokosmos Makrokosmos*.
- Karackattu Joe Thomas, *The Economic Partnership Between India and Taiwan in a Post-ECFA Ecosystem*, New York 2013, *SpringerBriefs in Economics*.
- Kennedy Paul, *Mocarstwa świata: narodziny, rozkwit, upadek. Przemiany gospodarcze i konflikty zbrojne w latach 1500–2000*, tłum. Kluźniak Mirosław, Warszawa 1994.
- Kerr George H., *Formosa Betrayed*, 1997, [on-line:] <http://homepage.usask.ca/~llr130/taiwanlibrary/kerr/kerr.pdf> (27 VIII 2014).
- Kightley Marta, *Polityka i reformy Park Chung Hee jako źródło gospodarczego skoku Korei Południowej*, Warszawa 2013.
- Kissinger Henry, *Dyplomacja*, tłum. Głabiński Stanisław, Woźniak Grzegorz, Zych Iwona, Warszawa 2009.
- Kissinger Henry, *On China*, New York 2012.
- Kissinger Henry, *Years of Upheaval*, New York 1982.
- Klecha-Tylec Karolina, *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej*, Warszawa 2013.
- Kłosowicz Robert, *U.S. Marines jako narzędzie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Kraków 2008, *Prace Amerykanistyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Krugman Paul R., Obstfeld Maurice, *Ekonomia międzynarodowa. Teoria i polityka*, red. Michałek Jakub Jan, Siwiński Włodzimierz, tłum. Gierałowski Paweł [et al.], Warszawa 2007, t. 1–2.
- Krzywicka Katarzyna, *Kuba w środowisku międzynarodowym*, Lublin 1998.
- Kueh Y.Y., *Pax Sinica. Geopolitics and Economics of China's Ascendance*, Hong Kong 2012.
- Kukulka Józef, *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945–2000 z kalendarium 2001–2006*, Warszawa 2007.
- Lai Tse-han, Myers Ramon H., Wei Wou, *A Tragic Beginning. The Taiwan Uprising of February 28, 1947*, Stanford 1991.
- Lasater Martin L., *A Step toward Democracy. The December 1989 Elections in Taiwan, Republic of China*, Washington–Lanham 1990.
- Lee Teng-hui, *Road to Democracy. Taiwan's Pursuit of Identity*, Tokyo 1999.
- Leonard Mark, *Zrozumieć Chiny*, wstęp i red. Kostarczyk Andrzej, tłum. Falkowski Witold, Warszawa 2009.
- Li Zhisui, *Prywatne życie Przewodniczącego Mao*, tłum. Zaczyn Zygmunt, Warszawa 1996.

- Lindemann Björn Alexander, *Cross-Strait Relations and International Organizations. Taiwan's Participation in IGOs in the Context of Its Relationship with China*, Wiesbaden 2014, *Ostasien im 21. Jahrhundert Politik – Gesellschaft – Sicherheit – Regionale Integration*.
- Linschoten Jan Huygen van, *Exacta & accurata delinatio cum orarum maritimarum tum etjam locorum terrestrium quæ in regionibus China, Cauchinchina, Camboja, sive Champa, Syao, Malacca, Arracan & Pegu, S.l., s.n., pomiędzy 1869 a 1949*, National Library of Australia, [on-line:] <http://www.nla.gov.au/apps/cdview/?pi=nla.map-rm4335-sd> (25 II 2014).
- Liu Amy C., *Taiwan A to Z. The Essential Cultural Guide*, Taipei 2011.
- Looking North, Looking South. China, Taiwan and the South Pacific*, ed. Brad Anne-Marie, Singapore–Hackensack 2010.
- Lüthi Lorenz M., *Chiny–ZSRR. Zimna wojna w świecie komunistycznym*, tłum. Pawłowski Józef, Urban-Pawłowska Katarzyna, Warszawa 2011.
- Łoś-Nowak Teresa, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2868.
- Mania Andrzej, *Department of State 1789-1939. Pierwsze 150 lat udziału w polityce zagranicznej USA*, Kraków 2011.
- Mania Andrzej, *Studia z dziejów stosunków amerykańsko-radzieckich w okresie II wojny światowej*, Kraków 1989.
- Mattlin Mikael, *Politicized Society. The Long Shadow of Taiwan's One-party Legacy*, Copenhagen 2011.
- Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, red. Pietraś Ziemowit Jacek, Dumała Andrzej, Lublin 1990.
- Mingst Karen, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, tłum. Łuczkievicz Grzegorz, Habura Miłosz, Warszawa 2008.
- Myers Ramon H., Zhang Jialin, *The Struggle across the Taiwan Strait. The Divided China Problem*, Stanford 2006.
- Najnowsza historia świata 1945–1995*, red. Patek Artur, Rydel Jan, Węc Janusz Józef, Kraków 1997, t. 1: 1945–1963.
- New Thinking about the Taiwan Issue. Theoretical insights into its origins, dynamics, and prospects*, eds. Blanchard Jean-Marc F., Hickey Dennis V., Milton Park 2012.
- Nowożytna historia Chin*, red. Sławiński Roman, Kraków 2005.
- Nye Joseph S., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, tłum. Ma-dej Marek, Warszawa 2009, *Stosunki Międzynarodowe – Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*.
- Nye Joseph S., *Przyszłość siły*, tłum. Działoszyński Bartosz, Warszawa 2012, *Punkt Widzenia – Wydawnictwo Naukowe PWN*.
- Ostaszewski Piotr, *Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów*, Warszawa 2010.
- Pajewski Janusz, *Historia powszechna. 1871–1918*, Warszawa 1996.
- Page John [et al.], *The East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy*, New York 1993.
- Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*, red. Kłosowicz Robert, Kraków 2013, *Studia nad Rozwojem*.

- Parry John H., *Morskie imperium Hiszpanii*, wstęp Pumb J.H., tłum. Bławat Stanisław, Gdańsk 1983.
- Pastusiak Longin, *Dyplomacja Stanów Zjednoczonych (XVIII–XIX w.)*, Toruń 2007.
- Pawlak Stanisław, *Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Chin (1956–1978)*, Warszawa 1982.
- Pietraś Ziemowit J., *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998.
- Pietraś Ziemowit J., *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990.
- Pillsbury Michael, *China Debates the Future Security Environment*, 2000, [on-line:] <http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/pills2/> (20 XII 2014).
- Polit Jakub, *Chiny*, Warszawa 2004, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.
- Polit Jakub, *Chiny 1946–1949*, Warszawa 2010, *Historyczne Bitwy*.
- Polit Jakub, *Pod wiatr. Czang Kaj-szek 1887–1975*, Kraków 2008, *Arkana Historii*.
- Polityka zagraniczna i wewnętrzna państwa w procesie integracji europejskiej*, red. Haliżak Edward, Bydgoszcz–Warszawa 2004.
- Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Pietraś Marek, Warszawa 2013.
- Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. Gelberg Ludwik, t. 1, Warszawa 1954.
- Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*, red. Kłosowicz Robert, Mania Andrzej, Kraków 2012, *Studia nad Rozwojem*.
- Regional Economic Integration Agenda*, APEC, [on-line:] <http://www.apec.org/About-Us/About-APEC/Fact-Sheets/Regional-Economic-Integration-Agenda.aspx> (12 XI 2014).
- Remarks of Chinese Premier Wen Jiabao: 'Turning Your Eyes to China'*, Harvard University, 10 XII 2003, [on-line:] <http://news.harvard.edu/gazette/2003/12.11/10-wenspeech.html> (7 IX 2014).
- Researching Japanese War Crimes Records, Introductory Essays*, National Archives and Records Administration for the Nazi War Crimes and Japanese Imperial Government Records Interagency Working Group, Washington D.C. 2006, [on-line:] <http://www.archives.gov/iwg/japanese-war-crimes/introductory-essays.pdf> (24 II 2014).
- Rigger Shelley, *From Opposition to Power. Taiwan's Democratic Progressive Party*, Boulder 2001.
- Rigger Shelley, *Why Taiwan Matters. Small Island, Global Powerhouse*, Lanham 2011.
- Rodziński Witold, *Historia Chin*, Wrocław 1992.
- Rola instytucjonalizacji w kształtowaniu stosunków międzynarodowych*, red. Żukrowska Katarzyna, Warszawa 2006, *Wyzwania Społeczno-Ekonomiczne*.
- Rosen Daniel H., Zhi Wang, *The Implications of China Taiwan Economic Liberalization*, „Policy Analyses in International Economics” 2011, vol. 93, [on-line:] http://www.piie.com/publications/chapters_preview/5010/01iie5010.pdf (7 II 2012).
- Rosenau James N., *The Study of Political Adaptation*, London–New York 1981.
- Rowiński Jan, Jakóbiec Wojciech, *Parlament Chińskiej Republiki Ludowej*, Warszawa 2008, *Parlamenty*.
- Rowiński Jan, Jakóbiec Wojciech, *System konstytucyjny i przedstawicielski specjalnego autonomicznego regionu ChRL Hongkongu*, Warszawa 2012, *Systemy Konstytucyjne Państw Świata*.

- Rudnicki Zbigniew, *Systemowe i doktrynalne determinanty pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych w praktyce Ligi Narodów*, Kraków 2005.
- Schafferer Christian, *The Power of the Ballot Box. Political Development and Election Campaigning in Taiwan*, Lanham 2003.
- Sech Bronisław, *Tajwan w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych (1945–1982)*, Warszawa–Łódź 1986.
- Seitz Konrad, *Chiny. Powrót olbrzyma*, tłum. Mazur Tomasz, Warszawa 2008.
- Selya Roger Mark, *Development and Demographic Change in Taiwan*, Singapore 2004.
- Shambaugh David, *China Goes Global. The Partial Power*, Oxford–New York 2013.
- Sheng Lijun, *China's Dilemma. The Taiwan Issue*, Singapore 2001.
- Shepherd John R., *The Island Frontier of the Ch'ing, 1684–1780*, [w:] *Taiwan. A New History*, ed. Rubinstein Murray A., New York 2007.
- Sidichmienow Wasilij, *Ostatni cesarze Chin*, tłum. Abkowicz Jerzy, Sławiński Roman, Katowice 1990.
- Sławiński Roman, *Historia Chin i Tajwanu*, Warszawa 2002, *Historia Krajów i Regionów Azji*.
- Sławiński Roman, *Historia Tajwanu*, Warszawa 2001.
- Snyder Richard, *Foreword*, [w:] *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, ed. Walker Stephen G., Durham 1987.
- Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics*, ed. Li Mingjiang, Plymouth 2011.
- Spaniards in Taiwan: Documents*, red. Borao Mateo José Eugenio, t. 1–2, Taipei 2001–2002.
- Stefanowicz Janusz, *Anatomia polityki międzynarodowej (podręcznik akademicki)*, Toruń 2000.
- Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. Halizak Edward, Kuźniar Roman, Warszawa 2006.
- Studwell Joe, *How Asia Works. Success and Failure in the World's Most Dynamic Region*, New York 2013.
- Su Chi, *Taiwan's Relations With Mainland China. A Tail Wagging Two Dogs*, London–New York 2008.
- Suettinger Robert L., *Beyond Tiananmen. The politics of U.S.-China relations, 1989–2000*, Washington 2003.
- Sulek Mirosław, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013.
- Sun Chia-Hung, *The Growth Process in East Asian Manufacturing Industries. A Re-examination*, Cheltenham 2004.
- Szczepański Michał, *Stany Zjednoczone a Chiny*, Warszawa 1973, *IPO Ideologia, Polityka, Obronność*.
- Szuster Ryszard, *ChRL–USA. Kryzys taiwański 1954 i 1958*, Warszawa 1988.
- Taiwan in Modern Times*, ed. Sih Paul Kwang Tsien, New York 1973.
- Taiwan under Japanese Colonial Rule, 1895–1945. History, Culture, Memory*, ed. Liao Ping-hui, Wang David Der-wei, New York 2006.
- Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Halizak Edward, Warszawa 1997.
- Tanner Murray Scot, *Chinese Economic Coercion Against Taiwan. A Tricky Weapon to Use*, Santa Monica 2007.

- Taylor Jay, *The Generalissimo. Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Cambridge 2009.
- Taylor Jay, *The Generalissimo's Son. Chiang Ching-kuo and the Revolutions in China and Taiwan*, Cambridge 2000.
- Ten Short Talks on Taiwan History, eds. Wu Mi-cha, Winkler Robin J., Taipei 2005.
- The Taiwan Issues, ed. Trojnar Ewa, Kraków 2012.
- Tilly Charles, *Demokracja*, tłum. Szczubiałka Michał, Warszawa 2008.
- Totman Conrad, *Historia Japonii*, tłum. Hunia Justyn, Kraków 2009, *Ex Oriente – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Trends in Core Political Attitudes among Taiwanese, Election Study Center, National Chengchi University, [on-line:] <http://esc.nccu.edu.tw/english/modules/tinyd2/content/partyID.htm> (23 I 2012).
- Tsai Shih-shan Henry, *Maritime Taiwan. Historical Encounters with the East and the West*, Armonk 2009.
- Tubilewicz Czesław, *Taiwan and Post-Communist Europe. Shopping for Allies*, London–New York 2007.
- Tuszyński Rafał, *Polityczny i ekonomiczny wymiar Economic Cooperation Framework Agreement – jego znaczenie na drodze zjednoczenia obu części Chin*, Toruń 2013, *Biblioteka Azji i Pacyfiku*.
- Vogel Ezra F., *The Four Little Dragons. The Spread of Industrialization in East Asia*, Cambridge 1991.
- Vranken Hickey Dennis Van, *Foreign Policy Making in Taiwan. From principle to pragmatism*, New York 2006.
- Vukadinović Radovan, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, tłum. Ognik Halina, wstęp Frelek Ryszard, Warszawa 1980.
- Wachman Alan M., *Taiwan. National Identity and Democratization*, Armonk 1994.
- Wade Robert, *Governing the Market. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton 1990.
- Waltz Kenneth, *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*, New York 1959.
- Waltz Kenneth N., *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, tłum. Włoch Renata, Warszawa 2010, *Teoria Stosunków Międzynarodowych*.
- Wardęga Joanna, *Chiński nacjonalizm. Rekonstruowanie narodu w Chińskiej Republice Ludowej*, Kraków 2014, *Ex Oriente – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.
- Warren R. Austin to Trygve Lie, 25 VIII 1950, [on-line:] http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/korea/large/documents/pdfs/ki-8-1.pdf (8 IV 2014).
- Wasiliew Leonid, *Kulty, religie i tradycje Chin*, tłum. Bogdański Aleksander, Warszawa 1974.
- Webster Donovan, *Droga birmańska. Wojna w Azji Południowo-Wschodniej 1941–1945*, tłum. Baranowski Marian, Warszawa 2006, *Wielkie Bitwy, Wielcy Dowódcy*.
- Weidenbaum Murray, Hughes Samuel, *The Bamboo Network. How Expatriate Chinese Entrepreneurs Are Creating a New Economic Superpower in Asia*, New York 1996.
- Wojciuk Anna, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Wong Winston, *Taiwan. The Lost Country*, Wareham 2008.

- Wordliczek Łukasz, *U.S. Foreign Policy: Procedure and Substance*, Kraków 2005, *Basic American Documents*.
- Yang Jian, *The Pacific Islands in China's Grand Strategy. Small States, Big Games*, New York 2011.
- Yang Maysing H., *Taiwan's Expanding Role in the International Arena*, New York 1997.
- Ye Jianying on *Taiwan's Return to Motherland and Peaceful Reunification*, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/7945.htm> (6 VIII 2014).
- Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach Azji Pacyfiku. Chiny, Korea Południowa, Tajwan, Wietnam*, red. Starzyk Kazimierz, Warszawa 2001, *Problemy Gospodarki Światowej*, 1.
- Zajdler Ewa, *Niechińskie języki Tajwanu*, Warszawa 2000, *Języki Azji i Afryki*.
- Zakaria Fareed, *Koniec hegemonii Ameryki*, tłum. Kroszczyński Stanisław, wstęp i posł. Kostarczyk Andrzej, Warszawa 2009.
- Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, Kraków 2009, *Societas*, 12.
- Zenderowski Radosław, *Stosunki międzynarodowe. Vademecum*, Wrocław 2006.
- Zhang Shu Guang, *Deterrence and Strategic Culture. Chinese-American Confrontations, 1949–1958*, New York 1992.
- Zhao Suisheng, *Conflict Prevention across the Taiwan Strait and the Making of China's Anti-Secession Law* (28 VIII 2014).
- Zoellick Robert B., *Whither China. From Membership to Responsibility?*, [on-line:] <http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm> (7 IX 2014).
- Zyga Stanisław, *Chińska Republika Ludowa 1965–1970*, Warszawa 1971.

ROZDZIAŁY W MONOGRAFIACH

- Antonowicz Lech, *Status prawnomiędzynarodowy Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Halizak Edward, Warszawa 1997.
- Becker Gerhold K., *Wypełnianie moralnej pustki. Konfucjanizm a kwestie etyczne modernizacji Chin*, [w:] *Chiny. Przemiany państwa i społeczeństwa w okresie reform 1978–2000*, red. Tomala Karin, Warszawa 2001.
- Bielecka Małgorzata, *Role międzynarodowe państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. Zięba Ryszard, Toruń 2004.
- Chao Chien-min, *The Democratic Progressive Party's Factional Politics and Taiwan Independence*, [w:] *Taiwan in Troubled Times. Essays on the Chen Shui-bian Presidency*, ed. Copper John F., River Edge 2002.
- Chan Vei-Lin, *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Taiwan's Manufacturing Industries*, [w:] *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development*, eds. Ito Takatoshi, Krueger Anne O., NBER-EASE, vol. 9, Chicago 2000, [on-line:] <http://www.nber.org/chapters/c8505.pdf> (10 XI 2014).
- Chang Jaw-ling Joanne, *Taiwan's Participation in the World Health Organization. The U.S. „Facilitator” Role*, [w:] *The Future of United States, China, and Taiwan relations*, eds. Lin Cheng-yi, Roy Denny, New York 2011.

- Chen Lung-chu, *Taiwan, China, and the United Nations*, [w:] *The International Status of Taiwan in the World Order. Legal and Political Considerations*, ed. Henckaerts Jean-Marie, London–Boston 1996.
- Cheng Tsung-mei, *Taiwan's National Health Insurance System: High Value for the Dollar*, [w:] *Six Countries, Six Reform Models. The Healthcare Reform Experience of Israel, the Netherlands, New Zealand, Singapore, Switzerland and Taiwan. Healthcare Reforms 'under the Radar Screen'*, eds. Okma Kieke G. H., Crivelli Luca, intro. Klein Rudolf, New Jersey 2009.
- Czaputowicz Jacek, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. Żukrowska Katarzyna, Grącik Małgorzata, Warszawa 2006.
- Dahlman Carl J., Sananikone Ousa, *Taiwan, China. Policies and Institutions for Rapid Growth*, [w:] *Lessons from East Asia*, ed. Leipziger Danny M., Ann Arbor 2001.
- Dent Christopher M., *What region to lead? Developments in East Asian regionalism and questions of regional leadership*, [w:] *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*, eds. Dent Christopher M., Cheltenham–Northampton 2008.
- Dziak Waldemar J., *Stosunki chińsko-tajwańskie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Warszawa 1997.
- Evans Peter, *The State as Problem and Solution. Predation, Embedded Autonomy, and Structural Change*, [w:] *The Politics of Economic Adjustment. International Constraints, Distributive Conflicts, and the State*, eds. Haggard Stephan, Kaufman Robert R., Princeton 1992.
- Fenby Jonathan, *Tajwan*, [w:] *70 cudów Chin*, red. Fenby Jonathan, tłum. Aszkiełowicz Mariola, Rubczyńska Bożena, Bielsko-Biała 2007.
- Fenby Jonathan, *Wielkie Chiny*, [w:] *70 cudów Chin*, red. Fenby Jonathan, tłum. Aszkiełowicz Mariola, Rubczyńska Bożena, Bielsko-Biała 2007.
- Fujii Shozo, *The Formation of Taiwanese Identity and the Cultural Policy of Various Outside Regimes*, [w:] *Taiwan Under Japanese Colonial Rule 1895–1945. History, Culture, Memory*, eds. Liao Ping-hui, Wang David Der-wei, New York 2006.
- Gacek Łukasz, *Chiny wobec rozpadu Związku Radzieckiego*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Kontekst międzynarodowy*, cz. III, red. Diec Joachim, Kraków 2011.
- Gacek Łukasz, *Chiny–Rosja: strategiczne partnerstwo czy nieunikniony konflikt?*, [w:] *Chińska polityka zagraniczna i jej uwarunkowania*, red. Marszałek-Kawa Joanna, Toruń 2008, Biblioteka Azji i Pacyfiku.
- Gacek Łukasz, *Dialogue across the Taiwan Strait: what does the peaceful reunification mean?*, [w:] *The Taiwan Issues*, ed. Trojnar Ewa, Kraków 2012.
- Gacek Łukasz, *Podstawowe założenia chińskiej strategii obronnej. Aspiracje mocarstwo- we Państwa Środka*, [w:] *Politikon: filozofia polityki, zagadnienia wojny, samorząd lokalny, teoria polityki. Publikacja pokonferencyjna*, red. Galon Maksymilian, Gorgosz Adrian, Szajnert Jacek, Kraków 2009.
- Gawlikowski Krzysztof, *Formowanie społeczeństwa obywatelskiego w Chinach w XX w.*, [w:] *Chiny. Rozwój społeczeństwa i państwa na przełomie XX i XXI wieku*, red. Tomala Karin, Gawlikowski Krzysztof, Warszawa 2002.

- Gawlikowski Krzysztof, *Problemy jedności Chin z perspektywy historyczno-kulturowej*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Warszawa 1997.
- Góralczyk Bogdan, *Polska – Chiny: co dalej?*, [w:] *Polska–Chiny. Wczoraj, dziś, jutro (w 60-lecie stosunków)*, red. Góralczyk Bogdan, Toruń 2009, Biblioteka Azji i Pacyfiku.
- Haggard Stephan, Kaufman Robert R., *The Political Economy of Inflation and Stabilization in Middle-Income Countries*, [w:] *The Politics of Economic Adjustment. International Constraints, Distributive Conflicts, and the State*, eds. Haggard Stephan, Kaufman Robert R., Princeton 1992.
- Halik Teresa, *Kuomintang i Komunistyczna Partia Chin. Negocjacje i walka*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. Sławiński Roman, Kraków 2005.
- Haliżak Edward, *Poziomy analizy w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Pietraś Marek, Warszawa 2013.
- Hickey Dennis V., Lu Lilly Kelan, *The Future of Sino-American Military Cooperation. Challenges and Opportunities*, [w:] *Harmonious World and China's New Foreign Policy*, eds. Guo Sujian, Blanchard Jean-Marc F., Lanham 2008.
- Ho Szu-yin, Liu I-chou, 'The Taiwanese/Chinese Identity of the Taiwan People in the 1990s', [w:] *Sayonara to the Lee Teng-hui Era. Politics in Taiwan, 1988–2000*, eds. Lee Wei-chin, Wang T.Y., Lanham 2003.
- Hsiao A-chin, *Epilogue: Bentuhua – An Endeavor for Normalizing a Would-Be Nation-State?*, [w:] *Cultural, Ethnic, and Political Nationalism in Contemporary Taiwan: Bentuhua*, eds. Makeham John, Hsiao A-chin, Gordonsville 2005.
- Jacobs J. Bruce, „Taiwanization” in Taiwan's Politics, [w:] *Cultural, Ethnic, and Political Nationalism in Contemporary Taiwan. Bentuhua*, eds. Makeham John, Hsiao A-Chin, Gordonsville 2005.
- Jelonek Adam W., *Courses of democratization in East Asia. A contribution to the debate...*, [w:] *The Taiwan Issues*, ed. Trojnar Ewa, Kraków 2012.
- Johnson Chalmers, *Political institutions and economic performance. The government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan*, [w:] *The Political Economy of the New Asian Industrialism*, ed. Deyo Frederic C., Ithaca 1987.
- Kukułka Józef, *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. Kukułka Józef, Warszawa 1994.
- Kukułka Józef, *Środowisko międzynarodowe państwa*, [w:] *Krajobraz po transformacji. Środowisko międzynarodowe Polski lat dziewięćdziesiątych*, red. Kuźniar Roman, Warszawa 1992.
- Kuźniar Roman, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. Haliżak Edward, Kuźniar Roman, Warszawa 2006.
- Künstler Mieczysław Jerzy, *Znaczenie instytucji kulturalnych na Tajwanie dla rozwoju sinologii*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Warszawa 1997.
- Lee Ming, *Cross-Taiwan Straits Relations and Ma Ying-jeou's Policy of Diplomatic Truce*, [w:] *Cross-Taiwan Straits Relations since 1979. Policy Adjustment and Institutional Change Across the Straits*, ed. Cai Kevin G., Singapore–Hackensack 2011.

- Lin Chia-lung, Tedards Bo, Lee Teng-hui. *Transformational Leadership in Taiwan's Transition*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era. Politics in Taiwan 1988–2000*, ed. Lee Wei-Chin, Wang T. Y., Lanham 2003.
- Lin Guang, *Beijing's evolving policy and strategic thinking on Taiwan*, [w:] *New Dynamics in Cross-Taiwan Straits Relations: How Far Can the Rapprochement Go?*, ed. Hu Weixing, New York 2013.
- Lin Shuangwen Incident, [w:] *Encyclopedia of Taiwan*, Council for Cultural Affairs, 2011, [on-line:] <http://taiwanpedia.culture.tw/en/content?ID=3554> (28 II 2014).
- Lin Wan-i, *The Aging Society and Social Policy in Taiwan*, [w:] *New Challenges for Maturing Democracies in Korea and Taiwan*, eds. Diamond Larry, Shin Gi-wook, Stanford 2014.
- Łoś-Nowak Teresa, *Państwowy poziom analizy w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. Halizak Edward, Pietraś Marek, Warszawa 2013.
- Ma Ying-jeou, *CrossStrait Relations at a Crossroad. Impasse or Breakthrough?*, [w:] *Breaking the China–Taiwan Impasse*, eds. Zagoria Donald S., Fugarino Chris, Westport 2003.
- Mania Andrzej, Grabowski Marcin, *Rola Departamentu Stanu w polityce USA wobec Chińskiej Republiki Ludowej (2009–2013)*, [w:] *Teoria i praktyka stosunków międzynarodowych. Dziedzictwo intelektualne Profesora Ziemowita Jacka Pietrasia*, red. Matek Pietraś [et al.], Lublin 2014.
- The Origin of Taiwan*, [w:] *Ilha Formosa. Emergence of Taiwan on the World Scene in the 17th Century*, National Palace Museum, Taipei, Taiwan, [on-line:] <http://www.npm.gov.tw/exhibition/formosa/english/02.htm> (24 II 2014).
- Ostaszewski Piotr, *Tygrys w cieniu wielkiego smoka. Spór o Tajwan 1949–2006*, [w:] *Konflikty kolonialne i postkolonialne w Afryce i Azji 1869–2006*, red. Ostaszewski Piotr, Warszawa 2006.
- Page John, *The East Asian Miracle. Four Lessons for Development Policy*, [w:] *NBER Macroeconomics Annual 1994*, eds. Fischer Stanley, Rotemberg Julio J., vol. 9, Cambridge 1994.
- Pawlik Robert, Starzyk Kazimierz, *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w rozwoju gospodarczym Tajwanu*, [w:] *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w gospodarkach Azji Pacyfiku. Chiny, Korea Południowa, Tajwan, Wietnam*, red. Starzyk Kazimierz, Warszawa 2001, *Problemy Gospodarki Światowej*, 1.
- Pietraś Ziemowit J., *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, red. Łoś-Nowak Teresa, Wrocław 1997.
- Pietrasiak Małgorzata, *Specyfika cywilizacyjnego oddziaływania Chin w regionie Azji Wschodniej*, [w:] *Fenomen Chin. Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, red. Pietrasiak Małgorzata, Łódź 2007.
- Pietrasiak Małgorzata, Mierzejewski Dominik, *Między wzrastaniem a harmonią – uwagi o chińskiej polityce zagranicznej*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. Pietrasiak Małgorzata, Mierzejewski Dominik, Kurowice 2012.
- Popiuk-Rysińska Irena, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływanie*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. Halizak Edward, Kuźniar Roman, Warszawa 2006.

- Rigger Shelley, *The Democratic Progressive Party. From Opposition to Power, and Back Again*, [w:] *Taiwan's Politics in the 21st Century. Changes and Challenges*, ed. Lee Wei-chin, Singapore–Hackensack 2010.
- Riukiu, [w:] *Encyclopedia of Taiwan*, Council for Cultural Affairs, 2011, [on-line:] <http://taiwanpedia.culture.tw/en/content?ID=3450> (24 II 2014).
- Rowiński Jan, *Chiny wobec wydarzeń 11 września 2001 roku*, [w:] *Chiny. Rozwój społeczeństwa i państwa na przełomie XX i XXI wieku*, red. Tomala Karin, Gawlikowski Krzysztof, Warszawa 2002.
- Rubinstein Murray A., *Political Taiwanization and Pragmatic Diplomacy. The Eras of Chiang Ching-kuo and Lee Teng-hui*, [w:] *Taiwan. A New History*, ed. Rubinstein Murray A., New York 2007.
- Shea Jia-dong, Yang Ya-hwei, *Deflation and Monetary Policy in Taiwan*, [w:] *Monetary Policy under Very Low Inflation in the Pacific Rim*, eds. Ito Takatoshi, Andrew K. Rose, 2006, vol. 15, [on-line:] <http://www.nber.org/chapters/c10148.pdf> (1 XII 2014).
- Sławiński Roman, *Spoleczna funkcja „współczesnego, nowego konfucjanizmu”*, [w:] *Konfucjanizm i jego współczesne interpretacje*, red. Sławiński Roman, Warszawa 2013.
- Sławiński Roman, *Yuan Shikai i rządy militarystów. Wyprawa północna i zjednoczenie kraju*, [w:] *Nowożytna historia Chin*, red. Sławiński Roman, Kraków 2005.
- Soong Jenn-jaw, Papadimos Andrew, *Taiwan's democratization and the rise of civil society: its development experience and model*, [w:] *The Taiwan Issues*, ed. Trojnar Ewa, Kraków 2012.
- Stemplowski Ryszard, *Horyzont poznawczy i polityczny pojęcia „bezpieczeństwo państwa”*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, red. Kuźniar Roman, Lachowski Zdzisław, Warszawa 2003.
- Sulek Mirosław, *Pozycja Zachodu w globalnym układzie sił*, [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. Haliżak Edward, Pietraś Marek, t. 1, Warszawa 2013.
- Trojnar Ewa, *Kultura polityczna Tajwanu*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej*, red. Banaś Monika, Kraków 2013, *Societas*, 67.
- Trojnar Ewa, *Miejsce i rola współczesnych Chin w Azji Wschodniej na podstawie analizy regionalnych zależności gospodarczych*, [w:] *Współczesne Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych*, red. Wardęga Joanna, Kraków 2013, *Chińskie Drogi*.
- Vale Peter, *South Africa and Taiwan. Pariahs, International Redemption, and Global Change*, [w:] *Taiwan's Expanding Role in the International Arena*, ed. Yang Maysing H., Armonk 1997.
- Wang T. Y., *Taiwan's Foreign Relations under Lee Teng-hui's Rule, 1988–2000*, [w:] *Sayonara to Lee Teng-hui era. Politics in Taiwan 1988–2000*, eds. Lee Wei-Chin, Wang T. Y., Lanham 2003.
- Wang Yu San, *Foundation of the Republic of China's Foreign Policy*, [w:] *Foreign Policy of the Republic of China on Taiwan. An Unorthodox Approach*, ed. Wang Yu San, New York 1990.
- Wordliczek Łukasz, *Continuity or Change? A Doctrinal Facet of the U.S. Foreign Policy*, [w:] *U.S. Foreign Policy. Theory, Mechanisms, Practice, Postconference proceedings from the international conference held at the Jagiellonian University, Institute of Ame-*

- rican Studies and Polish Diaspora, Krakow, 25–27 May 2007*, eds. Mania Andrzej, Leidler Paweł, Wordliczek Łukasz, Kraków 2007.
- Wu Yu-shan, *The Evolution of the KMT's Stance on the One-China Principle. National Identity in Flux*, [w:] *Taiwanese Identity in the 21st Century. Domestic, Regional and Global Perspectives*, eds. Schubert Gunter, Damm Jens, London 2011.
- Wu Yu-shan, Tsai Jung-Hsiang, *Taiwan. Democratic Consolidation under Presidential Supremacy*, [w:] *Semi-Presidentialism and Democracy*, eds. Elgie Robert, Moestrup Sophia, Wu Yu-Shan, New York 2011.
- Yan Jiann-fa, *Taiwan's Bottom Line*, [w:] *Peace and Security across the Taiwan Strait*, ed. Tsang Steve, Houndmills–New York 2004.
- Yu Peter Kien-hong, Kao Shawn S. F., *Taipei's Strategy. Seeking More Diplomatic Ties or Involving in More International Regimes?*, [w:] *Taiwan and the Rise of China. Cross-Strait Relations in the Twenty-First Century*, eds. Guo Baogang, Teng Chung-chian, Lanham 2012.
- Zeelandia and Provintia*, [w:] *Ilha Formosa. Emergence of Taiwan on the World Scene in the 17th Century*, National Palace Museum, Taipei, Taiwan, [on-line:] <http://www.npm.gov.tw/exhibition/formosa/english/05.htm> (24 II 2014).
- Zhao Suisheng, *Changing Leadership Perspective. The Adoption of a Coersive Strategy*, [w:] *Across the Taiwan Strait. Mainland China, Taiwan, and the 1995–1996 Crisis*, ed. Zhao Suisheng, New York 1999.
- Ziętek Agata, *Aktualne problem polityki zagranicznej Republiki Chińskiej na Tajwanie*, [w:] *Tajwan w stosunkach międzynarodowych*, red. Halizak Edward, Warszawa 1997.
- Żukrowska Katarzyna, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. Żukrowska Katarzyna, Grącik Małgorzata, Warszawa 2006.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Administration's Pivot to Asia*, 13 XII 2011, [on-line:] <http://www.foreignpolicyi.org/files/uploads/images/Asia%20Pivot.pdf> (7 IX 2014).
- Amsden Alice H., *Diffusion of Development. The Late-Industrialization Model and Greater East Asia*, „American Economic Review” 1991, vol. 81, no. 2, s. 282–286.
- Beeson Mark, *Can Australia save the world? The limits and possibilities of middle power diplomacy*, „Australian Journal of International Affairs” 2011, vol. 65, no. 5, s. 563–577.
- Betts Richard K., *Paranoids, Pygmies, Pariahs & Nonproliferation*, „Foreign Policy” 1977, no. 26, s. 157–183.
- Bosco Joseph, *Faction versus Ideology. Mobilization Strategies in Taiwan's Elections*, „The China Quarterly” 1994, no. 137, s. 28–62.
- Bueler William M., *Taiwan. A Problem of International Law or Politics?*, „The World Today” 1971, vol. 27, no. 6, s. 256–266.
- Cabestan Jean-Pierre, *Taiwan in 1998. An Auspicious Year for the Kuomintang*, „Asian Survey” 1999, vol. 39, no. 1, s. 140–147.

- Cabestan Jean-Pierre, *Taiwan in 1999. A Difficult Year for the Island and the Kuomintang*, „Asian Survey” 2000, vol. 40, no. 1, s. 172–180.
- Carr Andrew, *Is Australia a middle power? A systemic impact approach*, „Australian Journal of International Affairs” 2014, vol. 68, no. 1, s. 70–84.
- Chan Gerald, *Taiwan as an Emerging Foreign Aid Donor. Developments, Problems, and Prospects*, „Pacific Affairs” 1997, vol. 70, no. 1, s. 37–56.
- Chang Wu-ueh, Chao Chien-min, *Managing Stability in the Taiwan Strait. Non-Military Policy towards Taiwan under Hu Jintao*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2009, vol. 38, no. 3, s. 99–118.
- Chen Lung-chu, Reisman W. M., *Who Owns Taiwan. A Search for International Title*, „The Yale Law Journal” 1972, vol. 81, no. 4, s. 599–671.
- Chiu Hungdah, *Normalizing Relations with China. Some Practical and Legal Problems*, „Asian Affairs” 1977, vol. 5, no. 2, s. 67–87.
- Cho Hui-Wan, *China–Taiwan Tug of War in the WTO*, „Asian Survey” 2005, vol. 45, no. 5, s. 736–755.
- Chu Shao Kang, *The Cairo Conference. A Forgotten Summit*, „Fu Hsing Kang Academic Journal” 2004, vol. 81, s. 303–355.
- Chu Yun-han, Lin Jih-wen, *Political Development in 20th-Century Taiwan. State-Building, Regime Transformation and the Construction of National Identity*, „The China Quarterly” 2001, no. 165, *Taiwan in the 20th Century*, s. 102–129.
- Clough Ralph N., *The Status of Taiwan in the New International Legal Order in the Western Pacific*, [w:] *Proceedings of the Annual Meeting, American Society of International Law*, 31 III–3 IV 1993, vol. 87, s. 73–77, *Challenges to International Governance*.
- Cohen Jerome Alan, *Recognizing China*, „Foreign Affairs” 1971, vol. 50, no. 1, s. 30–43.
- Cole J. Michael, *Rationality Hasn't Stopped; It's Alive and Well*, *Thinking Taiwan*, 5 VIII 2014, [on-line:] <http://thinking-taiwan.com/rationality-hasnt-stopped-its-alive-and-well/> (14 XII 2014).
- Copper John F., *Taiwan's Recent Election. Progress toward a Democratic System*, „Asian Survey” 1981, vol. 21, no. 10, s. 1029–1039.
- Dent Christopher M., *Taiwan and the New Regional Political Economy of East Asia*, „The China Quarterly” 2005, no. 182, s. 385–406.
- Domes Jürgen, *Political Differentiation in Taiwan. Group Formation within the Ruling Party and the Opposition Circles 1979–1980*, „Asian Survey” 1981, vol. 21, no. 10, s. 1011–1028.
- Gawlikowski Krzysztof, *Wybory prezydenckie na Tajwanie w 2000 r. Problem jedności Chin i azjatyckiej drogi dochodzenia do demokracji*, „Azja-Pacyfik: Społeczeństwo Polityka Gospodarka” 2000, nr 3, s. 170–215.
- Gerring John, *What Is a Case Study and What Is It Good for?*, „American Political Science Review”, 2004, vol. 98, no. 02, s. 341–354.
- Clinton Hilary, *America's Pacific Century*, „Foreign Policy”, 2011, no. 189, s. 56–63.
- Gourevitch Peter, *The Second Image Reversed: the International Sources of Domestic Politics*, „International Organization” 1978, vol. 32, no. 4, s. 881–912.
- Harding Harry, *The Concept of “Greater China”. Themes, Variations and Reservations*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 660–686.

- Holsti Kalevi J., *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, „International Studies Quarterly” 1970, vol. 14, no. 3, s. 233–309.
- Huang Thomas Weishing, *The President Refuses to Cohabit. Semi-Presidentialism in Taiwan*, „Pacific Rim Law & Policy Journal” 2006, vol. 15, no. 2, s. 375–402.
- Huang Yanzhong, *Pursuing Health as Foreign Policy. The Case of China*, „Indiana Journal of Global Legal Studies” 2010, vol. 17, no. 1, s. 105–146.
- Jackson Robert H., *Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory. International Jurisprudence and the Third World*, „International Organization” 1987, vol. 41, no. 4, s. 519–549.
- Jacobs J. Bruce, *Taiwan–Australia Relations. Good Links Between Two Democratic Asia-Pacific Middle Powers*, Australian Institute of International Affairs, 10 IX 2014, [on-line:] http://www.internationalaffairs.org.au/australian_outlook/taiwan-australia-relations-good-links-between-two-democratic-asia-pacific-middle-powers/ (14 XII 2014).
- Jacobs J. Bruce, *Taiwanese and the Chinese Nationalists, 1937-1945. The Origins of Taiwan's "Half-Mountain People" (Banshan Ren)*, „Modern China” 1990, vol. 16, no. 1, s. 84–118.
- Jacobs J. Bruce, *Whither Taiwanization? The Colonization, Democratization and Taiwanization of Taiwan*, „Japanese Journal of Political Science” 2013, vol. 14, no. 4, s. 567–586.
- Jacobs J. Bruce, Liu I-hao Ben, *Lee Teng-Hui and the Idea of "Taiwan"*, „The China Quarterly” 2007, no. 190, s. 375–393.
- Jakimowicz Robert, *Problem uczestnictwa Chin w konferencji pokojowej w San Francisco w 1951 r. i jego implikacje (japoński dylemat w sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Chinami)*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” 2004, nr 655, s. 51–64.
- Jakimowicz Robert, *Rozbieżności radziecko-amerykańskie wobec traktatu pokojowego z Japonią*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie”, 1995, nr 460, s. 62–73.
- Jordaan Eduard, *The concept of a middle power in international relations. Distinguishing between emerging and traditional middle powers*, „Politikon” 2003, vol. 30, no. 2, s. 165–181.
- Kim Hong N., Hammersmith Jack L, *US-China Relations In the Post Normalization Era, 1979–1985*, „Pacific Affairs” 1986, vol. 59, no. 1, s. 69–81.
- Kostø Pål, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Journal of Peace Research” 2006, vol. 43, no. 6, s. 723–740.
- Krugman Paul, *The Myth of Asia's Miracle*, „Foreign Affairs” 1994, vol. 73, no. 6, s. 62–78.
- Lee Shane, *A New Interpretation of "Soft Power" for Taiwan*, „Taiwan International Studies Quarterly” 2005, vol. 1, no. 2, s. 1–23.
- Li Chien-pin, *Taiwan's Participation in Inter-Governmental Organizations. An Overview of Its Initiatives*, „Asian Survey” 2006, vol. 46, no. 4, s. 597–614.
- Liao Da-chi, Chen Boyu, Huang Chi-chen, *The Decline of "Chinese Identity" in Taiwan?! – An Analysis of Survey Data from 1992 to 2012*, „East Asia” 2013, no. 30, s. 273–290.
- Liao Ping-hui, *Postmodern Literary Discourse and Contemporary Public Culture in Taiwan*, „boundary 2” 1997, vol. 24, no. 3: *Postmodernism and China*, s. 41–63.
- Lin Chen-wei, *The Policymaking Process for the Social Security System in Taiwan. The National Health Insurance And National Pension Program*, „The Developing Economies” 2002, vol. 40, no. 3, s. 327–358.

- Lin Cheng-yi, *The legacy of the Korean War. Impact on U.S.-Taiwan relations*, „Journal of Northeast Asian Studies” 1992, vol. 11, no. 4, s. 40–57.
- Lin Cheng-yi, *The Rise of China and Taiwan's Response. The Anti-Secession Law as a Case Study*, „Issues & Studies” 2007, vol. 43, no. 1, s. 158–188.
- Lin Jih-wen, *Taiwan's Referendum Act and the Stability of the Status Quo*, „Issues & Studies” 2004, vol. 40, no. 2, s. 119–153.
- Lin Wen-cheng, *USA-PRC Conflict on the Taiwan Issue*, „Taiwan Perspective E-Letter”, 27 XII 2012, no. 198, [on-line:] http://www.inpr.org.tw/inpr/en/e-letter_detail?id=3 (28 VIII 2014).
- Mazur-Cieślak Ewa, *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 25, s. 57–84.
- Mearsheimer John J., *China's Unpeaceful Rise*, „Current History” 2006, vol. 105, no. 690, s. 160–162.
- Mearsheimer John J., *Taiwan in the Shadow of a Rising China*, Taiwan Talk, Association of International Relations, 7 XII 2013, [on-line:] <http://rocair.twbbs.org/news/2013-12-11/Taiwan%20Talk.December%207%202013.pdf> (15 III 2014).
- Niou Emerson M. S., *Understanding Taiwan Independence and Its Policy Implications*, „Asian Survey” 2004, vol. 44, no. 4, s. 555–567.
- Nixon Richard M., *Asia After Viet Nam*, „Foreign Affairs” 1967, vol. 46, no. 1, s. 111–125.
- Phillips Claude S. Jr., *The International Legal Status of Formosa*, „The Western Political Quarterly” 1957, vol. 10, no. 2, s. 276–289.
- Pillsbury Michael, *Future Sino-American Security Ties. The View from Tokyo, Moscow, and Peking*, „International Security” 1977, vol. 1, no. 4, s. 124–142.
- Pillsbury Michael, *U. S.–Chinese Military Ties?*, „Foreign Policy” 1975, no. 20, s. 50–64.
- Shambaugh David, *The Emergence of „Greater China”*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: *Special Issue: Greater China*, s. 653–659.
- Singer David, *The Level of Analytical Problem in International Relations*, „World Politics” 1961, vol. 14, no. 1, s. 77–92.
- Steinberg James B., *China's Arrival. The Long March to Global Power*, 24 IX 2009, [on-line:] <http://www.cnas.org/files/multimedia/documents/Deputy%20Secretary%20James%20Steinberg%27s%20September%2024,%202009%20Keynote%20Address%20Transcript.pdf> (7 IX 2014).
- Suettinger Robert L., *The Rise and Descent of “Peaceful Rise”*, „China Leadership Monitor”, no. 12, [on-line:] http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/clm12_rs.pdf (7 IX 2014).
- Szewczak Wiktor, *Jak zmierzyć demokrację? Skale pomiaru demokracji politycznej stosowane w politologii porównawczej*, „Przegląd Politologiczny” 2011, nr 1, s. 121–137.
- Tan Tien-chin, Houlihan Barrie, *Chinese Olympic Sport Policy. Managing the Impact of Globalization*, „International Review for the Sociology of Sport” 2013, vol. 48, no. 2, s. 131–152.
- Thompson Laurence G., *The Junk Passage Across The Taiwan Strait. Two Early Chinese Accounts*, „Harvard Journal of Asiatic Studies” 1968, vol. 28, s. 170–194.
- Thurbon Elizabeth, *Two Paths to Financial Liberalization. South Korea and Taiwan*, „Pacific Review” 2001, vol. 14, no. 2, s. 241–267.

- Trojnar Ewa, *Guanxi a inwestycje zagraniczne w Chinach*, „Problemy Zarządzania” 2009, vol. 26, nr 2, s. 116–125.
- Tien Hung-mao, Tung Chen-yuan, *Taiwan in 2010*, „Asian Survey” 2011, vol. 51, no. 1, s. 76–84.
- Trojnar Ewa, *Taiwan's Trade Relations in the Asia-Pacific. Current Stage and Future Challenges*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, no. 370: *Redefinition of the Role of Asia-Pacific Region in the Global Economy*, s. 197–207.
- Tubilewicz Czesław, *The Baltic States in Taiwan's Post-Cold War 'Flexible Diplomacy'*, „Europe-Asia Studies” 2002, vol. 54, no. 5, s. 791–810.
- Tubilewicz Czesław, *Breaking the Ice. The Origins of Taiwan's Economic Diplomacy towards the Soviet Union and Its European Allies*, „Europe-Asia Studies” 2004, vol. 56, no. 6, s. 891–906.
- Wang Chuankun, *Features of Monsoon, Typhoon and Sea Waves in the Taiwan Strait*, „Marine Georesources and Geotechnology” 2004, vol. 22, s. 133–150.
- Wang Heh-song, *Taiwan and the Asian Development Bank*, „ABA Journal” 2007, vol. 22, no. 2, [on-line:] <http://www.aba.org.tw/images/upload/files/HSWangHarvardSpeech.pdf> (2 XI 2013).
- Wang Gungwu, *Greater China and the Chinese Overseas*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: Special Issue: *Greater China*, s. 926–948.
- Wang T. Y., *Lifting the 'No Haste, Be Patient' Policy. Implications for Cross-Strait Relations*, „Cambridge Review of International Affairs” 2002, vol. 15, no. 1, s. 134.
- Weng Byron S. J., *Taiwan's International Status Today*, „The China Quarterly” 1984, no. 99, s. 462–480.
- Wu Yu-shan, *Appointing the Prime Minister under Incongruence. Taiwan in Comparison with France and Russia*, „Taiwan Journal of Democracy” 2005, vol. 1, no. 1, s. 103–132.
- Wu Yu-shan, *The ROC's Semi-presidentialism at Work. Unstable Compromise, Not Cohabitation*, „Issues and Studies” 2000, vol. 36, no. 5, s. 1–40.
- Xu Xin, *Coercion against Foregone Losses: Beijing's Strategy During the 1995-1996 Taiwan Strait Crisis*, „Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies” 2002, vol. 9, [on-line:] https://www.princeton.edu/cwp/publications/xu_xin_coercion_against_foregone_losses_rjaps_vol_9.pdf (29 VIII 2014).
- Yahuda Michael, *The Foreign Relations of Greater China*, „The China Quarterly” 1993, no. 136: Special Issue: *Greater China*, s. 687–710.
- Yang Che-ming, *The Road to Observer Status in the World Health Assembly: Lessons from Taiwan's Long Journey*, „Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy” 2010, vol. 5, no. 2, s. 3311–3354.
- Yu Tzong-shian, *The evolution of commercial banking and financial markets in Taiwan*, „Journal of Asian Economics” 1999, vol. 10, no. 2, s. 291–307.
- Zając Justyna, *Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4, s. 15–30.
- Zięba Ryszard, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 41–70.

ARTYKUŁY I INFORMACJE PRASOWE

- „Taiwan Communiqué” 1986, no. 27, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc27-int.pdf> (31 VII 2014).
- „Taiwan Communiqué” 1987, no. 28, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc28-int.pdf> (31 VII 2014).
- 100 years since Treaty of Shimonoseki Asia's first independent republic*, „Taiwan Communiqué” 1995, no. 66, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc66-int.pdf> (14 VIII 2014).
- “1992 Consensus” Means “Different Interpretations”, „China Times”, 28 XII 2012, [on-line:] <http://www.kmt.org.tw/english/page.aspx?type=article&mnum=113&anum=12234> (27 IV 2014).
- 51% of Taiwan's public want Ma to meet Xi: thinktank*, Want China Times, 6 XI 2013, [on-line:] <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=2013110600095&cid=1101> (7 XII 2014).
- Albright David, Gay Corey, *Taiwan. Nuclear nightmare averted*, „Bulletin of the Atomic Scientists” 1998, vo. 1/2, s. 54–60.
- Apec summit. Chinese trade pact plan backed by leaders*, BBC News, 11 XI 2014, [on-line:] <http://www.bbc.com/news/world-asia-29999782> (12 XI 2014).
- Can Chen Shui-bian be pardoned?*, „The China Post”, 23 IV 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/editorial/taiwan-issues/2014/04/23/405904/Can-Chen.htm> (2 VIII 2014).
- Chan Rachel, *President Ma unveils 10-year plan for Taiwan*, Taiwan Today, 30 IX 2011, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=177206&ctNode=420> (19 XI 2014).
- Chance Kenton X., *Caribbean allies call for Taiwan's inclusion in global climate talks*, „I-Witness News”, 22 XI 2013, [on-line:] <http://www.iwnsvg.com/2013/11/22/caribbean-allies-call-for-taiwans-inclusion-in-global-climate-talks/> (4 III 2015).
- Chang Andy, *Beijing's strategy is easy to misread*, transl./ Cooper Paul, Svensson Perry, „Taipei Times”, 23 V 2005, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2005/05/23/2003256309/1> (29 VIII 2014).
- Chang Liu, *Time for U.S. to revisit “Pivot to Asia” policy*, Xinhua News Agency, 29 I 2014, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-01/29/c_133083109.htm (21 IX 2014).
- Chang Maubo, *United Daily News. Shih Ming-teh's Greater One China Proposal*, Focus Taiwan, 28 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201405280018.aspx> (11 VII 2014).
- Chang Rich, Wang Chris, *Chen Shui-bian stable after suicide bid*, „Taipei Times”, 4 VI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/06/04/2003563916> (3 IV 2014).
- Chao Vincent Y., *How Technology Revolutionized Taiwan's Sunflower Movement*, „The Diplomat”, 15 IV 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/04/how-technology-revolutionized-taiwans-sunflower-movement/> (15 VII 2014).
- Chen Eugene, *Beyond SARS. Give Taiwan WHO status*, „International Herald Tribune”, 16 V 2003.

- Chen Melody, *Japan's criticism of referendum has Lee outraged*, „Taipei Times”, 1 I 2004, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2004/01/01/2003085914> (5 VIII 2014).
- Chen Melody, *Taiwan preparing for bid to join WHA as observer*, „Taipei Times”, 13 V 2003, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2003/05/13/0000205771> (10 X 2014).
- Chen Melody, *Taiwan will not sign pact with China, MAC states*, „Taipei Times”, 14 XI 2003, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2003/11/14/2003075753> (6 XI 2014).
- Chen Melody, *Vanuatu switches allegiance back to China*, „Taipei Times”, 16 XII 2004, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2004/12/16/2003215279> (3 IX 2014).
- Chen Shui-bian, *Help Taiwan Fight SARS*, „The Washington Post”, 9 V 2003.
- Chen Shui-bian, *Paving the Way for a Sustainable Taiwan*, „Taipei Times”, 20 V 2004, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2004/05/21/2003156372/1-9> (31 VIII 2014).
- Chen sincerity in doubt, „The China Post”, 19 VIII 2003, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/news/2003/08/19/40431/Chen-sincerity.htm> (29 XI 2014).
- Chen Yen-ting, Chung Jake, *Economist warns of dangers of service trade agreement*, „Taipei Times”, 11 X 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/10/11/2003574250> (21 IX 2014).
- Cheng Chung-sheng, Chang Maubo, *Beijing refuses to comment on "Greater One China" Concept*, Focus Taiwan, 28 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201405280010.aspx> (12 VII 2014).
- China Ceases Diplomatic Relations with Kiribati*, Xinhua News Agency, 30 XI 2003, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/international/81212.htm> (4 I 2013).
- China defense budget to increase 12.2% in 2014*, „China Daily”, 5 III 2014, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/china/2014npcandcppcc/2014-03/05/content_17323159.htm (11 XII 2014).
- China an increasing military threat to Taiwan. Defense report*, Focus Taiwan, 8 X 2013, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201310080028.aspx> (17 XII 2013).
- China, South Korea Reach Landmark Free-trade Agreement*, CRI, 10 XI 2014, [on-line:] <http://english.cri.cn/12394/2014/11/10/3821s851796.htm> (12 XI 2014).
- China's foreign ports. The new masters and commanders*, „The Economist”, 8 VI 2013, [on-line:] <http://www.economist.com/news/international/21579039-chinas-growing-empire-ports-abroad-mainly-about-trade-not-aggression-new-masters> (21 I 2014).
- China's military threat*, „Taiwan Communiqué” 1999, no. 85, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/85-no1.htm> (18 VIII 2014).
- China's Policy on 'Three Direct Links' Across the Taiwan Straits*, Xinhua News Agency, 17 XII 2003, [on-line:] <http://www.china.org.cn/english/taiwan/82711.htm> (29 VIII 2014).
- Chinese spouses demand equal rights*, „Taipei Times”, 9 V 2012, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/05/09/2003532377> (14 XII 2012).
- Chiny chcą budować bazy morskie na Oceanie Indyjskim*, Defence24, 6 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_chiny-chca-budowac-bazy-morskie-na-oceanie-indyjskim (12 XII 2014).

- Chiny pozyskają 5000 rosyjskich rakiet kierowanych*, Defence24, 31 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_chiny-pozyskaja-5000-rosyjskich-rakiet-kierowanych (10 XII 2014).
- Chu Monique, *Analyst questions effectiveness of 'no haste, be patient'*, „Taipei Times”, 19 III 2001, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/local/archives/2001/03/19/0000078150/1> (29 XI 2014).
- Chuang Jimmy, *Hu-Lien commune won't affect policy, Hsieh says*, „Taipei Times”, 1 V 2005, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2005/05/01/2003252672> (29 VIII 2014).
- Chung Jake, *'Broad one China' gets a mere lukewarm response*, „Taipei Times”, 28 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2014/05/28/2003591421> (12 VII 2014).
- Chung Jake, Chen Hui-ping, Tseng Wei-chen, *2012 Elections. Ma challenges Tsai over the '1992 consensus'*, „Taipei Times”, 24 XII 2011, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2011/12/24/2003521494> (24 I 2012).
- Cole J. Michael, *Beijing Rejects Taiwan's 'Greater One China' Proposal*, „The Diplomat”, 3 VII 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/06/beijing-rejects-taiwans-greater-one-china-proposal/> (11 VII 2014).
- Cole J. Michael, *China's ADIZ. Taiwan's Dilemma*, „The Diplomat”, 28 XI 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2013/11/chinas-adiz-taiwans-dilemma/> (21 IX 2014).
- Cole J. Michael, *Is Taiwan's Military Becoming Too Small to Fight?*, „The Diplomat”, 19 III 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/03/is-taiwans-military-becoming-too-small-to-fight/1/> (3 IX 2014).
- Cole J. Michael, *Taiwanese Occupy Legislature Over China Pact*, „The Diplomat”, 20 III 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/03/taiwanese-occupy-legislature-over-china-pact/> (15 VII 2014).
- Cole J. Michael, *Think again, mister – Taiwan isn't actually 'small'*, „Taipei Times”, 17 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/feat/archives/2013/07/17/2003567274> (14 XII 2014).
- Cole J. Michael, *Was Taiwan's Sunflower Movement Successful? Did Taiwan's Sunflower Movement succeed?*, „The Diplomat”, 1 VI 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/07/was-taiwans-sunflower-movement-successful/> (15 VII 2014).
- Cooper Helene, *U.S. Approval of Taiwan Arms Sales Angers China*, „The New York Times”, 29 I 2010, [on-line:] http://www.nytimes.com/2010/01/30/world/asia/30arms.html?_r=0 (6 IX 2014).
- Cross-Straits proposals should stick to one-China principle: spokesman*, Xinhua News Agency, 28 V 2014, [on-line:] http://www.chinadaily.com.cn/m/fujian/2014-05/28/content_17550157.htm (11 VII 2014).
- Currie Kelley, *The Doctrine of 'Strategic Reassurance'*, „The Wall Street Journal”, 22 X 2009, [on-line:] <http://online.wsj.com/articles/SB10001424052748704224004574488292885761628> (6 IX 2014).
- Decker Jonathan P., *An island of prosperity amid Asia's gloom*, „Christian Science Monitor”, 16 VI 1998, s. 1, Academic Search Complete, EBSCOhost (1 XII 2014).
- Direct cross-strait links in place*, „The China Post”, 15 XII 2008, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2008/12/15/187643/Direct-cross-strait.htm> (14 XII 2014).

- East Asia's slump*, „The Economist”, 23 XI 2001, [on-line:] <http://www.economist.com/node/883351?zid=306&ah=1b164dbd43b0cb27ba0d4c3b12a5e227> (28 XI 2014).
- Economic Daily News. Siew-Xi meet opens cross-strait ties to new possibilities*, Focus Taiwan, 10 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aopn/201411100008.aspx> (11 XI 2014).
- Emerson Tony, *The making of a democrat*, „Newsweek”, 21 V 1996.
- Fell Dafydd, *Alternative politics offers choices*, „Taipei Times”, 15 IX 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2014/09/15/2003599737/1> (20 IX 2014).
- Full text of President Ma's Inaugural Address*, „The China Post”, 21 V 2008.
- Funeral for Lin Yi-hsiung's mother and daughters*, „Taiwan Communiqué” 1985, no. 18, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc18-int.pdf> (9 VIII 2014).
- Gertz Bill, *Top Gun takeover. Stolen F-35 secrets showing up in China's stealth fighter*, „The Washington Times”, 13 III 2014, [on-line:] <http://www.washingtontimes.com/news/2014/mar/13/f-35-secrets-now-showing-chinas-stealth-fighter/?page=all> (10 XII 2014).
- Gluck Caroline, *Chinese brides cold shouldered in Taiwan*, BBC News, 29 VII 2004, [on-line:] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3936169.stm> (14 XII 2012).
- Hartzell Richard W., *Taiwanese should seek US Constitutional rights*, „Asia Times On-line”, 31 I 2004, [on-line:] <http://www.atimes.com/atimes/China/FA31Ad05.html> (4 VIII 2014).
- Hsieh Chia-chen, Kao Evelyn, *Premier continues to push for Ma-Xi meeting at APEC summit*, Focus Taiwan, 24 VII 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/acs/201407240048.aspx> (11 XI 2014).
- Hsu Stacy, *China's Taiwan office head calls on Chinese spouses' pleas to be respected*, „Taipei Times”, 29 VIII 2012, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2012/08/29/2003541467> (22 XI 2014).
- Hsu Stacy, Chang Rich, *Separate polls put Ma's approval rate under 18 percent*, „Taipei Times”, 14 V 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/05/14/2003590295/1> (21 IX 2014).
- Huang Chiao-wen, Hsiao Scully, *Minister stresses China-South Korea FTA's Impact on local SMEs*, Focus Taiwan, 21 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201411210031.aspx> (23 XI 2014).
- Huang Chiao-wen, Huang Frances, *Taiwan's R&D spending surpasses 3% of GDP in 2012*, Focus Taiwan, 15 VII 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aeco/201407150012.aspx> (28 XI 2014).
- Huang Tai-lin, *White Terror exhibit unveils part of the truth*, „Taipei Times”, 20 V 2005, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2005/05/20/2003255840>.
- Huang Tien-lin, *Deals mask menace of cross-strait Opium War*, „Taipei Times”, 20 IX 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2014/09/20/2003600118/1> (21 IX 2014).
- Huang Tien-lin, *Pro-China policies must be axed*, „Taipei Times”, 23 II 2006, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2006/02/23/2003294290/1> (29 XI 2014).

- Kagan Robert, Dan Blumenthal, *China's zero-sum game*, „The Washington Post”, 10 XI 2009, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/11/09/AR2009110902793.html> (6 IX 2014).
- Kao Chao-fen, Liu Claudia, Yeh Sophia, Low Y.F., *Bipartisan group proposes 'greater one China' concept*, Focus Taiwan, 27 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201405270008.aspx> (12 V 2014).
- Karen Hughes Discusses Bush's First 100 Days in Office, CNN, 28 IV 2001, [on-line:] <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0104/28/en.00.html> (5 IX 2014).
- Ko Shu-ling, *Soft power behind cross-strait peace*. Nye, „Taipei Times”, 9 XII 2010, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2010/12/09/2003490480> (23 II 2014).
- Ko Shu-ling, Shih Hsiu-chuan, *Elections 2006. Legislators say KMT must learn lessons*, „Taipei Times”, 11 XII 2006, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2006/12/11/2003339980> (3 IX 2014).
- Ko Shu-ling, Snyder Charles, *Chen says the NUC will 'cease'*, „Taipei Times”, 28 II 2006, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/front/archives/2006/02/28/2003294988/1> (29 VIII 2014).
- Kristof Nicolas D., *The Murky Tale of Taiwan. Island With an Unruly Past*, „New York Times”, 21 III 2000, [on-line:] <http://www.nytimes.com/2000/03/21/world/the-murky-tale-of-taiwan-island-with-an-unruly-past.html> (14 VIII 2014).
- Ku Helen, *Taiwan, Japan sign industrial accords*, „Taipei Times”, 30 XI 2012, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/biz/archives/2012/11/30/2003548927> (9 XI 2014).
- Laskai Lorand C., *The Transformation of Taiwan's Sunflower Movement*, „The Diplomat”, 5 V 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/05/the-transformation-of-taiwans-sunflower-movement/> (15 VII 2014).
- Lee I-chia, *'Broad one-China framework' set*, „Taipei Times”, 28 V 2014, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/front/archives/2014/05/28/2003591400> (11 VII 2014).
- Li Donghang, 1982. *Origin and practice of the concept of "one country, two systems"*, „PLA Daily”, 8 IX 2008, [on-line:] http://english.chinamil.com.cn/site2/special-reports/2008-11/27/content_1563517.htm (6 VIII 2014).
- Lin Man-houng, *The Ryukyus and Taiwan in the East Asian Seas. A Longue Durée Perspective*, transl. Dawley Evan, „Academia Sinica Weekly” 2006, no. 1084, [przedruk w:] „Japan Focus”, 27 X 2006, [on-line:] http://www.japanfocus.org/site/make_pdf/2258 (4 III 2014).
- Lin Milly, Wu Lilian, *China-South Korea FTA could cause massive job loss in Taiwan*, Focus Taiwan, 11 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aall/201411110030.aspx> (12 XI 2014).
- Lin Shih-ping, Chung Jake, *Huang Tien-lin warns on Ma's cross-strait policy*, „Taipei Times”, 6 X 2013, [on-line:] <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2013/10/06/2003573840> (20 IX 2014).
- List Josepha Stiglitz do negocjatorów TPP, 6 XII 2013, [on-line:] <http://keionline.org/sites/default/files/jstiglitzTPP.pdf> (20 IX 2014).
- Liu John, *ROC-Japan e-commerce agreement in effect*, „The China Post”, 21 I 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/business/asia-taiwan/2014/01/21/398893/ROC-Japan-e-commerce.htm> (9 XI 2014).

- Liu Philip, *Golf Ball Diplomacy*, Taiwan Today, 1 V 1994, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=99717&CtNode=124> (20 XI 2014).
- Liu Yunlong, *Japan increases military expansion for next year*, „Global Times”, 26 XII 2013, [on-line:] <http://www.globaltimes.cn/content/834200.shtml> (2 IX 2014).
- Loa Lok-sin, *Chinese spouses protest ID delays*, „Taipei Times”, 7 III 2009, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2009/03/07/2003437816> (22 XI 2014).
- Low Y.F., *Liberty Times. Drifting further away from China*, Focus Taiwan, 27 II 2015, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/awps/201502270003.aspx> (2 III 2015).
- Low Y.F., *United Daily News. A new concept of sovereignty*, Focus Taiwan, 29 V 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aopn/201405290005.aspx> (11 VII 2014).
- Lowther William, *China adds 'carrier killer' to missiles facing Taiwan*, „Taipei Times”, 21 IV 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/04/21/2003560318> (29 VII 2013).
- Lowther William, *US expert issues warning over new missile submarines*, „Taipei Times”, 25 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/07/25/2003568098> (29 VII 2013).
- Lu Cuncheng, *Celebrating Strait Talk*, „Beijing Review”, 13 V 2013, [on-line:] http://www.bjreview.com.cn/nation/txt/2013-05/13/content_542439.htm (27 IV 2014).
- Lu Meggie, *Presidential election 2008. Referendum. Referendums fail to meet Thresholds*, „Taipei Times”, 23 III 2008, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2008/03/23/2003406756/1> (4 X 2014).
- Lu Meggie, Chang Rich, Shih Hsiu-chuan, *Direct shipping links, mail and flights launched*, „Taipei Times”, 16 XII 2008, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2008/12/16/2003431217> (14 XII 2014).
- Ma still to win Taiwan's trust on 1992 Consensus, Want China Times, 16 I 2012, [on-line:] <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?cid=1701&MainCatID=&id=20120116000050> (20 IX 2014).
- Ma, Tsai lock horns in ECFA debate, transkrypcja: Mo Yan-chih, Loa Lok-sin, „Taipei Times”, 26 IV 2010, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2010/04/26/2003471543> (7 XI 2013).
- Ma Ying-jeou introduces „Golden Decade, National Visions” blueprint, „The China Times”, 17 X 2011, [on-line:] <http://thechinatimes.com/online/2011/10/1676.html> (19 XI 2014).
- Mainland official Zhang Zhijun shrugs off violent protests during Taiwan visit, „South China Morning Post”, 1 VII 2014, [on-line:] <http://www.scmp.com/news/china/article/1544241/mainland-official-zhang-zhijun-shrugs-violent-protests-during-taiwan> (11 VII 2014).
- Mirror, mirror on the wall, „The Economist”, 12 II 2009, [on-line:] <http://www.economist.com/node/13109874> (28 XI 2014).
- The New Cabinet, „Taiwan Review”, 7 I 2000, [on-line:] <http://taiwanreview.nat.gov.tw/ct.asp?xItem=524&CtNode=1347> (23 VIII 2014).
- Not even asking, „The Economist”, 24 IX 2009, [on-line:] <http://www.economist.com/node/14506556> (9 IX 2014).
- Nurkin Tate, *Analysis. Declining US military spending pressures defence contractors*, IHS Jane's Defence, 19 IX 2014, [on-line:] <http://www.janes.com/article/43346/analysis-declining-us-military-spending-pressure-defence-contractors> (11 XII 2014).

- Nye Joseph S., *China's Rise Doesn't Mean War*, „Foreign Policy” 2011, no. 184, s. 166.
- Obama meets with Dalai Lama despite Chinese objections*, CNN, 19 II 2010, [on-line:] <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/02/18/obama.dalailama/> (7 IX 2014).
- Pennington Matthew, *China may have largest Pacific fleet by 2020: US*, „The Sydney Morning Herald”, 21 XI 2013, [on-line:] <http://www.smh.com.au/world/china-may-have-largest-pacific-fleet-by-2020-us-20131120-2xwib.html> (11 XII 2014).
- Perlo-Freeman Sam, Mar. 2014. *Deciphering China's latest defence budget figures*, SIPRI, III 2014, [on-line:] <http://www.sipri.org/media/newsletter/essay/perlo-free-man-mar-2013> (11 XII 2014).
- President-elect Ma calls for „diplomatic truce” with China*, „The China Post”, 11 V 2008, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/china-taiwan-relations/2008/05/11/155861/p2/President-elect-Ma.htm> (6 IX 2014).
- President Obama Delivers Remarks at U.S.-China Strategic and Economic Dialogue*, „The Washington Post”, 27 VII 2009, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/27/AR2009072701280.html> (7 IX 2014).
- Richards Clint, *Japanese Military Set for Big Budget Gains As Economy Shifts to Neutral*, „The Diplomat”, 29 VIII 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/08/japanese-military-set-for-big-budget-gains-as-economy-shifts-to-neutral/> (2 IX 2014).
- ROC going all out to defend U.N. Charter*, Taiwan Today, 26 IX 1971, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=146540&CtNode=103> (10 VIII 2014).
- Rosja zgadza się na sprzedaż do Chin systemu S-400. Pekin antidotum na izolację Moskwy?*, Defence24, 6 IV 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_rosja-zgadza-sie-na-sprzedaz-do-chin-systemu-s-400-pekina-antidotum-na-izolacje-moskwy (10 XII 2014).
- Rosyjskie technologie podwodne dla Chin*, Defence24, 23 X 2014, [on-line:] http://www.defence24.pl/news_rosyjskie-technologie-podwodne-dla-chin (10 XII 2014).
- Russia, China in talks over Su-35 fighter jet deal*, ITAR-TASS, 4 IX 2014, [on-line:] <http://en.itar-tass.com/economy/748132> (10 XII 2014).
- Shih Hsiu-chuan, *Resolve divided national identity: Lee Teng-hui*, „Taipei Times”, 17 III 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/03/17/2003557269> (12 XII 2014).
- Shih Hsiu-chuan, *Su Chi admits the '1992 consensus' was made up*, „Taipei Times”, 22 II 2006, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2006/02/22/2003294106> (27 IV 2014).
- Shih Hsiu-chuan, *Taiwan could withstand attack for a month: Yen*, „Taipei Times”, 7 III 2014, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2014/03/07/2003585056> (3 IX 2014).
- Shih Hsiu-chuan, *Taiwan only 'guest' due to China*, ICAO, „Taipei Times”, 26 IX 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/09/26/2003573020> (2 XI 2013).
- Shih Hsiu-chuan, *Taiwan, Singapore sign free-trade pact*, „Taipei Times”, 8 XI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2013/11/08/2003576388> (6 XI 2014).
- Sweetman Bill, Fisher Richard D., *Future Bombers Under Study In China And Russia*, „Aviation Week & Space Technology”, 18 IX 2014, [on-line:] <http://aviationweek.com/defense/future-bombers-under-study-china-and-russia> (10 XII 2014).

- „*Taipei Spring*”?, „Taiwan Communiqué” 1990, no. 44, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc44-int.pdf> (15 VIII 2014).
- Taiwan boycotts APEC leaders’ summit*, „The China Post”, 20 X 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/news/2001/10/20/18397/Taiwan-boycotts.htm> (11 XI 2014).
- Taiwan, Japan sign five cooperation pacts*, Taiwan Today, 6 XI 2013, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=211247&CtNode=436> (9 XI 2014).
- Taiwan military says China able to invade by 2020*, „South China Morning Post”, 8 X 2013, [on-line:] <http://www.scmp.com/news/china/article/1327129/taiwan-military-says-china-able-invade-2020> (10 XII 2014).
- Taiwan President Ma and DPP Chairwoman Tsai spar in historic ECFA debate*, „Taiwan News”, 26 IV 2010, [on-line:] http://www.etaiwannews.com/etn/news_content.php?id=1237221&lang=eng_news (15 II 2012).
- Taiwan, Singapore begin free trade agreement discussions*, „The China Post”, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2011/05/23/303403/Taiwan-Singapore.htm> (6 XI 2014).
- Taiwan shows restrained reaction to China’s ADIZ*, „The Asahi Shimbun”, 30 XI 2013, [on-line:] http://ajw.asahi.com/article/behind_news/politics/AJ201311300046 (21 IX 2014).
- Taiwan under Pressure A nervous self-confidence*, „Taiwan Communiqué” 1995, no. 67, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/tc67-int.pdf> (15 VIII 2014).
- Taiwan wins WTO entry approval*, BBC News, 19 IX 2001, [on-line:] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1550293.stm> (26 XI 2013).
- Taiwan’s Maturing Democracy* (editorial), „Taiwan Review” 2012, vol. 62, no. 1, s. 1.
- Text: Bush on ABC’s ‘Good Morning America’*, „The Washington Post”, 25 IV 2001, [on-line:] <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/bushabctext042501.htm> (5 IX 2014).
- Tian Dongdong, *Hagel needs to assure China over “pivot to Asia”*, Xinhua News Agency, 7 IV 2014, [on-line:] http://news.xinhuanet.com/english/indepth/2014-04/07/c_133243572.htm (21 IX 2014).
- Tiezzi Shannon, *The Maritime Silk Road Vs. The String of Pearls*, „The Diplomat”, 13 II 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/02/the-maritime-silk-road-vs-the-string-of-pearls/> (15 XII 2014).
- Tiezzi Shannon, *Why The US Will Not Sell Advanced Fighters To Taiwan*, „The Diplomat”, 11 I 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/01/why-the-us-will-not-sell-advanced-fighters-to-taiwan/> (11 XII 2014).
- To link or not to link?*, „Taiwan Communiqué” 2001, no. 95, [on-line:] <http://www.taiwandc.org/twcom/95-no2.htm> (29 VIII 2014).
- Tooling up*, „The Economist”, 1 IX 2014, [on-line:] <http://www.economist.com/blogs/banyan/2014/09/japans-military-spending> (2 X 2014).
- Total diplomacy policy to be continued*, Taiwan Today, 25 XI 1973, [on-line:] <http://taiwantoday.tw/ct.asp?xItem=155005&CtNode=103> (14 VII 2014).
- Tsai calls for consensus on sovereignty concept*, „The China Post”, 2 VI 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2014/06/02/409155/Tsai-calls.htm> (15 VII 2014).

- Turk Gregory, Lin Adela, *China Rejects Xi Meeting With Taiwan President Ma at APEC*, Bloomberg News, 14 II 2014, [on-line:] <http://www.bloomberg.com/news/2014-02-14/china-rejects-taiwan-s-proposal-for-ma-xi-meeting-at-apec-summit.html> (11 XI 2014).
- Twu Shiing-Jer, *Make WHO Truly Global*, „The Asian Wall Street Journal”, 16–18 V 2003.
- Tzu Chi Foundation opens landmark shop in Suzhou, „Taipei Times”, 23 VIII 2010, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2010/08/21/2003480937> (20 IX 2014).
- Tzu Chi gets nod to set up charity in China, „The China Post”, 28 II 2008, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/2008/02/28/144823/Tzu-Chi.htm> (20 IX 2014).
- An unsinkable aircraft carrier, „Time”, 4 IX 1950, vol. 56, no. 10, s. 12.
- Wang Chris, *Ex-prisoners, Lee visit Green Island park*, „Taipei Times”, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/06/20/2003565232> (20 VI 2013).
- Wang Chris, *Hsieh defends cross-strait initiative*, „Taipei Times”, 12 IV 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/04/12/2003559436> (20 VIII 2014).
- Wang Chris, *Taiwan needs fair trade relations: DPP*, „Taipei Times”, 12 VII 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/07/12/2003566931> (12 VII 2013).
- Wang Chris, *Taiwan sending disaster relief to Philippines*, „Taipei Times”, 12 XI 2013, [on-line:] <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2013/11/12/2003576696> (20 IX 2014).
- Wang Kun-yi, *Little enthusiasm for ‘broader one China’ concept*, Want China Times, 1 VI 2014, [on-line:] <http://203.66.80.14/news-subclass-cnt.aspx?cid=1703&MainCatID=17&id=20140601000003> (11 VII 2014).
- Wei Katherine, *Chen Shui-bian readmitted into DPP*, „The China Post”, 15 VIII 2013, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/national/national-news/2013/08/15/386471/Chen-Shui-bian.htm> (2 VIII 2014).
- Wen Qing, *‘One Country, Two Systems’. The Best Way to Peaceful Reunification*, „Beijing Review”, 26 V 2009, [on-line:] http://www.bjreview.com.cn/nation/txt/2009-05/26/content_197568.htm (6 VIII 2014).
- WTO successfully concludes negotiations on China’s entry, Press/243, WTO, 17 IX 2001, [on-line:] http://www.wto.org/english/news_e/pres01_e/pr243_e.htm (9 XII 2013).
- Wu Jeffrey, *China-S. Korea FTA seen as major threat to Taiwan: Merrill Lynch*, Focus Taiwan, 20 XI 2014, [on-line:] <http://focustaiwan.tw/news/aeco/201411200008.aspx> (23 XI 2014).
- Yeh Joseph, *Honduras’ dual Taiwan, China recognition unacceptable: MOFA*, „The China Post”, 26 XII 2012, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/foreign-affairs/2012/12/26/365290/Honduras-dual.htm> (4 I 2014).
- Yeh Joseph, *Taiwan, US conclude TIFA talks in Washington on high note*, „The China Post”, 8 IV 2014, [on-line:] <http://www.chinapost.com.tw/taiwan/foreign-affairs/2014/04/08/404784/Taiwan-US.htm> (12 XI 2014).
- Yen Chen-shen J., *China and Taiwan’s Window of Opportunity at APEC*, „The Diplomat”, 30 IX 2014, [on-line:] <http://thediplomat.com/2014/09/china-and-taiwans-window-of-opportunity-at-apec/> (11 XI 2014).

SPIS TABEL

Tabela 1.	Wyniki głosowań w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ nad przyjęciem Chińskiej Republiki Ludowej do ONZ w latach 1950–1970	84
Tabela 2.	Rozkład mandatów w wyniku uzupełniających wyborów bezpośrednich do Yuanu Ustawodawczego w latach 1969–1983	100
Tabela 3.	Rozkład miejsc głównych partii politycznych w Yuanie Ustawodawczym w wyniku wyborów w latach 90.	104
Tabela 4.	Rozkład miejsc głównych partii politycznych w Yuanie Ustawodawczym w wyniku wyborów w latach 2001–2012.....	152
Tabela 5.	Wyniki wyborów prezydenckich i wiceprezydenckich na Tajwanie w latach 1996–2012.....	163
Tabela 6.	Tajwańska pomoc rozwojowa w latach 2004–2013 (w mln USD).....	168
Tabela 7.	Pomoc rozwojowa według darczyńców z regionu Azji i Pacyfiku w 2013 r.	169
Tabela 8.	Państwa uznające Republikę Chińską na Tajwanie w 2014 r.....	187
Tabela 9.	Tajwańska opinia publiczna w sprawie członkostwa Tajwanu w organizacjach międzynarodowych w 2009 r.....	191
Tabela 11.	Indeks demokracji – Tajwan w latach 2007–2013	198
Tabela 12.	Poziom zainteresowania polityką wśród mieszkańców Tajwanu, Japonii, Republiki Korei i Stanów Zjednoczonych w 2012 r.	200
Tabela 13.	Opinia Tajwańczyków o silnym przywództwie jako systemie rządzenia a miejsce zatrudnienia w 2012 r.	201
Tabela 14.	Wydatki zbrojeniowe wybranych państw regionu Azji i Pacyfiku w latach 2010–2013 (w mln USD, ceny stałe z 2011 r.)	220
Tabela 15.	Potencjał militarny Tajwanu i Chin w 2013 r.....	221
Tabela 16.	Wydatki na zbrojenia w Chinach, na Tajwanie i w Stanach Zjednoczonych według SIPRI (% PKB).....	223
Tabela 17.	Wydatki na zbrojenia w Chinach i Stanach Zjednoczonych według Banku Światowego (% PKB)	223
Tabela 18.	Udział Stanów Zjednoczonych, Rosji i Chin w światowym eksporcie broni w latach 2004–2011 (w %).....	229
Tabela 19.	Udział sektorów w tajwańskim PKB w latach 1986, 1988, 1998, 2008–2012 (w %).....	250

Tabela 20. Inwestycje zagraniczne na Tajwanie w latach 2010–2013 (w mln USD).....	258
Tabela 21. Tajwańskie inwestycje zagraniczne w latach 2010–2013 (w mln USD)	260
Tabela 22. Wartość indeksu RCA eksportu produkcji przemysłowej na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu w latach 2000, 2005, 2009.....	263
Tabela 23. Wartość indeksu RCA eksportu produkcji przemysłowej na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu, Chin i Hongkongu w 2009 r.	264
Tabela 24. Lokalizacja tajwańskiej produkcji przemysłowej w 2012 r. (udział w %)	265
Tabela 25. Eksport Tajwanu w latach 2000–2013.....	271
Tabela 26. Ranking największych eksporterów świata w 2012 r.	272
Tabela 27. Eksport i import Tajwanu – najważniejsi partnerzy w 2013 r.	275
Tabela 28. Eksport Tajwanu do Chin i Hongkongu w latach 1989–2013	276
Tabela 29. Partnerzy porozumienia o preferencyjnym handlu Chińskiego Tajpej z 2003 r.	279
Tabela 30. Tajwańska i chińska lista produktów objętych redukcjami stawek celnych w ramach ECFA (wartość w mld USD w 2009 r.).....	281
Tabela 31. Wartość i udział obrotów handlowych Tajwanu z regionalnymi partnerami w latach 2008-2013 (wartość w mln USD, udział w %).....	289
Tabela 32. Wartość uśrednionych dochodów rozporządzalnych w I i V grupie kwintylu w latach 2000–2013 (w TWD).....	299
Tabela 33. Obcokrajowcy z wybranych państw Azji Południowo-Wschodniej przebywający na Tajwanie w latach 2009–2013 (wartości narastające).....	303
Tabela 34. Migranci przebywający na Tajwanie w 2013 r.	305
Tabela 35. Wyniki badania opinii publicznej na Tajwanie w sprawie zjednoczenia albo niepodległości w wybranych miesiącach 1999 r.	310
Tabela 36. Wyniki badania opinii publicznej na Tajwanie w sprawie zjednoczenia albo niepodległości w wybranych miesiącach 2000, 2004, 2008 i 2012 r.	311
Tabela 37. Potęga ogólna Tajwanu w latach 2000–2013	318
Tabela 38. Potęga największych państw świata w 2011 r.	321

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1.	Liczba państw uznających Republikę Chińską i Chińską Republikę Ludową w latach 1969–1979	87
Wykres 2.	Status wolności Tajwanu w latach 1973–2013.....	196
Wykres 3.	Poziom zainteresowania polityką wśród mieszkańców Tajwanu w 2012 r. ..	199
Wykres 4.	Frekwencja w wyborach prezydenckich w latach: 1996, 2000, 2004, 2008, 2012	202
Wykres 5.	Frekwencja w wyborach do Yuanu Ustawodawczego w latach: 1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2008, 2012	203
Wykres 6.	Wydatki na zbrojenia w Chinach, na Tajwanie i w Stanach Zjednoczonych w latach 1989–2013 (% PKB)	224
Wykres 7.	Dynamika PKB Tajwanu w latach 1982–2012 (w %).....	252
Wykres 8.	Miejsce pochodzenia inwestycji zagranicznych na Tajwanie w latach 1952–1997 (udział w %)	257
Wykres 9.	Wartość indeksu RCA eksportu wyrobów przemysłu elektrotechnicznego i precyzyjnego na podstawie krajowej wartości dodanej Tajwanu, Chin i Hongkongu w latach 2000, 2005 i 2009	265
Wykres 10.	Konkurencyjność globalna Tajwanu	267
Wykres 11.	Eksport Tajwanu w latach 2000–2012 (wartość w mld USD, udział w %)	273
Wykres 12.	Handel zagraniczny Tajwanu z kluczowymi partnerami w latach 1990, 2000–2010 (udział w %)	274
Wykres 13.	Wartość TII Tajwanu z wybranymi rynkami regionalnymi w latach 2008–2013.....	290
Wykres 14.	Wartość BTII Tajwanu z wybranymi partnerami w latach 2008–2013	291
Wykres 15.	Wartość wskaźnika udziału tajwańskiego eksportu w wybranych rynkach regionalnych w latach 2008–2013	293
Wykres 16.	Wartość współczynnika Giniego dla Tajwanu w latach 1976–2010	300
Wykres 17.	Wartość HDI Tajwanu w latach 1992–2007	301
Wykres 18.	Wartość HDI Tajwanu w latach 2006–2013.....	302
Wykres 19.	Tożsamość narodowa mieszkańców Tajwanu w latach wyborczych 1992–2012 (w %)	314
Wykres 20.	Potęga ogólna Tajwanu, Chin i Stanów Zjednoczonych w latach 2000–2013 (w mM)	319

Summary

TAIWAN: DILEMMAS OF DEVELOPMENT

Nowadays, Taiwan is most widely associated with a thriving, competitive market of worldwide modern technology producers. Along with the rapid economic development and the growth of export that has taken place since the 60s to 90s of the twentieth century, it became known as the “Asian Tiger” together with Hong Kong, Korea, and Singapore. The events that led to this situation are referred to as the “East Asian miracle”, as they reach beyond the economies of the aforementioned countries, concerning the transformations in the region. It is well known that it is the economic potential that constitutes the contemporary international position of Taiwan. Less frequently, a reference is made to political changes of the late 80s and early 90s of the twentieth century, constituting the so-called third wave of democratization, considered by some scholars of Taiwan a “political miracle”. After all, they too create the potential of the island. Even less is known the complicated fate of the island and the role it played in certain stages of history. From the seventeenth century, not only it passed from one dominion under another, but also served a variety of functions. In the days of the European colonization of Asia it was an important base of dynamically expanding commercial shipping and its importance in the region significantly increased. Under the Japanese occupation (1895–1945) there has been a sizable development of agriculture, industry and infrastructure. During the Cold War Taiwan gained new importance in the politics of the world powers, and it was often portrayed as “unsinkable aircraft carrier” of the United States. Since the 70s, along with the recognition of the People’s Republic of China (PRC) as a full representative of the Chinese people at the United Nations forum, the political marginalization of the Republic of China (ROC) in the world deepened. For the

government in Beijing, Taiwan continues to remain one of the provinces of the vast territory of the PRC. In the internal sphere, the authorities of this small island – of approx. 35.8 thousand km² – are appointed in democratic elections. The society of over 23 million benefits from the civil liberties. This does not change the fact that Taiwan remains heavily influenced by the policies of both the PRC and the United States, as well as the interaction between them, with international recognition for the ROC in 2013 declared only by 22 states. The international political “invisibility” of Taiwan is not changed by a great position of its economy: in 2013 it was the 27th in the world; its export volume was on the 20th position, and it was the 5th one in terms of the amount of accumulated foreign exchange reserves.

The primary research objective of the book is a comprehensive analysis of the evolution of Taiwan’s position in the international system. The specific objectives are related to the recognition of the potential of the island in the political, military, economic and social sectors; the dynamics of the relationship between them, as well as their evolution since 1949, so from the time when the ROC authorities were established on the island for a period of authoritarian regime in this country, to the present, already with the democratic government. The turning point summarizing the analysis is year 2013, the period of the second term of President Ma Ying-jeou (2012–2016) of the Nationalist Party (Kuomintang – the KMT) and the government of this party. The key to the problem is also the determination of the international environment of Taiwan, entering with its system in important interactions, and therefore identification of the area which integrates multi-level activity in Taiwan. The analysis will also concern the evaluation of the use of the potentials owned by Taiwan in shaping and implementation of strategic interests. Particular attention will be paid to Taiwan’s activity in the area of its natural neighborhood. Description and explanation of the position of Taiwan in the international system is accompanied by a research question about the type and nature of the interactions conditioning the achievement of a defined status.

The book is divided into nine chapters. Chapter One should be seen as the introduction to the issue through a brief historical description of the statehood of Taiwan. From the seventeenth century Taiwan was the area of interest of colonizers with various effects: no power structure remained after their governments to this day. The strongest mark in the development of the island was left by the Japanese occupation (1895–1945), when the local political consciousness and identity were born. At this time, the Republic of China was founded on the mainland in 1911, on modern ideological foundations and state structures. In Chapter Two begins the proper analysis of the evolution of the political position of Taiwan in the years 1945–1988, when after the ROC government moved to Taiwan, the political position of the island was shaped by its tradition, ideology and security challenges.

The analysis covers the years of authoritarian rule regime of Chiang Kai-shek and Chiang Ching-kuo in Taiwan. It was then when the new dimension to the alliance with the United States was born, associated with the evolution of the international position of the PRC. Chapter Three presents the evolution of Taiwan's international position as a consequence of the democratization processes initiated in 1988. They not only set the latest turning point in the history of Taiwan, but they were also decisive for the new possibilities that opened up for Taiwan on the international scale. New factors came to play an increasing role in the plotting and execution of foreign policy.

The local political scene and political system underwent transformations. New concepts of unification arose, which – unlike in the previous stage – had a realistic chance of implementation and thus led to erode the *status quo* supported by the international system. The undisputed political authority of this period was President Lee Teng-hui, a native Taiwanese. This chapter is summed up in the analysis of the rule of Democratic Progressive Party (DPP) and the presidency of Chen Shui-bian (2000–2008). Chapter Four is a continuation of analysis of the issue in times of democratic Taiwan. However, it was highlighted in the structure of the paper due to the KMT coming back to power in 2008 and the maintenance of its position in the elections of 2012. The old Cold War rhetoric of the party was thoroughly reassessed, so it fits more and more in the challenges and needs of modern society in Taiwan, yet it led to closer contacts with the PRC. Chapter Five addresses the problem of the ROC's statehood in Taiwan, which is the subject of intense scientific debate. At the same time, it is an attempt to organize general judgments about statehood and level of democratization faced by the author while conducting research on the issue. Chapter Six features the analysis of the military potential in terms of both needs and opportunities of the government in Taipei, changing over the years. In this context, it has become a key issue to present the military resources on both sides of the Taiwan Strait and to present the defense policy of the PRC. Taking into account the challenges of defense faced by the authorities in Taipei, the relations of Taiwan with the United States were assessed in this regard. Chapter Seven analyzes the evolution of the economic potential of the island. It was important to grasp the reality of “economic miracle”, which favored changes in other spheres of the state activity. In the era of democratic rule in Taiwan, the economic potential of the island has become an important tool of carrying out the foreign interests of the state. The current threats to Taiwan's economy were evaluated, among which an increasing dependence on the mainland market is not to be underestimated. The importance of foreign entities with which Taiwan enters in economic interactions that threaten or promote the competitiveness of its economy were presented and illustrated, focusing on the immediate vicinity of the island. Chapter Eight con-

cerns the evaluation of social attributes of Taiwan, taking into account the changing demographic trends. It involves not only an attempt to show its development, but also the need to capture the growing needs of modern society, which can determine the future of the island. The key issue here is the forming of the Taiwanese national identity, and the disappearance of the Chinese one. The summary of the multifaceted analysis of the potential of Taiwan is an attempt to quantify its power with an indication of its place in the international community, which was presented in Chapter Nine.

The analysis revealed that since 1949, the ROC's foreign policy was subordinated to security challenges, particularly in terms of ensuring the survival of the state in Taiwan in the new conditions and to appoint a new place for it in the international system. The reflection of this situation was the changing position of Taiwan. The foreign policy of the authorities in Taipei has evolved along with the changing system conditions. However, it was profoundly affected by the determinants of an intra-state nature. On this occasion, it should be noted that the marginalization of Taiwan's political position in the international system has not challenged the stability of the Taiwan-China-United States' pact. Taiwan did not disappear from the world map, and its quantifiable power can be compared to small states, as for instance Poland, which puts it in their forefront. Today, Taiwan reaches for alternative solutions allowing it to participate in the international arena along with China and with its connivance, which demonstrates an incredible change in the system. Hard instruments of impact in total diplomacy of the military regime era in Taiwan were rejected with the progress of political transition. This change was made possible by the pragmatic approach of the presidency of Lee Teng-hui, acting also in the interest of the United States. It seems that the viable, above-board, and active diplomacy implemented during the presidency of Ma Ying-jeou would probably be continued, if the KMT manages to ensure public support in the following elections. In a democratic system, the government has to reckon with the voice of public opinion to a much greater extent. The apparent change over the last decades, especially in the declarative sphere, of the national identity of the inhabitants of the island from the Chinese one to the Taiwanese one, and publicly demonstrated reluctance to dependence of the island from the mainland, however, inclines to adopt a different perspective. Naturally, it does not exclude the alternative development paths that the future authorities of Taiwan can take out of concern for the safety of the island. The role of society in positioning Taiwan in the international sphere will therefore be growing. The creation of new solutions would be promoted by a wider participation of the society in public debate and the completion of the systemic reforms in this young democracy.

The problems faced by Taiwan are also triggered by its republican heritage and the legacy of authoritarianism. The semi-presidential system developed during the political transformation is currently undergoing a crisis, because it is misaligned with the challenges of the modern state, which negatively affects the structure and way of governance. In addition, the strong polarization of the political scene perpetuated as a result of the democratization of Taiwan, no longer meets the expectations of a significant part of the public opinion. This in turn contributes to the progressive passivity of the Taiwanese and the fact that they refrain from any activity in public life. A change in the situation could be brought upon by the election of a non-party presidential candidate, obviously if he wins the support of one of the groups. The victory of the KMT in the elections will mean the continuation of the policy of cooperation with China and minimization of the military threats in the Taiwan Strait, which is also in the interests of the United States. This will therefore maintain the position of the island within the system in which it exists from the 50s of the twentieth century. In contrast, if the opposition – DPP wins, it can slow down the negotiating process, somewhat stiffen the position of the authorities in Beijing, but it will not lead to significant systemic changes. Both sides will concentrate on the further development of Taiwan, as well as stabilizing and strengthening its position in the world. In each of the solutions, the economic cooperation with the PRC will form the basis for further development and even survival at the current level, which the society of the island already benefits from. Alternative directions and plans in this area are also entangled by the Chinese factor, particularly strong in the region of Southeast Asia. However, it appears it is the proper interaction region for Taiwan. It is an area of close neighborhood, with growing capabilities of multifaceted cooperation which would benefit all: both Taiwan, expanding and diversifying its international environment and ensuring the safety of the island, and its regional partners, which are mostly countries with growing development needs.

INDEKS NAZWISK

Abkowicz Jerzy 50
Acheson Dean 73
Albright David 213
Allison Graham 328
Amsden Alice H. 246
Amsterdamski Piotr 66
Andō Rikichi 67
Andrade Fernao Pires de 41
Andrade Tonio 38
Antonowicz Lech 113, 182-184, 188
Anwar Ibrahim 127
Aszkiełowicz Mariola 37

Balicki Jan 41-42
Banaś Monika 127
Bankowicz Marek 243
Baranowski Marian 60
Becker Gerhold K. 335
Beeson Mark 296
Betts Richard K. 16, 212
Bielecka Małgorzata 18
Bierzanek Remigiusz 181-185
Bińczak Halina 328
Blackwill Robert D. 328
Blanchard Jean-Marc F. 94, 191
Blok Petrus Johannes 42
Blumenthal Dan 161
Bławat Stanisław 41

Bodin Jan Andegaweńczyk 182
Bogdański Aleksander 306
Bogucka Maria 41-42
Bolimowska-Garwacka Wiesława 80
Bombińska Elżbieta 266
Bonaparte Napoleon 45
Borowicz Jerzy 49
Bosco Joseph 103
Brady Anne-Marie 149
Brązkiewicz Dariusz 327-328
Brown Harold 213
Brzeziński Zbigniew 93-94, 334
Buckley Ebrey Patricia 68
Bull Hedney 192-193
Bullard Monte R. 74, 77, 210
Burdelski Marcelli 29
Bush George H. W. 82, 109, 216
Bush George W. 143-144
Buzan Barry 324

Cabestan Jean-Pierre 109, 113, 127, 166, 230-
-231, 331
Cai Kevin G. 150
Calvocoressi Peter 80
Cameron Rondo 255
Campbell Kurt 161
Carr Andrew 296, 322
Carter Jimmy 88, 93, 127, 213-214

- Cendrowska Barbara 74
 Ch'ang-rue Juan 30, 40, 308
 Chale William C. 210
 Chan Gerald 16, 131
 Chan Rachel 255
 Chan Vei-lin 256-257
 Chang Andy 147, 175
 Chang Chau-hsiung 132, 163
 Chang Chia-juch 281
 Chang Chun-hung 98
 Chang Hsiu-jung 43
 Chang Jaw-ling Joanne 149
 Chang Jung 80-81
 Chang Maubo 176, 178
 Chang Rich 154, 157, 205, 336
 Chang Wu-ueh 140
 Chao Chien-min 87, 134, 140
 Chao Linda 91
 Chao Vincent Y. 173
 Cheang Yun-pung 330
 Chen Boyu 314
 Chen Cheng 71, 121
 Chen Chien-jen 175, 177
 Chen Chu 98, 150, 164
 Chen Eugene 140
 Chen Hui-ping 164
 Chen Jie 148
 Chen Li-an 121-122
 Chen Lung-chu 70, 78, 114
 Chen Melody 139, 141, 143
 Chen Ming-tang 154
 Chen Ming-tong 147, 175
 Chen Shui-bian 120, 132-133, 135-138, 140-145, 148-150, 154-156, 163, 204, 218, 234, 248, 277, 279, 310-311, 336, 397
 Chen Walter 38
 Chen Yen-ting 172
 Chen Yi 65, 67-68, 238
 Chen Yunlin 157, 159, 168
 Cheng Chung-mo 155
 Cheng Chung-sheng 178
 Cheng Tsung-mei 298
 Chiang Ching-kuo 34, 87-88, 90-92, 94, 96-97, 99, 101-102, 243, 247, 296, 305, 340, 343, 397
 Chiang Kai-shek (Czang Kaj-szek, Jiang Jieshi) 30, 34, 55, 57-62, 65-66, 68-74, 76-79, 82, 85, 87, 91, 94, 98-99, 102, 107, 147, 186, 189, 207-209, 211, 238-241, 269, 295-296, 313-314, 339-340, 397
 Chiang Pin-kung 157, 159
 Chiao Jen-ho 175
 Ching Leo T. S. 56
 Cho Hui-wan 16, 113, 269-270
 Chojnowski Andrzej 30
 Chruszczow Nikita 77, 80
 Chu Josephine 132
 Chu Li-luan 164
 Chu Monique 248
 Chu Shao Kang 57-60
 Chu Yun-han 72
 Chuang Jimmy 147
 Chung Jake 164, 172, 177-178
 Chung Oscar 15
 Churchill Winston 57, 59
 Cixi 52
 Clausewitz Carl von 19
 Clinton Bill 115-116, 122-125, 128-129, 215
 Clinton Hilary 161
 Cohen Jerome Alan 74
 Cohen Warren I. 115
 Cole J. Michael 163, 173-175, 222, 322-323
 Cooper Helene 160, 216
 Cooper Paul 147
 Copper John F. 31, 44, 52, 56, 76, 101, 121, 134, 153, 193-194, 212, 233, 305
 Coyett Frederik 43
 Crivelli Luca 298
 Currie Kelley 161
 Cushing Caleb 46
 Czaputowicz Jacek 324
 Czarnotta Zygmunt 227
 Cziomer Erhard 181
 Czwojdrak Aleksandra 27
 Dahlman Carl J. 239
 Dalajlama XIV 161
 Dan Wang 178
 Dargas Marta 92
 Davies John Paton 60

- Dawley Evan 49
 Dąbrowski Bogumił 40
 Decker Jonathan P. 251
 Deng Xiaoping 89-92, 112, 246, 334
 Dent Christopher M. 9, 278
 Deyo Frederic 246
 Diamond Larry 297
 Dias Bartolomeu 41
 Dickson Bruce J. 87
 Diec Joachim 335
 Dmochowski Tadeusz 215
 Domes Jürgen 101
 Downey Kiel 147
 Drea Edward 62
 Dulles John Foster 211
 Dumala Andrzej 26
 Dybczyński Andrzej 18
 Dziak Waldemar J. 29, 326, 334
 Działoszyński Bartosz 22
- Easterly Wiliam 33
 Eden Anthony 57
 Edmonds Martin 217
 Ehrlich Ludwik 182
 Eisenhower Dwight D. 77, 79, 211
 Elgie Robert 187
 Elgin lord, James Bruce 47
 Emerson Tony 127
 Espy Richard 95
 Evans Peter 244
- Falkowski Witold 20
 Fang Chaoying 38
 Fell Dafydd 31, 135, 174, 186
 Fenby Jonathan 37-38, 59-60, 62, 66-67, 78, 238, 242, 259
 Fischer Stanley 246
 Fisher Richard D. 228
 Flynn Michael T. 331
 Frankowski Paweł 188
 Frelek Ryszard 324
 Fu Ping-chang 57
 Fugarino Chris 138
 Fung Elmer (Fung Hu-hsiang) 132
 Furuya Keiji 67
- Gacek Łukasz 30, 60, 80, 89, 91-92, 107, 111-112, 125, 128, 158-159, 164, 171, 192, 209, 228, 230, 258-259, 265, 280, 306-307, 333, 335
 Galon Maksymilian 228
 Gama Vasco da 41
 Gawlikowski Krzysztof 10, 30, 71, 89-91, 108, 139, 306-307, 334
 Gay Corey 213
 Gelberg Ludwik 46
 Gelewski Tadeusz M. 50-51
 George Alexander L. 27
 Ger Yoong-kuang 90, 97, 100
 Gerring John 27
 Gertz Bill 228
 Gierałtowski Paweł 278
 Gluck Caroline 304
 Głębiński Stanisław 59
 Gold Thomas B. 246
 Gołębiowski Janusz W. 209
 Goodrich L. Carrington 38
 Gordon Andrew 45, 49-50
 Gorgosz Adrian 228
 Gourevitch Peter 25
 Góralczyk Bogdan 29, 333
 Góralczyk Zdzisław 29, 209
 Grabowski Marcin Marcin 124-125, 143-144, 161-162, 325, 332
 Granet Marcel 306
 Grącik Małgorzata 324
 Greene J. Megan 243
 Grimmett Richard F. 229
 Guo Baogang 16
 Guo Sujian 94
- Habura Miłosz 27
 Hagel Chuck 162
 Haggard Stephan 239, 243
 Halik Teresa 70
 Halimarski Andrzej 16, 29, 49, 63, 66, 73-74, 77, 82, 86, 88-89, 93, 213-214, 243
 Halizak Edward 25-26, 29, 91, 209, 246, 326
 Halliday Jon 66, 80-81
 Hammersmith Jack L. 215
 Hao Zhidong 121, 139, 314, 335-336

- Harding Harry 259
 Hartzell Richard W. 115
 Hastings Max 74-75
 Hau Lung-pin 150, 163, 175
 Hau Pei-tsun 120-121, 175
 Heng-tong Lim 66
 Hickey Dennis V. 31, 94, 191
 Ho Khai Leong 148
 Ho Szu-yin 315
 Holsti Kalevi J. 19, 25
 Hopkins Harry 59
 Horesh Niv 331
 Houlihan Barrie 95
 Hsiao Scully 285
 Hsiao A-chin 312-313
 Hsieh Chang-ting (Hsieh Frank) 121, 154, 163, 172
 Hsieh Chia-chen 277
 Hsieh S. C. 239-240
 Hsieh Tung-min 88
 Hsing Chi 91
 Hsing You-tien 245, 258
 Hsu Chien-jung 98, 127
 Hsu Hsin-liang 97, 132
 Hsu Stacy 205, 304, 336
 Hu Angang 331
 Hu Chih-chiang 164
 Hu Jintao 140, 143, 157-158
 Hu Sheng-cheng 265
 Hu Weixing 94
 Hu Xiaobo 130
 Huang Chiao-wen 262, 285
 Huang Chi-chen 314
 Huang Frances 262
 Huang Hsin-chieh 98
 Huang Kun-huei 177
 Huang Tai-lin 78
 Huang Thomas Weishing 187
 Huang Tien-lin 249
 Huang Yanzhong 170
 Hughes Christoper 56
 Hughes Karen 143
 Hughes Kent 270
 Hughes Samuel 242
 Hull Cordell 57
 Hung Chi-chang 175
 Hunia Justyn 54
 Huog Chien-chao 145
 Hwang Kwang-kuo 143
 Ignatius David 334
 Ishihara Shintarō 127
 Itō Hirobumi 50
 Ito Kiyoshi 38
 Ito Takatoshi 251, 256-257
 Izdebski Zygmunt 182
 Jackson Robert H. 27, 193
 Jacobs Bruce J. 31, 49, 66, 121, 123, 134, 312-313, 315, 322, 330, 335
 Jakimowicz Robert 75
 Jakóbiec Wojciech 71, 124
 Jefferson Thomas 134
 Jelonek Adam W. 41
 Jiang Zemin 110-112, 116, 125, 128, 140
 Johnson Chalmers 246, 254
 Jordaán Eduard 296, 322
 Juan Ch'ang-rue 30, 40, 308
 Kagan Robert 161
 Kajdański Edward 42, 307
 Kałużyńska Irena 68
 Kan Shirley A. 93, 96, 109, 111, 124-125, 143, 216, 219
 Kangxi 39
 Kao Chao-fen 177-178
 Kao Evelyn 277
 Kao Shawn S. F. 16
 Kapica M. 211
 Kaplan Robert D. 230-231
 Karackattu Joe Thomas 259
 Kau Michael Y.M. 16
 Kaufman Robert R. 239, 243
 Kavalski Emilian 331
 Kennedy Edward 96
 Kennedy John F. 211
 Kennedy Paul 332
 Keohane Robert O. 329
 Kerr George H. 61, 66-67, 208, 240
 Kerr Paul K. 229

- Kerry John 161-162
 Kightley Marta 245
 Kim Hong N. 215
 Kimball Warren F. 59
 Kissinger Henry A. 59, 80-83, 85, 331
 Klecha-Tylec Karolina 287
 Klein Rudolf 298
 Kluźniak Mirosław 255, 332
 Kłosowicz Robert 48, 61, 192
 Ko Shu-ling 147, 150, 329
 Koo Chen-fu 106, 108-109, 128
 Kostarczyk Andrzej 231
 Kroszczyński Stanisław 231
 Krueger Anne O. 256-257
 Krugman Paul R. 246, 278, 294
 Krzywicka Katarzyna 18-19, 22, 27, 32
 Ku Helen 283
 Ku Samuel C. Y. 148
 Kuczera Stanisław 29
 Kukułka Józef 27, 80, 325
 Künstler Mieczysław Jerzy 306, 308
 Kuo Grace 304
 Kuźniar Roman 26-27, 324-325

 Lachowski Zdzisław 325
 Lai Ching-te 164
 Laidler Paweł 115
 Lai Tse-han 208
 Lasater Martin L. 103
 Laskai Lorand C. 174
 Leach Jim 96
 Lee I-chia 176
 Lee Kuan Yew 92, 328
 Lee Ming 150
 Lee Shane 137
 Lee Teng-hui 88, 102-107, 109, 111-123, 127-135, 147, 149, 163, 212, 215, 217-218, 239-240, 248, 279, 302, 308-309, 313, 315, 336-337, 340, 342-343
 Lee Wei-chin 113, 134, 315
 Legazpi Miguel López de 41
 LeGendre Charles 48
 Leipziger Danny M. 239
 Leonard Mark 20, 331
 Li Ao 132-133
 Li Donghang 91
 Li Hongzhang 48, 50-51
 Li Zhisui 77
 Li Zongren 72
 Liao Chengzhi 90-91
 Liao Da-chi 314
 Liao Ping-hui 52
 Lien Chan 114, 121, 127, 132-133, 145-147, 163
 Lin Adela 277
 Lin Bih-jaw 72
 Lin Cheng-yi 147-149, 210
 Lin Chen-wei 298
 Lin Chia-lung 129, 132
 Lin Chiang-mai 67
 Lin David 281
 Lin Gang 130-131, 270
 Lin Guang 94, 148-149
 Lin Hung-hsuan 98
 Lin Jih-wen 72, 142
 Lin Man-houng 49
 Lin Milly 285
 Lin Roger C. S. 155
 Lin Shih-ping 172
 Lin Shuangwen 44
 Lin Wan-i 297
 Lin Wen-cheng 139
 Lin Yang-kang 121-122
 Lin Yi-hsiung 98
 Lindemann Björn Alexander 269, 277-278
 Linschoten Jan Huygen van 37-38
 Lisicka-Michalska Hanna 255
 Liu Amy C. 186
 Liu Chang 162
 Liu Claudia 177-178
 Liu I-chou 315
 Liu I-hao Ben 315
 Liu John 284
 Liu Philip 114, 247
 Liu Yongfu 52
 Liu Yunlong 220
 Loa Lok-sin 287, 304
 Lobman Jerzy 29, 213-214
 Low Y. F. 176-178
 Lowther William 330-331
 Lu Cuncheng 109

- Lu Hsiu-lien (Lu Annette) 98, 117, 132-133, 136-137, 144-145, 163
 Lu Lilly Kelan 94
 Lu Meggie 153, 157
 Luo Fuxiung 53
 Lüthi Lorenz M. 211-212
- Ławacz Małgorzata 10, 30
 Łobacz Agnieszka 30, 71
 Łoś-Nowak Teresa 17, 26, 325
 Łuczkiewicz Grzegorz 27
 Łyszkowska Elżbieta 33
- Ma Ying-jeou 22, 137-138, 150, 154, 156-157, 159, 163-169, 176-177, 204-205, 218, 222, 249, 255, 277, 280-281, 284, 287, 310, 312, 336, 338
 MacArthur Douglas 16, 61, 65-66, 69, 73-74
 Machiavelli Niccolo 19
 Madej Marek 210, 329
 Mahathir Mohamad 127
 Mania Andrzej 46, 115, 162, 192, 325, 332
 Manuel I Szczęśliwy 40-41
 Mao Zedong 66-67, 70, 75, 77, 80, 143, 147
 Marszałek-Kawa Joanna 228
 Mateo José Eugenio Borao 41
 Mattlin Mikael 152
 Maysing H. Yang 16, 31
 Mazur Tomasz 55
 Mazur-Cieślak Ewa 184
 McCarthy Joseph 209
 Mearsheimer John J. 329-330
 Mekeham John 313
 Merklejn Iwona 45
 Mierzejewski Dominik 327
 Mingst Karen 21, 27, 190
 Mo Yan-chih 287
 Moestrup Sophia 187
 Mołotow Władysław 57, 59
 Morrison Wayne M. 270
 Moszumański Zbigniew 227
 Mutsu Munemitsu 50
 Myers James T. 72
 Myers Ramon H. 76-77, 91, 139, 208, 210
- Neal Larry 255
 Nimitz Chester W. 61
 Nixon Richard M. 80-83
 Nurkin Tate 227
 Nye Joseph S. jr. (Nye Joseph) 22, 32, 136, 210, 329
- Obama Barack 160-162, 216, 219
 Obstfeld Maurice 278, 294
 Ognik Halina 324
 Ogórek Leszek 211
 Okma Kieke G. H. 298
 Olwen Bedford 143
 Ostaszewski Piotr 21, 56
 Ostrowski Wojciech 30
 Ou Hsien-yu 97
 Ousa Sananikone 239
- Page John 15, 246
 Pajewski Janusz 45
 Pål Kostø 192-193
 Papadimos Andrew 15, 298, 300
 Park Geun-hye 284
 Parry John H. 41
 Pastusiak Longin 46
 Patek Artur 74
 Pawlak Stanisław 29, 213-214
 Pawlik Robert 245
 Pawłowski Józef 211
 Pell Claiborne 96
 Peng Dehuai 77
 Peng Ming-min 121-122, 163
 Pennington Matthew 232
 Perestrello Rafael 40
 Perlo-Freeman Sam 227
 Perry Matthew C. 46
 Pietrasiak Małgorzata 247, 327
 Pietraś Marek 25, 162
 Pietraś Ziemowit Jacek 18-20, 25-27 32, 325
 Pillsbury Michael 21, 213
 Plumb J. H. 41
 Podlaski Zygmunt 29, 213-214
 Polit Jakub 60, 69-70, 72-73, 77-79, 82, 87-88, 239
 Popiuk-Rysińska Irena 17

- Qian Fu 119
 Reagan Ronald 92, 94, 215
 Reisman W. M. 70, 78
 Richards Clint 220
 Rigger Shelley 62, 68, 99, 134, 242, 244-245
 Rodziński Witold 40, 47, 50
 Rogin Josh 161
 Roosevelt Franklin Delano 57-61, 66, 69
 Rose Andrew K. 251
 Rosecrance Richard N. 18
 Rosen Daniel H. 304, 306
 Rosenau James N. 26
 Rossowski Dariusz 334
 Rotemberg Julio J. 246
 Rowiński Jan 29-30, 71, 75, 113, 124, 335
 Rubczyńska Bożena 37
 Rubinstein Murray A. 39, 102
 Rudnicki Zbigniew 56
 Ruskowski Janusz 230
 Rydel Jan 74

 Schafferer Christian 96, 100
 Schwab Klaus 266-267
 Scowcroft Brent 334
 Sech Bronisław 29, 38, 40, 46, 61, 66-67, 69-70, 79-80, 82, 88-89
 Seitz Konrad 55, 112, 259-260, 308
 Selya Roger Mark 298
 Sequeira Diego Lopes de 40
 Shambaugh David 259, 331-332
 Shea Jia-dong 251
 Shen Baozhen 49
 Sheng Lijun 119
 Shepherd John R. 39
 Shi Lang 44
 Shiao Wan-chang 163
 Shigemitsu Mamoru 65
 Shih Hsiu-chuan 109, 150, 157, 223, 281, 315
 Shih Ming-the 98, 175
 Shin Gi-wook 297
 Shozo Fujii 52
 Shu Guang Zhang 74
 Sidichmienow Wasilij 50, 52
 Siew Wan-chang (Siew Vincent) 127, 132-133, 154, 278
 Sih Paul Kwang Tsien 39
 Singer David 25
 Skulska Bogusława 246
 Sławiński Roman M. 15, 30, 37-46, 48, 50, 52-55, 63, 66, 78-79, 88, 186, 238-239, 241, 295, 307-308
 Snyder Charles 147
 Snyder Richard 25
 Solarz Stephen 96
 Song Meiling 82
 Soong James 120, 132-133, 135, 145-147, 163
 Soong Jenn-jaw 15, 298, 300
 Sørensen Georg 27
 Stalin Józef 57, 60-62, 67-68
 Starzyk Kazimierz 245
 Stefanowicz Janusz 17
 Steinberg James B. 161
 Stemplowski Ryszard 325
 Stiglitz Joseph 172
 Stilwell Joseph W. 60
 Stimson Henry L. 56
 Studwell Joe 240, 244-245
 Su Chi 106-107, 109-110, 112, 117, 127-129, 137, 171, 175-176, 179
 Su Jia-chyuan 163-164
 Su Tseng-chang 154, 163
 Suettinger Robert L. 112, 115-116, 122, 143
 Sullivan Jonathan 31
 Sułek Mirosław 20-21, 317-320, 322, 332
 Sun Ch'uan 40
 Sun Chia-Hung 261
 Sun Yat-sen 30, 53, 55, 71, 99, 187
 Sunzi 19
 Svensson Perry 147
 Sweetman Bill 228
 Symonides Janusz 181-185
 Szajnert Jacek 228
 Szang Jue 40
 Szczepański Michał 29, 211, 214
 Szczubiałka Michał 196
 Szewczak Wiktor 195
 Szuster Ryszard 16, 29, 69, 73-74, 77, 208
 Śliwa Zbigniew 327-328

- Tan Tien-chin 95
 Tang Fei 134
 Tang Jingsong 52
 Tanner Murray Scot 138, 249, 258-259
 Taylor Jay 78, 87-88, 90-92, 96-99, 101-102, 241, 243
 Tedards Bo 129, 132
 Teng Gung-chian 16
 Teng Hung-mao 134
 Thompson Laurence G. 237
 Thurbon Elizabeth 251
 Tian Dongdong 162
 Tichwiński Siergiej L. 43
 Tien Hung-mao 164
 Tiezzi Shannon 216, 327
 Tilly Charles 196
 Tomala Karin 334-335
 Totman Conrad 54, 56
 Toyama Saburo 50
 Trojnar Ewa 15, 41, 89, 91-92, 111-112, 125, 127-128, 145, 158-159, 164, 171, 192, 247, 258-260, 265, 278, 280, 286, 300, 306, 328, 333
 Truman Harry 70, 73-75, 209
 Tsai Ing-wen 134, 142, 163-164, 177, 179
 Tsai Jung-hsiang 186
 Tsai Michael M. 217
 Tsai Shih-shan Henry 39
 Tsang Steve 270, 328
 Tseng Wei-chen 164
 Tubilewicz Czesław 86, 113
 Tukidydes 19
 Tung Chen-yuan 164, 178
 Turk Gregory 277
 Turner Jennifer L. 270
 Tuszyński Rafał 333
 Twu Shiing-er 140

 Umezu Yoshijrō 65
 Urban-Pawłowska Katarzyna 211

 Vale Peter 16
 Van Vranken Hickey Dennis 31
 Vogel Ezra F. 246
 Vukadinović Radovan 324

 Wachman Alan M. 97-99
 Wade Robert 246
 Wade Thomas 13, 49
 Walker Stephen G. 25
 Waltz Kenneth N. 18, 25-26
 Wang Chih Kang 271
 Wang Ching-feng 121, 128
 Wang Chris 78, 154, 168, 171, 173
 Wang Chuankun 237
 Wang Chung-hui 59
 Wang Daohan 108-109
 Wang Der-wei David 52
 Wang Gungwu 259
 Wang Heh-song 95, 190
 Wang Kun-yi 178
 Wang Sheng-Wei 91
 Wang T. Y. 113, 249, 315
 Wang Yu San 31, 84, 86, 89, 94
 Wang Yu-chi 173-174
 Wang Zhi 304, 306
 Wardęga Joanna 247, 326
 Warwyk Wabrand van 41
 Wasiliew Leonid 306
 Watson Adam 192-193
 Webster Donovan 60
 Wei Katherine 154
 Wei Tao-ming 68
 Wei Wou 208
 Weidenbaum Murray 242
 Wen Jiabao 140, 143
 Wen Qing 91-92
 Węc Józef J. 74
 Wheeler Davidson James 38, 41
 Winkler Robin J. 72
 Włoch Renata 26
 Włodarczyk Jarosław 59
 Wojciuk Anna 19, 32
 Wolska Maria 43
 Wong Winston 16
 Wordliczek Łukasz 56, 80, 115
 Woźniak Grzegorz 59
 Wu Den-yih 120, 163-164
 Wu Jeffrey 285
 Wu Lan 92
 Wu Lilian 285

- Wu Mi-cha 72
 Wu Po-hsiung 170
 Wu Shih-wen 134
 Wu Yu-shan 107, 120, 186-187
 Wyne Ali 328

 Xi Jinping 284, 286
 Xu Xin 116
 Xu Yongzhang 65

 Yahuda Michael 259
 Yan Jiann-fa 270
 Yang Che-ming 169
 Yang Jian 149, 166
 Yang Maysing H. 16, 31
 Yang Winston L. Y. 92
 Yang Ya-hwei 251
 Yangdi (Yang Guang) 40
 Yao Chia-wen 98
 Ye Jianying 91
 Yeh Joseph 166, 286
 Yeh Sophia 177-178
 Yen Chen-shen J. 277
 Yen Chia-kan 87
 Yen Ming 223
 Yu Peter Kien-hong 16
 Yu Tzong-shian 251
 Yuan Shikai 55

 Zaczyn Zygmunt 77
 Zagoria Donald S. 138
 Zajac Justyna 18-19, 25
 Zajdler Ewa 30, 186
 Zakaria Fareed 231
 Zemanek Bogdan S. 30, 39
 Zenderowski Radosław 325
 Zhang Jialin 76-77, 139, 210
 Zhang Zhijun 174
 Zhao Suisheng 105, 118, 140
 Zheng Bijian 143
 Zheng Chenggong (Koxinga) 42-43
 Zheng He 38
 Zheng Jing 43
 Zheng Keshuang 43-44
 Zheng Zhilong 42
 Zhou Enlai 75, 80-81
 Zhu Rongji 133
 Zhu Yigui 44
 Zięba Ryszard 18, 324-325
 Ziętek Agata W. 131
 Zoellick Robert B. 144
 Zyblikiewicz Lubomir W. 181
 Zych Iwona 59
 Zyga Stanisław 212
 Zysman Ewa 29

 Żukrowska Katarzyna 22, 324

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH

- Abchazja 192
Afganistan 215, 279
Afryka 17, 119, 187, 229-230, 279, 327
Afryka Subsaharyjska 278
Albania 82
Alishan 251
Ameryka 46, 257, 259
Ameryka Łacińska 17, 115, 119, 166, 187
Ameryka Północna 10
Ameryka Środkowa 279
Angola 274, 279
Anping 39, 47
Arabia Saudyjska 131, 160, 272, 274-275, 321
Australia 10-11, 76, 160, 162, 169, 188, 197, 218, 220, 230, 242, 260, 272, 274-275, 277, 285-286, 296, 301, 305, 320-322, 330
Austria 114, 127, 301
Azja i Pacyfik, region 10-11, 23-24, 31, 33, 40-41, 75-76, 80, 83, 105, 114, 124, 158, 160-162, 166, 169, 187-188, 190, 197, 207, 211, 219-220, 232, 276-277, 286, 298, 301, 325, 328, 330, 333, 339
Azja Południowa 10, 230
Azja Południowo-Wschodnia 10, 23-24, 114, 119, 127, 148, 158, 218-219, 230, 242, 247-248, 251, 257-259, 285, 302-303, 326-328, 343-344
Azja Północno-Wschodnia 10, 233
Azja Wschodnia 9-11, 23-24, 29, 56, 85, 161, 209, 211, 213, 230, 285, 328-329, 331, 336
Bahamy 131
Bahrajn 127
Bangladesz 11, 230, 279
Batawia 41
Belgia 272, 301
Belgrad 130
Belize 113-114, 187
Benin 279
Bhutan 279
Boao 143
Brunei Darussalam 10-11, 188, 197, 277, 285, 301
Burkina Faso 187, 279
Burundi 279
Casablanca 59
Chile 11, 172, 277, 285
Chittagong 230
Chongqing (Chungking) 51, 65, 159
Cieśnina Malakka 230
Cieśnina Ormuz 230
Cieśnina Tajwańska 16, 34, 37, 40-41, 43, 48, 54, 75-77, 80, 90, 104-107, 111-112, 116-117, 119, 122, 124, 128-129, 139, 141, 144, 147, 150, 157, 160, 165, 171, 175, 177-178, 192,

- 209-210, 215, 217-218, 221-222, 225-226,
231, 233-235, 237, 239, 255, 309, 325-331,
337, 340-242, 344
Cypr Północny 192-193
Czad 131, 148, 279
Czechy 114, 140
- Daan 47
Dalian (Darien, Dalnyj) 58, 60-62
Danshui (Tamsui) 41, 47, 67
Dominika 148
Dominikana 187
Dżakarta 137, 188
Dżibuti 279
- Erytrea 279
Etiopia 279
Europa 17, 38, 57, 60, 166, 187, 257, 260
Europa Zachodnia 242, 256
- Fidżi 160
Filipiny 10-11, 41, 61, 76, 114, 127, 140, 160,
162, 168, 185, 188, 197, 218-220, 230, 247-
-248, 257, 275, 277, 302-303, 320
Francja 47, 80, 110, 169, 216, 225, 229, 272,
301, 321
Fujian 38-40, 44, 54, 65, 112, 116, 186, 237, 247
Fuzhou (Foochowfoo) 45, 137-138
- Gambia 131, 166, 279
Genewa 77, 187
Grenada 113, 148, 189
Guam 80, 230
Guangdong 139, 186
Gwadar 230
Gwatemala 114, 187, 279
Gwinea 11, 279
Gwinea Bissau 131, 279
Gwinea Równikowa 279
- Haiti 167, 187, 279
Hambantota 230
Hangzhou (Hangchow) 51
Hankou 47
Hawaje 115
- Hiszpania 41, 272, 321
Ho Chi Minh (Sajgon) 188
Hokkaido 62
Holandia 41-42, 272, 274
Honduras 114, 166, 187, 279
Hongkong 11, 15, 45-46, 58, 70, 92, 109, 112,
124, 128, 140, 158-159, 176, 197, 245-247,
249, 253, 257-261, 263-265, 268, 272, 274-
-277, 288-293, 301, 305-306, 310, 326
Honsiu 62
Hsiluo 251
Hsinchu 69
Hsinchu County 251
Hsinpu 251
- Indie 11, 41, 60, 160, 172, 272, 285-286, 320-
-321, 330
Indonezja 10-11, 114, 127, 161, 197, 220, 230,
245, 247-248, 251, 257, 274-275, 277, 286,
292, 303, 320-321
Irlandia 127
Islandia 127
Iwo Jima 61
Izrael 160, 212
- Jalta 60, 62
Jangcy 51
Japonia 9-11, 38, 41, 45, 48-52, 54-62, 65, 68,
73, 75-76, 80, 85-86, 89, 94, 105, 117-
-118, 143, 146, 160-163, 165, 167, 169, 183,
185-186, 188, 197, 199-200, 203, 208, 211,
217-218, 220, 225, 230, 233, 241-243, 245,
247, 253-257, 259, 262, 272-275, 277, 283-
-285, 287-294, 299, 301, 308, 320-321, 327,
329-330
Jemen 279
Jingzhou 47
Jiujiang 47
Jordania 114, 127
- Kair 57, 59-61, 74-75
Kajmany 258
Kambodża 10, 197, 279
Kanada 11, 140, 212, 242, 272, 277, 285, 305,
321

- Kanagawa 46
 Kanhwa 49
 Kanton (Canton, Guangzhou) 40, 45, 55, 110
 Kaoshiung (Takau) 47, 98
 Karaiby 279
 Kazan Rettō (Volcano) 61
 Keelung 38, 41, 43, 46-47, 54, 69
 Kinmen (Jinmen) 73, 76-77, 107, 108, 114, 126, 129, 137-138, 165, 185, 190, 210-211, 237, 270, 281-282
 Kiribati 148, 187, 189, 279
 Kiusiu 62
 Komory 279
 Kongo 279
 Korea 45, 49-51, 54-56, 58, 62, 209
 Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna (Korea Północna) 11, 197, 233
 Kosowo 192-193
 Kostaryka 114, 148
 Kukeng 251
 Kuwejt 274-275
 Kyaukphyu 230

 Laos 10, 197, 279
 Lesoto 131, 279
 Liberia 113, 131, 148, 279
 Luksemburg 301
 Luzon 61

 Łotwa 113

 Macclesfield Bank (Zhongsha Qundao) 185
 Macedonia 131, 148
 Madagaskar 39, 279
 Magong 50
 Makau 41, 92, 112, 128, 140, 159, 246, 259, 288-293, 305, 310, 326, 336
 Malakka 40, 230
 Malawi 148, 279
 Malezja 10-11, 41, 114, 127, 160, 188, 197, 220, 245, 247-248, 251, 257, 268, 274-275, 277, 285, 292, 303
 Mandżuria 55-56, 58, 61-62, 65, 68
 Manila 41, 46
 Massachusetts 46
 Mauretania 279
 Mawei 137
 Mazu (Matsu) 73, 76-77, 107-108, 114, 126, 129, 137-138, 165, 185, 210-211, 237
 Meksyk 11, 114, 272, 277, 285, 321
 Mjanma (Birma) 10, 60, 197, 230, 279
 Monako 131
 Mongolia 10-11, 61
 Mongolia Wewnętrzna 191
 Mongolia Zewnętrzna 60, 68
 Montevideo 181, 185
 Montreal 95
 Morze Jawajskie 230
 Morze Południowochińskie 162, 185, 230, 246, 326
 Morze Wschodniocchińskie 162, 185, 220
 Moskwa 57, 62, 95
 Mozambik 279
 Mukden 55, 66

 Nankin 45, 47, 55, 65, 69, 72, 174
 Nauru 148, 187, 189
 Nepal 279
 Niemcy 51, 57, 60, 169, 253, 272, 274-275, 321
 Niemcy Zachodnie 212
 Niger 131, 279
 Nikaragua 114, 187, 279
 Ningbo (Ningpo) 45
 Niuzhuang 47
 Nowa Zelandia 11, 39, 76, 160, 169, 188, 197, 218, 220, 277, 282-283, 285-287, 301, 305
 Nowe Taipei 163

 Ocean Indyjski 186, 230-231
 Ocean Spokojny (Pacyfik) 10, 186
 Oceania 10, 17, 230, 279, 341
 Okinawa 49
 Oman 274
 Osetia Południowa 192-193

 Pakistan 11, 230
 Palau 187
 Panama 114, 187, 279
 Papua-Nowa Gwinea 10-11, 156, 230, 277
 Paragwaj 166, 187

- Pearl Harbor 57
 Pekin (Beijing) 16, 44, 49-50, 55-56, 76-77, 80-82, 93, 95, 106, 109, 125, 127-128, 130, 157, 159, 170, 174, 176, 186, 189, 212, 214, 261, 287, 306, 311
 Peru 11, 277, 285
 Peskatory (Penghu) 40-41, 44, 50-51, 57-59, 61, 67, 75, 106-108, 114, 126, 129, 165, 183-185, 190, 211, 237, 270, 281-282
 Pishan 76
 Poczdam 61-62, 74
 Polska 17, 28-29, 188, 320-321, 328
 Port Arthur 51, 58, 60, 62
 Półwysep Koreański 10, 73-76, 79, 83, 209-210, 230, 332
 Półwysep Liaotuiński 51, 58
 Przylądek Dobrej Nadziei 41
- Quanzhou 137
 Quebec 59
- Republika Korei (Korea Południowa) 10-11, 15, 76, 94, 131, 160-161, 169, 188, 197, 200, 203, 217-218, 220, 245, 247, 251, 253, 257, 259-262, 272, 274-277, 284-294, 298-299, 301, 320-321, 327, 330
 Republika Południowej Afryki 131, 212, 305
 Republika Środkowoafrykańska 131, 279
 Riukiu 37, 48-49, 51, 58, 61
 Rosja (Federacja Rosyjska) 11, 47, 51, 57, 160, 227-229, 253, 272, 274, 277, 320-321, 330
 Rwanda 279
- Sachalin 60
 Sahara Zachodnia 192-193
 Saint Kitts i Nevis 187
 Saint Lucia 148, 187
 Saint Vincent i Grenadyny 187
 Salwador 114, 166, 187, 279
 Samoa 279
 San Francisco 75, 155, 183
 San Salvador 41
 Santiago 172
 Santo Domingo 41
 Sarajewo 95
- Senegal 131, 148, 279
 Shantiu 47
 Shashih (Shashi) 51
 Shenzhen 246
 Shimen 244
 Shimonoseki 50-51, 57, 117, 186
 Sierra Leone 279
 Sikoku 62
 Singapur 10-11, 15, 92, 108, 114, 127, 156, 160, 162, 188, 197, 218, 220, 245, 247-248, 253, 257-261, 268, 272, 274-277, 281-283, 285, 287-288, 301, 306, 330
 Somalia 279
 Somaliland 192-193
 Sri Lanka 11, 230
 Stany Zjednoczone (USA) 11, 17, 23-24, 29, 31-32, 34-35, 46-48, 56-57, 59, 61-63, 68-70, 73-77, 79-85, 88-89, 92-94, 96-97, 101, 105, 109, 115-119, 121-122, 124-125, 127-128, 130, 134, 140, 143-144, 146, 149, 155, 160-163, 165, 169, 176, 183, 188, 193-194, 197, 200, 203, 208-215, 218-229, 231-235, 240-243, 249, 251-252, 255-257, 259, 272-275, 277, 285-286, 288, 294, 296, 298, 301, 305, 308, 319-320, 323, 325-331, 335, 339-340, 342-344
 Stolica Apostolska 17, 166, 187
 Suazi 187
 Sudan 279
 Suzhou (Suchow) 51, 168
 Szanghaj (Shanghai) 45, 51, 125, 128, 284
- Tachen 76
 Taichung (Taizhong) 53, 164, 210
 Tainan 39, 41, 43, 47, 52-53, 145, 164
 Taiping 185
 Tajlandia 10-11, 76, 114, 188, 197, 218, 220, 245, 247-248, 257, 277, 302-303, 320
 Tajpej (Taihoku) 52-53, 67, 69, 74-75, 77, 82, 89, 92, 95, 104, 107, 120, 128, 132, 150, 155, 159, 163, 174-176, 183, 187-190, 214, 241, 250, 269, 287, 297
 Tanzania 279
 Teheran 57, 60
 Tiananmen (Plac Niebiańskiego Spokoju) 109, 216, 276, 340, 342

- Tianjin 47-48, 50
Timor Wschodni 10-11, 279
Togo 279
Tokio 127-128, 243
Tonga 131
Turkiestan Wschodni (Xinjiang) 191, 235
Tuvalu 187, 279
Tuwa 60
Tybet 191, 235
- Uganda 279
Ukraina 127
Urugwaj 131
- Vanuatu 148-149, 279
- Wangxia 46
Warszawa 79, 188, 211, 214
Waszyngton 59, 89, 125, 130, 143
Weihaiwei 50-51
Wielka Brytania 41, 45, 47, 51, 57, 59, 62, 70, 140, 225, 229, 242, 253, 272, 321
Wietnam 10-11, 47, 65, 80, 160, 188, 197, 220, 227, 248, 257, 275, 277, 285, 296, 303, 330
Włochy 272, 321
Wusong 51
Wyspa Wielkanocna 39
Wyspy Diaoyu (Diaoyutai, Senkaku Shotō) 162, 185, 220
- Wyspy Dziewicze 258
Wyspy Kurylskie 61
Wyspy Marshalla 187
Wyspy Paracelskie (Xisha Qundao) 76, 327
Wyspy Pratas (Dongsha Qundao) 185
Wyspy Salomona 187, 279
Wyspy Spratly (Nansha Qundao) 76, 185, 327
Wyspy Świętego Tomasza i Książęca 187, 279
- Xiamen (Amoy) 45, 48, 137-138, 246
- Yichang 51
Yijiangshan 76
Yokosuka 218, 331
Yunlin County 251
Yushan 76
- Zambia 279
Zatoka Perska 228, 274
Zhenjiang 47
Zhifu 47
Zhongli 97
Zjednoczone Emiraty Arabskie 114, 127, 272, 274
Związek Radziecki (Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, ZSRR) 57, 59-62, 68-70, 77, 85, 93, 109, 183, 209, 213, 215

W serii *Societas* pod redakcją Bogdana Szlachty ukazały się:

1. Grzybek Dariusz, *Nauka czy ideologia. Biografia intelektualna Adama Krzyżanowskiego*, 2005.
2. Drzonek Maciej, *Między integracją a europeizacją. Kościół katolicki w Polsce wobec Unii Europejskiej w latach 1997-2003*, 2006.
3. Chmieliński Maciej, *Max Stirner. Jednostka, społeczeństwo, państwo*, 2006.
4. Nieć Mateusz, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury attyckiej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, 2006.
5. Sokołów Florian, *Nahum Sokołów. Życie i legenda*, oprac. Andrzej A. Zięba, 2006.
6. Porębski Leszek, *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Laswella*, 2007.
7. Mazur Grzegorz, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918-1939*, 2007.
8. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt instytucjonalny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej 1950-2005. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2006.
9. Karas Marcin, *Integryzm Bractwa Kapłańskiego św. Piusa X. Historia i doktryna rzymskokatolickiego ruchu tradycjonalistycznego*, 2008.
10. *Ideas on Tolerance*, red. Guido Naschert, Marcin Rebes, 2009.
11. Gacek Łukasz, *Chińskie elity polityczne w XX wieku*, 2009.
12. Zemanek Bogdan S., *Tajwańska tożsamość narodowa w publicystyce politycznej*, 2009.
13. Lencznarowicz Jan, *Jajta. W kręgu mitów założycielskich polskiej emigracji politycznej 1944-1956*, 2009.
14. Grabowski Andrzej, *Prawnicze pojęcie obowiązywania prawa stanowionego. Krytyka niepozytywistycznej koncepcji prawa*, 2009.
15. Kich-Maslej Olga, *Ukraina w opinii elit Krakowa końca XIX – pierwszej połowy XX wieku*, 2009.
16. Citkowska-Kimla Anna, *Romantyzm polityczny w Niemczech. Reprezentanci, idee, model*, 2010.
17. Mikuli Piotr, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, 2010.
18. Kubicki Paweł, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości*, 2010.
19. Żurawski Jakub, *Internet jako współczesny środek elektronicznej komunikacji wyborczej i jego zastosowanie w polskich kampaniach parlamentarnych*, 2010.
20. *Polscy eurodeputowani 2004-2009. Uwarunkowania działania i ocena skuteczności*, red. Krzysztof Szczerski, 2010.
21. Bojko Krzysztof, *Stosunki dyplomatyczne Moskwy z Europą Zachodnią w czasach Iwana III*, 2010.
22. *Studia nad wielokulturowością*, red. Dorota Pietrzyk-Reeves, Małgorzata Kułakowska, Elżbieta Żak, 2010.
23. Bartnik Anna, *Emigracja latynoska w USA po II wojnie światowej na przykładzie Portorykańczyków, Meksykańów i Kubańczyków*, 2010.
24. *Transformacje w Ameryce Łacińskiej*, red. Adam Walaszek, Aleksandra Giera, 2011.
25. Praszalowicz Dorota, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigrantów. Przegląd badań*, 2010.
26. Głogowski Aleksander, *Pakistan. Historia i współczesność*, 2011.

27. Brądkiewicz Bartłomiej, *Choroba psychiczna w literaturze i kulturze rosyjskiej*, 2011.
28. Bojenko-Izdebska Ewa, *Przemiany w Niemczech Wschodnich 1989-2010. Polityczne aspekty transformacji*, 2011.
29. Kołodziej Jacek, *Wartości polityczne. Rozpoznanie, rozumienie, komunikowanie*, 2011.
30. *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. Bogumił Grott, Olgierd Grott, 2012.
31. Matyasik Michał, *Realizacja wolności wypowiedzi na podstawie przepisów i praktyki w USA*, 2011.
32. Grzybek Dariusz, *Polityczne konsekwencje idei ekonomicznych w myśli polskiej 1869-1939*, 2012.
33. Woźnica Rafał, *Bułgarska polityka wewnętrzna a proces integracji z Unią Europejską*, 2012.
34. Ślufińska Monika, *Radykałowie francuscy. Koncepcje i działalność polityczna w XX wieku*, 2012.
35. Fyderek Łukasz, *Pretorianie i technokraci w reżimie politycznym Syrii*, 2012.
36. Węc Janusz Józef, *Traktat lizboński. Polityczne aspekty reformy ustrojowej Unii Europejskiej w latach 2007-2009*, 2011.
37. Rudnicka-Kassem Dorota, *John Paul II, Islam and the Middle East. The Pope's Spiritual Leadership in Developing a Dialogical Path for the New History of Christian-Muslim Relations*, 2012.
38. Bujwid-Kurek Ewa, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej. Dzieje, ustrój, konstytucja*, 2012.
39. Cisek Janusz, *Granice Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych*, 2012.
40. Gacek Łukasz, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin. Aktywność państwowych przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych*, 2012.
41. Węc Janusz Józef, *Spór o kształt ustrojowy Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej w latach 1950-2010. Między ideą ponadnarodowości a współpracą międzyrządową. Analiza politologiczna*, 2012.
42. *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia – religia – kultura – polityka*, red. Irena Stawowy-Kawka, 2012.
43. *Ciekawość świata, ludzi, kultury... Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Ryszardowi Kantorowi z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. Renata Hołda, Tadeusz Paleczny, 2012.
44. Węc Janusz Józef, *Pierwsza polska prezydencja w Unii Europejskiej. Uwarunkowania – procesy decyzyjne – osiągnięcia i niepowodzenia*, 2012.
45. Zemanek Adina, *Córki Chin i obywatelki świata. Obraz kobiety w chińskich czasopiśmie o modzie*, 2012.
46. Kamińska Ewa, *Rezeption japanischer Kultur in Deutschland. Zeitgenössische Keramik als Fallstudie*, 2012.
47. Obeidat Hassaym, *Stabilność układu naftowego w warunkach zagrożeń konfliktami w świetle kryzysu w latach siedemdziesiątych XX i na progu XXI wieku*, 2012.
48. Ścigaj Paweł, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, 2012.
49. Głogowski Aleksander, *Af-Pak. Znaczenie zachodniego pogranicza pakistańsko-afgańskiego dla bezpieczeństwa regionalnego w latach 1947-2011*, 2012.
50. Miżejewski Maciej, *Ochrona pluralizmu w polityce medialnej Włoch*, 2012.

51. Jakubiak Łukasz, *Referendum jako narzędzie polityki. Francuskie doświadczenia ustrojowe*, 2013.
52. *Skuteczność polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Założone cele i ich realizacja*, red. Krzysztof Szczerski, 2013.
53. *Stosunki państwo–Kościół w Polsce 1944–2010*, red. Rafał Łatka, 2013.
54. Gacek Łukasz, Trojnar Ewa, *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską*, 2012.
55. Sondel-Cedarmas Joanna, *Nacjonalizm włoski. Geneza i ewolucja doktryny politycznej (1896–1923)*, 2013.
56. Rudnicka-Kassem Dorota, *From the Richness of Islamic History*, 2013.
57. Fudała Piotr, Fyderek Łukasz, Kurpiewska-Korbut Renata, *Budowanie parlamentaryzmu. Doświadczenia z Afganistanu, Iraku i Kurdystanu irackiego*, 2012.
58. Dardziński Piotr, *Kapitalizm nieobjawiony. Doktryna ładu społecznego, politycznego i ekonomicznego w myśli Wilhelma Röpkego*, 2013.
59. *The Taiwan Issues*, ed. Ewa Trojnar, 2012.
60. Kopyś Tadeusz, *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945–1980*, 2013.
61. Kurpiewska-Korbut Renata, *Spółeczność międzynarodowa wobec Kurdów irackich*, 2013.
62. Pietrzyk-Reeves Dorota, *Ład Rzeczypospolitej. Polska myśl polityczna XVI wieku a klasyczna tradycja republikańska*, 2012.
63. Matykiewicz-Włodarska Aleksandra, Marion Gräfin Dönhoff. *Idee i refleksje polityczne*, 2012.
64. Reczyńska Anna, *Braterstwo a bagaż narodowy. Relacje w Kościele katolickim na ziemiach kanadyjskich do I wojny światowej*, 2013.
65. *Współczesne transformacje. Kultura, polityka, gospodarka*, red. Monika Banaś, Joanna Dziadowiec, 2013.
66. Grott Olgierd, *Instytut Badań Spraw Narodowościowych i Komisja Naukowych Badań Ziem Wschodnich w planowaniu polityki II Rzeczypospolitej Polskiej na Kresach Wschodnich*, 2013.
67. *Teoretyczne i praktyczne problemy kultury politycznej. Studia i szkice*, red. Monika Banaś, 2013.
68. *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, red. Barbara Krauz-Mozer, Paweł Ścigaj, 2013.
69. *Narratives of Ethnic Identity, Migration and Politics. A Multidisciplinary Perspective*, eds. Monika Banaś, Mariusz Dzięglewski, 2013.
70. *Promoting Changes in Times of Transition and Crisis: Reflections on Human Rights Education*, eds. Krzysztof Mazur, Piotr Musiewicz, Bogdan Szlachta, 2013.
71. Bar Joanna, *Po ludobójstwie. Państwo i społeczeństwo w Rwandzie 1994–2012*, 2013.
72. *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. Karolina Golemo, 2013.
73. *Stany Zjednoczone wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia społeczno-polityczne*, red. Agnieszka Małek, Paulina Napierała, 2013.
74. Plichta Paweł, *Estera w kulturach. Rzecz o biblijnych toposach*, 2014.
75. Czekańska Renata, *Wartości autoteliczne w kulturze symbolicznej na przykładzie indyjsko-polskich spotkań literackich*, 2014.
76. Włodarski Bartosz, *Szkoła Nauk Politycznych UJ 1920–1949*, 2014.
77. Abassy Małgorzata, *Russian Mason on the Paths of His Native Culture. A Case Study of Nicolas Novikov*, 2014.

78. Bajor Piotr, *Partnerstwo czy członkostwo. Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 r.*, 2014.
79. Gabryś Marcin, Kijewska-Trembecka Marta, Rybkowski Radosław, Soroka Tomasz, *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, red. Marta Kijewska-Trembecka, 2014.

EWA TROJNAR jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunktem w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na problematyce stosunków międzynarodowych w Azji Wschodniej. Prowadziła badania naukowe w Japonii, na Tajwanie (m.in. w ramach stypendium Taiwan Fellowship), w Chinach, a także w krajach Azji Południowo-Wschodniej. W jej dorobku znajdują się artykuły naukowe i studia publikowane w pracach zbiorowych. Jest autorem, współautorem i redaktorem następujących monografii: *Japonia a monarchie Zatoki Perskiej* (Kraków 2009), *Malezja* (Warszawa 2009), *Pokojowe negocjacje czy twarda gra? Rozwój stosunków ponad Cieśniną Tajwańską* (Kraków 2012), *The Taiwan Issues* (Kraków 2012) oraz *China at the Beginning of the 21st Century* (Kraków 2014).

Na Tajwanie, wyspie o powierzchni ok. 35,8 tys. km² w Azji Wschodniej, ponad 23-milionowe społeczeństwo cieszy się zarówno swobodami obywatelskimi w ramach demokratycznego systemu rządów, jak i wysokim poziomem zamożności. Atutem gospodarki Tajwanu jest jej innowacyjność i konkurencyjność, a marki wiodących produktów cieszą się światową popularnością i uznaniem konsumentów. Nie zmienia to jednak faktu, że uznanie międzynarodowe dla Republiki Chińskiej (Tajwanu) deklarują jedynie 22 państwa. Przyszłość Tajwanu pozostaje przedmiotem licznych studiów politologicznych, co wiąże się z ewoluującym potencjałem wyspy, do zdefiniowania którego, w ramach holistycznej analizy pozycji Tajwanu w środowisku międzynarodowym, pretenduje również prezentowana praca.

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-536-5

9 788376 385365